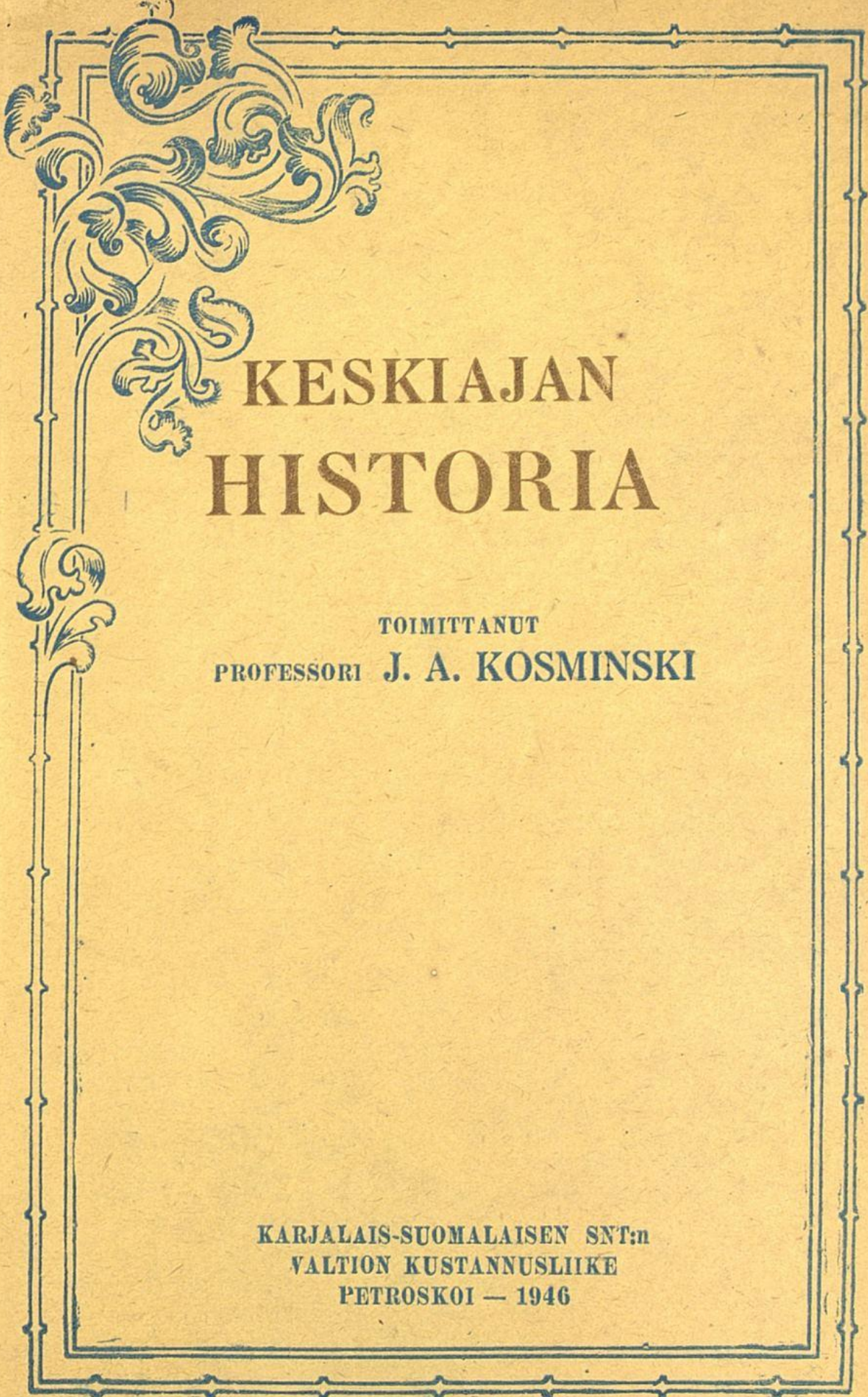

K 63.3(0)
K 38

KESKIAJAN HISTORIA

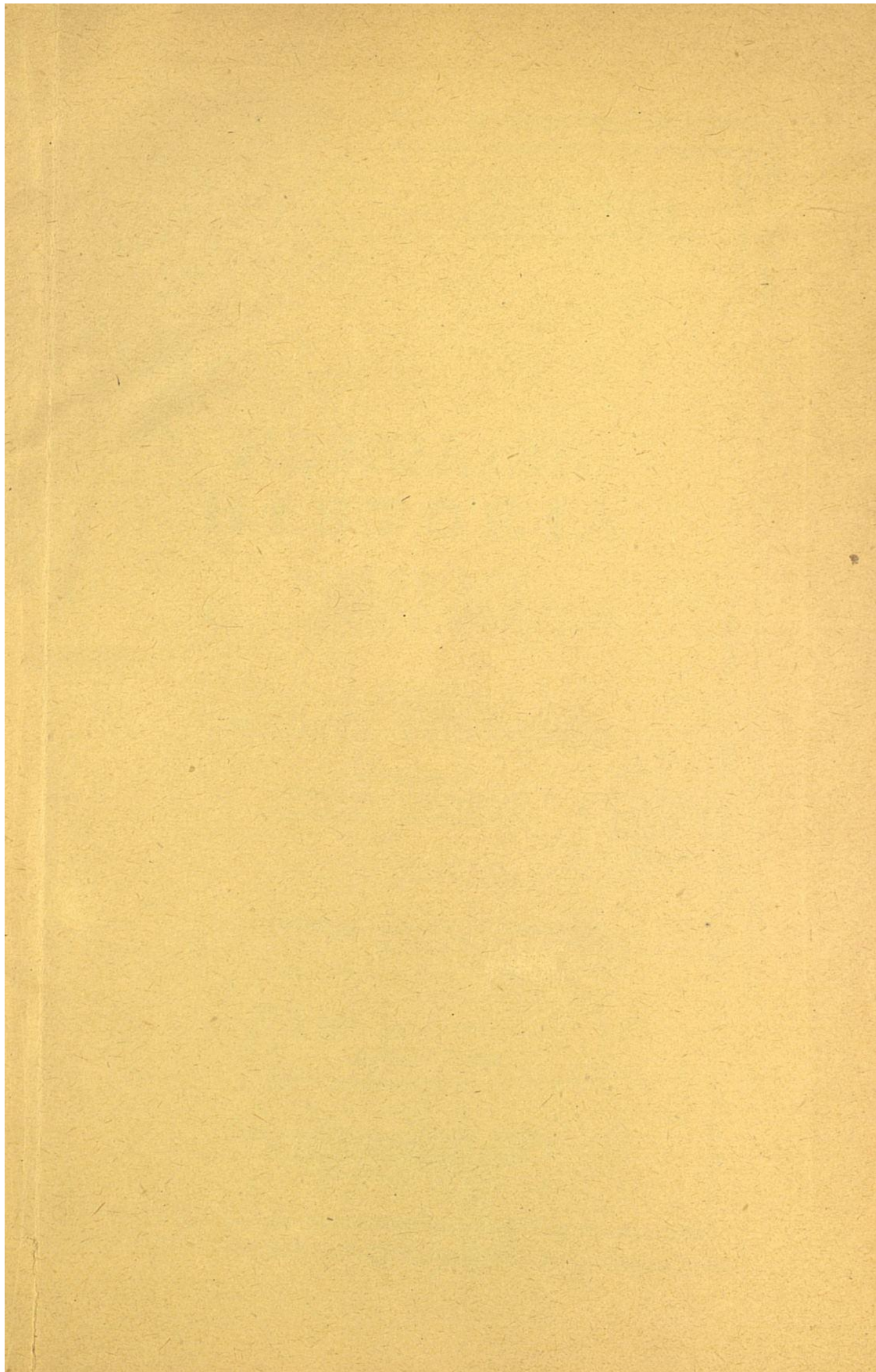
TOIMITTANUT
PROFESSORI J. A. KOSMINSKI

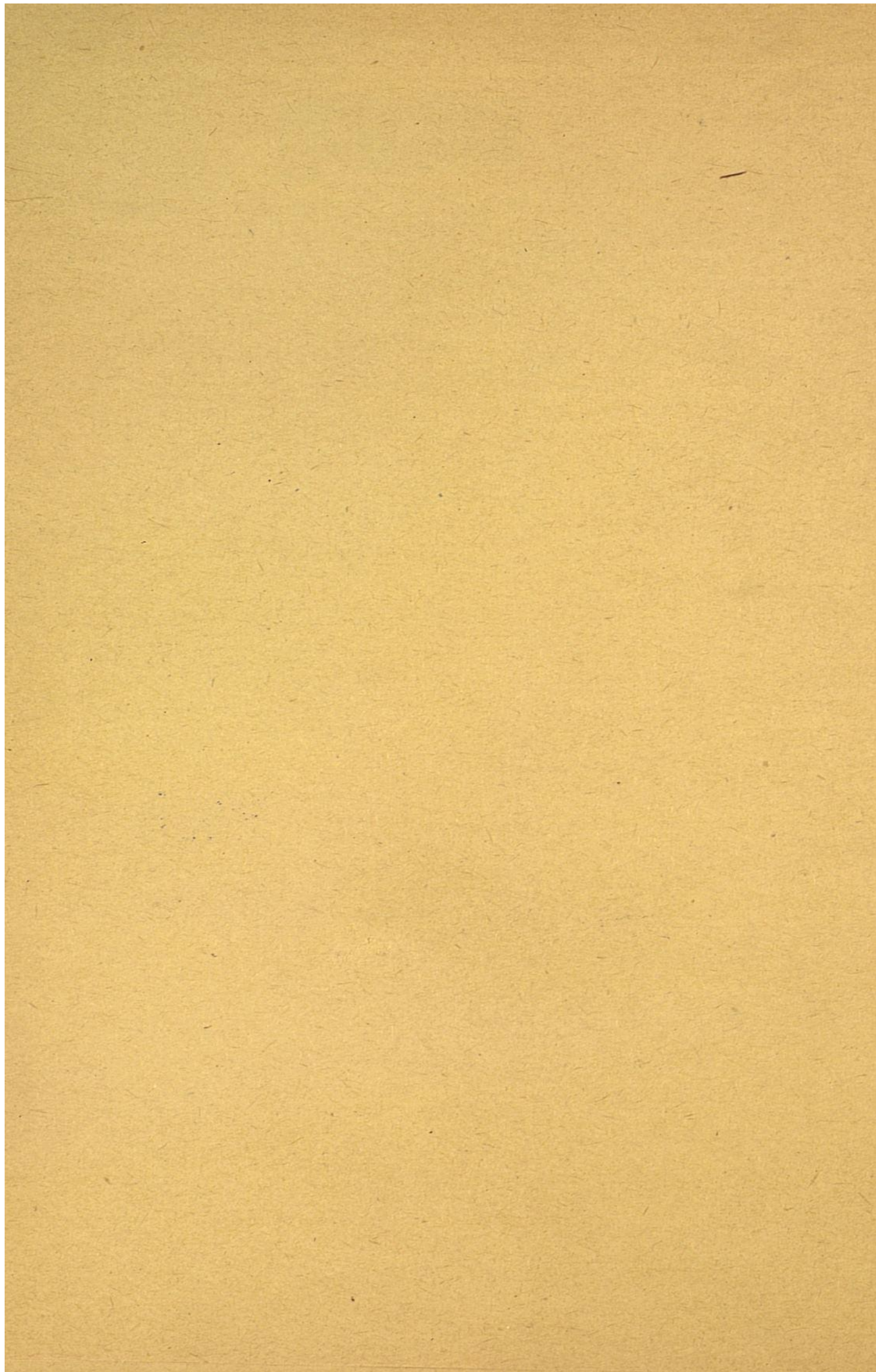
KARJALAIS-SUOMALAISEN SNT:n
VALTION KUSTANNUSLIIKE
PETROSKOI — 1946

NLRK

00385259

K 63.3(0)
K 38 9(075)

NEUVOSTOLIITON
TIEDEAKATEMIAN
HISTORIAN INSTITUUTTI

KESKIAJAN HISTORIA

KESKIKOULUN
6 ja 7 LUOKAN OPPIKIRJA

TOIMITTANUT
Professori J. A. KOSMINSKI

Vahvistanut
VSFNT:n Valistusasiain
Kansankomissariaatti

1986

Toimitettu kolmannen
venäjänkielisen painoksen mukaan

К-ФССР
Государственная Публичная
БИБЛИОТЕКА
ОТДЕЛ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

Karjalais-Suomalaisen SNT:n
Valtion Kustannusliike
Petroskoi — 1946

1981 г.

ИСТОРИЯ СРЕДНИХ ВЕКОВ

УЧЕБНИК ДЛЯ 6—7 КЛАССОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Под редакцией проф. **Е. А. КОСМИНСКОГО**
(на финском языке)

1999

ISTORIA
KESKIAIKAIN

6-7 LUOKAN OPIKIRJA

Professori E. A. Kosminen

1981

WILHELMUS
KOSMINEN

WILHELMUS
KOSMINEN

WILHELMUS
KOSMINEN

ENSIMMÄINEN OSA VARHAIS-KESKIAIKA

I LUKU

LÄNSI-ROOMAN KEISARIKUNTA JA BARBAARIT.

Länsi-Rooman keisarikunta kukistui V vuosisadan lopulla. Orjien ja kolonien vallankumouksellinen liike ja barbaarien valloitukset hävittivät Rooman orjanomistajayhteiskunnan. Näin päättyi ihmiskunnan historian ensimmäinen suuri ajanjakso, vanhan ajan historia, ja alkoi toinen ajanjakso, keskiajan historia. Tätä ajanjaksoa nimitetään keskiajaksi, koska se on vanhan ja uuden ajan välillä. Keskiajalla oli vallitsevana maanorjuuteen perustuva feodaalijärjestelmä eikä orjanomistukseen perustuva järjestelmä, kuten vanhalla ajalla.

**Barbaari-
heimot.**

Keitä olivat ne barbaarit, jotka V vuosisadalla hajoittivat Rooman keisarikunnan ja perustivat sen alueille omia kuningaskuntiaan?

Rooman keisarikunnan pohjois- ja itäpuolella, Keski- ja Itä-Euroopan metsissä ja aroilla asui useita riippumattomia heimoja. Rooman keisarikunnan lähimpiä naapureita olivat germaaniset heimot. Kauempana idässä asuivat slaavilaiset.

Barbaarien elämää kuvaa Julius Caesar, joka Gallian valloituksen aikana oli joutunut kosketuksiin eräiden germaanilaisheimojen kanssa (I vuosisadan keskivaiheilla ennen uutta ajanlaskua).

Caesarin kuvaamat heimot viettivät puolittain vaeltavaa paimentolaiselämää. Niiden tärkeimpänä elinkeinona oli karjanhoito ja metsästys; maata ne viljelivät hyvin vähän. Hyvin usein ne siirtyivät paikasta toiseen etsiessään parempia laidun- ja metsästys-

maita. Ne elivät sukukunnittain, ja jokainen suku valitsi oman suvunvanhimpansa. Niillä ei ollut maan yksityisomistusta. Maa kuului koko suvulle ja kaikki viljelivät sitä yhdessä. Barbaareilla ei siihen aikaan ollut luokkajakoa, he olivat kaikki tasa-arvoisia. Heillä ei ollut valtiota eikä kuninkaita. Ainoastaan sotien ajaksi he valitsivat sotapäälliköt.

Eräät roomalaiset ja kreikkalaiset kirjailijat, varsinkin tunnettu roomalainen historioitsija Tacitus (I vuosisadan lopulla), kirjoittavat niistä muutoksista, joita tapahtui barbaariheimojen elämässä seuraavien vuosisatojen aikana.

Vähitellen alkoivat barbaarit asettua vakituksille asuinpaikoille, jolloin muodostui kyliä. Kylän asukkaat kuuluivat yhteen sukuun. Jokaisella perheellä oli hallussaan oma talo piharakennuksineen.

Barbaariheimot alkoivat enemmän harrastaa maanviljelystä. Mutta maa muokattiin vielä huonosti eikä sitä lainkaan lannoitettu. Poltettiin kaskea tai raivattiin aroja. Korjattuaan sadon barbaariheimot jättivät uutismaat moneksi vuodeksi ja alkoivat muokata maata toisessa paikassa. Tämän takia tarvittiin suuria maa-aloja maanviljelystä varten. Laajoja alueita tarvittiin myöskin karjanhoitoa ja metsästystä varten. Väestön lisääntyessä heimot eivät enää voineet elättää itseään hallussaan olevalla maa-alalla, joten heidän oli pakko etsiä uusia asuinalueita.

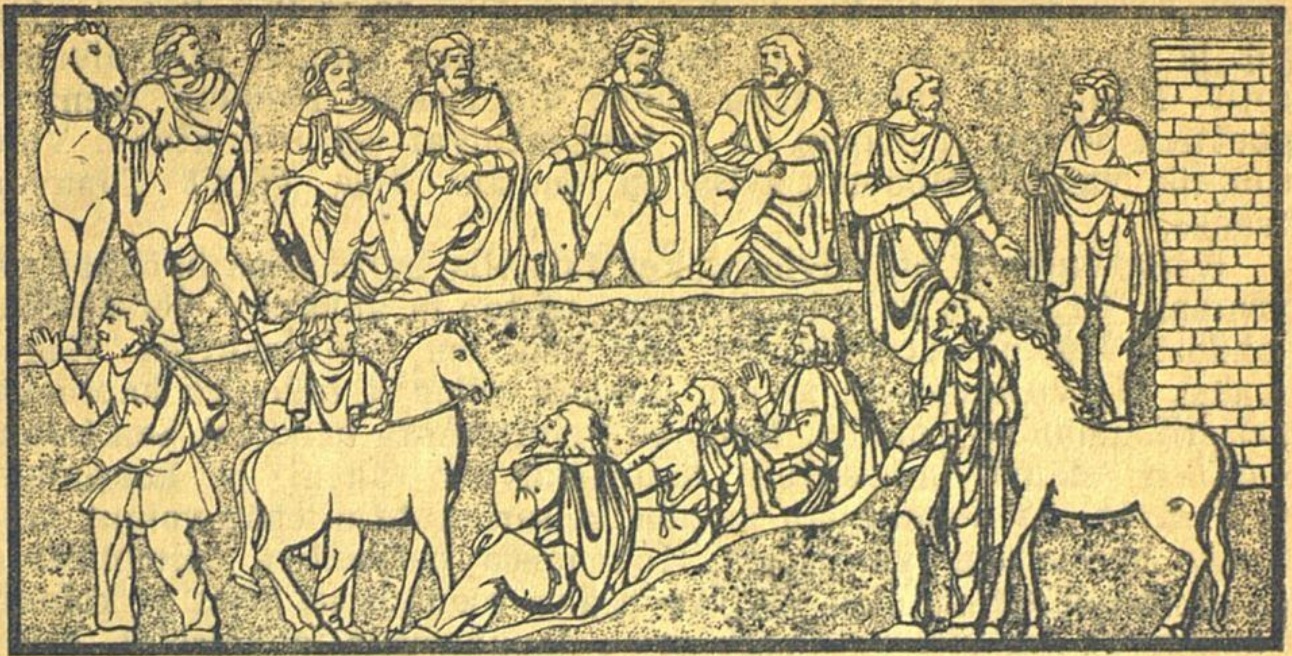
Suku- ja sotilas-ylimystö. Tacituksen kuvaamat barbaariheimot omistivat edelleenkin yhteisesti, suvuttain maan. Suurin osa maasta jäi koko suvun käytettäväksi (laidunmaat, metsästysalueet). Mutta kullekin perheelle erotettiin jo erikoinen palsta viljeltäväksi. Suvun vanhimmat saivat suurimpia ja parhaimpia maapalstoja. Täten suvun jäsenten välinen tasa-arvoisuus hävisi ja alkoi muodostua sukuylimystö.

Barbaariheimot sotivat usein. Kaikki täysikasvuiset miehet olivat sotilaita. Eräät heistä eivät lainkaan tehneet työtä, vaan elivät sodalla ja ryöstöllä. He yhdistyivät taistelujoukkueiksi, joiden johtoon asettuivat sotapäälliköt. Taistelujoukkueen ja päällikön kesken oli luja yhteys. Jos päällikkö kaatui taistelussa, oli miesten kostettava viholliselle tai tuhouduttava. Onnistuneen retken jälkeen suoritettiin arpomalla saaliinjako. Päälliköt saivat suurimman osan, ja heille alkoi kertyä rikkauksia.

Näin eroittautui vähitellen sukuylimystö, johon kuuluivat suvunvanhimmat ja sotapäälliköt.

Ylimyksillä oli paljon maata ja karjaa. He alkoivat käyttää sotavankeja orjinaan. Tacitus kertoo, että barbaarit suhtautuivat orjiinsa paljon paremmin kuin roomalaiset. Orjilla oli omat majansa ja taloutensa, ja he maksoivat herralleen veroa viljassa, kankaina ja karjana.

Barbaariheimot olivat ratkaisseet jo ammoisista ajoista kaikki tärkeät asiansa kansankokouksissa eli käräjillä. Näihin kokouksiin saapuivat kaikki täysi-ikäiset miehet täydessä aseistuksessa. Sukuylimystön muodostuttua alkoi se järjestää

Barbaarien kansankokous.

omia erikoisia neuvotteluja. Ylimykset käsittelivät neuvotteluissaan sotaa sekä maanjakoa koskevia kysymyksiä ja suhteita Roomaan. Asiain lopullista päättämistä varten kutsuivat he koolle kansankokouksen. Kansankokouksessa puhuivat vain ylimykset. Jos sotilaat suostuivat ylimysten ehdotuksiin, niin he ilmaisivat suostumuksensa lyömällä kilpiinsä. Vastalauseensa he ilmaisivat äänekkäällä huutamisella. Kansankokoukset tuomitsivat petturuudesta ja pelkuruudesta, joita barbaarit pitivät raskaimpina rikoksina. Petturit hirtettiin puihin ja pelkurit upotettiin suohon.

Eräille barbaariheimoille ilmaantuu kuninkaita. Kuninkaat valittiin ylimysten keskuudesta. Kuninkuus oli valinnaista eikä kulkenut perintönä. Kuninkaat saivat suurimman osan sotasaaliista. Heillä olikin paljon karjaa ja orjia sekä suuret maa-alueet.

Näin muodostui barbaariheimoille suku- ja sotilasyli-
mystö. Ilmestyi orjiakin, joita kuitenkin oli vielä vähän, eivätkä heidän velvollisuutensa olleet raskaita. Suurin osa väestä oli vapaata. Barbaareilla luokat alkoivat vasta muodostua. Tässä barbaarien järjestelmä eroaa räikeästi Rooman orjanomistusjärjestelmästä.

**Barbaarien
hyökkäykset
Rooman kei-
sarikuntaan.**

Barbaarien väkiluku kasvoi, ja tarvittiin yhä enemmän maata maanviljelystä, karjanhoitoa ja metsästystä varten. Sotilasyli-
mystö aseellisine taistelujoukkueineen oli aina valmis sotimaan ja ryöstämään. Siksi barbaarit yhtämittä häiritsivät Rooman keisarikunnan rajarauhaa. Puolustaakseen keisarikuntaa barbaarien hyökkäyksiltä roomalaiset lujittivat rajansa Reinillä ja Tonavalla linnoitusten, vallien, kaivantojen ja vartiopaikkojen vyöhykkeellä. Näistä roomalaisten rajalinnoituksista muodostui myöhemmin kaupunkoja, kuten Köln, Mainz, Strassburg ja Wien. Joskus onnistui

germaanien ja muidenkin barbaariheimojen päästä linnoitetun rajan yli, ja Rooman keisarien oli käytävä niiden kanssa pitkäaikaisia sotia. Niinpä III vuosisadalla uuden ajanlaskun mukaan menivät goottien heimot Tonavan yli ja tunkeutuivat keisarikuntaan. Vain suurella vaivalla Rooman keisarien onnistui ajaa gootit Tonavan taakse.

Keisarikunnan oli kovin vaikea taistella barbaarien hyökkäilyjä vastaan. Orjien ja kolonien julman riiston ja ankaran verotaakan johdosta Rooman keisarikunta tuli kaikkien työtätekevien vihaamaksi. III vuosisadalta alkaen puhkesi orjien ja kolonien kapinoita keisarikunnan eri puolilla. Rooman keisarikunta heikkeni. Sen taloudellinen elämä lamaantui, kaupankäynti väheni ja kaupungit tyhjenivät. IV vuosisadan lopulla keisarikunta ei enää voinut vastustaa barbaarien rynnistystä. Kokonaisia barbaarien heimoliittoja alkoi siirtyä sen rajojen yli. Sen lisäksi roomalaiset orjat ja kolonit kapinoivat. He liittyivät barbaarien joukkueisiin, aukaisivat heille roomalaisten kaupunkien portteja sekä johtivat heidät rikkaiden tiluksille, joilta löydettiin suuria sotasaaliita. Barbaareilla ei ollut ankaraa luokkariistoa kuten roomalaisilla. He eivät myöskään maksaneet veroja. Tämän takia pitivät orjat sekä kolonit barbaareja pelastajinaan orjanomistajien ja Rooman valtion sorrolta. Barbaarien valloituksia seurasi orjien ja kolonien vallankumouksellinen liike.

Barbaarien Barbaarit, joiden keskuudessa olivat vallitsevina
valtakunnat. germaanisheimot, valtasivat suuria alueita Länsi-Rooman keisarikunnassa ja perustivat sinne omia valtakuntiaan.

Tonavan takaa saapuneet länsigootit asettuivat IV vuosisadan lopulla Balkanin niemimaalle. Valitsemansa kuninkaan Alarikin johdolla he siirtyivät Italiaan. Heihin liittyi hyvin paljon orjia ja koloneja. Vuonna 410 länsigootit valloittivat Rooman. Orjat aukaisivat heille kaupungin portit. Kolme päivää länsigootit ryöstivät ikivanhaa keisarikunnan pääkaupunkia. Italiasta he siirtyivät Galliaan ja Espanjaan. He perustivat Rooman valtakunnan alueelle etelä-Galliaan ja Espanjaan barbaarien ensimmäisen valtion, länsigoottien valtakunnan.

Jo ennen länsigootteja oli Espanjaan asettunut eräs toinen heimo, vandaalit. Länsigootit ahdistivat vandaaleja etelään päin. Vandaalit siirtyivät Pohjois-Afrikkaan ja perustivat siellä oman valtakuntansa, jonka pääkaupunki oli Karthago. He harjoittivat merirosvousta ja ryöstivät Sisilian ja Italian rannikoita. V. 455 vandaalien kuningas Genserik valloitti Rooman ja saattoi sen hirmuisen ryöväyksen alaiseksi. Vandaalit ryöstivät Rooman kaupunkia neljätoista päivää. Hie-man aikaisemmin oli keisarikuntaan tehnyt ankaria hyökkäyksiä hunnien johtaja Attila, jonka valtakunta ulottui Volgalta Reinille. Hänen valtakuntansa hajosi kuitenkin pian.

Keisarikunta menetti alueen toisensa jälkeen. Reinin alajuoksulla asuva frankkien heimo valloitti Gallian pohjoisosan.

Loppujen lopuksi v. 476 Italian valtasi Odovakar, eri barbaariheimoista muodostetun sotajoukon päällikkö. Keisari Romulus Augustulus syöstiin valtaistuimelta, ja Länsi-Rooman keisarikunta kukistui.

Valloittaessaan Rooman keisarikuntaa barbaarit hävittivät kaupunkeja ja polttivat huviloita. He tuhosivat antiikkisia temppelitä, palatseja ja teattereja saadakseen kiviä linnoituksiaan varten. Barbaarien valloitettua keisarikunnan joutuivat kaupungit melkein autioiksi, kaupankäynti ja käsityöteollisuus lamaantui ja antiikkinen kulttuuri rappeutui.

Eurooppa
V vuosisadan
lopulla. Näin kukistui Länsi-Rooman orjanomistajavaltio ja sen tilalle muodostui useita barbaarien valtakuntia.

Tarkastelkaamme poliittista karttaa V vuosisadan lopulta (siv. 8—9). Kaakkois-Euroopassa, vähässä Aasiassa ja koillis-Afrikassa sijaitsi Itä-Rooman keisarikunta, jota myöhemmin alettiin nimittää Bysantin keisarikunnaksi, sen pääkaupungin Bysantin eli Konstantinopolin mukaan. Muinaisen Karthagon alueella oli vandaalien valtakunta.

V. 476 oli Italiassa perustettu Odovakarin valtakunta. Mutta pian tämän jälkeen Italian valloittivat itägootit. Gallian lounaisosassa ja Pyreneitten niemimaalla oli suuri länsigoottien kuningaskunta. Gallian pohjoisosa oli frankkien hallussa. Britannian olivat vähitellen valloittaneet pohjoisgermaanisaiset heimot anglit ja saksit. Ne muodostivat Britanniaan muutamia anglosaksien valtakuntia.

Euroopan keskiosissa asui seuraavia germaanisaisheimoja: saksit, alemanit, thyringit ja langobardit, idässä asui slaavilaisia heimoja.

Italian
kohtalo. Barbaarivaltakunnat sotivat jatkuvasti keskenään, ja niiden rajat siirtyivät alinomaa. Erittäin paljon muutoksia koitui Italian osalle. Odovakarin valtakunnan valtasi hyvin pian (493) itägootit. Heidän kuninkaansa Theodorik surmasi petturimaisesti Odovakarin pidoissa ja otti haltuunsa hänen kuningaskuntansa. Mutta eivät itägootitkaan kauan hallinneet Italiaa. VI vuosisadalla lähetti Bysantin keisari Justinianus sotajoukkonsa Italiaan. Itägootit puolustautuivat raivokkaasti. Suurin osa heistä tuhoutui tässä sodassa, joka kesti kokonaista kaksikymmentä vuotta. Valtakunta oli kauhean hävityksen kohteena. Rooma oli rauniokasana, ja sen laajat autiot tontit muutettiin viljelysmaiksi. Italia liitettiin Bysantin keisarikuntaan (555). Mutta eivät bysanttilaisetkaan voineet säilyttää Italiaa valtansa alla. Hyvin pian bysanttilaisten valloituksen jälkeen hyökkäsivät pohjoisesta Italiaan langobardit (568). He löivät bysanttilaiset sotajoukot ja valtasi suurimman osan Italiaa.

Muutoksia
Euroopan
valtiollisessa ja
yhteiskunnal-
lisessa rakenteessa. Barbaarit valloittivat roomalaisten suurmaanomistajien maat ja jakoivat ne keskenään. Jako ei kuitenkaan ollut tasapuolinen. Rivisotilaat saivat maapalstoja, joiden avulla he saattoivat elättää perneensä. Ylhäiset barbaarit saivat kokonaisia tiluksia orjineen ja koloneineen. Kaupunkien ja kaupankäynnin rappeutumisen vuoksi olivat näiden uusien isäntien vaatimukset maaseutuelämän vaatimattomissa oloissa hyvin yksinkertaiset. Sen

EUROOPPA VUODEN 486 VAIHEILLA.

vuoksi he eivät riistäneet orjia ja koloneja niin ankarasti kuin roomalaiset maanomistajat. Suurin osa orjista sai itselleen maapalstoja, ja yhdessä kolonien kanssa he muodostivat maaorjatalonpoikien kerroksen. Kuninkaille joutui suuria maa-alueita.

Näin orjien ja kolonien vallankumous sekä barbaarien valloitukset muuttivat koko Länsi-Euroopan järjestelmän. Entisen orjanomistajain keisarikunnan asemesta muodostui useita barbaarien kuningaskuntia. Barbaareilla ei ollut käytännössä raskaita veroja, jotka ennen rasittivat Rooman keisarikunnan väestöä. Työtätekevien riiston orjanomistusmuoto päättyi, ja orjat muuttuivat maaorjiksi. Heidän asemansa muuttui hieman helpommaksi. Maaorjien piti myöskin työskennellä isäntiensä hyväksi, mutta heillä oli kuitenkin omat maapalstansa ja taloutensa, ja osan tuloistaan he saivat itselleen. Sen vuoksi he työskentelivät halukkaammin kuin orjat.

Sen lisäksi muodostui Länsi-Euroopassa paljon vapaita maataviljeleviä talonpoikia barbaareista, jotka asettuivat asumaan roomalaisilta valloitetuille maille.

Näin orjanomistukseen perustuvan järjestelmän aikana rappeutunut Länsi-Eurooppa sai mahdollisuuden uuteen taloudelliseen kehitykseen. Orjanomistukseen perustuvan Rooman valtion sekä orjain riiston kukistuminen oli Euroopalle tärkeä askel eteenpäin, huolimatta siitä, että barbaarit tekivät täydelliseksi jo aikaisemmin alkaneen roomalaisen kulttuurin luhistumisen.

Frankkien valtakunta muodostui voimakkaimmaksi niistä valtioista, joita barbaarit perustivat entisen Rooman keisarikunnan alueille. Tarkastaessamme Frankkien valtakuntaa tutustumme samalla siihen, miten Länsi-Euroopan elämä kokonaan muuttui Länsi-Rooman keisarikunnan kukistuttua ja barbaarien valtakuntien muodostuttua.

II LUKU

FRANKKIEN VALTAKUNTA.

1. §. Frankkien valtakunta Merovinkien aikana.

Klodovig. V vuosisadan keskivaiheilla frankit vielä muodostivat useampia heimoja, joiden johdossa olivat ruhtinaat. Frankit alkoivat vallata maita Galliasta. Eräs frankkien ruhtinas Klodovig (481—511) teki liitossa toisten ruhtinaiden kanssa useita suuria valloitusretkiä. Hän valloitti Galliassa roomalaisten viimeiset alueet.

Frankkien valloitukset muuttivat suuresti heidän yhteiskunnallista järjestelmäänsä. Klodovigin valta lujittui. Hän kohosi yhden heimon johtajasta suuren valtakunnan hallitsijaksi. Siihen saakka olivat frankkien sotilaat pitäneet häntä vain sotilaallisena johtajanaan. Nyt Klodovig alkoi vaatia heiltä ehdotonta alistumista.

Frankkilainen kronikoitsija VI vuosisadalta kertoo, miten frankkien vallatessa Soissons'in kaupunkia oli muun saaliin ohella saatu harvinaisen kaunis kallisarvoinen astia. Saalista jaettaessa tahtoi Klodovig ottaa astian itselleen. Mutta eräs sotilaista iski astian rikki miekallaan ja sanoi: «Sinä saat ainoastaan sen, mikä sinulle arvan mukaan kuuluu!» Klodovig ei virkkanut mitään. Seuraavana vuonna hän sai sotilastarkastuksessa riidan aiheen siitä, etteivät sen saman sotilaan aseet olleet kunnossa. Klodovig halkasi omalla sotakirveellään sotilaalta pään ja sanoi: «Näin sinä menettelit astian kanssa!» Kaikki olivat menettelyn johdosta peloissaan eikä kukaan uskaltanut vastustaa Klodovigia. Kertomuksesta näkyy, miten Klodovigin valta vahvistui ja kuinka hänen vaikutuksensa kasvoi.

Klodovig valloitti osan länsigoottien maista, ahdistuen heidät Pyreneitten vuorten eteläpuolelle. Näin joutui melkein koko Gallia frankkien haltuun. Reinistä itään frankit alistivat valtaansa useita germaanilaisheimoja.

Frankkien valtiollinen rakenne. Klodovig aloitti valloituksensa liitossa toisten frankkilaisten ruhtinaiden kanssa. Voimistettuaan valtaansa sotien aikana hän yritti päästä eroon näistä ruhtinaista. Viekkaudella ja petoksella hän tuhosi kaikkikilpailijansa. Klodovigista tuli frankkien ainoa kuningas. Hän oli syntyperältään Merovinkejä, ja siksi hänen jälkeläisiään nimitetään Merovinkien suvun kuninkaiksi. Klodovigilla oli suuri taistelujoukkue. Sotilailleen hän jakeli ansioiden mukaan maaorjatalonpoikien viljelemiä maita. Hän ei enää kutsunut koolle kansankokouksia. Kuningaskuntansa eri seuduille Klodovig lähetti kreiveiksi nimitettyjä uskottujaan. Kreivit keräsivät veroja ja sakkoja kuninkaalle sekä kokosivat sotilaita sotaretkille.

Klodovig ja kirkko. Kirkolla oli suuri osuus kuninkaan vallan lujittumisessa. Kristinusko oli ensin sorrettujen uskontona. Sitten se muuttui Rooman orjanomistusvaltion tueksi. Keisarit ja orjanomistajat kannattivat kirkkoa, sillä se opetti orjia ja koloneja alistumaan, tuomitsi kapinat ja selitti, että hallitsijat ovat jumalan itsensä asettamat. Piispat olivat usein roomalaisten kaupunkien johtavia henkilöitä. Piispat ja papit saivat Rooman valtiolta maata ja rikkauksia. Rooman keisarivallan kukistuttua kirkko pyrki johtavaan asemaan barbaarien keskuudessa. Sen saavuttamiseksi kirkon täytyi saada kristinusko leviämään heidän keskuuteensa. Klodovig ymmärsi hyvin, miten voimakasta apua hän voi saada kirkolta, ja sen takia hän kääntyi kristinuskoon taistelujoukkueineen. Klodovig ja hänen poikansa lahjoittivat anteliaasti kirkolle maita ja maaorjia, ja kirkko puolestaan auttoi Klodovigia kuninkaan vallan lujittamisessa. Klodovigin petturuus ja hänen rikoksensa eivät saaneet kirkkoa hämilleen. Papiston suosimisesta ja rikkaista lahjoituksista oli kirkko valmis kaikkiin tavoin häntä ylistämään.

Näin muuttui frankkien yhteiskunnallinen järjestelmä. Alko i muodostua valtio. Kuningasvalta voimistui. Kuninkaallisen taistelujoukkueen jäsenet ja korkein papisto saivat suuria maa-alueita, joilla työskenteli maaorjia.

Kyläyhteisö.

Suurin osa frankeista oli vielä vapaita talonpoikia. Aikaisemmin frankit, kuten toisetkin barbaarit, elivät sukukunnittain. Loppumattomien sotien ja uusien maiden valloitusten aikana sukukunnat hajosivat. Uusille maille asumaan asettuvia frankkeja ei enää yhdistänyt suku, vaan naapuruus. Kylän kaikki asukkaat muodostivat yhden yhteisön, «markin». Jokainen yhteisön jäsen sai palstan kylvömaata. Yhteisesti käyttivät he markille kuuluvia metsiä, laidunmaita ja vesistöjä. Kylien asukkaat kerääntyivät kyläkokouksiin ratkaistakseen asiansa ja suorittaakseen vanhimman vaalit. Useampien kylien asukkaat kokoontuivat yhdessä käräjille.

Oikeus.

„Barbaarien lait”.

Käräjillä tuomittiin erilaisista rikoksista. Jos syytettyä ei todistajien lausuntojen perusteella voitu todistaa syypääksi rikokseen, niin kysymys syyllisyydestä ratkaistiin erikoisella tavalla, jota nimitettiin «jumalan tuomioksi». Syytetyn tuli «puhdistua» syytöksestä vannomalla vala. Samalla oli hänen sukulaisiensakin vannottava vala. Vala oli lausuttava ulkomuistista ilman yhtään virhettä. Pienimmästäkin virheestä seurasi tuomio, sillä sen ajan ihmisten mielestä jumala itse ei sallinut syytetyn vanna valaa oikein ja osoitti siten hänen syyllisyytensä. Toisena keinona syyllisyyden selville saamiseen olivat rauta- tai vesikokeet. Syytetyn oli otettava käteensä hehkuva rauta tai pistettävä kätensä kiehuvaan veteen. Palanut käsi sidottiin, ja jonkun ajan kuluttua tarkastettiin haavoja. Jos haavat parantivat hyvin, niin syytettyä pidettiin syyttömänä ja päinvastaisessa tapauksessa syyllisenä. Käytettiin vielä erästä «jumalan tuomion» muotoa — oikeudellista kaksintaistelua. Taistelun voittanut voitti kysymyksessä olevan asian. Syyllisen oli maksettava sakko. Osan sakosta sai asiasta kärsinyt tai hänen sukulaisensa, osa meni suvun ja loput kuninkaan hyväksi.

Frankkisoturi VI vuosisadalta.

V vuosisadan lopulla alettiin kirjoittaa lakeja. Lakikokoelmat olivat pitkiä luetteloita, joissa lueteltiin kaikenlaisia rikoksia sekä osoitettiin niistä määrätyt sakot. Tällaisia lakikokoelmia nimitettiin «barbaarien laeiksi». Niissä oli osoitettu, paljonko piti maksaa sakkoa sian tai härän varastamisesta, vieraan sadon korjaamisesta, murhasta. Jokaisella barbaariheimolla oli omat lakinsa. Varhaisimpia olivat «saalalaisten lait» («saalalaisiksi frankeiksi» nimitettiin frankkilaisen kansan voimakkainta heimoa).

Näistä «barbaarien laeista» näemme, minkälaisia muutoksia oli tapahtunut näinä aikoina frankkien ja toisten heimojen yhteiskuntalämässä. Niistä näkyy, miten frankeilla kehittyi eriarvoisuus. Niinpä oli kuninkaallisen seurueen soturin murhaamisesta maksettava kolme kertaa suurempi sakko kuin tavallisen vapaan frankin murhaamisesta. Vapaan roomalaisen murhasta maksettiin kaksi kertaa vähemmän kuin frankin murhasta. Kolonin murhasta maksettiin vieläkin vähemmän. Orjan murhasta oli maksettava saman verran sakkoa kuin härän varastamisesta.

Sotilasylimystön voimistuminen ja talonpoikien orjunttamisen alku. Klodovig jakoi koko Frankkien valtakunnan pojilleen. Hänen pojanpoikansa suorittivat uuden jaon. Näin frankkien valtakunta jakaantui osiin, joilla kullakin oli oma kuninkaansa. Kuninkaat sotivat alituisesti keskenään yrittäen anastaa maat toisiltaan. Nämä sodat voimistuttivat sotilasylimystä. Kuninkaat turvautuivat ylimystöön jakaen heille maitaan. Täten kuninkaiden maat pienenivät ja heidän vaikutuksensa samalla väheni. Omavaltainen ylimystö lakkasi kerrassaan tottelemasta kuningasta. Myöhemmin frankkien kuningaskunta jälleen yhdistyi, mutta kuningasvallan merkitys yhä pieneni.

Sotilasylimykset omistivat suuria tiluksia ja he rakennuttivat linnoitettuja hoveja. Heidän maillaan työskentelivät maaorjat.

Ylimykset järjestivät itselleen taistelujoukkueita, joten he voivat sotia itsenäisesti ja ahdistaa naapureitaan. Hengellinen ylimystö ei jäänyt jälkeen sotilasylimystöstä sodankäynnissä. Monet piispoista olivat todellisia ryöväreitä. Heillä oli aseistettuja joukkueita, ja itse he panssareihin pukeutuneina osallistuivat hyökkäyksiin naapureiden kimppuun. Ylimystö alkoi vallata vapaiden talonpoikaisyhteisöjen maita ja vaatia talonpojilta verotyön suoritusta ja veroja.

Loppumattomat sodat köyhdyttivät vapaita frankkeja, ja heidän peltojansa ja omaisuuttaan ryöstettiin. Köyhtyneet vapaat frankit etsivät apua suurmaanomistajilta pyytäen heiltä suojelusta. Tällaisten heikkojen alistumista vahvojen suojaan nimitettiin komentatioksi. Saamastaan suojeluksesta talonpoika sitoutui työskentelemään suojelijansa hyväksi ja maksamaan hänelle veroa.

Vapaiden yhteisöjen maiden valtaamisella ylimystön taholta ja komentation kautta vähitellen tapahtui vapaiden maanviljelijäin muuttuminen maaorjiksi.

Merovinkien aikana oli yleinen kulttuuritaso Frankkien valtakunnassa hyvin alhainen. Raaka sotilas- ja hengellinen ylimystö vietti aikansa sodissa, pidoissa ja hyökkäysretkillä naapureittensa kimppuun. Roomalaisen sivistyksen rippeet hävisivät, lukutaitoisuus väheni ja sivistyneitä ihmisiä oli harvassa. Yhteiskunnan kaikkien kerrostumien keskuudessa vallitsi taikausko, ihmiset uskoivat kaikenlaisiin ihmeisiin ja ennustuksiin. Papistolle oli siitä suurta etua. Kirkoissa ja luostareissa järjestettiin «pyhimysten» ruumisarkkuja, jotka muka paransivat sairauksia ja tuottivat menestystä ihmisille. Laadittiin «pyhimysten elämäkertoja», joissa kerrottiin taruja heidän muka suorittamistaan ihmetöistä. Näihin taruihin uskoivat sekä ylhäiset että kansanjoukot, ja he tekivät lahjoituksia kirkolle saadakseen apua «pyhiltä ihmeitten tekijöiltä».

2. §. Frankkien valtakunta ensimmäisten Karolinkien aikana.

Jaettuaan ylimystölle suurimman osan maistaan ei Merovinkien hallitsijasuvun viimeisillä kuninkailla ollut enää minkäänlaista valtaa, eivätkä he osallistuneet maan hallitsemiseen. Heitä nimettiinkin «laiskoiksi kuninkaiksi».

Kuninkaiden vallan vähetessä voimistui yhä enemmän Karolinkien ylimyssuvun vaikutus. Karolingit omistivat laajoja maita Frankkien valtakunnan itäosissa. «Laiskojen kuninkaiden» aikana heillä oli hovissa johtava asema, major domuksen virka. Major domukset johtivat sotajoukkoja ja valvoivat verojen keruuta sekä maiden jakoa. Karolingit saivat yhä enemmän valtaa käsiinsä. Kuninkaat olivat täydelleen riippuvaisia major domuksista, jotka olivat keränneet ympärilleen frankkiylimyksiä.

Kaarle Martell. Huomattavin major domus oli Kaarle Martell (715—741). Niihin aikoihin hyökkäsivät arabialaiset Frankkien valtakuntaan. Arabialaiset valloittivat VII vuosisadalla suuria alueita Aasiassa ja Pohjois-Afrikassa. V. 711 kulkivat he Gibraltarin salmen yli ja voitettuaan länsigootit saivat haltuunsa suurimman osan Pyreneitten niemimaata. Sen jälkeen he ylittivät Pyreneitten vuoret ja alkoivat tehdä hyökkäyksiä Frankkien valtakuntaan. Kaarle Martellin johtamina frankkilaiset sotajoukot v. 732 kohtasivat arabialaiset Poitiers'n luona. Frankit sulkivat taistelurivinsä ja torjuivat menestyksellisesti arabialaisen ratsuväen hyökkäykset. Loppujen lopuksi peräytyivät arabialaiset jättäen leirinsä ja kuormastonsa. Tappionsa jälkeen he eivät enää hyökänneet Frankkien valtakuntaan. Poitiers'n luona saavutettu voitto lujitti yhä enemmän Kaarle Martellin valtaa.

Arabialaisia vastaan käymiensä sotien aikana Kaarle Martell suoritti päättäviä toimenpiteitä frankkien sotilasmahdin kohottamiseksi. Arabialaisten ratsuväkeä vastaan oli hänen välttämättömästi saatava myös hyvin varustettuja sotilaita, eikä jalkaväkeä, vaan ratsumiehiä. Vapaat talonpojat olivat kuitenkin jo köyhtyneet niin,

etteivät he voineet saapua sotimaan hyvissä varustuksissa ja sitä vähemmän tuoda ratsuhevosia.

Kaarle Martell takavarikoi Frankkien valtakunnan suurimmalta maanomistajalta, kirkolta, osan maista ja jakoi sotilaille maapalstoja velvoittaen heidät suorittamaan sotapalvelusta ratsain. Maita, joita jaettiin sotapalvelusta suorittaville, nimitettiin *beneficiu-meiksi* (lääneiksi) ja sotilaita, jotka saivat näitä läänejä, *vasalleiksi*. Vasallit muodostivat Frankkien valtakunnan vakinaisen sotavoiman. Se kohotti heidät tavalisten vapaiden maanviljelijäin yläpuolelle. Sotilasluokka ei käyttänyt aseitaan ainoastaan vihollisia vastaan, vaan myöskin vapaiden talonpoikien orjuuttamiseksi ja alistamiseksi.

Kaarle Martell takavarikoi kirkon maita sotilaallisiin tarkoituksiin. Hän ei kuitenkaan tehnyt sitä kirkkoa vihaten, sillä kirkko oli aina ollut vallan tukena. Hänenkin aikanaan säilytti hengellinen sääty etuoikeutetun asemansa. Jakaessaan osan kirkon maista sotilaille lujitti Kaarle Martell Karolinkien mahtavuutta, voimistutti frankkien sotilaallista mahtia ja valmistautui uusiin valloituksiin.

Frankkilaisia sotilaita IX vuosisadalta.

Pipin Pieni. Kaarle Martellin seuraaja Pipin Pieni (sai nimensä pienen kokonsa vuoksi) käytti Kaarlen saavutuksia Merovinkien kukistamiseksi ja Karolinkien nostamiseksi valtaistuimelle. Lujittaakseen valtaansa Pipin pyysi apua Rooman piispalta. Rooman piispaa pidettiin kirkon johtavana henkilönä ja häntä nimitettiin «paaviksi» (isäksi). Pipin lähetti edustajiaan paavin luoksymään: «Ketä on nimitettävä kuninkaaksi: sitäkö, jolla on valta vaiko sitä, joka pitää itseään kuninkaana omaamatta valtaa?» Paavi vastasi: «Parempi on nimittää kuninkaaksi sitä, jolla on valta, kuin valtansa menettänyttä».

Pipin panetti viimeisen Merovinkien hallitussukua olevan kuninkaan luostariin ja nimitti itsensä frankkien kuninkaaksi (751).

Rooman paavi itsekin tarvitsi Pipinin apua. Suurin osa Italiaa oli siihen aikaan langobardien vallan alaisuudessa. Italian länsiosa ja Rooma olivat heidän alueittensa ympäröiminä. Langobardien jatkuvien hyökkäysten johdosta oli paavi pakoitettu pyytämään apua Pipiniltä. Pipin voitti langobardit ja luovutti heiltä valloittamansa alueet paaville. Näin muodostui Kirkkovaltio, jota paavi hallitsi. Kirkkovaltion tärkeimpiä kaupungeita olivat Rooma ja Ravenna. Paaveista tuli täten myös maallisia hallitsijoita.

Paavit halusivat todistaa, etteivät he suinkaan olleet saaneet maa-alueitaan frankkien kuninkaiden armosta. Paavin määräyksestä kirjoitettiin valheellinen kirjelmä. Siinä sanottiin, että keisari Kons-

tantinus, muuttaessaan pääkaupunkiinsa Konstantinopoliin, oli lahjoittanut paaville herruuden koko Italian ja länsimaiden yli. Kirjelmää nimitettiin «Konstantinuksen lahjaksi». Paavit vetosivat usein myöhemmin tähän valhekirjelmään pyrkiessään todistamaan oikeutensa Länsi-Euroopan herruuteen.

3. §. Kaarle Suuri.

Kaarlen käymät sodat.

Frankkien valtakunta oli mahtavimmillaan Pipin Pienen pojan, Kaarle Suuren hallitessa (768—814).

Koko hallitusaikansa vietti Kaarle sodissa. Häntä eivät ajoittaiset epäonnistumiset masentaneet, vaan hän suoritti uusia valloitusretkiä vielä alistamattomina eläviä heimoja vastaan. Kaarle osallistui 30 sotaretkeen.

Kaarlen henkilöllisyys teki voimakkaan vaikutuksen hänen aikalaisiinsa ja säilyi kauan jälkeläisten muistissa. Hän oli hyvin kookas, tavattoman voimakas mies, eikä vanhanakaan tiennyt mitään sairauksista tai väsymyksestä. Hänen aikalaisiaan ihmetytti Kaarlen tarmokkuus sekä hänen kykynsä päästä selville valtion ja talouden johtamisen pienimmistäkin yksityisyyksistä. Kaarle Suuri on kuvattu sankarina monissa lauluissa ja tarinoissa.

Kaarle uudisti sodan langobardeja vastaan ja valloitti heidän alueitaan. Niinpä hän liitti suurimman osan Italiaa Frankkien valtakuntaan.

Lännessä kulki Kaarle joukkoineen Pyreneitten vuorten yli (777) valloittaen arabialaisilta useita kaupunkeja. Hän kärsi kuitenkin tappion ja palasi takaisin. Perääntymisen aikana baskit tuhosivat Concevaux-laaksossa Pyreneillä Rolandin johtaman jälkijoukon. Tätä tapahtumaa, Rolandin osoittamaa sankaruutta ja hänen uskollisuuttaan Kaarlea kohtaan on kuvattu useissa lauluissa, joista myöhemmin on muodostettu suuri «Rolandin laulu»-niminen runoelma.

Frankit aloittivat uudelleen sodan arabialaisia vastaan ja valloittivat alueita Pyreneitten vuorilta länteen päin sekä Barcelonan kaupungin. Näin muodostui erikoinen alue, jota nimitettiin «Espanjan markiksi» («markeiksi» nimitettiin ei ainoastaan yhteisöjä, vaan myöskin rajaseutuja).

Idässä Kaarle kävi yli 30 vuotta sotaa germaanilaisia saksien heimoja vastaan. Saksien yhteiskunnallinen järjestelmä muistutti suuresti Tacituksen kuvaamaa. Suurin osa sakseista oli vapaita, ja he elivät sukuyhteisöinä. Heidän keskuudessaan alkoi vasta erottautua sukuyhdistymä. Kaarlen suunnitelmana oli vallata saksien maat ja tehdä vapaista sakseista frankkien maaorjia. Saksilaiset vastustivat tarmokkaasti näitä yrityksiä. Kaarlen onnistui useamman kerran lyödä heidät hajalle, mutta frankkien joukkojen poistuttua saksilaisten mailta puhkesi siellä kapinoita. Kahdeksan sotaretkeä teki Kaarle saksilaisia vastaan. Hän käytti saksilaisten

alistamiseksi myös kirkkoa hyväkseen. Kaarle pakoitti väkivallalla saksilaiset kääntymään kristinuskoon.

Masentaakseen saksilaisten vastarinnan Kaarle julkaisi ankaria lakeja. Niiden mukaan pidettiin kaikenlaista taistelua frankkeja vastaan sekä kristinuskosta luopumista rikoksina. Kuolemanrangaistuksella uhattiin niitä, jotka palvovat saksilaisten omia jumalia tai jättivät uskonnolliset kirkonmenot suorittamatta. Samaten uhkasi kuolemanrangaistus niitä, jotka söivät paastopäivinä lihaa. Kerran määräsi Kaarle mestattavaksi neljä ja puolituhatta saksilaista. Viimein onnistui Kaarlen saada saksilaiset ylimykset puolelleen siten, että hän jakoi heille maata ja alisti vapaat saksilaiset heidän valtansa alle. Ylimystö kääntyi kristinuskoon ja alkoi auttaa Kaarleä. Kaarle alisti saksilaiset lopullisesti vasta IX vuosisadan alussa.

5646
Sotiessaan saksilaisia vastaan Kaarle joutui tekemisiin Elbejoen itäpuolella asuvien slaavilaisten heimojen kanssa. Eräät näistä heimoista tunnustivat riippuvaisuutensa Kaarlestä.

Kaarlen suorittamien sotaretkien johdosta laajeni Frankkien valtakunnan alue suuresti. Siihen kuului suurin osa entisen Länsi-Rooman keisarikunnan maista. Kaarle olikin Euroopan mahtavin hallitsija. V. 800 Kaarlen ollessa Roomassa kruunasi Rooman paavi hänet keisarin kruunulla ja Kaarle otti keisarin arvonimen.

Valtiollinen rakenne. Kaarle oli sitä mieltä, että jumala on antanut hänelle vallan. Hän vaati alamaisiltaan uskollisuudenvalan. Kirkko opetti, että uskottomuus tai kapina keisaria vastaan on synty eikä vain petos, ja synnistä rankaisee jumala. Näin kirkko lujitti keisarin valtaa.

Kuninkaallinen hovi muodostui hallintakeskukseksi. Ensi aikoina ei Kaarrella ollut vakituista pääkaupunkia. Hän matkusteli seuralaisineen yhtämittä ympäri maata. Keisariksi tultuaan teki hän Aachenin pääkaupungikseen. Sinne hän rakennutti itseään ja hoviväkeään varten palatseja sekä suuren tuomiokirkon.

Kaarle jakoi valtakunnan maakuntiin. Rajamaakuntia nimitettiin markeiksi. Markkeja oli sekä lännessä («Espanjan markki») että

Kaarle Suuri.

idässä, slaavilaisten maiden rajoilla. Ne olivat vahvasti linnoitettuja ja olivat sekä valtakunnan suojana että hyökkäystukikohtina.

Kunkin maakunnan johdossa oli kreivi. Rajamaakuntien johdossa olevia kreivejä nimitettiin raja- eli mark-kreiveiksi. Kaarle lähetti erikoisia «keisarin lähettejä» tarkastamaan kreivien toimintaa. Heidän tehtävänään oli valvoa, miten kreivit täyttävät Kaarlen määräyksiä, tarkastaa oikeuden päätöksiä ja yleensä kreivien työtä.

Kaksi kertaa vuodessa, keväisin ja syksyisin, kutsui Kaarle koolle erikoisia valtiokokouksia. Syyskokouksiin saapuivat suurmaanomistajat ja kuninkaan seurue. Syyskokouksissa käsitteli Kaarle ylimysten kanssa maan hallintaa koskevia kysymyksiä. Näiden käsittelyjen jälkeen hän julkaisi lakeja, joita nimitettiin kapitulaareiksi. Keväisin oli kokouksissa vielä enemmän väkeä, ja silloin suoritettiin frankkien sotilaallisen mahdin tarkistus. Näitä kokouksia alettiin nimittää «Toukokuun kentiksi».

Seniorit ja vasallit. Kaarle jakoi beneficiumeja vasalleilleen. Hän vaati heitä itseään osallistumaan sotaretkiin ja tuomaan mukanaan aseistettuja miehiä. Saadakseen sotamiehiä vasallit jakoivat alueitaan, joten heille muodostui alavasalleja. Kuninkaallisia vasalleja nimitettiin alavasalleihin verrattuna senioreiksi (vanhemmiksi) eli suurvasalleiksi.

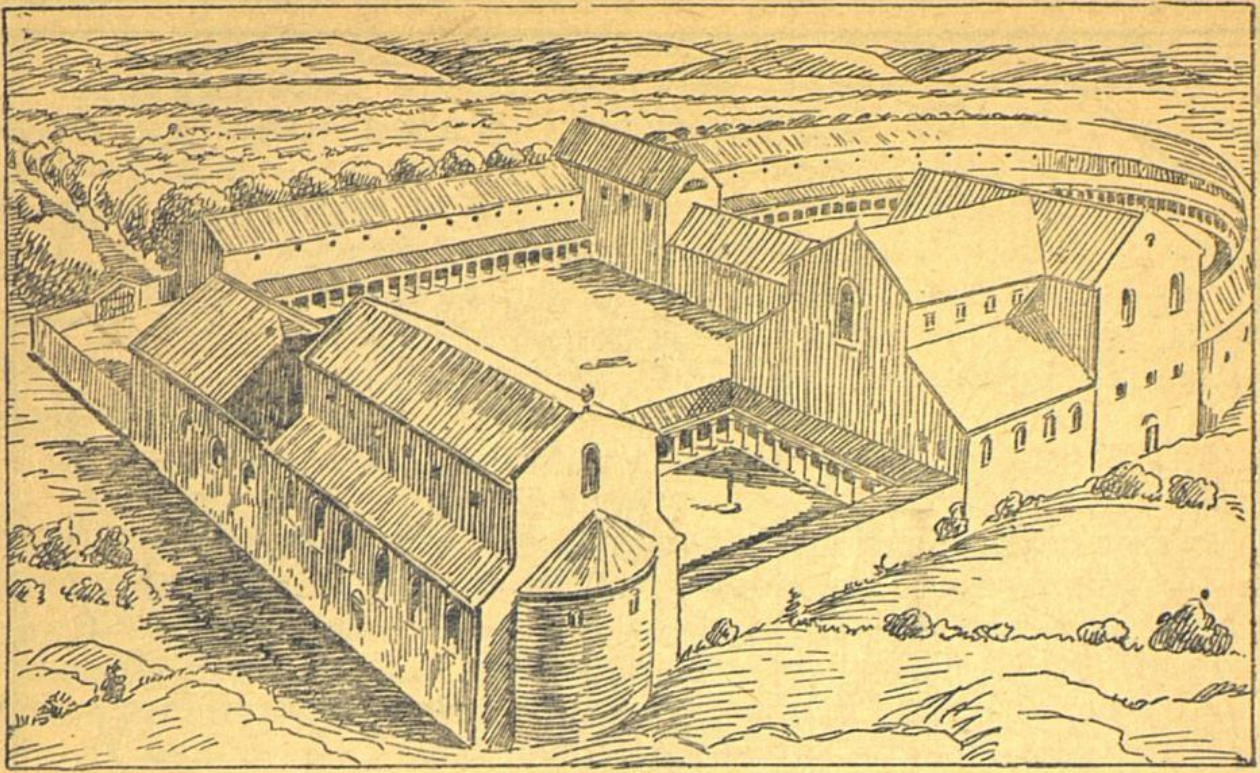
Vasallit saivat maita sillä ehdolla, että he senioriensa kanssa osallistuisivat sotaretkiin. Ensin jaettiin beneficiumeja määrävuosiksi, mutta IX vuosisadan toisella puoliskolla ne muuttuivat perinnöllisiksi. Sellaisia perinnöllisiä maa-aloja, jotka olivat vasallien hallussa sotapalveluksen suorittamisen ehdolla, nimitettiin feodumeiksi eli lääneiksi.

Näin kehittyi hallitseva luokka. Ylimpänä seniorina oli itse kuningas, jolla oli suurvasalleja. Nämä kuninkaan vasallit olivat vuorostaan omien vasalliansa senioreja.

Seniorit ja maaorjatalonpojat. Kaikki seniorit ja heidän vasallinsa elivät ja suorittivat palveluksensa maaorjatalonpoikien työn kustannuksella. Maaorjatalonpoikien luokka muodostui osittain orjista, jotka olivat saaneet maapalstoja, mutta enimmäkseen vapaista yhteisötalonpojista, jotka olivat joutuneet riippuvaisiksi suurmaanomistajista.

Kuningas, kirkko ja seniorit valtasivat Frankkien valtakunnan alueella olevien yhteisöjen maita. Suurimman osan näistä maista seniorit muuttivat maatiloikseen ja järjestivät sinne taloutensa.

Jokaisella talonpoikaisperheellä oli oma taloutensa ja peltomaata. Talonpoikien ja seniorien pellot olivat tavallisesti sekaisin erikokoisina yhteisöjen pelloilla. Talonpojat käyttivät yhteisesti laidunmaita, metsiä ja joutomaita muodostaen edelleenkin kyläyhteisön — markin. Mutta talonpojat olivat nyt kokonaan seniorista riippuvaisia. Talonpojalla oli oma maapalstansa, oma taloutensa, omat työvälineensä, mutta hän ei saanut lähteä pois seniorin luota ja hänen tuli suorittaa herransa hyväksi joukko velvollisuuksia. Hänen

Karolinkilainen kartano.

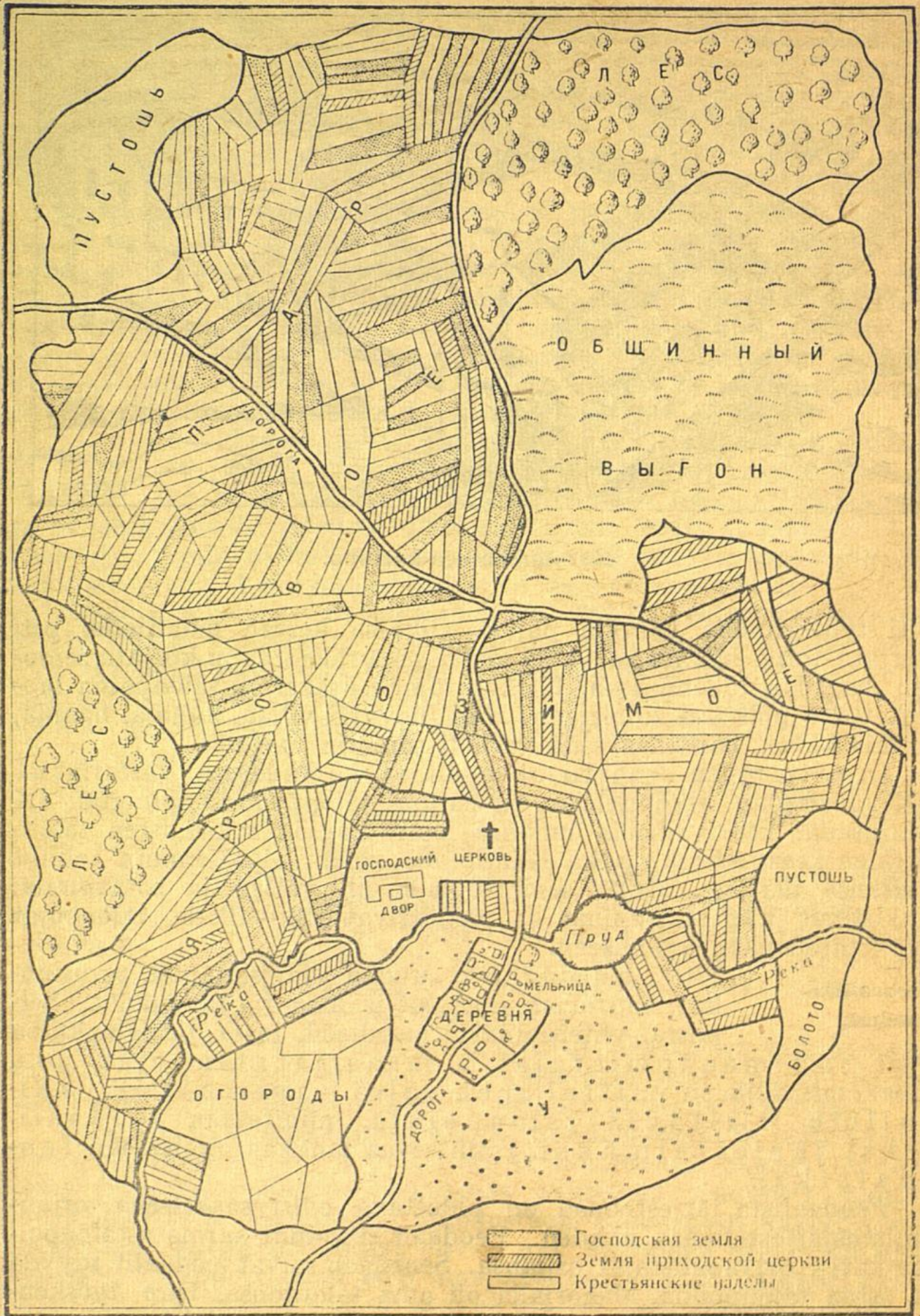
piti työskennellä joitakin päiviä viikossa herran maatilalla, piti korjata teitä, hakata ja vetää hirsii sekä rakentaa ja korjata seniorin maatilan rakennuksia. Kaiken tämän lisäksi oli talonpojan luovutettava pois osa tuloistaan. Hän luovutti viljaa, kanoja, hanhia, munia kalaa, palttinaa sekä varusti seniorin karjalla.

Orjuuttaminen synnytti talonpoikien keskuudessa vastarintaa. IX vuosisadan alkupuolella oli paljon talonpoikaiskapinoita. IX vuosisadan keskivaiheilla puhkesi suuri kapina saksilaisten talonpoikien keskuudessa, jotka Kaarle oli vähän aikaisemmin tehnyt valtansa alaisiksi. Mutta seniorit, joilla oli valtaa ja sotavoimia, kukistivat julmasti kapinat ja pakoittivat väkivallalla talonpojat työskentelemään hyväkseen.

Feodaalijärjestelmä.

Siten muodostuivat uuden yhteiskunnan perusluokat: suurmaanomistajat ja maaorja-talonpojat. Sellaista yhteiskuntajärjestelmää, jossa perusluokkina ovat suurmaanomistajat ja maaorjatalonpojat, jossa maanomistajilla on valtiollinen valta ja maanomistajat väkivalloin riistävät talonpoikia, nimitetään feodaaliseksi järjestelmäksi. Hallitsevaa luokkaa nimitetään feodaaleiksi.

Feodaalista järjestelmää on pidettävä edistysaskeleena orjanomistusjärjestelmään nähden. Feodaali ei voinut surmata talonpoikia kuten orjanomistajat orjiansa. Sensijaan saivat feodaalit myydä ja ostaa talonpoikia. Maaorjalla oli oma taloutensa. Hän työskenteli feodaalin hyväksi ja luovutti hänelle osan tuloistaan, mutta samalla hän työskenteli omaksi hyväkseen ja jätti osan tuloistaan

Keskiaikaisen maatilän asemakaava.

itselleen. Tämän takia maaorja oli jonkunverran innokkaampi työntekoon kuin orja. Siksi maaorjan työ olikin tuottavampaa.

Maaorjien riisto oli melkein yhtä ankara kuin orjienkin; se ilmeni vain vähän lievempänä. Riistäjien, s. o. feodaalien, ja riistettyjen, s. o. talonpoikien välinen luokkataistelu muodostaa feodaalisen järjestelmän luonteenomaisen peruspiirteen.

Feodaalin maatilan talous. Maatilalla tuotettiin kaikki, mitä suurmaanomistaja ja talonpojat tarvitsivat toimeentuloaan varten. Talonpoika muokkasi pellot, kasvatti karjaa, kutoi palttinaa, valmisti itselleen vaatteet ja jalkineet ja rakensi itselleen talon.

Kaarle Suuren aikana frankit paransivat maanviljelystä. Heillä oli kaksi-, jopa kolmivuoroviljelysjärjestelmäkin. Frankit oppivat valloittamiensa roomalaisten maakuntien asukkailta kasvitarhan hoitoa, öljypuiden sekä viiniköynnösten viljelemisen ja viinin valmistuksen. Talonpoikien työ turvasi seniorin ruualla, vaatteilla ja asunnolla. Maatiloilla oli pajoja sekä muita laitoksia, joissa valmistettiin aseita, satuloita, valjaita ja kankaita. Näin ollen ei seniorin eikä talonpojan tarvinnut mitään ostaa markkinoilta. Hyvin harvoin seniorit ostivat kulkevien kauppiaiden Itämailta tuomia ylellisyyksesineitä, kuten kalliita aseita, jalokivituotteita ja silkkiä. Seniorit saivat maatiloiltaan paljon maatalous- ja käsityötuotteita, mutta he eivät niitä myyneet, vaan käyttivät itse.

Talonpojat eivät myöskään valmistaneet mitään myyntiä varten.

Sellaista järjestelmää, jolloin jokainen talous omin voimin tuottaa kaiken, mitä se tarvitsee, eikä juuri mitään osta ja myy, nimitetään «luontaistaloudeksi».

Frankkien kulttuuri. Frankkien kulttuuri oli perin alhaista. Lukutaito oli levinnyt ainoastaan hengellisen säädyn keskuuteen, vaikka usein löytyi sellaisiakin pappeja, jotka eivät edes osanneet lukea. Sotilasylimystö ei tavallisesti osannut lukea eikä kirjoittaa. Kansanjoukot olivat täysin lukutaidottomia.

Kaarle tarvitsi sellaisia kirkonmiehiä, jotka olisivat voineet julistaa alamaisille kuuliaisuutta keisaria ja senioreja kohtaan. Hän tarvitsi luku- ja kirjoitustaitoisia henkilöitä oikeuslaitoksiin ja tulojen sekä menojen luettelointia varten. Tämän takia piti hän huolta koulujen perustamisesta. Hän pyrki saamaan hovinsa piiriin sivistyneitä henkilöitä valtakuntansa eri puolilta ja muistakin maista, kuten Espanjasta, Irlannista, Englannista ja Italiasta. Lahjakkain näistä henkilöistä oli pohjoisenglantilainen munkki Alkuin. Kaarle perusti hoviin oppineiden seuran, jota hän nimitti «Akatemiaksi». Tähän seuraan kuului Kaarle itse, hänen sisarensa ja tyttärensä, muutamia hovilaisia sekä hovissa asuvia oppineita. «Akatemiassa» luettiin seuran jäsenten kirjoittamia runoja sekä kertomuksia ja keskusteltiin niiden johdosta.

«Akatemian» jäsenet nimittivät toisiaan nimillä, joita he lainailivat muinaishebrean tai antiikin historiasta, puhuivat latinan kielellä ja pyrkivät puheissaan käyttämään roomalaisten kirjailijain

klassillista tyyliä. Eräs Akatemian jäsenistä Einhard kirjoitti historiallisen teoksen «Kaarle Suuren elämä», jossa hän jäljitteli roomalaisia historioitsijoita. Hovin yhteyteen oli perustettu koulu, jota johti Alkuin.

Opetuksen luonne tässä koulussa käy selville Alkuinin laatimasta kysymys- ja vastausluonteisesta ohjauskirjelmästä. Eräitä esimerkkejä siitä: — Mitä on kirjain? — Historian koulu. — Mitä on sana? — Ajatuksen petos. — Mikä synnyttää sanan? — Kieli. — Mikä on kieli? — Ilman vitsaus. — Mitä on ilma? — Elämän ylläpitäjä.

Hovikoulussa ei pyritty, kuten näemme, tarkkojen tietojen saantiin, vaan epämääräisiin vastauksiin. Tämä kuvaa Kaarlen aikaisen sivistyksen pintapuolisuutta. Kaarle itse puhui hyvin latinan kieltä ja ymmärsi kreikan kieltä, mutta ei kuitenkaan oppinut edes kirjoittamaan.

Kaarlen hallituskaudella alkoi kehittyä Merovinkien aikana rappiolle päässyt rakennustaide. Kaarlen arkkitehdit pyrkivät jäljittelemään vanhoja roomalaisia rakennuksia. He koristivat taloja pilareilla ja oppivat rakentamaan pyöreitä kivisiä holvikaaria.

III LUKU.

EUROOPPA IX—XI VUOSISADALLA.

1. §. Kaarle Suuren valtakunnan hajoaminen.

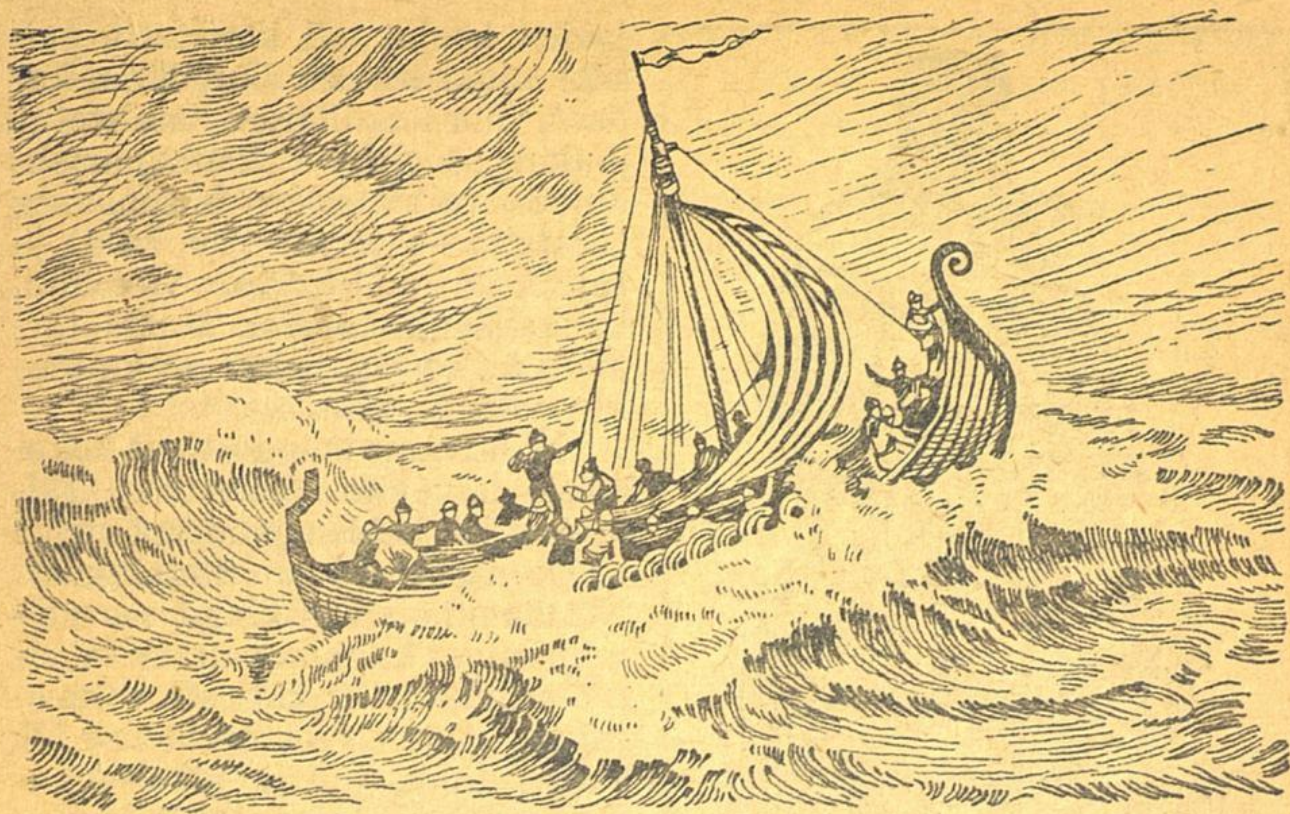
**Keisarikunnan
jako.**

Kaarle Suuren valtava keisarikunta ei ollut luja. Todellinen valta kuului mahtaville senioreille. Jokainen seniori oli alueillaan hallitsija: he tuomitsivat, kokosivat veroja omaksi hyödykseen, ja heillä oli oma sotajoukkonsa — aseistetut vasallinsa. Seniorit alistuivat kuninkaan valtaan sen ollessa voimakkaan, mutta he pyrkivät käyttämään jokaista tilaisuutta saavuttaakseen täyden itsenäisyyden. Kaarlen kuoltua (v. 814) seniorit eivät enää kiinnittäneet hänen perillistensä määräyksiin huomiota.

Kaarle Suuren poika Ludvik Hurskas jakoi valtakunnan hallinnan kolmen poikansa kesken. Itselleen hän säilytti ylimmän vallan ja keisarin arvonimen. Silloin alkoivat riitaisuudet ja levottomuudet. Pojat asettuivat isäänsä vastaan. Tätä käyttivät mahtavat seniorit hyväkseen lujittaakseen itsenäisyyttään.

Ludvik Hurskaan kuoltua hänen poikansa alkoivat sotia keskenään. Lopulta he v. 843 solmivat Verdunissa sopimuksen keisarikunnan jakamisesta kolmeen osaan. Kaarle Kaljupää sai keisarikunnan läntisen osan, Ludvik Saksalainen itäisen osan ja Lothar kapean kaistaleen edellisten alueiden keskeltä. Hän sai myös Italiassa olevat alueet.

Kuitenkaan eivät taistelut kuninkaiden kesken ja valtakunnan jako päättynyt tähän. IX vuosisadan lopulla muodostui Kaarle

Normannien pursi.

Suuren valtakunnasta kolme suurta kuningaskuntaa: Länsi-Frankkien kuningaskunta, Itä-Frankkien kuningaskunta ja Italia. Ensimmäistä alettiin nimittää Ranskaksi ja keskimmäistä hieman myöhemmin Saksaksi.

Jokainen näistä kuningaskunnista oli valtio vain nimeltään. Itse asiassa ne jakoutuivat vielä itsenäisiksi valta-alueiksi. Kuningaat menettivät yhä enemmän valtaansa mahtaville ja riippumattomille senioreille. Euroopassa vallitsi silloin valtiollisen hajaantumisen aika.

Arabialaisten,
unkarilaisten
ja normannien
valloitusretket.

Frankkien keisarikunnan mahtavuuden kukistumista käyttivät hyväkseen naapurikansat. Kaarle Suuren alistamat slaavilaiset heimot palauttivat itselleen riippumattomuutensa. Italian ja Etelä-Ranskan rannikoille hyökkäsivät etelästä (Pohjois-Afrikasta ja IX vuosisadalla valloittamastaan Sisiliasta) arabialaiset. Tonaivan keskijuoksulla perustivat unkarilaiset paimentolaiset Unkarin eli Magyarin (madjarin) valtakunnan. Miltei joka vuosi unkarilaiset tekivät hävitys- ja ryöstöretkiä naapuriensa saksalaisten ja slaavilaisten asutusalueille, anastivat saalista, ryöstivät asukkaita myydäkseen heidät orjiksi, polttivat kyliä ja luostareita.

Pohjoisesta hyökkäävien ryövärien, normannien, retket olivat vieläkin vaarallisempia. Normannit (s. o. «pohjan miehet») asuivat Skandinaavian niemimaan erittäin vuonorikkaalla rannikolla sekä nykyisessä Tanskassa. Heidän pääelinkeinonaan oli ammoisista ajoista alkaen kalastus. He olivat tottuneet kylmiin pohjoisiin meriin, myrskyihin ja vaaroihin. Suurilla veneillään,

Normanni-soturi.

joiden keulat oli koristettu pui-
silla lohikäärmeen kuvilla, uska-
liaat normannilaiset aseistetut
joukot suorittivat kaukopurjeh-
duksia vaihtaakseen kotimaansa
tuotteita — savustettua kalaa ja
turkiksia — leipään, viineihin,
kankaisiin ja aseisiin. Mutta tär-
kein tarkoitus heillä oli kuiten-
kin sota ja ryöstö.

Normannit muodostivat koko-
naisia laivueita veneistään. Täl-
laisten laivueiden johdossa olivat
viikingit — merikuninkaat.
Normannilaiset viikingit seuruei-
neen saivat kauhun valtaan lähei-
set rannikot. Erikoisesti voimis-
tuivat heidän ryöstöretkensä IX
vuosisadalla, jolloin alkoi muo-
dostua normannien suuria kunin-
gaskuntia: Tanska, Ruotsi ja
Norja. Kuninkaat taistelivat pai-
kallisia päällikköjä, «jarleja» vas-
taan, jotka eivät halunneet alis-
tua. Kuninkaidensa ahdistamina
lähtivät jarlit seurueineen etsi-

mään onnea meriretkiltä. Itäiset normannit eli «varjagit» löysivät
meritien Venäjälle ja Venäjän jokia myöten Bysanttiin («suuri tie
varjageilta Kreikkaan»).

Irlantiin, Skotlantiin, Englantiin ja Ranskan rannikolle tekivät
ryöstöretkiä läntiset normannit, tanskalaiset ja norjalaiset.
Myötätuulen kuljettamina he kolmessa päivässä purjehtivat Tans-
kasta Englannin rannikolle. He ylittivät myrskyisen Biskajan lah-
den, tekivät tuhojaan Espanjan rannikolla, tunkeutuivat Välime-
relle, hyökkäsivät Etelä-Ranskan rannikolle ja Italiaan purjehtien
aina Kreikkaan saakka. Matalakulkuisilla veneillään he nousivat
etäälle suuria jokia ylös, ja siellä väkivalloin ryöstivät asukkailta
hevosia ja jatkoivat retkiään ratsain.

Usein liittyi normanneihin herrojensa katkeroittamia maaorja-
talonpoikia. Perinäistiedon mukaan kaikkein julmin viikingeistä
oli talonpoika Hastings Etelä-Ranskasta.

Normannien hyökkäysten yllättävyys, heidän rohkeutensa ja
taidokkuutensa toi heille voittoja kaikkialla. Jos oli mahdotonta
saavuttaa jotain voimalla, niin turvautuivat he viekkauteen. Has-
tingsista kerrotaan, kuinka hän kerran, kun ei voinut vallata
erästä Italian rantakaupunkia, päätti turvautua viekkauteen. Hän
lähetti airueen viemään piiritetyn kaupungin piispalle tiedon Has-
tingsin kuolemasta ja anomaan lupaa tuoda ruumis kirkkoon siu-

nattavaksi. Arkku vietiinkin kirkkoon. Jumalanpalveluksen aikana Hastings äkkiarvaamatta hyppäsi arkusta ja surmasi piispan. Toiset normannit, joilla oli aseet piilossa vaatteiden alla, surmasivat ja ryöstivät asukkaita.

Ryöstöretkistä normannit alkoivat siirtyä maiden valtaukseseen niiden asuttamista varten. IX vuosisadalla he valtasivat Englannin koillisosan.

X vuosisadan alussa Ranskan kuningas oli pakoitettu luovuttamaan alueen pohjois-Ranskasta normannien päällikölle Rollalle. Siitä lähtien tätä aluetta onkin nimitetty Normandiaksi.

Luoteessa normannit perustivat siirtokuntia Islantiin ja Grönlantiin. Sieltä he purjehtivat Pohjois-Amerikan rannikolle (noin v. 1000). He eivät kuitenkaan voineet asettautua sinne vakinaisesti, ja kulkureitti Amerikkaan unohdettiin.

2. §. Ranska IX—XI vuosisadalla.

**Feodaalinen
itsenäisyys.**

Valtiollinen hajanaisuus oli erittäin voimakasta Ranskassa.

IX—XI vuosisadalla Ranskaan kuului useita riippumattomia itsenäisiä alueita. Näitä suur-feodaalien hallussa olleita alueita nimitettiin kreivi- ja herttuakunniksi. Alueiden hallitsijoilla, kreiveillä ja herttuilla, oli paljon omia vasallejaan, joten he pitivät itseään kuninkaasta riippumattomina. Eräät kreivit ja herttuat olisivat mielihyvin halunneet anastaa kuninkaallisen kruunun itselleen. Karolinkien hallitsijasuvun viimeisten kuninkaiden täytyikin yhtämittaa taistella mahtavia feodaaleja vastaan.

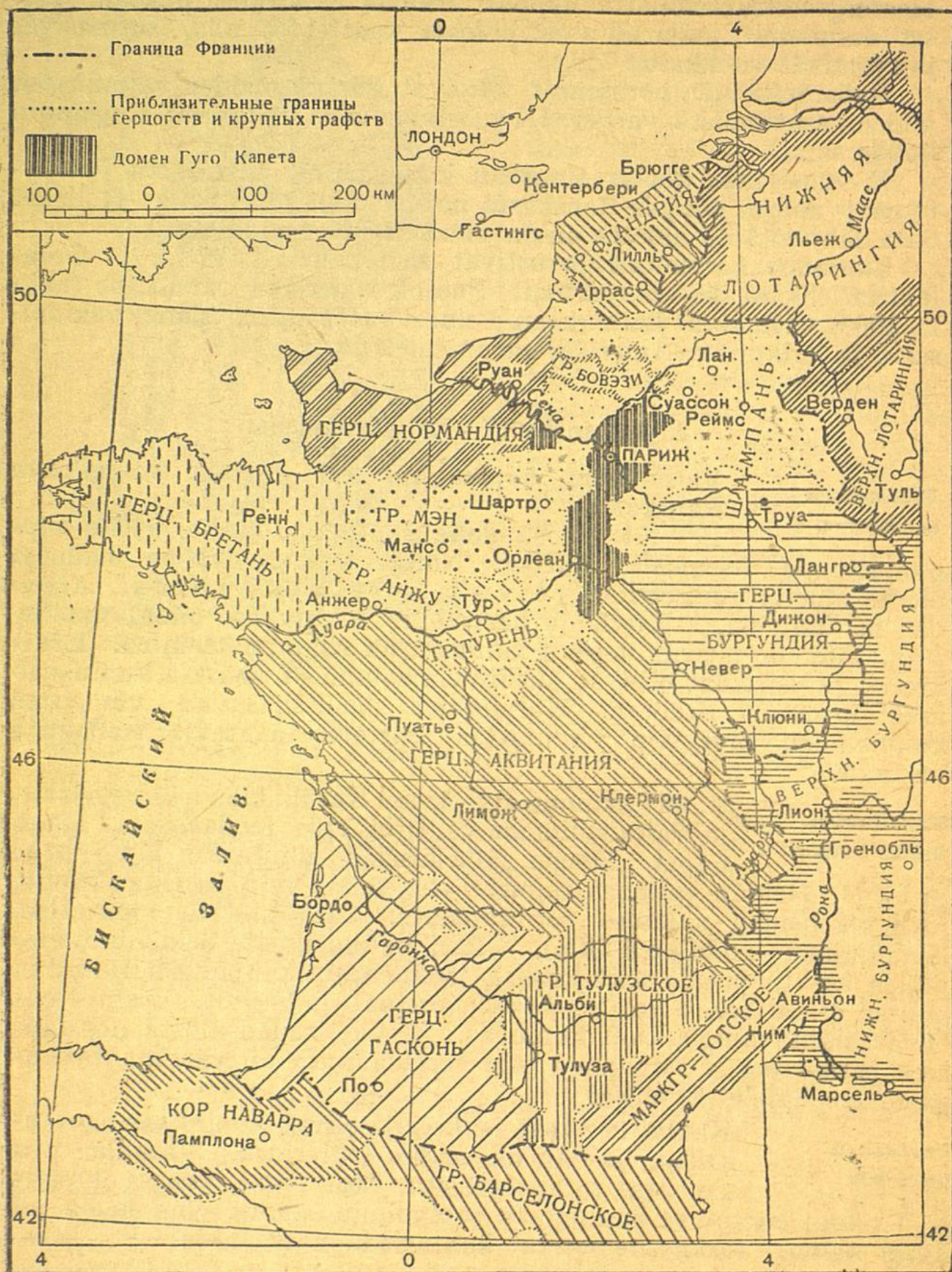
**Kapetinkien
hallitsijasuku.**

V. 987 sammui Ranskassa Karolinkien hallitsijasuku, ja valtaistuimelle valittiin eräs feodaaleista, Hugo Capet. Hänen jälkeläisiään nimitettiin Kapetinkeiksi. Heidän valtansa rajoittui itseasiassa vain pienelle alueelle, joka oli heidän sukunsa perintömaata. Tätä aluetta nimitettiin Kapetinkien domeeniksi. Siihen kuului alueita Seine- ja Loirejokien keskijuoksulla sekä Pariisin ja Orleansin kaupungit. Ranskan muissa osissa hallitsivat itsenäiset herttuat ja kreivit, joista useat olivat mahtavampia kuin kuningas. X vuosisadan alussa normannien perustama Normandian herttuakunta oli yksi mahtavimmista feodaalien lääneistä.

**Feodaalien
hierarkia.**

Kaikki herttuat ja kreivit olivat kuninkaan suurvasalleja, ja hän oli heidän seniorinsa. Vasallien piti suorittaa sotapalvelusta. Mutta itse asiassa kreivit ja herttuat auttoivat kuningasta sotavoimin silloin, kun heillä oli siihen halua. Joskus he sotivat kuningasta vastaan.

Kuninkaalla ei ollut minkäänlaista valtaa herttuoiden ja kreivien alueihin nähden. Heidän vasallinsa eivät olleet kuninkaan alamaisia. Siihen aikaan sanottiinkin — «Minun vasallini vasallit eivät

Ranska X vuosisadan lopulla.

ole minun vasallejani». Kukin herttua ja kreivi johti sisäistä hallintoa, soti ja solmi liittoja kysymättä kuninkaan mielipidettä.

Herttuoiden ja kreivien vasalleilla saattoi olla vielä omia vasallejaan, alempiarvoisia ritareita.

Näin muodostui «feodaalinen asteikko» eli feodaalinen hierarkia (sana «hierarkia» merkitsee «herruus- ja alistumisjärjestystä»). Asteikossa ylinnä oli kuningas, jota pidettiin feodaalisen hierarkian päänä. Alempana olivat suurvasallit, mahtavimmat herttuat ja kreivit, joille kuului kokonaisia suuria läänejä, vielä alempana alavasallit, vähemmän huomattavat seniorit ja alinna alempiarvoiset ritarit. Jokaista feodaalisen hierarkian jäsentä pidettiin ylempänä olevaan nähden vasallina ja alempana olevaan nähden seniorina. Tällainen hierarkia lujittui Ranskaan sekä muihinkin Euroopan maihin.

Senioria pidettiin maan omistajana. Hän luovutti vasalleille feodumin eli läänin. Lääni joutui perintönä vanhimmalle pojalle. Vasallin kuoltua saapui hänen vanhin poikansa seniorin luo, laskeutui polvilleen, asetti kätensä seniorin käteen ja julisti itsensä seniorin vasalliksi. Hän vannoi uskollisuusvalan ja lupautui vast'edes palvelemaan senioria. Seniori luovutti hänelle läänin omistusoikeuden.

Vasallien tuli seniorin kutsusta saapua ratsain ja täysissä varusteissa sekä lähteä hänen kanssaan sotaretkelle.

Vasallien oli osallistuttava seniorin neuvostoon. Neuvostossa käsiteltiin sotaa ja rauhaa koskevia kysymyksiä, ratkaistiin vasallien välisiä riitoja sekä oikeusasioita.

Eräissä tapauksissa antoivat vasallit seniorille rahallistakin apua. Jos nimittäin seniori joutui vangiksi, oli vasallien autettava hänen lunastustaan rahallisesti.

Seniori oli velvollinen auttamaan vasalleja, hänen oli puolustettava heitä sotilaallisten hyökkäysten sattuessa sekä suojeltava heidän maa-alueitaan.

Papisto kuului myös feodaaliseen hierarkiaan. Arkkipiispat, piispat ja abotit (luostarien esimiehet) kuuluivat mahtavimpiin senioreihin. Heillä oli paljon vasalleja. He eivät lainkaan eroittautuneet maallisista feodaaleista, sillä he ottivat osaa sotiin, ryöstöretkiin ja harjoittivat metsästystä. Hallitsevalle luokalle oli feodaalinen hierarkia hyvin tarpeellinen. Se oli keinona herruuden lujittamiseksi talonpoikiin nähden. Seniorit ja vasallit auttoivat toinen toistaan talonpoikien alistamisessa.

Kuitenkin tätä hallitsevan luokan järjestelmää yhtämittä rikottiin. Kuninkaan ja feodaalien kesken oli aina sotia ja tämän lisäksi feodaalit lakkaamatta sotivat keskenään.

Talonpoikien asema. Feodaaliset sodat köyhdyttivät talonpoikia. Feodaalit asettivat heille yhä uusia velvollisuuksia. Feodaalit julistivat yksinoikeudekseen myllyjen, viini- ja oliiviöljyypusertimoiden, leivinuunien y. m. s. omistuksen. Talonpoikien tuli maksaa erikoisia veroja viljan jauhattamisesta,

pusertimojen tai uunien käytöstä. Kirkon hyväksi oli talonpoikien luovutettava sadon kymmenes osa («kirkon kymmenykset»).

Feodaalit saattoivat tuomita talonpojan kuolemaan. Sen merkkinä olikin feodaalin tiluksen portilla hirsipuu. Feodaalit ja papisto pitivät itseään talonpoikaa paljon korkeammalla. Keskiajalla oltiin sitä mieltä, että ihmiset jaetaan henkilöihin, jotka sotivat, henkilöihin, jotka rukoilevat sekä niihin, jotka tekevät työtä.

IX—XI vuosisadoilla on Ranskalle luonteenomaista kuningasvallan heikkous, suurfeodaalien itsenäisyys, loppumattomat feodaalisodat sekä talonpoikaiston orjuutus.

3. §. Englanti IX—XI vuosisadalla.

**Englanti
IX vuosisadan
alussa.**

V vuosisadan keskivaiheilta VII vuosisadan alkuun mennessä olivat anglo-saksilaiset heimot valloittaneet suurimman osan Britanniaa. Britannialainen (kelttiläinen) väestö oli osaksi tuhottu, osaksi joutunut orjiksi ja maaorjiksi. Riippumattomuutensa kelttiläiset heimot säilyttivät ainoastaan saaren pohjoisosassa (Skotlannissa) ja lännessä (Walesissa). Skotlannin ja Walesin heimot taistelivat itsepintaisesti vapautensa puolesta. Irlanti jäi myös kelttien haltuun.

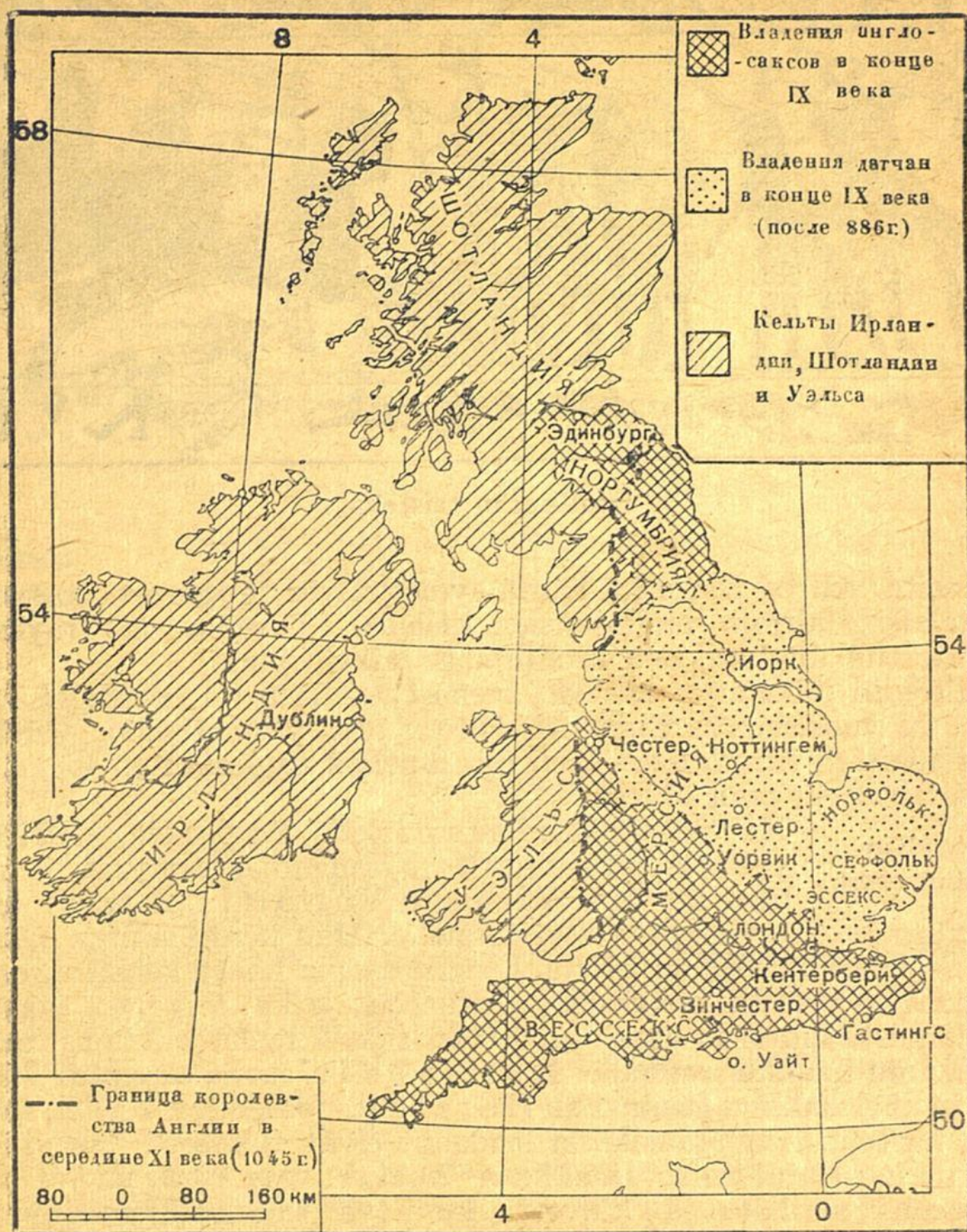
Englantiin (näin nimitettiin anglosaksien valloittamaa maata) muodostui useampia kuningaskuntia. IX vuosisadalla oli voimakkain lounaassa sijaitseva Wessex'in kuningaskunta, s.o. «läntisen saksien maa». Muut kuningaskunnat tunnustivat riippuvaisuutensa Wessex'istä.

Englannissakin kehittyi feodalismi samoin kuin Ranskassakin. Englannissa oli kuitenkin paljon vapaita talonpoikia. Kyläyhteisöt olivat elinvoimaisia ja niissä ratkaistiin edelleenkin kaikki asiat yhteisissä kokouksissa.

**Normannit
ja kuningas
Alfred.**

IX vuosisadalta lähtien alkoivat normannit, joita Englannissa nimitettiin «tanskalaisiksi», tehdä retkiään saarelle. Alussa he tekivät ryöstöretkiä, mutta myöhemmin alkoivat perustaa pysyviä asutuksia saaren kaakkoisosaan. Tanskalaiset ryöstivät Englantia ja keräsivät väestöltä veroa. Anglosaksien kuninkaat kävivät heitä vastaan pitkäjäisiä sotia. Tunnetuin anglosaksien kuninkaista oli Alfred (IX vuosisadan lopulla).

Hän astui valtaistuimelle kautena, jolloin melkein koko Englanti oli tanskalaisten valloittama. Tanskalaiset voittivat kaikkialla, ja Alfredin oli piileskeltävä metsissä ja soilla. Vähitellen keräsi hän sotavoimia, ryhtyi avoimeen taisteluun tanskalaisia vastaan ja voitti. Hän ei voinut kuitenkaan valloittaa takaisin kaikkia anglosaksien alueita. Alfred luovutti tanskalaisille melkein koko kaakkoisosan Englantia.

Englanti IX — XI vuosisadalla.

Alfred vahvisti maan sotilaallista mahtia. Rakennettiin suuria varustuksia rannikkojen suojelemiseksi hyökkäyksiltä mereltä päin. Alfred jakoi maapalstoja sotapalveluksen suorittamisen ehdolla ja lisäsi siten hyvin varustettujen sotilaiden lukua.

Kaarle suuren tavoin piti Alfred huolta valistuksesta. Hän perusti kouluja pyrkien levittämään lukutaitoa ja kutsui hoviinsa

Hastings'in taistelu.

oppineita. Alfred itse sekä häntä ympäröivät oppineet käänivät latinalaisia kirjoja anglosaksien kielelle. Alfredin määräyksestä kirjoitettiin anglosaksien kroniikkaa (aikakirjaa).

Alfredin jälkeläiset kävivät menestyksellä sotia tanskalaisia vastaan. X vuosisadalla Englanti jälleen tuli yhtenäiseksi valtioksi. Tanskalaisten siirtolaisten kieli oli läheistä anglosaksien kielelle, ja he sulautuivat pian yhteen.

Normandian valloitusretket. XI vuosisadan loppupuolella Englannin valloittivat voimakkaat naapurit — Normandian herttuat. Normandian herttua Wilhelm Valloittaja julisti itsensä oikeutetuksi Englannin valtaistuimelle. Hän keräsi suuren sotajoukon normandilaisista ritareista. Lisäksi saapui hänen kehoituksestaan eri puolilta Ranskaa seikkailevia ritareita, jotka toivoivat saavansa Englannista suuria sotasaaliita. V. 1066 laski Wilhelm joukkonsa maihin Englannin kaakkoisrannalle. Hastings'in luona tapahtui Wilhelmin ja anglosaksien kuninkaan Haraldin joukkojen kesken ratkaiseva taistelu. Anglosaksilaiset feodaalit eivät tukeneet Haraldia, ja sen takia Haraldin sotajoukkoon kuului vain pieni määrä hänen seurueensa sotilaita ja kiireesti kerättyä talonpoikaisnostoväkeä. Pitkillä keihäillä aseistetut Wilhelmin ritari-ratsumiehet eivät hyvään aikaan saaneet voittoa taistelukirveillä aseistetusta anglosaksilaisesta jalkaväestä. Anglosakseilla oli lujat asemat kukkulalla, ja he torjuivat Wilhelmin sotilaiden kaikki hyökkäykset. Silloin Wilhelm käski osan joukoistaan teeskennellä pakoontuloa. Anglosaksit riensivät ajamaan takaa pakenevia vihollisia ja silloin heidän riviensä järjestys rikkoutui. Sitä Wilhelm käytti hyväkseen ja tuhosi anglosaksit. Taistelussa Harald kaatui ja hänen sotajoukkonsa pakeni.

Tämän voittonsa avulla pääsi Wilhelm päämääräänsä, Lontoo antautui, ja Wilhelmistä tuli Englannin kuningas.

Wilhelm kohtasi lujaa vastarintaa ainoastaan pohjoisosissa, missä vieläkin asui paljon vapaita talonpoikia, jotka eivät halunneet alistua valloittaja-feodaalin vallan alle. Rangaistukseksi Wilhelm tappoi paljon talonpoikia, tuhosi heidän karjansa ja viljelyksensä. Tämän jälkeen Pohjois-Englannin pellot olivat kauan viljelemättä ja kylät autioina.

Englannin kuninkaaksi päästyään Wilhelm otti anglosaksien feodaaleilta maat, joilla hän palkitsi ritareitaan. Englannin koko feodaalinen ylimystö vaihtui. Sen yhteydessä huononi talonpoikien asema. Monet vapaista talonpojista joutuivat maaorjiksi ja maaorjien verovelvollisuuksia lisättiin.

Normandilainen valloitus johti feodalismiin lujittumiseen Englannissa.

4. §. Saksa ja Italia X—XI vuosisadalla.

**Saksilainen
hallitsijasuku.
Otto I.**

Saksa oli hajonnut useammaksi itsenäiseksi alueeksi kuten Ranskakin. Tärkeimpiä niistä olivat Saksin, Frankin, Schwabin, Baijerin, ja Lothringin herttuakunnat.

Karolinkien kuninkaallinen hallitsijasuku sammui Saksassa X vuosisadan alussa (v. 911). Pian sen jälkeen kuninkaan valtaistumelle valittiin voimakkain herttuoista, Saksin herttua Henrik I, liikanimeltä «Linnustaja». Eräät herttuoista eivät tahtoneet tunnustaa Henrikiä kuninkaakseen, mutta hän pakoitti heidät alistumaan. Henrikin ja hänen jälkeläistensä (Saksilainen hallitsijasuku) onnistui lujittaa valtaansa siksi, että Saksassa oli vielä paljon vapaita talonpoikaisyhteisöjä. Pienet feodaalit eivät omin voimin kyenneet orjuuttamaan talonpoikaistoa. Saadakseen kuninkaalta apua, he auttoivat häntä taistelussa herttuoita vastaan. Suurta apua antoi kuninkaalle myös papisto.

Henrik I poika ja perillinen, Otto I (936—973) joutui käymään pitkällistä sotaa herttuoita vastaan. Lujittaakseen valtaansa Otto suosi piispoja ja luostareita. Niiden tiluksia oli kaikkialla Saksassa. Erikoisen paljon sijaitsi luostarien alueita läntisen Saksan tärkeimmän kauppateien, Reinin ja sen lisäjokien varsilla. Reiniä nimitettiin «pappistieksi». Siellä sijaitsivat vaikutusvaltaisimpien Kölnin, Mainzin ja Trierin arkkipiispojen suuret maatilat. Kuningas otti itselleen oikeuden nimittää kaikki piispat. Hän määräsi piispoiksi kuninkaalle uskollisia miehiä. Piispat olivat alueillaan todellisia ruhtinaita. Heillä oli paljon linnoja ja sotilasvasalleja. He tukivat kuningasta taistelussa herttuoita vastaan. Heidän avullaan onnistui Otto I:n alistaa niskottelevat herttuat.

Italia.

Lujitettuaan piispojen avulla valtansa Saksassa Otto sekaantui Italian asioihin. Italia oli näihin aikoihin hajaantunut useiksi itsenäisiksi feodaalilääneiksi. Kuningasvalta oli Italiassa täysin rappiolla. Suurten feodaalilääneiden joh-

Piispa.

keätä alistaa paavi valtansa alle, jotta hänen avullaan hallittaisiin kirkkoa. Hän valloitti ilman erikoisia vaikeuksia Pohjois-Italian, jota heikensivät sisäiset ristiriidat. Otto I saapui Roomaan ja iupasi palauttaa paaville vallan Kirkkovaltiossa. Paavin tuli siitä hyvästä kruunata Otto keisariksi. Keisarin arvonimen ottamisella hän tahtoi täten Kaarle Suuren tavoin kohottaa valtaansa alamaistensa silmissä ja lujittaa herruuttaan Italiassa. Näin muodostui v. 962 uudelleen keisarikunta, jota myöhemmin nimitettiin **P y h ä k s i R o o m a n k e i s a r i k u n n a k s i**.

Keisarikunta oli kuitenkin hyvin heikko. Saksassa herttuat pyrkivät täydelliseen itsenäisyyteen. Italialaiset feodaalit eivät totelleet saksalaisia hallitsijoita. Tämän takia tuli melkein jokaisen keisarin aloittaa kaikki alusta: ensin taistella Saksassa uppiniskaisia herttuaita vastaan ja sitten uudelleen valloittaa Italia. Jokaisen uuden keisarin kruunausmatka Roomaan oli todellinen sotaretki, jonka aikana saksalaiset sotajoukot ryöstivät ja polttivat italialaisia kyliä ja kaupunkeja kaikin tavoin riistäen ja ahdistuen väestöä.

**Etelä-
Italia.**

Pyhään Rooman keisarikuntaan ei kuulunut Etelä-Italia. Osa siitä kuului Bysantiin. IX vuosisadalla arabialaiset valloittivat Sisilian ja eräitä Etelä-Italian kaupunkeja. XI vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla ilmestyi

dossa olevat herttuat, markkreivit ja piispat olivat täysin riippumattomia.

Paavi oli myöskin yksi Italian feodaalihallitsijoista. Jo frankkilaiskuninkaat olivat VIII vuosisadalla lahjoittaneet paaville suuria alueita, jotka ulottuivat Adrianmereltä Tyrrhenan merelle, sekä Rooman ja Ravennan kaupungit (Kirkkovaltio). IX ja X vuosisadalla kuitenkin valloittivat naapurifeodaalit paavilta suurimman osan alueista. Paavien vaalit olivat feodaaleista riippuvia, ja he koettivat saada paavin istuimelle omia sukulaisiaan. Paavin istuimesta olikin feodaalien kesken yhtämittaista taistelua. Usein näiden kahakoiden aikana paaveja kukistettiin, vangittiin ja surmattiin.

Otto I kruunaminen keisariksi.

Otto I käytti hajanaisen Italian valtiollista heikkoutta hyväkseen saadakseen haltuunsa tämän rikkaan maan,

jonka kautta kulki kauppatie Itämaihin. Sen lisäksi oli Otto I:lle tärkeää

Etelä-Italiaan normanneja. Normannilaiset taistelujoukkueet palkkautuivat etelä-italialaisille herttuille, jotka taistelivat keskeytymättä joko keskenään tai arabialaisia ja bysanttilaisia vastaan. Palkkukseen saivat normannit maa-alueita. Normannit alkoivat laajentaa tiluksiaan ja valtasivat koko Etelä-Italian ja myöhemmin arabialaisilta Sisilian. XII vuosisadalla normannien alueet Etelä-Italiassa ja Sisiliassa yhdistyivät «Sisilian kuningaskunnaksi» eli «Molempien Sisilian kuningaskunnaksi».

Frankkiläinen hallitsijasuku.

XI vuosisadan alussa (1024) sammui Saksilainen hallitsijasuku ja valtaistuimelle nousi uusi Frankkiläinen hallitsijasuku. Voimakkaimaksi tuli keisarivalta tähän sukuun kuuluvan Henrik III hallitessa. Oman mielensä mukaan Henrik III nimitti paaveiksi kuu-liaisia saksalaisia piispoja. Feodaaleja hän piti kurissa. Mutta pian tilanne muuttui.

Gregorius VII (Hildebrand)

XI vuosisadan loppupuolella paavit lujittivat valtaansa kirkkoon nähden ja esiintyivät keisareita vastaan. Erikoisen suuresti lujitti paavin valtaa Hildebrand, joka kahden paavin aikana johti paavinistuimen kaikkia asioita. Hän oli pienikokoinen, ulkomuodoltaan vähäpätöinen, ja hänellä oli heikko ääni. Mutta hän oli luonteeltaan vallanhimoinen, päättäväinen ja hyvin tarmokas. Hän ei missään asiassa epäroinyt eikä tuntenut sääliä. Kiihkeällä fanatismilla toteutti hän suunnitelmiaan. Hän julisti, ettei kukaan voinut olla paavin tuomarina, että paavi oli erehtymätön, että paavilla oli oikeus kukistaa keisareita ja vapauttaa alamaiset velvollisuudesta totella hallitsijoitaan. «Kaikkien kansojen on suudeltava paavin jalkoja» — sanoi hän.

Hildebrandin vaatimuksesta kirkolliskokous (ylimpien pap-pien kokous) päätti, että vastedes paavin tulevat valitsemaan kardinaalit (korkeimpia kirkollisia virkamiehiä), eikä roomalainen ylimystö tai keisari.

Papistoon kuuluvat miehet eivät saaneet mennä naimisiin, jotta perhehuolet eivät estäisi heitä palvelemasta kirkkoa.

V. 1073 valittiin Hildebrand paaviksi. Hän otti itselleen nimeksi Gregorius VII (paaviksi valittu muutti nimensä). Hän käytti hyväkseen sitä, että Henrik III:n poika, Henrik IV, oli siihen aikaan pakoitettu

Keisari Henrik IV.

taistelemaan saksalaisia feodaaleja vastaan, ja kielsi keisareita määräämästä piispoja. Otto I:stä alkaen olivat saksalaiset hallitsijat pyrkineet saamaan piispat valtansa tueksi, mutta Gregorius VII halusi, että piispat olisivat ainoastaan paavista riippuvaisia. Henrik IV päätti kostaa häikäilemättömälle paaville. Hänen vaatimuksestaan saksalaiset piispat julistivat Gregoriuksen virkansa menettäneeksi. Henrik kirjoitti hänelle kirjeen, joka päättyi seuraaviin sanoihin: «Minä, Henrik, kuningas jumalan armosta, sanon sinulle yhdessä piispojemme kanssa — astu alas». Vastaukseksi Gregorius VII julisti Henrikin pannaan sekä menettäneeksi kuninkaan vallan ja vapautti kaikki feodaalit Henrik IV:lle aikaisemmin vannomastaan uskollisuuden valasta. Saksalaiset feodaalit käyttivät tätä hyväkseen ja nostivat uuden kapinan Henrik IV:ttä vastaan. Henrikin asema oli toivoton. Hän oli pakoitettu pyytämään paavilta armoa. Talvella hän matkusti muutamien seuralaistensa kanssa lumen peittämien Alppisolien kautta Italiaan, Canossan linnaan, jossa paavi silloin oleskeli (v. 1077). Kolme päivää ylpeä keisari seiso linnan portilla pyytäen paavilta vastaanottoa. Gregorius VII otti hänet vastaan neljäntenä päivänä. Polvillaan seisten pyysi keisari paavilta anteeksi (tästä on säilynyt sananparsi «mennä Canossaan», s.o. tehdä minkälaisia myönnytyksiä tahansa). Paavi ja keisari tekivät sovinnon, mutta ei kauaksi aikaa.

Canossassa saamansa anteeksianto oli nöyryytyksestä huolimatta hyvin edullinen Henrik IV:lle. Hän saattoi aloittaa sodankäynnin feodaaleja vastaan ja vaatia heitä alistumaan.

Henrik IV saavutti voiton taistelussaan kapinaan nousseita feodaaleja vastaan Saksassa ja samosi sotajoukkojensa kanssa Roomaan. Paavi sulkeutui lujitettuun linnaansa, ja Rooman kapeilla kaduilla käytiin ankaria taisteluja saksalaisten sotajoukkojen ja paavin miesten kesken.

Silloin paavi pyysi apua etelä-italialaisten normannien päälliköltä Robert Guiscardilta. Normannit, jotka pelkäsivät keisarin vallan voimistumista Italiassa, tulivat paavin avuksi. He karkoittivat saksalaiset, mutta tuhosivat samalla kauheasti Roomaa, surmasivat paljon asukkaita ja myivät paljon naisia ja lapsia orjuuteen. Tämän jälkeen ei Gregorius VII voinut enää jäädä Roomaan. Peläten kansan kiihtymistä hän poistui yhdessä normannien kanssa. Pian hän kuolikin (v. 1085).

Hänen kuolemaansa ei kuitenkaan päättynyt paavien ja Henrik IV:n välinen taistelu. Paavit nostattivat Henrikiä vastaan hänen vihamiehiään Saksassa, jopa hänen poikiaankin. Taistelu jatkui vielä Henrik IV:n perillistenkin aikana kestäen yli puolitoista sataa vuotta.

5. §. Länsislaavilaiset IX—XI vuosisadalla.

Slaavilaiset heimot jakoutuivat kolmeen ryhmään: itä-, etelä- ja länsislaaveihin. Länsislaavit asuivat ja saksalaisten vä- Oder- (Odra), Weiksel- ja Elbe-jokien laaksoissa. He llisten sotien alku. jakoutuivat useampaan heimoon. Elbe-joen yläjuoksun varrella asuivat tshekkiläiset ja määriläiset heimot, Weikselin ja Oderin varrella puolalaiset, Elbe-joen keski- ja alajuoksun varrella polabit (slaavilaiset nimittivät Elbeä Labaksi) ja Itämeren etelärannalla asui rannikkoheimoja.

Länsislaavilaiset heimot olivat harjoittaneet ammoisista ajoista maanviljelystä. Itämeren rannikon slaavilaisheimot kävivät vilkasta kauppaa naapuriensa Saksan ja Skandinaavian maiden kanssa. He kävivät kauppaa vieläpä arabialaisten Itämaidenkin kanssa. Itämeren maiden eteläosissa löydetään rikkaita arabialaisten rahojen aarrekatkōjä.

Kaarle Suuri oli tehnyt joitakin sotaretkiä slaavien maahan. Hän verotti eräitä slaaviheimoja ja rakennutti rajalle useita linnoituksia. Frankkien valtakunnan hajotessa Kaarlen perillisten aikana slaavit palauttivat riippumattomuutensa. IX vuosisadan puolivälistä lähtien slaavit kävivät alinomaa sotaa Länsi-Frankkien valtakuntaa, s.o. Saksaa vastaan. Saksalaiset feodaalit ja kuninkaat yrittivät vallata slaavien alueita ja hävittivät niitä ainaisilla sotaretkillään.

Kristinuskon leveneminen länsislaavien keskuuteen. Yhtenä saksalaisten kuninkaiden ja feodaalien käyttämistä slaavien alistamiskeinoista oli kristinuskon levittäminen slaavien keskuuteen. Saksalaiset piispat asettuivat kirkollisen hallinnon johtoon slaavien alueilla. He auttoivat kaikin keinoin saksalaisia feodaaleja maiden anastamisessa ja väestön orjuuttamisessa.

Saksalaiset eivät sallineet jumalanpalvelusta eivätkä kirjoja slaavien omalla kielellä, vaan jumalanpalvelus suoritettiin väestölle vieraalla latinan kielellä.

Määrin valtio. IX vuosisadalla muodostui suuri slaavilaisten valtakunta M ä ä r i. Määriläiset ruhtinaat yhdistivät valtansa alle Tonavan yläjuoksun ja Karpaattien välillä asuvat heimot. Määrin valtio sai käydä sitkeää taistelua saksalaisia valloittajia vastaan. Taistelussaan saksalaisia vastaan määriläiset ruhtinaat pyrkivät saamaan apua Bysantilta. Ruhtinas Rostislav lähetti Bysantin keisarin luokse lähettiläitä pyytäen lähettämään bysanttilaisia kristinopin saarnaajia. Keisari lähetti Määriin slaavilaisen kirjaimiston keksijät Kirillin ja Metodiosin. He järjestivät Määrissä jumalanpalveluksen slaavin kielellä, avasivat kouluja ja alkoivat opettaa oppilailleen lukutaitoa. He vaelsivat ympäri maata ja saarnasivat kansalle slaavin kielellä. He kohdistivat itseensä saksalaisten piispojen vihan, sillä nämä pelkäsivät menettävänsä valtansa ja tulonsa. Piispat häiritsivät kaikin keinoin Kirillin ja Metodiosin toimintaa ja valittivat heistä paaville. Kirill kuoli Roomassa, ja saksalaiset piispat

Pyhä Rooman keisarikunta ja länsislaavit X—XI vuosisadalla.

saivat Metodiosin houkutelluksi neuvotteluun, jolloin hänet vangittiin, piestiin ja pidettiin yli kaksi vuotta vankilassa. Metodiosin kuoleman jälkeen piispat saivat aikaan hänen oppilaittensa karkoituksen Määristä. Saksalaisten piispojen herruus ja latinankielinen jumalanpalvelus vakiintuivat.

Tuhotakseen lopullisesti Määrin valtion saksalaiset solmivat liiton puolivillien unkarilaisten kanssa. V. 906 unkarilaiset hävittivät Määrin valtion, josta osa joutui unkarilaisille ja osa hajosi erillisiksi lääneiksi.

Böömi ja Puola.

Eräs niistä alueista, joihin Määrin valtio hajosi, oli Böömi (Tshekki). Böömi oli pakoitettu tunnustamaan Saksan keisarin yliherruuden ja liittymään Pyhään Rooman keisarikuntaan. Tshekkiläiset taistelivat sitkeästi itsenäisyytensä puolesta, ja keisarien oli pakko tunnustaa heidän riippumaton asemansa keisarikunnassa. Böömin ruhtinas sai XI vuosisadan loppupuolella kuninkaan arvonimen, ja häntä pidettiin yhtenä Pyhän Rooman keisarikunnan mahtavimmista hallitsijoista.

X vuosisadalla muodostivat Weikselin ja Oderin sekä sen sivujoen Warten laaksoissa asuvat slaavilaiset heimot Puolan valtion.

Polabin slaavit.

Elben varrella asui monilukuisia polabien heimoja. Ne olivat saksalaisten lähimpiä naapureita ja joutuivat eniten kärsimään saksalaisten feodaalien valloituksista. Saksalaisen hallitsijasuvun kuninkaat Henrik I ja Otto I valtasivat väkivalloin ja viekkaudella polabin slaavien maat aina Oderiin saakka ja perustivat sinne rajaläänejä (markkeja). Heidän nimittämänsä markkreivit vainosivat ankarasti slaavilaisia. He kävivät slaaveja vastaan petomaisen julmia sotia. Henrik I määräsi valloittamissaan slaavilaisissa kaupungeissa surmaamaan kaikki täysi-ikäiset miehet, ja naiset ja lapset luovuttamaan orjuuteen. Otto I määräsi tapettaviksi kaikki vangiksi joutuneet slaavit tai ruhjomaan heidät petomaisesti tehden rammoiksi, kiskomaan kielen irti, puhkomaan silmät.

Erikoisen julma ja petollinen oli Otto I nimittämä markkreivi Heron. Kerran hän kutsui luokseen neuvotteluun kolmekymmentä slaavilaista ruhtinasta ja vanhinta ja surmasi heidät petoksella. Saksalaisten markkreivien julmuudet nostattivat polabin slaavit yleiseen kapinaan. He polttivat saksalaisten varustuksia, karkoittivat saksalaiset sotajoukot ja hyökkäsivät saksalaisten tilusten kimppuun. XI vuosisadan alkuun mennessä polabin slaavit pääsivät täydelliseen riippumattomuuteen saksalaisista.

Itämerenmaiden slaavit.

Itämeren etelärannikolla asuvat rannikkolaisheimot ja toisetkin slaavilaisheimot taistelivat sitkeästi saksalaisia valloittajia sekä kristinuskoa vastaan. Itämerenmaiden slaaveilla oli linnoitettuja rannikkokaupunkeja kuten Shtshetin (nyt Stettin), Wolin, Gdansk (Danzig) y.m. XI vuosisadalla heidän ruhtinaansa hallitsivat Itämeren eteläistä osaa. Heidän aseistettujen isojen veneidensä ilmaantumisen sai kauhuihinsa tanskalaiset ja saksalaiset rannikkoseudut.

Itämerenmaiden slaavilaisten pääjumalana oli auringin jumala Svjatovit. Sen temppeli oli Rügenin saarella Arkonen kau-

pungissa, joka sijaitsi äkkijyrkällä merenrannalla. Tähän temppeliin kulkeutui lahjoja kaikkialta slaavilaisista Itämerenmaista. Siellä säilytettiin kolmannes kaikesta sodassa saadusta saaliista ja kaikki anastettu hopea ja kulta. Tämä aarrepaikka erikoisesti kiihoitti saksalaisten feodaalien ahneutta.

XI vuosisadalla polabit ja Itämerenmaiden slaavit säilyttivät riippumattomuutensa ja itse suorittivat hyökkäyksiä saksalaisia vastaan. He eivät kuitenkaan osanneet liittoutua yhteistä vihollista vastaan, ja sitä hyväkseen käyttäen saksalaiset feodaalit aloittivat XII vuosisadalla jälleen hyökkäyksensä slaavilaisia vastaan.

IV LUKU.

BYSANTTI, IRANI JA ETELÄSLAAVIT.

1. §. Yritys palauttaa Rooman keisarikunta ennalleen.

Bysantti
V — VI vuosi-
sadalla.

V. 395 Rooman keisarikunta oli hajonnut Itä-Rooman ja Länsi-Rooman keisarikunniksi. Itä-Rooman keisarikunta oli voimakkaampi, rikkaampi ja kulttuurisempi kuin Länsi-Rooma. Siellä oli säilynyt suuria kauppa- ja teollisuuskaupunkeja, käsityöteollisuus ja teknillisiä tietoja. Itä-Rooman pääkaupunkina oli Bysantium eli Konstantinopoli.

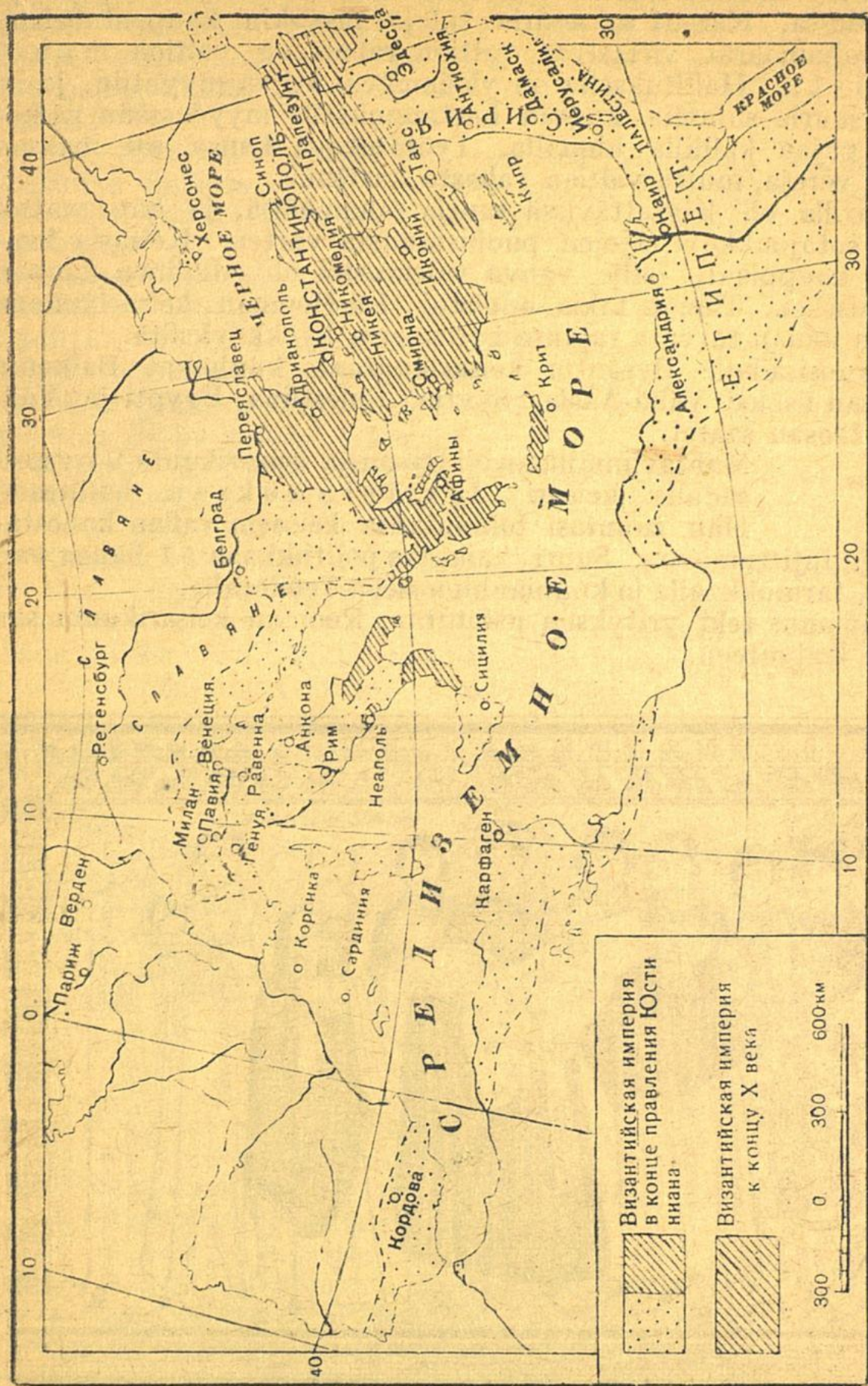
Pääkaupungin mukaan alettiin koko valtiota nimittää «Bysantin keisarikunnaksi» eli Bysantiksi. Rooman tyhjetessä ja rappeutuessa ei Konstantinopolin muurien sisään mitenkään mahtunut yhä kasvava väestö, ja kaupunkia täytyi laajentaa. Kaupunkiin rakennettiin loistavia palatseja. Satamassa oli ahdinkoon asti eri maiden laivoja.

Bysantin keisarikunnassa oli vallitsevana kreikan kieli ja Länsi-Roomassa latinan kieli.

Bysantin keisarikunta kävi laajaa karavaani- ja merikauppaa Itämaiden kanssa. Sinne tuotiin Iranista, Arabiasta, Abessiiniasta, Intiasta ja Kiinasta harvinaisia ja kalliita kiviä, norsunluuta, mausteita ja silkkiä. Bysantin keisarikunnan kaupunkien käsityöläiset valmistivat lasiastioita, kalliita kankaita ja jalokivituotteita.

VI vuosisadalla Bysantin keisarikunnassa alettiin hoitaa silkki-perhosten toukkia ja harjoittaa silkin valmistusta. Sitä ennen silkkiäistoukkia oli kasvatettu ainoastaan Kiinassa, ja kiinalaiset olivat ankarasti kieltäneet toukkien kuljetuksen ulkomaille säilyttääkseen itsellään tulot silkin kaupasta. Perinnäistietojen mukaan onnistui bysanttilaisten munkkien kuljettaa silkkiäisperhosen munia ontoissa matkasauvoissa Kiinan rajan ylitse ja näin saada alkuun silkinvalmistus Bysantin keisarikunnassa.

Bysanttilaiset kauppiat hankkivat ylellisyystavaroita Länsi-Euroopan hallitseville luokille.

Византийская империя VI и X веков

Bysantin keisarikunnan hallitus sai suuria tuloja kaupasta ja teollisuudesta. Keisari sai suuria tuloja myöskin kauppatalleista. Suuret rahamäärät virtasivat valtion rahastoon valtion monopolista. Hallituksella oli yksinoikeus viljan myyntiin, ja se ansaitsi suuria summia kansan kustannuksella myydessään nälkävuosina viljaa kalliilla hinnalla. Työtätekevä kansa sai maksaa raskaita veroja, mutta valtion rahasto karttui.

Keisarilla oli käytettävissä suuria rahamääriä, ja hän saattoi palkata sotajoukkoja rajojen puolustamista varten. Keisaria kannattivat kauppiat, joille vahva valtiovalta oli edullinen kaupan turvaamiseksi. Tämän takia onnistui Itä-Roman keisarikunnan keisarien kauan turvata rajansa barbaarien hyökkäyksiltä.

VI vuosisadalla Bysantin keisarikuntaan kuuluivat Balkanin niemimaan lisäksi Vähä-Aasia, Syyria, Palestiina, Egypti ja Väli­meren itäosan saaret.

Justinianus.
(527—565)

Mahtavimmillaan oli Bysantin keisarikunta VI vuosi­sadalla keisari Justinianuksen hallitessa.

Hän suuntasi toimintansa keisarin vallan kohotta­miseen ja lujittamiseen. Suuri vaikutus politiikkaan oli hänen vai­mollaan, tarmokkaalla ja kunnianhimoisella Teodoralla.

Justinianus teki yrityksen palauttaa Rooman keisarikunta sen entiseen laajuuteen.

Justinianus hovinsa ympäröimänä.

Siinä tarkoituksessa hän kävi sotia valloittaakseen barbaareilta näiden valtaamat Länsi-Rooman keisarikunnan entiset alueet. Hänen sotapäällikkönsä Belisarius ja Narses valloittivat vandaalien kuningaskunnan Pohjois-Afrikassa ja itägoottien valtion Italiassa.

Sen lisäksi Justinianuksen onnistui valloittaa länsigooteilta Espanjan eteläosa. Näin ollen hän saattoi valtansa alle huomattavan osan entistä Rooman keisarikuntaa, ja hänestä tuli Välimeren herra.

Sisäpolitiikassaan Justinianus pyrki lujittamaan Rooman keisarikunnan vanhoja orjanomistusperusteita. Hänen määräyksestään laadittiin Rooman keisarikunnan lakikokoelma nimeltä «Justinianuksen lakikirja», jonka piti olla valtakunnan johtavana lakina. Lakikirja julisti keisarin vallan rajattomaksi ja vahvasti orjien ja kolonien riippuvaisuuden herrastaan.

Keisarin ja hänen nimittämiensä virkamiesten käsissä oli koko Bysantin hallinta: se oli yksinvaltainen ja byrokraattinen järjestelmä.

Keisaria pidettiin pyhänä henkilönä ja kunnioitettiin kuin jumalaa. Keisarin kultakuteinen vaatetus muistutti papillista juhla-asua. Keisarin edessä kumarrettiin maahan asti ja suudeltiin hänen jalkineitaan. Tottelemattomuutta keisaria kohtaan pidettiin rikoksena uskontoa vastaan. Kaikki hallinta tapahtui keisarillisten virkamiesten välityksellä. Väestön ei sallittu ottaa osaa hallintaan, ja koko yhteiskunnallinen elämä oli tukahdutettu.

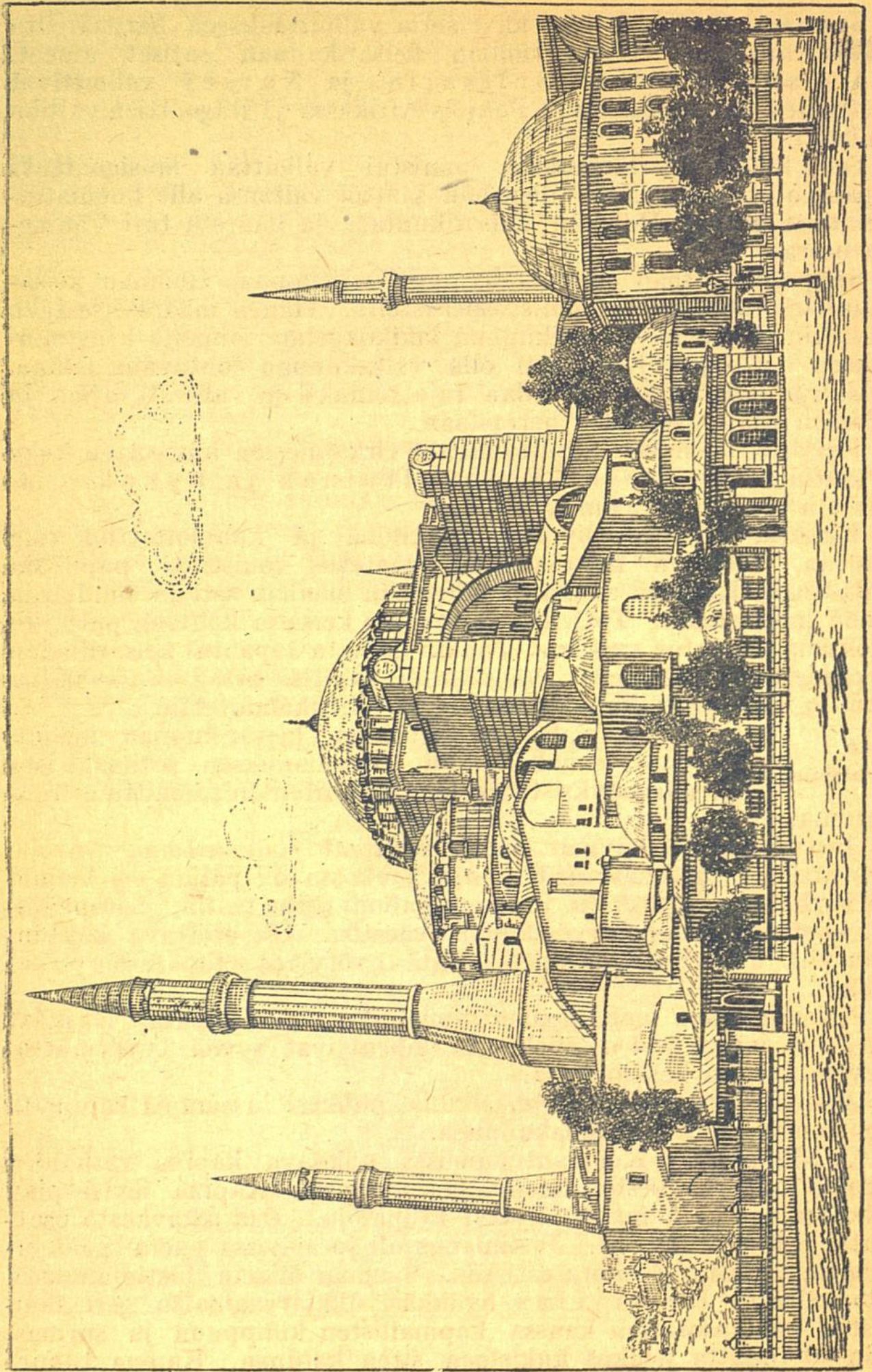
Maan köyhtyminen. Yritys palauttaa Rooman keisarikunnan mahtavuus ennalleen oli Justinianuksen sotilaallisista menestyksistä huolimatta kuitenkin tuomittu epäonnistumaan.

Justinianuksen käymät sodat vaativat suunnattomia varoja. Bysanttilaiset palkkasoturit, joiden joukossa oli paljon eri heimojen barbaareja, ryöstivät julmasti valloitettuja maita. Sotapäälliköt koettivat rikastua ryöstämällä väestöä. Oli otettava käytäntöön yhä uusia veroja, mutta niistä hyötyivät etupäässä virkamiehet.

Keisarikunnan mahdinpalauttamisyritys tuhosi maata. Raskaat verot ja virkamiesten mielivalta aiheuttivat syvää tyytymättömyyttä kansan keskuudessa.

Justinianuksen hallituksen aikana puhkesi useampia kapinoita Konstantinopolissa ja maakunnissa.

V. 532 puhkesi Konstantinopolissa uhkaava kapina raskaiden verojen ja virkamiesten mielivallan johdosta. Kapina levisi pian koko laajaan kaupunkiin. Syttyi tulipaloja. Osa sotaväestä osotautui epäluotettavaksi. Justinianus oli jo aikeissa paeta pääkaupungista, mutta Teodora esti sen. Samaan aikaan Justinianuksen sotapäällikkö Belisarius hyökkäsi äkkiarvaamatta germaani-laisten palkkasoturien kanssa kapinallisten kimppuun ja surmasi noin 30 tuhatta henkeä kukistaen siten kapinan. Kapina tunne-

Pyhän Sophian temppli Konstantinopolissa.

taan nimellä «Nika» (sana on kreikankieltä ja merkitsee «voita»); se oli kapinallisten tunnuksena.

Kahdeksantoista vuoden kuluttua uudistui kapina Konstantinopolissa. Sitkeitä kapinoita puhkesi Syyriassa, Palestiinassa ja Egyptissä. Justinianus kukisti ne julmasti. Maakuntien väestö vihasi Bysantiumia ja odotti vain otollista hetkeä vapautuakseen siitä.

Rakennustyö Saadaksean valtansa loisteliaammaksi Justinianus kiinnitti suuren huomion pääkaupunkinsa koristamiseen. Hänen aikanaan rakennettujen suurem-
pääkaupun- moisten rakennusten joukossa on ensi tilalla tunnettu
gissa.

Pyhän Sofian tuomiokirkko, joka on yksi huomattavimpia rakennustaiteen muistomerkkejä. Sen rakentamiseen osallistui 10 tuhatta ihmistä 5 vuoden ajan. Sen koristamiseksi tuotiin marmorisia pylväitä Rooman, Atenan ja muiden muinaisten kaupunkien antiikkisista temppeleistä.

Konstantinopolin pääkatujen ja aukioiden varsille kohosi Justinianuksen aikana loisteliaita palatseja, mutta köyhälistö asui edelleenkin likaisten ja kapeiden katujen varsilla, jonne auringonsäteet harvoin kurkistivat. Mahtavien rakennusten pystyttäminen vaati suuria varoja, mikä vain huononsi raskailla veroilla jo muutenkin rasitettujen työtätekevien asemaa.

Valloitetujen Sotien ja verojen rasittama keisarikunta ei voinut
alueiden menet- lujittaa Justinianuksen aikoina tehtyjä valloituksia.
täminen Italiassa. Itäliian hyökkäsivät pohjoisesta päin langobardit. Verojen ja maanomistajien ankaran riiston tukahduttama Italian työtätekevä väestö tervehti langobardeja vapauttajinaan. Langobardit valtasivat suurimman osan Italiaa.

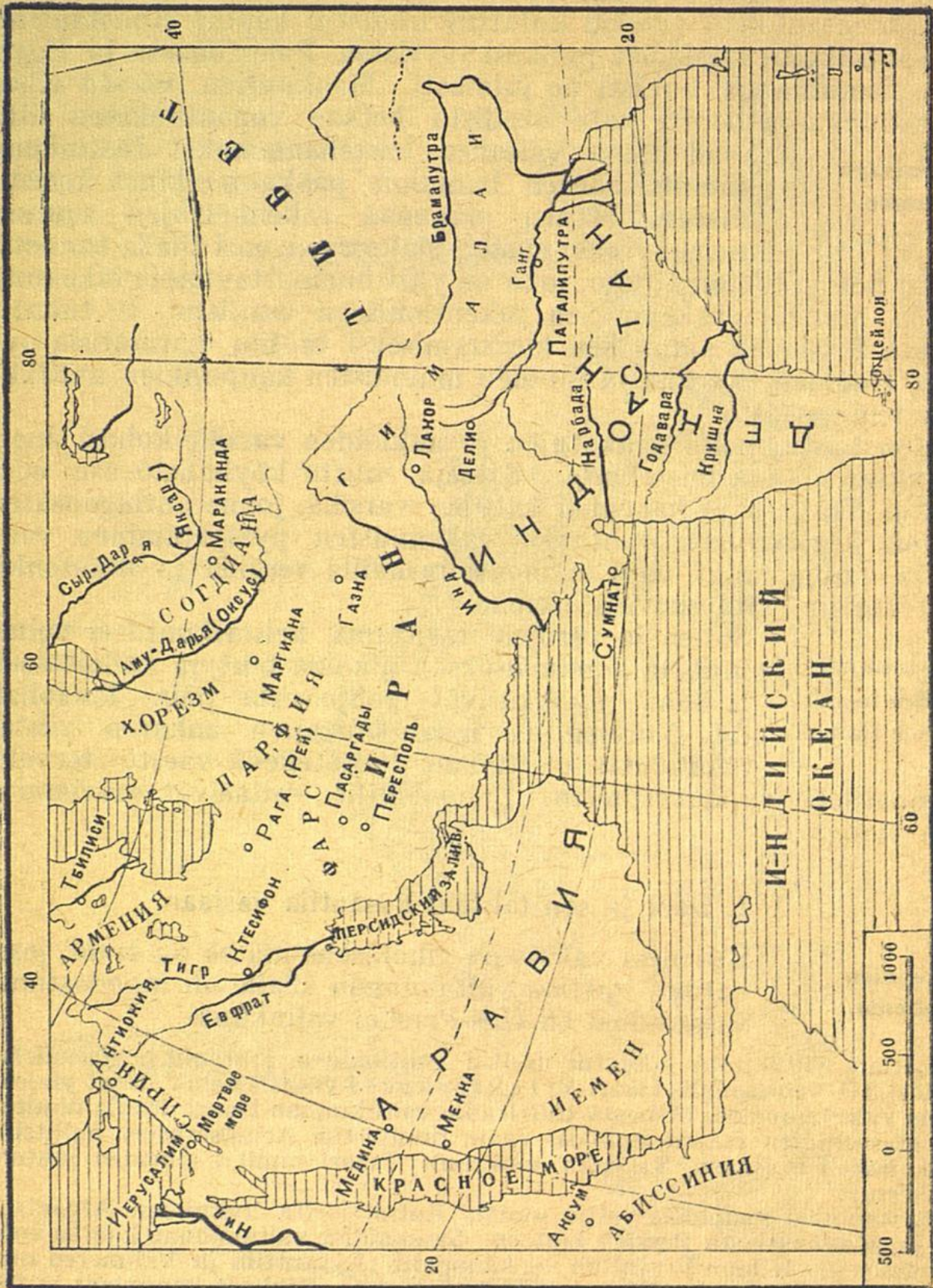
2. §. Irani ja sen taistelu Bysanttia vastaan.

Sassanidien Bysantin vakavana vihollisena idässä oli Irani, jossa
valtakunta. entisen Partian valtakunnan tilalle oli muodostunut Sassanidien eli Uus-Persian valtakunta.

Partian valtakunta jakautui useiksi ruhtinaiden johtamiksi itsenäisiksi alueiksi. III vuosisadalla tsaari Artakserkses I yhdisti nämä alueet yhdeksi Iranin valtakunnaksi. Hänestä tuli Iranin valtakunnan tsaari. Irania nimitettiin «Sassanidien tsaarikunnaksi» (näin nimitettiin Artakserkseen hallitsijasukua hänen isoisänsä Sassanin mukaan). Tsaari nimitti alueiden johtoon maaherroja.

Sassanidien voimakas valtio ulottui Eufrat-joelta nykyiseen Afganistaniin ja Kaukaasiasta Persian lahteen. Sassanidien valtakunnan kautta kulki Itämaiden — Kiinan ja Intian — kauppatie Bysanttiin ja Välimeren maihin. Iranin hallitus sai suuria tuloja tästä kaupasta. Rikkaat kauppiat ja feodaalit varustivat karavaaneja ja suojasivat niitä aseistetuilla joukoilla. He kävivät kauppaa valtakunnan itäisillä ja läntisillä rajoilla. Hallitus sai suuria tullituloja tästä kaupankäynnistä.

Iranin hallitus pyrki valtaamaan kokonaisuudessaan käsiinsä tärkeimmät kauppatiet saadakseen tulot itselleen. Tämän takia Irani harjoitti valloituspolitiikkaa. Ensin Irani soti roomalaisten ja sittemmin bysanttilaisten kanssa Armeniasta ja Syyriasta, joka esti siltä pääsyn Välimerelle.

Irani ja Intia III—VII vuosisadalla.

Kauppateiden hallitseminen, maiden ja kaupunkien valtaus sekä ryöstö rikastuttivat iranilaisia feodaaleja. Heille kertyi suuria maa-alueita, karjalaumoja ja paljon orjia. Feodaalinen ylimystö ahdisti ja orjuutti talonpoikaista.

Työtätekevän väestön maksettavana oli suuria veroja. Talonpoika ei saanut korjata pelloilta satoa ennenkuin tsaarin virkamies oli laskenut ja merkinnyt lyhteet ja erottanut ne, jotka kuuluivat tsaarille ja tilanomistajille. Kansa näki nälkää viljan odottaessa pellolla tsaarin virkamiestä.

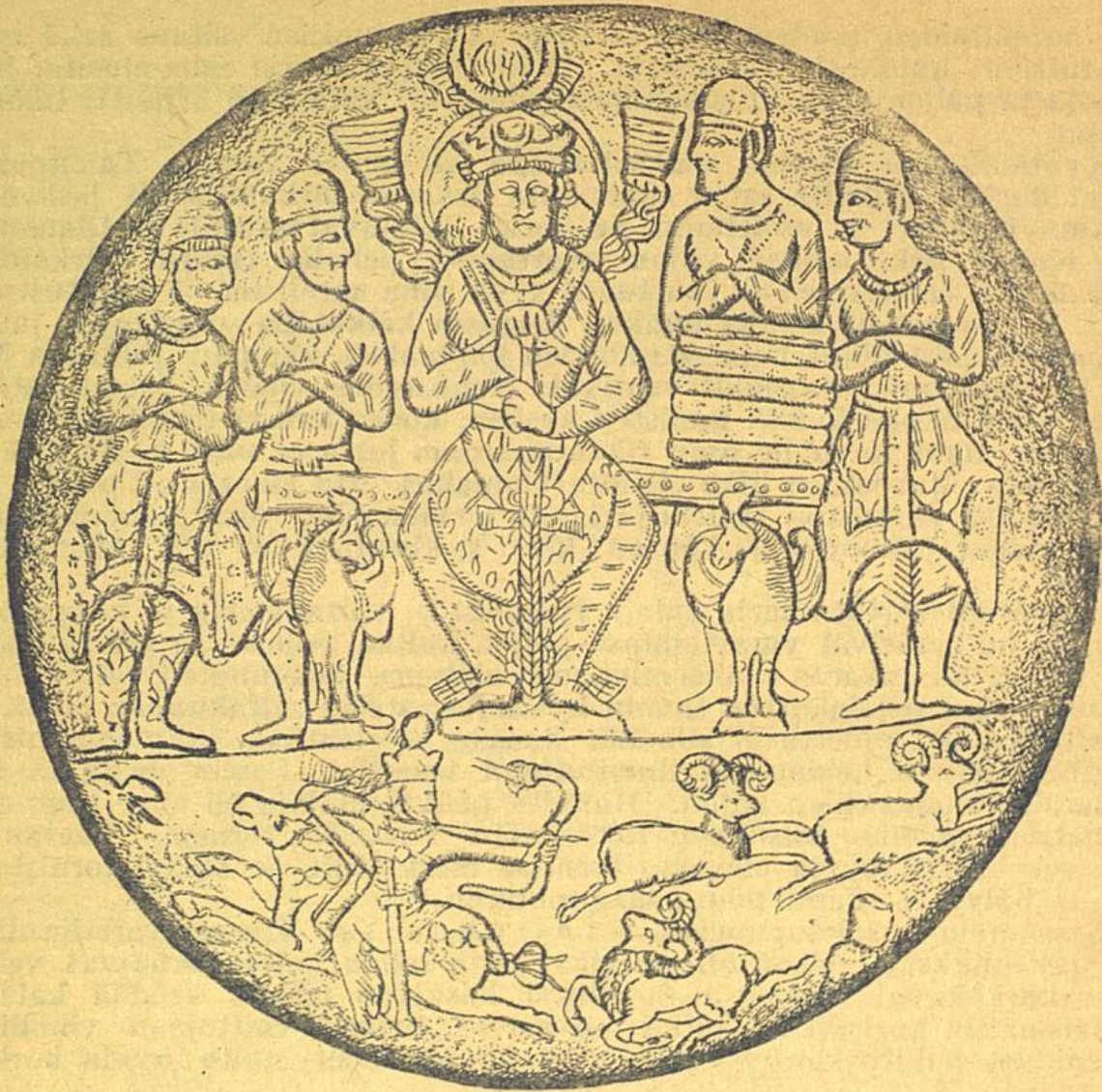
Kansan keskuuteen oli juurtunut syvä viha aatelista ja hallitusta kohtaan. V vuosisadan lopulla puhkesi Iranissa kaikkialla sorrettujen joukkojen kapina, jota nimitettiin «Mazdakien kapinaksi», kapinan johtajan Mazdakin mukaan. Mazdakit vaativat omaisuuden yleistä jakoa. Mazdak sanoi: «Jaettakoon kaikki ihmisten kesken, koska kaikki tarvitsevat samaa. Antakoon rikas köyhälle osan rikkaudestaan, jotta ei olisi köyhyyttä eikä kerjäläisiä.» Mazdakien liike oli niin voimakas, että tsaarin oli pakko takavarikoida osa ylimystön maista ja jakaa tarvitseville. Mutta iranilainen ylimystö kokosi voimansa ja kansan liike kukistettiin (v. 529). Mazdak surmattiin.

Sassanidit saivat suuria tuloja ryöstöistä, valtauksista ja kaupankäynnistä, ja he keräsivät varastoihinsa paljon kultaa, hopeaa ja muita kalleuksia. Kansa oli ankaran poliisivalvonnan alaisena. Sassanidien valtakunnassa oli muinaisten persialaisten tavoin hyvin järjestetty valtakunnan posti. Postinhoitajien oli pidettävä silmällä kansan mielentilaa, ja pienimmistäkin levottomuuksista heidän oli ilmoitettava tsaarille. Postin ohella käyttivät sassanidit valomerkkien antoa. Rajoilta pääkaupunkiin oli aina muutamien kilometrien päähän toisistaan rakennettu korkeita torneja. Vaaran uhtessa sytytettiin rajalla olevassa tornissa merkkituli, se siirtyi tornista toiseen, ja hälytys saapui pian pääkaupunkiin.

Sassanidien pääkaupungissa Ktesiphonissa Tigrisin varrella oli kauniita rakennuksia. Niissä oli holvikattoisia saleja, joita koristivat veistokset ja korkokuvat. Sotiansa muistoksi käskivät tsaarit veistää kallioihin jättiläismäisiä korkokuvia, jotka kuvasivat heidän voittojaan vihollisista. Sassanidien hallituskautena oli käytännöllinen käsityötaito hyvin korkealla

Sassanidilainen kallioon hakattu korkokuva.

Tsaari valtaistuimella. (Maalaus sassanidilaisessa lautasessa.)

tasolla. Sassanidilaisten mestarien kankaat, kulta-, hopea- ja pronssituotteet olivat tunnettuja kaukana Iranin ulkopuolella. Sassanidien aikana oli Iranissa hyvin laajalle levinnyt peltojen kastelujärjestelmä.

Iranin ja Bysantin väliset sodat. Iranin tsaari Kosroes I (531—579) kävi pitkällisiä sotia Bysanttia vastaan. Suurella vaivalla sai Justinianus puolustetuksi rajansa. Kosroes I otti useamman kerran veroa Bysantilta. Sodat jatkuivat vielä Kosroes I:n jälkeläistenkin aikoina. Nämä sodat rasittivat kuitenkin kansan kapinain heikentämän Sassanidien valtakunnan jo muutenkin vähentyneitä voimia. Suuria rikkauksia ja omia sotajoukkoja omaava ylimystö ei totellut tsaareja. Useat ylhäiset henkilöt pyrkivät itse tsaarin valtaistuimelle.

Tsaari Kosroes II käytti hyväkseen Syyrian, Palestiinan ja Egyptin väestön tyytymättömyyttä Bysantin herruuteen. Hänen sotajoukkonsa valtasivat VII vuosisadan alussa nämä maakunnat. Saadakseen varoja sodankäyntiin Irania vastaan Bysantin keisari Heraklius takavarikoi kirkon aarrevarastoista kulta- ja hopeatavaroita. Hänen onnistui voittaa iranilaiset ja pakoittaa heidät

luovuttamaan valloittamansa maakunnat. Tämä yli 15 vuotta kestänyt pitkälinen ja tuhoisa sota heikensi niin Irania kuin Bysanttiakin.

Tätä käytti hyväkseen juuri muodostunut arabialaisten valtakunta. Arabialaiset hyökkäsivät yhtäaikaisesti Bysanttiin ja Iraniin. Useampien vuosien kuluessa (633—651) he valtasivat koko laajan Iranin valtakunnan. Bysantilta he valloittivat Syyrian, Palestiinan ja Egyptin. Saatuaan lujan jalansijan Syyrian ja Palestiinan rannikolla arabialaiset rakensivat suuren laivaston ja valloittivat Välimeren saaria.

3. §. Slaavilaisten siirtolaisuus.

Slaavilaiset. Bysantin keisarikuntaa ahdistivat pohjoisesta päin eteläslaavilaiset heimot. Jo VI vuosisadan alussa alkoivat he siirtyä Tonavan yli etsimään uusia asutusalueita.

Bysanttilaiset kirjailijat ovat jättäneet jälkeensä paljon tietoja eteläslaavilaisten elintavoista. Eteläslaavit olivat jakautuneet useampiin heimoihin. Heillä säilyi kauan sukujärjestelmä. Muinaisen suvun hajottuakin säilyivät suuret perheet eli perhekunnat, joihin kuului useampia kymmeniä henkilöitä. He asuivat yhdessä ja omistivat kaiken yhteisesti. Niihin aikoihin, kun slaavilaiset siirtyivät Tonavan yli, alkoi heillä muodostua sukuylimystöä. Heimojen johdossa olivat ruhtinaat. Joskus yksi ruhtinas yhdisti valtansa alle useampia heimoja.

Slaavilaiset eivät osanneet hyvin viljellä maata, ja siksi he tarvitsivat suuria maa-alueita maanviljelystä ja karjanhoitoa varten. Tämän takia piti heidän usein muuttaa asuinpaikkaa. Bysanttilaiset ylistivät slaavilaisten rohkeutta, rehellisyyttä ja oikeudenmukaisuutta sekä varsinkin heidän vieraanvaraisuuttaan.

Slaavilaiset omaksuivat pian bysanttilaisen kulttuurin. Bysantin rajoille vaeltaessaan ei heillä ollut muita aseita kuin heittokeihäitä ja kilpiä. Tämän takia he välttivät avoimia taisteluja ja pyrkivät houkuttelemaan vihollisensa metsään tai suolle. Pian kuitenkin slaavilaiset omaksuivat bysanttilaisten aseistuksen ja sota-aidon sekä oppivat piirittämään ja valtaamaan linnoituksia. VI vuosisadalla slaavilaiset käyttivät kaupunkeja piirittäessään kivenheittokojeita.

VII vuosisadan lopulla turkkilainen bulgaarien heimo alisti valtansa alle muutamia Tonavan alajuoksun varrella asuvia eteläslaavilaisia heimoja. Yhdessä alistamiensa eteläslaavilaisten kanssa bulgarialaiset perustivat voimakkaan Bulgarian valtion. Myöhemmin bulgarialaiset sulautuivat yhteen slaavilaisten kanssa ja alkoivat oman kielensä unohtaen puhua slaavilaisten kieltä. Bulgarialaiset sotivat menestyksellisesti Bysanttia vastaan ja tekivät valloituksia Tonavan alajuoksulta etelään päin lähten Konstantinopolia. Bulgaarien valtio tuli Bysantin keisarikunnan alinomaiseksi uhkaksi pohjoisessa.

Balkanin niemimaan luoteisosassa asuivat slaavilaisheimoihin kuuluvat serbit ja kroatit.

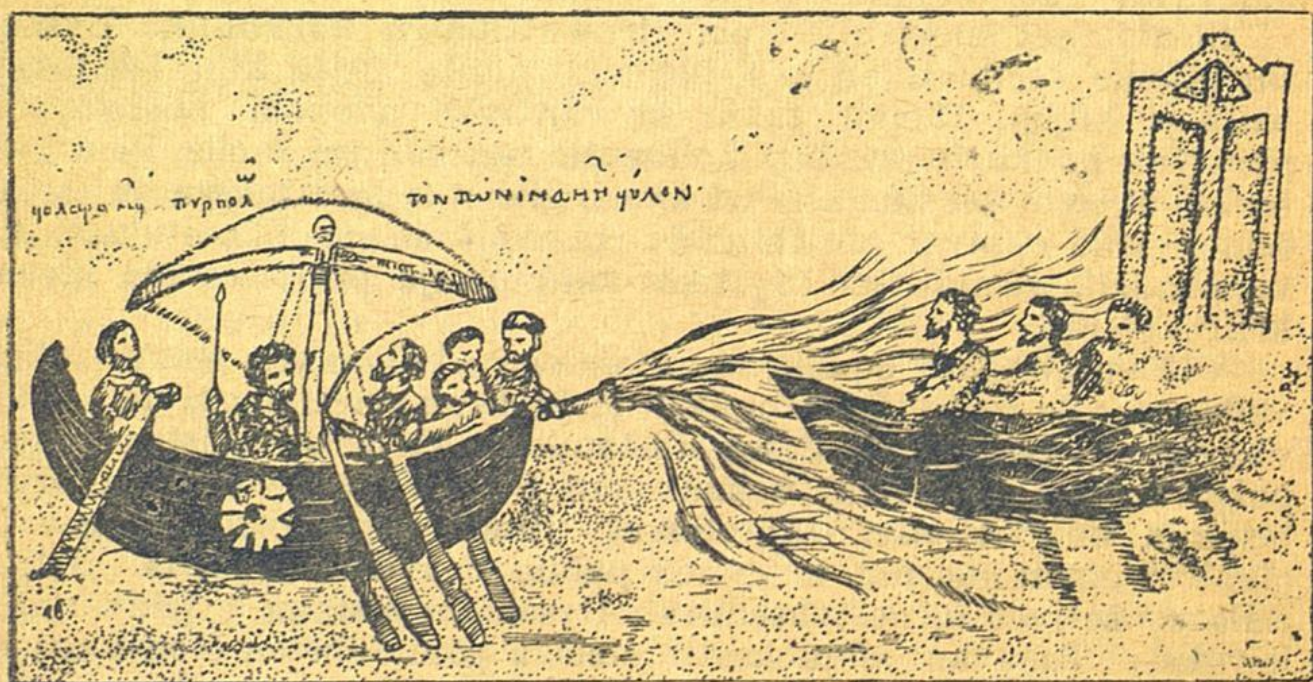
**Slaavilaiset
keisarikunnassa.**

Slaavilaiset eivät rajoittuneet Bysantin keisarikuntaan tekemiinsä ryöstöretkiin, vaan he valtasivat maita sen sisältä. Keisarit sallivat heidän asettua asumaan sodan autioittamille seuduille toivoen saavansa heistä hyviä sotilaita ja verojen maksajia. Vähitellen pohjoisesta päin siirtyvät slaavilaiset asuttivat Tonavan ja Aigeian meren välisen maan. Bysanttilaiset alkoivat nimittää Balkanin niemimaan koko pohjoisosaa «Slaviniaksi».

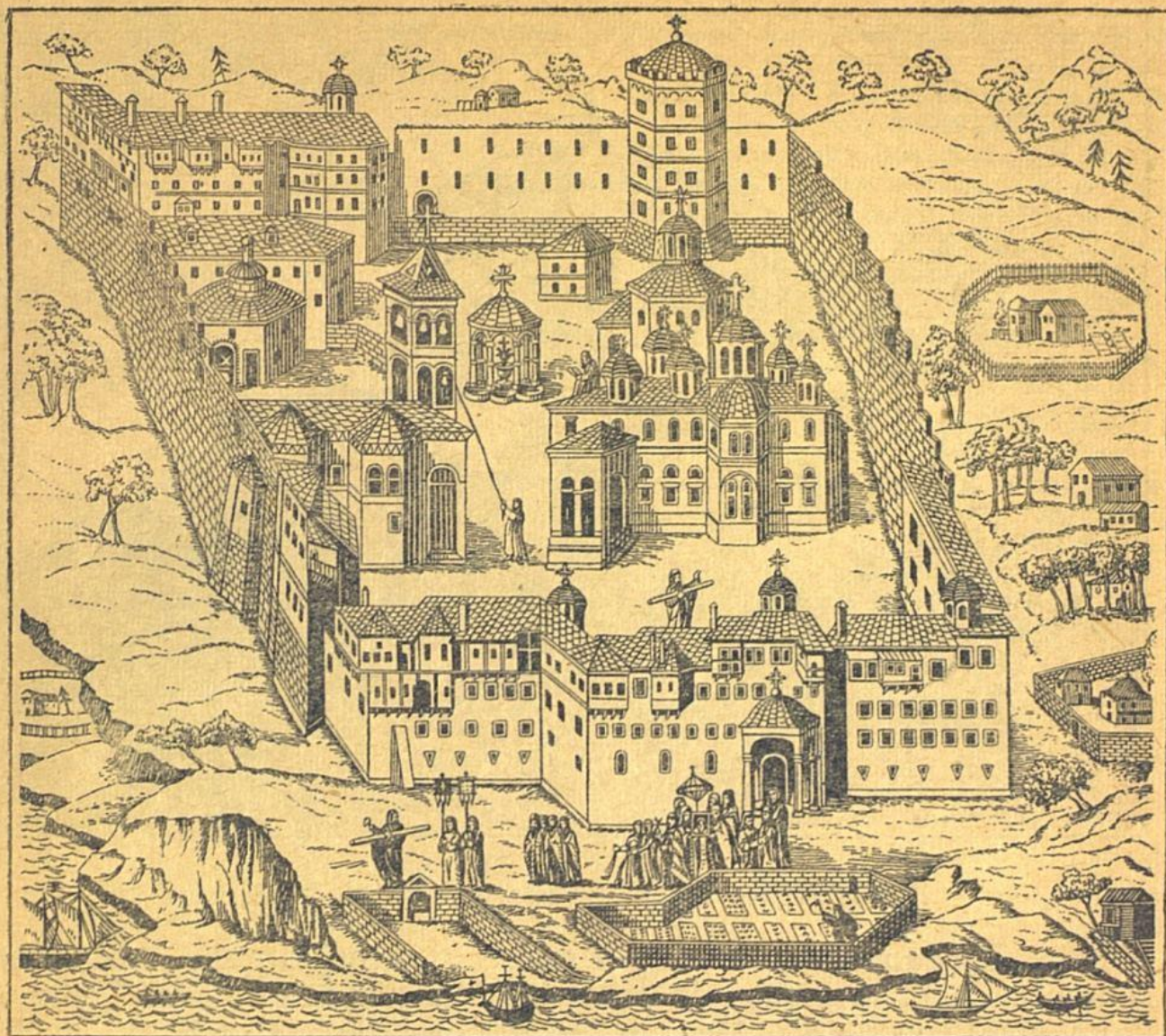
Slaavilaiset tunkeutuivat keski- ja etelä-Kreikkaan aina Peloponnesokseen saakka. Heidän asutuksiaan ilmaantui Vähään Aasiinkin. Bysantin keisarikunnassa, jossa vielä vallitsi orjanomistus ja kolonaatti, slaavilaiset muodostivat voimakkaan vapaiden talonpoikien kerrostuman.

Niinpä Bysantti VIII vuosisadan alussa muuttui kokonaan toisenlaiseksi valtioksi Justinianuksen aikaiseen verrattuna. Bysantin keisarille oli jäänyt vajaa kolmas osa niistä maista, jotka Justinianus oli omistanut. Muut alueet olivat joutuneet arabialaisten ja bulgarialaisten halluun. Mutta bysanttilaistenkin hallussa olevilla alueilla tapahtui suuria muutoksia. Slaavilaiset asuttivat huomattavan osan näistä alueista. Slaavilaisten asuttamille seuduille muodostui kyläyhteisöjärjestelmä.

Slaavilaiset eivät tuhonneet Bysantin keisarikuntaa, kuten germaanit ja muut barbaarit olivat tuhonneet Rooman keisarikunnan Lännessä. Vielä päinvastoin, slaavilaisten siirtolaisuus uudisti ja lujitti Bysanttia. Slaavien vapaat talonpojat viljelivät maansa

«Kreikkalainen tuli.»

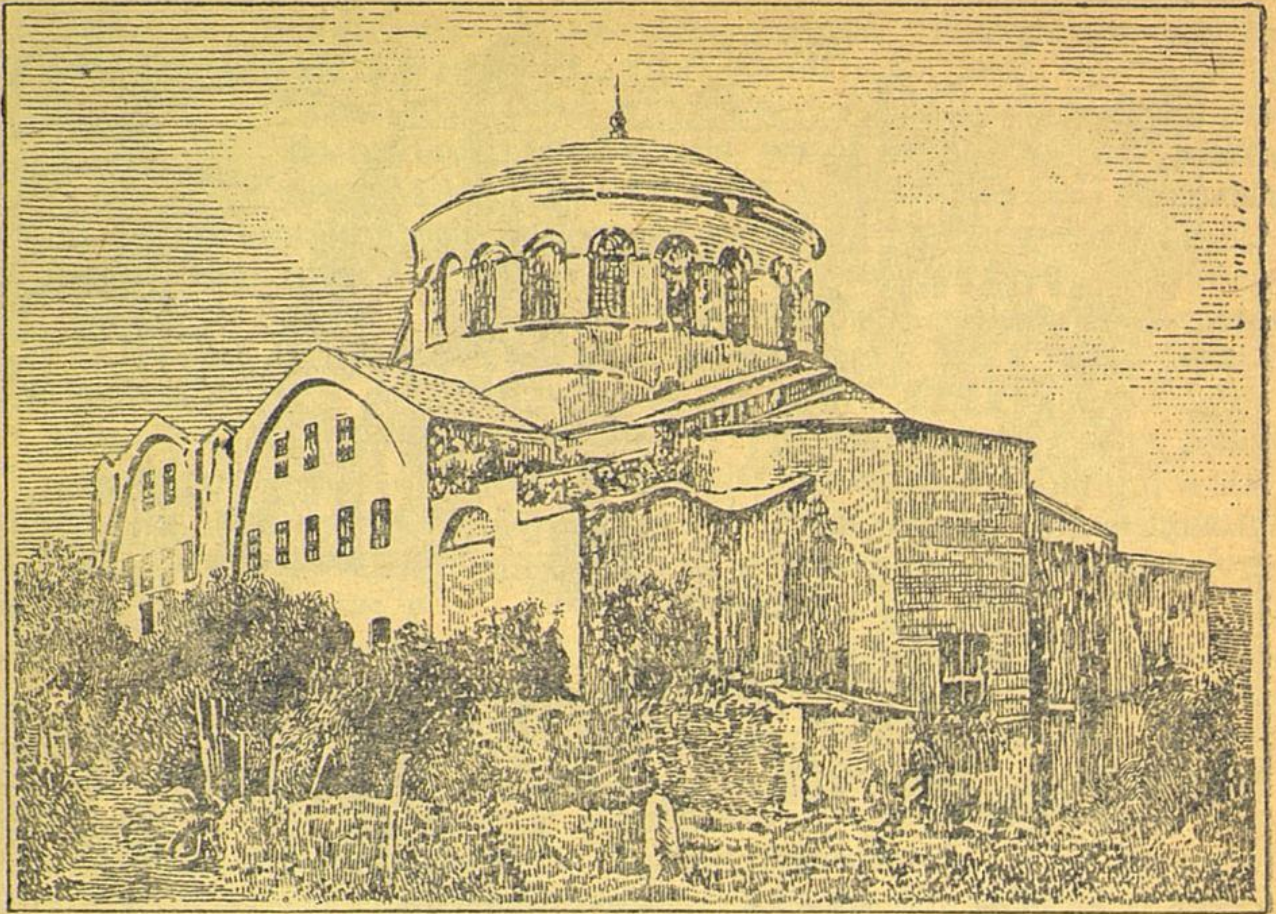
Kreikkalainen luostari.

paremmin kuin riippuvaiset orjat ja kolonit, ja he antoivat valtiolle enemmän viljaa. Slaavilaiset talonpojat olivat hyviä sotureita sen tähden, että puolustaessaan valtiota vihamiestä vastaan he taistelivat omien peltojensa ja kotiensä puolesta. Slaavien siirtolaisuuden ansioista Bysantin keisarikunta voimistui ja pysyi pysyissä vielä melkein tuhat vuotta sen jälkeen, kun Länsi-Roman keisarikunta kukistui.

4. §. Bysantti VIII—IX vuosisadalla.

Leo III ja arabialaisten hyökkäyksen keskeyttäminen.

Arabialaiset yrittivät useamman kerran hyökätä Konstantinopoliin. V. 717 he piirittivät kaupunkia maalta ja mereltä. Keisari Leo III (717—741) järjesti hyvin taitavasti puolustuksen. Konstantinopolin satama suljettiin suunnattomilla ketjuilla. Arabialaisten laivasto kärsi suuresti «kreikkalaisesta tulesta», s.o. palavasta nesteestä, jota kreikkalaiset ruiskuttivat putkista erikoisten kojeiden avulla. Seisottuaan tuloksetta melkein vuoden Konstantinopolin edustalla ja menetettyään melkein koko laivastonsa oli arabialaisten lopetettava

Pyhän Irenen tuomiokirkko Konstantinopolissa.

piiritys. Heidän täytyi luopua Bysantin keisarikunnan valloitus-suunnitelmasta. Arabialaiset häiritsivät kuitenkin alinomaa keisarikunnan rauhaa idässä. Melkein joka vuosi he järjestivät hyökkäyksiä Vähään Aasiaan. Keisarien oli jännitettävä kaikki voimansa voidakseen puolustaa pienentynttä ja heikentynttä keisarikuntaansa ulkoisilta vihollisilta, arabialaisilta ja bulgarialaisilta.

Valtion tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui nyt sotilaallisen puolustuksen järjestäminen. Bysanttilaisissa sotajoukoissa oli muitakin kuin vapaita talonpoikia. Suurentaakseen Bysantin aseellisia voimia keisarit jakoivat maat sotilashenkilöille sotapalveluksen suorittamisen ehdolla. Tämä muistuttaa frankkien *beneficiumia*. Suurmaanomistajat olivat velvollisia antamaan määrätyn luvun sotilaita alaisestaan väestä. Väestön piti maksaa raskaita veroja sotilaallisiin tarkoituksiin. Keisarit takavarikoivat osan luostarien laajoista tiluksista ja jakoivat niitä sotilailleen lääneinä.

**Luostarien
maanomistus.**

Keisarikunnassa oli laajoja maita, joista valtio ei saanut veroja eikä sotilaita. Nämä tilukset olivat luostarien hallussa. Luostarit olivatkin keisarikunnan suurimpia maanomistajia. Luostarien luku kasvoi nopeasti. Ne olivat verovapaita. Suuri joukko terveitä miehiä vapautui sotapalveluksesta tekemällä munkkilupauksen. VIII vuosisadalla oli Bysantin keisarikunnassa vähintään 100 tuhatta munkkia.

Voimistuttaakseen vaikutustaan ja tulojaan luostarit ottivat käytäntöön «ihmeitätekeviä» jumalankuvia. Munkit vakuuttivat tietämättömälle kansalle, että nämä jumalankuvat muka voivat parantaa sairaita ja tuottaa elämässä

onnea. Jumalankuvat houkuttelivat joukoittain taikauskoisia ihmisiä, jotka antoivat luostareille lahjoja.

**Kuvainpal-
veluksen
kieltäminen.**

Hallitus aloitti VIII vuosisadalla kamppailun luostarien maanomistusta vastaan. Voidakseen vähentää luostarien vaikutusta hallitus kävi samaan aikaan taistelua jumalankuvien palvelusta vastaan. Tästä johtuu kamppailun nimitys «kuvainpalveluksen kieltäminen». Taistelun aloitti keisari

Leo III julkaisemalla kiellon jumalankuvien palveluksesta. Munkit tekivät raivokasta vastarintaa. He kääntyivät Rooman paavin puoleen, joka esiintyi jumalankuvien palveluksen puolesta ja julisti keisarin pannaan. Munkit yrittivät saada tietämättömät kansanjoukot puolustamaan jumalankuvia. Munkkien kehoituksesta kansanjoukot surmasivat keisarillisia virkamiehiä, jotka poistivat jumalankuvia.

Leo III poika Konstantinus V taisteli päättävästi munkkeja vastaan. Hänen määräyksestään kirkoista poistettiin jumalankuvat sekä pyhainjännökset, ja pyhimyksiä esittävät mosaikit sekä freskot peitettiin maalilla. Konstantinus V sulki luostareita ja kielsi käyttämästä munkkien vaatetusta. Luostarirakennukset muutettiin kasarmeiksi tai asevarastoiksi. Luostarien maat jaettiin elinikäiseen käyttöön henkilöille, jotka olivat velvollisia korvaukseksi suorittamaan sotapalvelusta. Näin muodostui paljon läänityksiä, jotka olivat kokonaan riippuvaisia hallituksesta ja jotka voimistuttivat valtion sotilaallista mahtia.

Saavutettuaan tärkeimmän päämääränsä keisarit kiiruhtivat tekemään sovinnon munkkien kanssa ja sallivat jumalankuvien palveluksen. He eivät kuitenkaan palauttaneet luostareille takavarikoituja maita. Tämä maiden poisotto luostareilta voimistutti sotilaallista maanomistusta, mutta ei hyödyttänyt lainkaan talonpoikaista.

**Tuomas Slaavi-
laisen kapina.**

Vapaat talonpojat kärsivät voimakkaiden naapurien suorittamista anastuksista. Suurmaanomistajat anastivat talonpoikien maita ja yrittivät tehdä vapaista talonpojista maaorjia. Suuresti kärsivät talonpojat myöskin virkamiesten harjoittamasta veronkiskonnasta. Suurten maatilojen orjat ja kolonit olivat edelleenkin ankaran työtaakan alaisina. Keisarikunnassa toistuivat yhä useammin kansan levottomuudet. V. 821 puhkesi Vähässä Aasiassa kapina, jota johti eräs Tuomas-niminen slaavilainen. Kapina levisi melkein koko Vähään Aasiaan. Siihen yhtyi vapaita talonpoikia ja herrojaan vastaan nousseita orjia ja koloneja. Kapinallisten puolelle liittyi laivasto. Tuomas ryhtyi neuvottelemaan arabialaisten kanssa ja pyysi heidän myötävaikutustaan. Hän otti itselleen keisarin arvonimen ja hänet kruunattiin juhlallisesti. Hänen käskettävänään oli suuria sotajoukkoja, joilla hän piiritti Konstantinopolia. Balkanin niemimaan slaavilaiset talonpojat liittyivät häneen. Keisarin onnistui ainoastaan bulgarialaisten avulla tuhota kapinalliset. Tuomas saatiin vangiksi ja mestattiin, ja hänen sotajoukkonsa rippeet tuhottiin.

5. §. Bysantti IX—XI vuosisadalla.

**Makedonialaisen
hallitsijasuvun
käymät sodat.**

Bysantin keisarikunnan sotavoimat vahvistuivat vapaiden talonpoikien joutuessa suorittamaan sotapalvelusta sekä myöskin luostarien tiluksien jakamisesta. Makedonialaisen hallitsijasuvun keisareiden hallitusaikana (867—1056) onnistui bysanttilaisten vallata arabialaisilta osa niiden valloittamista syyrialaisista

alueista, samassa myös Syyrian pääkaupunki Antiokia. Mutta Bysantin keisarikuntaa uhkasi pohjoisesta yhä voimistuva Bulgarian valtakunta. IX vuosisadalla se oli vallannut suuren osan Balkanin niemimaata. Bulgarianaiset kaanit alkoivat nimittää itseään keisareiksi. Bysantin oli pakko maksaa heille veroa. Bulgarian keisari Simeon nimitti itseään «bulgariaalaisten ja roomalaisten (s.o. bysanttilaisten) keisariksi» ja valmistautui valloittamaan Konstantinopolin.

Taistelussaan Bulgarian valtakuntaa vastaan bysanttilaiset keisarit käyttivät hyväkseen Venäjän sotavoimia. Kievin Venäjä kävi vilkasta kauppaa Bysantin kanssa. Kieviläiset ruhtinaat Oleg ja Igor tekivät sotaretkiä Konstantinopolia eli Tsaregradia vastaan, kuten sitä nimitettiin Venäjällä, sekä solmivat Bysantin kanssa kauppasopimuksia. Igorin poika Svjatoslav hävitti Bulgarian keisarikunnan haluten itse asettua Tonavan alajuoksun varrelle. Bysanttilaisten onnistui karkoittaa Bulgariasta uusi vaarallinen naapurinsa ja vallata osa Bulgarian valtakunnasta.

Keisari Basilius II, liikanimeltä Bulgaroktonos, kävi bulgariaalaisia vastaan julmaa taistelua. Kerran hän määräsi 14 tuhatta vangittua bulgariaalaista sokaistavaksi ja lähetettäväksi kotimaahansa. Hän voitti lopullisesti Bulgarian keisarikunnan ja liitti sen Bysanttiin (XI vuosisadan alussa).

Suhteet Venäjään. Kieviläisten ruhtinaiden kanssa järjestyi rauhalliset suhteet, ja kaupankäynti heidän kanssaan tuotti suuria tuloja Bysantille. Joka kevät kulki Kieivistä Konstantinopoliin suuri kauppalaivakaravaani. Pääasiassa kuljetettiin ruhtinaiden ja heidän taistelujoukkueidensa keräämiä veroja — turkiksia, hunajaa ja vahaa sekä orjia. Konstantinopolilaiset kauppiaat myivät Venäjälle ylellisyystavaroita — silkkikankaita, viinejä, aseita, kulta- ja hopeakoristeita ja kuivattuja etelän hedelmiä. Kauppasuhteiden voimistuminen Venäjän kanssa loi Bysantin keisarikunnalle uusia tulolähteitä.

Bysantin ja Venäjän suhteet lujittuivat yhä sen jälkeen, kun kieviläinen ruhtinas Vladimir antoi kastaa itsensä taistelujoukkueineen ja pakoitti kansansakin kääntymään kristinuskoon (988).

Kristinuskon avulla Vladimir tahtoi voimistuttaa valtaansa Venäjällä. Hän sai tukea mahtavalta Bysantin keisarilta, jonka kanssa hän joutui sukulaissuhteisiin mentyään naimisiin bysanttilaisen prinsessan Annan kanssa. Kristinuskoon kääntyminen merkitsi samalla edistysaskelta Venäjälle, sillä kristinuskon mukana ilmaantui lukutaito Venäjälle.

Bysantista Venäjä sai slaavilaisen kirjaimiston. Bysanttilaiset saarnaajat Kiril ja Metodios olivat sen laatineet IX vuosisadalla kristinuskon levittämiseksi länsislaavilaisten keskuuteen. Kirjaimiston muodostivat kreikkalaiset kirjaimet muutamain lisäyksin. Tätä kirjaimistoa käytettiin monia vuosisatoja. Pietari I:n aikana sitä hieman yksinkertaistutettiin ja lähennettiin latinalaiseen. Tässä muutetussa muodossa käytetään sitä nykyäänkin.

Kristinuskoon kääntymisen jälkeen Venäjälle alkoi kulkeutua Bysantista kirjoja eikä ainoastaan kirkollisia, vaan myöskin historiallisia, sekä kaunokirjallisia teoksia. Kieviin ja Novgorodiin alettiin rakentaa kauniita kirkkoja bysanttilaisen mallin mukaan. Ne koristettiin runsaasti mosaiikilla ja freskomaalauksilla.

Keisarikunta
Makedonialaisen
hallitsijasuvun
aikana.

Saatuaan ulkopolitiikassa suuria saavutuksia Makedonialaisen hallitsijasuvun keisarit pyrkivät kaikin keinoin lisäämään valtaansa. Keisarien hovissa otettiin käytäntöön loisteliaa juhlamenojärjestystä. Keisarit järjestivät ulkomaisten lähettiläiden juhlallisista vastaanottoista. Rikkaasti koristellussa salissa oli kultainen valtaistuim, jolla istui kultakuteiseen juhlapukuun puettu keisari. Valtaistuimen ympärillä oli hoviväki. Valtaistuimen vierellä oli kaksi kultaista leijonaa, jotka aukoivat kitojaan ja heiluttivat häntiään. Yhtäkkiä valtaistuim kohosi ylös ja katosi läsnäolevien näkyvistä. Pian se laskeutui jälleen, ja keisari ilmaantui uudessa, entistä komeammassa puvussa. Tämä kaikki tapahtui keisarin mahtavuuden osoitukseksi.

Bysantin pääkaupunki Konstantinopoli oli mitä suurin kauppakeskus. Bysanttilaiset kauppiat kuljettivat Idästä ylellisyystavaroita. He purjehtivat laivoillaan pitkin Välimeren ja kuljettivat tavaroitaan Länsi-Euroopan valtioihin. Itse Konstantinopolissa oli kaupankäynti vilkasta. Myöskin teollisuus oli kehittynyt.

Mutta kaikesta ulkonaisesta loistosta huolimatta tuntui keisarikunnassa rappeutumisen oireita.

Keisarikunnan
valtiollinen
sortuminen.

Vaikka hallitus yritti säilyttää, puolustuksen etuja silmälläpitäen, talonpoikaissotilaiden maapalstat, tuhoutui vapaa talonpoikaisto, ja sen kustannuksella kasvoi suurmaanomistus. Suurmaanomistajat eli «dinatit» (s.o. mahtavimmat) ottivat talonpoikain palstoja haltuunsa veloista, ostivat niitä polkuhintaan nälkävuosina ja anastivat niitä usein väkivalloin. He alistivat vapaita talonpoikia ja pakoittivat heidät työskentelemään yhdessä maaorjien kanssa pelloillaan tai maksamaan veroja. Suurmaanomistajat itse järjestivät omia sotajoukkojaan ja jakoivat maita sotilaille. Eräs Vähässä Aasiassa asuva suurmaanomistaja kykeni kokoamaan 30-tuhantisen sotajoukon. Keisarit, varsinkin Basilius II, taistelivat kaikin tavoin suurmaanomistajien itsenäisyyttä vastaan, mutta heidän ponnistuksensa olivat turhia. Suurmaanomistajat rikkoivat keisarin käskyjä pelkäämättä rangaistusta. Lopuksi Vähän Aasian suurmaanomistajat kohottivat valtaistuimelle keisariksi omasta keskuudestaan Isak Komnenin, Komnenein hallitsijasuvun perustajan.

Tämän hallitsijasuvun politiikkaa johtivat feodaalisen suurmaanomistajien edut. Komnenein hallitsijasuvun keisarit jakoivat suurmaanomistajille vapaiden talonpoikien asuttamia maita. Talonpoikien oli työskenneltävä uusien omistajien hyväksi, jotka sitoutuivat suorittamaan sotapalvelusta keisarille ja muodostamaan omia aseellisia joukkoja.

Näin ollen vapaat talonpojat muuttuivat maaorjiksi. Bysantissa lujittui feodaalinen järjestelmä. Suurmaanomistajien voima ja riippumattomuus kasvoi. Heidän käsiinsä keskittyivät maat, valta talonpoikaistoon nähden ja sotilasvalta. Tästä oli seurauksena valtion heikentyminen. Valtio alkoi hajaantua itsenäisiksi feodaalilääneiksi. Feodaalien harjoittama riisto ja suuret verot saivat aikaan yhtämittaista kansan levottomuutta.

Keisarien valta oli ulkonaisesta loistosta huolimatta hyvin epävarma. Harva keisari kuoli luonnollisella tavalla. Konstantinopolin hovissa tapahtui hyvin usein vallankaappauksia. IV vuosisadan lopulta Bysantin valtakunnan kukistumiseen (v. 1453) mennessä valtakuntaa hallitsi 109 keisaria. Ainoastaan 34 keisaria säilytti valtansa kuolemaansa saakka. Muut murhattiin tai heidät syrjäytettiin valtaistuimelta.

Keisarikunta heikkeni, sen oli yhä vaikeampi suojella rajojaan.

Heikentynyt valtakunta kärsi useita tappioita. Pohjoisesta päin ahdistivat Bysanttia petshenegit. XI vuosisadalla turkkilaiset heimat muodostivat Keski-Aasiassa turkkilais-seldzhukkien valtion. Turkkilaiset valtasivat suuria alueita idässä. V. 1071 he löivät Bysantin keisarin sotajoukot ja anastivat suurimman osan Bysantin alueista Vähässä Aasiassa. Verojen ja feodaalisten velvollisuuksien rasittamat vähä-aasialaiset talonpojat eivät tehneet lainkaan vastarintaa turkkilaisille. Vähässä Aasiassa Bysantille jäi ainoastaan rannikkoseutu.

Kirkon

jakautuminen.

XI vuosisadan puoliväliin saakka kristillinen kirkko oli Lännessä ja Idässä yhtenäinen. Mutta läntisen kirkon johdossa olevien paavien ja bysanttilaisen papiston kesken tapahtui yhtämittaisia yhteentörmäyksiä. Paavit vaativat itselleen ylivaltaa koko kristillisessä kirkossa. Mutta bysanttilainen kirkko oli riippuvainen keisareista, jotka eivät tahoneet paavien sekaantuvan asioihinsa. Rooma ja Konstantinopoli törmäsivät yhteen myöskin kristinuskon levittämisessä slaavilaisten heimojen keskuuteen. Kumpikin halusi saada heimot oman vaikutusvaltansa alaisiksi. Tämän ohella oli Rooman ja Konstantinopolin välillä uskontoa ja kirkollisia menoja koskevia erimielisyyksiä.

Lopulta v. 1054 jakautui kristillinen kirkko kahtia. Paavin johtamaa läntistä kirkkoa alettiin nimittää **k a t o l i s e k s i** ja itäistä **o i k e a u s k o i s e k s i** (kreikkalaiskatoliseksi). Kumpikin kirkko julisti oman uskonoppinsa ainoaksi oikeaksi ja kirosi toisen.

Bysanttilainen

kulttuuri.

Kulttuuriin nähden oli Bysantti paljon korkeammalla Länsi-Euroopan maita. Keisarikuntaan asettuneet slaavilaiset eivät tuhonneet sen vanhaa kulttuuria kuten germaanilaiset ja muut barbaarit tekivät Lännessä. Huolimatta raskaista sodista ja menetyksistä säilyivät Bysantin suuret kaupungit ja vilkas kaupankäynti. Bysanttilaiset kauppiat kulkivat kauas itään ja länteen, joten bysanttilaiset olivat tietoisia ympäröivistä maista. Siellä oli paljon lukutaitoisia ja sivistyneitä ihmisiä.

Valistus ja koulut olivat niin Bysantissa kuin Lännessäkin etupäässä papiston johdettavina. Siksipä tämän kauden kirjat olivat etupäässä uskonnollisia. Mutta bysanttilaisilla oli myöskin paljon matkakuvauksia. Justinianuksen aikana eräs kauppias Kozma Indikoplov sepitti mielenkiintoisen kuvauksen matkoistaan itämaille. X vuosisadalla keisari Konstantinus Porfyrogentos laati kuvauksen bysanttilaisesta keisarikunnasta ja naapurimaista. Se sisälsi mielenkiintoisia tietoja Venäjältä. Bysanttilaiset olivat hyvin kiinnostuneita historiasta. Nykypäiviin on säilynyt bysanttilaisten historioitsijain useita teoksia. VI vuosisadalla tunnettu historioitsija Procopius kirjoitti Justinianuksen sotien historian sekä teoksen hänen hallinnastaan. Keisari Aleksios Komnenin tytär Anna Komnena kirjoitti isänsä hallituskauden historian.

XI vuosisadalla perustettiin Konstantinopoliin korkeakoulu, jossa opetettiin antiikkista ja kristillistä kirjallisuutta ja myöskin lakeja. Koulu valmisti opettajia, tuomareita ja virkamiehiä.

Myöskin taiteet kukoistivat Bysantissa. Arkkitehdit osasivat rakentaa kauniita palatseja ja pyöreäkupolisia kirkkoja koristaen ne rikkailla freskoilla ja mosaiikeilla. Bysanttilaisille maalauksille oli ominaista juhlallisuus. Ne kuvasivat pyhimysten, keisarien ja keisarinnojen pitkiä vartaloita ankaroine, tummine kasvoineen ja suurine silmineen. Taide pyrki herättämään ihmisissä uskonnollisen tunteen ja syventämään kunnioitusta keisarillista valtaa kohtaan. Taiteilijat koristivat rakennuksia myös eläinten ja kasvien sekä juhlapitojen ja metsästyksen eloisilla ja värikkäillä kuvauksilla.

Bysanttilaisella kulttuurilla oli suuri vaikutus naapurimaihin, varsinkin Itä-Euroopan maihin.

Näihin maihin bysanttilainen kulttuuri tunkeutui yhdessä kristinuskon kanssa. Bysanttilaiset kristinuskon saarnaajat levittivät naapurimaihin lukutaitoa. He kään­sivät bysanttilaisia kirjoja eri paikkakuntien kielille ja auttoivat näin kansallisen kulttuurin kehitystä.

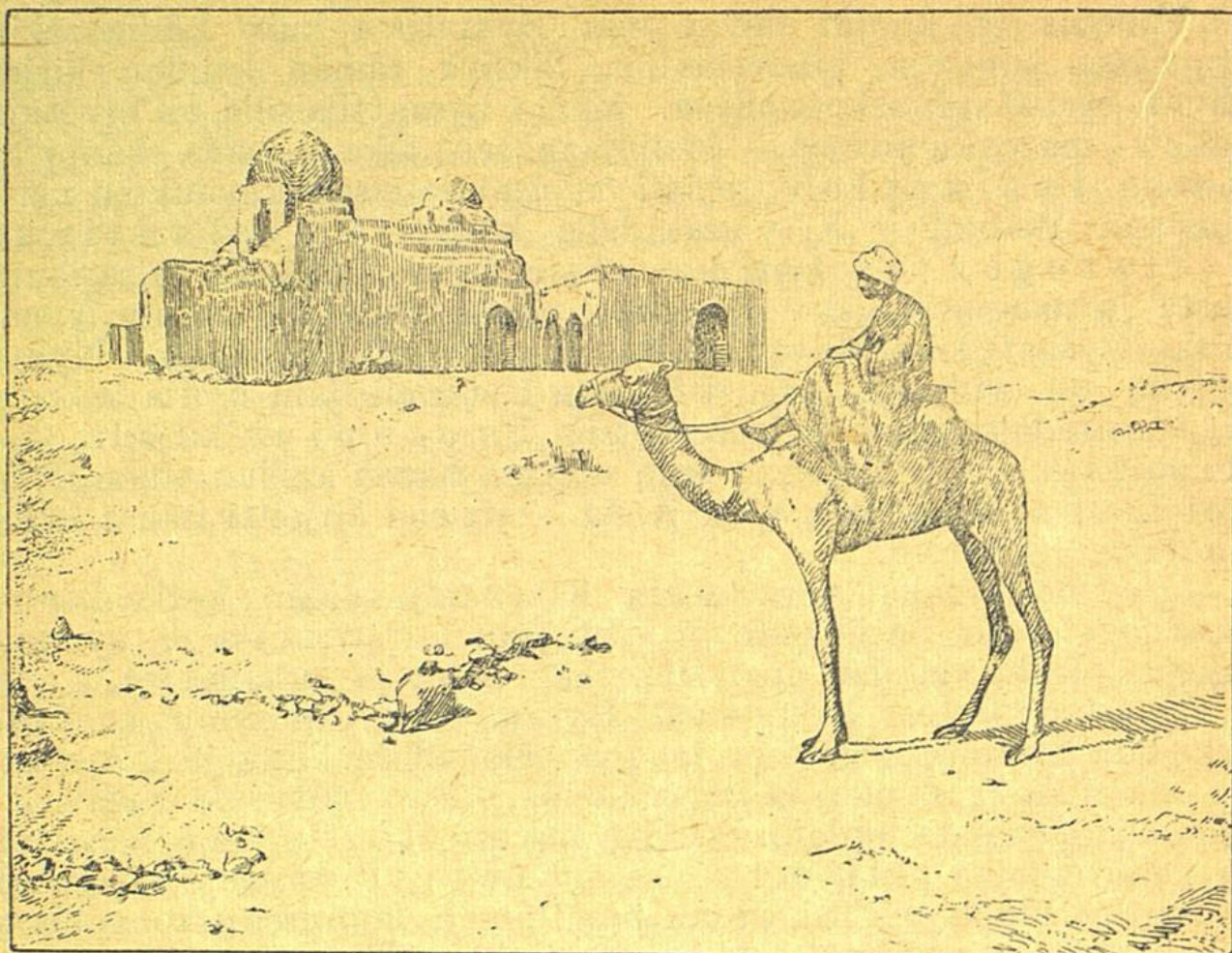
Bysanttilaisella kulttuurilla oli suuri vaikutus ei vain Venäjällä, vaan myöskin Armeniassa, Gruusiassa, Bulgariassa ja Serbiassa.

V L U K U.

KALIFIKUNTA.

1. §. Arabian kalifikunnan muodostuminen.

Arabialaiset asuivat laajassa maassa, joka käsitti koko Arabian niemimaan, pinta-alaltaan noin neljäsosa Eurooppaa. Suurin osa Arabian niemimaata on kuivaa aroa ja paikotellen erämaaksi muuttuvaa ylätasankoa. Ainoastaan eteläosassa on hedelmällinen ja troopillisesta kasvullisuudestaan rikas Jemenin maa. Siellä kasvoi taatelipalmuja, sieltä saatiin kultaa ja suitsutuspihkaa. Niemi­maan länsiosassa pitkin Punaisen meren rannikkoa kulki suuri

Beduiini kamelinselässä.

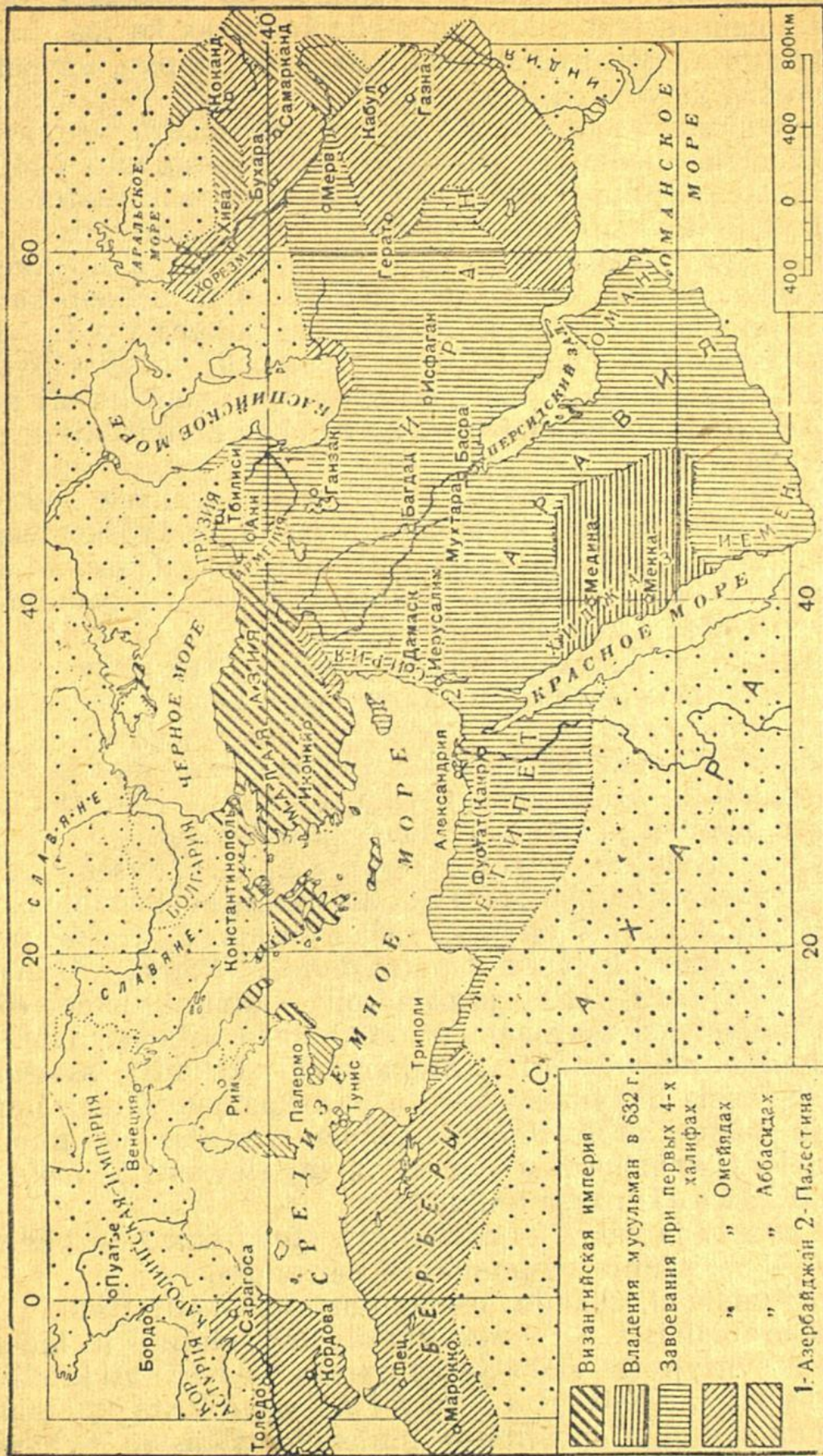
karavaanitie Bysantista Jemeniin ja edelleen Abessiniaan ja Intiaan. Tämä alue oli *Hidsas*. Sinne muodostui useita kauppakeskuksia, joista ensi tilalla oli *Mekan* kaupunki. Pohjoisempana oli *Medinan* kaupunki, jossa kukoisti maanviljelys ja käsityö.

Beduiinit. Arabian aroilla asui paimentolaiskansa (*beduiinit*), joka harjoitti etupäässä karjanhoitoa kasvat-
taen kameleja ja lampaita sekä kuuluisia arabialaisia hevosia.

Pysyväisiä asutuksia muodostui ainoastaan harvoin hedelmälisiin seutuihin, jossa viljeltiin maata ja hoidettiin hedelmätarhoja sekä taatelipalmulehtoja. Suurin osa väestöä asui teltoissa ja vaelsi karjalaumoinen pitkin erämaan yksitoikkoisia laidunmaita.

Beduiinit jakautuivat moneen itsenäiseen heimoon, joissa oli vallitsevana sukujärjestys. Heimon kaikki jäsenet kiertelivät yhdessä, ja he pitivät toinen toistaan sukulaisinaan nimittäen toisiaan «veljiksi». Rauhan aikana johti beduiineja suvunvanhin, mutta sodan sattuessa valittiin erikoisia päälliköitä.

Heidän keskuudessaan vallitsi verkosto, joka johti loppumattomiin verisiin riitoihin. Suvun ollessa vihamielisissä suhteissa toiseen sukuun sen jäsenet surmasivat vihamielisiä ja anastivat karjaa. Arabialaisilla ei suvun sisällä ollut tasa-arvoisuutta, sillä heillä oli jo sukuylimystöä. Oli rikkaita, jotka omistivat suuria kamelilaumoja, sekä köyhiä, joilla ei ollut mitään.

Kuva 27. Arabialaisten valloitukset.

Arabialaisilla oli orjina joko sotavankeja tai Afrikasta tuotuja orjia. Orjat paimensivat sukuylimystölle kuuluvaa karjaa ja harjoittivat käsitöitä. Maanviljelysseuduilla orjat kaivoivat peltojen kastelua varten kaivoja ja kanavia.

Beduiinit kävivät kauppaa Hidsasissa vakinaisesti asuvien arabialaisten kanssa. Beduiinit tarvitsivat aseita, kankaita y.m. käsiteollisuustuotteita, joita kuljetettiin Bysantin keisarikunnasta ja Iranista. Beduiinit vaihtoivat karjaansa näihin tavaroihin.

Beduiinien ja paikallaan asuvien arabialaisten kauppakeskukseksi oli Mekka. Mekan kevätmarkkinoille saapui melkein kaikkien Arabian heimojen beduiineja. Markkinain aikana vallitsi yleinen rauha. Mekassa oli ikivanha Kaaban temppeli, jossa säilytettiin pyhitettyä mustaa kiveä, joka perimätietojen mukaan oli pudonnut taivaasta (nähtävästi meteoriitti). Kaabaa kunnioittivat monet arabialaiset heimöt.

Orjia omistava sukuylimystö alkoi sortaa tavallisia beduiineja. Se halusi anastaa karjan ja pakoittaa beduiinit työskentelemään hyväkseen. Mutta beduiinit alkoivat yhä useammin kapinoida omaa sukuylimystöään vastaan. Kapinoiden aikana beduiinit surmasivat ylimystöä, polttivat heidän telttansa ja anastivat omaisuuden. Tällöin erillisten arabialaisheimojen sukuylimystö alkoi yhdistyä luokkaherruutensa lujittamiseksi. Tähän yhdistymiseen vaikuttivat kauppaedutkin. VI vuosisadalla iranilaiset ja abessinialaiset alkoivat hyökkäillä Arabiaan, ja Hidsasin kautta kulkeva kauppa lamaan tui. Hidsasilainen ylimystö halusi yhdistää arabialaiset uusien maiden ja kauppateiden valtaamiseksi.

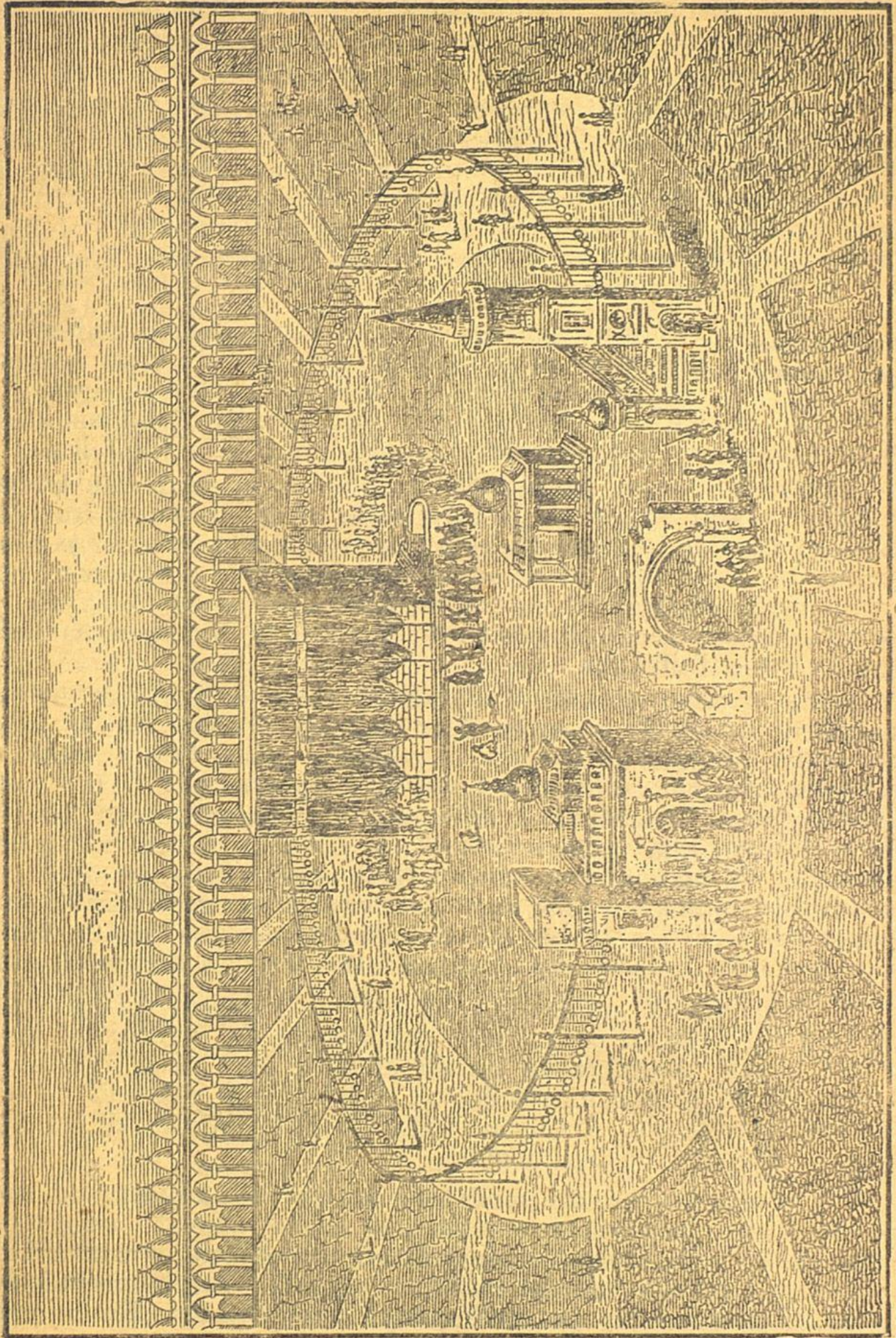
Muhammed ja Arabian yhdistymisen alku. Keinona köyhien beduiinien alistamiseksi sukuylimystön alaisiksi sekä arabialaisten heimojen yhdistämiseksi oli uusi «islam»-uskonto, jonka perustajana oli M u h a m m e d (eli Mahomet). Muhammed julisti, että jumala oli valinnut hänet «lähettiläekseen», profeetaksi saarnaamaan «todellista uskoa». Hän aloitti saarnaamisensa noin v. 610. Muhammed kehoitti saarnoissaan kaikkia uskovaisia liittymään yhteen ja uskomaan yhteen jumalaan allahiin ja hänen profeettaansa. Hänen seuralaisiaan nimitettiin arabian kielellä «muslimeiksi» («jumalaa tottelevaiset»), josta juontaa alkunsa m u s u l m a a n i-nimitys.

«Ei ole muuta jumalaa kuin allah, ja Muhammed on hänen profeettansa» — on islamin ensimmäinen perusoppi.

Yhteen jumalaan, allahiin, uskomisen avulla piti Islamin yhdistää kaikki arabialaiset. Se vastasikin täysin beduiini- ja hidsasilaisyylimystössä syntyneitä yhdistymistarvetta. Islam vaati kristinuskon tavoin kansalta kuuliaisuutta ylimystöä ja hallitusta kohtaan.

Muhammedin oppi on esitetty muhammettilaisten pyhässä kirjassa, jota nimitetään «Koraaniksi» (joka merkitsee «lukemista»).

Muhammed aloitti oppinsa julistamisen Mekassa, mutta sikäläinen ylimystö ei heti käsittänyt hänen oppinsa tuottamaa hyötyä.

Kaaba.

Se pelkäsi, että uusi uskonto voisi hajoittaa Kaaban lahkoon. Mekkalaisen ylimystön harjoittaman vainon johdosta oli Muhammedin siirryttävä Medinaan. Tästä paosta, jota arabialaiset kutsuvat nimellä «Hidzhra» (622), alkaa muhamettilaisten ajanlasku.

Medinassa muhamettilaisten piiri pian kasvoi.

Muhammed valloitti seuraajineen pian Mekan (630). He perustivat arabialaisten yhteisen yhtenäisen uskonnon ja muodostivat Kaabasta muhamettilaisten pyhäkön säilyttäen «mustan kiven» palvonnan. Monet arabialaisheimot kääntyivät muhamettilaisuuteen, ja vastaanhangoittelevia pakoittivat muhamettilaiset väkisin. Muhammedin yhdyskunnasta muodostui Arabian yhdistymisen uskonnollinen ja valtiollinen keskus.

**Arabialaisten
valloitukset.**

Pian Muhammedin kuoleman jälkeen muhamettilaiset alistivat valtansa alle melkein koko Arabian. Pohjoisessa heidän alueensa ulottuivat Iranin ja Bysantin rajoille. Muhamettilaisten valtakunnan johdossa olivat Muhammedin «sijaiset», joita arabialaiset nimittivät «kalifeiksi».

Näihin aikoihin oli juuri päättynyt Bysantin ja Iranin käymä pitkäaikainen sota Syyriasta ja Egyptistä. Tässä sodassa Irani oli kärsinyt tappion ja Bysantti kuluttanut loppuun varansa ja sotajoukkonsa. Molemmat maat olivat köyhtyneet, ja kansaa rasittivat suuret verot. Erikoisesti joutuivat kärsimään sodasta Syyria ja Egypti, joiden väestö oli kovin tyytymätöntä Bysantin hallitukseen ja sen politiikkaan.

Yhdistyttyään yhdeksi valtioksi sotaiset arabialaiset heimot muodostivat uhkaavan sotilaallisen mahdin. Toisen kalifin, ankaran ja uskonkiihkoisen Omeren hallitessa (634—644) arabialaiset valtasivat muutaman vuoden kuluessa laajoja alueita. He valloittivat Syyrian. Arabialaiset hyökkäsivät samanaikaisesti Iraniin. Irani oli Bysantia vastaan käymänsä epäonnistuneen sodan heikentämä. Valtakunnan sisäiset levottomuudet heikensivät Iranin sotilaallisia voimia. Arabialaiset tuhosivat vastassaan olevat sotajoukot ja valloittivat vähemmässä kuin 20 vuodessa laajan Iranin valtion kaikki maakunnat Kaukaasiasta Persian lahteen saakka.

V. 640 vaiheilla arabialaiset suorittivat vähäisin voimin hyökkäyksen Egyptiin, ja noin 5 vuoden kuluttua he valtasivat koko tämän maan. Asetuttuaan näihin aikoihin lopullisesti Syyrian ja Palestiinan rannikolle he rakensivat laivaston ja alkoivat valloittaa Välimeren saaria. Arabialaiset suorittivat valloitusretkiä Vähään Aasiaan uhaten Konstantinopolia.

VII vuosisadan toisella puoliskolla arabialaiset valloittivat Pohjois-Afrikan. Voimakasta vastarintaa siellä tekivät ainoastaan berberiläiset (eli «maurilaiset») heimot. Ne olivat elintavoiltaan beduiinien kaltaisia paimentolaisheimoja, jotka myöhemmin kääntyivät islamin uskoon ja osallistuivat arabialaisten Eurooppaan suorittamiin retkiin.

V. 711 arabialaiset ja maurilaiset siirtyivät Gibraltarin salmen ylitse ja tuhosivat länsigoottien hätäisesti kootut sotajoukot. Noin 3—4 vuoden kuluessa voittajat valloittivat koko Pyreneitten niemimaan lukuunottamatta pohjoista vuorialuetta (Asturiaa).

Tämän jälkeen arabialaiset kulkivat Pyreneitten vuorten yli ja hyökkäsivät Frankkien valtakuntaan. Kaarle Martellin johtamat frankit antoivat arabialaisille voimakkaan vastaiskun, ja arabialaisten oli pakko pian peräytyä Pyreneitten yli. Pohjois-Afrikassa puhkesi maurilaisten heimojen kapinoita arabialaisten herruutta vastaan. Kapinain kukistamiseen tarvittiin kaikki arabialaisten sota-voimat, ja sen vuoksi lopetettiin hyökkäykset Länsi-Eurooppaan.

Arabialaisten valloitusretket ulottuivat kauas itään. VII vuosisadan lopussa ja VIII vuosisadan alussa he alistivat valtaansa koko Keski-Aasian aina Kiinan länsirajoille saakka sekä suorittivat ryöstöretkiä Intian luoteisosaan. Vuosisadan kuluessa muodostui laaja Arabian kalifikunta, joka oli suurempi kuin Rooman keisarikunta sen ollessa mahtavimmillaan.

Arabialaisten nopea menestys johtui heidän naapuriensa heikkoudesta. Iranissa ja Bysantissa oli käynnissä ankara luokkataistelu. Molemmat valtiot olivat pitkällisten sotien heikentämiä. Verojen ja suurmaanomistajien sorron rasittama työtätekevä väestö ei tehnyt vastarintaa valloittajille.

Mutta Keski-Aasiassa arabialaiset kohtasivat urhoollista ja sitkeää vastarintaa. Heidän piti käyttää melkein kokonainen vuosisata Keski-Aasian maiden valloittamiseen. Ja vielä valloittamisen jälkeenkin Keski-Aasian kansat yrittivät useampaan otteeseen palauttaa vapautensa ja nousivat kapinaan arabialaisten herruutta vastaan.

Sotilaspoliittinen järjestys.

Arabialaiset eivät alussa sekoittuneet voitettujen kansojen kanssa. He elivät niiden kustannuksella. Arabialaiset eivät maksaneet veroa, mutta olivat velvollisia suorittamaan sotapalvelusta. Voitettujen tuli maksaa henki- ja maaveroa sekä varustaa muhamettilaisten sotaväkeä. Muhamettilaiset käyttivät hyväkseen sotasääliin, muun muassa monilukuiset sotavangit, joista tehtiin orjia.

Yleensä eivät arabialaiset vahingoittaneet asukkaita niissä kaupungeissa ja kylissä, jotka antautuivat ilman taistelua ja lupautuivat maksamaan veroa. Sensijaan arabialaiset surmasivat tai ottivat orjiksi ne, jotka ase kädessä taistelivat heitä vastaan.

Voitetut eivät saaneet kantaa aseita, mutta he säilyttivät entisen järjestelmänsä ja päällikkönsä, jotka vastasivat verojen maksamisesta. Muhamettilaiset eivät sekaantuneet voitettujen sisäisiin asioihin eivätkä vainonneet heitä uskonnon tähden.

Omaijadit.

Etu-Aasian ja Afrikan rikkaimpien maiden valloittaminen vaikutti pian arabialaisten yhteiskunnalliseen järjestelmään. Kalifit saivat haltuunsa paljon maata ja rikkauksia. He tekivät runsaita lahjoituksia uskotuilleen. Myöskin kauppiat saivat suunnattomia etuisuuksia valloituksista. Arabian

valtakunnan keskus siirtyi takapajuisesta Arabiasta Bysantilta ja Iranilta valloitetuihin rikkaisiin kulttuurimaihin. O m a i j a d i e n suvun kalifit (661—750) siirsivät valtakunnan pääkaupungin D a m a s k u k s e e n (Syyriassa). Bysanttilaisten keisarien ja iranilaisten tsaarien tavoin kalifit ylläpitivät loisteliasta hovia eläen rikkauksien ja ylellisyyden ympäröiminä. Arabialaiset omaksuivat valloitetujen maiden kulttuurin ja tutustuivat heidän kirjallisuuteensa sekä tieteisiin. Arabian ylimystö sulautui vähitellen valloitetujen maiden ylimystöön. Suurin osa alistettuja kansoja kääntyi myöhemmin voittajien uskoon, islamin uskoon.

Valloitukset rikastuttivat ainoastaan ylimystöä ja kauppiaita. Riistettyjen talonpoikien, käsityöläisten ja orjien asema tuli yhä raskaammaksi. Arabialaisten suunnaton valtio ei ollut sisäisesti yhtenäinen. Siihen kuului mitä erilaisimpia kansoja, jotka edelleenkin elivät omien lakiansa mukaisesti, ja niiden taloudelliset edut olivat erilaisia. Tällainen valtio oli ennen pitkää hajoava.

2. §. Bagdadin ja Kordoban kalifikunnat. Turkkilaiset.

Abbasidit. Arabialaisten suurten valloitusten päätyttyä voimistui kilpailu Syyrian, jossa oli Omaisjadien kalifikunnan keskus, ja Iranin kesken. Iranissa paikalliset talonpoikaisjoukot ja ylimystökin kapinoivat yhä useammin ja päättäväisemmin arabialaisten herruutta vastaan, jota seurasivat väkivalta ja ryöstöt. Tyytymättömien johdossa oli A b b a s i d i e n ylimyssuku.

VIII vuosisadan puolivälissä kapina käsitti pohjois-Iranin ja levisi Mesopotamiaan. Omaisjadit kukistettiin ja melkein koko heidän sukunsa tuhottiin (noin v. 750). Ainoa Omaisjadien suvun hengissä säilynyt edustaja A b d e r r a m a n I pakeni Espanjaan ja perusti siellä valtakunnan, jonka pääkaupunkina oli K o r d o b a. Abbasidit pääsivät kalifeiksi. He siirsivät kalifikunnan pääkaupungin Damaskuksesta B a g d a d i n kaupunkiin, joka oli rakennettu Tigrisin varrelle (762).

Iranista muodostui Abbasidien kalifikunnan tärkein maakunta. Abbasidit seurasivat hallituksen, raha-asian ja postin järjestämisessä Sassanidien tsaarien esimerkkiä. Abbasidien uskotut olivat etupäässä iranilaisia.

Bagdadista tuli Etu-Aasian rikkain kaupunki. Siellä kohtasivat toisensa Egyptin, Arabian, Iranin, Intian ja Kiinan kauppiat. Bagdadilaiset kalifit keräsivät suunnattomia kulta- ja kalleusvarastoja. Heitä ympäröi suuri ja loistava hovi. Kaupunkia kaunistivat monilukuiset moskeijat. Bagdadin kalifit, feodaalinen ylimystö ja rikkaat kauppiat elivät satumaisessa ylellisyydessä asuen suurenmoisissa, varjoisten puistojen ympäröimissä palatseissa. Mutta samaan aikaan Bagdadissa asui köyhiä ja kerjäläisiä sekä huonosti palkattuja, puolinälkäisiä päiväläisiä ja orjia.

**Käsityö, kauppa
ja maanviljelys.**

Kalifikunnan kaupungeissa säilyivät Syyrian, Iranin, ja Egyptin ammattitaidot. Siellä valmistettiin kalliita aseita, jalokivi- ja lasituotteita, kirjavia kankaita sekä mattoja. Muhamettilaisten maiden tuotteet kuljetettiin yhdessä Intian ja Kiinan harvinaisten tavaroiden kanssa Länteen. Euroopan markkinoilla arabialaisista tuli bysanttilaisten kilpailijoita. Länsimaissa tavattiin arabialaisia kulkukauppiaita, jotka kaupittelivat kalliita itämaisia tavaroita sekä ostivat raaka-aineita ja orjia. Arabialaiset kauppiaat purjehtivat Kaspian merellä ja Volgalla käyden kauppaa Venäjällä. Arabialaisten rahat olivat laajasti käytännössä Euroopassa.

Arabialaiset perivät syyrialaisien ja iranilaisten maanviljelystaidon täydentäen sitä. Vedettömillä alueilla arabialaiset käyttivät laajaa keinotekoisien kastelun verkostoa muuttaen täten erämaat kukoistaviksi maatalousmaiksi. Kastelutöissä sekä kaivoksissa he käyttivät orjatyövoimaa. He viljelivät hyötykasveja, kuten puuvillaa, indigoa, silkkiäispuuta, sekä myöskin pellavaa, sokeriruokoa ja riisiä.

**Arabialaisten
kulttuuri.**

Arabialaiset omaksuivat muinaisten kreikkalaisten, iranilaisten ja hindujen tieteen. Muinaisten oppineiden teokset käännettiin arabian kielelle. Arabialaiset oppineet tutkivat Aristoteleen filosofisia teoksia ja omaksuivat Ptolemaioksen maantieteellisiä ja tähtitieteellisiä oppeja. He tutustuivat kreikkalaisten ja intialaisten oppineiden teosten perusteella lääketieteeseen, kemiaan, aritmetiikkaan ja geometriaan.

Näiden tietojen perusteella arabialaiset loivat oman tieteesä ja filosofiansa. He kehittivät huomattavasti tähtitiedettä ja kemiaa. Heiltä on perintönä algebra. Yleensä he usein etsivät tieteestä jotain epätavallista ja ihmeellistä. He olivat sitä mieltä, että tähtien avulla voidaan ennustaa ihmisten kohtalo, kemiallisen hajoittamisen ja yhdistämisen avulla he halusivat muuttaa tavalliset metallit kullaksi.

Arabialaisten tiede oli muhamettilaisten uskonnollisen opin vaikutuksen alaisena, ja siksi se ei voinut vapaasti kehittyä.

Arabialaiset harrastivat matkoja ja maantieteellisiä kuvauksia enemmän kuin bysanttilaiset. Suurta huomiota he kiinnittivät historiaan. Arabialaiset oppineet ovat kirjoittaneet joukon huomattuja maantieteellisiä ja historiallisia teoksia. Arabialaiset kirjailijat ja runoilijat kehittivät harvinaisen rikkaan taidekirjallisuuden.

Arabialaisilla oli oma arkkitehtuurityylinsä. He koristivat rakennuksensa ja tarve-esineensä kiemurtelevien ja toisiaan leikkaavien viivojen muodostamalla kauniilla kuvioilla. Täydellisyyden saavutti arabialaisilla kirjojen kopioimistaito. He koristivat kirjat kauniisti väreillä sekä kullalla.

Arabialaisen kulttuurin vaikutus oli muhamettilaisissa maissa sangen huomattava. Arabian kieli muodostui muhamettilaisten uskonnon ja tieteen kieleksi. Muhamettilaisuus levisi laajalti kalifikunnan rajojen ulkopuolelle tunkeutuen Intiaan, Kiinaan, Vähään

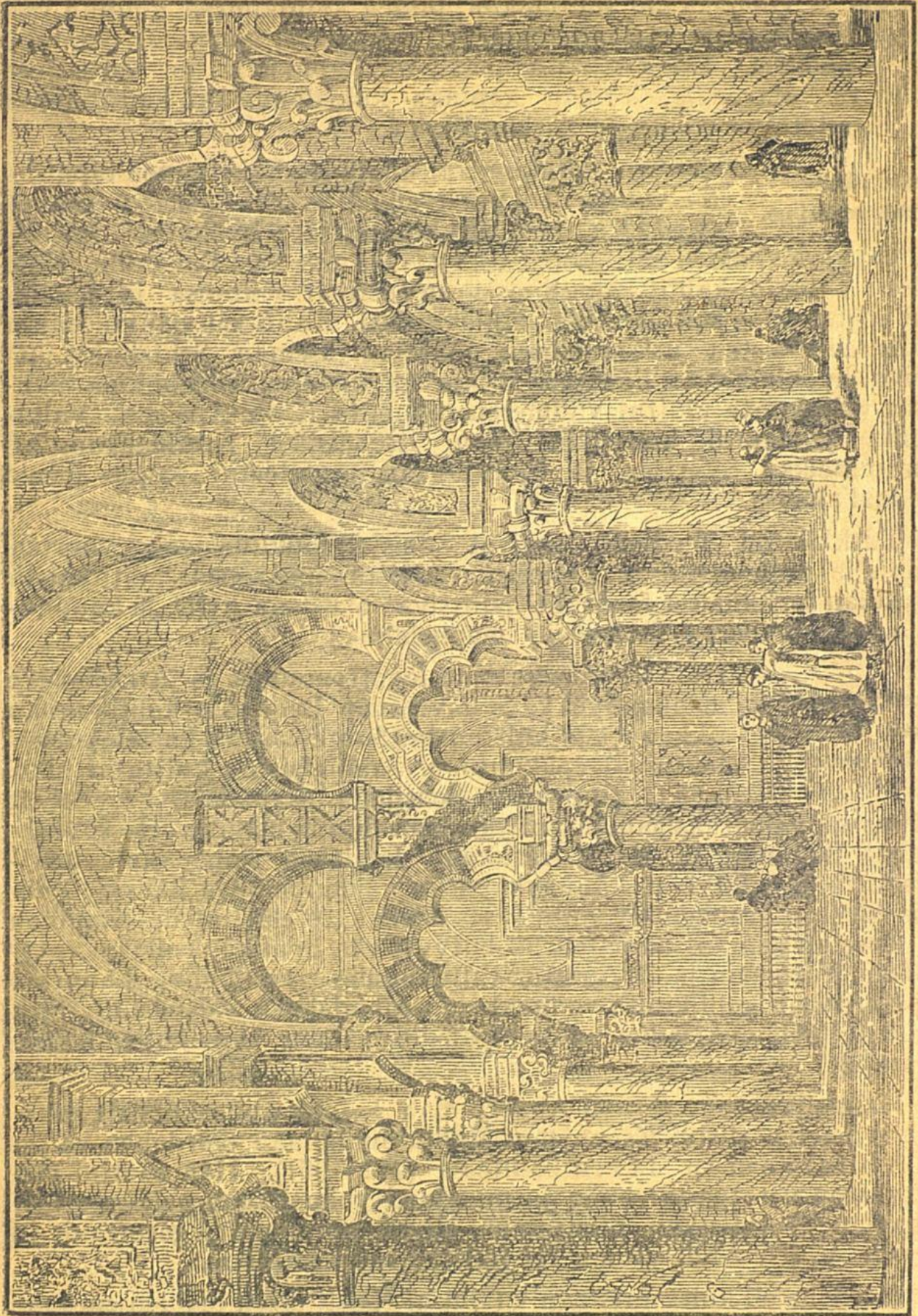
Aasiaan, Kaukaasiaan, Volgalle, Balkanin niemimaalle sekä Keski-Afrikkaan. Muhamettilaisuuden kanssa tunkeutui näihin maihin arabian kieli ja arabialainen kulttuuri.

Bagdadin kalifikunnan heikkeneminen. Bagdadin kalifikunta oli mahtavimmillaan VIII vuosisadan lopulla ja IX vuosisadan alussa. Mutta jo IX vuosisadan lopussa alkaa sen heikkeneminen. IX vuosisadalla Pohjois-Afrikka ja Egypti erkaniivat kalifikunnasta. X vuosisadalla Espanjan ja Egyptin hallitsijat ottivat itselleen kalifin arvonimen. Bagdadin kalifikunnassa voimistui maaorjia ja orjia omistavien sekä omia sotajoukkoja ylläpitävien suurmaanomistajien valta. Kalifikunnan eri osissa muodostui itsenäisiä ruhtinaskuntia, joissa oli omat hallitsijasukunsa. Niinpä Keski-Aasiassa hallitsi Samanidien hallitsijasuku. Samanidien pääkaupunki Bukhara kilpaili yllisyydessään Bagdadin kanssa. Samanidit vaalivat runoutta. X vuosisadalla eläneet runoilijat Rudegi ja Dakiki, jotka kirjoittivat Tadhikian ja Iranin kielillä, eivät ole vielä kukaan unohdettuja Tadhikistanissa ja Iranissa. Samanidien hovissa vietti nuoruusvuotensa Itämaiden kuuluisin lääkäri ja filosofi Avicenna, kuten häntä nimitettiin länessä (hänen oikea nimensä on Ali ibn-Sina). Keskiajalla hänen teoksiaan pidettiin suurella arvossa Länsi-Euroopan oppineiden keskuudessa.

Bagdadin kalifikunta hajosi vähitellen itsenäisiksi alueiksi, joiden johdossa olivat ruhtinaat eli emirit. Emirien keskinäiset sodat ja kostoretket hajaannuttivat valtakuntaa ja vahingoittivat taloutta.

Talonpoikien ja orjien kapinat. Arabialainen sananlasku sanoo: «Missä loppuu vesi, siellä loppuu maa». Kuivuudesta kärsivässä Idässä annetaan maalle arvoa ainoastaan siinä tapauksessa, jos sitä voidaan kastella. Vettä on johdettava monien kymmenien kilometrien päästä kanavia ja ojia pitkin. Tällaisten kanavien rakentaminen, hoito ja vartioiminen vaati paljon työväkeä ja suuria varoja. Siksi suurin osa kanavista ja pelloista kuuluikin hallitukselle ja suurmaanomistajille. Talonpojat vuokrasivat hallitukselta tai maanomistajilta maata kanavien varsilta ja maksoivat siitä suuria maksuja ja veroja. Kun talonpoika suoritti hallitukselle ja maanomistajalle kuuluvat verot, jäi hänelle itselleen useinkin niin vähän, että kokonaiset kylät joutuivat kärsimään kurjuutta ja nälkäkuolemaa. Talonpoikaikapinat olivatkin pysyviä ilmiöitä kalifikunnassa.

Hyvin pitkäaikainen ja sitkeä oli Babekin johtama talonpoikaikapina Azerbaidzhanissa (816—838). Kalifin oli lähetettävä kapinoivia talonpoikia vastaan kaikki sotavoimansa. Osan armeijoista talonpojat tuhosivat. Kapina levisi Armeniaan ja kalifikunnan muille alueille. Mitä suurimmalla vaivalla onnistui kalifien vihdoin tukahduttaa tämä kapina. Hyvin vaaralliseksi kalifikunnalle muodostui sendsein (n. s. mustien orjien) kapina Etelä-Babyloniassa. Se kesti 14 vuotta (869—883). Kapinan johdossa

Moskeija Kordobassa

oli orja Ali ibn-Muhammed. Kapinalliset muodostivat itsenäisen valtion ja voimakkaan sotajoukon pitäen kalifikuntaa kauhun vallassa. Kapinallisia vastaan lähetetyt sotajoukot siirtyivät kapinallisten puolelle. Talonpojat kannattivat kapinoivia ja varustivat heitä ruokatarpeilla. Tämän kapinan kukistamiseksi kalifikunnan oli jännitettävä voimansa äärimmilleen.

Seldzhukien turkkilaisheimon.

Kalifien valtakunnan lopullinen hajoaminen tapahtui XI vuosisadan puolivälissä Keski-Aasiassa asuvan seldzhukien turkkilaisheimon hyökätessä Iraniin. V. 1055 seldzhukien sulttaani Togryl-Bek valtasi Bagdadin. Näin ollen Abbasidi-kalifit lopullisesti menettivät valtansa ja joutuivat seldzhukien sulttaaneista riippuvaisiksi. Kalifi säilytti kuitenkin muhamettilaisten uskonnollisen johtajan aseman. Seldzhukit jatkoivat hyökkäystään Länteen, Bysanttia vastaan. Seldzhukien mahtava valtakunta ulottui Välimeren rannoilta Keski-Aasiaan. Valtakunta jakaantui kuitenkin pian itsenäisiksi ruhtinaskunniksi (emiraateiksi). Syyriaan ja Palestiinaan muodostui paljon pieniä feodaalialueita.

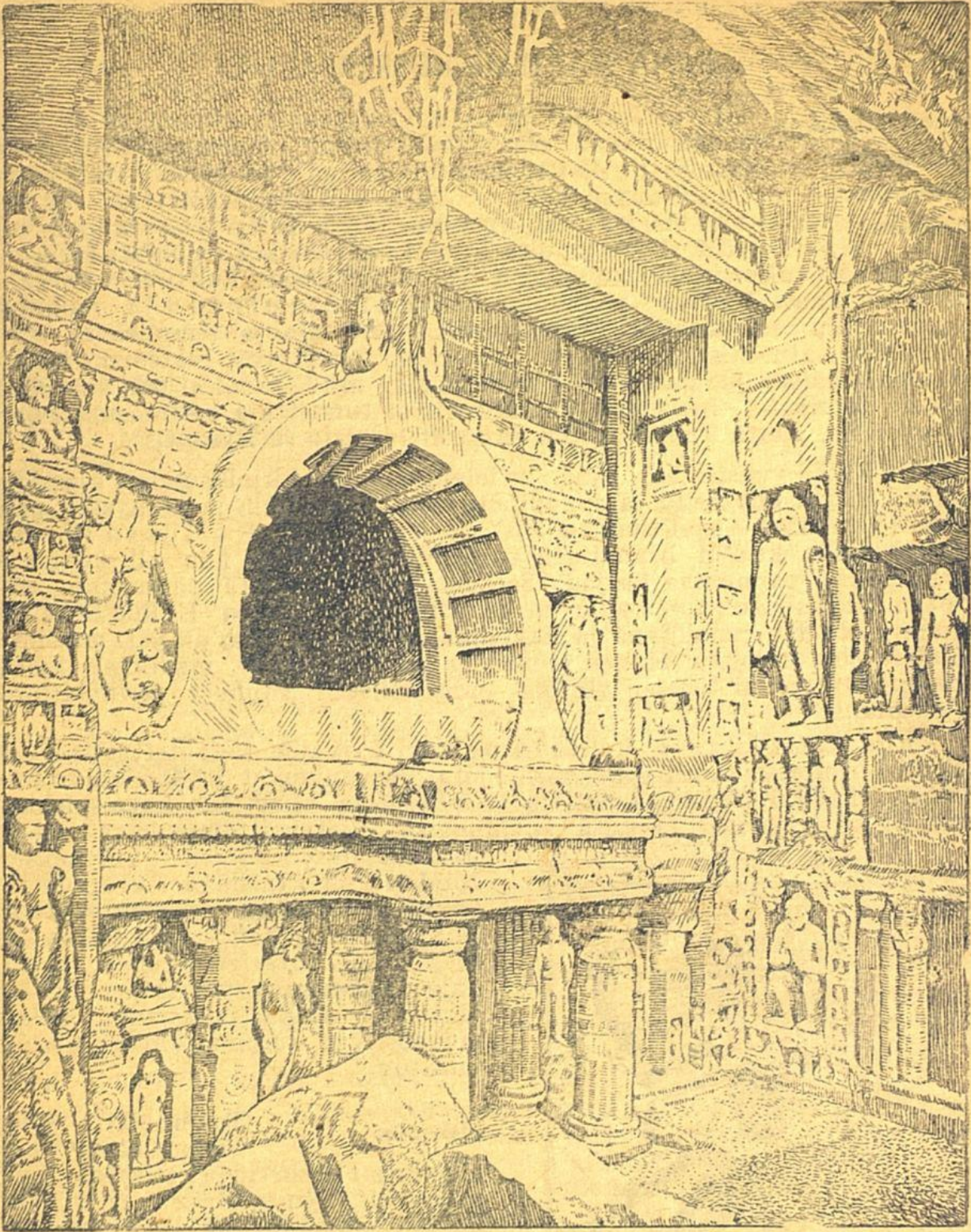
Turkkilaiset feodaalit asuivat taistelujoukkueineen vuorten huipuilla rakennetuissa linnoissa. Näistä luoksepääsemättömistä pesistään turkkilaiset feodaalit hallitsivat alaisiaan kyliä ja kaupunkeja sekä tekivät ryöstöretkiä naapurialueille.

Arabialaiset Länessä. Kordoban kalifikunta.

IX—XI vuosisatojen levottomuudet ja turkkilaisten maahanhyökkäys hävittivät Bagdadin kalifikunnan rikkaudet ja kulttuurin. Suurenmoiset kastelulaitteet joutuivat epäkuntoon. Arabialaisten kulttuuri alkoi Idässä rappeutua. Sensijaan arabialaiset levittivät Lännessä valloituksiaan ja kulttuuriaan hyvin laajalle. He tunkeutuivat Sudaniin ja Keski-Afrikkaan levittäen sinne muhamettilaisuutta ja ryhtyivät kaupankäyntiin näiden maiden kanssa. Pohjois-Afrikan arabialaiset valtasivat Sisilian, etelä-Italian rannikon ja Kreetan saaren. Samaten he hätyyttivät hyökkäyksillään yhtämittaa Euroopan ja Bysantin valtakunnan rannikoita. Lännessä oli Kordoban kalifikunta voimakkain arabialaisten valtioista. Sitä hallitsi VIII vuosisadan puolivälistä itsenäinen Omaisjaden hallitsijasuku.

Hallitsijasuvun perusti Abderraman I, joka abbasidilaisia murhaajia paeten siirtyi Espanjaan. Mahtavimmillaan Kordoban valtio oli Abderraman III:n hallitessa (912—961). Hän saattoi järjestykseen verotussysteemin ja muodosti voimakkaan palkkasoturiarmeijan. Sotajoukon perusosana olivat normannit, germaanit ja slaavit. V. 929 Abderraman III julisti itsensä kalifiksi.

Kordoba oli kulttuuristaan kuuluisa. Kristillisten maiden eurooppalaiset matkustivat sinne opiskelemaan. Kordoban kalifikunnan oppineiden kautta eurooppalaiset tutustuivat tähtitieteeseen, algebraan ja kemiaan. Nykyään käytännössä olevat numerot on opittu

Gypta-kauden aikuinen intialainen temppeli.

arabialaisilta. Monia kauppaa, matematiikkaa ja tähtitiedettä käsitteleviä sanoja on eurooppalaisiin kieliin otettu arabialaisilta, kuten makasiini, tariffi, algebra, zeniitti; useiden tähtien nimet, kuten Vega, Aldebaran, Betelgeuze j.n.e. Arabialaisten välityksellä ovat eurooppalaiset tutustuneet muinaisajan suurimman filosofin Aristoteleen teoksiin ja Ptolemaioksen tähtitieteellisiin teoksiin.

INTIA VARHAIS-KESKIAJALLA.

**Gypta-valtakunta
ja intialaisen
kulttuurin
kukoistus.**

III vuosisadalla jakaantui Intia ruhtinaskunniksi. IV vuosisadan alussa eräs pohjois-Intian pienemmistä ruhtinaista («radja») valloitti naapurialueitaan, ja hänestä tuli suuren valtakunnan keisari. Tätä valtiota nimitettiin Gypta-valtioksi. Myöhemmin tämä valtio yhä laajeni niin, että siihen lopulta kuului melkein koko pohjois-Intia.

Gypta-valtakunnan olemassaolon aika oli intialaisen kulttuurin korkeinta kukoistusaikaa. Valtion pääkaupunkiin Pataliputraan ja muihinkin kaupunkeihin rakennettiin suurenmoisia palatseja ja temppeleitä, ja ne koristeltiin satumaisen ylellisesti. Erikoisesti kehittyivät matemaattiset tieteet (arabialaiset ja persialaiset nimittävät niitä tänäkin päivänä «intialaisiksi tieteiksi»). Intialaiset lääkärit olivat tunnettuja kotimaansa rajojen ulkopuolella. Heitä kunnioitettiin suuresti Iranissa ja Bysantissa.

IV—VIII vuosisadat ovat intialaisen kaunokirjallisuuden klassillista kautta. Satoja oppineita ja runoilijoita asui hallitsijain ja ylimystön palatseissa. Intialaisen kirjallisuuden loistavin edustaja oli Kalidasa (V vuosisadalla). Hän kuului bramiinien kastiin, mutta koska hän oli köyhä, oli hänen pakko paimentaa karjaa. Sattuma auttoi häntä pääsemään erään Gyptan hallitsijasukuun kuuluvan keisarin hoviin, jossa Kalidasa oli sittemmin tunnettu runoilijana ja näytelmäkirjailijana. Hän on yksi maailmankirjallisuuden neroista. Hänen teoksiaan on käännetty maailman kaikille kielille. Hän valitsi teosten aiheiksi enimmäkseen vanhoja perinnäistaruja ja legendoja.

Mutta tämä loistava kulttuuri oli vain harvojen saavutettavissa. Sen kieli oli kirjoitettu sanskriitin kieli, jota kansanjoukot eivät ymmärtäneet. Gyptan hallitsijasuvun keisarien ja intialaisen ylimystön koko ylellisyys perustui köyhydessä ja mitä syvimmissä tietämättömyydessä elävien

maanviljelysyhteisöjen riistämiseen. Näiden oli työllään ylläpidettävä Gypta-keisarien loistavaa hovia, suurta sotajoukkoa, johon kuului jalkaväkeä, ratsuväkeä, sotaelefanteja ja sotaväunuja. Talonpoikaisyhteisöjen riistämiseksi Gypta-hallitsijasuvun keisarit muodostivat suunnattoman finanssiviraston.

Tanssiva Siva.

Uskonto. Talonpojat, joiden harrastukset eivät ulottuneet perhettä ja kotikylää kauemmaksi, eivät ymmärtäneet, minkä takia heidän elämänsä oli niin raskasta ja valotonta, ja pitivät kaikkia elämänsä tapahtumia ja onnettomuuksiaan jumalien tahtona. Bramiinit ja buddhalaiset munkit selittivät yhtämittaa talonpoikaistolle, että sen on alistuttava jumalien tahtoon; samalla he saarnasivat passiivisuutta ja kuuliaisuutta. Gyptan hallitsijasukuun kuuluvat hallitsijat arvioivat uskonnon suorittaman palveluksen hyvin suureksi. He olivat braamalaisia, mutta suosivat erikoisesti buddhalaista kirkkoa, joka tuomitsi kaiken vastarinnan. Valtion

pääkaupungissa Pataliputrassa oli buddhalaisia luostareita, joissa asui noin 6000 munkkia.

Myöhemmin buddhalaisuuden syrjäytti «uusi braamalaisuus» eli hindulaisuus, joka omaksui paljon vanhasta braamalaisuudesta ja buddhalaisuudesta. Uusia jumalia lisättiin vanhojen (Braama, Vishnu ja Siva) lisäksi. Monilukuisissa temppeleissä suoritettiin juhlallista jumalanpalvelusta. Temppeleissä oli suunnaton joukko uhripappeja ja -papittaria. Niinpä esim. Siva-jumalalle pyhitetyssä temppelissä Sumnatassa oli 1000 bramiini-uhripappia, ja siellä tanssi 350 tanssijatarta yötä ja päivää epäjumalankuvan edessä. Karavaanit kuljettivat Ganges-joen «pyhää vettä» monien satojen kilometrien päästä. Tätä vettä «juottivat» uhripapit kullalla, hopealla ja jalokivillä koristetulle epäjumalankuvalle. Temppelille kuului 10 tuhatta kylää, ja satojen tuhansien maanviljelijäin työn tulokset käytettiin sen ylläpitämiseen.

Suunnattomien temppelien ja jättiläismäisten monikätisten ja -päisten epäjumalankuvien piti peloittaa tšetämätöntä kansaa ja herättää mielissä nöyryyttä jumalaa, keisaria ja ylimystöä kohtaan.

Feodaalien ja hallitsijain virkamiesten sortamat talonpoikaisyhteisöt, joita uskonto oli opettanut alistumaan jokaisen vallan alaisuuteen, eivät tehneet minkäänlaista vastarintaa Intiaan ryntääville uusille valloittajille.

Gyptan valtakunnan loppu. VI vuosisadan alussa hyökkäsivät Gyptan valtakuntaan paimentolais-keftaliitit eli valkoiset hunnit. Useiden epäonnistumisien jälkeen onnistui Gyptan valtakunnan hallitsijain karkoittaa keftaliitit pohjoiseen. Taistelu heikensi Gyptan valtakuntaa, ja pohjois-Intia hajaantui jälleen itsenäisiksi alueiksi.

VII vuosisadalla laskettiin Intiassa olleen noin 70 pientä ruhtinaskuntaa. Tämä vuosisatoja kestänyt Intian valtiollinen hajanaisuus auttoi itä-Iranin muhamettilaisia hallitsijoita saamaan suurimman osan Pohjois-Intiasta maakunnakseen.

Gasnan sulttaani Mahmud ja muhamettilais-ten suorittama Pohjois-Intian valtaus. X vuosisadan puolivälissä eräs bukharalaisten Samanidien hovissa palvellut sotapäällikkö muodosti oman riippumattoman valtionsa nykyisen Afganistanin alueelle. Valtakunnan pääkaupungiksi tuli Gasna, jonka mukaan siellä asunutta hallitsijasukua nimitettiin «Gasnavideiksi». Gasnan sulttaani Mahmud, joka hallitsi v:sta 998 v:teen 1030, oli taitava sotapäällikkö ja ankara sekä etevä poliitikko. Haluten johtaa sorrettujen talonpoikaisyjoukkojen huomion pois taistelusta feodaaleja vastaan ja haluten rikastua intialaisten aarteilla, hän julisti «pyhän retken» «vääräuskoisia» hinduja vastaan, jotka eivät halunneet kääntyä islamin oppiin. Muhamettilainen papisto auttoi Mahmudia kaikin keinoin tämän retken järjestämisessä.

Mahmud teki yli 15 sotaretkeä Intiaan kärsimättä ainoatakaan tappiota. Hän tunkeutui joka kerta yhä syvemmälle Intiaan johtaen sotajoukkojaan läpipääsemättömien metsien ja vedettömien erämaiden kautta. Koko luoteis-Intia kärsi valloitus- ja ryöstöretkistä. Valloitettuaan jonkun kaupungin Mahmud lähetti ryöstetyt tavarat Gasnaan ja möi asukkaat orjiksi.

Mahmudin Intiaan tekemien retkien aikana aleni orjan hinta 50 kopeekkaan. Sivan kuuluisa temppeli Sumnatassa joutui myöskin ryöstetyksi. Luoteis-Intiasta tuli Gasnavidien valtion maakunta.

Mahmudin ryöstöretkien ansiosta tuli Gasnan kaupunkipahasesta loistava pääkaupunki kauneine palatseineen, moskeijoineen ja puistoineen.

Ferdousi. Lisätäkseen hallituksensa loistoa Mahmud suosi taiteita ja kirjallisuutta. Hänen hovissaan asui lahjakas iranilainen runoilija Ferdousi (934—1027). Ferdousin pääteos on persian kielellä kirjoitettu runoelma «Shah-Name» eli «Tsaarien kirja». Siinä on yli 50 tuhatta säeparistoa. Runoelman sepittämiseen kului runoilijalta yli 30 vuotta. «Tsaarin kirjassa» on runon muodossa kuvattu Iranin kansan historialliset tapahtumat legendaarisilta ajoilta VII vuosisadan puoliväliin. Ferdousia nimitetään Iranin Homerokseksi.

**Gasnavidi-
valtakunnan
hajoaminen.**

mattavan osan Dehkania.

Mahmudin perillisten hallitessa Gasnavidi- valtakunta hajosi itsenäisiksi alueiksi. Pohjois-Intian muhamettilais- valtioiden tärkeimpänä pääkaupunkina oli ensin Lahore, sitten Delhi. Muhamettilaiset valtiot laajensivat valtaansa kauas pohjois-Intian rajojen ulkopuolelle valloittaen huo-

VII L U K U.

KIINA V—XI VUOSISADALLA.

1. §. Tang-suvun keisarikunta.

**Keisarikunnan
muodostuminen.**

IV—V vuosisadalla Kiinaan ryntäsi useamman kerran pohjoisesta ja lännestä paimentolaiskansoja, jotka valloittivat Kiinan pohjois-osan. Ne muodostivat siellä useampia valtakuntia. Samoihin aikoihin hajaantui Etelä-Kiinakin itsenäisiksi alueiksi. Kiinassa hallitsivat itsenäiset pikku kuninkaat, ruhtinaat ja sotapäälliköt, jotka alituisesti olivat vihollisuhteissa keskenään.

Tai-tsung, Tang-suvun keisari.

Kiinan uusi yhdistyminen tapahtui VI vuosisadan lopulla. Tämän yhdistymisen lujitti eräs sotapäällikkö julistaen itsensä v. 618 Kiinan keisariksi. Historiassa hänet tunnetaan nimellä G a o - t s u n g. Valtakunnalleen hän antoi nimen T a n g.

Mainittakoon, että kiinalaiset eivät itse koskaan nimittäneet maataan «Kiinaksi». He nimittivät sitä tavallisesti «Taivaalliseksi keisarikunnaksi» tai «Keskustan valtakunnaksi». Maan virallinen nimi vaihtui usein. Niinpä VII vuosisadalta alettiin Kiinaa nimit- tää «Tang-suvun keisarikunnaksi». Tang-sukuun kuuluva keisari T a i - t s u n g alisti kaikki paikalliset ruhtinaat ja sotapäälliköt ja yhdisti valtansa alle laajan alueen.

Tang-suku hallitsi vuoteen 907. Tänä aikana saavutti Kiina mitä suurimman mahtavuuden, talouden ja kulttuurin kukoistuksen.

Tang-suvun keisarit alistivat valloitusotien avulla naapurimaita valtansa alaisiksi ja asuttivat ne kiinalai-

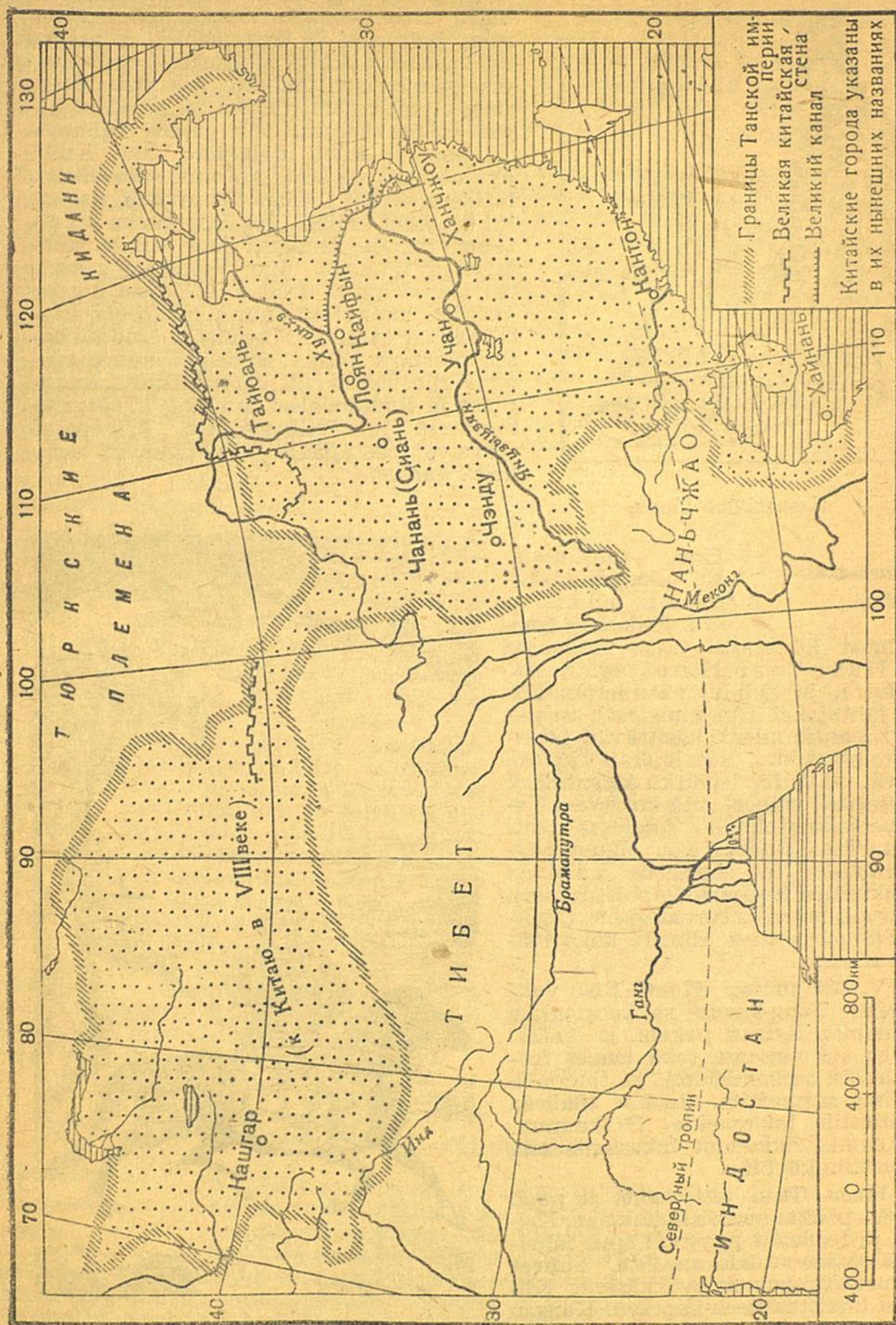
silla. Näin muodostui mahtava Kiinan valtio. Tang-suvun hallitessa Kiinan alue oli suurempi kuin nykyään. Silloin Korea, Tanking, Annam ja eräät pohjois-Intian ruhtinaskunnat olivat Kiinasta riippuvaisia maksaen sille veroa.

Tang-suvun aikana oli pääkaupunkina luoteis-Kiinassa sijaitseva T s a - n a n i n kaupunki, jonka nimi nykyään on S i a n.

Tang-suvun hallituskaudella Kiina oli eräs maailman suurin ja mahtavin valtio.

**Feodaali-
järjestelmä.**

Kiinan hallitseva luokka olivat suurmaanomistaja-feodaalit, jotka saivat maatilansa keisarilta. He asuivat kaupungeissa loistavissa palatseissaan vuokraten maansa talonpojille, jotka saivat maksaa siitä suurta veroa. Feodaali oli talonpojan elämän täysi hallitsija, hän saattoi riistää talonpojalta kaiken, saattoi kiduttaa häntä ja vaatia suorittamaan mitä velvollisuuksia hyvänsä

Киита Tang-keisarikunnan aikoina.

Keisarinna Uhou.

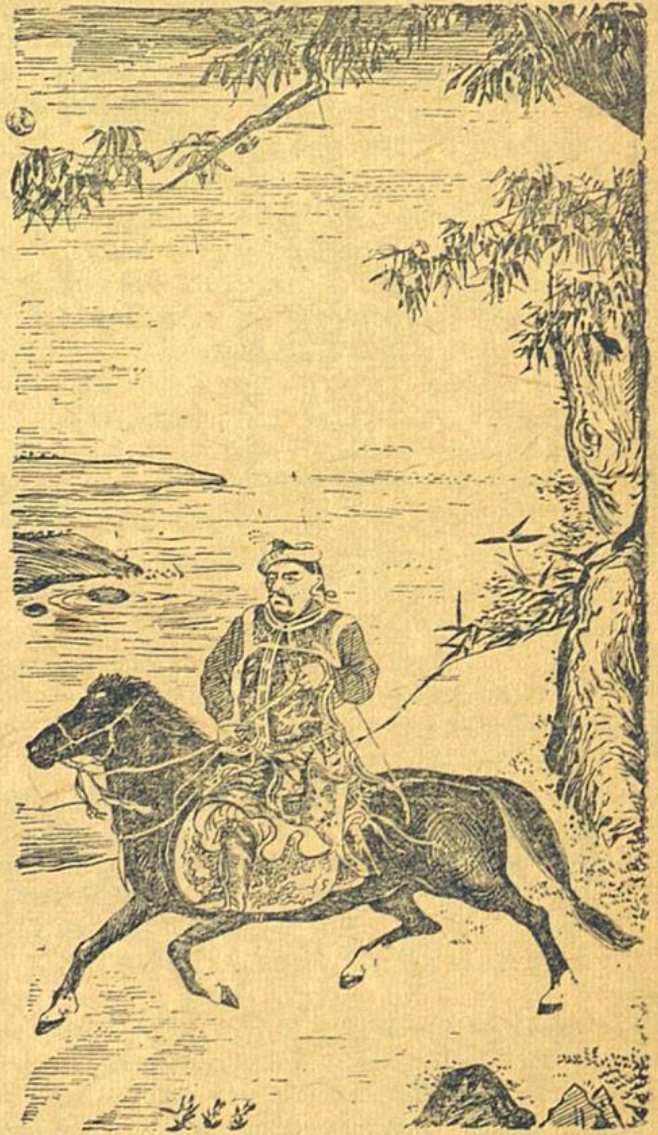
Talonpoikaiskapinat.

Eräs suurimmista talonpoikaiskapinoista puhkesi v. 874. Erikoisen huomatuksi johtajaksi tässä kapinassa tuli Huan Tsao. Hän oli perillä sotataidosta, ja ryhtyttyään kapinallisten johtajaksi hän muodosti useampia tuhansia miehiä käsittävän talonpoikaisjoukon. Sotajoukko kasvoi päivä päivältä, eivätkä keisarilliset sotajoukot voineet sitä kukistaa. Talonpoikaismarmeijansa johdossa lähti Huan Tsao sotaretkelle. Hänen päämääränään oli suoriutua kaikkien maakuntien feodaaleista poistaakseen eriarvoisuuden ja turvatakseen talonpojille paremman elämän koko Kiinan maassa.

V. 881 marssi Huan Tsao voittoaikaisesti Tang-suvun pääkaupunkiin Tsananiin. Keisari pakeni, ja kaikki hänen sukulaisensa sekä monet feodaalisista virkamiehistä ja sotapäälliköistä surmattiin. Heidän tilalleen nimitettiin talonpoikia. Pääkaupungin kaikki rikkaudet takavarikoitiin ja jaettiin köyhille.

Huan Tsao piti kaksi ja puoli vuotta pääkaupunkia hallussaan. Keisari ja feodaalit pyysivät apua läheisiltä paimentolaiskansoilta. Suuret paimentolaislaumat hyökkäsivät Kiinaan kukistaakseen kapinan. Kansan keskuudessa nimitettiin näitä keisarin

Talonpoikia ajettiin väkivalloin maaseudulta rakentamaan kaupunkeihin (muureja, palatseja ja temppeleitä, ja heidän oli työskenneltävä maksutta bambukeppien iskujen aina uhatessa. Jos sattui kato-vuosia kuivuuden, tulvan tai heinäsiirkojen vaikutuksesta, niin monia tuhansia talonpoikia kuoli nälkään. Eikä heillä hyvinäkään vuosina tahtonut sato riittää. Nälkäänäkevät talonpojat myivät itsensä tai lapsiaan orjiksi. Jos talonpoika oli ottanut rahoja lainaksi eikä voinut niitä maksaa takaisin, niin velanantaja saattoi ottaa hänet orjaksi. Tällaiset koronkiskurit hankkivat suuria maatiloja joko ostaen tai ottaen ne veloista. Buddhalaiset luostarit olivat myöskin suurmaanomistajia. Feodaalit, koronkiskurit, kauppiat ja buddhalaiset munkit elivät rikkaudessa ja ylellisyydessä. Talonpojat vihasivat riistäjiään ja kapinoivat usein heitä vastaan.

Paimentolaissoilas.

ja feodaalien liittolaisia «mustiksi korpeiksi». He hyökkäsivät talonpoikien kimppuun petolintujen tavoin taistellen julmasti ja petomaisesti. V. 883 «mustat korvit» tuhosivat Huan Tsaon sotajoukot ja itse johtaja kaatui. Keisari oli saanut lahjottua eräitä Huan Tsaon apulaisia, jotka pettivät talonpojat. Suuri talonpoikaissota päättyi kapinallisten häviöön. Talonpoikaisskapinoita puhkesi Tang-suvun hallituskauden loppuun saakka valtakunnan eri osissa.

Tang-keisarikunnan kukistuminen.

Tang-suvun keisarit julkaisivat feodaaleja turvaavia lakeja. Toisten kansojen alistamiseksi ja talonpoikaisskapinain tukahduttamiseksi oli muodostettu suuri armeija.

Feodaalisen yhteiskunnan johdossa oli keisari. Häntä pidettiin maan päällä olevana jumalan lähettiläänä ja nimitettiin «taivaan pojaksi». Keisari oli myös ylimmäinen uhripappi. Hänen käytettävänä oli suuria varoja. Paitsi väestöltä saamiaan veroja hän sai suuria tuloja valtion suola-, rauta- ja viinamonopoleista. Keisarin käskettävänä oli valtioneuvosto, kuusi ministeriötä sekä suuri joukko eri hallintoja ja virastoja. Maakunnissa hallitsivat keisarin nimittämät kuvernöörit. Kuvernöörien ja virkamiesten virat olivat feodaaleilla ja joskus kauppiailta ja rikkailla koronkiskureilla. Kaikkien virkamiesten oli oltava sivistyneitä, heidän oli tunnettava kirjallisuutta, filosofiaa, historiaa sekä suoritettava tutkintoja näistä aineista. Mutta rikkaat ja vaikutusvaltaiset henkilöt lahjoivat usein tutkijoita. Virkamiespaikkojen tai varsinkin kuvernöörin viran saanti oli hyvin edullista, sillä se antoi mahdollisuuden ryöstää kansaa omaksi hyödyksi. Kuvernöörit yrittivät kiinnittää paikkansa pojilleen, ja näin kuvernöörin virka vähitellen muuttui perinnölliseksi.

Näennäisesti mahtava Tang-suvun valtio osoittautui kuitenkin heikoksi. Feodaalien valta, talonpoikaiston petomainen riisto, virkamiesten omavaltaisuus ja alistettujen maiden sortaminen johtivat Kiinan uuteen hajoamiseen. Tääs alkoivat levottomuudet ja talonpoikaisskapinat. Maakuntien päälliköt pyrkivät itsenäisiksi ja solmivat salaliittoja keisaria vastaan. Tämä kaikki heikensi Tang-suvun aikana keisarikunnan voimia. Alistetut maat lakkasivat maksamasta veroja. Pohjoiset ja läntiset paimentolaiskansat alkoivat jälleen hätyyttää Kiinaa hyökkäyksillään. Useat niistä muodostivat valtakuntiansa Kiinan keisarikunnan alueelle. X vuosisadan alusta Tang-suvun keisarikunta hajosi.

Laiva Sung-suvun kaudelta.

2. §. Kiina X—XI vuosisadalla.

**Keisarikunta
Sung-suvun
aikana.**

V. 960 huomattavin osa Kiinasta yhdistyi Sung-suvun keisarien vallan alaisuuteen. Mutta Pohjois-Kiinan vallanneet paimentolaisheimot eivät tunnustaneet sen valtaa. Voimakkain näistä heimoista oli kidanien heimo. Kidanit

hallitsivat koko pohjois-Kiinaa. Pääkaupungikseen tekivät he suuren kiinalaisen kaupungin, jota nykyään nimitetään Pekingiksi. He kävivät yhtämittäisiä sotia kiinalaisia vastaan ja pakoittivat Sung-sukuiset keisarit maksamaan veroa rahoina ja silkinä.

Van An-Shi.

Pohjoisia paimentolaisia vastaan käydyt alituiset sodat olivat ylivoimaisena taakkana kansalle. Valtion oli ylläpidettävä suurta armeijaa, ja talonpojat joutuivat maksamaan suunnattomia veroja. Sotien aikana kanavat, padot ja sulut joutuivat epäkuntoon. Pellot kuivuivat ja sadot pienenevät. Tuli puute riisistä, ja kauppiaat kohottivat sen hintaa. Feodaalit vaativat kuitenkin veronmaksua. Talonpoikien oli yhä useammin käännyttävä koronkiskureiden puoleen, jotka kohottivat lainojen prosentteja ja rikastuivat. Monet talonpojista joutuivat orjiksi sen takia, että he eivät voineet maksaa velkojaan.

Erikoisen raskaaksi muodostui kansan asema XI vuosisadan puolivälissä, jolloin oli hyvin kuivia vuosia. Monin paikoin ihmisiä kuoli tuhansittain nälkään ja janoon. Kaivot ja purot kuivuivat, ja karja tuhoutui. Talonpojat lähtivät kylistä veroja, velkoja ja orjuutta pakoon. Kaikki tiet olivat nälkäisiä ja

kodittomia täynnä. Rosvous levisi. Nälkäiset kansanjoukot tyhjensivät kaupunkeja. Paikoittain ilmeni jopa ihmissyöntiäkin. Virkamiehet ja sotapäälliköt eivät tehneet mitään kansan kurjuuden lieventämiseksi, vaan käyttivät tilaisuutta hyväkseen hankkiakseen itselleen yhä enemmän rikkauksia.

Van An-Shin reformit.

Näihin aikoihin eräs maakuntavirkailija Van An-Shi esitti keisarille suunnitelmansa kansan avustamiseksi. V. 1069 keisari kutsui Van An-Shin pääkaupunkiin ja määräsi hänet ensimmäiseksi ministerikseen. Van An-Shi otti käytäntöön useita tärkeitä uudistuksia. Hän määräsi kaikkiin kyliin rakennettavaksi valtion viljavarastoja, joihin hän keräsi kauppiailta ostetun riisin. Näistä varastoista hän jakoi riisiä nälkäänäkeville ja antoi talonpojille lainaksi siemenviljaa. Sadonkorjuun jälkeen oli heidän palautettava laina valtiolle, ja siemenet palautuivat taas varastoon. Hän antoi myös rahalainoja ottaen pientä korkoa. Tällä hän vähensi ahneiden koronkiskurien vaikutusvaltaa. Van An-Shi määräsi kaikille tavaroille kiinteät hinnat. Hän helpoitti verotaakkaa ja järjesti uudelleen armeijan. Ennen oli ollut palkka-armeija, mutta Van An-Shi otti käytäntöön yleisen asevelvollisuuden. Hän uudisti valtiokoneiston ja karkoitti kykenemättömät virkamiehet sekä lahjuksien ottajat. Hän järjesti maaseudulle kouluja ja kaupunkeihin yliopistoja. Van An-Shin reformit helpoittivat kansan asemaa ja lujittivat Kiinan keisarikuntaa. Tyytymättömät kauppiaat, koronkiskurit ja loukkaantuneet virkamiehet nousivat kuitenkin häntä vastaan ja vaativat hänen erottamistaan virasta. Hänet syrjäytettiin ja hän kuoli karkoitettuna. Suurin osa hänen uudistuksistaan peruutettiin.

3. §. Kiinan talous ja ulkoiset suhteet.

Tang- ja Sung-sukujen hallinnan aikana Kiinan talous kohosi huomattavasti. Kaivettiin uusia kanavia, rakennettiin rantapatoja sekä sulkuja, ja maanviljelystekniikka kohosi. Vuoririkkauksien, kuten raudan, kuparin, hopean ja kullan tuotanto suureni. Taitavat mestarit valmistivat silkkiä, taloustavaroita ja aseita. Syntyi uusia, korkeiden muurien ympäröimiä kaupunkeja palatseineen ja temppeleineen. Kaupungeissa asui paljon käsityöläisiä ja kauppiaita. Niissä avattiin uusia kauppoja ja toreja, joilla käy-

tiin vilkasta kauppaa. Sung-suvun aikana oli keisarikunnan suurin kaupunki Hankou, jossa oli yli miljoona asukasta. Se oli suurin kauppakeskus.

Kiinalaiset kuljettivat muihin maihin silkkiä, posliinia ja rautaa. Kiina kävi kauppaa Intian, Japanin, Annamin, Javan, Ceylonin ja Tyynen valtameren saarien kanssa. Vilkasta kauppaa käytiin Ferganan ja muiden Keski-Aasian maiden kanssa. Intiasta kuljetettiin Kiinaan teetä, josta tuli kiinalaisten mieluinen juoma. He alkoivat itse viljellä teetä ja kuljettaa sitä pian muihinkin maihin. Arabialaiset perustivat Kantonin kauppasiirtokunnan ja kävivät Kiinan kanssa vilkasta kauppaa. Kosketus muihin kansoihin vaikutti suuresti Kiinan kulttuuriin. Intiasta tunkeutui Kiinaan buddhalaisuus. Sen saarnaama passiivisuus ja alistuvaisuus miellytti kiinalaisia feodaaleja kansan orjuuttamiskeinona. Monet heistä kääntyivät buddhan uskoon, rakensivat buddhalaisia temppeleitä ja kannattivat buddhalaisuuden saarnaamista kansan keskuudessa. Arabialaisilta monet kiinalaiset omaksuivat muhamettilaisuuden. Vielä nykyäänkin on Kiinassa kokonaisia alueita, joissa asuu muhamettilaisia.

4. §. Kiinan kulttuuri Tang- ja Sung-keisarikunnan aikana.

Kirjapainotaito. Tang- ja Sung-sukujen kaudella oli Kiinan kansan kulttuurin taso huomattavasti eurooppalaisten tasoa korkeammalla. Kiinalainen kirjoitustaito kehittyi monia vuosisatoja sitten. Paperi keksittiin Kiinassa paljon aikaisemmin kuin muissa maissa. Kirjojen painaminen kehittyi Kiinassa varhain. Kiinalaiset kaiversivat tekstin puisiin levyihin, joilla he sitten painoivat ohuelle paperille kirjoja.

VIII vuosisadan alussa Kiinassa alettiin erään Tang-suvun keisarin määräyksestä toimittaa maailman vanhinta sanomalehteä. Sitä nimitettiin «Pääkaupungin sanomiksi». Siinä julkaistiin keisarilliset määräykset ja tärkeimpiä poliittisia uutisia. Saman nimisenä on lehti ilmestynyt aivan viime aikoihin saakka. Se oli olemassa yli 1000 vuotta.

Tieteet. Kiinalaiset keksivät jo muinaisuudessa ruudin ja kompassin, tunsivat tähtitiedettä, osasivat ennustaa auringon pimennykset, ja heillä oli käytännössä kalenterit. Tang- ja Sung-sukujen kaudella Kiinassa tieteet kehittyivät edelleen. Suurta huomiota kiinnitettiin matematiikkaan, maantieteeseen ja maanviljelysoppiin (agronomiaan).

Agronomia auttoi suuresti Kiinan maanviljelystä. Kiinalaiset viljelivät peltojaan samalla huolellisuudella kuin puutarhurit hoitavat puutarhojaan. Filosofit ja historioitsijat olivat suuressa kunniaissa. Valtio maksoi heille palkkaa. Tang-suvun aikakaudella muodostettiin Hanlinin tiedeakatemia, joka oli toiminnassa aivan viime aikoihin asti. Monissa kaupungeissa oli suuria kirjastoja, joissa oli useampia satoja tuhansia kirjoja. Perustettiin yliopistoja, joissa opiskeltiin etupäässä historiaa, filosofiaa ja kirjallisuutta.

13-kerroksinen rautainen torni Kiinassa.

**Kirjallisuus
ja taide.**

Kiinalaiset ovat jo ammoisista ajoista pitäneet runoista. Kukoistuksensa saavutti runous Tang-suvun kaudella. Tangilaisten runoilijoiden runoja pidetään mallikelpoisina. Runojen perusaiheina oli rakkaus, ystävyys ja luonto. Toisissa runoissa ylistettiin sodan sankaruutta, toisissa valitettiin talonpojan katkeraa elämää. Tang-suvun aikakauden parhaimpia runoilijoita olivat VIII vuosisadalla eläneet Li-Bo ja Du-Fu. Kiinalaiset ylpeilevät heistä kuten venäläiset Pushkinista.

Tang-suvun kaudella oli Kiinassa jo teattereja ja baletti, ja harrastettiin musiikkia. Keisari perusti hovinsa yhteyteen erikoisen näyttelijäin koulun. Näyttämötaide oli jo kauan ollut kansan mielihuvia. Kiertävät seurueet kulkivat kaupungeissa ja maaseudulla antaen etupäässä historia-aiheisia esityksiä. Tällainen teatteri on säilynyt Kiinassa nykyaikaan saakka.

Maalaustaide saavutti täydellisyyden. Sen korkeimpana kukoistuskautena pidetään Sung-suvun aikakautta. Kiinalaiset taiteilijat maalasivat taulujaan silkikääröille. Taiteilijat koristivat palatsien, temppelien ja varakkaiden talojen seiniä. Kuvanveistotaide on myös Kiinassa kehittynyt varhain. Jumalien, pyhien eläinten, viisaiden miesten ja keisarien patsaat ja korkokuvat koristivat useita rakennuksia. Usein veistettiin suunnattoman suuria patsaita kallioon.

Erikoisen huomion keisarit ja feodaalit kiinnittivät rakennustaiteeseen. Kiinalaiset arkkitehdit rakensivat komeita palatseja, temppeleitä, siltoja ja torneja. Ne rakennettiin kivistä, marmorista ja raudasta ja koristeltiin posliinilla, kullalla ja taiteellisilla leikkauksilla. Kiinaan saapuneita eurooppalaisia ihmetytti kiinalaisten rakennusten kauneus ja suurenmoisuus.

Kiinalaiset lakat, emalji ja pronssista tehdyt taide-esineet saavuttivat suurta mainetta. Kiinassa oli mitä taitavimpia norsunluun, puun ja kiven kaivertajamestareita.

Ylimpien luokkien elämässä taide saavutti suuren jalansijan. Melkein kaikki käyttöesineet olivat taidetuotteita.

Kiinalainen kulttuuri vaikutti suuresti kaikkiin aasialaisiin naapurikansoihin Koreassa, Japanissa ja Annamissa.

TOINEN OSA
EUROOPPA JA AASIA
XI--XV VUOSISADALLA

VIII LUKU.
RISTIRETKET.

1. §. Eurooppa ennen ristiretkiä.

Karolinkien aikoina maatilan jokainen maaorja oli samalla myös käsityöläinen. Hän varusti isäntänsä ja itsensä niin maatalous- kuin myöskin käsityötuotteilla. Taloudellisen elämän kehittyessä työvälineet paranivat, ja ilmaantui yhä uusia tuotteita. Ryhdyttiin valmistamaan enemmän rautaisia työvälineitä, kutomaan villakankaita sekä rakentamaan kivitaloja. Ainoastaan erikoisesti opetetut käsityöläiset saattoivat suorittaa tällaista työtä. Sentakia ilmaantuikin henkilöitä, jotka kehittivät taitojaan jollakin määrättyllä alalla.

Näin käsityö alkoi erottautua maataloustyöstä. Ilmestyi seppiä, kutojia ja satulaseppiä.

Käsityöläiset asuivat ensin kylissä tai feodaalien maatiloilla. Kun käsityö tuli monimutkaisemmaksi, kaupunkien synty ja kehitys. käsityöläisten luku kasvoi ja heidän tuotteidensa kysyntä lisääntyi, ammattitaitoiset maaorjat alkoivat yhä useammin poistua isäntiensä luota. Nämä käsityöläiset järjestivät asumuksiaan luostarin muurien viereen, jokien ylikulku-

paikoille, valtateiden risteyskohtiin ja yleensä paikkoihin, joissa väkeä kulki enemmän ja joissa näin ollen saatiin tuotteet helpommin myytyä.

XI vuosisadan keskivaiheilla tällaisista käsityöläisten asutuksista muodostui kaupunkeja.

Kaupunki ympäröitiin multavallilla tai muurilla. Kaupungin keskiosaan järjestettiin kauppatori. Kaupunkien asukkaat eivät kokonaan vieraantuneet maataloudesta, sillä heillä oli peltoja, kasvitarhoja sekä puistoja, oli karjaakin. Sen ajan kaupungeista voidaan sanoa, että ne olivat puoleksi asutettuja, puoleksi viljeltyjä. Kaupungit olivat hyvin vähäväkisiä, niissä oli muutamia satoja asukkaita. Väkilukua lisäsivät karanneet maaorjat.

Kaupunkien syntyminen toi uusia piirteitä Euroopan elämään. Käsityöläiset työskentelivät sekä tilauksia täyttääkseen että tuotteitaan torille viedäkseen. Kauppa alkoi kehittyä ja kaupunkiin muodostui kauppatoreja. Alussa kaupunki myi tuotteitaan ainoastaan läheisiin kyliin ja maataloille. Ostajien lukumäärä oli vähäinen, ja tavaroitakin tuotettiin kaupungissa vähän. Käsityöläiset myivät itse tuotteitaan.

Kauppiaat kävivät kaupungissa ainoastaan matkustajina, siitä heidän tavallinen nimityksensä «vieras». Kauppiaat olivat arabialaisia, syyrialaisia ja bysanttilaisia, jotka kuljettivat kalliita itämaisia tavaroita. Kaupan kehittyessä ilmaantui kaupunkiin vakituksia kauppiaita. Näin syntyivät yhteiskunnan uudet ryhmät, nimittäin kauppiaat ja käsityöläiset.

Kaupunkeja muodostui feodaalien omistamille maille. Feodaalit vaativat kaupungin asukkailta veroa ja työpäivien suoritusta. Feodaalien voudit tuomitsivat kaupunkien asukkaita. Mitä enemmän kaupunki rikastui, sitä enemmän seniori siltä vaati. Yhtämittaiset feodaalien sodat häiritsivät kaupunkien kaupankäyntiä. Kaupunkien voimistuessa niiden ja feodaalien välinen sitkeä taistelu oli kiertämätön.

Eräillä seuduilla Euroopassa kaupungit kehittyivät hyvin nopeasti. Reinin varrella sijaitsevat kaupungit, kuten Köln, Mainz ja Strassburg sekä Flanderin kaupungit Brügge, Gent ja Ypern rikastuivat. Samoin Reinin varrella ja Flanderissa villateollisuus oli kehittynyt; kaupungit sijaitsivat vanhojen kauppateiden varrella. Varhaisimmin kehittyivät Italian kaupungit. Italian kautta käytiin kauppaa Itämaiden kanssa Välimerta pitkin. XI vuosisadalla olivat Venetsia ja Genua Euroopan suurimpia ja rikkaimpia kaupunkeja. Genualaiset ja venetsialaiset kauppiaat matkustelivat itse Itämaihin. Heistä tuli bysanttilaisten ja arabialaisten kauppiaiden kilpailijoita.

Vetovoima Itämaat houkuttelivat muitakin keskiaikaisen Euroopan asukasryhmiä. Ritarien läänit siirtyivät perintönä ainoastaan vanhimmalle pojalle, ja nuorimmat jäivät maata vaille. He etsivät uusia alueita, saalista ja kunniaa osallistuen mielihyvin sotiin ja ryöstöretkiin. Kaupan kehittyminen

ja ylellisyystavaroiden ilmaantuminen myytäväksi suurensivat feodaalien menoja. He lainailivat rahoja eivätkä useinkaan voineet maksaa velkojaan. Ulospääsynä tilanteesta pidettiin retkeä Itämaihin, mistä toivottiin saatavan runsaasti sotasaalista ja maata.

Myöskin talonpojat pyrkivät Itään. Feodaalit rasittivat talonpoikia yhä uusilla velvollisuuksilla. Feodaalien väliset yhtämittaiset sodat köyhdyttivät talonpoikien talouden. Keskiajan Euroopassa usein sattuneet katovuodet ja nälkä saattoivat talonpoikia tuhoon. Niinpä esimerkiksi v:sta 1087 v:teen 1095 oli 7 nälkävuotta, ja samaan aikaan raivosi rutto ihmisten ja eläinten keskuudessa. Ihmisiä kuoli joukoittain. Nälkäiset talonpojat söivät ruohoja, puiden kuorta ja savea. Usein tapahtui ihmissyöntiä. Useissa Euroopan maissa talonpojat kapinoivat, mutta feodaalit tukahduttivat nämä kapinat. Tällöin talonpojat alkoivat kokonaisiin kyläkunnin siirtyä nälkäseuduilta viljavampien maiden hakuun. He uskoivat Itämailla löytävänsä pelastuksen nälältä ja seniorien vainolta.

Kauppakaupunkeja, varsinkin italialaisia, myöskin kiinnostivat valtaukset Itämaissa. Ne laskivat saavansa suuria voittoja kaupan laajentuessa Itämaiden kanssa.

Kirkko saarnasi innokkaasti retkeä itään Syyrian ja Palestiinan valloittamiseksi. Perinnäistietojen mukaan oli Jerusalemiin haudattu kristinuskon tarumainen perustaja Jeesus Kristus. Papisto vaati «vapahtajan haudan» valtaamista «vääräuskoisilta» (muhamettilaisilta). Itse asiassa kirkko luuli onnistuneella retkellä Itämaihin suurentavansa rikkauksiaan ja kohottavansa kirkon merkitystä.

2. §. Ensimmäinen ristiretki.

**Clermontin
kirkollis-
kokous.**

V. 1095 Ranskassa, Clermontin kaupungissa, pidettiin kirkolliskokous. Siihen osallistui papiston ohella myös feodaaleja. Samoin kerääntyi sinne kauppiaita sekä paljon lähiseutujen talonpoikia.

Paavi Urbanus II kääntyi puheessaan kaikkien Clermontiin saapuneiden puoleen. Hän kehoitti kaikkia lähtemään Jerusalemiin vapauttamaan «vapahtajan hautaa» «vääräuskoisilta». Hän puhui myöskin suuresta saaliista, joka odotti Itämaissa valloittajia. Hänen kehoituksensa otettiin vastaan innostuksella. Läsnäolijat vannoivat lähtevänsä retkelle, ja sen merkiksi he neuloivat vaatteisiinsa punaisia ristejä. Tämän takia nimitettiin Itämaihin tehtyjen retkien osanottajia «ristiretkeläisiksi» ja retkiä «ristiretkiksi». Paavi julisti retken ajaksi rauhan Eurooppaan ja lupasi suojella retkeläisten perheitä ja omaisuutta sekä myönsi velkojen maksun lykkäystä. Retkelle lähteville talonpojille hän lupasi vapauden. Hän käski kaikkien piispojen saarnata ristiretken puolesta.

**Köyhien
retki.**

Ensimmäisenä lähti matkalle talonpoikaisköyhälisestä koottu nostoväki. Järjestäytymättöminä ja huonosti aseistettuina joukkoina se suuntasi matkansa Reinille. Talonpojat eivät tienneet, missä Jerusalem on. Saavuttuaan Reinille he kyselivät jokaisen kaupungin nähdessään: «Joko-

han tuo on se Jerusalemi, mihin olemme menossa?» He suuntasivat matkansa edelleen Tonavaa pitkin.

Talonpojat vaelsivat nälkäisinä, ilman minkäänlaisia elintarvevarastoja. Useat heistä kuolivat matkalla. Erikoisesti talonpojat saivat kärsiä kulkiessaan unkarilaisten ja bulgarilaisten maiden lävitse, sillä siellä ristiretkeläisiä pidettiin ryöväreinä ja kokonaisina joukkoina tuhottiin. Harventuneet nostoväen joukot saapuivat Konstantinopoliin, josta ne suuntasivat matkansa Vähään Aasiaan.

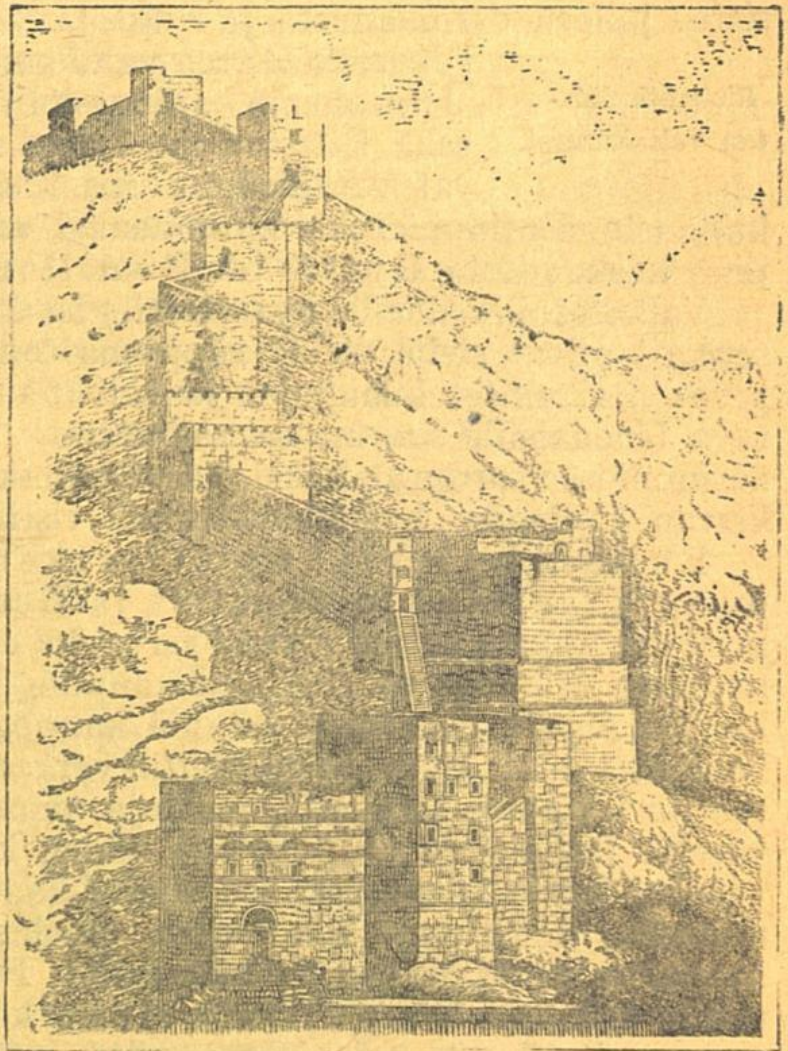
Turkkilaiset tuhosivat jo heti ensimmäisessä suuremmassa taistelussa huonosti aseistetun talonpoikaisjoukon. Väkeä tuhoutui paljon. Talonpoikaisnostoväen vähäiset rippeet palasivat Konstantinopoliin odottamaan ritareita.

Ritarien retki. Sillä aikaa keräytyi Euroopan eri maiden ritari-nostoväki. Ritarijoukot suuntasivat kulkunsa eri teitä. Osa matkasi köyhien kulkemaa tietä. Toiset kulkivat Pohjois-Italian kautta. Jotkut joukot kulkivat Italian eteläosaan, josta ne siirtyivät meritse Balkanin niemimaalle.

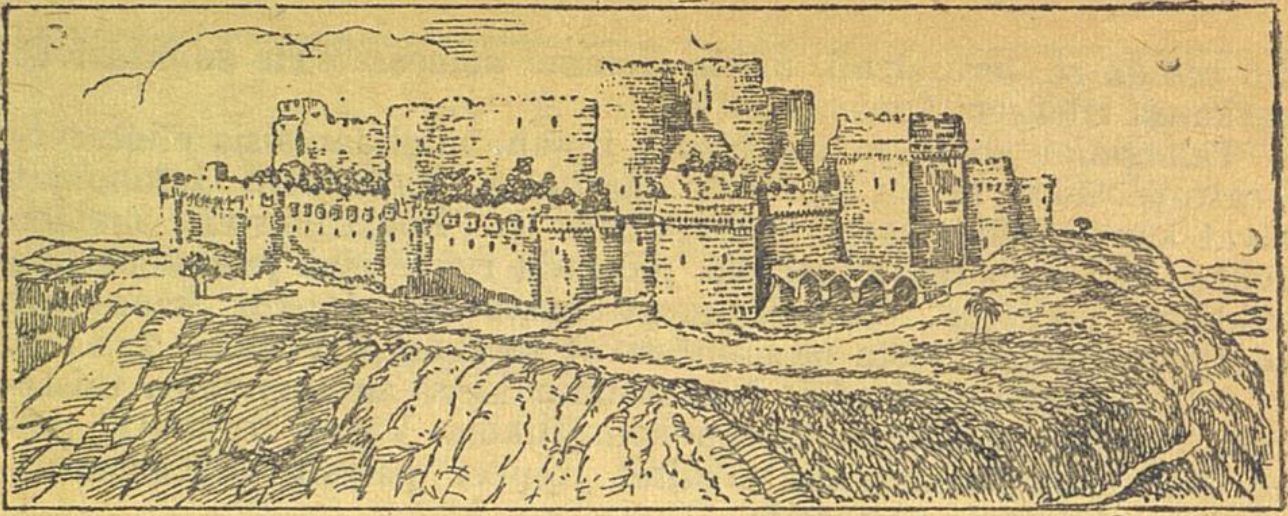
V. 1097 ritarijoukot kokoontuivat Konstantinopoliin. Bysantin keisari Aleksios Komnenos suhtautui länsimaisiin ritareihin epäluotamuksella. Hän pelkäsi heidän valtaavan Bysantin. Ritarit katse-livat kadehtien bysanttilaisen hovin suunnattomia rikkauksia.

Aleksios Komnenos kii-rehti ritarijoukkojen lähet-tämistä Vähään Aasiaan. Kulku Vähän Aasian kaut-ta osoittautui hyvin vai-keaksi. Hyvin paljon väkeä tuhoutui turkkilaisen ke-vyen ratsuväen äkillisistä hyökkäyksistä, kovasta kuumuudesta ja veden puutteesta sekä taudeista. Ristiretkeläisten kesken oli yhtämittaista erimielisyyt-tä. Jokaisen valloitetun kaupungin tähden syntyi johtajien välillä riitaa.

Kauan piti ristiretke-läisten taistella Antiokian kaupunkia vallatessaan. Antiokia oli ympäröity niin leveillä muureilla, että niitä pitkin saattoi ajaa nelivaljakon vetämissä vaunuissa. Muuriin oli rakennettu 450 tornia. Ristiretkeläiset valtasivat linnoituksen erään varus-

Antiokian muurit.

Ristiretkeläisten linna Syyriassa.

väen päällikön petturuuden avulla. Antiokiassa ristiretkeläiset surmasivat kaikki muhamettilaiset. Ritarit saivat suuria sotasaaliita.

Antiokian valtauksen jälkeen paljon ritareita palasi Eurooppaan. Paljon oli kuollut taistelujen aikana ja tauteihin. Jerusalemin luo saapui ainoastaan muutamia tuhansia ristiretkeläisiä. V. 1099 vallattiin Jerusalemi rynnäköllä. Sitä seurasi muhamettilaisten joukko-
teurastus. Ei säästetty naisia eikä lapsia. Ristiretkeläiset keskeyttivät välillä verilöylyn rukoillakseen «pyhillä» paikoilla ja jatkoivat sitten jälleen surmaamista ja ryöstöjä.

Ristiretkeläisten valtaamille alueille muodostettiin Jerusalemin kuningaskunta, Antiokian ruhtinaskunta sekä Edessan ja Tripolisin kreivikunnat, jotka olivat vasalliriippuvaisuudessa Jerusalemin kuningaskunnasta. Ensimmäiseksi kuninkaaksi valittiin ritariretken johtajien keskuudesta Gottfrid Bouillon.

Valloitetuille alueille pystytettiin feodaalinen järjestys. Mahtavat seniorit olivat siellä vielä riippumattomampia kuin Länsi-Euroopassa. Paikalliset talonpojat joutuivat orjiksi. Heidän oli luovutettava feodaaleille suurin osa sadostaan. Muhamettilaisväestö joutui äärimmäisen sorron alaiseksi. Väestön keskuudessa puhkesi useamman kerran kapinoita häikäilemättömiä ristiretkeläis-vainoojia vastaan.

Eniten hyötyivät ristiretkestä italialaiset kaupungit, varsinkin Venetsia ja Genua. Ristiretkeläisille antamastaan avusta sotien aikana saivat he oikeuden käydä tullivapaata kauppaa. Kaikissa suurimmissa kaupungeissa kuului niille kokonaisia kaupunginosia. Euroopan käymä kauppa Itämaiden kanssa kasvoi huomattavasti. Euroopasta vietiin verkaa, aseita ja orjia ja Itämailta tuotiin itämaisia kankaita, mattoja, mausteita ja kasveista saatuja värejä. Italialaiset kaupungit ja niiden kauppiat rikastuivat.

Jerusalemin kuningaskunta sijaitsi kapealla kaistaleella Välimeren rannalla. Sen täytyi koko ajan puolustautua muhamettilaisten naapuriruhtinaskuntien hyökkäyksiltä. Puolustusta varten perustettiin erikoisia hengellisiä ritarikuntia. Temppelelherrojen ritarikunta sai nimensä siitä, että se ensin sijaitsi lähellä

paikkaa, jossa oli perimätietojen mukaan ollut jerusalemlainen temppeli. Pyhän Johannan sairaala perusti Jerusalemissa Johanniittain ritarikunnan. Myöhemmin, XII vuosisadan lopulla, perustettiin vielä Teutonien eli Saksalainen ritarikunta.

Ritarikuntien jäsenet olivat samalla sekä ritareita että munkkeja. He antoivat munkkivalan naimattomuudesta ja päällikköjensä ehdottomasta tottelemisesta. Heidän päämääränään oli sodankäynti. Hengelliset ritarikunnat rakensivat itselleen lujia linnoja. He laajensivat rikkauksiaan sotasaaliiden, kaupankäynnin ja koronkiskonnin avulla.

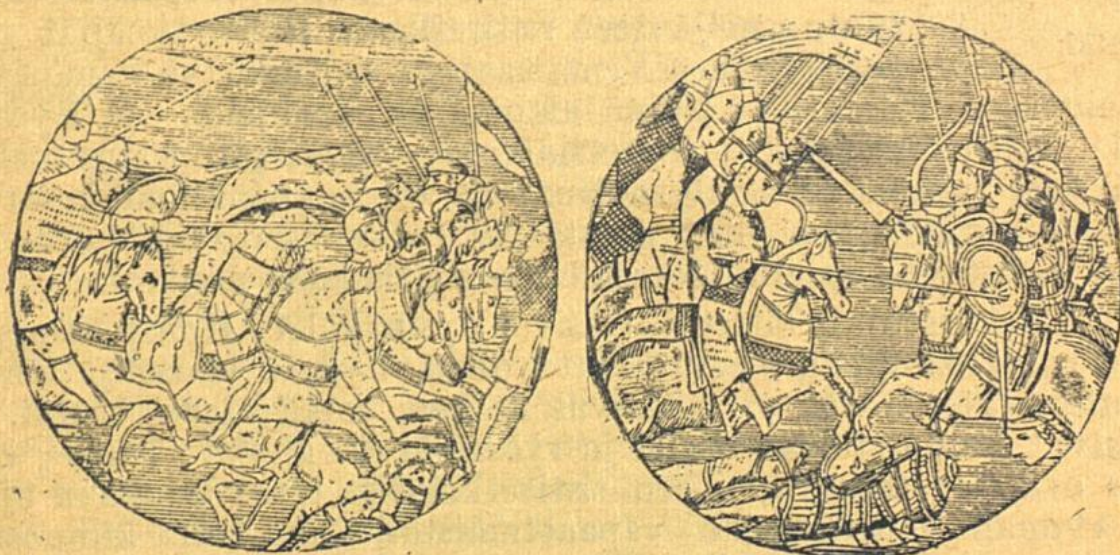
3. §. Myöhäisemmät ristiretket.

Toinen ja kolmas retki.

Ristiretkeläisten onnistui vallata Syyria ja Palestiina siksi, että turkkilaiset feodaalit, jotka alinomaan olivat keskenään vihamielisissä suhteissa, toimivat erikseen. Ristiretkeläisten perustama valtio ei ollut kestävä. Sen piti alituisesti puolustautua muhamettilaisia vastaan. Paikallinen väestö vihasi ristiretkeläisiä. Ristiretkeläisfeodaalien kesken oli loppumattomia yhteenottoja. Taistellessaan toisiaan vastaan he liittoutuivat usein muhamettilaisten kanssa. Pian ristiretkeläiset alkoivat menettää alueitaan. V. 1144 turkkilaiset valloittivat Edessan. XII vuosisadan keskivaiheilla järjestetty II ristiretki ei antanut toivottuja tuloksia. Ristiretkeläisvaltioiden asema tuli yhä vaikeammaksi.

Pian ilmaantui ristiretkeläisille vaarallinen vihollinen. Eriksien olevat Syyrian, Pohjois-Mesopotamian ja Egyptin muhamettilaisvaltiot yhdistyivät yhden hallitsijan Saladinin (oikeammin Salah-a-Dina) vallanalaisuuteen.

Saladin oli rohkea ja taitava sotapäällikkö. Muhamettilaisten keskuudessa hänen valtansa ja vaikutusvoimansa oli rajaton. Kristityt joutuivat yksistään hänen nimensä kuultuaan kauhun valtaan. Saladin julisti ristiretkeläisiä vastaan «pyhän sodan». Ritarit eivät kyenneet yhdistymään. Saladin saavutti Tiveriadan luona suuren voiton (v. 1187). Ritarit lyötiin hajalle ja Jerusalemin kuningas joutui vangiksi. Samana vuonna Saladin valtasi Jerusalemin.

Ristiretkeläisten ja muhamettilaisten taistelua.

Ritari XII vuosisadalla
(haulapatsas).

Jerusalemin menetys antoi aiheen kolmanteen ristiretkeen. Retkeen osallistui kolme eurooppalaista hallitsijaa, nimittäin Saksan keisari Fredrik I Barbarossa («Punaparta»), Ranskan kuningas Filip II August ja Englannin kuningas Richard I Leijonamieli. Fredrik I kuljetti joukkonsa Balkanin niemimaan kautta Vähään Aasiaan. Erästä jokea ylittäessään Fredrik I hukkui, ja suurin osa sotaväestä palasi takaisin. Filip II August ja Richard Leijonamieli keskittivät kaikki voimansa Akren linnoituksen valtaukseseen. Molempien kuninkaiden, ranskalaisen ja englantilaisen, kesken oli lakkaamatonta eripuraisuutta.

Richard Leijonamieli oli tunnettu rohkeimmaksi ritareista. Hän haastoi muhamettilaisia emirejä kaksintaisteluun ja halkaisi heidät yhdellä miekaniskulla päästä vyötäröön. Mutta hän oli hyvin raaka, julma ja kiivas. Kun Akre valloitettiin kaksi vuotta kestäneen piirityksen jälkeen, Richard käski mestata kaksi tuhatta panttivankia, koska Saladin ei ajoissa lähettänyt lunnaita. Valloituksen jälkeen jatkui kuningasten välinen epäsopeus. Filip II August matkusti takaisin Ranskaan. Englannin kuningas lähti myös pian Palestiinasta. Jerusalemi jäi muhamettilaisille. Ristiretkeläisten alueet Palestiinassa ja

Syyriassa pienenivät huomattavasti.

**Neljäs
ristiretki.**

XIII vuosisadan alussa alettiin Euroopassa valmistautua neljänteen ristiretkeen. Ristiretkelijät päättivät kulkea Venetsiaan ja sieltä siirtyä venetsialaisten laivoissa Itämaalle. Näinä aikoina oli Venetsian ja Bysantin välillä ristiriitaisuuksia. Venetsialaiset käyttivät ristiretkeläisiä hyväkseen tuhotakseen Bysantin, joka oli sen pääkilpailija kaupan alalla. Venetsialaisten yllytyksestä ristiretkeläiset suuntasivat matkansa Konstantinopoliin Jerusalemin valtauksen asemesta.

V. 1204 ristiretkeläiset valtasivat rynnäköllä Konstantinopolin ja saattoivat kaupungin kauhistuttavan hävityksen alaiseksi; armotta he tuhosivat väestöä ja ryöstivät kaiken, mikä eteen sattui. He tuhosivat paljon taideteoksia ja ryöstivät kirkkoja. Tämä «ristiretki» osoittaa selvästi, miten ristiretkeläiset eivät lainkaan ajatelleet «vapahtajan haudan vapauttamista», vaan heitä kiinnostivat ainoastaan ryöstöt ja valloitukset. He olivat valmiit ryöstämään

kristittyjä samoin kuin muhamettilaisia. Valloitettuaan Konstantinopolin eivät he ajatelleet matkan jatkamista Itämaille.

**Latinalainen
keisarikunta.**

Ristiretkeläisten hallussa oli huomattava osa Bysantin keisarikuntaa. Valloitetuille alueille he perustivat «Latinalaisen keisarikunnan» (eroitukseksi «kreikkalaisesta» — Bysanttilaisesta). Läntiset feodaalit valtasivat suuria maa-alueita. Venetsia valtasi joukon saaria ja asettui tärkeimpiin kauppakaupunkeihin. Bysanttilaisille jäi ainoastaan osa Balkanin niemimaata ja joitakin alueita Vähässä Aasiassa.

Latinalaisen keisarikunnan asema oli kuitenkin hyvin epävarma. Paikallinen väestö vihasi ryöstäviä ritareita. Pohjoisessa oli käytävä hyvin ankaria taisteluja bulgarialaisia vastaan. Bysanttilaiset asettautuivat Vähään Aasiaan ja tekivät sieltäpäin hyökkäyksiä Latinalaisen keisarikunnan alueille. V. 1261 he saivat jälleen Konstantinopolin haltuunsa ja pystyttivät jälleen Bysanttilaisen keisarikunnan. Bysantti ei kuitenkaan koskaan voinut tulla ennalleen neljännen ristiretken aikaansaaman hävityksen jälkeen.

**Lasten
retki.**

Sillä aikaa ristiretkeläisten asiat Syyriassa ja Palestiinassa huononivat huononemistaan. Ei ollut lainkaan toivoa Jerusalemin uudelleen valloittamisesta. Euroopassa levisi mielipide, että syntisten ihmisten ei onnistu valloittaa «pyhiä paikkoja», mutta viattomat lapset voivat sen tehdä. Sekä Saksassa että Ranskassa koottiin joukoittain lapsia. Marseilles'iin koottiin paljon poikia ja tyttöjä. Huolimatta Ranskan kuninkaan vastalauseesta laivojen omistajat suostuivat kuljetta-
maan lapset Palestiinaan. Näiden lasten kohtalo oli kauhea. Osa heistä kuoli myrskyjen aikana Välimerellä, ja osan laivojen omistajat kuljettivat Egyptiin ja möivät orjiksi. Yhtä surullinen oli Saksassa kokoontuneiden lasten kohtalo. Siellä lasten retki oli alun pitäen orjakauppiaiden järjestämä. Lasten saavuttua Italian eteläosaan paikallinen piispa kielsi heidän lähettämisenä Palestiinaan. Lapset määrättiin palaamaan kotiin. Melkein kaikki uupuneet lapset kuolivat paluumatkalla.

**Ristiretkien
päättyminen.**

XIII vuosisadalla järjestettiin vielä joukko ristiretkiä. Viimeinen, kahdeksas ristiretki, tehtiin v. 1270. Kaikki nämä retket johtivat ainoastaan tarkoituksettomaan ihmisjoukkojen tuhoutumiseen.

Itämaille jääneet ritarit eivät voineet omin voimin tulla toimeen. V. 1291 kukistui ristiretkeläisten viimeinen tukikohta Akre. Länsi-Eurooppalaisten ritarien haltuun jäi ainoastaan Kypros-saari (noin 200 vuoden ajaksi).

Ristiretket eivät johtaneet suunniteltuun päämäärään. Länsieurooppalaiset ritarit ja kaupungit eivät saaneet lujaa jalansijaa Itämailla. Kaikesta huolimatta ristiretkien vaikutus oli Euroopassa hyvin suuri. Ennen kaikkea voimistuivat kauppasuhteet Itämaihin. Ennen ristiretkiä purjehtivat Välimerellä ainoastaan itämaiset kauppiat, nyt sensijaan italialaiset ja eteläranskalaiset kaupungit kehittivät sen kautta laajoja kauppayhteyksiään. Italialaisten kaupun-

kien kilpailija Bysantti oli saanut ankaran iskun. Genua ja Venetsia valtasivat herruuden Välimerellä ja myöskin Mustalla merellä.

Ristiretket tutustuttivat eurooppalaisia uusiin maanviljelyskasveihin ja hedelmiin. Itämailta kulkeutui Eurooppaan tattarikasvi, maissi ja riisi sekä abrikoosit ja sitruunat. Ruokosokerin käyttö alkoi levitä. Euroopassa kehittyi uusia tuotantoaloja, kuten lasin ja silkkikankaiden valmistus. Eurooppalaiset tutustuivat myöskin monipuoliseen itämaiseen kulttuuriin. Se johti tämän aikakauden ihmisten tietotason huomattavaan laajenemiseen.

IX LUKU.

KAUPUNGIT JA KAUPPA XII—XIII VUOSISADALLA.

1. §. Ammattikunnat ja kiltat.

Kaupunkien kasvu.

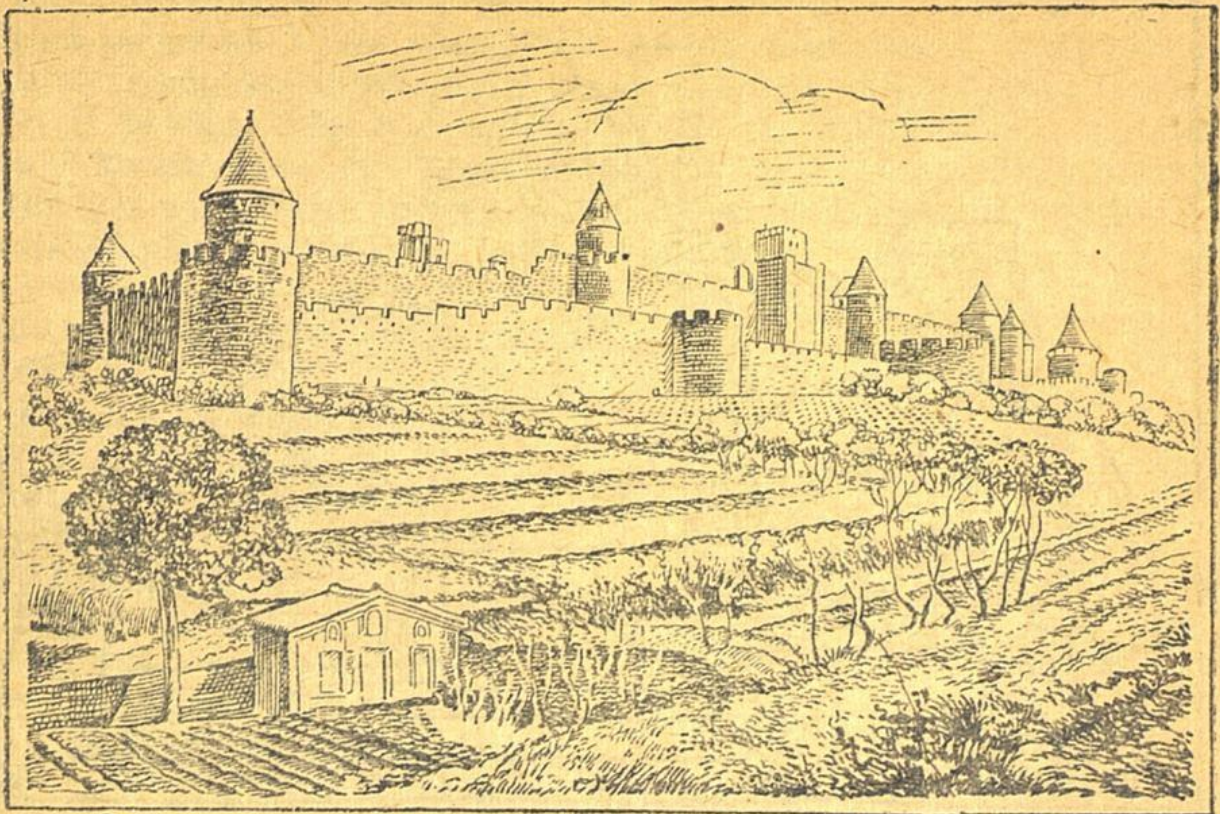
XII ja XIII vuosisadalla ilmaantui Eurooppaan paljon kaupungeja. Niiden väkiluku kasvoi huomattavasti. Keskikokoisissa kaupungeissa oli keskimäärin noin 5 tuhatta asukasta, suuremmissa saattoi olla aina 20 tuhan-teen saakka. Myöskin kaupunkien ulkonäkö muuttui. Yhtämittaisten feodaalisotien aikana kaupunkien täytyi puolustautua. Ne muuttuivat linnoituksiksi ja niitä ympäröivät kivimuurit, joissa oli tähystystorneja ja ampuma-aukkoja. Tavallisesti oli kaupungin muureissa neljä porttia, joille useimmiten johti laskusilta.

Kaupunkien muurit estivät kaupunkien laajenemista, joten niissä oli hyvin ahdasta. Kapeat ja mutkikkaat kadut johtivat kaupungin keskukseen, kaupungin aukiolle. Katujen varsilla oli käsityöläisten ja kauppiaiden puu- ja kivitaloja hyvin lähellä toisiaan. Ne olivat monikerroksisia. Ylemmät kerrokset olivat laveammat kuin alemmat. Kadut olivat hyvin kapeita, ja aurinko pääsi kovin huonosti niitä valaisemaan. Kaupunkilaisilla oli karjaa, ja siat kuljeksivat vapaasti kaduilla, joille talojen ikkunoista suoraan heitettiin kaikki jätteet. Kadut olivat kiveämättömät, ja sadesäällä oli niillä paljon lokaa. Kaduilla voitiin kulkea ainoastaan puujalkineissa, vieläpä joskus piti käyttää puujalkoja. Keskusaukion varrella olivat kaupungin tärkeimmät rakennukset. Siellä sijaitsi myöskin kaupungin kauppatori.

Kaupunkilaiset harjoittivat myös maataloutta. Kaupungin muurien ulkopuolella sijaitsivat pellot, kasvitarhat ja laidunmaat.

Lian ja ahtauden takia kaupungeissa levisi usein kulkutauteja. Toisena vitsauksena olivat hyvin tavallisiksi käyneet tulipalot.

Käsityöläiset. Käsityöläiset olivat kaupunkien perusasukkaina. Käsityöläistä, joka oli saanut oikeuden avata oman työhuoneen, nimitettiin mestariksi. Työhuone sijaitsi hänen omassa talossaan. Mestari itse sekä hänen perheensä tekivät työtä, mutta lisäksi otti mestari keskenkasvuisia oppipoikia. Määrätyn oppiajan

Keskiaikainen kaupunki.

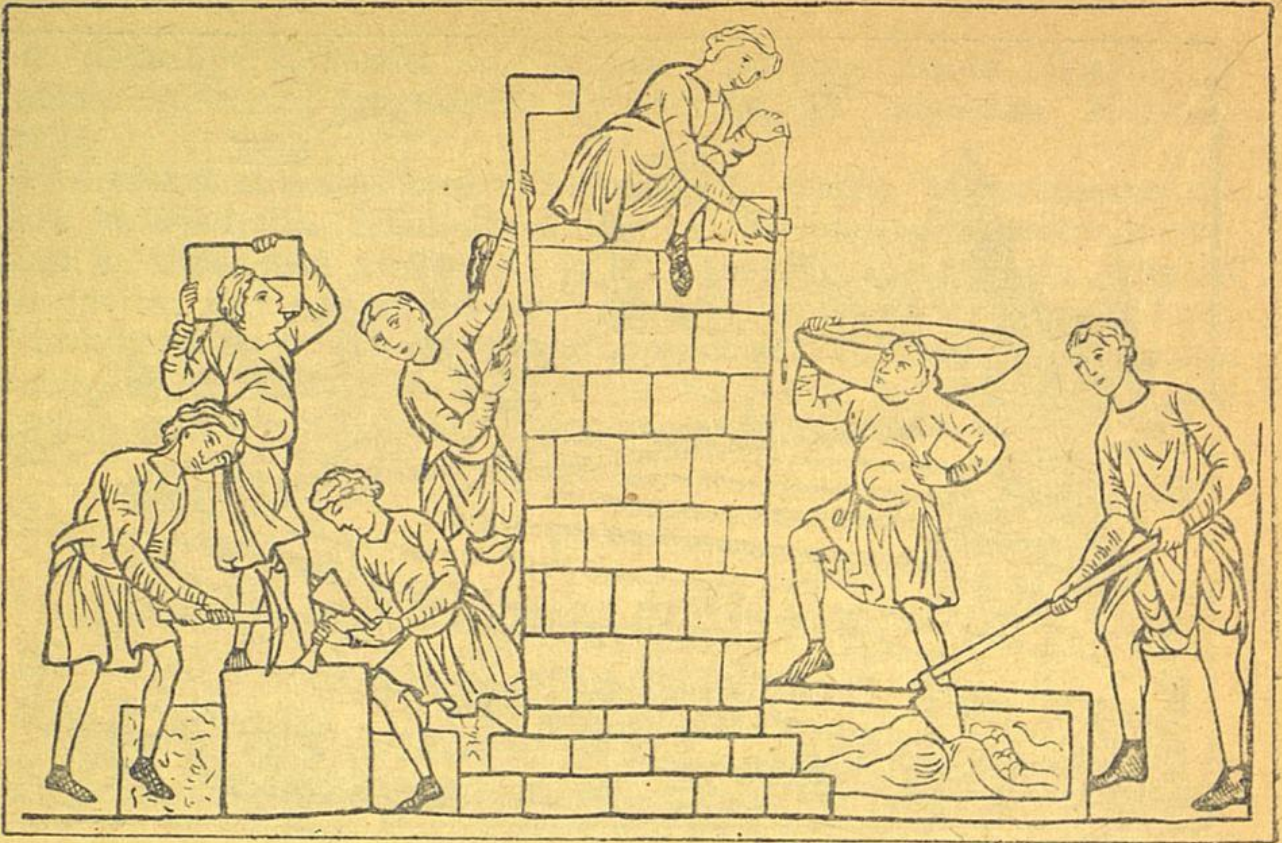
kuluttua oppipojasta tuli kisälli. Kisällit saivat mestarilta palkkaa ja saattoivat myöhemmin itse tulla mestareiksi ja avata oman työhuoneensa. Oppipojat ja kisällit asuivat tavallisesti isäntänsä talossa ja aterioivat yhdessä.

Työvälineet olivat hyvin yksinkertaisia ja kaikki työt suoritettiin käsin, sillä minkäänlaisia koneita ei vielä ollut. Jokainen käsityöläinen perehtyi joidenkin tuotteiden alalle, ja niitä hän valmisti koko ikänsä. Tämän takia käsityö saavuttikin korkean tason.

Ammattikunnat ja kiltat. Saman ammattialan kaikki käsityöläiset liittyivät yhteen **ammattikuntaan**. Jokaisessa kaupungissa oli seppiä, kivityöläisten, kutojain, värjäreiden, leipureiden y.m. ammattikuntia. Ne, jotka eivät olleet ammattikuntien jäseniä, eivät saaneet harjoittaa kaupungissa ammattiaan. Työhuoneen sai avata ainoastaan ammattikunnan jäsen. Ammattikunnat valitsivat omat ammattikuntien vanhimpansa.

Ammattikunta antoi erikoisia tuotannon järjestelyä koskevia määräyksiä. Niinpä kankurien ammattikunta määräsi kangaskappaleiden pituuden ja leveyden sekä lankojen laadun. Samantapaisia määräyksiä antoivat toisetkin ammattikunnat, pyrkien siten kohottamaan tuotteiden laatua. Mutta määritellessään tuotantoa koskevat pikkuseikatkin ammattikunnat jarruttivat tuotannon kehitystä. Ne suhtautuivat vihamielisesti kaikkiin keksintöihin. Siksi ei ammattikuntatuotanto voinutkaan täydellistyä.

Ammattikunnat pitivät silmällä sitä, että kaikki mestarit työskentelisivät samanlaisissa olosuhteissa ja ettei kukaan heistä voisi rikastua. Ne määräisivät kunkin mestarin oppipojien lukumäärän,

Muurareita.

kielsivät käyttämästä liian silmiinpistäviä ilmoituskilpiä, jotka voisivat houkutella ostajat toisilta mestareilta. Ammattikunnat auttoivat köyhtyneitä jäseniään ja myöskin käsityöläisten leskiä ja orpoja.

Ammattikunnan talossa järjestettiin ammattikunnan erilaisten asioiden käsittelyä varten kokouksia. Juhlien aikana järjestettiin siellä myöskin kemuja. Ammattikunnan jäsenten oli otettava osaa kaupungin puolustukseen ja suojelemiseen.

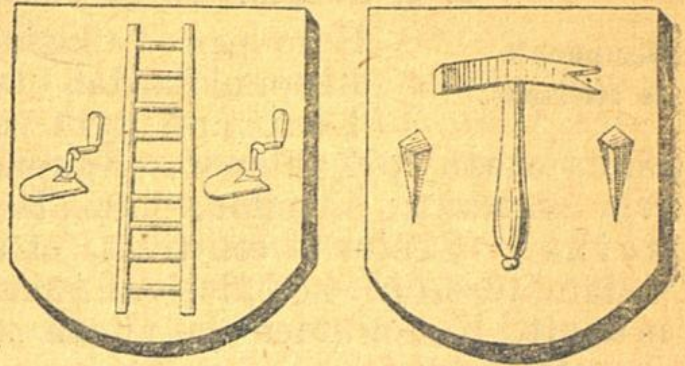
Seppiä.

Käsityöläisten kesken ei ollut tasa-arvoisuutta. Varsinkin oppipoikien asema oli hyvin vaikea. He olivat mestarien juoksupoikina ja saivat usein selkäänsä. Kisällien oli tehtävä paljon työtä. Kesäisin kesti heidän työpäivänsä aamunkoitosta iltahämärään. Alussa olivat kaikki mestarit pienkäsityöläisiä ja työskentelivät rinnan kisällien ja oppipoikien kanssa. Mutta tuotannon laajentuessa ja teollisuustuotteiden kysynnän kasvaessa rikastuivat mestaritkin. Se johti eriarvoisuuden syvenemiseen ammattikunnissa.

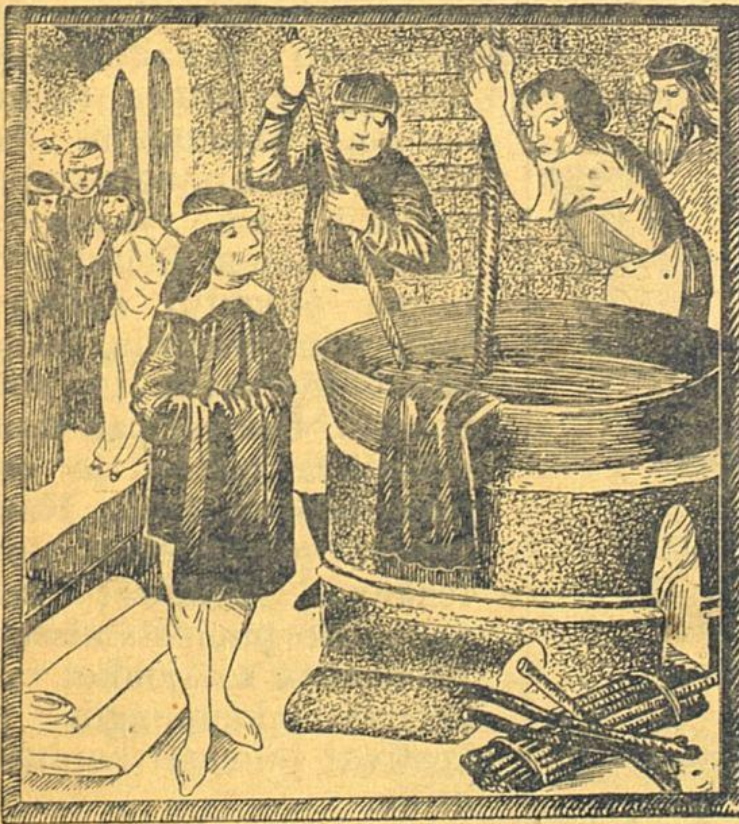
Mestarien etuoikeudet lisääntyivät, ja he ottivat itselleen enemmän kisällejä haluamatta jakaa heidän kanssaan voittoa. Mestarit alkoivat ryhmittyä etuoikeutettujen ryhmiin. Kisällien oli yhä vaikeampi kohota mestareiksi. Ainoastaan mestarien pojat tai langot pääsivät nyt esteettömästi mestareiksi. Muille kisälleille asetettiin yhä suurempia vaatimuksia. Ammattikunnan jäseneksi pyrkijältä vaadittiin hyvin vaikea mestarinäyte. Saadakseen mestarin nimityksen pyrkijän oli järjestettävä omaan laskuunsa juhla ammattikunnan kaikkia jäseniä varten. Sen vuoksi eivät monet kisällit voineet kohota mestareiksi, vaan työskentelivät ikänsä kisällinä.

He alkoivat järjestää omia liittojaan. Kisällien liitto vaati mestareilta palkankorotusta ja työpäivän lyhennystä. Nämä liitot järjestivät kisällien lakkoja pakottaakseen mestarit myöntymään vaatimuksiinsa.

Kaupungin väestön rikkaimman ryhmän muodostivat kauppiat. Kaupankäynnillä saattoi helpommin rikastua kuin pienkäsityöllä. Kauppiaiden talot olivat kaupungin parhaimpia. Kauppiat liittyivät myöskin liittoihin, joita nimitettiin kiltoiksi. Ne pyrkivät takaamaan kauppiaille ehdottoman oikeuden kaupankäyntiin kaupungeissa sekä suojasivat kauppiaita heidän kauppamatkoillaan. Kaup-

Ammattikuntien vaakunoita.

Värjäreitä.

piaiden ja käsityöläisten ohella asui kaupungeissa paljon järjestymättömiä ammattitaidottomia työläisiä, lastaajia ja kuorma-ajureita, joista useat olivat kaupunkiin ansiotöihin tulleita köyhtyneitä talonpoikia. Samaten oli kaupungeissa paljon raajarikkoi- sia ja kerjäläisiä. Papisto muodosti kaupungeissa suuren ja vaikutus- valtaisen ryhmän.

2. §. Kaupunkien ja seniorien välinen taistelu.

Kaupungit ja feodaalit.

Euroopan kaikissa maissa alkoi XII vuosisadalla kaupunkilaisten taistelu feodaaliherroja vastaan. Kaupungit pyrkivät riippumattomiksi ja halusivat saada oman itsehallinnon. Kaupungin asukkaat yhdistyivät senioreja vastaan liittoihin, joita Ranskassa nimitettiin kommuuneiksi. Seniorit selittivät, että sana «kommuuni» on «uusi ja sietämätön», ja he halusivat väkivallalla tuhota kaupunkien kommuunit. Kaupunkien ja niiden seniorien kesken käytiin ankaraa ja veristä taistelua.

Laonin kommuunin historia.

Mainio esimerkki tällaisesta taistelusta on Laonin kommuunin historia. Koillis-Ranskassa sijaitseva Laonin kaupunki oli piispan vallan alainen. Piispat vainosivat ja ryöstivät kaikin tavoin kaupunkilaisia. Erikoisesti vihat- tiin erästä piispa Goudrya, joka oli piispana XII vuosisadan alussa. Kaupunkilaiset käyttivät hyväkseen hänen erästä matkaansa ja hankkivat suurella rahasummalla Ranskan kuninkaalta erikoisen oikeuskirjan eli kartan, jonka perusteella kaupunki sai itsehallin- non. Goudry sai palattuaan suuren lahjuksen eikä sen takia vastus- tanut kaupungin itsehallintoa. Kului joitakin vuosia. Piispa oli kuluttanut saamansa rahat ja päätti tehdä lopun itsehallinnosta. Silloin kaupungissa puhkesi asukkaiden kapina. Huutaen «kom- muuni, kommuuni» he

Gentin aseistettuja kaupunkilaisia.

täyttivät kaupungin kadut ja torit. He ryntäsivät piispan taloon. Pelästynyt piispa piiloutui kellaris- saan viinitynnyriin, josta hänet löydettiin ja sur- mattiin. Osa piispan kan- nattajista pakeni ja osa surmattiin (v. 1112). Kau- pungin voimat eivät kui- tenkaan riittäneet sen vapauden puolustamiseen. Feodaalien sotajoukot val- loittivat kaupungin ja kostivat julmasti kapinal- lisille.

Laonin uusi piispa saar- nasi virkaansa astumisen

päivänä, että jumala on käskenyt olla kuuliainen sekä hyvälle että pahoille hallitsijoille, ja hän uhkasi kaupunkilaisia yhä uusilla rangaistuksilla.

Laonin kommuunin historia ei päättynyt tähän. Joidenkin vuosien kuluttua kaupunkilaiset järjestivät jälleen kommuunin. Kaupungin oli useamman kerran puolustettava oikeuksiaan piispojen yrityksiä vastaan tuhota kommuuni. Kommuuni oli Laonissa voimassa XIV vuosisadalle saakka.

Kaupunkien itsehallinto.

Samanlaista ankaraa taistelua käytiin useissa muissakin kaupungeissa, minkä seurauksena useat kaupungit saivat itsehallinto-oikeuden. Kaupungin johdossa olivat valinnallinen kaupungin päämies (Englannissa ja Ranskassa nimitettiin häntä määriksi, Saksassa pormestariksi) ja kaupungin raati. Kaupunkilaiset itse valitsivat tuomarit, ja heitä tuomittiin heidän omien lakiansa mukaan. Raadilla (eli neuvostolla) oli erikoinen keskusaukion varrella sijaitseva rakennus. Raati lyötti omia rahoja ja ylläpiti omaa sotaväkeä. Se piti silmällä ammattikuntien työtä ja kaupankäyntiohjeiden noudattamista.

Koko kaupungin väestö ei kuitenkaan osallistunut hallintaan. Valta oli tavallisesti rikkailla, kauppiaiden, maan- ja talonomistajien käsissä. Tätä rikkaiden kaupunkilaisten joukkoa nimitettiin patriiseiksi. Patriisit elivät kaupankäynnistä, maatiloistaan sekä taloistaan saamista tuloistaan eivätkä harjoittaneet käsityötä. Ammattikuntien jäsenet eivät päässeet raatimiehiksi. Patriisit käyttivät valtaansa ahdistukseen käsityöläisiä raskailla veroilla ja vähentääkseen rikkaiden veroja. Tämän vuoksi ammattikunnat kävivät ankaraa taistelua patriiseja vastaan. Joissakin kaupungeissa ammattikuntien onnistui pitkällisen taistelun jälkeen saada käsiinsä valta tai ainakin päästä osallistumaan kaupungin raatiin.

3. §. Kaupan kehitys.

Kauppamat.

Kaupunkien ja teollisuuden kasvaessa kasvoi kaupankäyntikin. Euroopassa oli kaksi merikaupan keskusta. Etelässä oli Välimeri, jonka kautta Itämaat kävivät kauppaa italialaisten kaupunkien välityksellä. Näistä kaupungeista olivat Venetsia ja Genua tärkeimmät. Toinen merikaupan seutu sijaitsi pohjoisessa käsittäen Itä- ja Pohjanmeren rannikoilla olevat valtiot: Pohjois-Saksan ja -Ranskan, sekä Englannin ja Skandinavian maat. Vilkkaan merikaupan keskuksessa oli siellä Flanderin ja siinä Brüggen kaupunki.

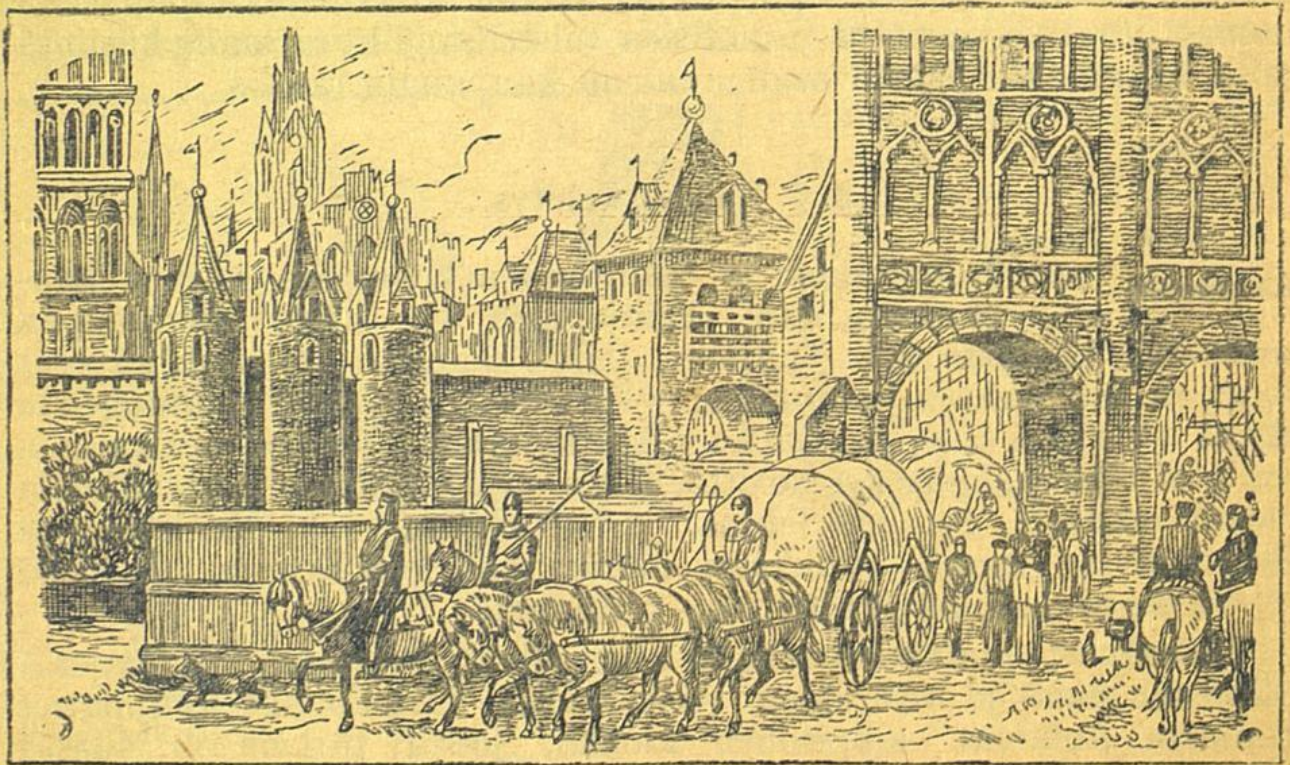
Molemmat merikauppakeskukset olivat toistensa yhteydessä lukuisten maa- ja vesiteiden välityksellä. Tärkeimmät kauppamat Italiasta kulkivat alppisolien kautta, joista tärkein oli Idässä Brenner, lännessä Sankt-Bernhard ja niiden välillä Sankt-Gothard. Sieltä kulki pohjoiseen lukuisia vesireittejä.

Kauppiaiden karavaanit kulkivat maanteitse ja kauppalaivat jokia pitkin. Kauppiaat liikkuiivat aseistettuina ja suurin joukoin, sillä matkustus tapahtui hyvin vaikeissa olosuhteissa. Matkoilla feodaalit sekä rosvot ryöstivät kauppiaita. Tiet olivat kauheassa kunnossa: ne olivat kapeita, kiveämättömiä, ja varsinkin sillat olivat huonoja. Feodaalit, joiden mailla tiet olivat, eivät ollenkaan välittäneet niiden kunnostamisesta. Vallitsi sellainen tapa, että jos rattaiden särkyessä tavarat putosivat maahan, niin ne joutuivat maanomistajalle. Näiltä ajoilta on säilynyt sananparsa: «Mikä kuormasta putosi, se katosi». Feodaalit ottivat maksua kuljetuksesta joen yli ja siltaveroa. Toisinaan he rakensivat siltoja kuivalle maalle voidakseen kerätä siltaveroa matkustavilta kauppialta.

Kauppan laajuutta ei voida verrata nykyaikaiseen. Tavarointa kuljetettiin muulien ja hevosten selässä erikoisissa kääroissä. Sankt-Gothardin solan kautta kuljetettiin vuosittain tavarointa sen verran kuin nykyään voidaan lastata yhteen tavarajunaan.

Markkinat ja pankit. Tavaroiden osto ja myynti tapahtui markkinoilla. Kuuluisimpia olivat Champagne-kreivikunnan markkinat Itä-Ranskassa. Sinne kuljetettiin tavarointa Itämailta sekä Länsi-Euroopan eri maista. Champagnen markkinoilla myytiin esimerkiksi flanderilaista verkkaa, saksalaista palttinaa ja espanjalaisia nahkatuotteita.

Markkinoille saapui eri maiden ja kaupunkien kauppiaita tuoden mukanaan tavarointa ja rahaa. Koska jokaisessa maassa ja kaupungissa oli oma rahansa, niin rahanvaihtajat olivat markkinoilla välttämättömiä. He vaihtoivat erikoisesta maksusta kauppiaiden rahat niihin rahoihin, joita maksaessa tarvittiin.

Kauppamatkue lähdössä keskiaikaisesta kaupungista.

Hopea- ja kuparirahojen kuljettaminen oli hyvin vaikeaa. Sen vuoksi kauppias tavallisesti luovutti kaupunkinsa rahanvaihtajalle rahat ja sai niistä kuitin (vekselin), jolla hän markkinoilla sai tarvittavia rahoja. Kaupan laajentuessa saattoi kauppias lainata tarpeen tullen rahanvaihtajalta rahaa. Kauppias luovutti rahanvaihtajalle vekselin, jossa hän lupautui palauttamaan rahat määräajan kuluttua sekä maksamaan korkoa.

Näin kehittyi yhä monimutkaisempia rahanvaihto-suorituksia. Rahanvaihtajista tuli pankkiireja (sana p a n k k i johtuu italialaisesta sanasta b a n c o, s.o. penkki, jolla rahanvaihtaja istui). Pankkiirien konttoreja ilmaantui moniin Euroopan kaupunkeihin. Suurimmat pankkiirit olivat italialaisissa kaupungeissa. Pankkiirit lainasivat rahoja, tallettivat niitä ja siirsivät toisiin kaupunkeihin. Kaikista välitystoimistaan he ottivat suurta korkoa. Pankkiireille kertyi suuria rahasummia.

**Tavara ja rahan-
suhteiden
kehitys.** Teollisuuden ja kaupan kehitys vaikutti Euroopan koko taloudelliseen elämään. Se tuntui maatalojenkin elämässä. Feodaalit alkoivat toimittaa taloutensa tuotteita markkinoille. Tarvitessaan varoja he vaativat talonpojilta veron rahassa. Jotta talonpojat voisivat maksaa rahaveron, oli heidän myytävä työnsä tuotteita.

Näin Euroopan taloudessa alkoi vähitellen t a v a r a- j a r a h a- s u h t e i d e n kehitys.

X L U K U.

LÄNSI-EUROOPAN KULTTUURI XII—XIII VUOSISADALLA.

1. §. Ritari- ja kaupunkikulttuuri.

**Ritari ja hänen
kasvatuksensa.
Ritarilinna.** Ritarit pitivät arvolleen sopivana ainoastaan sotilasuraa ja ylenkatsoivat ruumiillista työtä ja kaupankäyntiä. He pitivät itseään erikoisina «jalosukuisina» ihmisinä, syntyperältään paljon korkeampina kuin talonpojat ja kaupunkilaiset.

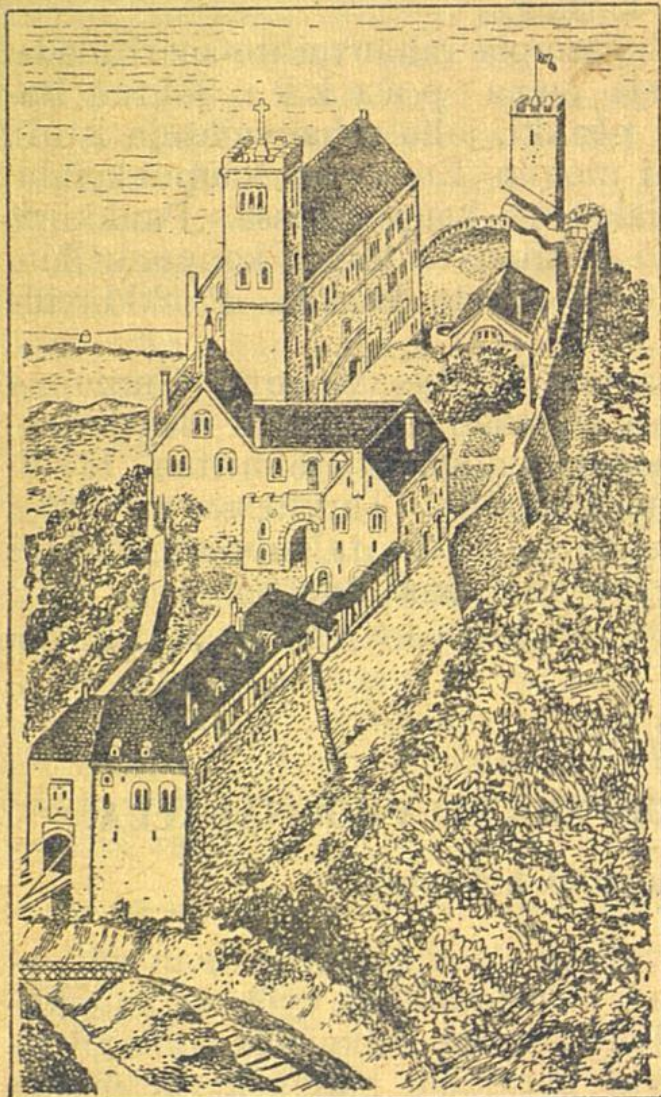
Näin muodostui käsite r i t a r e i s t a yhteiskunnan erikoisena etuoikeutettuna ryhmänä.

Feodaalin poikaa kasvatettiin jo lapsesta ritaripalvelukseen. Seitsenvuotiaasta alkaen hän sai oppia ampumaan ja ratsastamaan. 14—15-vuotiaana hänestä tuli rikkaan seniorin aseenkantaja. Seniorin linnassa jatkui nuorukaisen sotilaskasvatus. Lukutaitoa ei pidetty ritarille välttämättömänä. Elämä ritarilinnassa, laulut ja kertomukset ritarien urotöistä antoivat hänelle käsitteen ritari-kunniasta. Ritarin perusominaisuuksina pidettiin voimakkuutta ja rohkeutta sekä uskollisuutta senioria kohtaan.

Ritariksi lyönti suoritettiin suurin juhlallisuuksin. Juhlallisuuden saapuivat lähiseudun feodaalit. Ritariksi lyötävä puettiin ritarivaatetukseen, ja vaatteiden päälle heitettiin punainen vaippa merkiksi siitä, että hän on valmis vuodattamaan vertaan. Hän

polvistui seniorin eteen, joka miekanlappella löi häntä olalle. Nuori ritari hypähti hevosen selkään ja osoitti kokoontuneille ketteryyttään ja taitoaan aseiden käytössä.

Ritarit kuluttivat aikansa sodankäynnissä. He asuivat lujissa linnoissa. Linnat olivat välttämättömiä puolustusta varten sotien aikana sekä suojasivat senioreja kapinoivilta talonpojilta. Linna oli

Ritarilinna.

tavallisesti korkealla paikalla, ja sitä ympäröi vallikaivanto. Linnahan johti yksi ainoa nostosilta. Tähystystorneilla ja ampuma-aukoilla varustetut muurit ympäröivät linnaa. Ensimmäisen, ulomman pihan erotti sisäpihasta yhdellä portilla varustettu muuri. Sisäpihalla sijaitsivat feodaalin asunto ja apurakennukset. Siellä oli myös korkea torni, joka oli ritarin viimeinen suojapaikka. Tornista alkoi usein maanalainen käytävä. Tuliaseiden keksimiseen saakka olivat linnat melkein valloittamattomia: piiritykseen joutuneet ampuivat vihollisia nuolilla, kaatoivat heidän päälle kiehuvaa vettä, kuumaa pikeä, heittivät kiviä ja estivät piiritäjiä nousemasta linnan muureille.

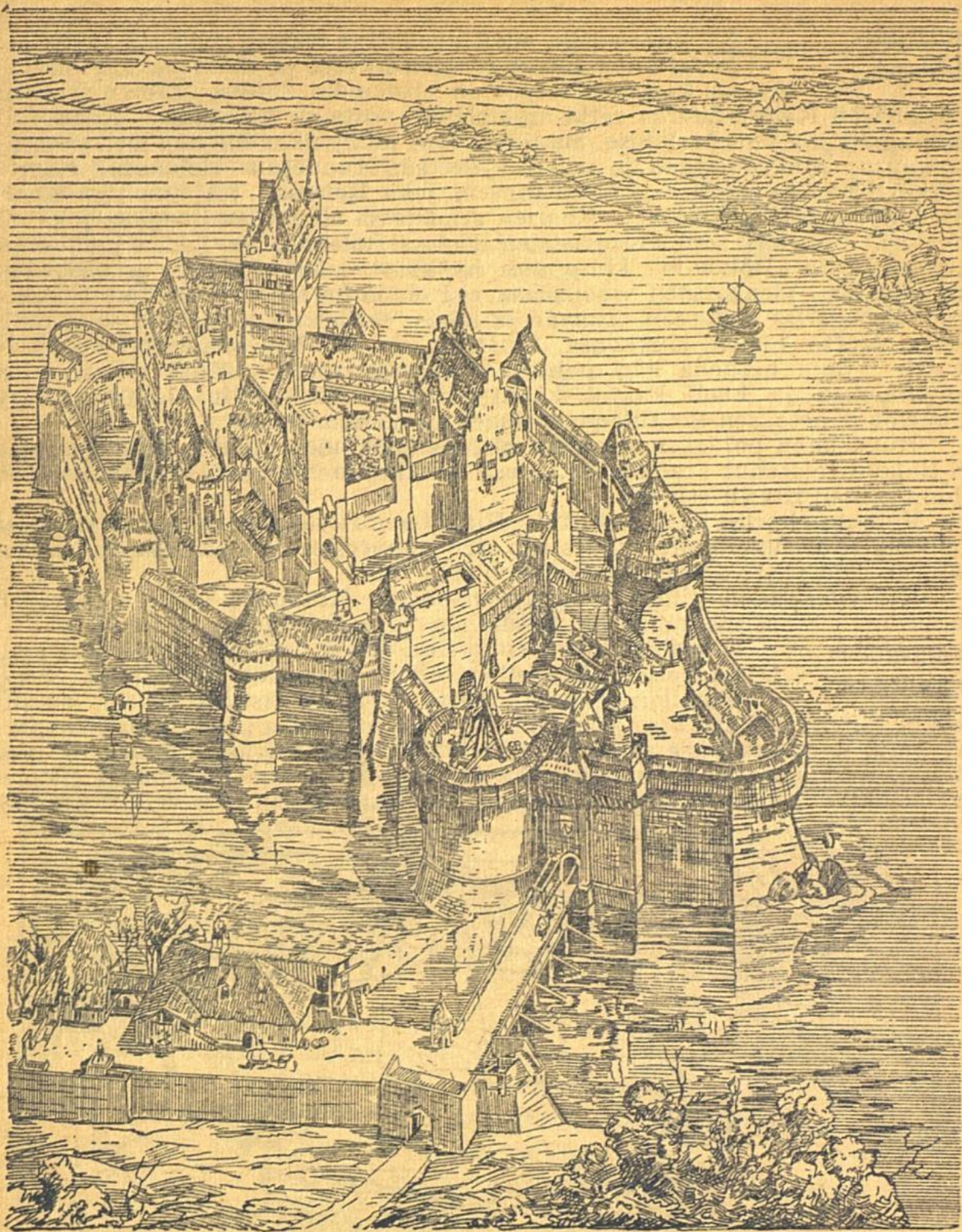
Ritari taisteli ratsain. Hänen päätänsä peitti kypäri ja kasvoja suojausi silmikko. Ritarin aseistuksena oli kilpi, suorä ja pitkä ristimuotoisella kädensijalla varustettu miekka sekä keihäs. Hän oli puettu rauta-asuun,

jonka myöhemmin korvasivat teräslevyt. Ritarit peittivät teräspanssareilla myöskin kookkaat ja väkevät sotaratsunsa. Teräkseen taottu ritari oli kuin elävä linnoitus. Puheenpartena oli, että sata ritaria vastaa tuhatta jalkamiestä. Ritarit olivat sangen taitavia taistellessaan yksi yhtä vastaan, mutta eivät osanneet toimia yhdessä, ja kuria puuttui heidän keskuudestaan. Taistelun aikana jokainen pyrki pääsemään etummaisiksi kiinnittämättä huomiota käskyihin.

Turnajaiset.

Ritarien mielihuvina olivat turnajaiset, joita pidettiin kuninkaiden tai mahtavimpien ritarien hoveissa.

Niihin saapuivat jo ennakkolta tiedon saaneet ritarit. Turnajaisia varten valmistettiin erikoinen korkealla suojuksella ympäröity

Joella sijaitseva linna.

kenttä. Suojuksen takana olivat istuimet katselijoita varten. Turnajaiset kestivät useampia päiviä. Ne alkoivat ritarien kaksintais-
teluilla, jonka jälkeen kentälle saapui kokonaisia joukkueita. Kuo-
lettavasti haavoittumisen ehkäisemiseksi pantiin keihäisiin pehmeät
kärjet ja taisteltiin tylsillä miekoilla. Kaikesta huolimatta turna-
jaiset päättyivät hyvin usein osanottajien vaikeisiin vammoihin,
jopa kuolemaankin. Turnajaisten voittajia ylistettiin pidoissa.

Ritarikirjallisuus.

XI vuosisadalla alkoi muodostua laajoja eepillisiä tuotteita, joissa kuvastuivat ritarien hyveet ja ihanteet. Huomattavin keskiajan eepos on «Rolandin laulu». Tämän teoksen aiheena oli Kaarle Suuren retki arabialaisia vastaan Espanjaan. Kaarle oli paluumatkalla kotimaahansa. Sotajoukkonsa jälkijoukkoihin hän jätti sisarenpoikansa, rohkeudestaan ja rehellisyydestään tunnetun Rolandin. Kaarle lahjoitti hänelle miekan ja antoi torven, jolla Rolandin piti ilmoittaa vihollisen hyökkäyksestä. Mutta Kaarlen armeijassa oli sotilas Ganelon, joka oli petturi. Ganelon sopi arabialaisten kanssa Rolandin ja hänen joukkonsa tuhoamisesta. Rolandin kimppuun hyökkäsi suurilukuinen arabialaisten sotajoukko. Ylenkatsoen vihollisiaan ei Roland halunnut torventoitotuksella pyytää Kaarle avukseen. Roland ja hänen sotilaansa taistelivat miehuullisesti. Mutta hänen joukkonsa tuhottiin, ja itse hän haavoittui kuolettavasti. Viime hetkellä hän puhalsi torveensa, asetti päänsä alle Kaarlen lahjamiekan ja kuoli kasvot kääntyneinä vihollisiin päin. Laulu päättyy Ganelonin petoksen ilmituloon ja hänen rankaisemiseensa.

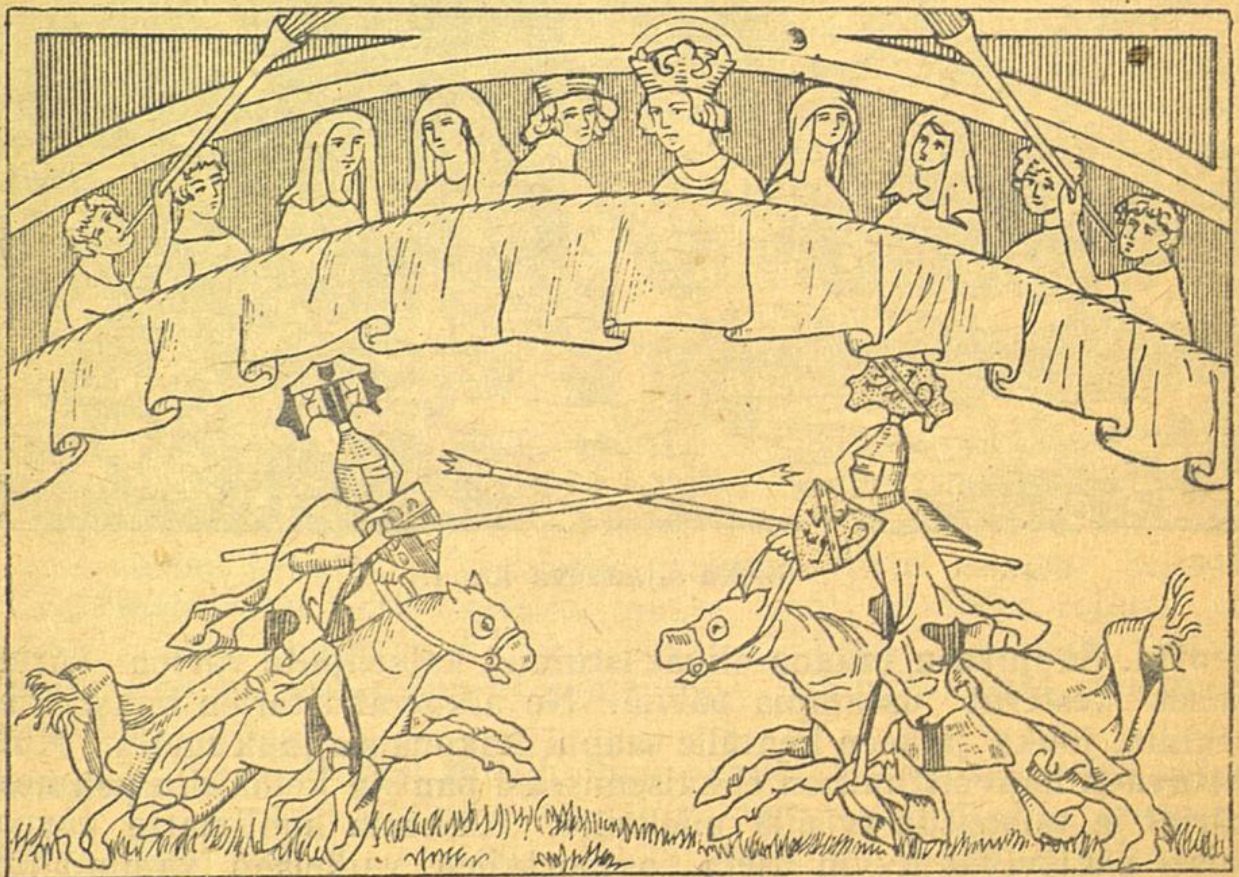
Runoelman pohjaksi on otettu historiallinen aihe, mutta todellisuudessa ei Roland taistellut arabialaisia, vaan baskilaisia vastaan. Rolandista tuli ihanteellisen ritariin esikuva.

Myöskin ritarilyriikka kehittyi. Ritarit sepittivät itse runoja. Ranskassa tällaisia ritarirunoilijoita nimitettiin «trubaduureiksi» ja Saksassa «minnelaulajiksi». He ylistivät rakkautta, luontoa ja sotia.

XI vuosisadalla ilmestyi ritariromaaneja. Kuuluisin niistä on «Tristan ja Isolde». Siinä ylistetään antautumusta ja uskollisuutta rakkaudessa.

Kaupunkien kirjallisuus.

Ritarikirjallisuuden kanssa rinnan kehittyi kirjallisuus kaupungeissa. Sen aiheet olivat kokonaan toisenlaisia. Kaupunkilaisten keskuudessa olivat eläinsadut hyvin laajalle levinneet. Näissä saduissa kuvattiin eläinten hahmossa (usein naurettavasti) ritareita, kaupunkilaisia ja pappeja. Niinpä leijona kuvasi kuningasta, susi ritaria, aasi pappia, kettu viekasta kaupunkilaista ja pienemmät eläimet talonpoikia. Näissä saduissa oli keskeisenä viekas kettu, joka selvisi kaikista

Turnajaiset.

edesottamisistaan rankaisuitta. Nämä sadut on Ranskassa koottu suureksi eepokseksi, jonka nimi on «Romaani Ketusta.»

Tässä kirjassa «Romaani Ketusta» pilkataan feodaaleja, pappeja ja uskonnollisia käsityksiä. Niinpä esim. ryöstöstä hirtettäväksi tuomittu Kettu pelastaa itsensä sillä, että lupaa lähteä ristiretkelle.

Kaupungeissa annettiin teatterinäytäntöjä, joiden sisältönä olivat tavallisesti uskonnolliset legendat. Esityksiä nimitettiin «mysterioiksi». Usein niiden yhteydessä esitettiin lyhyitä huvittavia näytelmiä, «farsseja», joissa pilkattiin kömpelöitä hölmöjä ja ylistettiin kekseliäisyyttä sekä viisautta. Hyvin levinnyt oli farssi Pateelinista. Siinä kerrottiin, miten kekseliäs lakimies pettää kauppiasta ja lakimiestä vuorostaan pettää viisas paimen.

Ritarivarustus
XV vuosisadalla.
Burgundin herttuan sinetti.

2. §. Koulut ja tieteet.

Koulut.

Keskiaikaisen yhteiskunnan ylempienkin luokkien keskuudessa vallitsi mitä räikein tietämättömyys. Ritarit olivat tavallisesti lukutaidottomia eivätkä osanneet kirjoittaa edes nimeään. Eivät kaikki kuninkaas ja keisaritkaan osanneet lukea. Keisari Henrik IV:ttä ylistettiin sen takia, että hän osasi itse lukea hänelle osoitetut kirjeet. Kaikki talonpojat ja käsityöläiset olivat lukutaidottomia, eikä kukaan huolehtinut heidän opetuksestaan. Yläluokille oli edullista pitää kansaa pimeydessä ja tietämättömyydessä.

Mutta kirkko tarvitsi kuitenkin luku- ja kirjoitustaitoisia pappeja, jotka olisivat voineet kirkoissa lukea ja messuta sekä saarnoissaan opettaa kansaa olemaan herroilleen ja päälliköilleen kuuliainen ja alamainen.

Myöskin kuninkaas ja keisarit tarvitsivat luku- ja kirjoitustaitoisia miehiä hoitamaan asioita, kirjoittamaan virastoissa kirjelmiä, luettelemaan tuloja, langettamaan tuomioita kuninkaallisten lakien perusteella sekä suorittamaan diplomaattisen kirjeenvaihdon. Myöskin kaupungeissa tarvittiin lukutaitoisia ihmisiä.

Tämän takia avattiin Euroopassa keskiajalla kouluja. Koulut olivat vuosisatojen ajan kokonaan papiston hallussa.

Kaikki opetus tapahtui kouluissa latinan kielellä, joka pysyi kauan aikaa kirkon ja kirjallisuuden ainoana kielenä. Väestö ei ymmärtänyt latinan kieltä. Näin koulu oli jo kielensä puolesta irrallaan kansasta. Lukutaitoisuus ja sivistys olivat pienen ihmisryhmän etuoikeutena.

Lasten oli vaikea opiskella latinan kielellä. Oppikirjatkin olivat vaikeatajuisia. Opiskelu perustui mekaaniseen ulkoa muistamiseen, sillä hyvin paljon piti oppia ulkoa. Ei edes yritettykään saada lapsia mieltymään opiskeluun, vaan perusmenetelmänä heidän pakoittamiseen olivat selkäsaunat. Keskiaikaisissa

Koulu keskiajalla.

kuvissa kuvataankin opettaja tavallisesti vitsa kädessä. Keskiajalla oli käytännössä sananparsia «elää vitsan alla», mikä merkitsi koulussa opiskelemista.

Ensin oppilaan piti oppia ulkoa latinankielisiä rukouksia. Senjälkeen he saivat aapiset ja opettelivat lukemaan ja kirjoittamaan latinaksi. Tämän lisäksi heille opetettiin laskentoa ja kirkkolaulua. Tämä oli opiskelun alkeisaste.

Seuraavan asteen muodostivat «seitsemän vapaata taitoa», nim. grammatiikka (kielioppi), retoriikka (puhetaito, ajatusten ilmaiseminen ja kirjoittaminen selvästi), dialektiikka (keski-ajalla tämä sana merkitsi ajattelu- ja väittelytaitoa), musiikki (etupäässä kirkkolaulu), aritmetiikka, geometria (oikeammin

maantiede, Maan eläinten ja kasvien kuvaaminen) ja tähtitiede. Tähtitieteellä ymmärrettiin etupäässä kalenterin tuntemista.

Yliopistot.

Ristiretket, kaupunkien kasvu sekä kaupparetket laajensivat eurooppalaisten älyllistä tietopiiriä. XII—XIII vuosisadalla kasvoi tietojen tarve. Useihin Euroopan kaupunkeihin perustettiin yliopistoja, joista tärkeimpiä olivat Bolognan ja Pariisin yliopistot.

Bolognan yliopistossa opiskeltiin etupäässä roomalaista oikeustiedettä. Tavara- ja rahasuhteiden kehittyessä osottautuivat varhaiskeskiajan aikaiset lait sopimattomiksi. Tämän takia alettiin tutkia Justinianuksen lakikirjaa, jossa oli paljon kauppaa ja luottoa koskevia lakeja. Näitä lakeja tarvitsivat kaupankäynnin ja raha-asioiden kanssa tekemisissä olleet kauppiat ja pankkiirit. Feodaalit yrittivät myöskin soveluttaa roomalaisia lakeja vahvistaakseen valtaansa maaorjiin nähden, joita he rinnastivat roomalaisiin orjiin. Hallitsijat halusivat lujittaa merkitystään roomalaisten lakien avulla vedoten roomalaisten keisarien rajattomaan valtaan. Tämän takia nautti Bolognan yliopisto keisarien ja kuningasten erikoista suosiota. Hallitsijat kutsuivat neuvonantajikseen yliopiston päättäneitä roomalaisen lakitieteen erikoistuntijoita.

Pariisin yliopistossa opiskeltiin etupäässä uskontotiedettä, jumaluusoppia eli teologiaa. Kirkko asetti jumaluusopin kaikkien mui-

den tieteiden yläpuolelle. Senaikaisten oppineiden mielestä tiede oli ainoastaan «jumaluusopin palvelijatar».

Yliopistoja perustettiin ympäri Eurooppaa. XIII vuosisadalla perustettiin niitä Englantiin (Oxfordiin ja Cambridgeen) ja Espanjaan (Salamankaan). XIV vuosisadalla yliopistoja perustettiin Böömiin (Prahaan), Puolaan (Krakoviin) sekä Saksaan. XV vuosisadan lopulla oli Euroopassa yli 40 yliopistoa.

Yliopistoissa oli eri tiedekuntia. Ensin ylioppilas tuli alempaan tiedekuntaan, jossa hän opiskeli «seitsemän vapaata taitoa». Sen jälkeen hän valitsi yhden vanhemmista tiedekunnista, joko jumaluusopillisen, lääketieteellisen tai lainopillisen. Yliopistot olivat hyvin köyhästi kalustettuja. Ylioppilaat kuuntelivat professorin luentoa lattialla istuen. Talvella he asettivat alleen olkia. Kirjoja oli vähän, ja ne olivat niin kalliita, ettei suurin osa ylioppilaista voinut niitä hankkia. Siksi piti luennot kirjoittaa muistiin, ja paljon piti jättää muistin varaan. Tärkein osuus opetuksessa oli dispuuteilla, s.o. opiskelijain välisillä tieteellisillä väittelyillä, jotka olivat hyvin kiihkeitä ja usein päättyivät tappeluun. Tämän takia väittelevät eroitettiin joskus toisistaan aitauksella. Väittelijät koettivat kunnostautua hyvällä muistillaan tai taidolla tehdä taitavia ja rikki- viisaita johtopäätöksiä.

**Tiede
keskiajalla.**

Siihen aikaan käsitettiin tiede toisin kuin nykyaikana. Tiede oli kirkon käsissä, ja siksi pidettiin kaikkea uskonnon opettamaa ehdottomana totuutena. Melkein samanlainen vaikutusvalta oli eräiden antiikkisten kirjailijain, varsinkin Aristoteleen teoksilla. Oppineet eivät pyrkineetkään syventämään näitä tietoja. Sen aikuiset tiedemiehet eivät tutkineet tosiseikkoja, vaan harrastivat pitkiä ja hyödyttömiä perusteluja. Tällaista tiedettä, joka ei harrastanut uusien tietojen keräämistä, vaan sokeasti uskoi vaikutusvaltaisia henkilöitä, korvaten tutkimukset johtopäätösten perustelemisella, nimitettiin «skolastiikaksi». Skolastikot innostuivat usein miettimään jotakin kuin jossakin älyleikissä ja saattoivat loputtomasti väitellä kaikenlaisista (meidän mielestämme) omituisistakin asioista, kuten esim. siitä, «voiko jumala tietää enemmän kuin mitä hän tietää» (kristinuskon mukaan jumala tietää kaikki ja voi tehdä kaikkea). Skolastikkojen peruspyrkimyksenä oli todistaa katolisen kirkon oppi oikeaksi. Tunnetuin keskiajan skolastikoista oli **T u o m a s A q u i n o l a i n e n**, XIII vuosisadalla elänyt Pariisin yliopiston professori.

Näihin aikoihin otti eurooppalainen tiede vasta ensi askeleitaan. Ihmiset eivät olleet vielä selvillä luonnonilmiöistä. XIII vuosisadalla eurooppalaiset tekivät jo pitkiä matkoja. Muutamat uskallikot kulkivat aina Keski-Aasiaan, Mongoliaan ja Kiinaan saakka. Venetsialainen **M a r c o P o l o** palveli kauan aikaa mongolilaisen kaanin luona ja matkusteli hänen asioillaan Kiinassa ja muissa Itämaissa. Hän on jättänyt jälkeensä matkamuiistelma. Niissä on maantieteellisesti oikeiden kuvausten ohella mielikuvituksellisia kertomuksia maista, joissa asuu epätodellisia puoleksi eläimellisiä ihmisolentoja. Eräässä kuvauksessa kerrotaan maurilaisista neeke-reistä, joilla oli neljä silmää, ja siksi ne osasivat tarkasti ampua jou-sella. Toisessa kuvauksessa kerrotaan Intiassa asuvista koiranpää-

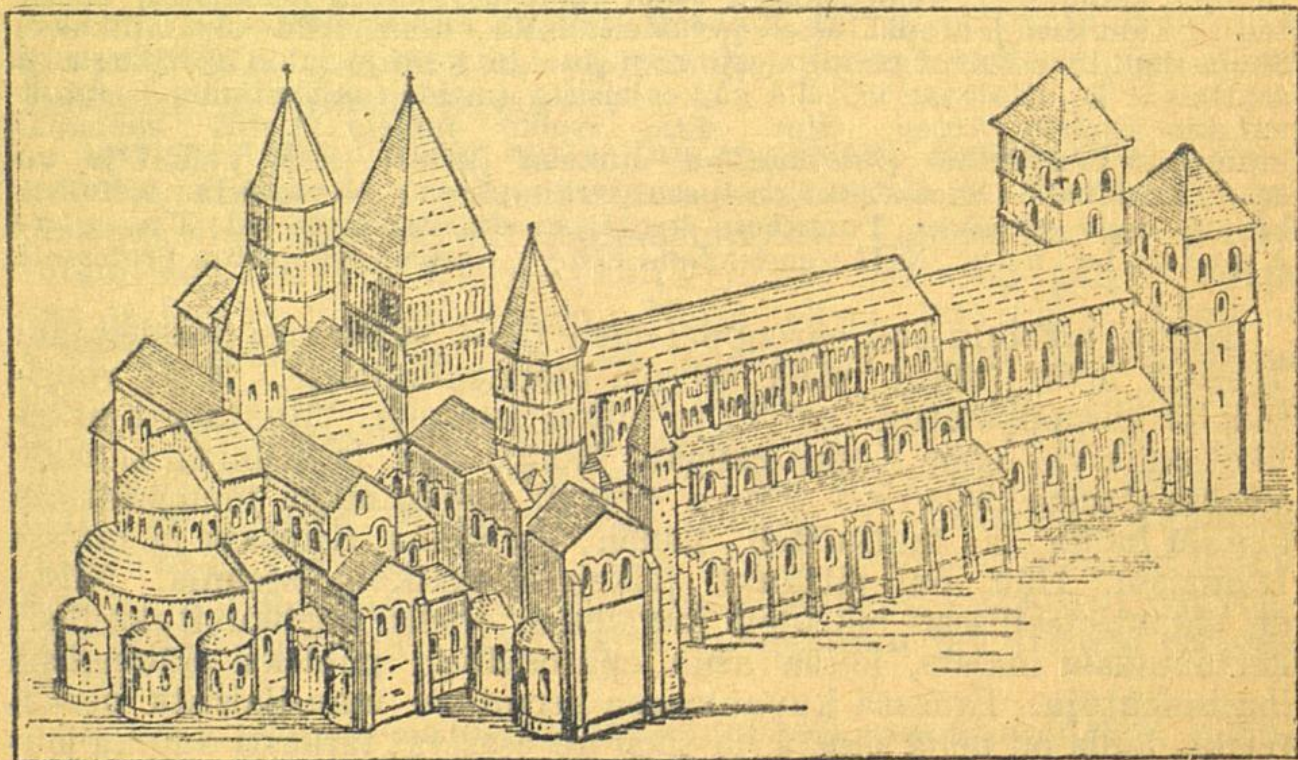
ihmisistä, jotka keskustelevat keskenään haukkuen. Keskiaikaiset oppineet pitivät Maata pyöreänä, vedessä uiskentelevana levynä. Taivasta kannatti neljä pylvästä. He pitivät vääränä oppia Maan pallonmuotoisuudesta, sillä siinä tapauksessa Maan toisella puolen elävien ihmisten pitäisi kävellä jalat ylöspäin. Eräät XIII vuosisadan oppineet, tutustuttuaan Ptolemaioksen oppiin, kannattivat kuitenkin käsitystä Maan pallonmuotoisuudesta. Mutta hekin olivat sitä mieltä, että Maa on kaikkeuden keskus ja että Aurinko, tähdet ja kiertotähdet kiertävät Maan ympäri.

Keskiaikaiset oppineet sekoittivat tavallisesti muinaisilta kirjailijoilta saamansa oikeat tiedot mitä mielikuvituksellisimpiin käsitteihinsä.

Keskiaikaiset oppineet lainasivat arabialaisilta opin siitä, että kiertotähtien asemasta taivaalla riippuu ihmisten kohtalo, ja he koettivat tähtien aseman mukaan ennustaa tulevaisuutta. Tämä tähdistä ennustamisen taito kehittyi opinhaaraksi, jota nimitettiin *a s t r o l o g i a k s i*.

Kemian alalla oppi metallien salaperäisistä ominaisuuksista kiinnitti erikoisesti keskiaikaisten tiedemiesten mieltä. He uskoivat, että erilaisten menetelmien avulla voitiin tavalliset metallit muuttaa kullaksi ja hopeaksi. Tätä oppia nimitettiin *a l k e m i a k s i*.

Kirkon herruus ehkäisi tieteen vapaata kehitystä. Vapaata tieteellistä tutkimusta kirkko piti vaikutusvallalleen vaarallisena, ja siksi se vainosi niitä tiedemiehiä, jotka pyrkivät tiedettä kehittämään.

Romaanilais-tyylinen kirkko.

Romaanilais-tyylisen kirkon sisäkuva.

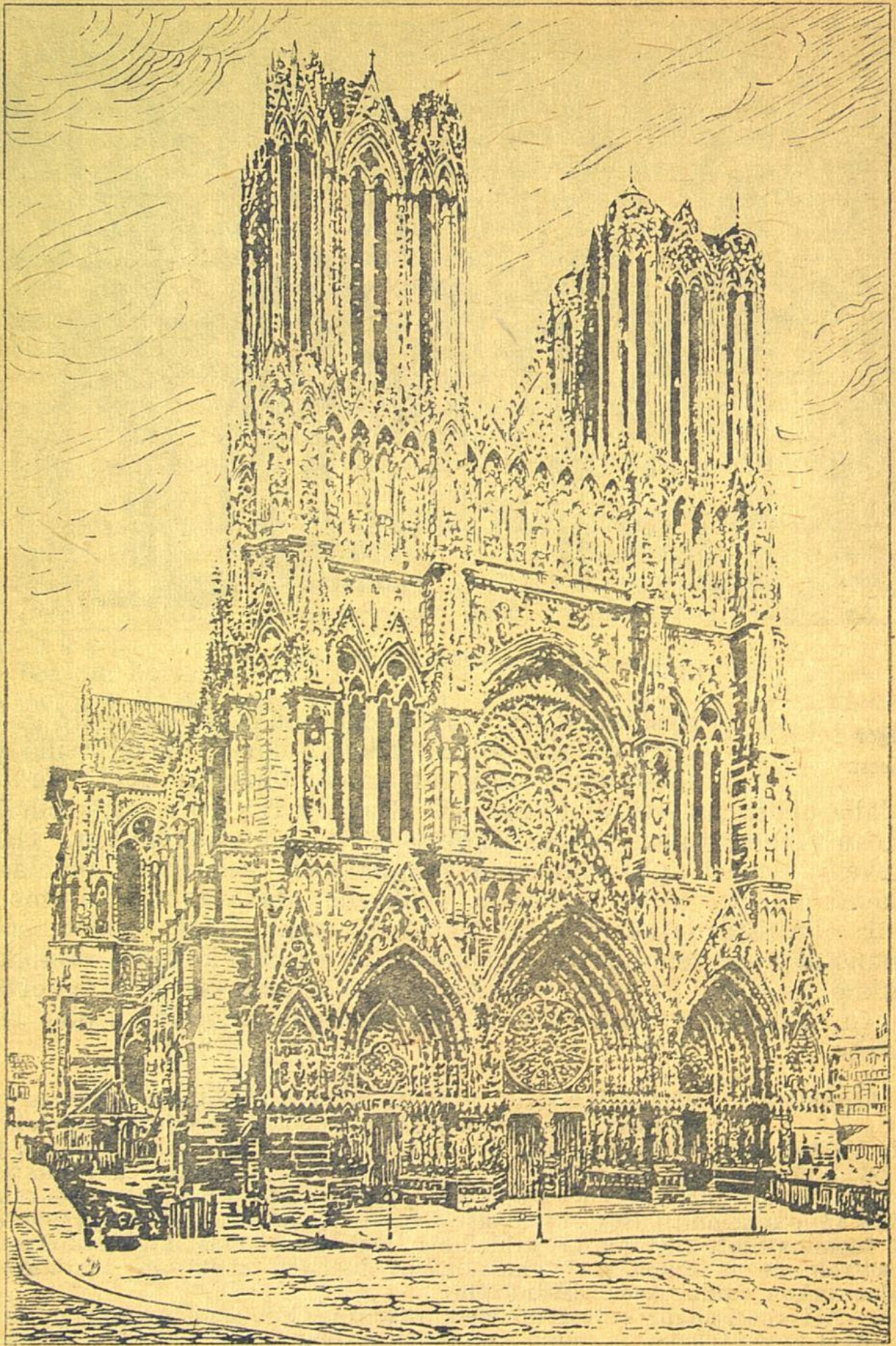
Roger Bacon.

Keskiaikaisten oppineiden joukossa oli eräitä rohkeita miehiä, jotka pyrkivät uusilla mielipiteillä ja keksinnöillä rikastuttamaan tiedettä. XIII vuosisadalla opetti englantilainen munkki Roger Bacon, että todella oikean tieteen tulee perustua kokeisiin ja matematiikkaan. Hän haaveili tieteen yhdistämisestä tekniikkaan, sellaisten koneiden rakentamisesta, jotka panisivat liikkeelle aluksen tai kuorman, sekä sellaisista, jotka voisivat lentää ilmassa. Hän ennusti suuren lasin ja teleskoopin keksimisen ja suoritti kokeita ruudilla. Kirkko tuomitsi Baconin vankilaan, ja hän istui siellä 14 vuotta. Bacon vapautui vankilasta heikkona vanhuksena ja kuoli pian sen jälkeen.

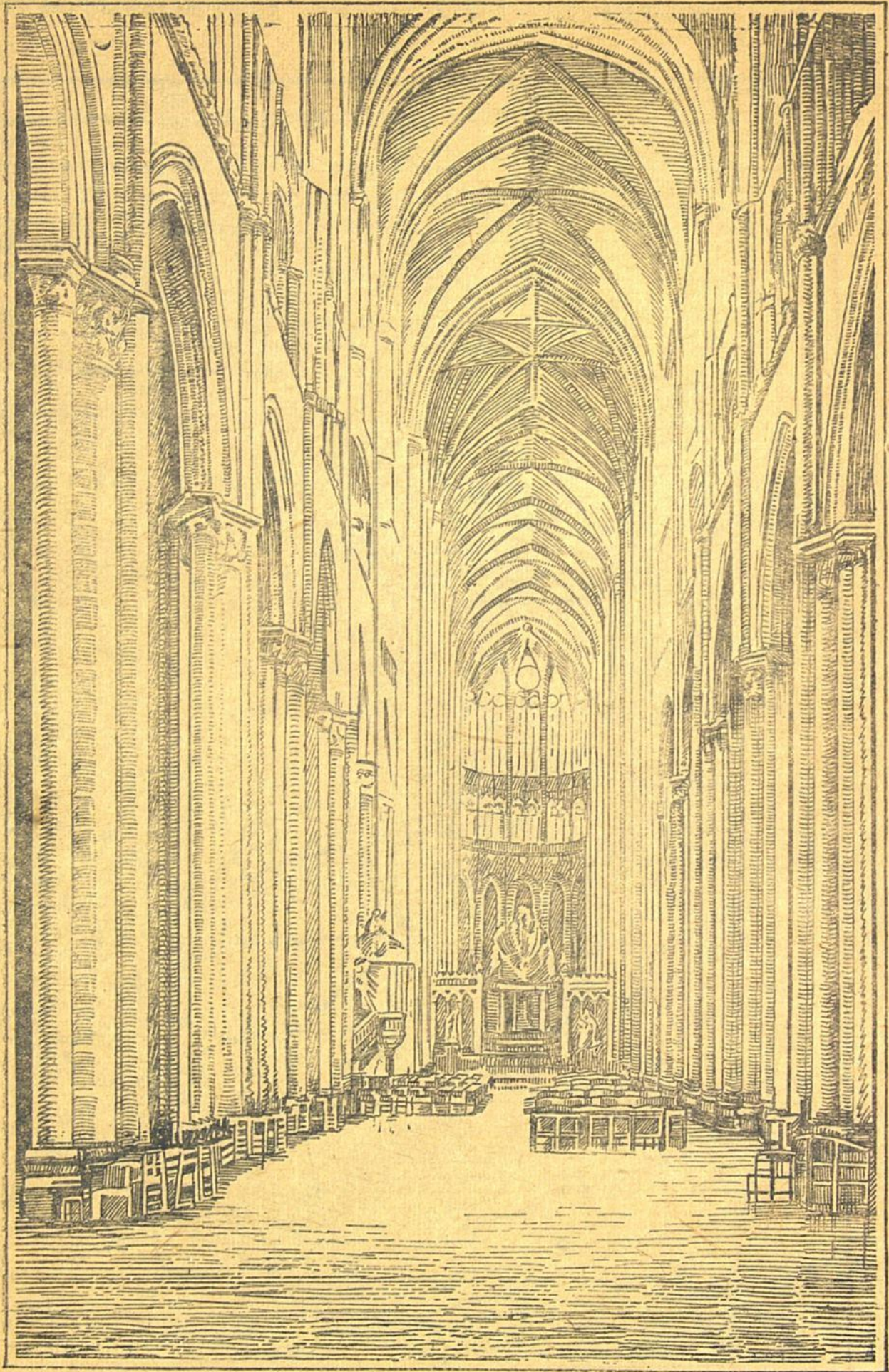
Arkkitehtuuri.

Kirkolla oli suuri vaikutus myös keskiaikaiseen taiteeseen. Mahtavimpia ja kauneimpia rakennuksia olivat tuomiokirkot. Varhaisemmalla keskiajalla rakennustaide oli lamaanut. Mutta jo Kaarle Suuren aikana rakentajat alkoivat jäljitellä roomalaisia rakennuksia. X—XII vuosisadalla rakennettiin suuria kirkkoja luostarien yhteyteen sekä niihin kaupunkiin, joissa piispat asuivat. Suunnattoman suuret ja mahtavat tuomiokirkot, loistava ja juhlallinen jumalanpalvelus kuorolauluineen ja soittoineen oli tarkoitettu vaikuttamaan ihmisten mieliin ja alistamaan heidät kirkon vaikutuksen alaisuuteen.

X—XII vuosisadalla ei osattu vielä rakentaa kunnolla kivirakennuksia. Ne olivat hyvin jykkeviä ja niihin kulutettiin paljon rakennusaineita. Rakennukset muistuttivat linnoituksia paksuine seinineen, kapeine ikkunoineen ja jykkevine, kömpelöine pylväineen. X—XII vuosisadan kirkkojen rakennustaitteellisena erikoisuutena on roomalaisilta omaksuttu pyöreäkaarinen sisäkatto.

Goottilainen tuomiokirkko.

Sisäkuva goottilaisesta tuomiokirkosta.

TSHINGIS-KAANIN VALTAKUNTA JA HÄNEN PERILLISTENSÄ MONGOOLILAISET VALTIOT XIII VUOSISADALLA.

Tällaista tyyliä nimitetään *romaanilaiseksi*. Kirkot koristeltiin kömpelöillä kiviveistoksilla, jotka maalattiin räikein värein.

XII vuosisadan lopulla ilmaantui pohjois-Ranskan kaupunkeihin uusi, myöhemmin *goottilaiseksi* nimitetty tyyli. Ranskasta se levisi Euroopan kaikkiin maihin. Näihin aikoihin rakennustaito oli jo huomattavasti kehittynyt. Kaupungeissa muodostui rakentajien ammattikuntia, ja rakennusmestarit kävivät erikoisen opin.

Goottilaiset rakennukset eivät olleet niin jykeviä kuin *romaanilaiset*. Niissä oli suuria ikkunoita värillisine laseineen, ja pylväät olivat ohuempia ja sirompia. *Romaanilaisen* tyylin pyöreät kaaret vaihtuivat suippokaariin. Koko rakennus vaikutti keveältä ja ilmavalta. Kuvaveistoksia käytettiin enemmän, ja ne olivat paljoa elävämpiä ja luonnollisempia kuin *romaanilaistyylliset*. Goottilainen tyyli heijastaa kaupunkien kukoistuskaudella muodostunutta korkeaa kulttuuria. Goottilaiseen tyyliin rakennettiin kirkkojen ohella myöskin suurenmoisia kaupungin raatihuoneita, jotka koristeltiin korkeilla torneilla.

XI L U K U.

KEISARIKUNTA JA PAAVIT XII—XIII VUOSISADALLA.

1. §. Keisarien ja paavien välinen taistelu XII vuosisadalla.

Hohenstaufit.
Fredrik I
Barbarossa.

XII vuosisadalla keisarien ja paavien välinen taistelu puhkesi uudella voimalla. Silloin astui keisarin valtaistuimelle uusi *Hohenstaufien* hallitsijasuku. Tähän sukuun kuulunut hallitsija **Fredrik I Barbarossa** (1152—1190) piti keisarin valtaa hyvin korkeana. Hänen mielestään keisari oli muinaisen Rooman vallan perillinen, ja Euroopan toisten hallitsijain oli oltava hänestä riippuvaisia. Mutta Saksassakin oli useita vaikutusvaltaisia ruhtinaita, jotka eivät alistuneet keisarin vallanalaisuuteen. Erikoisen mahdava oli Saksin ja Baijerin herttua **Henrik Leijona**, jonka hallussa oli kaksi viidettä osaa Saksasta. **Fredrik I** saikin aloittaa hallitsemisensa käymällä sotaa saksalaisia ruhtinaita vastaan. Mutta sitä varten oli hänen lujitettava asemaansa Italiassa. **Fredrik I** suunnitteli käyttävänsä italialaisten kaupunkien rikkauksia valtansa voimistuttamiseksi Saksassa ja koko Euroopassa.

Fredrik I taistelu
lombardilaisia
kaupunkeja
vastaan.

Fredrik I päätti aloittaa *Lombardian* (pohjois-Italian) kaupunkien alistamisesta. Roomalaisiin lakeihin nojautuen hän julisti, että «hallitsijan tahto on laki». Hän riisti lombardilaisilta kaupungeilta itsenäisyyden ja nimitti niihin omia virkamiehiään. **Fredrik I** yritykset toteuttaa näitä päätöksiä johtivat kapinaan, jonka johdossa oli *Lombardian* suurin kaupunki **Milano**.

Fredrik piiritti **Milanoa** kaksi vuotta. Lopulta peräti nääntynyt kaupunki antautui voittajan armoille. Nuora kaulassaan antautumisen merkinä *milanolaiset* vaelsivat pitkänä kulkueena **Fredrikin** luo. **Fredrik** karkoitti kaupunkilaiset lähikyliin ja asetti

heille veropäivätyön ja rahaverot. Hän määräsi kaupungin hävitettäväksi ja siihen paikkaan, missä se oli ollut, hän käski kyntää vaon merkiksi siitä, että Milanoa ei enää ole.

**Fredrik I
tappio.**

Fredrik I suoriutui voittajana, mutta kuitenkin hänen asemansa oli epävarma. Sota feodaaleja vastaan jatkui Saksassa. Italiassa oli paavi pelästynyt keisarin vallan liiallisesta voimistumisesta. Hänen myötävaikutuksellaan solmivat lombardilaiset kaupungit liiton. Sen johdossa oli uudelleen voimistunut Milano. Keisarin ja kaupunkien välinen taistelu uusiintui. Fredrik I lähti uudelle sotaretkelle Italiaan. Saksalaiset ruhtinaat, varsinkin mahtavin heistä, herttua Henrik Leijona, kieltäytyivät auttamasta keisaria. Pohjois-Italian kaupunkien nostoväki tuotti Fredrikin sotajoukoille täydellisen tappion v. 1176 Legnanossa (lähellä Milanoa). Itse keisari putosi hevosensa selästä ja pelastui hädin tuskin.

Venetsiassa pidetyssä kokouksessa Fredrikin oli suudeltava paavin kenkää ja tehtävä myönnytyksiä. Lombardilaiset kaupungit saivat takaisin itsenäisyytensä.

Hallitus kautensa viimeisinä vuosina Fredrik sai jossain määrin lujitettua valtaansa. Hän käytti hyväkseen Saksan feodaalien eripuraisuutta ja riisti Henrik Leijonalta suurimman osan hänen alueistaan. Hän nautti poikansa Sisilian kuningaskunnan perijättären kanssa ja sai näin hallitsijasuvulleen Etelä-Italian ja Sisilian.

2. §. Paavien mahti XIII vuosisadalla.

Paavi Innocentius III.

Paavin valta oli korkeimmillaan paavi Innocentius III aikana (1198—1216). Innocentius III kuten Gregorius VII, arvioi paavin vallan hyvin suureksi. Hän kirjoitti: «Me (paavit) olemme kutsutut hallitsemaan kaikkia kansoja ja valtioita». Hänen mielestään paavin oli oltava niin kirkon hallitsija kuin valtioidenkin päämies. Hän esitti mielipiteensä seuraavin sanoin: «Kuten kuu saa loistonsa aurin-

Fredrik I Barbarossa poikineen.

Paavi Innocentius III.

takaisessa elämässä. Kirkko valmisti erikoisia «indulgensseiksi» eli aneiksi nimitettyjä kirjelmiä. Joka osti indulgenssin, sai vapautuksen synneistään. Kirkko möi aneita niin tehdyistä kuin tulevistakin synneistä. Aneiden myynneillä sai kirkko suuria rahamääriä.

Kaikkien näiden keinojen avulla paavi hankki itselleen suuria rikkauksia. Paavin hovista muodostui koko länsi-Euroopan kirkollisen ja poliittisen elämän keskus.

Englannin kuningas Juhana tunnusti itsensä paavin vasalliksi ja oli pakoitettu suorittamaan hänelle suuria maksuja. Samaten monet muutkin kuninkaas tunnustivat itsensä Innocentius III vasalleiksi. Lietsoen Saksassa feodaalisotia paavi sai aikaan keisarikillisen vallan heikentymisen.

Kuitenkin tähän samaan aikaan alkoi levitä katolisen kirkon perusteita heikentäviä oppeja.

Kerettiläisyys. Riistetyt kansanjoukot halusivat muuttaa yhteiskuntajärjestelmän. Mutta vallassaolevan järjestelmän voimakkaana tukena oli rikas ja mahtava kirkko, joka aina asettui hallitsevien puolelle saarnaten työtätekeville alistumista ja kuuliaisuutta. Siksi alkoikin yhä useammin kuulua vaatimuksia, että kirkon olisi oltava köyhän ja että koko sen oppi olisi muutettava. Tällaisia katoliselle opille vihamielisiä oppeja nimitettiin kerettiläisiksi. «Kerettiläisyys» merkitsi luopumista hallitsevasta kirkosta, lahkolaisuutta.

Eniten levinneitä olivat valdolaisten ja katarien lahkot.

Valdolaisten oppi kehittyi Ranskan eteläosassa. Lahkon perustaja Valdus oli kauppias. Hän jakoi omaisuutensa ja alkoi

golta, samoin kuninkaallinen valta saa loiston ja vaikutusvaltansa paavilta». Paaveista ensimmäisenä Innocentius III julisti, että paavi on jumalan sijainen maan päällä.

Paavin rikkaudet karttuivat nopeasti. Innocentius III otti käyttöön «ristiretkikeräyksen», jota koottiin muka ristiretkelle valmistautumista varten. Tätä keräystä ei poistettu ristiretkien loputtuakaan.

Suuria rahamääriä paavi sai kaikkien katolisten maiden papistolta. Italialaisten pankkiirien välityksellä paavit tekivät suuria rahasijoituksia.

Hyvin tärkeänä paavien tulolähteenä oli «synninpäästöjen», aneiden myynti. Oltiin sitä mieltä, että katolinen kirkko voi vapauttaa syntisen synneistään ja siten pelastaa hänet kiirastulen piinoilta haudan-

Saksa ja Italia XII vuosisadalla

saarnata köyhille käsityöläisille ja talonpojille. Hän opetti, että kirkon on oltava köyhän ja tuomitsi pappeja heidän rikkaudestaan ja irstaudestaan. Valdus kehoitti palaamaan varhaisten kristillisten yhteisöjen yksinkertaiseen elämään ja kaikkien ihmisten tasa-arvoisuuteen. Puettuina karkeisiin ja huonoihin vaatteisiin valdolaiset saarnaajat kiertelivät Ranskan ja Italian kaupungeissa ja kylissä. Valduksen seuraajien lukumäärä kasvoi nopeasti.

Toinen kerettiläinen n. s. katarien (kreikkalaisesta sanasta «kataros» — puhdas) lahko levisi myöskin Ranskassa ja Italian pohjoisosassa. Katarit kielsivät katolisen kirkon ja sen opin. He eivät tunnustaneet paavia, katolisia piispoja eivätkä pappeja. Heillä oli omat pappinsa.

Ranskan eteläosassa nimitettiin valdolaisia ja katareja heidän keskuksensa Albyn kaupungin mukaan albigenseiksi. Monet kaupunkilaisista ja ritareista liittyivät Ranskassa albigenseihin, ja heitä suojeli Toulousen kreivi. Feodaalit suunnittelivat katolisen kirkon suurten alueiden valtaamista.

Paavi Innocentius III julisti albigensejä vastaan ristiretken (v. 1208). Pohjois-Ranskaan kerääntyi suuri ritarien sotajoukko. Taistelu kesti 20 vuotta. Ristiretkeläiset suhtautuivat ennenkuulumattoman julmasti kerettiläisiin, he tuhosivat monien kaupunkien koko väestön. Paavin lähettiläs (legaatti) sanoi: «Surmatkaa kaikki, kyllä jumala löytää toisessa maailmassa omansa», s. o. jumala saa selville, kuka on katolinen ja kuka kerettiläinen. Kukoistava ja rikas etelä-Ranska ryöstettiin putipuhaaksi ja autioksi.

Kerettiläisyyttä vastaan käytävää taistelua varten kirkko perusti erikoisen oikeuden, inkvisitiön. Inkvisiittorit etsivät kerettiläisiä ja lahkolaisuudesta epäiltyjä. Kerettiläiset heitettiin vankilaan ja kidutusten avulla koetettiin heidät saada tunnustamaan. Tuomitut jätettiin maallisen oikeuden rangaistaviksi «ilman verenvuodatusta». Tällainen tekopyhä määritelmä merkitsi kerettiläisen polttamista roviolla. Kaikkiällä, missä epäiltiin olevan lahkolaisuutta, loimusivat roviot. Tuomiot pantiin täytäntöön julki-
sesti peloituksena toisille.

Kerjäläis- munkkikunnat.

Katolinen kirkko käsitti, ettei se yksistään terrorilla voi taistella kansanliikettä vastaan. Se alkoi etsiä keinoja kansan vetämiseksi puolelleen. Sitä tarkoitusta varten perustettiin fransiskaani «kerjäläismunkkikunta». Fransiskaanisen veljeskunnan jäsenet vannoiivat köyhyysvalan. Valdolaisten tavoin he kulkivat paljasjaloin ja huonosti puettuina, hoitivat sairaita ja jakoivat almuja. He saarnasivat talonpojille ja käsityöläisille kehoittaen heitä olemaan kirkolle uskollisia. Fransiskaani-köyhyys oli vain näennäistä, itse asiassa keräsivät fransiskaani-luostarit hyvin pian maita ja rikkauksia itselleen. Ulkonainen köyhyys oli fransiskaaneille tarpeen kansan luottamuksen saavuttamiseksi.

Toinen «kerjäläisveljeskunta», dominikaanit, oli asettanut päämääräkseen taistella kerettiläisyyttä vastaan. Heidän tehtävänään oli valmistaa jumaluusoppineita. Erikoisesti tunnettuja he olivat inkvisiittoreina. Innostaan kerettiläisten etsintään ja tuhoamiseen he alkoivat nimittää itseään «herran koiriksi».

Roviot ja munkkien saarnat eivät kuitenkaan voineet tukahduttaa kerettiläisyyttä, sillä lahkot johtuivat kansanjoukkojen vaikeasta asemasta ja olivat kaupunkilaisten vastarintana kirkon mielivaltaa vastaan. Kirkon tuhoamien kerettiläisten tilalle ilmaantui yhä uusia.

Huolimatta paavien mahtavuudesta lahkolaisuuden leviäminen oli merkinä katolisen kirkon vaikutusvallan vähenemisestä.

Fredrik II. Paavien ja keisarien välinen taistelu jatkui XIII vuosisadan koko alkupuolen.

Paavien vaarallisin vihollinen oli Barbarossan pojanpoika Fredrik II. Hän oli samanaikaisesti Pyhän Rooman keisarikunnan keisari ja Sisilian kuningaskunnan kuningas. Siihen kuului Sisilia sekä Etelä-Italia. Hänen aikanaan Sisilian kuningaskunnasta tuli yksi Euroopan voimakkaimpia ja rikkaimpia valtioita. Fredrik II tukahdutti Etelä-Italian ja Sisilian feodaalien itsenäisyyden ja näinollen hänestä tuli rajaton itsevaltiainen. Hän muodosti Sisilian arabialaisista vakinaisen sotajoukon ja rakensi mahtavan laivaston. Fredrik II solmi Itämaiden muhamettilaisvaltioiden kanssa edullisia kauppayhteyksiä. Hänen rahastonsa rikastui tulleista sekä bysanttilaisten tavoin käytäntöön otetuista valtion monopooleista.

Fredrik II halusi lopullisesti alistaa valtaansa koko Italian. Se saattoi hänet sotiin paaveja ja pohjois-italialaisia kaupunkeja vastaan. Paavit julistivat useamman kerran Fredrikin pannaan. Mutta Fredrik II ei uskonut paavin kirouksen voimaan ja kehoitti kaikkia hallitsijoita liittoutumaan yhteistä vihollista, Rooman paavia vastaan. Fredrik II kuoli kesken Italian valloitus sodan (1250).

Tässä taistelussa koko Hohenstaufien suku tuhoutui. Saksan keisarien oli luovuttava Italian hallitsemisesta. Saksan ruhtinaat käyttivät hyväkseen keisarien Italiaa vastaan käymää taistelua saavuttaakseen täydellisen itsenäisyyden. Hohenstaufien kukistumisen jälkeen keisarillinen valta heikkeni Saksassa täydellisesti.

Näin saksalaisten keisarien suunnitelma yleiseurooppalaisen keisarikunnan muodostamisesta päättyi täydelliseen epäonnistumiseen, etupäässä Italian kaupunkien vastustuksen johdosta. Saksa suoriutui tästä taistelusta vielä hajanaisempana kuin mitä se ennen oli ollut.

Dominikaani- ja fransiskaanimunkki.

MONGOOLIEN VALLOITUKSET.

Samaan aikaan, kun Länsi-Euroopassa jatkui paavien ja keisarien välinen taistelu, Aasiassa tapahtui valtavia muutoksia, jotka uhkasivat Eurooppaa kauhealla vaaralla. Keski-Aasiassa muodostui laaja mongoolien valtio, joka ulotti valloituksensa suurimpaan osaan Aasiaa ja Itä-Eurooppaan.

**Keski-Aasian
paimentolais-
heimot.**

Keski-Aasian ylätasangoilla ja aroilla asuvat heimot harjoittivat karjanhoitoa. Suuret laumat suurta ja pientä sarvikarjaa sekä hevosia turvasivat heimot kaikella välttämättömällä. Maito ja liha käytettiin ravinnoksi, villasta valmistettiin huopaa, nahkasta hihnoja, vaatteita, satuloita ja ohjaksia. Karja oli ympäri vuoden laitumilla. Karjanhoitajien ainoana huolena oli karjan ajaminen laitumelta toiselle ja sen vartioiminen vierailta heimoilta ja villieläimiltä. Karja siirrettiin laitumelta toiselle useamman kerran vuodessa. Karjalaumojen mukana siirtyivät ihmisetkin. Heidän asumuksensa (jurtat) oli valmistettu yhtämittäisiä muuttoja silmälläpitäen. Jurtat voitiin helposti pystyttää mille paikalle hyvänsä, samoin helposti koota ja asettaa lehmien, härkien tai hevosten vetämillä vankkureille. Usein käytettiin rattaille lujasti tehtyjä jurttia.

Paimentolaisten elämä oli hyvin ankaraa. Luonnononnettomuudet, jotka usein tuhosivat karjaa ja saattoivat karjanhoitajat tuhon partaalle, villieläinten hyökkäykset ja naapuriheimojen anastusretket pakoittivat sekä miehet

että naiset noudattamaan mitä ankaraa kuria ja olemaan valmiina minkälaisiin yllätyksiin tahansa. Jokainen paimentolaisheimo oli hyvin kurinalainen sotilaallinen järjestö, jossa eniten annettiin arvoa rohkeudelle.

Keski-Aasian paimentolaisheimoilta karja ei enää pitkiin aikoihin ollut yhteistä sukuomaisuutta. Paimentolaisten keskuudessa kehittyi sukuylimystö, joka omisti tuhansia päitä sarvikarjaa ja satoja hevosia. Ylimysten ympärille kerääntyi uskalikkojen taistelujoukkueita. Heitä ei miellyttänyt yksinkertainen ja ankara elämä. Keski-Aasiaa ympäröivät maat — Kiina, Intia ja Irani, näyttivät heistä satumaisten rikkauksien mailta. He kuuntelivat halulla kertomuksia näistä maista. Laulajat olivat säilyttäneet perimätietoja rikkaisiin maihin suoritetuista muinaisista hyökkäyksistä ja siitä, miten uskaliaat paimentolaisheimot olivat perustaneet kokonaisia valtakuntia.

Hajallaan olevien paimentolaisheimojen sukuylimystön keskuudessa alkoi vähitellen muodostua liittoja maiden ja karjan suojelemiseksi sekä sotia ja saaliinastusta varten.

Tshingis-kaani.

Tshingis-kaani ja sotajoukkojen järjestäminen. Mongooliksi nimitettyjen heimojen liittoutuman johdossa oli Temudsin. Mongoolilaisen ylimystön suuressa kokouksessa v. 1206 valittiin Temudsin keisariksi, ja häntä alettiin nimittää Tshingis-kaaniksi. Lukutaidoton ja ainoastaan äidinkieltään hallitseva Tshingis-kaani osoittautui pian erinomaisen kykeneväksi sotapäälliköksi ja järjestäjäksi. Hän pani toimeen kaikkien alaistensa kansojen sotilaallisen järjestämisen. Kaikki mongoolilaismiehet jaettiin kymmenikköihin, satoihin ja tuhansikkoihin. Jokaiseen tällaiseen joukkoon kuului ainoastaan yhden suvun jäseniä. Jokaisen joukko-osaston päälliköksi määräsi Tshingis-kaani jonkun sukuylimyksistä, ja virka oli perinnöllinen. Joukkueet kuuluivat suurempiin sotilasyksikköihin. Koko sotajoukko jakaantui kolmeen osaan: keskusta, oikeaan eli läntiseen sivusta, ja vasempaan eli itäiseen sivusta. Mitä ankarin kuri, joka pienimmästäkin tottelemattomuudesta tai pelkuruudesta tuomitsi kuolemaan, lujitti paimentolaiselämän jo ennestään kurinalaisuuteen opettamat joukkueet yhdeksi kokonaisuudeksi.

Mongoolien valloitukset. Tshingis-kaani suuntasi ensimmäisen suuren retkensä itään valloittaakseen Pohjois-Kiinan. Retki päättyi Kiinan pääkaupungin valtaukseseen (v. 1215). Tämän kaupungin nykyinen nimi on Peking. Tshingis-kaani sai Kiinasta suuren sotasaaliin. Tämän jälkeen hän suuntasi sotaretkensä länteen muhamettilaisvaltioihin. Suunnaton mongooli-sotajoukko kohtasi siellä ainoastaan pieniä feodaalien joukkoja, jotka tuhottiin yksitellen. Valloitettuaan Keski-Aasian ja Iranin itäiset alueet Tshingis-kaani saapui Indus-joelle. Samanaikaisesti Iranin pohjoisosaan lähetetyt joukot Dsebein ja Subedein johdolla kulkivat Kaukasusvuorten ylitse Etelä-Venäjän aroille, joilla asui polovtseja. Ne tuhottiin ja sen jälkeen mongoolit saivat Kalkajoella ensimmäisen voiton venäläisistä ruhtinaista.

Tshingis-kaani kuoli v. 1227. Hänen kuolemansa ei keskeyttänyt mongoolien valtauksia. Tshingis-kaanin jälkeläiset valloittivat Keski- ja Etelä-Kiinan. Etu-Aasiassa mongoolijoukot pääsivät Välimerelle saakka.

Euroopalle vielä tuhoisampia olivat Tshingis-kaanin pojanpojan Batun sotaretket. Valloitettuaan joukon venäläisiä ruhtinaskuntia hän hyökkäsi Unkariin, Puolaan ja Saksaan. Unkarilaisten, puolalaisten ja saksalaisten sotajoukot tuhottiin. Euroopan pelasti vain se, että mongooliruhtinaiden keskuudessa syntyi eripuraisuutta.

Mongoolilainen valtakunta. Tyyneltä valtamereltä Välimerelle asuvien kansojen miellissä on mongoolien herruus säilynyt kauheana onnettomuutena. Mongoolilainen ylimystö orjuutti alistamiaan kansoja ennenkuulumattomalla tavalla. Rikkaudestaan ja kulttuuristaan kuuluisat seudut autioituivat, kylät ja kaupungit ryöstettiin ja poltettiin, ja asukkaat joutuivat orjiksi. Mongoolilaiset virkamiehet kantoivat veroja kiduttaen ja mestaten, jolloin paikallinen väestö pakeni minne sattui. Kesti kauan, ennenkuin mongoolien valloittamilla alueilla taas muodostuivat kulttuurielämälle otolliset ajat. XIII–XIV vuosisadalla hajosi mongoolilainen valtio toisistaan riippumattomiksi Tshingis-kaanin jälkeläisten hallitsemiksi alueiksi (ulus). Tärkeimpiä olivat Kiina (Juanin keisarikunta), Tsagatain alue (ulus), Siperian kaanikunta ja Kultaisen Ordan kaanikunta. Samaten muodostui voimakas mongoolilaisvaltio entisen Iranin alueelle.

Bagdadin kalifikunnan loppu. Tshingis-kaanin joukot tuhosivat Iranin muodostamatta sinne kuitenkaan mongoolilaista valtiota. XIII vuosisadalla antoi mongoolilainen ylimystö Iranin lopullisen kukistamisen Tshingis-kaanin pojanpojan, Hulagu-kaanin tehtäväksi. Hän valloitti loput iranilaisista alueista ja valtasi v. 1258 Bagdadin surmaten viimeisen kalifin ja hänen läheiset omaisensa. Bagdadin valloitettuaan mongoolit saivat mitä arvokkaimman sotasaaliin. Kalifin aarrevarastossa oli suunnattomia rikkauksia, joiden avulla olisi voinut aseistaa suurenkin sotajoukon. Ahneudessaan

kalifi ei halunnut koskea rikkauksiinsa, ja ne joutuivat kokonaisuudessaan mongooleille. Niiden säilytyspaikaksi kaani määräsi rakennettavaksi Urmnin järven keskellä olevalle saarelle lujan linnoituksen.

Valloitettuaan Bagdadin Hulagu-kaani suuntasi retkensä Azerbaidzhaaniin tehden **Taurian** kaupungin pääkaupungikseen.

Mongoolit ja Länsi-Eurooppa. Länsi-Eurooppa säästyivät mongoolien herruudesta, joka painoi raskaana ikeenä Aasian ja Itä-Euroopan useimpia maita ja jarrutti niiden talouden ja kulttuurin kehitystä. Mutta mongoolit antoivat usein Länsi-Euroopan tietää itsestään suorittamalla hyökkäyksiä Puolaan ja Unkariin. Näiden hyökkäysten johdosta kokonaiset alueet autioituivat, osa väestöstä sai surmansa, osa vietiin vankeina orjamarkkinoille ja osa pakeni metsiin pelastuakseen hirveiden aroratsastajien käsistä. Euroopan vapautti näistä kauheista hyökkäyksistä vain Venäjän ja Ukrainan kansojen sankarillinen taistelu mongoolilaisia valtioita, Kultaista Ordaa ja sen hajaannuttua muodostuneita kaanikuntia vastaan.

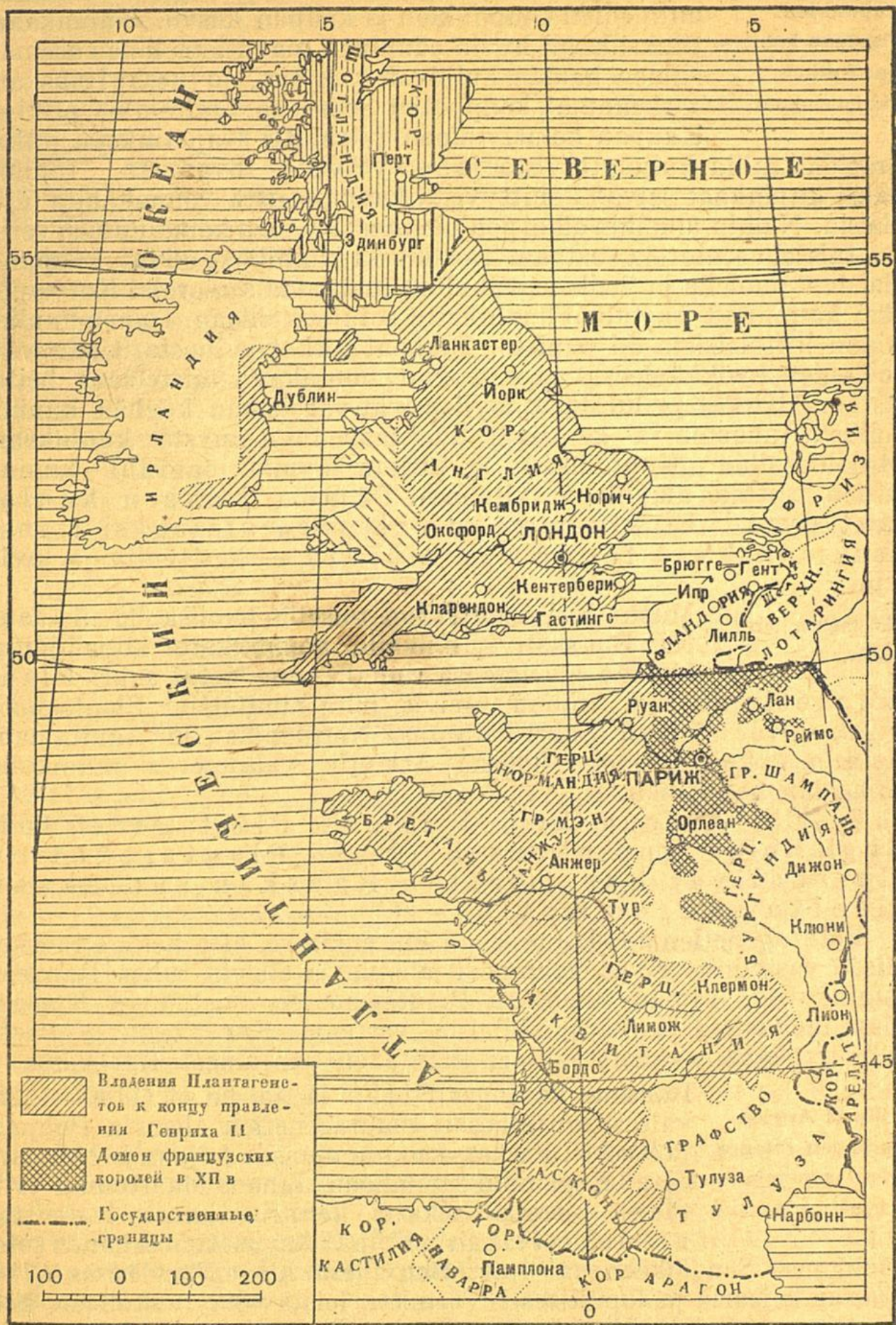
XIII LUKU.

RANSKA XII—XV VUOSISADALLA.

1. §. Ranska XII—XIII vuosisadalla. Kuningasvallan lujittuminen.

Kuningasvallan heikkous ensimmäisten Kapetinkien aikana. XII vuosisadan alussa Ranska oli vain nimellisesti kuningaskunta. Itse asiassa se oli hajaantunut itsenäisiksi feodaalisiksi alueiksi (herttua- ja kreivikunniksi). Huomattavimpia niistä olivat pohjoisessa Flander, lännessä Normandia, Bretagne ja Anjou, idässä Burgundia ja Champagne sekä etelässä Aquitania ja Toulousen kreivikunta. Jokainen näistä alueista oli pinta-alaltaan Kapetinkien kuninkaallisia perintömaita suurempi. Kuninkaallisten alueiden huomatuimpia kaupunkeja olivat Pariisi ja Orleans. Kaikki herttuat ja kreivit olivat Kapetinki-kuninkaiden vasalleja, mutta itse asiassa he olivat alueittensa riippumattomia hallitsijoita, eikä kuninkaalla ollut mitään keinoja saada heitä alistumaan. Kapetingit eivät voineet edes omalla alueellaan saada vasallejaan tottelemaan. Kuninkaalliset vasallit rakensivat lujia linnoja ja harjoittivat ryöstöjä valtateillä. Kuninkaankin piti kulkea alueillaan suuren, vahvasti aseistetun joukon saattamana.

Ensimmäisten Kapetinkien politiikka sisältyikin tottelemattomia vasalleja vastaan käytyyn loppumattomaan taisteluun ja pieniin valloituksiin, joiden tarkoituksena oli laajentaa heidän alueitaan. Kuninkaat eivät useinkaan valinneet keinoja. Niinpä kerrotaan, että Filip I (1066—1108) ryösti italialaisia kauppiaita, jotka tavaroineen kulkivat markkinoille.

Plantagenetien valtakunta.

**Kaupunkien
ja kaupan kehitys.
Kapetinkien
voimistuminen.**

XII vuosisadalla alkoivat Kapetingit voimistua, mitä edisti kaupunkien ja kaupan kasvu. Kuninkaan tiluksilla oli hyvin edullinen maantieteellinen asema. Niiden kautta kuljivat pohjois- ja keski-Ranskan tärkeimmät kauppatiet Seine- ja Loire-jokia pitkin. Kaupan kehittyminen rikastutti Kapetinkeja, jotka keräsivät tullia kuljetettavista ja myytävistä tavaroista. Tämän lisäksi kuninkaat saivat kehittyvistä kaupungeista voimakkaita liittolaisia. Näihin aikoihin alkoi pohjois-ranskalaisten kommuunien verinen taistelu senioreja vastaan. Taistelussa kuninkaat olivat kaupunkilaisten puolella ja heikensivät siten mahtavia senioreja. Korvaukseksi kaupungit auttoivat kuninkaita sotajoukoillaan. Toinen kuninkaiden liittolaisista oli papisto. Rikkaat kirkot ja luostarit kärsivät feodaalien hyökkäyksistä ja auttoivat kuninkaita taistelussa heitä vastaan. Kirkot ja luostarit täydensivät varoistaan köyhää kuninkaallista rahastoa ja keräsivät mailtaan täydennystä kuninkaan sotajoukkoihin. Kaupunkien ja kirkon avulla onnistui kuninkaiden lujittaa alueillaan valtaansa. Tämän jälkeen kuninkaat pyrkivät alistamaan valtansa alaiseksi Ranskan mahtavia feodaalisenioreja — herttuota ja kreivejä.

**Plantagenetien
valtio.**

Mutta XII vuosisadan toisella puoliskolla ilmaantui Ranskan kuninkaille voimakkaita kilpailijoita. Heidän alueittensa rinnalle muodostui suuri Plantagenetien valtio. Anjoun kreivit, joita nimitettiin Plantageneteiksi, saivat Anjoun lisäksi haltuunsa Normandian ja Aquitanian. Melkein koko läntinen Ranska Atlantin valtameren rannikolla oli heidän hallussaan.

V. 1154 Anjoun kreivi Henrik Plantagenet tuli Englannin kuninkaaksi. Nyt Plantagenetien alueet olivat kuusi kertaa Ranskan kuninkaan alueita suuremmat.

Plantagenetien heikkoutena oli kuitenkin se, että heidän ranskalaiset vasallinsa eivät halunneet alistua ja etsivät tukea Ranskan kuninkailta. Tämän ohella oli Plantagenetien taisteltava Englannissa feodaaleja ja kaupunkilaisia vastaan. Kapetingit käyttivät tätä hyväkseen valloittaakseen Plantagenetien alueet Ranskassa.

**Filip II August
ja hänen sotansa
Plantageneteja
vastaan.**

Ranskan kuningas Filip II August (1180—1223) valtasi suuren osan Plantagenetien alueista Pohjois- ja Keski-Ranskassa, muun muassa Anjoun ja Normandian. Englannin kuninkaan Juhana Maattoman yrittäessä liitossa Saksan keisarin kanssa valloittaa nämä alueet takaisin Filip II August tuhosi hänen sotajoukkonsa. Sen jälkeen hän voitti Bouvinesin luona Flanderissa (1214) Saksan keisarin ja lopullisesti varmisti loistavalla voitollaan herruutensa valloitetuilla alueilla. Englannin kuninkaalle jäi alueita ainoastaan Ranskan lounaisosassa. Pian tämän jälkeen liitettiin Ranskan kuninkaallisiin alueihin rikas Toulousen kreivikunta, jonka

pohjoisranskalaiset ritarit olivat tätä ennen valloittaneet albigenseja vastaan tehdyn «ristiretken» nimessä.

Näin saivat kuninkaalliset alueet pääsytién Väli-merelle ja muodostuivat monta kertaa laajem-
miksi kuin yksikään Ranskan feodaalien riippu-
mattomista alueista.

Ludvik IX oikeusreformi. Filip II pojanpojan Ludvik IX aikana (1226—1270) ryhdyttiin useihin tärkeisiin, kuninkaan valtaa voimistaviin toimenpiteisiin.

Näistä toimenpiteistä oli tärkein oikeusreformi. Sen päämääränä oli feodaalien tuomitsemisoikeuksien vähentäminen ja kuninkaallisen oikeuslaitoksen vahvistaminen. Ludvik IX määräsi, että feodaalien tuomioistuimien päätöksistä voidaan valittaa kuninkaalliseen oikeuteen. Tärkeimpiä asioita, kuten vääränrahantekijöiden käsittelyä, murha-asioita ja murhapolttoja ei enää tutkittu feodaalien tuomioistuimissa, vaan ainoastaan kuninkaallisissa.

Ludvik IX käsitteli usein itse oikeusasioita. Hän käsitteli suurfeodaaleja vastaan tehtyjä valituksia ja pakoitti feodaalit alistumaan päätöksisiinsä. Se aiheutti suurparoonien keskuudessa napinaa, mutta alempi ritaristo, papisto sekä kaupungin väestö olivat kuninkaan puolella.

Ludvik IX poisti oikeuslaitoksistaan «jumalan tuomion», jonka avulla usein käsiteltiin asiat feodaalien tuomioistuimissa.

2. §. Filip IV Kaunis ja säätyvaltiopäivien muodostuminen.

Filip IV ja paavi Bonifacius VIII. Ludvik IX pojanpoika Filip IV Kaunis (1285-1314) yhdisti kuninkaallisiin alueisiin uusia alueita, joista tärkein oli markkinoistaan kuulu Champagnen kreivikunta. Hän halusi valloittaa Flanderin varakkaan kreivikunnan, mutta hänen ritarinsa kärsivät tappion taistelussa flanderilaisia käsityöläisiä vastaan. Filipin käymät sodat nie-
livät paljon varoja. Ainaisen rahanpuutteen johdosta joutui Filip IV riitoihin paavi Bonifacius VIII kanssa. Bonifacius VIII koetti Innocentius III:n tavoin kaikin keinoin kohottaa paavien valtaa. Ennen kaikkea hän huolehti paavin tulojen suurentamisesta. Paavi kielsi papistoa maksamasta kuninkaalle veroa kirkon maista. Vastaukseksi kielsi kuningas kullaa ja hopeaa maastaviennin, ja siten paavi ei saanut tuloja Ranskan kirkolta.

Asia kehittyi niin pitkälle, että paavi julisti kuninkaan pannaan, mutta kuninkaallinen neuvosto puolestaan julisti paavin kerettiläiseksi. Italiaan matkusti lähettäjäitä, joiden tuli saada aikaan paavin eroittaminen virasta. Näihin yhtyivät kirkkovaltion feodaalit, jotka olivat tyytymättömiä Bonifacius VII:n vallanhimoiseen politiikkaan. Lähettäjäät tapasivat paavin lähellä Roomaa sijaitsevassa Avignonin kaupungissa (jossa oli paavin kesäpalatsi) ja syytivät häntä vastaan uhkauksia ja kirouksia. Ylpeä vanhus ei voinut tätä alennusta kestää, ja pian tämän jälkeen hän kuoli. Filip IV sai

aikaan sen, että paaviksi valittiin ranskalainen Clement IV. Hän siirsi paavin pääkaupungin Roomasta Ranskaan, Avignonin kaupunkiin. Siellä paavit elivät noin 70 vuotta (1308—1378) ollen täydellisesti riippuvaisia Ranskan kuninkaasta ja hänen tahtonsa toteuttavaisia aseita.

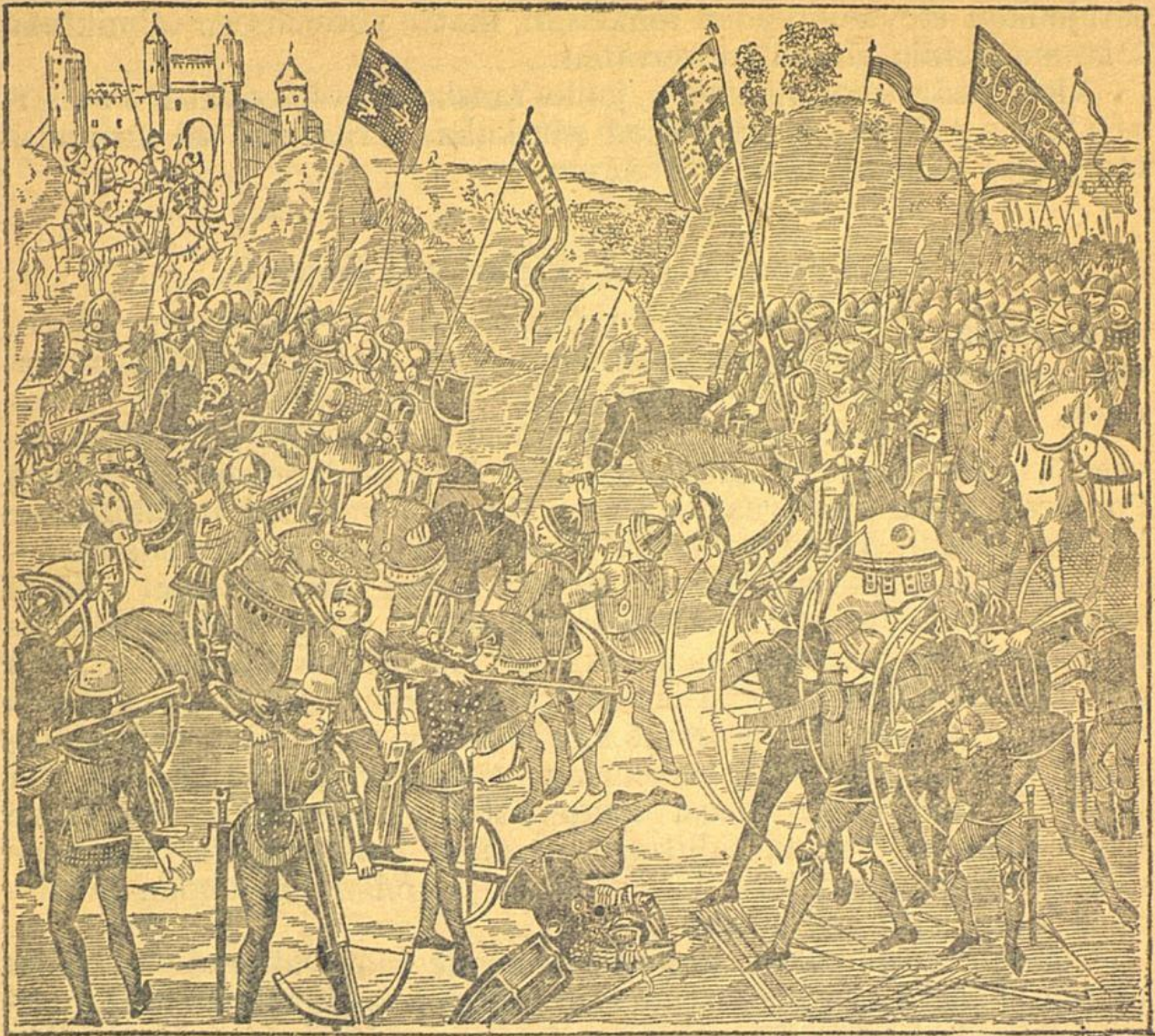
Säätyvaltiopäivät (Kenraalistaatit). Tärkeissä tapauksissa Ranskan kuninkaat kutsuivat valtiopäiville suurfeodaaleja ja korkeimman papiston. Filip IV kutsui valtiopäiville myöskin kaupunkien edustajia, koska kaupunkien kauppiassääty oli tähän aikaan jo suuresti voimistunut ja sillä oli suuria rahavaroja. Ensimmäisen kerran kutsui kuningas valtiopäivät koolle v. 1302, jolloin hän juuri oli riidassa paavin kanssa. Näin saivat Ranskassa alkunsa säätyvaltiopäivät, joihin kokoon tui kolmen säädyn — papiston, aateliston ja kaupunkilaisten edustajia. Valtiopäivillä ei kuitenkaan ollut koko Ranskan kansa edustettuna. Suurin osa väestöstä, nim. talonpojat, ei ottanut lainkaan osaa hallintaan. Kaupunkien asukkaista osallistuivat säätyvaltiopäiville ainoastaan rikkaat kauppiaat, mutta väestön suurimmalla osalla ei ollut oikeutta osallistua valtiopäivävaaleihin. Jokainen sääty käsitteli ja ratkaisi asiat erikseen, ja ne kerääntyivät yhteiseen neuvotteluun vasta viime hetkellä laatiakseen vastauksen kuninkaalle, mutta sielläkään ei yhden säädyn päätös ollut velvoittava toisille. Säätyvaltiopäivien tärkeimpänä tehtävänä oli verojen määrääminen. Ranskassa ei ollut pysyviä veroja, ja tämän takia kuninkaan piti joka kerta pyytää valtiopäiviltä lupaa veron määräämiseen. Säätyvaltiopäivät käyttivät sitä hyväkseen. Ne suostuivat vahvistamaan veron ainoastaan sillä ehdolla, että kuningas julkaisi jonkun heille tarpeellisen määräyksen. Säätyjen kesken ei ollut yksimielisyyttä. Kaupungit olivat vihamielisissä suhteissa aateliston ja papiston kanssa. Se ehkäisi Säätyvaltiopäiviä saamasta suurta vaikutusvaltaa hallinta-asioissa.

3. §. Ranska XIV vuosisadalla ja Satavuotisen sodan alku.

Satavuotinen sota.

V. 1328 sammui Kapetinkien hallitsijasuku. Feodaalit kohottivat valtaistuimelle Kapetinkien sukulaisen Filip Valoisin.

V. 1337 alkoi Ranskan ja Englannin välillä pitkäaikainen sota, joka lyhyin keskeytyksin jatkui vuoteen 1453. Sotaa nimitettiin «Satavuotiseksi sodaksi». Ranskan kuninkaat yrittivät valloittaa rikkaan teollisuusalueen Flanderin. Se oli ainoa Pohjois-Ranskan alueista, mikä ei vielä kuulunut kuninkaan tiluksiin. Englantilaiset eivät voineet sallia sen tapahtuvan, sillä Flanderin teollisuuskaupungit olivat englantilaisen villan perusostajia, ja villan maastaviennistä saivat englantilaiset feodaalit ja kuningas suuria tuloja. He pelkäsivät menettävänsä tämän etuisuuden, jos Ranskan kunin-

Taistelu Satavuotisen sodan ajoilta.

gas saisi Flanderissa määräysvallan. Flanderilaisia kaupunkveja johtaville rikkaille verantuottajille oli edullista villan hankinta Englannista, ja he pelkäsivät ranskalaisten herruutta. Siksi he liittoutuivat englantilaisten kanssa. Englantilaiset saivat liitossa rikkaiden kaupunkien kanssa suurta rahallista tukea. Englantilaisten perusvoimana oli jalkaväen palkkasoturijoukko, joka oli hyvin kurinalainen. Ranskalaisten ritarien joukot eivät tunnustaneet kuria, eikä niitä oltu opetettu yhteistoimintaan.

Englantilaisten saamat voitot.

Tämän johdosta olikin englantilaisilla ylivoima. V. 1346 he tuhosivat ranskalaisen sotajoukon Crecyn luona. Taistelun kulun ratkaisivat englantilaiset jousimiehet. Heidän pitkät nuolensa lensivät aina 350 metrin päähän. Oma jalkaväkeään polkien ranskalaiset ritarit hyökkäsivät epäjärjestyksessä olevana joukkona englantilaisten kimppuun. Silloin englantilaiset jousimiehet ampuivat heitä läheltä.

Ranskalaiset menettivät 1500 ritaria, kun taas englantilaiset menettivät ainoastaan 3 ritaria ja 40 jousimiestä. Crecyn luona tapahtunut taistelu osoitti kurinalaisen ja komennusta tottelevan

sotajoukon etevämmyyden rohkeisiin, mutta yhtenäiseen toimintaan tottumattomiin ritareihin verraten.

Vielä raskaampi oli tappio, jonka ranskalaiset kärsivät P o i t i e r-
s i n luona (1356). Hyvin paljon ranskalaisia ritareita sai surmansa
tai joutui vangiksi tässä taistelussa.

4. §. Étienne Marcelin kapina ja la Jacquerie.

Säätyvaltiopäi-
vien koollekutsu-
minen.

Sodassa kärsityt tappiot saivat Ranskassa aikaan yleisen mielenkuohon kuninkaallista hallitusta vastaan. Eivät ainoastaan sodan köyhdyttämät talonpojat olleet tyytymättömiä, vaan myöskin kaupunkiväestö, sillä sota esti kaupankäyntiä. Englantilaiset olivat saaneet Poitiersin luona kuningas J u h a n a H y v ä n vangiksi, ja hallituksen johtoon asetui hänen poikansa K a a r l e. Hänen piti kutsua säätyvaltiopäivät koolle saadakseen rahoja sodan jatkamiseen. Näillä Pariisissa kokoontuvilla valtiopäivillä olivat enemmistönä Pohjois-Ranskan tyytymättömät kaupunkilaiset. Valtiopäivät vaativat, että valtakunnan puolustuksen asia annettaisiin niiden hoidettavaksi ja että olisi pantava toimeen tutkimus kuninkaan virkamiesten väärinkäytöksistä. Kaarle kiirehti laskemaan valtiopäivät hajalle, mutta silloin Pariisin väestö nousi kauppiaaliiton esimiehen Étienne Marcelin johtamana hallitusta vastaan. Hallitusta vastaan nousivat niin kauppiaat kuin käsityöläiset ja sodan kurjuuden kiihoittama kaupungin köyhälistökin.

Kaarlen oli uudelleen kutsuttava koolle säätyvaltiopäivät, joilla kaupunkilaisilla oli vieläkin suuri enemmistö. Valtiopäivien vaatimuksesta julkaisi Kaarle S u u r e n o r d o n a n s s i n (määräyksen). Sen mukaan oli valtiopäivillä oikeus kokoontua ilman kuninkaan määräystä, omasta aloitteestaan. Hallinnan ja verojen kokoamisen silmälläpito annettiin valtiopäivien nimittämälle neuvostolle. Näin ollen valtiopäivät saivat kaiken vallan käsiinsä. Kaarle oli pakoitettu antamaan valtiopäiville periksi, mutta peittäen suuttumuksensa hän odotti edullista tilaisuutta peruuttaakseen nämä myönnytyksensä.

Kaarlen ja sääty-
valtiopäivien
välinen taistelu.

Aatelisto ja papisto pitivät vihamielisesti silmällä valtiopäivien voimistumista, sillä siellä oli enemmistönä kaupunkiväestö. Sen keskuudessa ei myöskään vallinnut yksimielisyys, sillä eräät kaupungit olivat tyytymättömiä siihen, että johtava asema liikehtimisessä oli pariisilaisilla. Valtiopäivien määräämät verot olivat raskaita ja lankesivat enimmäkseen köyhien maksettaviksi, ja ne määriteltiin ja kerättiin epäoikeudenmukaisesti. Valtiopäivien suorittama vallanhoito ei kaupunkiväestölle ollut lainkaan parempi kuin kuninkaan valta.

Kaarle päätti käyttää tätä valtiopäiviä kohtaan herännyttä tyytymättömyyttä hyväkseen ja yritti palauttaa entisen hallintajärjestyksen. Mutta silloin nousi Pariisissa uusi kapina (v. 1358). Aseistetut kaupunkilaiset tunkeutuivat palatsiin ja surmasivat Kaarlen nähden

XIV vuosisadalla useiden talonpoikien onnistui ostaa itsensä vapaaksi maaorjuudesta. Seniorit suostuivat tähän mielihyvällä, sillä heillä oli ainainen rahapula, pakoittivatpa he joskus väkisin talonpojan ostamaan itselleen vapauden. Tämä lunastus paransi kuitenkin hyvin vähän talonpojan asemaa, sillä talonpojan maa jäi edelleenkin seniorin omaisuudeksi. Tämän tähden talonpojan täytyi edelleenkin suorittaa seniorille päivätyövelvollisuuttaan, veropäiviä. Suurin osa talonpoikia jäi kuitenkin vielä maaorjiksi. Seniorit käyttivät jokaista mahdollisuutta hyväkseen lisätäkseen talonpojan velvollisuuksia. Erittäin raskaaksi tuli Ranskan talonpojan asema Satavuotisen sodan aikana.

Ranskalaisia talonpoikia ryöstivät niin englantilaiset kuin ranskalaisetkin sotajoukot. Ryöstäjiltä ei ollut turvaa missään. Feodaalit eivät puolustaneet talonpoikia, vaan puolestaan jouduttivat heidän kurjistumistaan määräämällä uusia veroja. Talonpoikaiston oli maksettava yhä suurempia veroja sodankäyntiä varten. Kuningas ja monet senioreista joutuivat vangiksi, ja heidän lunastamiensa tarvittiin taas rahaa, joka talonpoikien oli luovutettava.

Talonpojissa kehittyi hehkuva viha maaorjuussortoa ja feodaaliorjuuttajia kohtaan. Ritarien ja talonpoikien verinen yhteentörmäys eräällä paikkakunnalla Pohjois-Ranskassa oli kipinä, josta syttyi suuri palo, se valtasi pian huomattavan osan Pohjois-Ranskaa.

Tämä toukokuussa v. 1358 alkanut kapina maaorjuuden iestä vastaan tunnetaan nimellä la Jacquerie; se johtuu Jacques-Bonhomme (tuhma-Jaakko) pilkkanimestä, jonka aatelisto oli antanut talonpojille. Talonpoikaiskapina ei tapahtunut suunnitelmallisesti, vaan kehittyi vaistovarasesti.

Talonpojat uhkasivat «tuhota ylimystön viimeiseen mieheen saakka». Talonpoikaistoon yhtyivät maaseudun käsityöläiset ja kaupunkien köyhälistö. Kapinan johtajaksi oli valittu Guillaume Caleis, joka oli palvellut ennen armeijassa ja oli perillä sodankäyntitaidosta. Hänellä oli apulaisia, jotka olivat erillisten talonpoikaishoukkojen johdossa.

Aatelisto oli yllätetty, eikä se heti voinut tehdä talonpoikaistolle järjestynyttä vastarintaa. Talonpojat hävittivät feodaalien linnoja ja tuhosivat niiden asukkaita. Mutta Guillaume Caleis ymmärsi, että kapinan menestystä varten hänen oli saatava kaupunkiväestöltä tukea.

Kaupunkien köyhälistö oli talonpoikien puolella, mutta rikkaat suhtautuivat heihin kauhulla ja epäluottamuksella. Etienne Marcel ajatteli kuitenkin käyttää hyväkseen talonpoikaiston voimia taistelussa kuningasta vastaan. Hän ryhtyi talonpoikien kanssa neuvotteluihin ja kehoitti heitä tuhoamaan ne linnat, jotka estivät elintarpeiden tuontia Pariisiin. Mutta Etienne Marcel pelkäsi kapinallisia talonpoikia enemmän kuin kuninkaallisia sotajoukkoja. Siksi hän ratkaisevalla hetkellä pettikin talonpojat eikä antanut heille minkäänlaista apua. Tällä hän saattoi talonpoikain kapinan häviöön.

**La Jacquerien
kukistaminen.**

Aateliset tointuivat ensi säikähdyksestään ja aiheuttivat talonpoikain kurittomalle ja huonosti aseistetuille joukolle kaksi ratkaisevaa tappiota. Talonpoikaikapina oli kukistettu. Se oli kestänyt vain kaksi viikkoa. Guillaume Caleis saatiin petoksella vangiksi. Aateliset pilkkasivat häntä, nimittäen häntä «talonpoikaiskuninkaaksi», ja kruunun asemesta asettivat he hänen päähänsä tulikuuman rautaisen renkaan ja sitten mestasivat hänet. Nyt seurasi ankara tilinteko kapinallisten ja talonpoikien kanssa. Talonpoikia hirtettiin puihin, poltettiin ja ajettiin takaa pitkin metsiä kuin villipetoja. Näin surmattiin yli 20 tuh. henkilöä. Jotkut Pohjois-Ranskan alueista hävitettiin kokonaan.

Pian tämän jälkeen sai Marcel surmansa yöllisessä taistelussa. Kaarle valtasi joukkoineen Pariisin. Rikkaiden porvarien hallintaan ja raskaisiin veroihin tyytymätön kansa ei tehnyt Kaarlelle vastarintaa. Näin Pariisin kapina päättyi epäonnistumiseen.

La Jacquerie kärsi tappion siksi, että talonpojat olivat järjestymättömiä, kurittomia, eikä heillä ollut yhtenäistä toimintasuunnitelmaa. Siihen aikaan ei Ranskassa vielä ollut työväenluokkaa, joka olisi voinut johtaa kapinaa ja saavuttaa voiton. Kaupunkien köyhälistö auttoi talonpoikaistoa, mutta se oli vielä liian vähälukuinen ja heikko. Rikkaat porvarit halusivat vain käyttää talonpoikia hyväkseen omiin tarkoituksiinsa, ja pettivät heidät sen jälkeen. Kaupungin kapina ei onnistunut siksi, että se ei kyennyt järjestämään maaseudun kanssa kiinteää liittoa, sekä siksi, että sen johdossa olivat rikkaat porvarit, jotka huolehtivat ainoastaan omista eduistaan jatkaen köyhälistön sortoa.

5. §. Ranska XIV—XV vuosisadan vaihteessa.

**Sota Englantia
vastaan.**

Talonpoikaikapinan peloittama aatelisto pyrki nyt kaikin keinoin tukemaan kuningasta ja auttoi häntä vallan lujittamisessa. Valmistautuen jatkamaan sotaa kuninkaallinen hallitus suoritti erään tärkeän sotilaallisen uudistuksen. Crecyn ja Poitiersin luona heikkoutensa osoittaneet kurittomat ja huonosti järjestyneet ritarien sotajoukot vaihdettiin palkkasoturijoukkoihin.

Tuntien itsensä kyllin voimakkaaksi kuningas teki päättävän hyökkäyksen englantilaisia vastaan, ja ranskalainen sotajoukko valtasi pian takaisin englantilaisten valloittamia alueita. Ranskalaiset alkoivat tässä sodassa ensi kertaa käyttää tykistöä linnoituksia piirittäessään. He rakensivat voimakkaan sotalaivaston, jonka avulla tuhosivat Englannin rannikkoa. Nämä menestykset kävivät kuitenkin Ranskalle kalliiksi. Oli taas määrättävä uusia, raskaita veroja, jotka saivat väestön keskuudessa aikaan suurta tyytymättömyyttä. Ranskassa puhkesi uusia levottomuuksia.

XIII vuosisadalta lähtien kuninkaas jakoivat nuoremmille pojilleen osia valtiotiluksista. Näin kehittyi vanhojen feodaalilääni-

tilalle uusia kuninkaalliseen perheeseen kuuluvien prinssien omistamia läänejä. Näistä on erikoisesti mainittava Burgundin herttua kunta, johon kuului tiluksia Itä-Ranskassa ja Länsi-Saksassa, mukaanluettuina Flanderi ja sen läheisyydessä olevat alueet. Burgundilaisten herttuain ja toisten feodaalien välillä käytiin taistelua vallasta Ranskassa. Sitä käytti hyväkseen Englannin kuningas Henrik V hyökätessään uudelleen Ranskaan. Burgundilaiset herttuat asettuivat hänen puolelleen. Azincourtin luona (1415) englantilaiset joukot saavuttivat voiton. Englantilaiset valloittivat Pariisin, anastivat melkein koko Ranskan Loiren pohjoispuolella ja ryhtyivät piirittämään Orleansin linnoitettua kaupunkia. Englannin kuningas julisti itsensä Ranskan kuninkaaksi.

Mutta englantilaisten saavutukset eivät olleet pysyviä. Vierasmaalaisten englantilaisten suorittama Ranskan alueiden valtaus sai Ranskassa aikaan isänmaallisen hengen nousun. Erikoisen voimakkaasti vihasivat talonpojat vierasmaalaisia valloittajia. Talonpojat ja kaupunkilaiset kävivät englantilaisia vastaan sissisotaa pyrkien karkoittamaan heidät Ranskasta. Englantilaisten alkama Orleansin piiritys sai ranskalaiset levottomiksi, sillä linnoituksen menettäminen olisi avannut englantilaisille tien etelään.

Jeanne d'Arc. Orleansin luona käytyjen taistelujen aikana ilmaantui ranskalaisten joukkoihin ensi kerran Jeanne d'Arc, Itä-Ranskan eräästä rajakylästä syntyisin oleva talonpoikaistyttö. Hän luuli olevansa jumalan määräämä pelastamaan Ranskan vihollisen käsistä. Jeanne d'Arc oli varma kutsumuksestaan, ja hän

Jeanne d'Arc'in vangitseminen.

kohosi Ranskan kansallisen liikkeen johtoon. Hänen avullaan onnistui kuninkaan sotapäällikköjen kohottaa armeijan masentunutta mielialaa. Jeanne d'Arc otti osaa taisteluihin. Hän taisteli eturiveissä ja vaikutti sotajoukkoihin rohkeudellaan. Englantilaisten oli lopetettava Orleansin piiritys. Ranskalaiset valtasivat useita englantilaisten hallussa olevia kaupunkeja. Mutta talonpoikaistytön Ranskassa saavuttama tavaton vaikutusvalta peloitti hoviaatelistoa, ja hänestä päätettiin vapautua. Jeanne d'Arc puolusti Compieque-linnoitusta. Erään hyökkäyksen aikana hän suojeli ranskalaisten perääntymistä, mutta yht'äkkiä hänen edessään linnoituksen portit sulkeutuivat ja nostosilta kohotettiin. Hän joutui petoksella burgundilaisten vangiksi, ja hänet myytiin englantilaisille.

Ranskan hovi ei tehnyt mitään vapauttaakseen Jeannen vankeudesta. Englantilaiset luovuttivat hänet kirkollisoikeudelle, ja noituudesta syytettynä hänet poltettiin roviolla.

6. §. Ranska XV vuosisadalla.

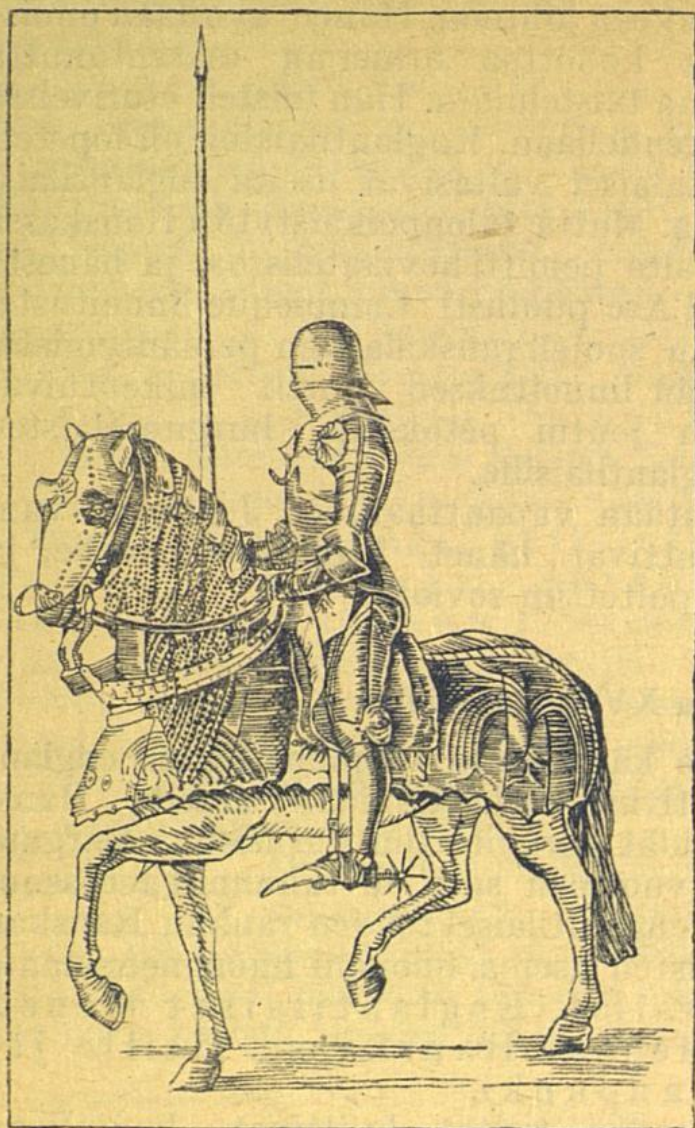
Satavuotisen sodan loppu. Orleansin luona kärsimänsä tappion jälkeen englantilaiset menettivät valloittamiaan alueita Ranskassa. Pian heidät karkoitettiin Pariisista. Burgundin herttua, jonka alueilla Satavuotinen sota oli tuhonnut teollisuuden ja kaupankäynnin, hylkäsi englantilaiset tehden rauhan Ranskan kuninkaan kanssa. Englantilaisten asema huononi huononemistaan.

Vihdoin solmittiin rauha v. 1453. Englantilaiset menettivät melkein kaikki alueensa Ranskassa. Heille jäi ainoastaan Calaisin kaupunki.

Kaarle VII ja Ludvik XI. Satavuotisen sodan voitot lujittivat kuninkaan valtaa Ranskassa. Kaarle VII aikana (1422—1461) suoritettiin tärkeitä sotilas- ja rahareformeja. Perustettiin pysyvä palkattu jalkaväki- ja ratsuväkiarmeija, joka oli kuninkaan määräysvallan alainen. Sotajoukon ylläpitämiseksi kerättiin pysyvää latalille-veroa. Nyte ei ollut enää tarvetta pyytää säätyvaltiopäiviltä verotuslupaa, eikä valtiopäiviä enää kutsuttu koolle.

Pysyvä sotaväki sekä pysyvät verot lujittivat huomattavasti kuninkaan valtaa.

Kaarle VII seuraajan Ludvik XI aikana (1461—1483) feodaalit kapinoivat kuningasta vastaan useamman kerran. Kapinoita johti Burgundin sotaisa herttua Kaarle Rohkea. Ludvik XI toimi lahjuksilla ja viekkaudella vihollisiaan vastaan. Hän nostatti Kaarle Rohkeaa vastaan tämän vihollisia missä vain saattoi, ja loppujen lopuksi voitti hänet. Kaarle Rohkea kaatui taistelussa (v. 1477). Burgundin herttuakunta hajosi, ja osan siitä valtasi Ludvik XI. Toisten feodaalien kanssa hän tuli helposti toimeen. Ranskaan jäi enää vain yksi riippumaton alue, Bretagnen herttuakunta. Se liitettiin Ranskaan heti Ludvikin kuoleman jälkeen. Näin Ranska yhdistyi yhdeksi valtioksi kuninkaan vallan alaisuuteen.

Ratsumies Kaarle VII armeijasta.

Ludvik XI oli viekas ja häikäilemätön politikko. Hän saattoi hyvin helposti pettää vastustajansa ja rikkoa antamansa lupauksen. Hän kosti vihollisilleen kauhealla julmuudella. Hänen aikalaisensa nimittivät häntä «yleismaailmalliseksi hämähäkiksi», joka hiljaisuudessa kutoi verkonsa vihollisten pyydystämistä varten. Ollen sairainen, epäluuloinen ja kostonhaluinen ei hän sietänyt aatelisia, vaan kokosi ympärilleen porvaristoa. Elämänsä loppuvuodet vietti Ludvik XI soiden keskellä olevassa yksinäisessä linnassa skotlantilaisten palkkasotureiden suojelemana.

Ranskan valtiollinen yhdistyminen oli mahdollinen siksi, että erillisten alueiden entinen taloudellinen sulkeutuneisuus hävisi ja alkoi kehittyä sisäinen ja ulkoinen kauppa sekä muodostua kauppa- ja teollisuusporvaristoa.

Kansallinen valtio.

XV vuosisadan loppuun mennessä tapahtui Ranskan taloudellinen ja valtiollinen yhdistyminen. Monet erilliset alueet, feodaalien läänit ja kaupungit, jotka olivat tähän saakka eläneet omaa elämäänsä, yhdistyivät yhdeksi alueeksi. Eri paikkakuntien murteiden ohella kehittyi koko maalle yhteinen ranskan kieli ja alkoi muovautua yhteinen kulttuuri. Aikaisemmin nimitettiin ainoastaan Pohjois-Ranskan asukkaita ranskalaisiksi, mutta burgundilaiset, provencelaiset, bretagnelaiset ja gascognelaiset eivät pitäneet itseään ranskalaisina. Nyt alkoi muodostua Ranskan kansakunta.

XV vuosisadan loppuun mennessä Ranska alkoi muuttua taloudellisesti ja valtiollisesti hajanaisista feodaalituloista kansalliseksi valtioksi.

ENGLANTI XII—XV VUOSISADALLA.

1. §. Kuninkaan vallan lujittuminen.

**Kuningas ja
feodaalit.**

V. 1066 valloitti Normandian herttua Wilhelm Valloittaja Englannin. Wilhelm riisti anglosaksilaisilta feodaaleilta heidän lääninsä ja jakoi ne normandilaisille ja ranskalaisille feodaaleille, jotka olivat hänen kanssaan olleet valloittamassa Englantia. Englantilaisten talonpoikien asema huononi suuresti. Valloittajat tekivät monista vapaista talonpojista maaorjia ja asettivat maaorjille raskaita veroja ja veropäivätyön suoritusta.

Englannissa muodostui voimakas kuningasvalta. Wilhelm jätti itselleen paljon tiluksia, noin yhden seitsemännen osan Englannista.

Wilhelm Valloittaja piti feodaalit kurissa valvoen ankarasti, että he suorittivat kuninkaan hyväksi sotapalvelusta eikä sallinut heidän taistella keskenään.

Siihen aikaan, kun Ranska vielä oli jakautunut monilukuisiin itsenäisiin feodaalien lääneihin, Englanti oli jo yhdistynyt valtio, jossa oli voimakas kuningasvalta.

Suurfeodaaleja häiritsi kuninkaan vallanhimoinen politiikka. He kapinoivat useamman kerran Wilhelm Valloittajan ja hänen perillensä hallitessa. He halusivat saavuttaa samanlaisen itsenäisyyden kuin siihen aikaan oli Ranskassa herttuolla ja kreiveillä. Mutta ritarit, papisto ja kaupunkilaiset kannattivat kuningasta. He pelkäsivät suurfeodaalien mielivaltaa ja pitivät mieluummin «yhden tyrannin kuin sata». Ritarien, papiston ja kaupunkilaisten avulla kuninkaat pitivät kurissa tottelemattomia suurfeodaaleja.

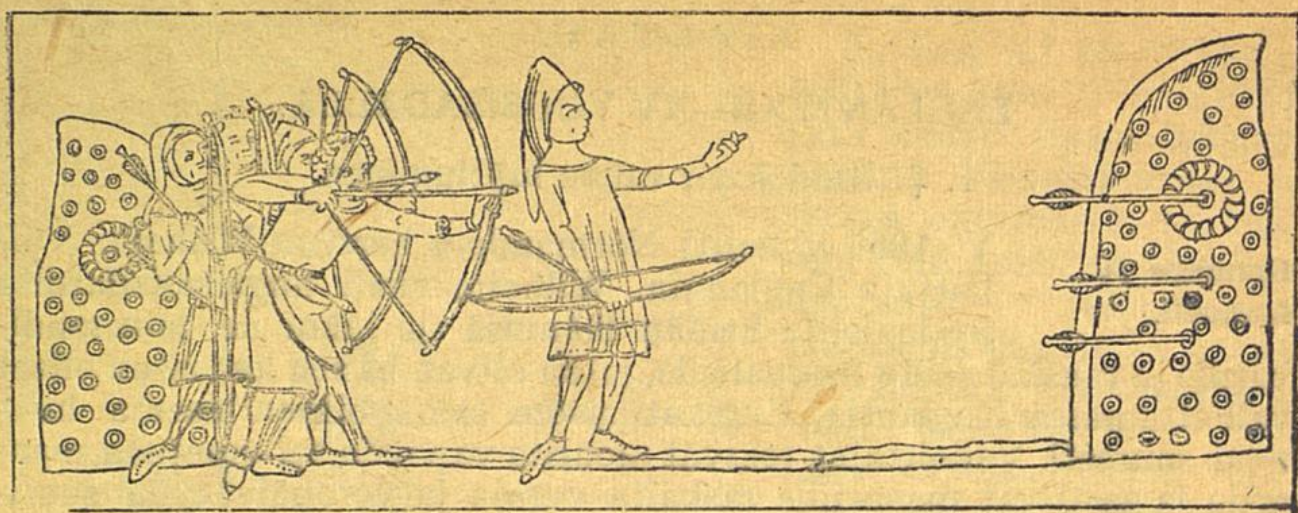
V. 1154 nousi Englannin valtaistuimelle Anjoun kreivi Henrik II Plantagenet.

**Oikeuslaitos.
Sotajoukot.**

Tiedämme jo Ranskan historiasta Henrik II hallussa olleet alueet. Hänelle kuului melkein koko läntinen osa Ranskaa: Anjou, Normandia ja Aquitania. Nyt hänestä vielä tuli Englannin kuningas. Nojautuen ritareihin ja kaupunkilaisiin Henrik II taisteli päättävästi suurfeodaaleja vastaan. Hän hävitti yli 300 feodaalien rakentamaa linnaa. Jäljelle jääneisiin hän sijoitti kuninkaallista varusväkeä.

Henrik II hallitessa suoritettiin useita kuninkaan valtaa voimistuttavia reformeja. Tärkein oli oikeuslaitoksen reformi. Henrik II pyrki voimistuttamaan kuninkaallista tuomioistuinta. Hän antoi kaikille ritareille ja vapaille talonpojille oikeuden vaatia asiain käsittelyä kuninkaallisessa tuomioistuimessa eikä seniorien oikeudessa.

Kuninkaallisesta oikeudenkäynnistä poistettiin vanhat tutkintomenetelmät, kuten «jumalan tuomio» — hehkuvan raudan tai kiehuvan veden avulla kuulusteleminen. Kuninkaallisessa oikeudessa

Englantilaisia jousimiehiä.

käsiteltiin kaikki asiat valamiesten avulla. Valamiehet valittiin paikallisen väestön keskuudesta, ja he vannoivat puhuvansa totta. Heidän oli kerrottava kaikki, mitä he tiesivät kysymyksessä olevasta asiasta. Tuomarit langettivat tuomion heidän lausuntojensa perusteella. Tämä oli tärkeä edistysaskel vanhaan oikeudenkäyntiin verrattuna.

Henrik II suorittama oikeuslaitoksen reformi helpoitti suuresti alempien ritareiden ja vapaiden talonpoikien asemaa. Kuninkaallinen tuomioistuin puolusti heitä suurfeodaalien harjoittamalta väkivallalta. Mutta suurinta osaa Englannin kansasta, nimittäin maanorjia, tuomittiin yhä edelleenkin heidän herrojensa tuomioistuimissa, joissa tuomarina oli joko itse feodaali tai hänen tilanhoitajansa. Kaikki eivät kuitenkaan voineet matkustaa kuninkaan hoviin oikeutta käymään, ja siksi Henrik lähetti «kiertäviä tuomareita», jotka tuomitsivat kuninkaan nimessä.

Kuninkaallisessa tuomioistuimessa käsiteltävien asioiden lukumäärän lisääntymisestä oli seurauksena Henrik II vallan lujittuminen, ja siitä oli myös hyötyä valtion rahastolle, sillä sakot tulivat sen hyväksi.

Henrik II joutui sotimaan paljon. Feodaalien sotajoukot kokoontuivat hitaasti ja olivat kurittomia. Tämän takia Henrik vaati feodaaleilta sotapalveluksen asemesta rahaveroa, jota nimitettiin kilpiveroksi. Saaduilla varoilla hän palkkasi sotateureiksi ulkomalaisia tai vapaita englantilaisia talonpoikia. Englantilaiset jousimiehet tulivat pian kuuluisiksi koko Euroopassa.

2. §. Magna Charta (Suuri Vapauskirja) ja parlamentin perustaminen.

Juhana Maaton.

Henrik II kuoli v. 1189. Hänen jälkeensä hallitsi hänen poikansa Richard I Leijonamieli. Hän ei juuri lainkaan ollut Englannissa, vaan vietti koko hallitus kautensa ristiretkillä ja Ranskaa vastaan käymissään sodissa. Englannin kansan

piti maksaa raskaita veroja kuninkaan sotapuuhien ylläpidoksi.

Richard sai surmansa piiritäessänsä Ranskassa erästä linnaa. Valtaistuimelle nousi hänen veljensä Juhana Maaton (1199—1216). Juhana kävi epäonnistuneita sotia Ranskan kuningasta Filip II Augustia vastaan, joka alkoi valloittaa Plantagenetien alueita Ranskassa. Juhana menetti suurimman osan näistä alueistaan, muun muassa Normandian ja Anjoun. Saadakseen varoja sodan käyntiin hän kiristi rahoja keneltä vain saattoi.

Hän uskoi saavansa eniten rikkaalta kirkolta, mutta joutui riitoihin Rooman mahtavan paavin Innocentius III:n kanssa.

Juhana kieltäytyi tunnustamasta paavin määräämää arkkipiispaa ja takavarikoi kaikki kirkon maat Englannissa. Paavi julisti silloin Juhanan pannaan ja menettäneeksi Englannin kruunun sekä antoi Englannin kuningaskunnan Filip II Augustille. Filip ryhtyi muodostamaan sotajoukkoa hyökätäkseen Englantiin. Englantilaiset feodaalit, jotka jo kauan olivat olleet tyytymättömiä Juhanaan, kieltäytyivät tottelemasta häntä. Havaiten olevansa vihollisten ympäröimänä Juhana kiirehti sopimaan paavin kanssa. Hän teki vasallilupauksen paaville ja lupautui maksamaan vuosittain 1000 punta-sterlingiä.

Paronien, ritareiden ja porvarienn kapina.

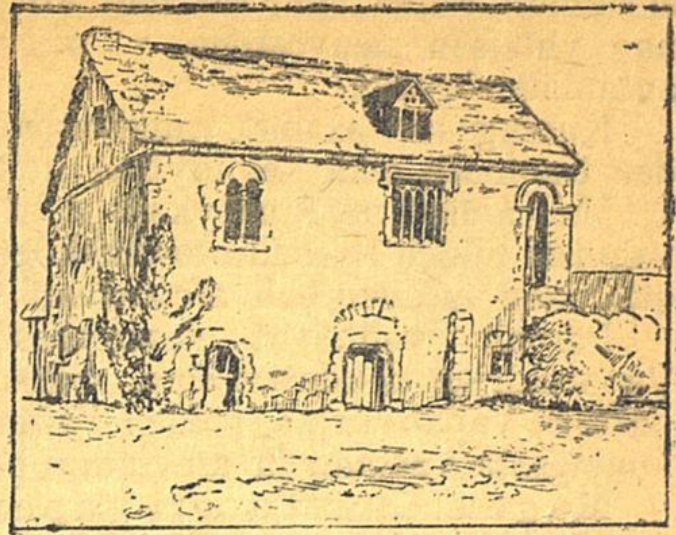
Magna Charta (Suuri Vapauskirja.)

Tehtyään sovinnon paavin kanssa luuli Juhana selviytyvänsä muista vihollisistaan. Hän hyökkäsi Filip II vastaan kärsien kuitenkin tappion. Hänen liittolaisensa Saksan keisarin ranskalaiset voittivat Bouvinen luona (v. 1214).

Juhana palasi palkkasoturiarmeijansa rippeiden kanssa Englantiin. Mutta siellä häntä odotti avoin kapina. Paronit (näin nimitettiin Englannissa suurfeodaaleja) olivat aloittaneet sodan kuningasta vastaan. Heihin liittyivät ritarit ja kaupunkilaiset, jotka tähän mennessä olivat aina olleet kuninkaan puolella. Nyt ne olivat tyytymättömiä kuninkaan harjoittaman kiristyksen ja epäonnistuneen ulkopolitiikan johdosta. Väestö lopetti verojen maksun ja valtion rahasto tyhjjeni. Kuningas oli tukalassa tilanteessa, ja hänen oli pakko suostua kaikkiin kapinallisten vaatimuksiin (1215).

Nämä vaatimukset oli esitetty kirjelmässä, jota alettiin nimitää Magna Chartaksi (Suuri Vapauskirja).

Kuningas lupasi vaativansa paroneilta ja ritareilta ainoastaan tavanmukaisia veroja eikä yhtään enempää. Jos kuningas tarvitsi

Englantilaisen tilanomistajan talo XIV vuosisadalla.

enemmän rahaa, niin sai hän sitä ainoastaan «Koko kuningaskunnan yhteisen neuvoston», s. o. vasalliensa neuvottelukokouksen antamalla luvalla.

Kuningas ei saanut vangita paroneja ja ritareita ilman oikeuden tuomiota eikä köyhdyttää heitä ylen suurilla sakoilla.

Muutamia myönnytyksiä tehtiin kaupungeillekin. Kuningas vahvisti niiden itsehallinto-oikeudet. Paronit sitoutuivat puolestaan ottamaan vasalleiltaan ainoastaan tavanmukaisia maksuja.

Paronit valitsivat keskuudestaan 25 henkilöä seuraamaan Vapauskirjan noudattamista. Siinä tapauksessa, ellei kuningas noudattaisi Vapauskirjaa, näiden valittujen piti aloittaa sodankäynti kuningasta vastaan ja asevoimin pakoittaa hänet siihen.

Magna Charta oli vapauskirja ainoastaan feodaaleille. Kaupungeille tehtiin eräitä myönnytyksiä, mutta perusväestö, maaorjatalonpojat, ei hyötynyt siitä mitään.

Parlamentin alku. Juhana ja hänen seuraajansa Henrik III (1216—1272) eivät noudattaneet Vapauskirjan vaatimuksia.

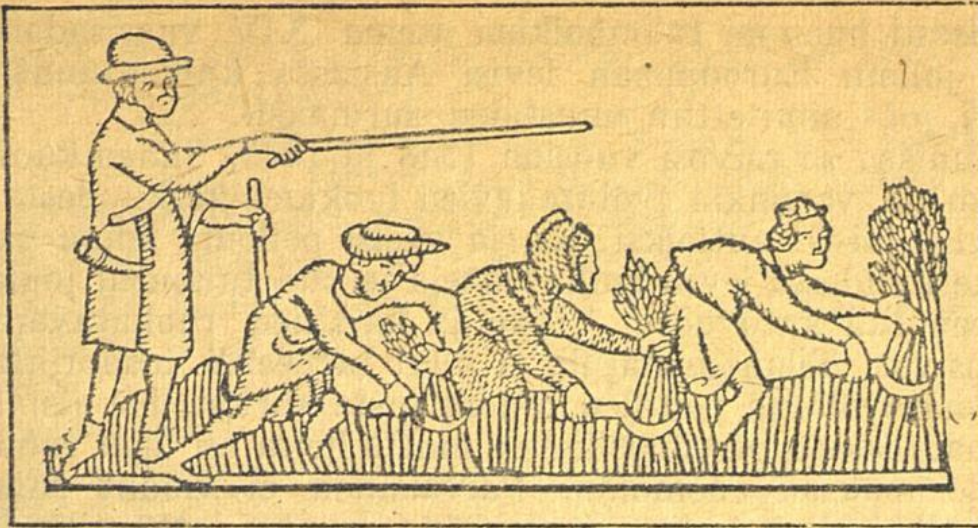
Henrik III ärsytti englantilaisia feodaaleja vielä sillä, että hän jakeli Englannin parhaat maat vaimonsa ja äitinsä sukulaisille, ranskalaisille paroneille. Englannin väestöltä hän vaati yhä uusia veroja. Paronit nousivat uudelleen kapinaan. Ritarit ja kaupunkilaiset kannattivat heitä. V. 1264 heidän yhdistyneet joukkonsa voittivat kuninkaan sotajoukot. Valta Englannissa joutui paronien johtajalle kreivi Simon de Montfortille.

Montfort käsitti, että paronit olivat voittaneet kuninkaan vain siksi, kun he olivat liittoutuneet ritareiden ja kaupunkilaisten kanssa. Hän pyrki lujittamaan tätä liittoa. V. 1265 hän kutsui neuvotteluun paronien, piispojen ja apottien lisäksi kaksi ritaria kustakin kreivikunnasta ja kaksi kaupunkilaista kustakin kaupungista.

Tästä kokouksesta muodostui Englannin ensimmäinen parlamentti, johon oli suurfeodaalien lisäksi kutsuttu ritariston ja kaupunkiporvariston edustajat. Juuri tässä parlamentti erosikin kuninkaiden aikaisemminkin koollekutsumista ylimysten neuvostoista.

Useat paronit olivat tyytymättömiä siihen, että Montfort salli sellaisia oikeuksia ritareille ja porvaristolle. Sen vuoksi he erosivat Montfortista ja liittyivät kuninkaaseen. Nyt onnistui kuninkaan puoluelaisten tuhota Montfortin joukot, jotka oli koottu etupäässä ritareista ja porvareista. Montfort sai surmansa, mutta hänen puoluelaisensa jatkoivat taistelua. Kuninkaan piti tehdä myönnytyksiä. Kuninkaan valtaa rajoitti nyt parlamentti, jonka kokoonpano oli samanlainen kuin Montfortin koollekutsuman parlamentin.

Englannin parlamentissa, samoin kuin Ranskan säätyvaltiopäivilläkin olivat edustettuina ainoastaan ylemmät säädyt: paronit, korkein papisto, ritarit ja varakkaat kaupunkilaiset. Maaseutu- ja kaupunkiväestön laajat joukot eivät olleet siellä edustettuina.

Verotyötä suorittavia talonpoikia.

XIV vuosisadalta alkaen parlamentti alkoi jakaantua kahteen huoneeseen eli kamariin: ylähuoneeseen eli lordien kamariin ja alahuoneeseen eli yleiseen kamariin. Ylähuoneen muodostivat paronit ja korkein papisto ja alahuoneen ritarien ja kaupunkien valitsevat edustajat. Vähitellen parlamentti sai aikaan oikeuksiensa laajentumisen. Aikaisemmin oli määrätty, ettei kuningas voinut kerätä veroja ilman parlamentin suostumusta. Parlamentti käytti sitä hyväkseen ja suostui myöntämään kuninkaalle luvan verojen kantamiseen vain siinä tapauksessa, että kuningas suostui säätämään parlamentin haluamia lakeja.

Näin tuli parlamentista vähitellen korkein lakiasäätävä elin. Parlamentin välityksellä pitivät paronit ritareiden ja varakkaiden kaupunkilaisten kanssa käsissään lainsäädännön ja verot. Siten he pitivät alistetussa asemassa työtätekevää väestöä: talonpoikia, käsityöläisiä ja kisällejä.

**Talonpoikien
asema.**

XIII — XIV vuosisadalla kehittyivät Englannin kaupungit, kaupunkien ja maaseudun välinen kauppa laajeni, ja villan sekä viljan maastavienti suureni. Kaupankäyntiin osallistuivat myöskin talonpojat. He möivät erilaisia maataloustuotteita ja saivat niistä rahaa.

Vero päivätyö ja luontaisvero alettiin korvata rahaverolla.

Muutettuaan päivätyön rahamaksuksi tilanomistajat palkkasivat köyhiä talonpoikia pienestä palkasta päiväläisiksi muokkaamaan maitaan. Suurentaakseen tulojaan tilanherrat alkoivat anastaa kyläyhteisöjen metsiä ja laidunmaita, joita talonpojat aikaisemmin olivat käyttäneet hyväkseen. Nyt eivät talonpojat voineet ajaa karjaansa laitumelle eivätkä saaneet mistään hakata halkoja. Heidän vastalauseisiinsa ei kiinnitetty huomiota. Joskus talonpojat yrittivät rikkoa aitauksia, joita tilanherrat olivat pystyttäneet valtaamiensa maiden ympärille, mutta siitä talonpoikia rangaistiin ankarasti.

Erikoisesti huononi talonpoikien asema XIV vuosisadan keskivaiheilla, jolloin Eurooppaan levisi Aasiasta kulkeutunut kauhea ruttotauti, jota nimitettiin «mustaksi surmaksi».

Englannissa se raivosi vuosina 1348 ja 1349. Siihen kuoli hyvin paljon ihmisiä, varsinkin työtätekevien luokkien keskuudesta. Kokonaiset kylät jäivät autioiksi. Karja vaelsi pelloilla ilman paimenia. Karjan keskuudessa levisi kulkutauteja ja sitä tuhoutui joukoittain. Sen jälkeen tuli katovuosi. Viljan ja kaikkien ruokatarvarain hinnat kohosivat. Tilanomistajilla ei ollut tarpeeksi maaorjatalonpoikia eikä maatyöläisiä peltojen muokkausta varten. He etsivät kaikkialta maatyöläisiä päiväläisikseen, mutta heitä oli liian vähän. Siksi piti heille maksaa enemmän. Päiväläinen ei voinut palkkautua entisestä alhaisesta maksusta senkään vuoksi, että vilja ja muut elintarpeet olivat kallistuneet eikä hän olisi voinut tulla toimeen entisellä maksulla.

Maatyöläisten työpalkan kohoaminen herätti tyytymättömyyttä tilanherroissa. Samaten kaupunkien teollisuuden harjoittajat olivat tyytymättömiä, sillä heidän piti nyt maksaa kisälleilleen enemmän.

Päiväläisiä ja kisällejä vastaan kohdistetut lait. Tilanomistajat ja kaupunkien teollisuuden harjoittajat vaativat päättäviä toimenpiteitä päiväläisiä ja kisällejä vastaan. Parlamentti julkaisi lain, jonka mukaan päiväläiset ja kisällit eivät saaneet kieltäytyä työskentelemästä samasta maksusta, minkä he olivat saaneet ennen «mustaa surmaa». Niitä, jotka vastustivat tätä lakia, heitettiin vankiloihin ja sakotettiin. Mutta sekin oli vielä vähän. Rangaistukset muuttuivat yhä ankarammiksi. Päiväläiset ja kisällit, jotka rikkoivat lakia, joutuivat pitkäksi ajaksi vankilaan ja heidät merkattiin poltinraudalla. Päiväläisten ja käsityöläisten pienintäkin yritystä solmia keskenään liittoja työpalkan kohottamista varten vainottiin ankarasti.

Maaorjatalonpoikien aseman huononeminen. «Musta surma» vaikutti raskaasti myös maaorjatalonpoikien asemaan. Tilanherrojen tulot pienenevät. Siksi he alkoivat vaatia eloonjääneiltä talonpojilta suurempia maksuja kuin ennen. Siellä, missä veropäivätyö oli korvattu rahamaksuilla, alkoivat eräät tilanherroista jälleen vaatia veropäivätyön suorittamista, koska Englannissa oli vaikea löytää päiväläisiä.

Talonpoikien kurjuutta lisäsivät vielä raskaat sotaverot. V. 1337 Edvard III:n hallitessa alkoi Satavuotinen sota Ranskaa vastaan. Alussa sen kulku oli englantilaisille voitokas, mutta sitten he alkoivat kärsiä tappion toisensa jälkeen. Sota vaati yhä enemmän varoja, ja juuri talonpoikien piti eniten maksaa.

¶ Kaikki tämä sai aikaan tyytymättömyyttä kansan keskuudessa. Talonpojat valittivat verojen ja feodaaleille suoritettavien töiden raskautta. Köyhälistö oli erikoisen levotonta.

Köyhien keskuudessa levisi vakaumus, että maan piti kuulua kaikille ja kaikkien ihmisten oli oltava tasa-arvoisia. Kylissä tois-

tettiin usein sananpartta: «Kun Aatami kynti ja Eeva kehräsi, missä oli silloin aatelismies?»

John Ball. Maaseudulle ilmaantui kansan keskuudesta saarnaajia. He paljastivat puheissaan kansaa ryöstävää rikasta ja vallanhimoista kirkkoa. Tulisissa puheissaan he tekivät syytöksiä feodaaleja, ahneita tuomareita ja kuninkaallisia virkamiehiä vastaan. Kansansaarnaajista oli erikoisen huomattava John Ball, jolla oli suuri vaikutus joukkoihin. Hän syytti pelottomasti riistäjä-feodaaleja. Hän vaati, että luostareilta on otettava pois niiden suunnattomat tilukset ja jaettava ne köyhille. Häntä vainottiin ja yritettiin vangita, mutta kansa piiloitti hänet. Lopuksi joutui Ball Canterburyn arkkipiispan (tärkein pappishenkilö Englannissa) määräyksestä kiinni ja heitettiin vankilaan.

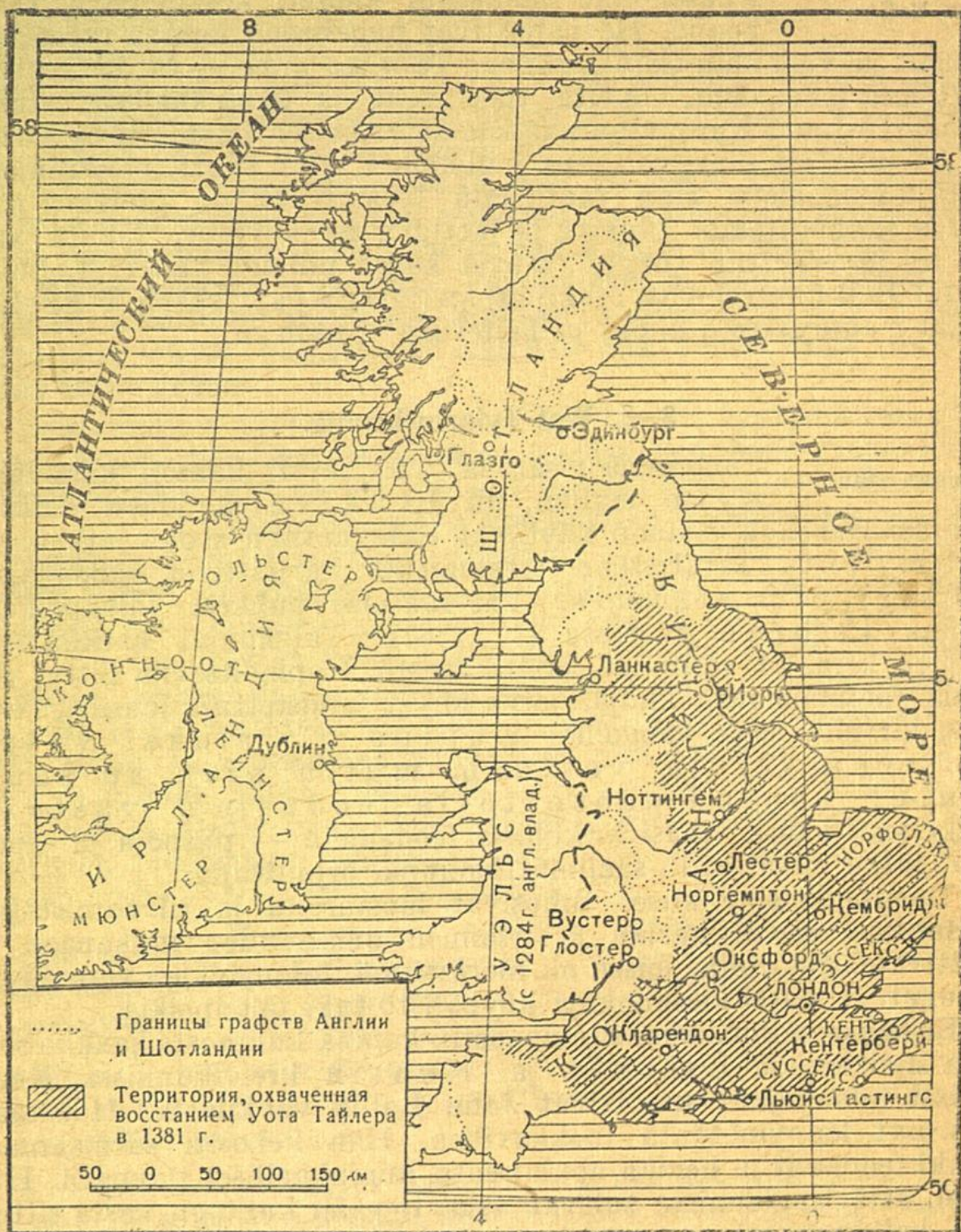
3. §. Wat Tylorin kapina.

Kapinan alku. Viimeisenä pisarana, joka täytti kansan kärsivällisyyden maljan, oli henkivero, jonka hallitus määräsi Ranskaa vastaan käytävän Satavuotisen sodan jatkamista varten. Veroa kerätessään virkamiehet harjoittivat kaikenlaista väärinkäyttöä ja väkivaltaa. Vastaukseksi puhkesi talonpoikaiskapina Englannin itäosassa (v. 1381). Talonpojat karkoittivat verojen kerääjät surmaten eräitä heistä. Kapinoitseviin liittyi yhä uusia talonpoikaisjoukkoja, jotka olivat aseistettuja jousilla, nujilla, kirveillä sekä hangoilla. Kapina oli aluksi vastalauseena veroja vastaan, mutta pian se suuntautui kansan pääsortajia feodaaleja vastaan. Erikoisesti kansa vihasi kirkollisia feodaaleja — piispoja ja apotteja, jotka olivat mitä säälimättömimpiä orjuuttajia.

Talonpoikaisjoukkueet tuhosivat luostareita ja tilanomistajien kartanoita, veivät karjan ja irtaimen omaisuuden mukanaan ja polttivat asiakirjoja, joissa oli merkittynä talonpoikien verovelvollisuudet. Useasti kaupunkien köyhälistö tuki talonpoikia.

Erikoisen voimakkaaksi muodostui kapina Lontoosta kaakkoiseen päin sijaitsevissa Essexin ja Kentin kreivikunnissa. Kenttiläiset talonpojat vapauttivat John Ballin vankilasta. Hän saarnasi nyt leppymätöntä luokkavihaa. Hän kehoitti surmaamaan kaikki feodaalit ja heidän apulaisensa, kuninkaalliset tuomarit. Hän sanoi, että Englannissa tulevat asiat hyvään kuntoon vasta sitten, kun kaikki omaisuus muodostuu yhteiseksi ja kun ei enää ole maaorjia eikä aatelisia, vaan kaikki ovat tasa-arvoisia. Kapinan johtajana Kentissä oli eräs seppä Wat Tylor. Hänen mukaansa nimitetään v:n 1381 kapinaa Wat Tylorin kapinaksi.

Retki Lontooseen. Essexin ja Kentin kapinoitsevat talonpojat kulkivat kahtena suurena joukkueena Lontoota kohden. Lontoon määräi käski sulkea kaupungin portit, mutta kaupungin köyhälistö ei sallinut sitä tehdä. Liehuvin lipuin marsivat kapinoivat talonpojat Wat Tylorin ja John Ballin johtamina,

Talonpoikaiskapina Englannissa XIV vuosisadalla.

vastarintaa kohtaamatta, Englannin pääkaupunkiin. He alkoivat polttaa ja hajoittaa kuninkaallisten virkamiesten taloja ja surmasivat joitakin virkamiehiä. Talonpojat avasivat vankiloiden portit ja las-kivat vangit vapaiksi.

Talonpojat vaativat kohtausta kuningas Richard II:n kanssa ja esittivät hänelle useita vaatimuksia. Pelästynyt kuningas suostui helpoittamaan talonpoikien asemaa. Hän lupasi poistaa maaor-juuden ja verotyön koko Englannissa. Tulevaisuudessa talonpoikien olisi maksettava ainoastaan pientä rahamaksua tilanomistajille. Kapinaan osallistuneille julistettiin kuninkaallinen anteeksianto. Osa talonpojista tyytyi tähän ja poistui Lontoosta. Mutta monet kapinoivista, varsinkin köyhät, olivat tyytymättömiä. He tarvit-sivat maata ja vaativat työläisiä kohtaan kohdistettujen ankarien lakien poistamista. Näistä ei puhuttu kuninkaan lupauksessa mitään. Huomattava osa talonpojista jäi Wat Tylorin ja John Ballin joh-dolla Lontooseen vaatien uutta kohtausta kuninkaan kanssa.

Samaan aikaan nousi Lontoon köyhälistö kapinaan alkaen tilin-teon sortajiensa kanssa. Kauppoja ja konttoreja särjettiin, rikkaita kauppiaita, teollisuudenharjoittajia ja koronkiskureita surmattiin. Lontoolaiset rikkaat pelästyivät ja ryhtyivät muodostamaan aseis-tettuja joukkoja kapinoivia talonpoikia ja Lontoon köyhiä vastaan. Kuningas oli pakoitettu toisen kerran neuvottelemaan talonpoi-kien kanssa. Talonpojat esittivät nyt uusia vaatimuksia. He vaati-vat kaikkien ankarien lakien kumoamista, piispojen, luostareiden ja pappien maiden takavarikoimista ja niiden jakamista talonpojille. Samaten vaativat talonpojat tasa-arvoisuuden julistamista kaikille Englannissa.

Kapinan

kukistaminen.

Tähän mennessä olivat feodaalit ja Lontoon rikkaat jo ehtineet valmistautua vastarintaan. Neuvotte-lujen aikana Lontoon määri surmasi Wat Tylorin petoksen avulla. Suuri ritareiden ja rikkaiden kaupunkilaisten aseistettu joukko-osasto kiiruhti kuninkaan avuksi. Johtajansa menettäneet talonpojat eivät ryhtyneet taisteluun. Heille annettiin kaikenlaisia lupauksia, luvattiin olla vainoamatta kapinaan osallis-tumisesta sekä kehoitettiin heitä poistumaan Lontoosta.

Talonpojat hajaantuivat uskossa, että heidän vaatimuksensa ovat hyväksytyt. He luulivat, ettei heidän enää tarvitse suorittaa verotyötä ja pitivät itseään vapaina ihmisinä. Mutta samaan aikaan lähetettiin kuninkaan nimessä Englannin kaikille ritareille käsky kokoontua Lontooseen. Pian kerääntyi suuri ja hyvin aseistettu sotajoukko. Ritarit lähtivät talonpoikaisjoukkojen jälkeen ja tuho-sivat niistä paljon. Niille alueille, joissa kapinoita oli ollut, lähe-tettiin kuninkaan tuomareita, ja siellä pantiin toimeen julma tilin-teko. Kaikkialla maassa pystytettiin hirsipuita, mutta niissä ei riit-tänyt tilaa kaikille tuomituille. Lontoon kauppatorilla pölkyn päällä hakattiin irti kapinaan osallistuneiden köyhien päitä.

Julmasti mestattiin kapinan johtajat, heidän joukossaan myös John Ball. Kuningas julkaisi käskyn, jonka mukaan talonpoikien

Wat Tylorin murha.

oli toteltava tilanherroja ja täytettävä kaikki velvollisuutensa, jotka heillä oli olleet ennen kapinaa.

Kapinan häviön syyt.

Talonpoikaiskapina kärsi tappion siksi, että talonpojat eivät osanneet yhdistyä ja toimia järjestyneesti. Suurin osa kapinoivista ei osallistunut Lontoon retkeen, vaan rajoittui taisteluun kreivikuntansa feodaaleja vastaan. Talonpoikien luokkatietoisuus oli vielä liian heikko. Talonpojat vihasivat heitä riistäviä feodaaleja sekä kuninkaallisia virkamiehiä, joita he luulivat syytänsi raskaisiin veroihin, mutta he uskoivat kuninkaan olevan talonpoikien puolella ja suhtautuivat liian luottavaisesti hänen valheellisiin lupauksiinsa. Kaupungin köyhälistö oli vielä liian heikko ja järjestäytymätön ottaakseen liikkeen johdon käsiinsä. Tämä kaikki johti talonpoikaiskapinan kukistumiseen.

Maaorjuuden häviäminen.

Kaikesta huolimatta antoi Wat Tylorin kapina voimakkaan iskun Englannin feodalismille. Tilanomistajat pelkäsivät nyt vaatia talonpojilta veropäivätyön suorittamista eivätkä lisänneet velvollisuuksia. Melkein kaikki talonpojat saivat suorittaa

rahassa maksunsa. Vähitellen hävisi maaorjuuskin niin, että 100 vuoden kuluttua Englannissa oli vain hyvin vähän maaorjia. Mutta vapautuminen oli vain osittaista. Maaorjuudesta vapautunut talonpoika oli henkilöllisesti vapaa ja saattoi poistua isäntänsä luota, mutta jos hän halusi jäädä palstalleen, piti hänen suorittaa tilanomistajalle rahamaksua.

4. §. Englanti XV vuosisadalla.

Suurfeodaalien mielivalta.

Satavuotisessa sodassa käyttivät englantilaiset kuninkaat etupäässä palkkasoturi-joukkoja. Mutta myöskin englantilaiset paronit osallistuivat sotaan. He keräsivät itselleen aseistettuja joukkoja kaikenlaisista aineksista, etupäässä kuitenkin alemmista köyhtyneistä ritareista. Näine joukkoineen paronit ryöstivät Ranskaa. Kun ei ollut sotatoimia, käyttivät he joukkojaan valtansa lujittamiseen Englannissa. Paronit jakautuivat toisilleen vihamielisiin puolueisiin, joista jokainen yritti saada käsiinsä maan hallinnan voidakseen vaurastua verojen rasittaman kansan kustannuksella ja ryöstää valtion rahastoa. Joukkojensa avulla tekivät paronit ryöstöretkiä naapureittensa kimppuun, ryöstivät kauppiaita eivätkä lainkaan pelänneet kuninkaan sotajoukkoja.

Satavuotisen sodan loppu.

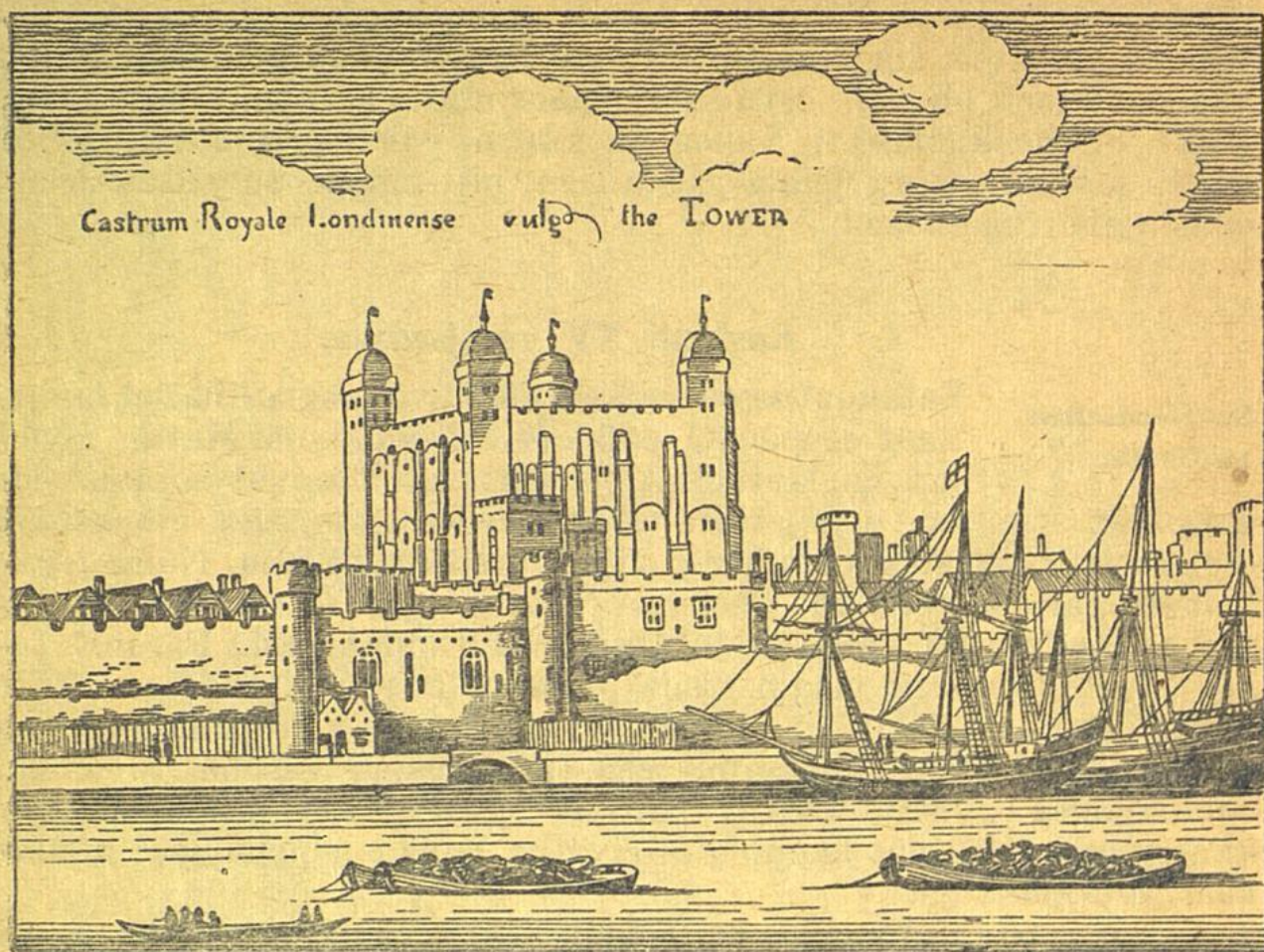
Paroneilla ja heidän aseistetuilla seurueillaan oli hyvin sotainen mieliala. He halusivat sotia, ryöstää ja valloittaa uusia alueita. Heidän painostuksestaan uusittiin Ranskaa vastaan käydyt sotatoimet. Englantilaiset voittivat ranskalaiset Azincourtin luona (1415) ja pitivät hallussaan maan melkein koko pohjoisosaa. He valloittivat Pariisin. Mutta englantilaisten ei onnistunut pitää valloituksiaan käsissään. Paronien keskeiset riidat heikensivät Englantia. V. 1453 Satavuotinen sota päättyi. Sodan jälkeen englantilaisille jäi Ranskassa ainoastaan Calais'n kaupunki, joka oli Englantia lähinnä oleva merisatama.

Satavuotisen sodan loputtua oli Englannissa paljon sotaseikkailijoita, jotka eivät olleet tottuneet rauhalliseen työhön, vaan sotiin ja ryöstämään. He liittyivät hyvin halukkaasti paronien sotaisiin joukkueisiin. Paronit olivat anastaneet vallan käsiinsä, eikä heidän omavaltaisuudellaan ollut rajoja. He valtasivat väkivoimin naapureittensa maita ja omaisuuden. Vaikka sota olikin loppunut, eivät verot pienentyneet. Paronit ja kuninkaan hoviväki ryöstivät arkailematta valtion rahastoa.

Suurfeodaalien ja heidän joukkojensa häikäilemätön isännöiminen sai aikaan äärimmäistä suuttumusta talonpoikien, kaupunkien asukkaiden ja aateliston määrätyn osan keskuudessa.

Uusi aatelisto.

Näihin aikoihin alkoi Englannissa muodostua uusi aatelisto. Useat aatelisista siirtyivät vanhasta luontaistaloudesta harjoittamaan kaupankäyntiä maataloustuotteilla. He hankkivat maatiloilleen paljon lampaita ja möivät villaa.

Towerin kuninkaallinen linna Lontoossa.

Villan kysyntä suureni tänä aikana, sillä XV vuosisadalla oli englantilaisella villateollisuudella suuria saavutuksia. Englantilaiset alkoivat kuljettaa verkaansa ulkomaille. Englantilaisia kauppalaivoja ilmaantui Euroopan kaikkiin satamiin. Englantilaisten kärsimä tappio Satavuotisessa sodassa heikensi suuresti Englannin merikauppaa. Sen vuoksi kauppiat, teollisuudenharjoittajat ja «uudet aateliset» olivat tyytymättömiä paroneihin, jotka johtivat Englannin häviöön. He halusivat voimakasta kuningasvaltaa, joka voisi turvata Englannin teollisuuden ja kaupan edut.

**Ruusujen
sota.**

Tänä aikana hallitsi Englantia Lancasterin suku. Se oli kokonaan suurfeodaalien johdettavissa. Siksi uusi aatelisto ja kaupunkilaiset kannattivat toista, Yorkin sukua, joka myös pyrki valtaistuimelle. Sukujen kesken syttyi 30 vuotta kestänyt sota (1455—1485). Lancasterin suvulla oli vaakunassaan punainen ruusu ja Yorkin suvulla valkoinen, siksi sotaa nimitettiin Ruusujen sodaksi. Useimmille paroneille ja heidän joukkueilleen oli Ruusujen sota aiheena vain väkivaltaan ja ryöväykseen. Osa paroneista liittyi Lancasterin suvun puolelle, osa taas Yorkin sukuun. Eräät paroneista siirtyivät puolelta toiselle sen mukaan, mikä milloinkin oli hyödyllisempää. Sodassa suurfeodaalit tuhosivat toinen toisiaan ja heikensivät voimiaan.

Ruusujen sota päättyi v. 1485. Tässä sodassa Yorkin ja Lancasterin suvut olivat tuhoutuneet. Valtaistuimelle nousi Henrik VII Tudor, Tudorin hallitsijasuvun perustaja.

Uusi aatelisto ja porvaristo kannattivat Henrik VII:ttä kaikin tavoin, sillä heille oli tarpeen voimakas kuningasvalta suojaamaan Englannin kauppaa, pitämään kurissa suurfeodaaleja sekä tukahduttamaan kansanliikkeitä. XV vuosisadan sekasorrosta Englannin kuningasvalta suoriutui voimistuneena ja lujittuneena. Englanti yhdistyi voimakkaaksi kansalliseksi valtioksi.

XV LUKU.

ESPANJA XI—XV VUOSISADALLA.

1. §. Takaisinvaltaus ja Pyreneitten valtiot XII—XIII vuosisadalla.

Takaisinvaltaus. Pyreneitten niemimaan pohjoisosaa eivät arabialaiset olleet valloittaneet. Sinne muodostui joukko pieniä itsenäisiä valtioita.

XI vuosisadalla nämä valtiot ryhtyivät hyökkäämään arabialaisia eli maureja, kuten heitä Espanjassa nimitettiin, vastaan. Taistelu jatkui XV vuosisadalle. Koko tämä kausi Espanjan historiassa on saanut nimen reconguista eli takaisinvaltaus.

XVII vuosisadalla maureja vastaan käytyjen taistelujen kuluessa muodostui kolme suurta valtakuntaa: 1) Kastilia, 2) Aragonia ja Katalonia sekä 3) Portugali.

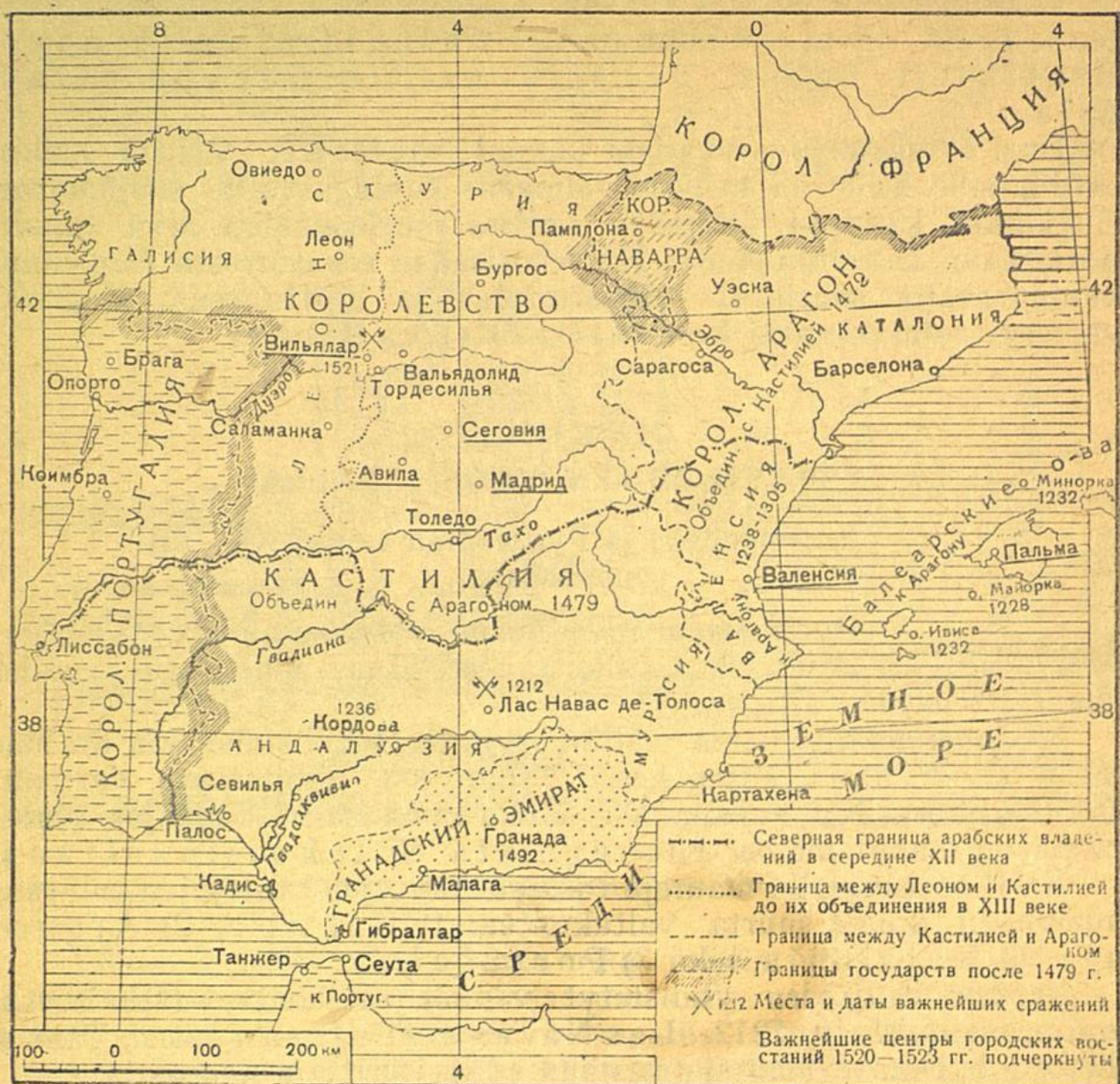
Näiden valtioiden yhdistetyt voimat saavuttivat ratkaisevan voiton maureista v. 1212. Las-Navas-de-Tolosan luona. Tämän jälkeen hyökkäys maureja vastaan edistyi erittäin nopeasti.

XIII vuosisadan keskivaiheilla maurien haltuun jäi ainoastaan niemimaan eteläosa, Granadan emiirikunta.

Takaisinvaltaus oli Espanjan kansallisuuden itsenäisyytensä puolesta käymää sankarillista taistelua. Se kuvastuu keskiajan parhaassa sankarirunoelmassa, jota nimitetään Laulu el Cidistä. Runoelma kertoo köyhän Cid-ritarin saavuttamista voitoista taisteluissa maureja vastaan, hänen jalomielisyydestään, ylimysten vehkeilystä häntä vastaan ja hänen voitokkuudestaan. Runoelmassa Espanjan kansa kuvaa Cid'in kansallissankarina.

Kastilian yhteiskunnallinen ja valtiollinen rakenne.

Taistelussa maureja vastaan oli Kastilialla johtava osuus. Sen hallussa oli huomattavin osa Pyreneitten niemimaata. Takaisinvaltausta suoritettiin etupäässä talonpoikien, kaupunkilaisten ja alemman ritariston voimin. He asettuivat sodan autioittamiin rajaseutuihin riisumatta juuri koskaan aseita ja olivat aina valmiina puolustamaan rajoja ja tekemään sotaretkiä. Suurimmat edut valloituksista tulivat kuitenkin suurfeodaaleille ja papistolle, jotka haalivat käsiinsä valloitetuilla alueilla suuria tiluksia.

Espanja ja Portugali XIII–XV vuosisadalla.

Taisteluihin osallistuneet talonpojat säilyttivät vapautensa. He muodostivat yhteisöjä, joilla oli itsehallinto. Yhteisöt valitsivat itselleen suojelijan suurmaanomistajista, mutta ne saattoivat vaihtaa suojelijoitansa «vaikkapa seitsemän kertaa päivässä». Vapaiden talonpoikaisyhteisöjen olemassaolo vaikutti feodaalien maalla olevien talonpoikien asemaan; he olivat henkilöllisesti vapaita ja heidän velvollisuutensa olivat tarkoin määritellyt.

Kastilian kaupungit osallistuivat toimeliaasti taisteluihin. Kaupungit olivat valloittamattomia linnoituksia. Niiden väestö oli aseistettu, osallistui taisteluihin maureja vastaan ja suoritti vartiopalvelusta. Kastilian kaupungit säilyttivät riippumattomuutensa, ja niillä oli laaja itsehallinto. Kaupungit solmivat keskenään liittoja — hermandateja (s. o. veljesliittoja).

Hermandaateilla oli omat lakinsa, ja ne suojelivat tarkasti vapauksiaan niin feodaalien kuin kuninkaidenkin hyökkäyksiltä.

Taistelujen aikana muodostui Kastiliassa monilukuisen pienaatelisto. Sotainen pienaateli («hidalgo») oli usein niin köyhä, että käytti liharuokaa vain sunnuntaisin. Köyhyys ei kuitenkaan estänyt häntä kerskumasta ritarinimityksellään, pitämästä ritarille sopivana toimenä vain sotaan osallistumista sekä ylenkatsomasta kaikenlaista työntekoa.

Jo XII vuosisadalla muodostuivat Kastiliassa, aikaisemmin kuin Englannissa ja Ranskassa, säätyvaltiopäivät (cortes), joilla aatelisto, papisto ja kaupunkilaiset olivat edustettuina. Joskus osallistuivat cortes'in kokouksiin vapaiden talonpoikaisyhteisöjen edustajat. Cortesit rajoittivat kuninkaan valtaa. Kuninkaiden oli vannottava vala luvaten noudattaa säätyjen vapauksia ja maan lakeja.

Aragonian ja Katalonian yhteiskunnallinen ja valtiollinen rakenne. Aragonialais-katalonialainen valtio erosi yhteiskunnalliselta ja valtiolliselta rakenteeltaan Kastiliasta. Talonpoikien asema oli siellä äärimmäisen raskas. Feodaalilla oli oikeus menetellä talonpojan kanssa mielensä mukaan, hän saattoi surmatakin talonpojan, rankaisematta anastaa talonpojan omaisuuden, vaatia häneltä minkäläisten velvollisuuksien täyttämistä tahansa sekä sakottaa ja kerätä erilaisia maksuja.

Aragonialais-katalonialaisen valtion poliittisena perusvoimana oli aatelisto. Kirkolla ja papistolla oli siellä suurempi vaikutus kuin Kastiliassa. Aragonian kaupungeilla ei koskaan ollut suurta poliittista merkitystä. Kataloniassa oli joukko tärkeitä rannikko-kaupunkeja, joista huomattavin oli Barcelona. Rikkaat kaupunkilaiset solmivat usein liittoja feodaalien kanssa pelätessään käsityöläisten ja kaupunkiköyhälistön kapinoita.

Aragonian ja Katalonian valtiossa cortesit muodostuivat myös varhain, mutta suurfeodaaleilla oli niissä täysi herruus. Kuningas oli täysin riippuvainen suurfeodaaleista. Hänen täytyi polvillaan seisoen vannoa cortesin istunnossa vala ja luvata olla rikkomatta aateliston vapauksia. Aatelistolla oli valta poistaa valtaistuimelta vastahakoiset kuninkaat.

XIV—XV vuosisadalla tuli Aragonialais-katalonialaisesta valtiosta mahtava merivalta. Aragonialaiset kuninkaat valtasivat XIV vuosisadan alussa Sisilian, hieman myöhemmin Sardinian ja XV vuosisadalla Etelä-Italian.

2. §. Takaisinvaltauksen päättyminen ja yhtenäisen Espanjan valtakunnan muodostuminen.

Feodaalien voimistuminen ja talonpoikaiskapinat. Maurien mahdin kukistamisen jälkeen feodaalit eivät enää tarvinneet talonpoikien apua taistellakseen maureja vastaan, ja he ryhtyivät alistamaan valtaansa vapaita talonpoikaisyhteisöjä. Kastiliassa ei talonpoikaisedustajia enää laskettu cortesien istuntoihin. Suurfeodaalit ja papisto pyrkivät kokonaan saamaan vallan käsiinsä. Talonpoikien asema muodostui yhä raskaammaksi.

Vastalauseeksi puhkesi talonpoikaiskapinoita varsinkin Aragoniassa ja Kataloniassa, missä talonpojat elivät huonoimmassa asemassa.

V. 1462 puhkesi Kataloniassa talonpoikaiskapina. Talonpoikien johdossa oli pienaateeliin kuuluva *Verntaljat*. Kapina levisi pian useille seuduille. Talonpojat sanoivat: «Aatami kuoli testamenttia tekemättä, ja maa on siis jaettava kaikkien ihmisten, hänen lastensa kesken. On epäoikeudenmukaista, että maa kuuluu yksille toisten ollessa ilman.»

Näinä aikoina tapahtui Aragonian kuninkaan Juan II ja Katalonian ylimystön kesken yhteenottoja. Katalonian ylimystö ei tahtonut tunnustaa Juan II kuninkaaksi. *Verntaljat* kehoitti talonpoikia lähtemään kuninkaan avuksi. Talonpojat luottivat siihen, että kuningas auttaa heitä vapautumaan maaorjuudesta ja jakaa heille maata, ja siksi he päättivät puolustaa kuningasta.

Taistelu kesti 10 vuotta. Juan II suoriutui *Verntaljatin* joukkueen avulla voittajana. *Verntaljat* sai kuninkaalta maata ja pääsi kuninkaallisen neuvoston jäseneksi. Talonpojat saivat ensi alussa joitakin helpoituksia, mutta nämä vaatimattomat helpoitukset peruutettiin pian luostarien ja feodaalien vaatimuksesta.

Kastilian ja Aragonian yhdistyminen. Voidakseen menestyksellisemmin taistella feodaalien itsenäisyyttä vastaan sekä tukahduttaa talonpoikaisliikkeet oli Kastilian ja Aragonian hallitsijasuville tärkeätä yhdistää voimansa. Se tapahtuikin Kastilian kuningattaren Isabellan ja Aragonian kuninkaan Ferdinandin avioliiton kautta. V. 1479 Kastilia ja Aragonia yhdistyivät yhtenäiseksi Espanjan valtakunnaksi. Yhdistyminen voimistutti huomattavasti kuninkaan valtaa.

Ferdinand ja Isabella murskasivat feodaalien vastustuksen, hajoittivat heidän linnansa ja takavarikoivat ylimystöltä suuria läänejä. Ferdinand ja Isabella käyttivät kaupunkien sotavoimia hyväkseen taistelussa feodaaleja vastaan. Kaupungit yhdistyivät muodostaen «Pyhän *Hermadadin*». *Hermadilla* oli oma sotajoukkonsa. Kaikkien teiden varsille asetettiin vartioita, ja feodaalien harjoittamaa ryöstöä ja väkivaltaa vastaan aloitettiin säälimätön taistelu.

Käytettyään kaupunkeja hyväkseen taistelussa feodaaleja vastaan Ferdinand ja Isabella alkoivat vähitellen supistaa kaupunkien itsehallinto-oikeuksia ja alistaa kaupunkeja kuninkaallisten virkamiesten vallan alaisuuteen.

Uusi talonpoikaiskapina Kataloniassa. V. 1484 puhkesi Kataloniassa uusi talonpoikaiskapina, jonka johtajana oli talonpoika *Pedro Juan Sala*. Hän oli osallistunut useihin sotiin ja osasi antaa talonpoikaisjoukoille hyvän sotilaallisen järjestyksen. Kapinallisten piirittäessä Barcelonaa feodaalit keräsivät kaikki voimansa taisteluun talonpoikia vastaan. Talonpojat kärsivät tappion, ja *Sala* joutui feodaalien vangiksi. Mutta talonpoikien vastarintaa ei tappio eikä johtajain mestaus murtanut. Talonpoikain kapina jatkui sissisotana. Feodaalit olivat pakoitettuja tekemään sopimuksen, joka solmittiin kuninkaan läsnäollessa. Maaorjuus poistettiin, ja katalonialainen talonpoika oli nyt henkilöllisesti vapaa ja hän voi poistua herransa luota. Mutta talonpojan jäädessä paltalleen oli hänen täytettävä entiset velvollisuutensa. Näin ollen ei talonpoikaiston vapautuminen ollut lähimainkaan täydellinen.

Takaisin-
valtauksen
päättyminen.

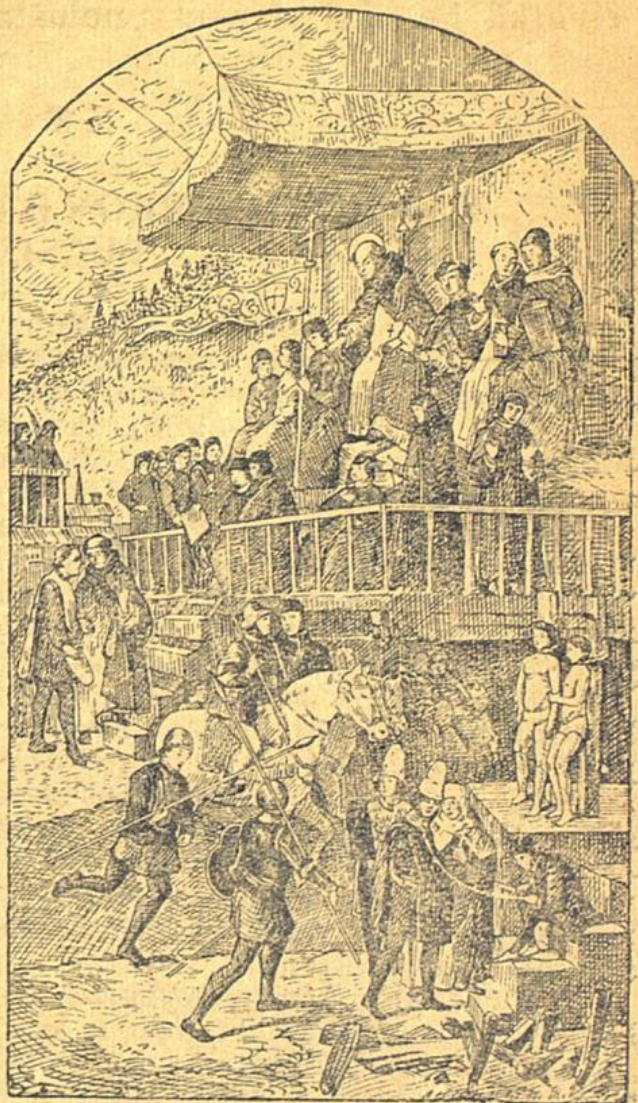
Lujitettuaan valtaansa Ferdinand ja Isabella ryhtyivät sotimaan maurien viimeistä Espanjassa olevaa aluetta, Granadaa vastaan. Sota kesti 10 vuotta ja päättyi v. 1492 Granadan valloitukseen. Näin takaisinvaltaus päättyi.

Ferdinand ja Isabella käyttivät katolista kirkkoa hyväkseen taistelussa kuningasvallan vihollisia vastaan. V. 1480 Espanjassa perustettiin inkvisitio ja aloitettiin säälimätön taistelu maureja, juutalaisia sekä «kerettiläisiä» vastaan. Erikoisesti voimistuivat vainot Granadan valloituksen jälkeen. Juutalaisten ja maurien käskettiin joko poistua maasta tai kääntyä kristinuskoon. Kymmeniä tuhansia ihmisiä, etupäässä käsityöläisiä ja kauppiaita, poistui Espanjasta. Kristinuskoon kääntyneitä maureja ja juutalaisia uhkasi aina onnettomuus. Jos nimittäin joku kanteli, että he noudattavat entistä uskontoaan, niin he joutuivat heti hirvittävään inkvisitio-oikeuteen. Inkvisitio suhtautui armottomasti ei ainoastaan juutalaisiin ja maureihin, vaan myöskin sellaisiin espanjalaisiin, joiden epäiltiin suhtautuvan vihamielisesti kirkkoon tai kuninkaanseen. Tästä epäiltyjä espanjalaisia annettiin inkvisition käsiin syytettynä kerrettiläisyydestä.

Kerrettiläisten mestaus muodostui Espanjassa erikoiseksi juhlallisuudeksi. Sitä nimitettiin auto da fe'ksi («uskontoimitukseksi»). Kerrettiläisten polttaminen tapahtui toreilla kuninkaan hovin, ylhäisön ja kaupungin asukkaiden läsnäollessa. Papisto saapui juhlallisena kulkueena uskonnollisten hymnien kaikuessa, ja tuomitut tuotiin poltettaviksi. Kauhean maineen saavutti inkvisiittori Torquemada, joka inkvisitiotuomioistuimen johdossa ollessaan poltatti yli 8 tuhatta «vääräuskoista» ja kerrettiläistä.

Inkvisition uutteruus kerrettiläisten vainoamisessa johtui osittain siitäkin, että se sai kolmannen osan tuomitun omaisuudesta. Loput sai kuningas.

Suuri Espanjan kansa, joka oli puolustanut vapauttaan vuosisatoja kestäneessä taistelussa maureja vastaan, oli siis des-

Auto da fe.

poottisen kuningasvallan, feodaalien sekä petomaisen ja uskonnollisen papiston orjuuttama. Tämän voi selvittää sillä, että Espanjan eri alueet eivät olleet vielä kiinteästi yhdistyneet, ja jokainen niistä eli omaa elämäänsä. Kaupungin asukkaiden ja talonpoikien kesken ei myöskään ollut yhtenäisyyttä eivätkä he siksi voineet puolustaa vapauttaan.

XVI LUKU.

KATOLISEN KIRKON RAPPEUTUMINEN XIV—XV VUOSISADALLA.

Paavit Avignonissa. Samoihin aikoihin, kun Ranskassa, Englannissa ja Espanjassa muodostui voimakkaita valtakuntia, alkoi katolisen kirkon mahti heikentyä. Paavit asuivat noin 70 vuotta (1308—1378) Avignonin kaupungissa. Tätä kautta on nimitetty paavien «Avignonin vankeudeksi». Asuessaan tässä Ranskan rajalla sijaitsevassa kaupungissa olivat paavit riippuvaisia Ranskan kuninkaista.

Näihin aikoihin paavien vaikutusvalta Euroopassa laski. Paavit eivät voineet arvovaltaisesti sekaantua Euroopan maiden asioihin kuten XIII vuosisadalla. He eivät voineet ajatellakaan herruutensa palauttamista Euroopassa ja harrastivat eniten tulojensa suurentamista. Paavit toimeenpanivat kaikenlaisia uusia keräyksiä uskovaisten ja papiston keskuudessa. Voidakseen kyniä uskovaisilta rahoja paavi Bonifacius VIII vietti v. 1200 kristinuskon «riemuvuotta». Kaikki sinä vuonna Roomaan kerääntyneet pyhiinvaeltajat saivat synninpäästön. Tämä houkutteli paljon taikauskoista kansaa, ja paavin rahasto sai hyvät tulot. Juhlavuotta piti vietettävän joka sadan vuoden kuluttua. Mutta Bonifaciuksen seuraajat lyhensivät määrääjän 50 vuodeksi, sitten 33:ksi ja lopuksi 25 vuodeksi. Eräs paaveista vietti 15 vuoden kuluessa kaksi kertaa riemuvuotta. Paavit laajensivat anekauppaa. He viettivät loisteliasta ja irstasta elämää keräten itselleen suunnattomia aarteita.

Tämä kaikki herätti tyytymättömyyttä paaveihin. Englannin kuninkaat kieltäytyivät maksamasta veroa, jonka paavit olivat määränneet Englannille jo Juhana Maattoman aikana. Joka taholla vaadittiin kirkollista reformia. Paaviuden arvovalta laski laajojen kansanjoukkojen silmissä. He näkivät kirkon olevan heidän sortajiensa tukena, vihasivat sitä sen harjoittaman sorron ja veronkiskonnan johdosta sekä halveksivat pappeja ja munkkeja senvuoksi, kun nämä olivat väkijuomain ystäviä ja viettivät irstasta elämää.

Läntisen kirkon V. 1378 paavi päätti palata Roomaan uskoen siten kohot-
hajaannus ja tavansa paavin laskenutta arvovaltaa. Hän sai kuitenkin
kirkollinen aikaan päinvastaista. Ranskan papisto ei tunnustanut Roo-
terrori. man paavia, vaan valitsi itselleen oman paavin. Näin alkoi
melkein 40 vuotta kestänyt «Läntisen kirkon hajaannus»
eli suuri skisma. Toinen paaveista asui Roomassa, toinen
Avignonissa. Eräät valtiot tunnustivat edellisen, toiset jälkimmäisen.
Tämä alensi lopullisesti paaviuden arvovaltaa kansan silmissä.

Eri maiden papisto Euroopassa pyrki tekemään lopun tästä hajaannuksesta, joka uhkasi lopullisesti hävittää katolisen kirkon arvovaltaa. Tämän takia päätettiin kutsua koolle kaikkien katolisten maiden korkeimman papiston kokous. Kirkolliskokous erotti molemmat paavit virastaan ja valitsi heidän sijalleen uuden. Entiset paavit eivät tunnustaneet kirkolliskokouksen päätöstä, ja näin oli kahden paavin asemesta olemassa kolme. Vasta toisessa, v. 1414 kokoontuneessa Konstanzin kirkolliskokouksessa saatiin «hajaannus» lopetettua. Konstanzin kirkolliskokous erotti kaikki kolme paavia viroistaan. Heidän sijalleen valittiin paavi Martin V, jonka kaikki

katoliset maat tunnustivat. Kirkolliskokous tuomitsi kaikki katolisessa kirkossa muodostuneet «lahkot». Kirkolliskokouksen päätöksellä poltettiin roviolla elävältä suuri tshekkiläinen patriootti Juhana Huss.

Kaikki yritykset saada paavit lopettamaan väärinkäyttöksensä ja alistumaan kirkolliskokouksien päätöksiin päättyivät tuloksetta. Kaikki entiset verot sekä aneiden myynti jäivät ennalleen, ja paavi säilytti valtansa kirkon johdossa.

Kirkko koetti kohottaa arvoaltaansa pelotuskeinoilla. Inkvisitiotuomarit etsivät «kerettiläisiä», kiduttivat heitä julmasti ja polttivat roviolla. Kirkko keksi vielä toisenkin kansan pelotustavan. Kansan keskuudessa oli säilynyt vanha usko noitiin, jotka muka voivat aiheuttaa tauteja, pilata karjaa, saada aikaan kuivuuden ja raekuuroja. Kirkko käytti tätä taikauskoa hyväkseen. Se alkoi opettaa, että noitia ja velhoja oli todellakin olemassa, vieläpä hyvin paljon, ja että ne olivat vannoneet tuhoavansa koko ihmissuvun. Papit ja munkit vakuuttivat, että noidat ja velhot lentelivät luudilla ja uunikoukuilla öisin noitien juhliin, joissa ne viettivät aikansa tanssien ja saivat itse saatanalta tehtäväkseen vahingoittaa ihmisiä. Kaikki noidiksi tai loitsijoiksi epäillyt ihmiset heitettiin inkvisition toimesta vankilaan, kidutettiin ja poltettiin roviolla. Kaikkialla Euroopassa loimusivat roviot. Niillä poltettiin aivan syyttömiä ihmisiä, jotka olivat jotenkin joutuneet pappien ja munkkien epäsuosioon. Kauhua valtasi ihmiset, sillä jokaista saatettiin syyttää noituudesta, ja silloin ei löytynyt pelastusta. Inkvisitio toimi kaikkialla Euroopassa etsien «noitia» ja «velhoja» sekä kylvään kauhua väestön keskuuteen. Tällaisin kaamein keinoin kirkko halusi peloittaa ihmisiä ja alistaa ne valtaansa.

XVII LUKU.

SAKSA XIII—XV VUOSISADALLA.

1. §. Valtakunnan laajeneminen Itään päin.

Hohenstaufien kukistumisen jälkeen Saksa hajaantui monilukuisiksi itsenäisiksi alueiksi — ruhtinaskunniksi, kreivikunniksi, paronikunniksi, ritarien lääneiksi ja riippumattomiksi kaupungeiksi. Suurimmat ruhtinaskunnat muodostuivat Itään seurauksena saksalaisten suorittamasta vieraiden alueiden valtauksesta.

**Polabilaisten
slaavien maiden
valtaus.** Ennen kaikkea saksalaiset yrittivät valloittaa polabilaisten slaavien sekä heidän naapuriensa, rannikkoslaavilaisten maat Oderista Veiksel-joelle. XI vuosisadalla polabin slaavit ja rannikkoslaavit taistelivat menestyksellisesti saksalaisia vastaan ja olivat täysin riippumattomia. Mutta he eivät osanneet liittoutua taistellakseen yhteistä vihollista vastaan. Tämän lisäksi Puola alkoi tehdä hyökkäyksiä rannikkoslaavien kimppuun heikentäen heitä, ja siksi saksalaisten oli helppo aloittaa uudelleen valloitusretkensä Itään.

Elbe-joen itäpuolella olevien maiden valloitusta sekä siirtolaisilla asuttamista ei suoritettu keisarikunnan yhdistetyin voimin, vaan sitä harjoittivat eri ruhtinaat. XII vuosisadalla sai Albrecht Karhu keisarilta maita Elbe-joen keskijuoksun varrelta, ja hän kutsui sinne saksalaisia siirtolaisia sekä valloitti naapureinaan asuvien slaavilaisten alueen. Albrecht Karhun jälkeläiset sekaantuivat taitavasti slaavilaisten ruhtinaiden keskinäisiin riitoihin ja laajensivat alueitaan Oderiin saakka ja sen itäpuolellekin. Siellä muo-

dostui Brandenburgin markkreivikunta, josta tuli koko keisarikunnan suurin ruhtinaskunta. Melkein samoihin aikoihin (noin XII vuosisadan keskivaiheilla) Saksin herttua Henrik Leijona valloitti Itämeren rannikon Oderiin saakka ja teki mitättömästi Lybeckin kaupungista suuren saksalaisen sataman Itämeren rannikolle. XII vuosisadan viimeisen neljänneksen kuluessa olivat rannikko-ruhtinaat pakoitettuja antamaan vasallilupauksensa Saksan keisarille.

Slaavilaisten alueiden anastusta seurasi urheasti itseään puolustaneen väestön orjuuttaminen ja joukkomittainen surmaaminen. Slaavilaisilta otettiin parhaat maat ja heidän asuttavakseen jätettiin karut ja kaukaiset seudut. Heistä tehtiin maaorjia ja he saivat suoritettavakseen raskaita veropäivätöitä ja veroja. Paikotellen jäi slaavilaisille ainoastaan vesistöjä ja soita, ja he elivät kurjissa kylissä järvien ja jokien rannoilla harjoittaen kalastusta. Slaavilaisten alistamiseksi käytettiin pakollista kristinuskoon kääntämistä. He joutuivat maksamaan raskaita kirkollisveroja. Vainotut ja sorretut slaavilaiset kadottivat vanhat tapansa ja äidinkieltänsä sekä pakotettiin saksalaistumaan.

Saksalaisten siirtolaisuus. Köyhtyneet saksalaiset ritarit riensivät Saksasta slaavilaisilta valloitetuille maille, missä heistä tuli ylhäisiä paroneja. Paljon maita saivat haltuunsa saksalaiset luostarit, joita muodostui slaavilaisille alueille. Haluten suurentaa tulojaan ritarit ja luostarit kutsuivat sinne saksalaisia siirtolaisia ja jakoivat heille paikallisen väestön maista parhaita palstoja. Siirtolaisten piti maksaa veroa. He saapuivat mielihyvin slaavilaisilta valloitetuille alueille siinä uskossa, että he voivat järjestää elämänsä paremmin kuin kotimaassa, missä feodaalit heitä sortivat. Mutta siirtolaisten toiveet eivät toteutuneet. Ritarit ja luostarit alkoivat vaatia heiltä yhä enemmän tehden heidät pian maaorjiksi.

Itämerenmaiden valtaus. Saksalaisten suorittama valloitus ei rajoittunut slaavilaisten alueiden anastukseen, vaan saksalaiset etenivät Itämeren rantoja pitkin Suomen lahteen saakka. Jo XII vuosisadan keskivaiheilla saksalaiset kauppiat alkoivat osallistua toimekkaasti kaupankäyntiin Itämerellä ja pyrkivät valtaamaan haltuunsa Venäjän markkinoille johtavat kauppatiet. V. 1201 he perustivat Väinäjoen suulle Riian kaupungin. Kauppiaiden jäljessä siirtyi nykyisen Eestin ja Latvian alueille saksalaisia pappeja ja ritareja. Itämeren maiden valtaamiseksi perustettiin Kalpaveljesten hengellinen ritarikunta (v. 1202). Kristinuskon levittämisen varjolla ritarikunnan jäsenet osaksi surmasivat, osaksi orjuuttivat paikallista väestöä. Saksalaiset käyttivät taitavasti hyväkseen heimojen välisiä riitoja ja vihamielisyyttä.

Teutonien ritarikunta Preussissa. Etelämmäksi, preussilaisten liettualaisen heimon maille Veikseljoen suulle, vakiintui Teutonien (eli Saksalainen) ritarikunta (v. 1226) puolalaisten ruhtinaiden kut-

susta, sillä puolalaiset kävivät sotaa preussilaisia vastaan. Ruhtinaat eivät aavistaneetkaan, minkälaisen vaarallisen vihollisen he saivat raja-alueelleen. Ritarikunta valloitti preussilaisten koko alueen. Valloittamilleen alueille Ritarikunta muodosti kaupunkeja kutsuen niihin saksalaisia porvareita. Samaten houkuteltiin saksalaisia talonpoikia, joille jaettiin preussilaisilta anastettuja maita.

Preussilaiset tekivät sitkeää vastarintaa saksalaisille siirtolaisille ja nousivat useamman kerran kapinaan sortajiaan vastaan. Ritarikunta surmasi tai teki orjaksi jokaisen, joka uskalsi vastustaa. Sellaiset, jotka heti nöyrytyivät ja kääntyivät kristinuskoon, jätettiin vapaiksi. Ritarikunnan puolelle siirtyneet ja sille palveluksia suorittaneet henkilöt saivat aatelisarvoja.

V. 1237 Kalpaveljekset yhdistyivät Teutonien ritarikuntaan, jonka hallussa nyt olivat Itämeren alueet Veiksel-joen suulta Suomenlahteen saakka. Saksalaiset yrittivät siirtyä kauemmaksi itäänpäin vallatakseen venäläisiä alueita. Mutta novgorodilainen ruhtinas Aleksanteri Nevski tuhosi teutonilaiset ritarit Peipsen-järven jäällä (v. 1242). Tämä «Jäätaistelu» karkoitti lopullisesti saksalaiset Venäjän rajoilta.

Liettuan ja Puolan taistelu Ritarikuntaa vastaan. XIII vuosisadan lopulla alkoi Ritarikunta levittää valtaansa Liettuaan. Yhteinen vaara lähensi Puolaa ja Liettuaa toisiinsa, ja v. 1386 ne yhdistyivät Jagellonien hallitsijasuvun vallan alaisuuteen käydäkseen yhdessä sotaa Ritarikuntaa vastaan. V. 1409 alkoi Puolan ja Liettuan käymä «Suuri sota» Ritarikuntaa vastaan. V. 1410 oli ratkaiseva taistelu Tannenbergin luona. Ritarikunnan avuksi kerääntyi paljon ritareita saksalaisten asuttamilta mailta. Heitä vastassa olivat puolalaiset, liettualaiset, smolenskilaisten (venäläisten) rykmentit sekä tshekkiläinen joukkue. Taistelun aloitti liettualainen ratsuväki, joka hyökkäsi saksalaisen sotajoukon vasemmalle sivustalle. Vastaiskullaan saksalaiset hajoitivat liettualaiset ja lähtivät heitä takaa-ajamaan uhaten liittolaisten sivustaa ja selkäpuolta. Puolalaiset jo epäröivät; kuninkaan lippu putosi maahan. Tilanteen pelastivat urhoolliset smolenskilaiset rykmentit, jotka lujasti pysyttelivät keskuksessa, vaikka kärsivätkin suunnatonta mieshukkaa. Smolenskilaisten sitkeys antoi puolalaisille tilaisuuden ryhtyä hyökkäykseen ja tuhota ritarikunnan sotajoukot. Taistelussa kaatui suurmestari (Ritarikunnan johtaja) ja suurin osa ritareista. Tannenbergin taistelu tuhosi Ritarikunnan voimat ja teki lopun saksalaisten ritarien valloituksista Itämeren maissa.

2. §. Saksan kaupungit.

XII—XIII vuosisadalla kasvoivat Saksan kaupungit. Suuren merkityksen saavuttivat pohjoissaksalaiset kaupungit, jotka sijaitsivat Pohjan- ja Itämeren rannikoilla.

Näitä meriä ja niihin laskevia jokia pitkin tapahtui Euroopan koillis- ja länsimaiden välinen tavaravaihto. Venäjältä, Puolasta ja Skandinavian maista kuljetettiin turkiksia, nahkaa, viljaa, suolakalaa (silliä ja turskaa), talia, vahaa, hunajaa ja muita raaka-aineita. Näiden sijaan kuljetettiin Saksanmaan jokien ja Flanderin sataman Brüggerin kautta koilliseen verkkaa, palttinaa, metallituotteita, suolaa, viiniä, olutta sekä itämaisia mausteita (pippuria, neilikkaa, kanelia j.n.e.).

Hansa. Pohjois-saksalaiset kaupungit sijaitsivat pohjoisen kauppateiden keskuksessa. Tämä selittääkin niiden merkityksen. Erikoisen suuren merkityksen kaupankäynnissä oli Lybeckin ja Hampurin kaupungeilla.

Hansan kauppalaiva.

XIV vuosisadalla pohjoissaksalaiset kaupungit yhtyivät Lybeckin aloitteesta pysyväiseen liittoon, saksalaiseen Hansaliittoon. Hansaan kuului noin 80 kaupunkia. Sen peruskauppateiden kulki Novgorodista Brüggerin. Kaikkiällä tämän kauppateiden ja sen sivuteiden varsilla Hansa pyrki valloittamaan itselleen erikoisoikeuden kaupankäyntiin. Se puolusti tätä oikeutta asevoimin.

Kun XIV vuosisadan loppupuolella Tanska alkoi uhata hansakaupunkien kauppa- ja merimahtia Itämerellä, tuhosi Hansan liittoutunut laivasto Tanskan rannikoita ja pakotti sen tunnustamaan hansakauppiainien etuoikeudet. Tanskaa vastaan käymänsä voittosan sodan jälkeen saavutti Hansa myös poliittisen vaikutusvallan Itämeren maissa.

Hansan tärkeimmät kauppatoimet suoritettiin Lontoossa, Brüggerissä, Bergenissä (Norja) ja Novgorodissa sijaitsevilla kauppahuoneilla. Ulkomailla oli Hansan liikehuoneiden hallussa erikoisia kaupunginosia. Hansan liikehuoneet olivat omalaatuisia linnoituksia: ne olivat korkean aidan ympäröimiä ja aseellisten vahtimiesten ja koirien huolellisesti vartioimia. Jokaisessa liikehuoneessa oli kauppa-, varasto- sekä asuinhuoneita. Niissä asui ainoastaan naimattomia miehiä, jotka olivat ankaran kurin alaisia. Kuria valvoivat valitut vanhimmat.

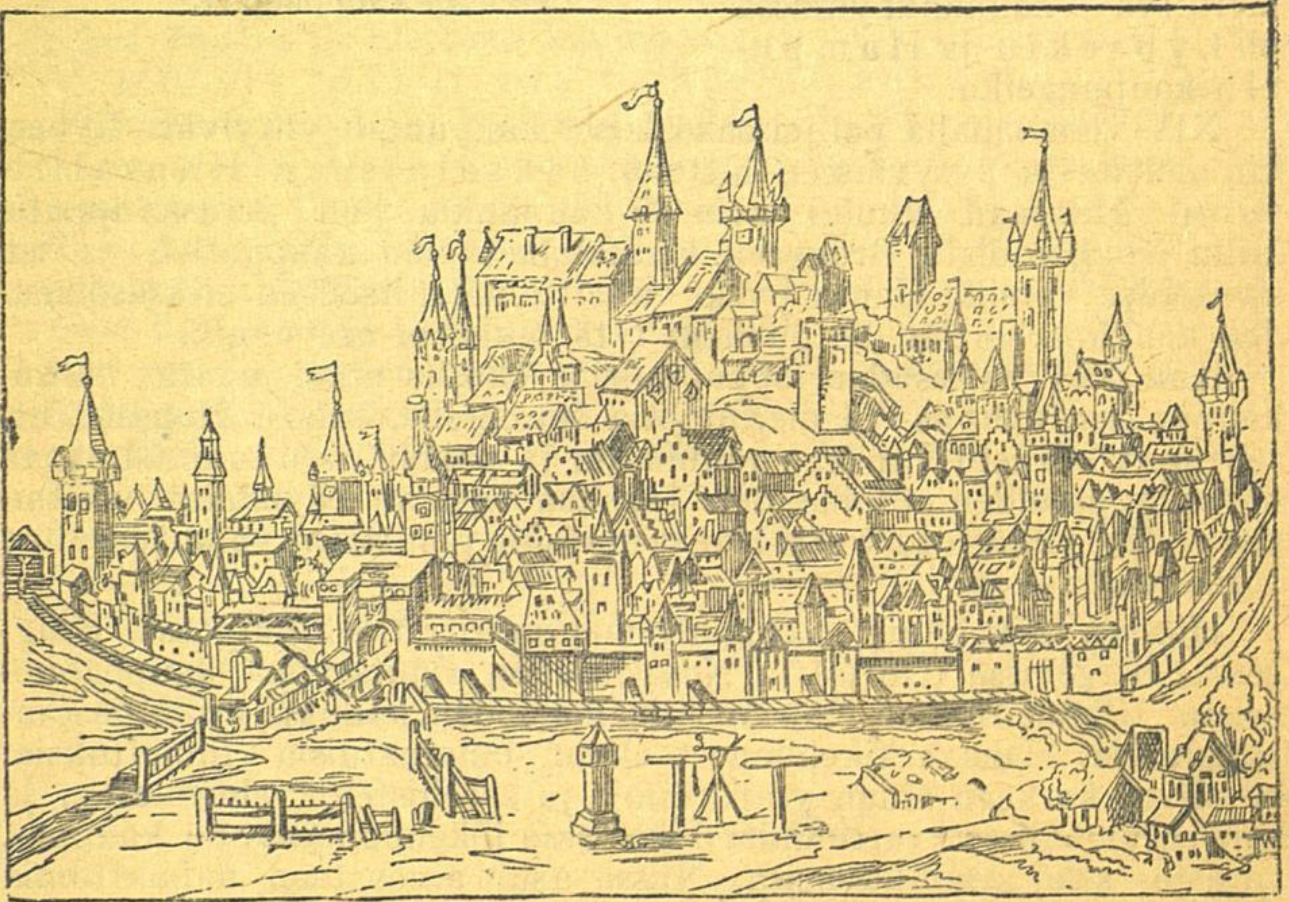
Liiton yhteiset asiat ratkaistiin hansakaupunkien edustajien kokouksissa Lybeckissä n.s. hansapäivillä.

Kauppiaat olivat kaikkien hansakaupunkien yksinomaisia kaupunkielämän johtajia ja kauppavoiton nauttija. He muodostivat kaupungin ylimystön (patriisit), harrastivat luokkapolitiikkaa, verottivat käsityöläisiä raskailla veroilla ja estivät heitä osallistumasta hallintaan. Käsityöläisten ammattikunnat nousivat useamman kerran kapinaan kauppiaita vastaan, ja ajoittain ne saivat joissakin kaupungeissa vallankin käsiinsä, mutta kauppiaat tukahduttivat joka kerta ammattikuntien kapinat.

Etelä-Saksan kaupungit ja niiden liittokunnat.

Rinnan pohjois-Saksan kaupunkien kanssa kasvoivat ja lujittuivat etelä-Saksan kaupungit, jotka olivat kauppayhteydessä Italian kanssa. Muutamat näistä kaupungeista olivat todellisia riippumattomia tasavaltoja, esim. Augsburg ja Nürnberg. Kauppiasylimystö oli määrääväenä eteläisissä kaupungeissa samoin kuin pohjoisissakin.

Kaupungit olivat vihamielisissä suhteissa ritareihin, jotka harjoittivat rosvousta ja ottivat suuria tulleja alueittensa läpi kuljetetuista tavaroista. Voidakseen suojella itseään ritarien petomaisuudelta ja tehdäkseen vastarintaa kaupunkien itsenäisyyttä uhkaaville ruhtinaille yhtyivät Lounais-Saksan kaupungit XIV vuosisadalla kaupunkiliitoiksi. Näin muodostuivat toinen toisensa jälkeen Schwabin ja Reinin kaupunkien liittokunnat. Molemmat liittokunnat sopivat yhteistoiminnasta ja lupasivat auttaa toinen toistaan. Ritarit yhtyivät vastapainoksi myöskin liittoihin ja niiden sekä kaupunkien liittojen kesken syttyi sota. Alussa kaupungit toimivat

Yleiskuva Nürnbergistä XV vuosisadalta.

Keisarin kruunaus.

suurella menestyksellä ritareita vastaan. Mutta pian ruhtinaat sekaantuivat sotaan, sillä he eivät halunneet kaupunkien voimistuvan ruhtinaskunnissaan. Ruhtinaat voittivat sekä Schwabin että Reinin kaupungit.

Kaupunkien ja ritarien välisistä sodista oli seurauksena vain ruhtinaiden vallan voimistuminen.

3. §. Saksan valtiollinen rakenne.

Sekasorron aika ja Habsburgien hallituskauden alku.

Hohenstaufien kukistumisen johdosta keisarivalta Saksassa heikkeni suuresti. Seurasi sekasorron eli nyrkkivallan aika (1254—1273). Saksalaiset feodaalit sotivat yhtämittaa keskenään, ryöstivät kauppiaita ja ahdistivat talonpoikia. Kukoisti «nyrkki-valta», jolloin jokainen teki, mitä halusi, useiden

ritareiden eläessä yksinomaan ryöstöillä ja rosvouksilla.

Vihdoin v. 1273 ruhtinaat valitsivat keisariksi Rudolf Habsburgilaisen. Hän oli toisarvoinen kreivi, jolla oli pienehköjä maatiloja Elsassissa ja Sveitsissä. Rudolf ei aikonutkaan tehdä sotaretkiä Italiaan, eikä hänellä ollut voimia feodaalien nöyryyttämiseen. Uuden keisarin koko huomio oli keskittynyt jonkun suuren ruhtinaskunnan valtaamiseen suvulleen. Hän saikin valloitetuksi Itävallan suuren herttuakunnan. Siitä lähtien oli Itävalta Habsburgien tärkein perintömaa.

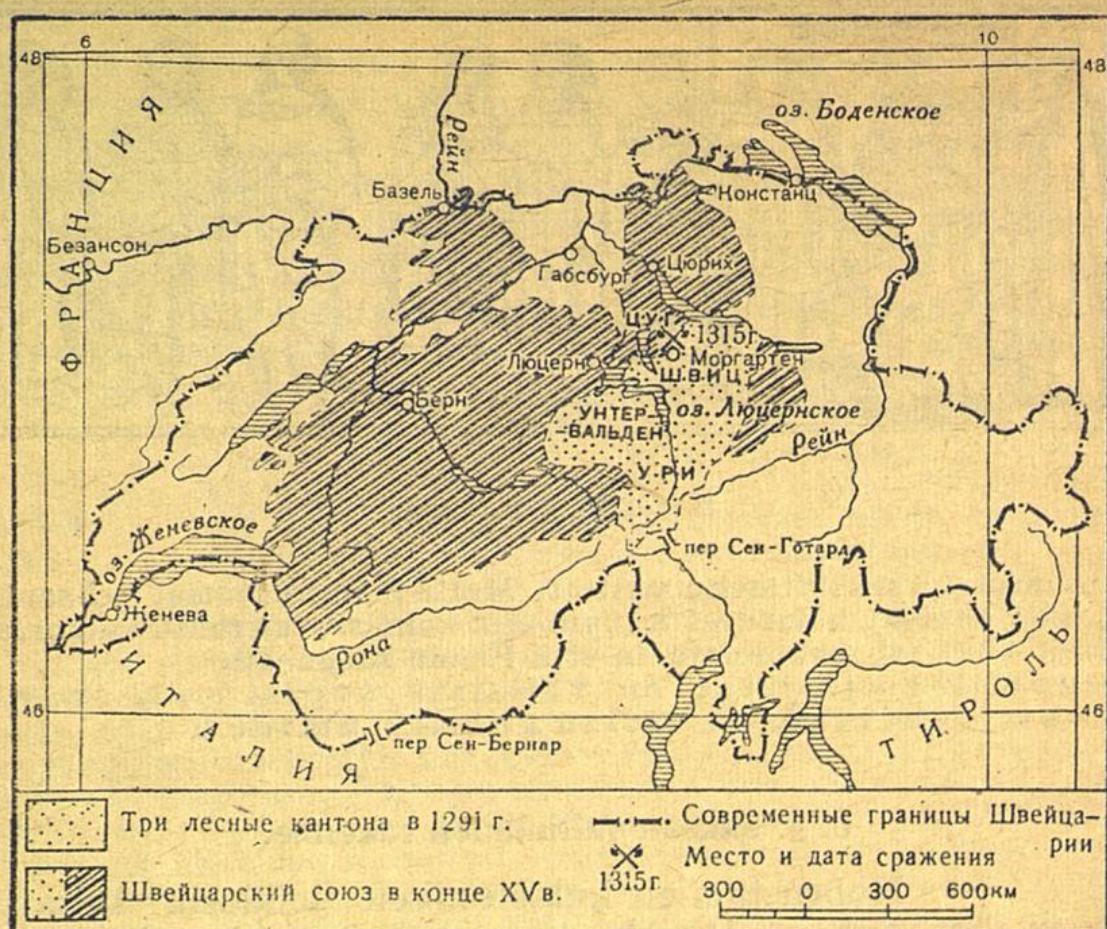
Saksan keisarit eivät harrastaneet enää keisarikunnan voimistamista, vaan pyrkivät valloittamaan alueita itselleen ja suvulleen.

Ruhtinaita ei miellyttänyt Habsburgien pikainen kohoaminen ja Rudolfin kuoltua he useita kertoja vaihtoivat hallitsijasukua.

Sveitsin liiton muodostuminen.

Näihin aikoihin muodostui vapaa Sveitsin liitto, joka taisteli riippumattomuutensa puolesta Habsburgeja vastaan. XII vuosisadan alusta alkaen oli Habsburgeilla tiluksia kolmen metsäkantonin: Schwyzin, Uri ja Unterwaldenin alueilla. Alppien rinteillä sijaitsevilla kanttoneissa asui vapaita talonpoikia. Heidän maittensa kautta kulkivat kauppateet Sankt-Gotthardin solaan ja sieltä Italiaan.

Habsburgit halusivat alistaa metsäkantonit valtaansa kerätäkseen tullia läpikuljetettavista tavaroista. Kanttonit solmivat keskenään «Ikuisen puo-

Sveitsin liiton muodostuminen.

lustusliiton» Habsburgeja vastaan (v. 1291). Habsburgit kärsivät täydellisen tappion taistelussa liiton joukkoja vastaan Morgartenin vuorisolassa (1315). Taistelun jälkeen Habsburgit menettivät kaikki alueensa Sveitsissä (Schwyzin kanttonin mukaan alettiin liittoa nimittää Sveitsiksi). Vähitellen liittyi kolmeen metsäkanttoniin yhä uusia kanttoneja. Talonpoikaisyhteisöjen ohella siihen liittyi myöskin kaupunkeja (Luzern, Zürich, Bern, j.n.e.). Täten muodostui riippumaton Sveitsin liitto.

Myöhemmissä legendoissa annetaan pääosa metsäkanttonien vapautumisessa talonpoika Wilhelm Tellille, joka oli mainio jousimies. Tarun mukaan hän ei tahtonut alistua kumartamaan habsburgilaisen herttuan hattua, joka oli asetettu pitkän riu'un nenään, ja rangaistukseksi hänen piti ampua omena pienen poikansa pään päältä. Wilhelm Tell onnistui ampumaan sen, mutta samalla hän tunnusti, että jos hän olisi osunut poikaansa, niin toisella nuolella hän olisi surmannut voutin. Silloin vouti panetti Tellin köysiin ja itse lähti häntä viemään järven yli linnaansa. Matkalla nousi myrsky ja oli pakko antaa veneen ohjaus vangille, joka oli taitava purjehtija. Vanki käytti tätä hyväkseen, hyppäsi veneestä rannalle haavoittaen nuolella voutia. Tarun mukaan oli tapaus signaalina yleiselle kapinalle Habsburgeja vastaan.

Keisarikunnan rakenne.

Saksa hajaantui yhä pienemmiksi itsenäisiksi alueiksi. Luxemburgien sukuun kuuluvan Kaarle IV:n v. 1356 julkaisema kultainen bulla (s.o. kultaisella sinetillä vahvistettu kirjelmä) lujitti ruhtinaille riippumattomien hallitsijain oikeudet alueillaan. Tämä samainen bulla laillistutti keisarin valitsemisen seitsemän vaaliruhtinaan etuoikeudeksi. Näihin kuului mahtavimpia hengellisiä ja maallisia ruhtinaita. Vaali-

ruhtinaat yhdessä keisarin kanssa käsitteivät koko keisarikuntaa koskevia tärkeimpiä kysymyksiä. Valtakunnan kaikki ruhtinaat kokoontuivat ajoittain keisarilliseen edustajakokoukseen, niinsanotuille valtiopäiville päättämään yleisistä toimenpiteistä. Valtiopäiviin osallistuivat myöskin tärkeimpien kaupunkien edustajat. Nämä kaupungit olivat itse asiassa riippumattomia samoin kuin keisarillinen ritaristo, joka oli hyvin monilukuinen Reinin varrella ja etelä-Saksassa. Hohenstaufien kukistuttua ritarit lopettivat valtiollisen palveluksen suorituksen ja muodostivat tilanomistaja-hallitsijain säädyn. He eivät tunnustaneet mitään valtaa ja enimmäkseen harjoittivat ryöstöjä. Valtakunnan ollessa hajallaan ei keisarikunnassa ollut yhteisiä lakeja, ei oikeuslaitosta eikä valtion rahastoa. Jokainen ruhtinas, ritari ja kaupunki oli kerassaan riippumaton alueillaan.

XV vuosisadalla keisarin kruunu siirtyi jälleen Habsburgeille. Fredrik III aikana keisarin valta menetti kaiken merkityksensä ja aikalaisten lausunnon mukaan Saksan kansa melkein unohti, että sillä oli keisari. Eräät alueet irtantuivat kokonaan keisarikunnasta. Muilla alueilla ruhtinaiden valta voimistui, eikä Fredrik III edes yrittänyt sitä estää, sillä hänellä ei ollut varoja eikä sotajoukkoja. Hallituskautensa lopulla hän menetti perintöruhtinaskuntansakin, Itävallan, jonka unkarilaiset valtasivat joksikin aikaa. Täten Saksassa, päinvastoin kuin Ranskassa, Englannissa ja Espanjassa, ei muodostunut lujaa keskitettyä valtaa eikä tapahtunut saksalaisten ruhtinaskuntien liittymistä yhtenäiseksi valtioksi.

Kaarle IV patsas.

XVIII LUKU.

BÖÖMI (TSHEKKI) XII—XV VUOSISADALLA.

Vaikkakin Böömi kuului Pyhän Rooman keisarikuntaan, oli sillä täydellinen itsenäisyys. Keisarilla ei ollut oikeutta sekaantua Böömin sisäisiin asioihin. Böömin kuningas kuului vaaliruhtinaihin, s. o. hän osallistui yhdessä toisten kuuden vaaliruhtinaan kanssa keisarin valintaan.

**Saksalaisten
siirtolaisuus.**

Böömi oli saksalaisista keisareista riippumaton, mutta Saksan vaikutus tunkeutui sinne toista tietä. Böömi oli saanut kristinuskon saksalaisilta ja siksi suurin osa luostareista oli saksalaisia. Kirkollisessa hallinnossa olivat tärkeimmät virat saksalaisilla. Saksalaisen papiston mukana tunkeutui Böömiin myös inkvisitio.

Samaten asettui Böömiin hengellisiä ritarikuntia, kuten temppelihererrat ja johanniitat. Niihin kuului enimmäkseen saksalaisia. Böömin kuninkaat ajattelivat saavansa heistä tukea taistellessaan paikallista ylimystöä vastaan ja siksi halukkaasti kutsuivat heitä Böömiin jakaen heille parhaimpia maita. XII vuosisadan lopulla alkoi Böömissä muodostua kaupunkeja. Kaupunkeihin siirtyi kauppiaita ja käsityöläisiä enimmäkseen Saksasta, jossa jo oli paljon kaupunkeja. Böömin kuninkaat odottivat saavansa kaupungeista suuria tuloja. Siksi he hyväksyivät kaupunkien perustamisen ja kaikenlaisilla helpoituksilla koettivat saada niihin siirtolaisia Saksasta. Myöhemmin muodostui kaupunkeihin myös tshekkiläistä käsityöläisväkeä, mutta patriisit olivat melkein poikkeuksetta saksalaisia.

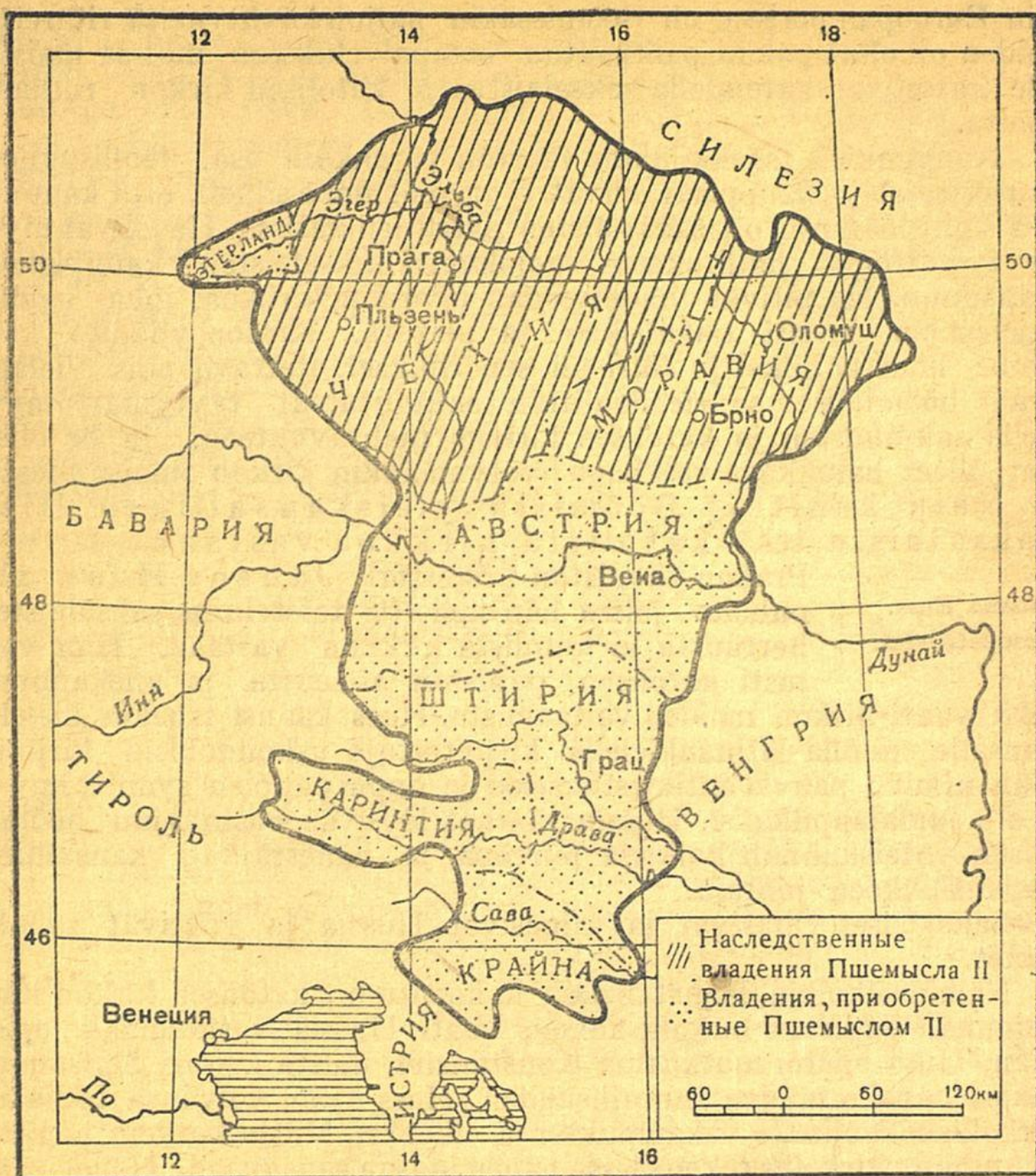
XII vuosisadalla aloitettiin Böömin rikkaiden malmikaivoksien käyttö. Böömin kuninkaat kutsuivat saksalaisia tuotannonharjoittajia, jotka olivat perehtyneet kaivostöihin. Näin joutuivat kaivokset saksalaisten haltuun. Liikkeenharjoittajien oli luovutettava osa tuloistaan kuninkaalle, mutta heille itselleen jäi paljon, ja he rikastuivat nopeasti.

Böömin voimistuminen XIII—XIV vuosisadalla.

Suurien tulojensa, varsinkin hopeakaivoksista saamiensa tulojen perusteella oli Böömin kuningas keisarikunnan rikkaimpia ruhtinaita. Kuningas Przemysl II (1253—1278) laajensi huomattavasti Böömin alueita. Hän sai haltuunsa Itävallan herttuakunnan ynnä muita alueita, joten Böömin valtakunta ulottui melkein Adrianmereen saakka. Mutta kuningasta heikensi taistelu ylimystöä vastaan. Sitä käytti hyväkseen Rudolf Habsburgilainen, joka valloitti Böömitä Itävallan. XIV vuosisadan alkupuolella Böömin valtaistuini joutui Luxemburgin suvulle, josta siihen aikaan valittiin keisaritkin. Kaarle IV (1346—1378) oli samanaikaisesti Böömin kuningas ja Saksan keisari. Hänen aikanaan Praha (Prag) tuli pääkaupungiksi sekä keisarikunnan tärkeimmäksi kauppakaupungiksi. Sen väkiluku kasvoi kolminkertaisesti Kaarle IV hallitessa. Kaarle huolehti suuresti Prahan kaunistamisesta. V. 1348 hän perusti Prahan yliopiston.

XIV vuosisadalla oli Böömi Pyhän Rooman keisarikunnan voimakkain valtio. Mutta työtätekevien luokkien asema Böömissä huononi. Suurin osa talonpojista oli maaorjina ja he saivat suorittaa isäntiensä hyväksi raskaita työvelvollisuuksia.

Kaivoksissa isännöivät rikkaat kaivostenomistajat, jotka riistivät julmasti kaivostyöläisiä. Kaupungeissa patriisit sortivat käsityöläisiä. Sekä kaupungeissa että maaseudulla kypsyi syvä tyytymättömyys.

Przemyszl II:n hallinta-alueet.

Yleiskansallinen ja katolilais-vastainen liikehtiminen.

Hyvin useat suurfeodaalit, samaten kuin kaivosten omistajatkin, olivat saksalaisia. Kaupunkien patriisit olivat myös saksalaisia. Näin ollen kansa piti saksalaisia suurimpina sortajinaan. Suurin osa luostareista kuului saksalaisille, joilla oli myös tärkeimmät kirkolliset virat. Hengelliset ylimykset olivatkin talonpoikien julmimpia sortajia. Böömin työtätekevien luokkien keskuudessa kypsyi vastustusliike sekä saksalaisia että katolista kirkkoa vastaan.

Tshekkiläisen väestön toistenkin luokkien keskuudessa kasvoi tyytymättömyys saksalaisiin ja katoliseen kirkkoon. Kuten muissa-

kin Euroopan maissa, oli Böömissäkin paljon köyhtyneitä ritareita, joiden oli ollut pakko palkkautua sotapalvelukseen muissa maissa. He katselivat kateudella saksalaisten ja katolisen kirkon rikkaita maita.

Kaupunkien tshekkiläisen väestön varakkain osa, teollisuudenharjoittajat ja kauppiaat, olivat tyytymättömiä siihen, että kaupungin koko hallinto oli saksalaisten patriisien käsissä. He olivat myös tyytymättömiä hallituksen suojaamien saksalaisten kauppiaiden kilpailuun. He pitivät vihollisenaan myös kirkkoa, joka heidän mielestään levitti taikauskoa ja petosta. Kirkon ylläpito kävi heille liian kalliiksi ja siksi oli sen tilukset otettava pois. Vieläpä eräät böömiläiset suurfeodaalitkin suhtautuivat tyytymättömyydellä saksalaisten ja katolisen kirkon mahtavuuteen, ja he olisivat olleet halukkaat vaikkapa hyötymäänkin kirkon omaisuudesta.

Näin kehittyi Böömissä yleiskansallinen liike saksalaisia sekä katolista kirkkoa vastaan.

Juhana Huss.
Hussilaissodat. Prahan yliopiston professori Juhana Huss piti puheita, joissa hän kehoitti taisteluun saksalaisten herruutta ja katolista kirkkoa vastaan. Hän vastusti katolisen papiston ahneutta ja anekauppaa sekä vaati kirkon maiden valtaamista. Huss käänsi tshekin kielelle kansalle oudolla latinankielellä kirjoitettuja uskonnollisia kirjoja. Hän nimitti paavia antikristukseksi ja oppia pappien synnittömyydestä jumalanpilkaksi. Hussin saarnat löysivät vastakaiun böömiläisen yhteiskunnan kaikissa piireissä, ja hänestä tuli kansallisen vapausliikkeen johtaja.

Saksalaiset vihasivat ja vainosivat Hussia ja yrittivät tuhota hänet.

Näihin aikoihin Konstanzissa kokoontunut katolisen kirkon korkeimman papiston kirkolliskokous vaati Hussia vastaamaan opistaan. Huss epäröi matkustaa Konstanziin, mutta keisari Sigismund takasi hänelle täyden turvallisuuden. Huss uskoi voivansa todistaa kirkolliskokoukselle vakaumuksensa oikeaksi. Mutta korkein papisto ei antanut kirkolliskokouksessa hänen lausua sanaakaan. Hänet otettiin vastaan vihaisin huudoin, heitettiin vankilaan ja tuomittiin poltettavaksi. Sigismund ei yrittänytkaan puolustaa häntä. Hussia kehoitettiin luopumaan mielipiteistään, mutta hän valitsi mieluummin kuoleman. Hänet poltettiin roviolla heinäkuun 6 päivänä v. 1415. Tämä petokellinen murha voimistutti yhä enemmän kansallis-uskonnollista liikettä Böömissä. Hussin nimen mukaan liikettä nimitettiin «hussilaiseksi liikkeeksi» ja hänen kannattajiaan hussilaisiksi. Kansa ryhtyi karkoittamaan katolisia pappeja.

V. 1419 puhkesi avoin kapina. Prahan tshekkiläinen väestö, etupäässä käsityöläiset, hävittivät kirkkoja ja luostareita. Käsityöläiset valloittivat rynnäköllä kaupungin raatihuoneen, jonne kaupunkineuvoston jäsenet olivat kätkeytyneet, ja heittivät heidät ikkunasta ulos. Tshekkiläiset kieltäytyivät tunnustamasta Sigismundia hallitsijakseen. Silloin paavi julisti ristiretken tukahduttaak-

seen Böömin itsenäisyyden ja saattaakseen maan Saksan keisarin ja katolisen kirkon alaisuuteen. Ristiretkelle kertyi etupäässä saksalaisia ja myöskin Euroopan muiden maiden ritareita Espanjasta Puolaan saakka. Keisari Sigismundin johdolla he kulkivat Böömiin, mutta hussilaiset löivät heidän joukkonsa. Silloin «ristiretkeläisten» joukot hajaantuivat Böömin alueelle ryöstäen ja tyhjentäen turvattomia tshekkiläisiä seutuja. Vastaukseksi hussilaiset hajoittivat katolisia kirkkoja ja luostareita vallaten niiden maat sekä kuninkaan ja katolisten feodaalien tiluksia.

**Maltilliset
ja taboristit.**

Hussilaisten keskuudessa muodostui kaksi virtausta.

Fidättyväisemmät, maltilliset, vaativat kirkon omaisuuden takavarikointia ja Böömin kirkon itsenäisyyden julistamista. Maltillisiin kuuluivat kauppiaat, teollisuudenharjoittajat ja tilanomistajat sekä Prahan yliopiston professorit.

Työtätekevät tshekit — talonpojat, käsityöläiset ja kaivostyöläiset — muodostivat erikoisen «taboristien» puolueen. Täten nimitettiin heitä rakentamansa lujitetun Taborin kaupungin mukaan. Taboristien enemmistön muodostivat talonpojat, jotka vaativat maaorjuuden ja feodaaleille suoritettavien velvollisuuksien lopettamista sekä papiston vapaita vaaleja. Talonpojat pitivät saksalaisia vastaan käytävää sotaa sotana tilanherroja vastaan.

Taboristien liike oli pohjaltaan samanlaista talonpoikien kapinaa feodaaleja vastaan kuin la Jacquerie ja Watt Tylorin kapina.

Eräät taboristit, varsinkin kaupunkien köyhälistö sekä kaivostyöläiset, vaativat yksityisomistuksen täydellistä lakkauttamista ja omaisuuden julistamista yhteiseksi. Taboristeihin liittyi eräitä köyhtyneitä ritareita, joiden joukossa oli kokeneita satureita. Eräs heistä, Juhana Ziska, tuli hussilaisten joukkojen pidetyksi johtajaksi.

**Hussilaisten
sotilaallinen
järjestys.**

Saksalaiset järjestivät hussilaisia vastaan viisi ristiretkettä (1420—1431). Ne päättyivät saksalaisten tappioon. Böömissä muodostui mahtavia vallankumouksellisia armeijoita. Saksalaisia ratsuritareita

vastaan Juhana Ziska järjesti ensiluokkaisen ratsuväen ja rattailla kuljetettavan kevyen tykistön. Ketjuilla ja lankuilla toisiinsa lujitetuista kuormarattaista Ziska järjesti voittamattomia linnoituksia, jotka sopivat sekä puolustusta että hyökkäystä varten. Näiden liikkuvien linnoitusten puolustamiseen osallistuivat myöskin naiset.

Eräässä taistelussa Ziskaa haavoitettiin nuolella, ja hän menetti näkönsä. Kuitenkin hän jäi hussilaisten joukkojen johtoon itse-

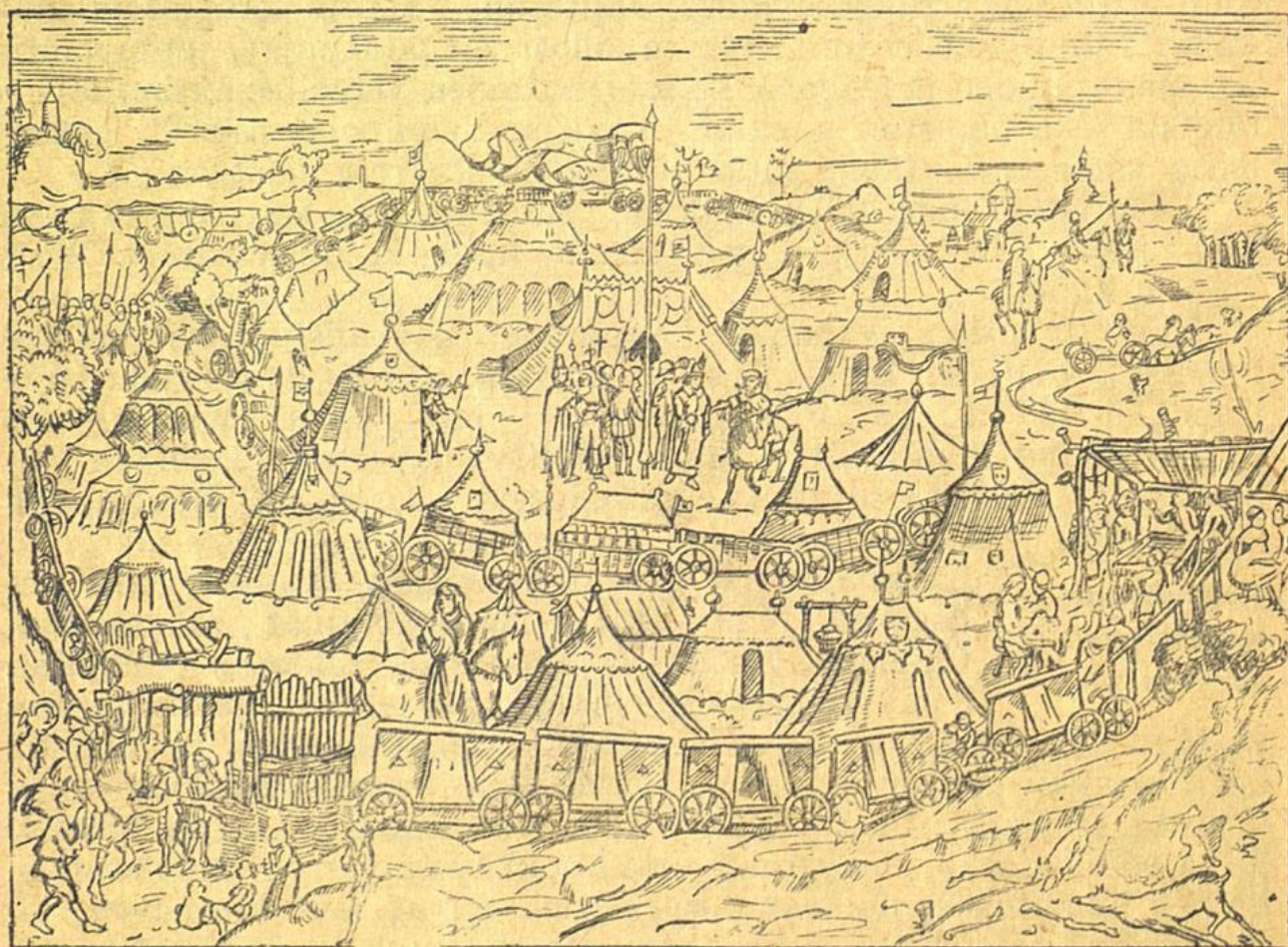

Juhana Huss.

uhrautuvaisesti jatkaen kotimaansa puolustusta. Hänen nimensä saattoi kauhua vihollisten keskuuteen. Hussilaiset nimittivät häntä isäkseen. Hussilaisten joukot olivat erikoisen nopealiikkeisiä ja ilmaantuivat usein sinne, missä niitä ei lainkaan odotettu. Kerrotaan, että «ristiretkeläisten» joukot lähtivät pakoon kuullessaan hussilaisten rattaiden kolinaa. Hussilaisten armeija oli kokoonpantu yleisen asevelvollisuuden perusteella. Siinä oli ankara kuri ja sitä elvytti vallankumouksellinen mieliala. Puolustuksesta hussilaiset siirtyivät hyökkäykseen. He suorittivat sotaretkiä Saksaan aina Itämerelle saakka. He levittivät kaikkialla oppiaan, joka löysi vastakaikua Saksan työtätekevien keskuudessa. Saksalaiset papit ja feodaalit nimittivät tätä oppia «tshekkiläiseksi myrkyksi».

Maltillisten petos. Hussilaisotia käytiin etupäässä taboristien voimin. **Hussilaisotien seuraukset.** Maltilliset itse pelkäsivät taboristeja ja pyrkivät sovintoon saksalaisten kanssa. Lopulta keisari Sigismund päätti suostua maltillisten vaatimuksiin. Hän suostui siihen, että kirkolta valloitetut maat jäivät maltillisille ja suostui tunnustamaan Böömin kirkon itsenäisyyden. Maltilliset puolestaan tunnustivat Sigismundin hallitsijakseen.

Taboristit eivät hyväksyneet tätä sopimusta ja pitivät sitä petoksena. Siksi taboristien ja maltillisten kesken puhkesi sota.

Kuormarattaiden ympäröimä hussilaisten leiri.

Maltilliset hyökkäsivät petoksella taboristien kimppuun ja tuhosivat heidät Lipanien luona (1434). Taboristeille kostettiin julmasti.

Taboristien liike päättyi epäonnistumiseen, kuten toisetkin suuret talonpoikaisliikkeet — la Jacquerie ja Watt Tylorin kapina. Liikkeeseen osallistunut kaupunkiköyhälistö ja kaivostyöläiset eivät voineet johtaa talonpoikaista voittoa, koska pa olivat vielä itsekin hyvin heikkoja ja järjestäytymättömiä.

Hussilaisten liikkeellä oli suuri merkitys Böömissä. Se teki lopun saksalaisten mielivallasta. Böömissä alkoi kehittyä kansallinen kieli ja kulttuuri.

Tshekkiläiset ovat ylipäätään suurista kansansankareista — Juhana Hussista ja Juhana Ziskasta.

Juhana Ziska.

XIX LUKU.

ITALIA XIII—XV VUOSISADALLA.

1. §. Venetsia ja Genua.

XIII vuosisadalla Italia jakautui useiksi itsenäisiksi valtioiksi.

Varakkainta oli Italian pohjoisosa. Sikäläiset kaupungit alistivat läheiset maat ja muodostivat riippumattomia tasavaltoja. Ne kävivät laajaa kauppaa, niiden teollisuus oli kehittynyttä. Mahtavimpia oli kaksi rannikkotasavaltaa Venetsia ja Genua sekä Toskanan rikas teollisuuskaupunki Firenze.

Venetsian rikkaudet kasvoivat ristiretkien, varsinkin neljännen ristiretken aikana. Venetsia sai haltuunsa alueita Balkanin niemimaalla ja läheisillä saarilla sekä perusti Mustalle merelle ja Asovan merelle kauppapaikkojaan, joista tärkein oli Tana (nykyinen Asova). Kauppapaikkojensa kautta Venetsia kävi orjakauppaa. Orjia ostettiin etupäässä Taka-Kaukaasiasta. Venetsialla

Venetsian doge.

oli suuri kauppalaivasto. Se hallitsi Välimerta, eikä sitä syyttä nimitettykään «merien valtiaaksi». Venetsialaiset kauppiat kuljettivat länsi-Euroopan markkinoille itämaisia tavaroita. Venetsiassa oli myös teollisuus kehittyntä. Venetsia oli erikoisen kuulu silkki- ja lasitavarain valmistamisessa.

Venetsian rikkaudet olivat keskittyneet suurkauppiaiden käsiin, jolle kuului kaikki valta kaupungeissa. Venetsiassa oli valinnainen hallitsija, jota nimitettiin dogeksi. Korkein valtaelin oli Suuri neuvosto. Vaikkakin neuvoston jäsenet olivat valinnallisia, niin siihen pääsivät vain rikkaat. Suuri neuvosto valitsi puolestaan dogen.

Kauppiaiden harvainvallan herruus herätti tyytymättömyyttä Venetsian väestön keskuudessa. Hallitusta vastaan solmittiin usein salaliittoja. Suojellakseen itseään niiltä, kauppiaiden harvainvalta perusti XIV vuosisadan alussa kymmenmiehistön, jolla oli paljon salaisia asiamiehiä. Ne tekivät ilmiantoja ja murhasivat salaa hallitsemalle ryhmälle vaarallisia tai epäiltäviä ihmisiä. Kymmenmiehistö piti salaa silmällä kaikkia virkamiehiä, yksinpä dogeakin. Venetsiassa muodostui laaja urkinta- ja terrorijärjestelmä.

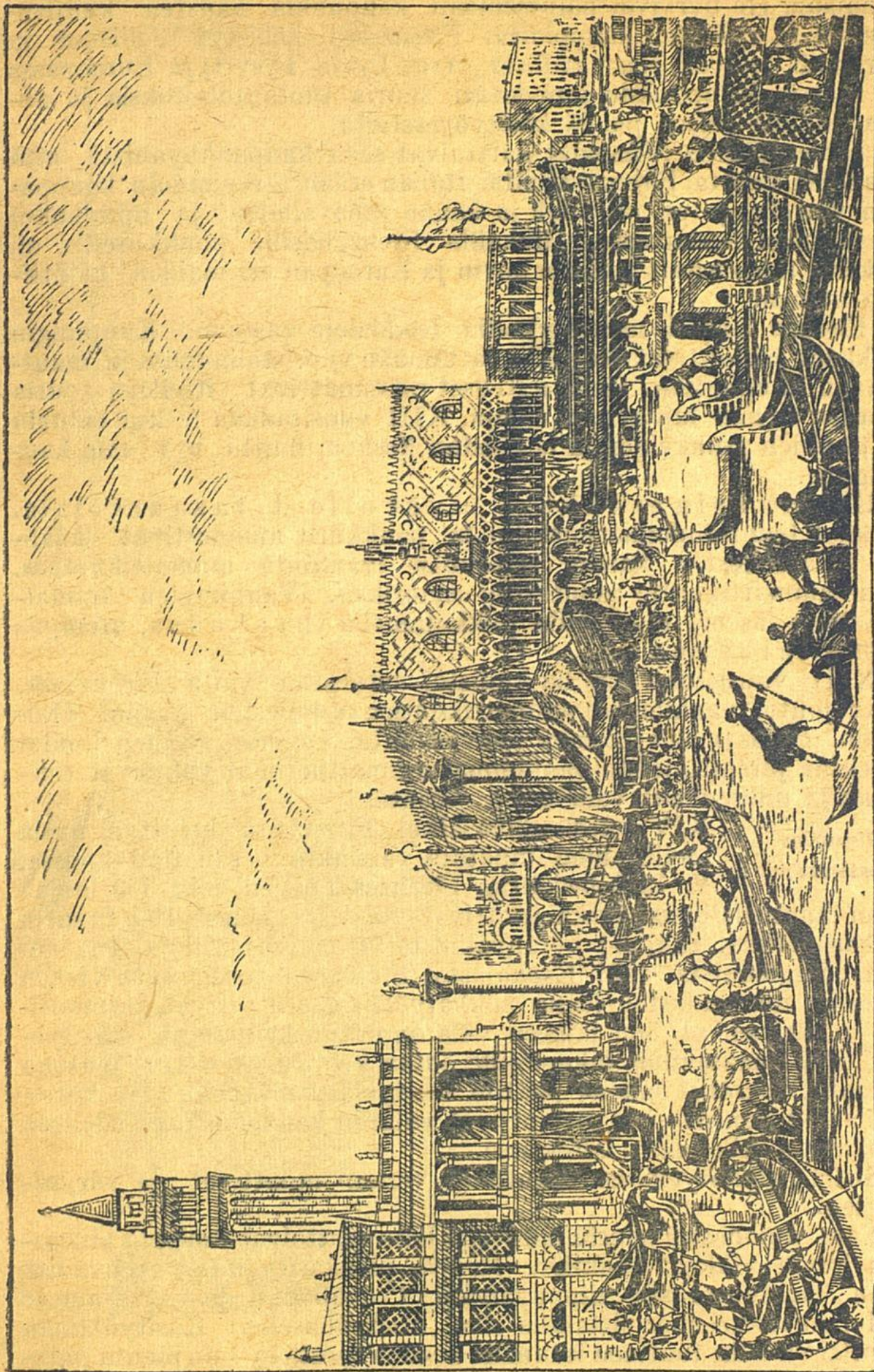
Rikasta Venetsian kaupunkia kaunistettiin uusilla rakennuksilla. Kaupungin lävitse kulkevien kanavien yli rakennettiin kauniita siltoja, kaupunkiin rakennettiin suuria rakennuksia. Erikoisen komeasti kaunisteltiin Venetsian keskusaukio, Pyhän Markuksen tori. Sen varrella oli tälle pyhimykselle omistettu suurenmoinen tuomiokirkko sekä kaunis dogen palatsi.

Venetsian pääkilpailijana kaupan alalla oli Genua, jossa myöskin rikkaat kauppiat hallitsivat. Genua rikastui suuresti ristiretkien aikana. Se lujittautui Mustalle merelle perustaen kauppapaikkoja Krimin eteläosaan Sudakiin (Soldaija), Feodosiaan (Kafa) ja eräisiin muihin paikkoihin. Sieltä genualaiset kauppiat kävivät kauppaa Iranin, Keski-Aasian, Kiinan, venäläisten ruhtinaskuntien sekä Puolan kanssa.

2. §. Firenze (Florentsia).

Firenzen taistelu feodaaleja vastaan.

Firenzen kaupunki sijaitsee Arnojoen varrella vuorten ympäröimässä laaksossa. XII vuosisadalla feodaalit rakensivat kaupunkia ympäröiville vuorille

Kuva Ven etsiasta.

linnojaan. He pyrkivät hallitsemaan kaupunkia häiriten kaupankäyntiä ja ryöstäen kauppiaita. Firenzessä kehittyi teollisuus ja varsinkin olivat sen värilliset verat hyvin kysytyjä Euroopassa ja Idässä. Kaupunkiin muodostui suuria tuotantolaitoksia ja niiden rinnalle paljon pieniä käsityöverstaita.

Firenzelaisten rikkaudet karttuivat sekä kaupankäynnistä että pankkien kautta. Firenze sijaitsi Italian erään tärkeimmän kauppaitien varrella, ja se oli ollut jo kauan rahavaihdon ja muidenkin rahatoimien keskuksena. Rikkailla firenzelaïsillä pankkiireilla oli tärkeitä raha-asioita paavin hovin ja Euroopan eri maiden hallitsijain kanssa.

Firenze taisteli menestyksellä feodaaleja vastaan. Kaupungin asukkaat pakoittivat feodaalit jättämään vuoristolinnansa ja muuttamaan kaupunkiin. Siellä aateliset rakennuttivat itselleen suuria linnojen tavoin lujitettuja taloja. XIII vuosisadalla jatkui taistelu kaupunkien asukkaiden ja aateliston kesken, mutta nyt itse kaupungissa.

Kaupungin asukkaat eivät olleet tasa-arvoisia. Rikkaat teollisuudenharjoittajat ja pankkiirit muodostivat lääkärien ja lakimiesten kanssa seitsemän «vanhinta ammattikuntaa». Toisia ammattikunta nimitettiin «nuoriksi». «Vanhimpien ammattikuntien» jäseniä nimitettiin pilkkanimellä ih rakansa, alempaa väestöä laihakansa.

XIII vuosisadan lopulla kukistui aateliston valta Firenzessä. Valta joutui vanhimpien ammattikuntien esimiesten käsiin. Hallinnan johdossa oli erikoinen neuvoskunta, Senioria. Siihen kuului yhdeksän jäsentä, joista vanhimmat ammattikunnat valitsivat seitsemän ja nuoremmat vain kaksi jäsentä.

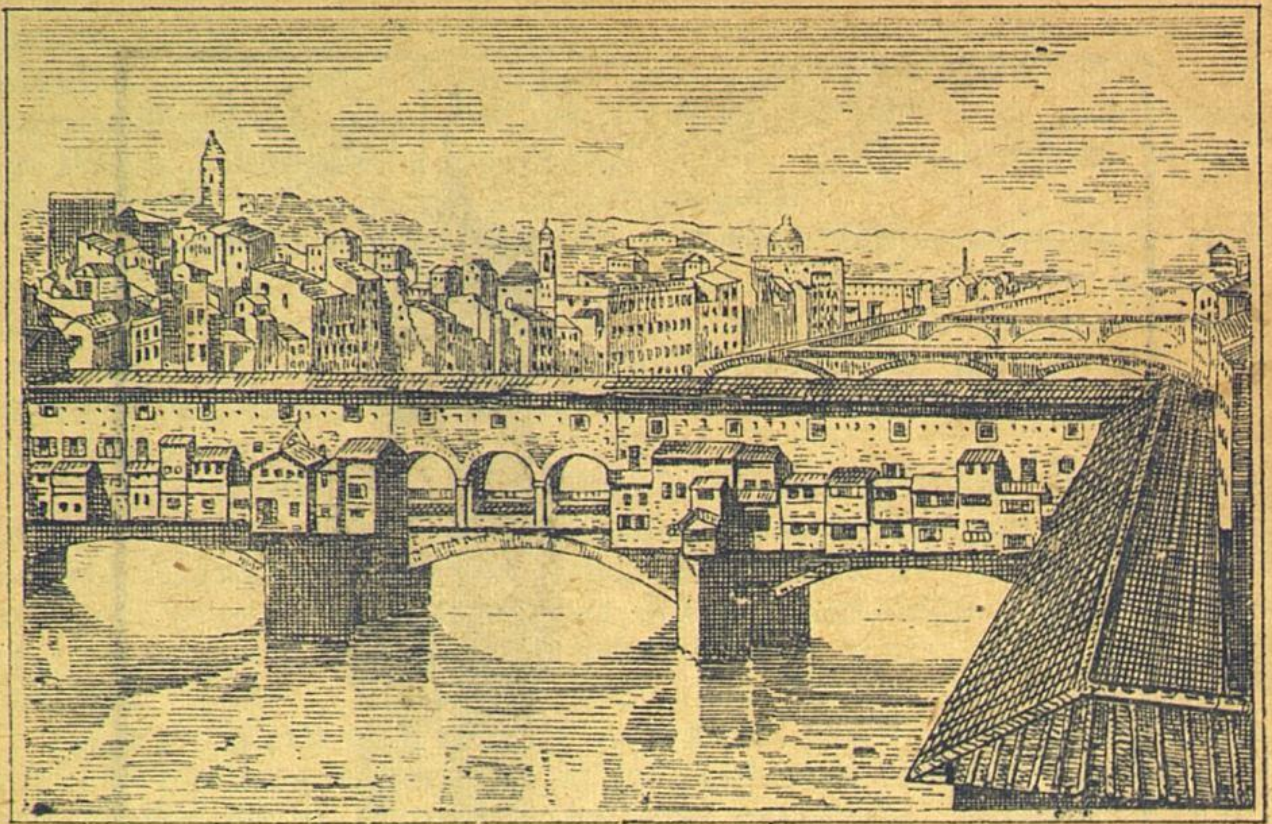
Teollisuuden järjestäminen. XIV vuosisadalla alkoi Firenzessä kehittyä uusia teollisuuden muotoja varsinkin veran tuotannossa. V. 1300 laskettiin Firenzessä olleen noin 300 laajaa veranvanutuslaitosta, jotka tuottivat vuodessa lähes 100 tuhatta pakkaa verkaa. Rikkaat veranvalmistajat ostivat villoja Flanderrista, Englannista tahi Espanjasta. Firenzeen tuotu villa vietiin erikoisiin rakennuksiin, jossa palkkatyöläiset sen pesivät, kuivasivat ja karttasivat. Sen jälkeen villa annettiin kaupungin käsityöläisille tai maaseudun talonpojille, jotka kehräsivät villan maksua vastaan. Kehrätyt langat jaettiin käsityöläiskankureille. He kutoivat langat kankaiksi ja palauttivat valmiin kankaan, joka edelleen muokattiin erikoisissa laitoksissa.

Siellä palkkatyöläiset vanuttivat veran, nukittivat ja värjäivät sen.

Näin muodostui suuria laitoksia, joita saattoivat omistaa ainoastaan hyvin rikkaat henkilöt. Monet pienkäsityöläiset joutuivat veran suurtuottajista riippuvaisiksi. Työvälineet ja raaka-aineet kuuluivat liikkeenharjoittajalle eikä käsityöläiselle. Käsityöläinen luovutti valmiin tuotteen isännälle saaden työstään vain pientä palkkaa. Pienkäsityöläinen erosi palkkatyöläisestä ainoastaan siinä,

Neuvokunnan palatsi Firenzessä.

«Vanha silta» Firenzessä.

että hän ei työskennellyt työnantajan työhuoneessa, vaan kotonaan. Pienkäsityöläiset eivät saaneet järjestäytyä ammattikuntiin, sillä «ihrakansa» pelkäsi käsityöläisten käyttävän ammattikuntia taistelussa sitä julmaa riistoa vastaan, jonka alaisena he olivat.

Isännille kuuluvissa työhuoneissa työskentelevät palkkatyöläiset eivät myöskään saaneet perustaa omia järjestöjään. Työpalkka oli erittäin pieni, ja se riippui kokonaan isäntien tahdosta. Näin ilmaantuivat uudet luokat — porvaristo ja palkkatyöläiset.

Sellaisia suuria tuotantolaitoksia, joissa palkkatyöläiset ja isännistä riippuvaiset pienkäsityöläiset työskentelivät, nimitettiin *manufaktuureiksi*. Sana «manufaktuuri» merkitsee «käsintuotanto». Myöhemmistä tehtaista manufaktuuri erosi siinä, että siellä ei käytetty koneita, vaan suoritettiin kaikki työ käsin ja että osa työläisistä työskenteli vielä kotonaan (pienkäsityöläiset). Italiassa alkoi kehittyä palkkatyöläisten riistoon perustuva kapitalistinen tuotanto jo XIV v.s., siis paljon aikaisemmin kuin muissa Euroopan maissa. Manufaktuuri oli kapitalistisen tuotannon alkumuoto.

Ciompian kapina. Firenzessä puhkesi ensimmäinen historian tuntema työläisten suuri kapina, jota nimitetään *Ciompian* (lue: tshompian; siten kutsuttiin Firenzessä kutoma-teollisuuden palkkatyöläisiä) *kapinaksi*.

Heinäkuun 20 p:nä v. 1378 lähtivät palkkatyöläiset ja pienkäsityöläiset kaduille kirkonkellojen soidessa. Ensin he koettivat vallata neuvostokunnan palatsin. Kun he eivät onnistuneet siinä, ryhtyivät

he tuhoamaan porvarien taloja. Heinäkuun 22 pnä palkkatyöläiset valtasivat neuvokunnan talon ja neuvokunnan jäsenet pakenivat kauhuissaan.

Kukistettuaan «ihra-kansan» vallan, kapinalliset järjestivät kolme uutta ammattikuntaa. Niistä oli kaksi pienkäsityöläisiä ja yksi palkkatyöläisiä varten. Näiden ammattikuntien edustajat kuuluivat uuteen neuvokuntaan, jonka johdossa oli Ciompien johtaja, villankarsaaja Michel Dando. Hän osottautui petturiksi. Hän oli porvariston lahjoma ja huolehti enemmän rikkaiden omaisuuden varjelemisesta kuin työläisten eduista.

Suurtuotannonharjoittajat sulkiivat tuotantolaitoksensa kansan kapinan vastapainoksi. Siitä seurasi työttömyyttä ja nälänhätää. Ciompit yrittivät uudelleen nousta kapinaan, mutta pienkäsityöläiset eivät kannattaneet heitä, sillä rikkaat olivat luvanneet laajentaa käsityöläisten poliittisia oikeuksia. Kapina kukistettiin ja alkoi julma tilinteko. Monien työläisten oli paettava Firenzestä. Ciompien ammattikunta hajoitettiin ja «ihra-kansan» valta palautui.

Näin työläisten ensimmäinen kapina kärsi tappion. Työläiset olivat vielä liian heikkoja, vähälukuisia ja huonosti järjestyneitä voidakseen pitää valtaa käsissään.

Medicien tyrannius.

Ciompien kapina säikäytti varakkaita. Kapinain pelosta he etsivät uutta hallitusmuotoa.

XV vuosisadalla valta joutui Firenzen suurimmalle pankkiirille Cosimo Medicille. Julkisesti ei hänellä ollut mitään virka-arvoa, mutta hallituksen kaikki johtolangat keskityivät hänen käsiinsä. Neuvokunnan jäsenet ja toisetkin virkahenkilöt valittiin edelleenkin, mutta vaalit oli siten järjestetty, että toimiin joutuivat ainoastaan Medicien kannattajat. Neuvokunta menetti merkityksensä, ja kaikki toimenpiteet suoritettiin ainoastaan Medicin määräyksen mukaisesti.

Saadakseen kansajoukot puolelleen ja vieroittaakseen heidät taistelusta, järjesti Cosimo Medici suuria rakennustöitä. Uusilla

Kondottierin patsas.

Lorenzo Medici.

rakennustyömailla sai firenzeiläinen köyhälistö toimeentulomahdollisuuden.

Medicit olivat Firenzen ja koko Euroopan mahtavimpia pankkiireja. Heidän pankkinsa haaraosastoja oli useissa suurimmissa kaupungeissa. Medicit lainasivat rahoja kuninkaille ja sen johdosta voimistui Medicien kansainvälinen vaikutus.

Cosimon kuoltua valta joutui hänen pojalleen ja sitten tämän pojille. Kauan aikaa Firenzeä hallitsi Cosimon pojanpoika Lorenzo, jota nimitettiin «Loistavaksi». Hän oli viekas ja ovela politikko, joka ei häikäillyt käyttää mitä erilaisimpia keinoja päämääriensä toteuttamiseksi. Haluten antaa vallalleen enemmän loistoa

keräsi hän ympärilleen taiteilijoita, tiedemiehiä ja runoilijoita, jotka ylistivät sekä mielistelivät häntä. Medicien suvusta muodostui ikäänkuin Firenzen kruunaamaton hallitsijasuku.

Täten kehittyi Firenzessä rajoittamaton yksinvaltius. Tällaista hallitusmuotoa nimitettiin tyranniudeksi ja hallitsijaa tyranniksi. Samanlainen hallitusmuoto kehittyi monissa muissakin Italian kaupungeissa. Sen ilmaantumiseen oli joka paikassa sama syy, nimittäin kansan kapinoiden pelko. Usein kuuluivat tyrannit ylhäisiin aatelissukuihin, mutta toisinaan ne olivat «kondottiereja», palkkasotureiden joukkojen päälliköitä. Niinpä Milanossa hallitsi XV vuosisadan keskivaiheilla kondottieri Sfozza.

Italialaiset kaupungit puolustivat riippumattomuuttaan feodaaleja vastaan, mutta kansan kapinain pelko sai rikkaat porvarit alistumaan tyrannien vallan alle.

3. §. Varhaisrenessanssi Italiassa.

XIV—XV vuosisadalla Italia oli Euroopan kehittynein maa. Ennemmin kuin missään muualla Euroopassa kehittyi siellä uusia teollisuusmuotoja ja voimistui porvaristo — teollisuudenharjoittajat, pankkiirit ja kauppiaat. Siellä kehittyivät tiede ja kirjallisuus sekä maalaustaide ja muutkin taiteenhaarat.

Humanismi ja Renessanssi. Vanha maailmankatsomus, entiset uskonnolliset mielipiteet, vanhat tieteelliset katsantokannat eivät soveltuneet ihmisille uusissa elinehdoissa. Esimerkiksi kauppiaan, tuotannonharjoittajan tai pankkiirin mielestä, joiden menestys kokonaan riippui heidän yksilöllisestä yritteliäisyy-

Italia XV vuosisadan lopulla.

destään, ei ihminen suinkaan ollut avuton olento. He uskoivat ihmisen voimaan sekä hänen oikeuteensa elää. Siksi uutta kulttuurin suuntaa nimitettiin *humanismiksi* (latinalaisesta sanasta «humanum» — inhimillinen) ja suunnan edustajia *humanisteiksi*.

Humanistit kielsivät vanhan kirkollisen opin. He etsivät aiheita todellisuudesta sekä antiikin kirjailijoilta. He kunnioittivat antiikin kirjallisuutta, etsivät antiikin kirjailijain käsikirjoituksia ja niitä tutkien elvyttivät antiikin kulttuuria. Uutta kulttuurin suuntaa nimitettiin myös *Renessansiksi* (s. o. uudestaan syntyminen eli elpyminen).

Dante. Uuden kulttuurin kynnyksellä työskenteli Italian suurin kirjailija *Dante* (1265—1321). Hänen kuuluisin teoksensa on «Jumalainen komedia». Se on italiankielellä kirjoitettu runoelma. «Jumalaisessa komediassaan» *Dante* kertoo, miten hän eksyi synkkään laaksoon, jossa hän kohtasi muinaisen roomalaisen runoilijan *Vergiliuksen*. Hänen kanssaan *Dante* suorittaa retken hautautamiseksi maailmaan. Runoelmassa on kolme osaa: *Helvetti*, *Kiirastuli* ja *Paratiisi*.

Dante kuvaa helvetin suppilonmuotoiseksi kuiluksi, joka johtaa maan sisään. Hän kuvaa helvetin yhdeksää kerrosta, joissa syntisten sieluja piinataan tehtyjen syntien mukaan. Eräessä kerroksessa vainajat vierittävät suurta kiviä, toisessa he ovat upotettuina kuumaan järveen. Eräessä helvetin kerroksessa on rangaistuksena ankara kylmyys. *Dante* huomasi eräessä kerroksessa tulisen kuopan, joka oli valmistettu vielä elossa olevalle paavi *Bonifacius VIII:lle*. *Dante* pitää pahimpana syntinä petosta.

Dante ei sijoittanut antiikkisia mielikirjoituksiaan helvettiin, jossa heidän pakanoina olisi oltava kirkon opin perusteella. *Danten* runoelmassa he oleskelevat helvetin esipihassa, jossa heitä ei piinattu.

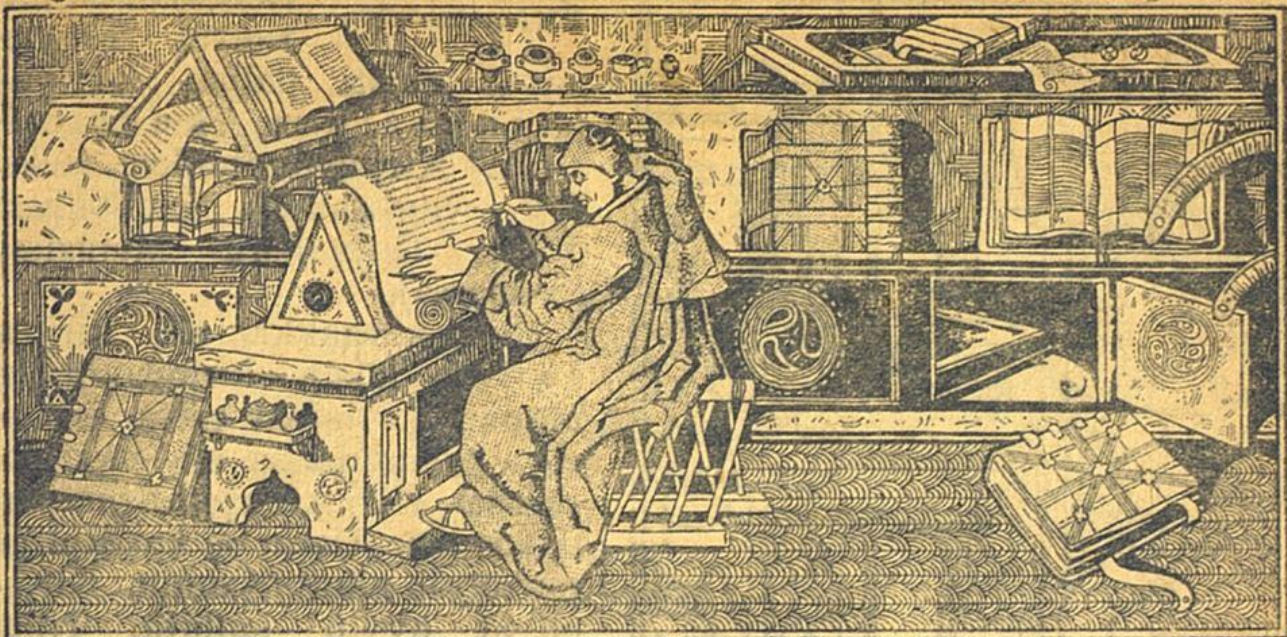
«Jumalaisessa komediassaan» *Dante* toistaa keskiaikaisia uskonnollisia mielipiteitä, lisäksi kuitenkin uusia piirteitä, jotka olivat mahdollisia ainoastaan Italian uuden elämän oloissa. *Dante* esittää vastalauseensa kirkollisten mielipiteiden ahtaudelle. Hän ylistää tunteiden vapautta, hengen tiedonhalua sekä pyrkimystä maailman tietoaamiseen.

Eräs ensimmäisistä italialaisista humanisteista oli *Petrarca* (1304—1374). Jo varhaisessa nuoruudessaan hän piti kirjoista, varsinkin hän harrasti tunnettujen roomalaisten kirjailijoiden tuotteiden lukemista. Hän etsi antiikkisten kirjailijoiden unohdettuja käsikirjoituksia, ja jokaisen löytönsä hän merkitsi suurena tapahtumana päiväkirjaansa.

Petrarca on jättänyt jälkeensä paljon kaunokirjallisia tuotteita. Hän kirjoitti italian kielellä lyyrillisiä runoja, joista tunnetuimpia ovat sonetit *Lauralle*, jonka kauneutta ja hyvyttä hän ylisti. *Petrarca* kirjoitti laajan latinankielisen runoelman «Afrikka» jäljitellen *Vergiliusta*. *Petrarca* kirjoitti paljon suorasanaista teoksia filosofian ja muidenkin aiheiden alalta.

Petrarca nautti aikaistensa suurta suosiota. Roomassa hänet juhlinein seppelöitiin laakeriseppelillä.

Toinen huomattava humanisti oli *Petrarcan* ystävä *Boccaccio* (1313—1375). Hänen perusteoksensa on «*Decamerone*» (latinankieltä, merkitsee: kymmenen päivää). *Boccaccio* kertoo, miten *Firenzessä* raivonneen mustan ruton aikana 10 nuorukaista ja naista matkusti kaupungin ulkopuolelle. He kokoontuivat joka päivä, ja kukin kertoi mielenkiintoisen kertomuksen. «*Decamerone*» on kertomuskokoelma, jossa *Boccaccio* pilkkaa pappeja ja munkkeja, ihmeitä sekä tekopyhyttä. Hän kehoitti elämään iloisesti ja nauttien. Samoin kuin *Petrarca* *Boccaccio* oli kiintynyt antiikin kirjallisuuteen. Hän etsi ja keräili antiikin käsikirjoituksia. Mutta hän kunnioitti suuresti italialaistakin runoutta ylistäen *Danten* ja *Petrarcan* tuotteita.

Kirjojen kopsioitsija.

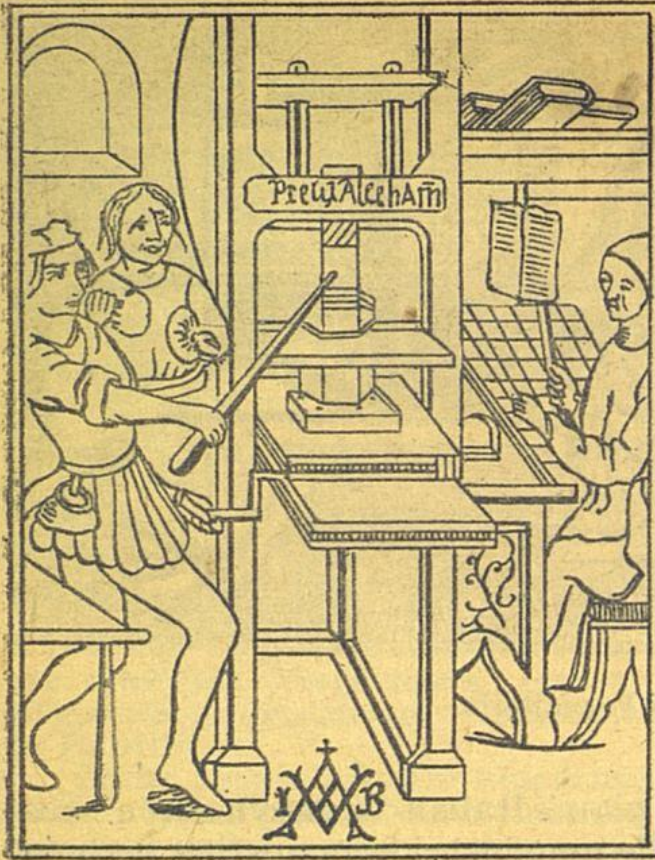
**Renessanssi-
kulttuurin
leviäminen.**

Humanismi levisi pian Italian sivistyneistön keskuuteen. Kaikkialle muodostui humanistien kerhoja. Italian kaupunkien tyrannit suosivat humanisteja saadakseen hovinsa loistavammiksi. Medicien aikana Firenze muodostui italialaisen humanismin keskuukseksi. Uusi kulttuuri levisi Italiassa ainoastaan yhteiskunnan ylimpien kerrosten keskuuteen. Humanistit olivat kansasta loitolla. He kirjoittivatkin enimmäkseen kansalle oudolla latinankielellä. Siitä huolimatta oli humanismilla suuri myönteinen merkityksensä: se rikkoi keskiajan kirkon vaikutusvallan ja toi esille antiikin taiteen, kirjallisuuden ja tieteen aarteet.

Renessanssi ei tuntunut ainoastaan kirjallisuudessa, vaan myöskin maalaus- ja kuvanveistotaiteen sekä rakennustaiteen alalla. Taiteilijat ja kuvanveistäjät pyrkivät saamaan teoksiinsa enemmän luonnollisuutta ja luonnonmukaisuutta ihailen antiikin taiteen tuotteita. Myöskin arkkitehdit jäljittelivät antiikin malleja. He rakensivat valoisia, avaroita ja kauniita palatseja rikkaille sekä mahtavia rakennuksia hallitusvirastoille.

Merenkulun, laivarakennuksen ja kaupparetkien kehitys vaikutti ihmisten katsantokantoihin avartavasti sekä herätti heidän mielenkiintonsa maantieteeseen, tähtitieteeseen, mekaniikkaan ja matemaatiikkaan.

Renessanssikulttuuri levisi pian Italiasta Euroopan muihinkin maihin. Sen vaikutus tuntui kaukaisessa Moskovassakin. Iivana III solmi avioliiton Bysantin prinsessan Sofia Paleologin kanssa, joka oli saanut kasvatuksensa Italiassa. Hänen vaikutuksestaan Moskovan hoviin saapui italialaisia taiteilijoita. Kreml komistettiin tunnettujen italialaisten arkkitehtien rakennuttamilla taloilla.

Kirjanpainajia.

Kirjapainotaito. Renessanssikulttuurin levenemistä edisti paljon kirjapainotaidon keksiminen. Kirjapainotaidon keksi XV vuosisadan puolivälissä Johan Gutenberg Mainzissa (Saksassa).

Siihen saakka oli kirjoja kopioitu käsin kirjoittamalla. Munkit kopioivat niitä erikoisissa kammioissa eli «skriptorioissa». Kirjat kirjoitettiin pergamentille. Usein ne koristeltiin piirretyin alkukirjaimin. Kirjat olivat hyvin kalliita. Niitä saattoivat ostaa vain varakkaat. Mutta kaupunkikulttuurin kasvaessa suureni kirjojen kysyntä. Kaupungeissa muodostui ammattikuntia, jotka harjoittivat kirjojen kopioimista. XIV vuosisadan lopulla alkoi

ilmestyä paperille kirjoitettuja kirjoja, jotka olivat halvempia kuin pergamenttikirjat. Yritettiin myös monistaa kirjoja mekaanisestikin painamalla niitä. Sitä varten sivun teksti kaiverrettiin nurinpäin puulaatalle, joka värjättiin värillä ja painettiin paperille. Tällainen keino oli kuitenkin hyvin vaikea ja kävi kalliiksi.

Gutenberg ryhtyi yhtenäisten puulaattojen asemesta käyttämään irtonaisia, metallista valmistettuja kirjasimia. Se helpoitti suuresti painamista ja sen avulla saatettiin latoa nopeasti suuria kirjoja.

Gutenberg sovellutti painamista varten erikoisen käsikoneen, jossa ruuvin avulla tasaisesti painettiin paperia latomusta vastaan.

Kirjapainotaito levisi pian Euroopan kaikkiin maihin. Kaikkialla perustettiin kirjapainoja sekä painettiin kirjoja uudella tavalla. Kirjat tulivat huomattavasti halvemmiksi ja helpommin saataviksi. Kirjojen myynti kasvoi. Kirjapainotaidosta tuli uuden porvarillisen kulttuurin leviämisen mahtava väline.

XX LUKU.

BYSANTIN KEISARIKUNNAN KUKISTUMINEN.

Turkkilaisten valloitukset.

Ristiretkien jälkeen oli Bysantti vain entisen maltinsa varjo. Bysantti ja sen balkanilaiset naapurivaltiot — Serbia ja Bulgaria, jotka XII vuosisadalla olivat vapautuneet Bysantin vallanalaisuudesta — heikensi-

vät toisiaan melkein yhtämittäisissä sodissa. XIV vuosisadan alussa ilmaantui niille vaarallinen vihollinen — turkkilaiset osmanit.

XIII vuosisadan lopulla alkoi Vähän Aasian turkkilaisten ruhtinaskuntien keskuudesta kohota emiraatti, jota hallitsi Osman (1299—1320). Hän yhdisti suurimman osan turkkilaisista alueista yhteiseksi valtioksi, jota hänen nimensä mukaan nimitettiin *O s m a n i a k s i*. Osman ja hänen poikansa Urhan (joka otti itselleen sulttaanin nimityksen) valloittivat melkein kaikki Vähässä Aasiassa sijainneet bysanttilaiset alueet ulottaen valtakuntansa rajat Marmaran merelle.

Sulttaani Muhammed II.

Keskeytymättömien sotiansa aikana Bysantti, Bulgaria ja Serbia pyysivät usein apua turkkilaisilta osmaneilta. Turkkilaiset tekivät sotaretkiä Balkanin niemimaalle ja olivat varmoja siitä, että heidän on helppo vallata nuo maat, joissa oli yhtämittäistä sekasortoa. He alkoivat asettautua Balkanin niemimaalle. V. 1361 turkkilaiset valtasivat Adrianopolin tehden sen pääkaupungikseen.

Feodaalien keskinäisten riitojen heikentäminä Bulgaria ja Serbia eivät voineet tehdä turkkilaisille voimakasta vastarintaa. V. 1389 sulttaani Murad antoi musertavan iskun serbialaisille Kosovon poljen taistelussa, ja Serbian oli annettava vasallilupaus turkkilaisille. Kosovon poljen taistelusta ovat serbialaiset kansanrunoilijat sepittäneet paljon lauluja, joissa surevat tappiota suurena kansallisena onnettomuutena. Pian sen jälkeen turkkilaiset valtasivat Bulgariankin.

Timur ja hänen valloituksensa.

Bysantin ympärille muodostui turkkilaisten alueiden rengas, mutta Bysantin luhistumista viivästytti Aasiassa tapahtunut suuri mullistus.

XIV vuosisadan loppuun mennessä oli suurin osa mongolilaisista alueista jakautunut pieniksi feodaalisiksi ruhtinaskunniksi, jotka olivat alituisesti vihamielisissä suhteissa keskenään. Sitä käytti hyväkseen keski-aasialainen emiri Timur (eurooppalaiset nimittivät häntä *T a m e r l a n i k s i*; nimi johtui hänen nimestään Timur Lenk, mikä merkitsee «Rampa Timur»: hän oli eräässä taistelussa haavoittunut jalkaan ja ontui). Timur oli lahjakas sekä diplomaattina että sotapäällikkönä. Diplomaattina hän käytti hyväkseen feodaaliruhtinaiden keskeisiä eripuraisuuksia yllyttäen heitä toistensa kimppuun. Sotapäällikkönä hän osasi nopealla ja päättävällä iskulla voittaa vihollisensa. Hän ei joutunut kertaakaan tappiolle.

Turkki XIV—XV vuosisadalla.

Muutamien vuosikymmenien kuluessa Timur laajensi alueitaan suunnattomasti. Hänen alaisiaan olivat Keski-Aasia, Irani, pohjois-Intia, Syyria, Vähä-Aasia, Kultainen Orda. Pääkaupungikseen hän teki Samarkandin.

Valloittamistaan maista Timur kuljetti uuteen pääkaupunkiinsa tavattomia rikkauksia. Hän asutti kaupunkiinsa lukemattoman määrän käsityöläisiä, taiteilijoita, tiedemiehiä. Timurin aikana kohosi Samarkandiin komeita rakennuksia, ja siitä tuli eräs Itämai-

den tärkein sivistyskeskus. Timurin pojanpoika Ulusbek oli aikansa suurin astronomi. Hän kokosi Samarkandiin Itämaiden parhaat astronomit ja rakennutti erinomaisen observatorion.

Timur noudatti valtakunnassaan ankaraa järjestystä. Hän järjesti tavattoman laajat työt kastelukanavien rakentamiseksi.

Vähäisintäkin vastarintaa tehtäessä hän oli säälimätön.

Hänen sotaretkensä pohjois-Intiaan sai aikaan ennenkuulumatonta hävitystä. Monet kukoistavat kaupungit, muun muassa Delhin kaupunki, muuttuivat raunioiksi. V. 1402 Timur oli sotaretkellä Vähässä Aasiassa ja joutui kosketuksiin osmani-turkkilaisten kanssa. Hän tuhosi turkkilaiset täydellisesti Ankaran luona (1402) ja otti turkkilaisten sulttaanin Bajazetin vangiksi. Timurin kuolema (1405) keskeytti hänen valloituksensa. Hänen luomansa suunnaton valtio hajosi moniksi pieniksi osiksi.

Timurin sotaretkien aiheuttama turkkilaisten heikentyminen esti joksikin aikaa heidän hyökkäyksensä Bysanttiin. Mutta pian he kuitenkin uusivat hyökkäyksensä.

Turkkilaiset V. 1453 sulttaani Muhammed II piiritti suurella valloittavat sotajoukolla Konstantinopolin. Kreikkalaisten voimat olivat vähäiset, kun taas turkkilaisilla oli Euroopan paras piiritystyki. Sen lisäksi oli heillä heittokoneita, «bombardeja», jotka heittivät suunnattomia kivikuulia. Bysanttilaiset sulkiivat pääsyn Konstantinopolin satamaan (Kultaiseen sarveen) ketjuilla, mutta turkkilaiset vetivät sinne yöllä 70 laivaa rasvalla voideltuja lautoja pitkin.

Piiritystä kesti 53 päivää. Viimein toukokuun 29 päivänä v. 1453 turkkilaiset valtasivat väkiryssä Konstantinopolin. Bysantin viimeinen keisari Constantinus Paleologi kaatui taistelussa. Muhammed II ratsasti juhlallisesti Konstantinopoliin. Hän teki Konstantinopolin pääkaupungikseen ja muutti sen nimen **Stambuliksi**.

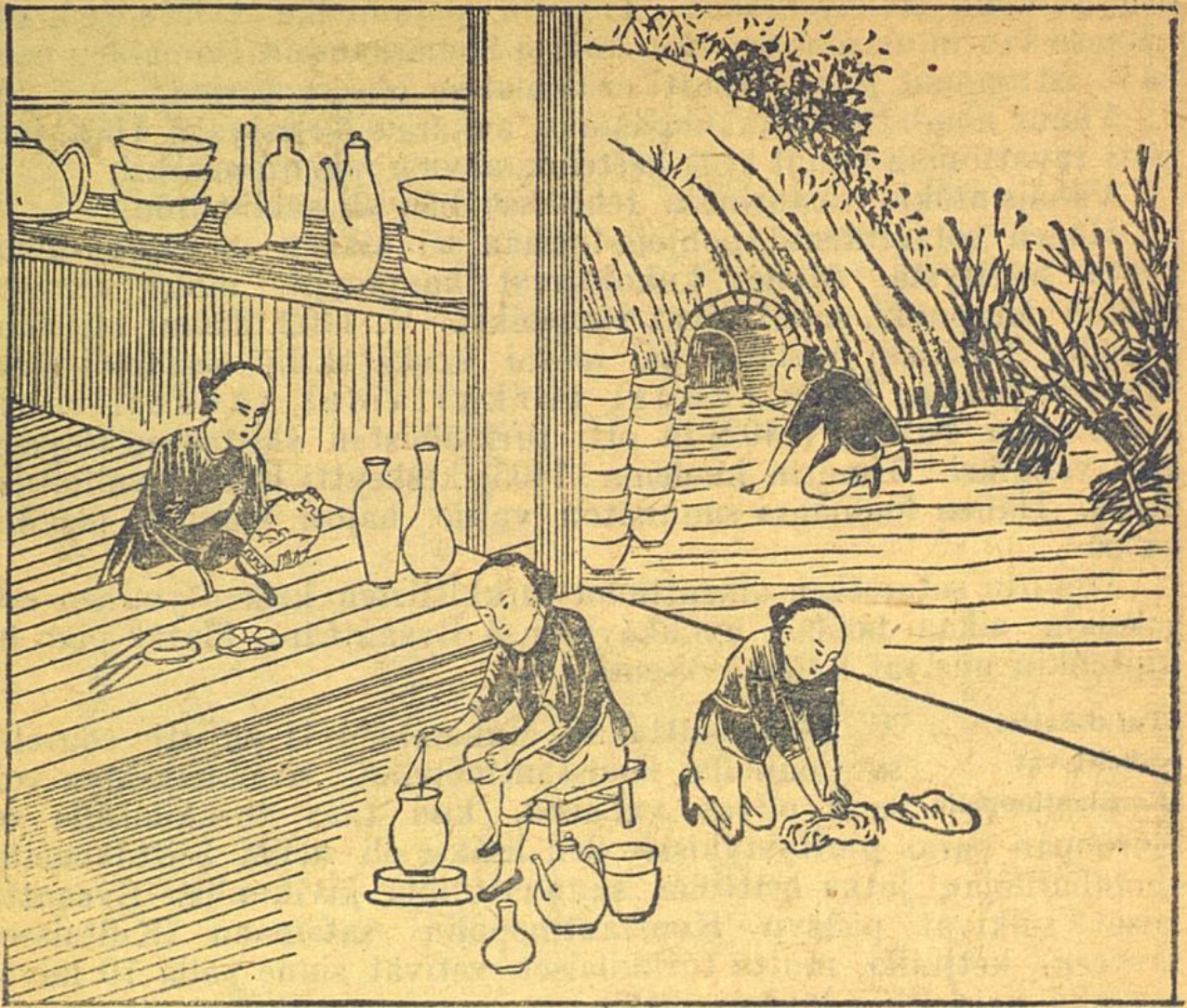
Itä-Rooman keisarikunnan ikivanhan pääkaupungin valtaus sai aikaan suuren vaikutuksen Euroopassa. Voimakkaasta Turkin eli Osmannien valtakunnasta tuli alituinen uhka Euroopan valtioille.

XXI LUKU.

KIINA JA JAPAN XIII—XVI VUOSISADALLA.

Mongolian keisarikunnan muodostuminen Kiinassa. XIII vuosisadan alussa mongoolit tekivät suurta hävitystä Kiinassa. He muuttivat talonpoikien pellot karjansa laidunmaiksi. Hyvin paljon ihmisiä surmattiin.

V. 1271 mongoolit perustivat Pohjois-Kiinaan Juanin keisarikunnan, jonka pääkaupungiksi tuli Peking. Pian he hyökkäsivät Sung-suvun hallitsemaan keisarikuntaan ja valloittivat koko Keski- ja Etelä-Kiinan. He valtasivat keisarikunnan pääkaupungin Hankoun ja vangitsivat keisarin. Koko Kiina oli nyt mongoolien vallassa muodostaen tavattoman suuren Mongolian keisarikunnan perusosan. Mongolian keisarikunta ulotti valtansa melkein koko Aasiaan.

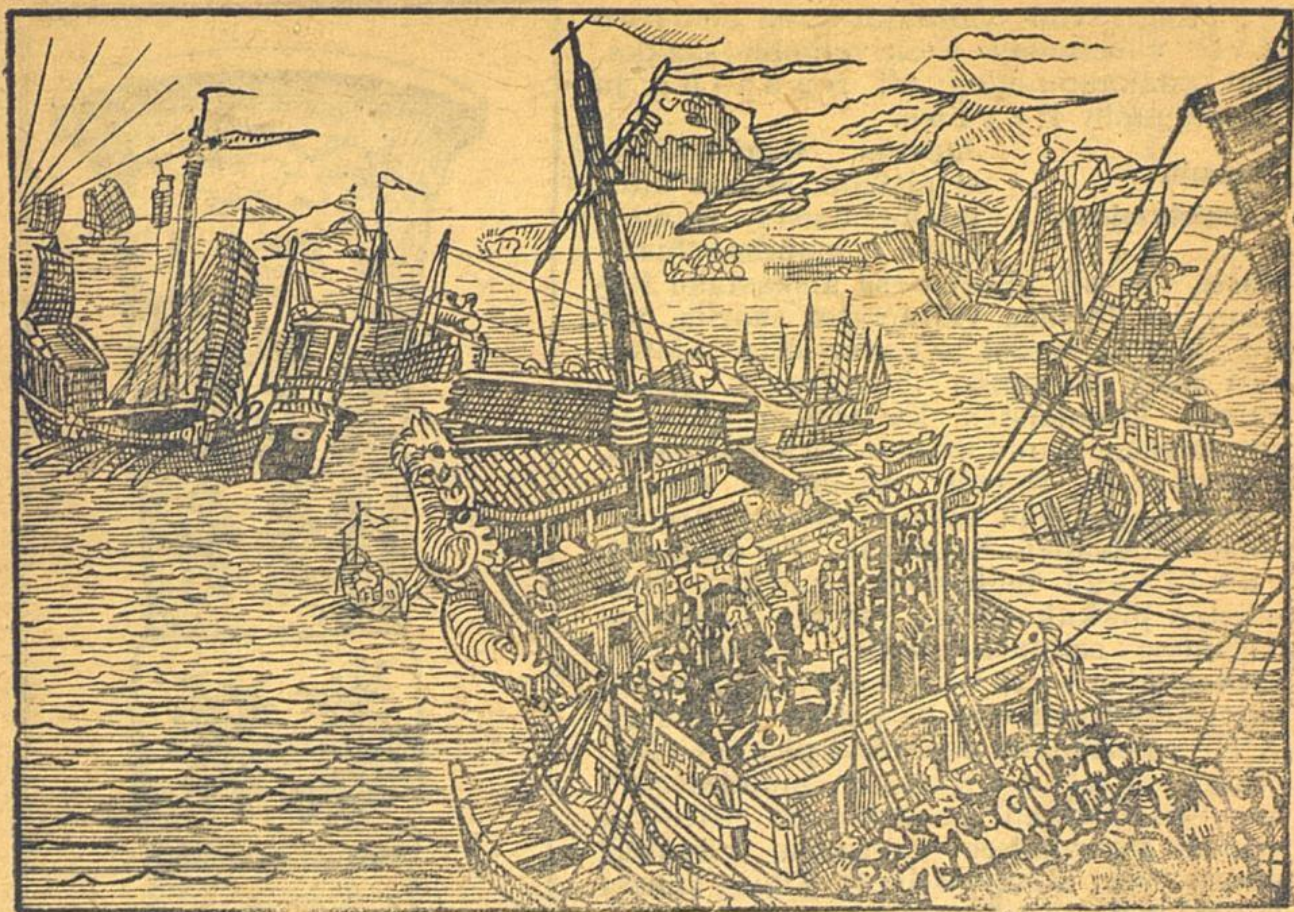
Posliinin tuotanto Kiinassa.

Kiinan teollisuus. Mongoolien laumat hävittivät vieraita maita. Mutta päästyään Kiinan isänniksi mongoolit alkoivat edistää kiinalaisten kaupankäyntiä sekä teollisuutta suurentaakseen keisarikuntansa rikkauksia. He kuljettivat Kiinaan tavaraa, jota olivat ryöstäneet muilta valloittamiltaan kansoilta.

Mongolian keisarikunnan ja sen kansainvälisten yhteyksien suunnaton laajeneminen ja kauppayhteyksien kehitys toisten kansojen kanssa antoi uuden sysäyksen Kiinan teollisuudelle. Muodostettiin suuria tuotantolaitoksia, joissa työskenteli maaorjatyöläisiä.

Ensimmäiset posliinin tuotantolaitokset ilmestyivät jo Tang-suvun kaudella. Posliinin valmistamiseen osallistui satoja tuhansia henkilöitä. Työnjako oli niin järjestetty, että yksi valmistettava kuppi, vati tai maljakko joutui kulkemaan kymmenien käsien kautta. Taitavat mestarit suorittivat posliiniasiain käsinmaalauksen. Hankoussa, Nankingissa ja muissakin suurissa kaupungeissa oli suuria silkkikutomoita. Kiinalainen silkki oli maailmankuulua. Monet tuhannet maaorjat osallistuivat kauppa- ja sotalaivojen rakentamiseen. Kiinalaiset alukset olivat suurempia ja käytännöllisempiä kuin eurooppalaiset.

Kansallinen mongoolivastainen liike. Mongoolit orjuuttivat Kiinan kansaa. Mongolilaiset virkamiehet ja sotapäälliköt sortivat kiinalaisia talonpoikia. Kiinalaisia ei omassa maassaan juuri lainkaan laskettu valtion virkoihin. Mongoleja eivät vihanneet yksinomaan Kiinan talonpojat, vaan myöskin feodaalit, kauppiat, entiset virkamiehet ja sotapäälliköt.

Juang-suvun keisarikunnan laivastoa.

Kiinassa muodostui suuria salaliittoja, joiden päämääränä oli kukistaa mongoolien ies. Huomattavin salaliitosta oli «Valkoisen Liljan» liitto, jonka perusjoukon muodostivat talonpojat. Siihen kuului myöskin kaupunkien käsityöläisiä, kauppiaita sekä paljon feodaaleja. Liiton jäseniksi pääsivät vain sellaiset henkilöt, jotka olivat kykeneviä päättävään taisteluun. Kokoukset pidettiin hyvin salaisesti. Jäseniksi liittyvät vannoiivat olevansa liitolle loppuun saakka uskollisia. Pettureita rangaistiin kuolemalla.

V. 1348 puhkesi etelä-Kiinassa talonpoikaikapina mongooleja vastaan. Sen jälkeen puhkesi kapinoita kaikkialla maassa. Joutokain surmattiin mongolilaisia virkamiehiä ja sotapäälliköitä. Kapinalliset yhtyivät ja valloittivat kaupunkia. Koko Kiina oli talonpoikaissodan vallassa. Talonpoikiin liittyi toisiakin Kiinan yhteiskuntaluokkia, jotka myös halusivat kukistaa mongoolien ikeen. Kapinallisista tuli pian eräs köyhä talonpoika Tshuijantshang huomatuksi. Hän kokosi ympärilleen kapinallisten joukko-osastoja ja yhdisti ne suureksi talonpoikaismarmeijaksi. Hän kävi mongolilaisia joukkoja vastaan järjestyneesti sotaa valloittaen kaupungin toisensa jälkeen. Häntä kannatti koko Kiinan kansa.

**Ming-suvun
keisarikunnan
muodostuminen.**

Pian Tshuijantshang valloitti Nankingin ja julisti itsensä keisariksi. Valtakuntaansa hän nimitti Ming-suvun keisarikunnaksi. Se tapahtui v. 1368. Etelä-Kiinan väestö tunnusti uuden keisarin. Mongoolit säilyttivät valtansa ainoastaan pohjoisosassa. Samana vuonna suoritti uusi keisari sotaretken mongooleja vastaan valloittaen heidän pääkaupunkinsa Pekingin. Mongolilaisten viimeinen keisari pakeni sotapäällikköineen ja joukkojensa rippeiden kanssa Mongolian aroille. Kiinalaiset ajoivat mongooleja takaa näiden omaan maahan asti ja loppujen lopuksi alistivat heidät.

Täten Kiinan kansa osoitti kykenevänsä päättävään, pitkälliseen taisteluun sekä hyvin järjestäytyneenä ja taitavien johtajien avulla voivansa tuhota niinkin voimakkaan vihollisen kuin mongoolit olivat.

Ming-suvun valtakunta oli olemassa XVII vuosisadan keskivaiheille saakka. Sen pääkaupunkina oli Nanking ja myöhemmin Peking.

Japanin voimistuminen.

Japanin saarivaltiolla ei pitkään aikaan ollut minkäänlaista merkitystä maailmanhistoriassa. Se oli yhteydessä ainoastaan Kiinaan ja Tyynen valtameren saariin, joiden kanssa Japani jo kaukaisista ajoista asti kävi kauppaa. Japanilaiset omaksuivat kiinalaisten kulttuurin kokonaisuudessaan, muun muassa kirjoitustaidon, uskonnon ja taiteet. Japani oli monien vuosisatojen ajan hajaantuneena itsenäiseksi feodaalien lääneiksi. Feodaaliruhtinaat hallitsivat alueillaan itsenäisten pikkukeisarien tavoin. Keskiajan Japanissa saavutti suuren merkityksen sotilaallinen samuraisääty, joka muistutti eurooppalaista keskiajan ritaristoa. XVII vuosisadalla Japanissa päättyi yhteisen valtakunnan muodostuminen. Suurfeodaalit ja samurait alistuivat yhden japanilaisen ruhtinaan ylivallan alaisuuteen. Kaupankäynti Kiinan kanssa laajeni. Kiinan rikkaudet herättivät japanilaisten samuraiden ahneuden, ja he päättivät alistaa Kiinan.

Japanilaisten samuraiden pienet hyökkäysretket Kiinaan alkoivat jo XIV vuosisadalla, mutta voimistuivat erikoisesti XVI vuosisadalla. Japani hyökkäsi tästä Kiinan kaupunkeihin. Pienillä, keveillä aluksillaan japanilaiset suorittivat melkein joka vuosi hyökkäyksiä Kiinan laajan keisarikunnan rannikkoalueille. Ryöstettyään jonkun kaupungin poistuivat japanilaiset takaisin kotimaahansa. Aluksi Kiinan hallitus kiinnitti niihin vähän huomiota. Mutta XVI vuosisadan 50-luvulla japanilaiset hyökkäsivät suuriin rannikkokaupunkeihin, kuten Ningpo, Amoj j. n. e. He valtasivat ne ja tekivät suurta tuhoa. Sen jälkeen japanilaiset lähettivät Jantsing-jokea pitkin voimakkaan sotalaivaston ryhtyen piirittämään erästä Kiinan suurinta kaupunkia, Nankingia. He katkaisivat yhteyden Kiinan keisarikunnan etelä- ja pohjoisosien välillä. Tällä kertaa kiinalaiset antoivat ratkaisevan vastaiskun japanilaisille samuraille. He karkoittivat japanilaisen laivaston Nankingista ja ajoivat japanilaiset pois Amojn, Ningpon y. m. kaupungeista, joissa japanilaiset olivat pitäneet isännyyttä. Samurait pakenivat häpeällisesti joukkonsa rippeiden mukana Kiinasta. Rangaistukseksi japanilaisten röyhkeistä hyökkäyksistä kiinalaiset lopettivat kaiken kaupankäynnin japanilaisten kanssa ja kielsivät heitä käyttämästä kiinalaisia satamia.

Japanilais-kiinalainen sota.

Katkeroituneiden samuraiden oli kätkevä Kiinan kansaa kohtaan tuntemansa viha. Kaupankäynnin päättyminen teki suurta vahinkoa japanilaisille kauppiaille. Japanilaiset suunnittelivat uuden sotaretken Kiinaan. Japanilainen ruhtinas Hideisi päätti toteuttaa tämän suunnitelman. Hän valmistautui huolella

Kiinalainen posliinimaljakko.

Hideisi.

sotaan keräten armeijaa ja rakentaen sotalaivastoa. Häntä auttoivat japanilaiset kauppiat ja samurait. XVI vuosisadan loppuun mennessä Japani lopetti sotavalmistelunsa, ja Hideisi päätti aloittaa sodan. Hän suunnitteli alistavansa Korean, Mandshurian, Filippiinien saaret ja Formosan sekä päästä Tyynen valtameren rannalla sijaitsevan suuren aasian keisarikunnan ainoaksi hallitsijaksi. Jo ennakolta Hideisi kuvitteli olevansa Kiinan hallitsija. Uudeksi pääkaupungiksi hän määräsi kiinalaisen Ningpon kaupungin ja poikansa lupasi asettaa Kiinan käskynhaltiaksi. Japanilaiset samurait ja kauppiat juhlivat ennakolta voittoaan ja nauttivat Kiinan kansan rosvoamisesta.

V. 1592 Hideisi varusti suuren sotalaivaston ja lähetti sen valloittamaan Koreaa, joka oli Kiinan vasallivaltio.

Suunnaton japanilainen armeija laski Korean rannikolle, valloitti rannikko-kaupunkeja sekä pian Korean pääkaupungin Seulin.

Mutta nyt yhtyivät kiinalaiset joukot taisteluun. Kiinan keisari, ymmärtäen hyökkäyksen Koreaan olevan vain ensi askeleen hyökkäykselle Kiinaan, lähetti korealaiden avuksi voimakkaan armeijan. Syntyi ankara taistelu, jota kesti useita vuosia. V. 1597 japanilaiset lähettivät Kiinaan uuden armeijan. Silloin kiinalaiset kärsivät vakavan tappion. Japanilaiset hyökkäsivät yhä kauemmaksi sisämaahan ollen jo varmoja pikaisesta voitostaan. He suhtautuivat voitettuihin ra'asti, tappoivat korealaisia sekä kiinalaisia petomaisesti. He leikkasivat kuolleilta nenät ja korvat lähettäen ne voitonmerkkeinä pääkaupunkiinsa.

Mutta Kiina valmistautui päättäviin toimiin. Koottuaan voimia ja kouluutettuaan suuren armeijan kiinalaiset työnsivät japanilaisen armeijan mereen (1598). He karkoittivat Kiinasta japanilaiset viimeistä soturia myöten ja pakoittivat japanilaiset allekirjoittamaan sopimuksen (1607), jossa samurait vahvistivat kieltäytymisensä kaikista pyyteistään Koreaan. Koko Kiinan valtaamisesta ei nyt enää voinut olla puhettakaan. Kiinalaiset sotajoukot ottivat pois samurailta pitkäksi aikaa halun hyökätä vieraisiin maihin

K O L M A S O S A

MYÖHÄIS-KESKIAIKA

X X I I L U K U .

SUURET MAANTIETEELLISET LÖYTÖRETKET JA SIIRTOMAAVALLOITUSTEN ALKU.

1. §. Intian meritien ja Amerikan löytö.

Muinaisaikana ja varhais-keskiajalla merimiehet eivät uskaltaneet purjehtia kauas aavalle merelle. Eurooppalaiset kauppiat ja merimiehet tunsivat ainoastaan Euroopan rannikkomeret. Vähitellen merenkulutekniikka alkoi kuitenkin kehittyä. Keksittiin kompassi, eikä enää tarvinnut pelätä kulkuun suunnan kadottamista avomerellä. Ryhdyttiin rakentamaan kevyitä ja helposti ohjattavia purjealuksia. Kompasseilla varustettuina saattoivat tällaiset alukset tehdä pitkiä ja kauankestäviä matkoja.

XIV vuosisadalla italialaiset merimiehet osasivat laatia kutakuinkin tarkkoja karttoja. Niissä kuitenkin oli useimmiten esitettynä eniten tunnettu Välimeri. Jo XIII vuosisadalla alkoi Euroopassa levitä muinaisten kreikkalaisten mielipiteitä ja varsinkin kreikkalaisen maantieteilijän Ptolemaioksen oppi Maan pallomuodosta.

Tähän oppiin nojautuen firenzeläinen tähtitieteilijä ja maantieteen tuntija Toscanelli oletti, että meriteitse saatetaan päästä Aasiaan purjehtimalla länteen. Hän piirsi maailman kartan, jossa Intia oli kuvattu Atlantin valtameren toiselle rannalle, päinvas-taiselle puolelle kuin Eurooppa. Hän ei tietysti aavistanutkaan, että Euroopan ja Aasian välillä on suuri Amerikan manner ja kaksi valtamerta.

**Kauppayhteyden
häiriytyminen
Itämailla.**

Euroopan ja Itä-
maiden välinen
kauppa tapahtui
arabialaisten vä-

lityksellä suuria karavaaniteitä
pitkin, jotka yhdistivät Väli-
meren ja Mustan meren itäran-
nikot Intiaan sekä Aasian man-
tereen toisiin kaukaisiin maihin.

Arabialaiset saivat välitys-
toimestaan suuria tuloja, ja he
möivät tavarat 8–10 kertaa
kalliimmasta kuin olivat itse
maksaneet.

Välimeren itärannikolle aset-
tuneiden turkkilaisten hyökkäyk-
set häiritsivät arabialaisten kau-
pankäyntiä. Siksipä eurooppa-
laiset olivat jo kauan ajatelleet,
miten voitaisiin suoriutua ilman
arabialaisten välitystä ja löytää
suora tie Intiaan. Jo vuosina
1467–1472 oli tveriläinen kaup-

pias Afanasi Nikitin tehnyt retken Intiaan Iranin kautta. Hän on
tarkoin kuvannut suorittamansa retken. Kuvauksessa on paljon
mielenkiintoista Intian kaupasta, uskonnosta, sotilasasioista ja
luonnosta. Hänen kulkemansa tie oli liian vaikea ja vaarallinen.
Paljon helpompi olisi ollut meritie.

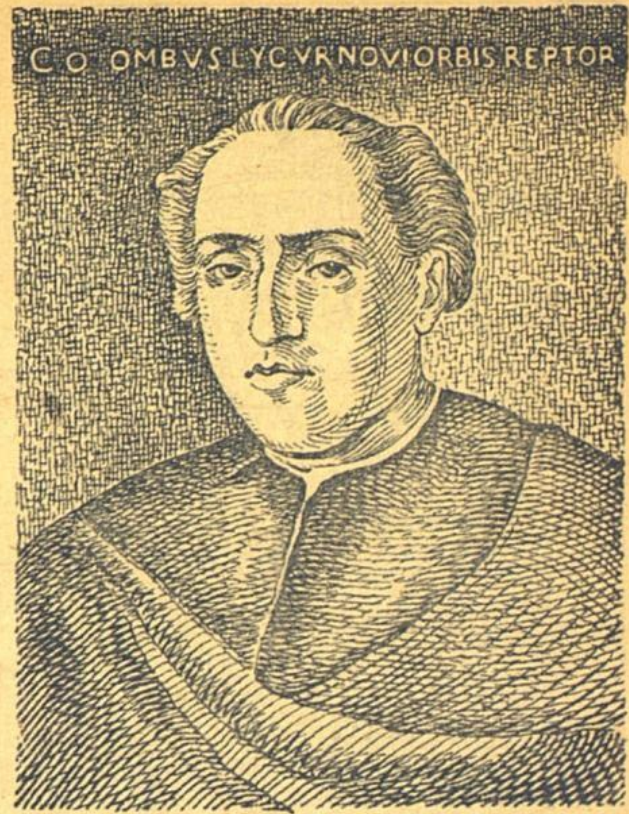
**Portugalilaisien
retket.**

Portugalilaiset uskalsivat ensimmäisinä ryhtyä teke-
mään kaukaisia merimatkoja. Rohkea portugalilai-
nen merenkulkija Diaz purjehti pitkin Afrikan
rannikoita etelään ja saapui Afrikan eteläkärkeen, jonka hän nimitti
«Hyväntoivon niemeksi» (1486). Toinen portugalilainen,
Vasco de Gama, purjehti tämän niemen ympäri Intian valta-
merelle ja pääsi Intian rannikolle (1498). Siitä alkaen portugali-
laiset ryhtyivät ryöstämään Intiaa ja kuljettamaan sieltä kallisarvoisia
Itämaan tavaroita: mausteita, kultahiekkää, norsunluuta, jalokiviä
ja silkikankaita. Portugalilaiset syrjäyttivät arabialaiset kauppiat
Intiasta ja perustivat sinne omia siirtokuntiaan.

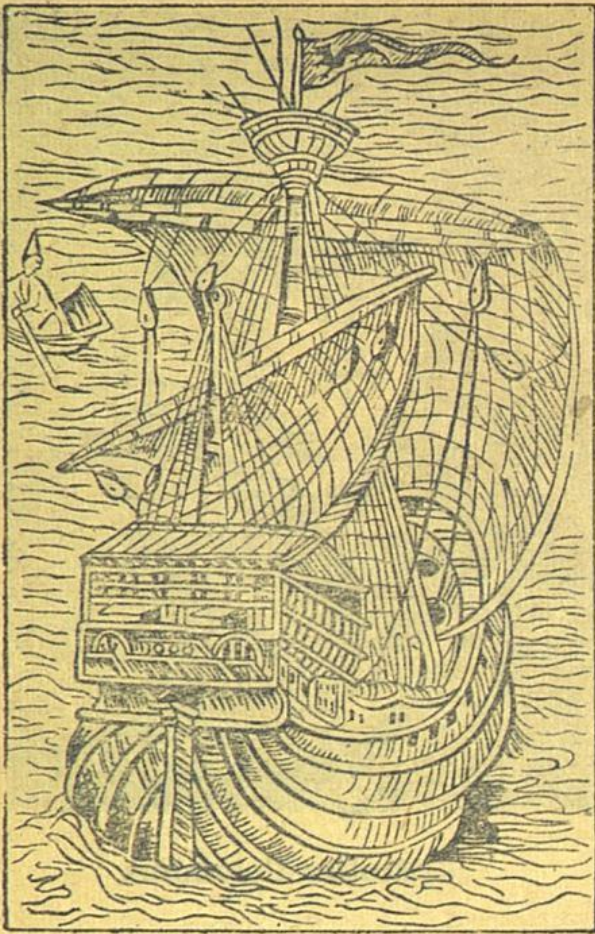
**Columbus löytää
Amerikan.**

Joitakin vuosia ennemmin oli suoritettu toinen tär-
keä löytöretki. V. 1492 genualainen Kristoffer
Columbus löysi Amerikan.

Genualaisen kutojan poika Columbus ryhtyi jo 14-
vuotiaana merimieheksi. Häntä viehättivät kertomukset kaukaisista
meristä ja uusista maista. Hän lähti Espanjaan ja ryhtyi Espanjan
kuninkaan palvelukseen. Hänen onnistui saada kuningatar Isabella
vakuutetuksi siitä, että on mahdollista päästä Aasiaan purjehtimalla.

Kristoffer Columbus.

Columbuksen karavelli.

Ei pidä purjehtia itään, vaan koko ajan länteen, Atlantin valtameren yli. Elokuun 3 päivänä v. 1492 lähti Columbus purjehtimaan espanjalaisesta Paloksen satamasta kolmella pienellä aluksella. Lokakuun 12 päivänä hän saapui Bahama-saariston eräälle pienelle saarelle, jonka hän nimitti San Salvadoreksi. Columbus löysi myöhemmin Cuban ja Haitin saaret, sekä seuraavien kolmen retkensä aikana hän kävi Jamaikalla, Antillien saarilla sekä Etelä-Amerikan pohjoisrannikolla.

Kaikki nämä Columbuksen löytämät maat julistettiin Espanjan kuninkaan alueiksi. Columbus oli elämänsä loppuun saakka vakuuttunut siitä, että hänen löytämänsä maat sijaitsevat välittömästi Aasian itärannikolla. Siksi hän nimitti näiden maiden asukkaita intiaaneiksi. Vasta eräs toinen, firenzeläinen löytöretkeilijä

Americo Vespucci, sai selville, että Columbus oli löytänyt uuden maanosan. Vespucci tutki ja kuvasi Etelä-Amerikan pohjoisosan sekä vakuuttui siitä, että nämä maat muodostavat uuden mantereen. Hänen nimensä mukaan nimitettiin uusi manner Amerikaksi.

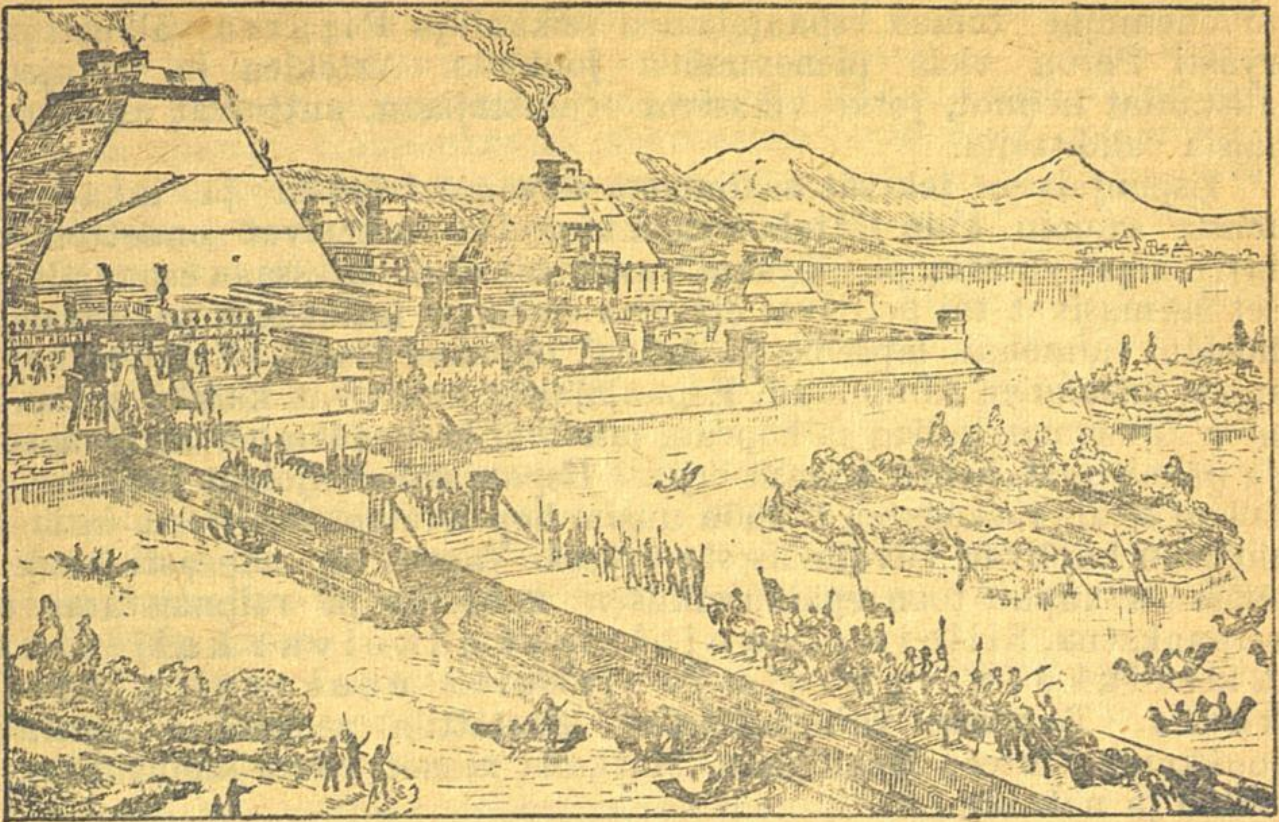
Magalhaes

V. 1519 portugalilainen Magalhaes aloitti Espanjan kuninkaan kehoituksesta ensimmäisen purjehduksen maapallon ympäri. Hän purjehti länteen ja löysi Magalhaesin salmen. Se erottaa Amerikan mantereen eteläkärjen saaresta, jonka hän nimitti Tulimaaksi. Edelleen hän purjehti Tyynen valtameren ylitse saapuen Filippiinien saarille. Siellä hän sai surmansa taistelussa alkuasukasväestöä vastaan, mutta hänen seuralaisensa jatkoivat matkaansa Aasian ja Afrikan ympäri. Magalhaesin mukana lähteneestä 234 merimiehestä ainoastaan 16 palasi Espanjaan syyskuussa v. 1522. Osa oli vaarallista ja pitkää matkaapeläten jäänyt puolitiehen, mutta taudit ja puute olivat tuhonneet suurimman osan.

2. §. Amerikan valloittaminen ja Euroopan siirtomaapolitiikan alku.

Meksikon ja Perun valloittaminen.

Tuskin Amerikka oli löydetty, kun sinne alkoi virrata helpon saaliin etsijäin ja valloittajien (conquistadorien) joukkoa. Niihin kuului etupäässä

Cortésin saapuminen Meksikoon.

köyhtyneitä kastilialaisia ritareita (hidalgoja). Ensin he tunkeutuivat niihin maihin, jotka olivat Columbuksen löytämien saarien lähetyvillä Keski- ja Etelä-Amerikassa. Näissä maissa, Meksikossa ja Perussa, asui muinaisia kulttuurikansoja.

Meksikossa asuvista heimoista oli voimakkain aztekién heimo. Se oli alistanut toiset heimot valtaansa, pakoitti ne maksamaan veroa luonnontuotteissa, kalleuksina ja orjina. Ajoittain aztekit tekivät sotaretkiä alistamiensa heimojen kimppuun pitääkseen ne kauhun vallassa ja kuuliaisuudessa. Aztekit asuivat Meksikon kaupungissa keskellä järveä sijaitsevalla luoksepääsemättömällä saarella. Aztekit elivät loistavasti alistamiltaan heimoilta kokoamallaan veroilla. Heillä oli kultaisia ja hopeisia astioita, ja he pukeutuivat kauniisiin, värikkäisiin vaatteisiin.

Perussa valta kuului inka-heimolle. Sen johdossa oli keisari ja ylin uhripappi. Inka-heimon hyväksi teki työtä heidän vallanalaisuudessaan ollut lukuisa väestö. Itse inkat eivät tehneet työtä, vaan palvelivat sotaväessä tai olivat virkamiehiä. Maaseudulle, varsinkin vasta-alistettujen heimojen keskuuteen, inkat rakensivat linnoituksia, joihin majoitettiin varusväkeä. Inkat olivat sivistyneempiä kuin aztekit. He olivat jonkun verran perillä lääketieteestä ja tähtitieteestä, ja heillä oli myös kalenteri.

Espanjalaiset alistivat helposti aztekit sekä inkat. Tuliaseet ja hevoset saattoivat nämä kansat kauhun valtaan. Espanjalainen conquistaattori Cortez valloitti 400-miehisen joukkonsa kanssa koko Meksikon muutaman vuoden kuluessa (1519—1521). 10 vuotta

myöhemmin toinen espanjalainen seikkailija Pizarro valloitti ja ryösti Perun vielä pienemmällä joukolla. Aztekien ja inkujen alistamat heimot, jotka vihasivat orjuuttajiaan, auttoivat espanjalaisia valloittajia.

Espanjalaiset tekivät säälimättä selvän aztekeista ja inka-heimosta samoin kuin liittolaisistaankin. He tuhosivat onnettomia intiaaneja kylittäin; pienintäkin vastarintaa kohdatessaan espanjalaiset surmasivat tai polttivat elävältä rovioissa intiaaneja pakoittaen heidän vaimonsa, lapsensa ja äitinsä olemaan läsnä, yllyttivät koiransa intiaanien kimppuun. Espanjalaiset anastivat kaikki intiaanien kokoaman kullan ja hopean, jakoivat keskenään heidän maansa ja pakoittivat heidät itsensä orjiksi. Espanjalaiset ajoivat intiaaneja tuhansittain raskaaseen työhön uusiin hopeakaivoksiin, joissa intiaanit pian kuolivat ylivoimaisesta työstä. Väestö oli nopeasti kuolemassa sukupuuttoon epäinhimillisen kohtelun ja raihnaistumisen seurauksena. Silloin espanjalaiset alkoivat kuljettaa Amerikkaan vahvoja ja sitkeitä neekereitä Afrikasta. Toisiinsa kahlehdittuina lähetettiin neekereitä suurina joukkoina Uuteen Maailmaan. Matkalla monet heistä kuolivat tauteihin ja nälkään.

Portugalilaiset siirtomaat Intiassa. Portugalilaiset eivät menetelleet sen paremmin Intiassa. Valloitettuaan Intian länsirannikon tukikohdat he tunkeutuivat Sundan ja Molukkien saarille. Portugalilaiset karkoittivat arabialaiset, eivätkä pitkään aikaan laskeneet valloittamilleen seuduille ketään eurooppalaista. Siten he saivat itselleen Euroopan kaupan monopolin Itämailla. Lahjomalla ja petoksella saivat portugalilaiset paikallisilta hallitsijoilta yksinoikeuden ostaa asukkailta mausteita ja tavaroita. Portugalilaiset toivat alkuasukasväestölle arvottomia helyjä tai kelvottomia tavaroita pakoittaen ostamaan niitä. Vastineeksi otettiin mausteita, kultahiekkaa, kallisarvoista norsunluuta, posliinia ja silkkikankaita.

Intian meritien ja Amerikan löytämisellä oli valtavan suuri vaikutus Euroopan talouden kehitykselle. Uusien maiden valtauksista ja ryöstämisestä saivat alkunsa Euroopan siirtomaat sekä siirtomaakansojen julma riisto. Siirtomaista yhtämittä virtaavat suunnattomat rikkaudet jouduttivat Euroopassa kapitalistisen talouden kehittymistä.

3. §. Maantieteellisten löytöjen taloudelliset seuraukset.

Espanjalaiset ja portugalilaiset eivät olleet rikkaita kauppakansoja. Kummassakaan maassa ei ollut kehittynyttä teollisuutta eikä varakasta väestöä, joka olisi voinut ostaa espanjalaisten seikkailijain tahi portugalilaisten ryövärikauppiain kallisarvoisia saaliita. Matkojen järjestämiseen espanjalaiset ja portugalilaiset saivat varoja rikkailta etelä-saksalaisilta ja italialaisilta toiminnimiltä. Ne ostivat myös suurimman osan tavaroista, joita kuljetettiin meritse Amerikasta ja Intiasta, ja möivät tavarat pienem-

pinä erinä eurooppalaisille kauppiaille. Tämän kaupankäynnin keskuksiksi muodostui XVI vuosisadan keskivaiheilla Antwerpen (Alankomaissa). Sinne matkusti kauppiaita Euroopan kaikista maista. Kaupankäynti suoritettiin erikoisessa rakennuksessa, jossa myytävien tavarain näytteet olivat esillä. Rakennusta nimitettiin pörssiksi ja sen julkisivulla oli seuraava kirjoitus: «Kaikkien kansallisuuksien ja kaikenkielisten kauppiaiden hyödyksi». Pörssissä voitiin ottaa ja antaa lainoja. Tänä aikana Euroopassa syntyivät sellaiset voimakkaat monarkiat kuin Englanti, Ranska ja Espanja. Ne kilpailivat keskenään, kävivät yhtämittaa sotia ja siksi olivat aina rahan tarpeessa. Ne lainasivat rahoja mahtavilta kauppa- ja pankki-toiminimiltä. Useinkaan ne eivät voineet maksaa velkojaan, vaan julistivat vararikon. Korvatakseen mahdolliset tappionsa kauppiat ja pankkiirit ottivat velallisilta valtioilta suunnattomia korkoja. Valtioiden velat kasvoivat sekä niiden ohella myös pankkiirien tulot.

Näin uusien maantieteellisten löytöjen ensimmäisiä seurauksia oli kaupan ja teollisuuden nopea kehitys sekä uusi luottojärjestelmä.

Toisena löytöretkien aiheuttamana seurauksena oli n. s. hintojen vallankumous. Eurooppaan ilmestyi suunnaton määrä kallisarvoisia metalleja — kultaa ja hopeaa, joita hankittiin Amerikasta paikallisen väestön tahi neekerierojien halvan pakkotyön avulla. Se johti kullaan ja hopean arvon alenemiseen, mutta tuotteiden kallistumiseen. Leivän ja tärkeimpien elintarpeiden hinnat kohosivat 3—4-kertaisesti.

Hintojen vallankumouksesta joutuivat eniten kärsimään ne, jotka saivat toimeentulonsa palkallaan: työläiset, kisällit ja päiväläiset. «Hintojen vallankumous» kärjistytti luokkataistelua niin kaupungeissa kuin maaseudullakin.

XXIII LUKU.

ITALIA XVI VUOSISADALLA.

1. §. Luokkaristiriidat Italiassa XVI vuosisadalla.

Italian taloudellinen rappiotila. Jo XV vuosisadan lopulla Italian teollisuudessa havaitaan laskua. Englannissa, Ranskassa ja muissa maissa kehittyi kotimainen teollisuus ja näiden maiden tavarat alkoivat kilpailla italialaisten rinnalla. Aikaisemmin koko Euroopassa tunnetun firenzeläisen veran syrjäytti nyt englantilainen verko. Vielä suurempaa vahinkoa Italialle tuotti Intian meritien ja Amerikan löytö. Tärkeimmät kauppamatkat siirtyivät Atlantin valtamerelle ja näinollen hyödyttivät Euroopan länsirannikolla sijaitsevia maita — Espanjaa, Portugalia, Alankomaita, Englantia ja Ranskaa. Sen sijaan pohjois-Euroopassa Itämeren ja Pohjanmeren sekä etelässä

Välimeren pitkin kulkevat vanhat kauppatiet muuttuivat näiden löytöjen jälkeen toisarvoisiksi.

**Italian
porvaristo.**

Italian porvaristo oli kuitenkin vielä XVI vuosisadalla varakasta. Kaupankäynnistä ja teollisuudesta syrjäytettynä se ryhtyi yhä enemmän lainailemaan rahaa korkoa vastaan ja harjoittamaan pankkiiritoimintaa. Italian porvaristolla oli paljon joutilasta aikaa. Se halusi nauttia elämästään, kulutti suuria rahamääriä loistavien palatsien rakentamiseen, kauniiden taulujen ja kuvapatsaiden hankkimiseen ja pakoitti runoilijat ja kirjailijat huvittamaan itseään sekä ylistämään sivistyneisyyttään ja anteliaisuuttaan.

Sensijaan muodostui köyhempien kansankerrosten asema yhä raskaammaksi.

Käsityöläiset ja varsinkin työläiset joutuivat kaupan ja teollisuuden rappeutuessa usein työttömiksi. Työläiset poistuivat kaupungeista maaseudulle vuokraten pieniä maatilkkuja, joilla viettivät puutteellista elämää.

**Italian
talonpoikaisto.**

Italian talonpoikaisto oli köyhää. Siitä löytyi verta kolme loiseläjäryhmää: aatelisto, joka ei lainkaan osallistunut taloudelliseen elämään, vaan tuli toimeen talonpoikaistolta saamallaan verolla; loiseläjä-porvaristo, koronkiskurit ja maanomistajat, jotka riistivät Italian talonpojilta ja työläisiltä viimeisenkin rovon; ja lopuksi kaikista suurin loiseläjä — Rooman paavi sekä monilukuinen laiska ja ahnas papisto: papit ja munkit, jotka pettivät köyhää ja tietämätöntä kansaa. Ei missään koko Euroopassa ollut niin jyrkkää vastakohtaa rikkauden ja köyhyyden, ylellisyyden ja kurjuuden välillä kuin Italiassa.

2. §. Italian valtiollinen rakenne XVI vuosisadalla. Italian käymät sodat.

**Italian valtiollinen
hajanaisuus.** Italia ei ollut yhtenäinen valtakunta. Välimeren rannikolla sijaitsi kaksi suurinta valtiota — Genuan ja Venetsian kauppatasavallat. Lombardian tasegon keskustassa, Keski-Euroopasta johtavan suuren kauppateien varrella sijaitsi vauras kauppa- ja teollisuuskaupunki Milano. XV vuosisadalla Milano kehittyi voimakkaaksi valtioksi, jonka alaisena yhteen aikaan oli Genuakin.

Keski-Italian huomattavimpia valtioita olivat Firenze ja Kirkkovaltio. Koko eteläosa oli laajan Napolin kuningaskunnan aluetta, jota hallitsi Espanjan kuningas. Espanjalle kuuluivat myöskin Sisilia ja Sardinia.

Pohjois- ja keski-Italian varakkaat kauppakaupungit harjoittivat etupäässä kauppaa ja tuotantoa ulkoisia markkinoita varten. Italianlaiset kansanjoukot olivat liian köyhiä ostaakseen tavaroita, joita nämä kaupungit kauppasivat. Siksi italialaisia kauppiaita kiinnosti-

vat sisämarkkinat hyvin vähän, ja sen vuoksi heitä ei kiinnostanut myöskään maan valtiollinen yhtenäisyys. Italialaiset kauppakaupungit kilpailivat keskenään vieraisissa maissa, joissa ne harjoittivat liiketoimiaan. Ne koettivat kaikin keinoin heikentää toisiaan ja eniten pelkäsivät sitä, että joku kaupungeista alistaa toiset. Yksikään Italian valtioista ei ollut tarpeeksi voimakas suorittaakseen maan valtiollisen yhdistämisen. Italia jäi edelleenkin valtiollisesti hajanaiseksi.

Kirkkovaltio. Italian keskiosassa sijaitsi Kirkkovaltio. Paavit olivat siihen aikaan maallisia hallitsijoita eroten toisista hallitsijoista vain sillä, etteivät voineet antaa valtaistuinta perinnöksi.

Jokainen paavi yritti kaikin rehellisin ja epärehellisin keinoin rikastuttaa sukulaisiaan. Siinä he eivät häikäilleet valitessaan keinoja. Erikoisen tunnettu häikäilemättömyydestään ja rikoksisuuttaan oli v. 1492 paaviksi valittu Aleksanteri VI Borgia. Hänen poikansa Caesar Borgia käytti hyväkseen isänsä valtaa päästäkseen koko Italian hallitsijaksi. Sen saavuttamiseksi hän käytti mitä erilaisimpia keinoja, kuten petosta, väärää valaa, tikaria ja myrkkyä.

Italian pienten valtioiden kesken ja eri valtioissa eri onnenonkijain kesken oli käynnissä lakkaamaton taistelu. Lahjominen ja petturuus, murhat ja myrkytys, joissa käytettiin palkattuja lurjuksia, ne olivat tavallisia keinoja vihollisen nujertamiseksi.

Italian sodat. Italian porvariston rikkaudet olivat jo kauan aikaa viekoitelleet naapureita. XV vuosisadan lopulla olivat Espanja ja Ranska jo muodostuneet suuriksi ja voimakkaiksi aatelismonarkioiksi. Niissä eivät feodaalisodat ja ryöstöt enää olleet mahdollisia, kuten aikaisemmin kuninkaan vallan ollessa heikon. Aatelisto palveli suurissa kuninkaallisissa armeijoissa ja vaati päämieheltään, kuninkaalta, valloitusretkiä toisiin maihin.

Ranskalaiset hyökkäsivät ensimmäisinä Italiaan. Ranskan kuningas Kaarle VIII kulki v. 1494 Alppien ylitse Italiaan mukanaan voimakas armeija ja valloitti suurimman osan Italiaa. Valloittajat ryöstivät säälimättä väestöä. Silloin useat italialaiset valtiot yhdistivät voimansa valloittajia vastaan. Kaarle VIII pelkäsi joutuvansa eristetyksi Ranskasta ja kiiruhti takaisin kotimaahansa.

Italian valloittamisyrityksiä tekivät useat Kaarle VIII seuraajista. Myöhemmin alkoi pitkäaikainen taistelu Habsburgien ja Ranskan kuninkaiden välillä Italian herruudesta.

3. §. Italian kulttuuri XVI vuosisadalla.

Machiavelli. Koko tämän taistelun ajan Italia oli vierasmaalaisyten tekemien hyökkäyksien kohteena. Sitä ryöstettiin ja hävitettiin yhtämittä. Italian kaukonäköisimmät henkilöt ja suurimmat politikot huomasivat, että tähän oli syynä maan val-

Leonardo da Vinci.
Oma muotokuva.

tiollinen hajanaisuus, yhtenäisyyden puute. Tunnettu firenzeläinen poliitikko ja historioitsija Machiavelli (1469—1527) todisti herkeämättä aikalaisilleen, että ahneet ulkomaalaiset tulevat ryöstämään Italiaa niin kauan kuin Italia ei ole yhdistynyt yhtenäiseksi valtakunnaksi.

Machiavelli oli valmis suostumaan vaikkapa monarkiseen järjestykseenkin, jos se saisi aikaan Italian yhdistymisen, ja jos Italiasta muodostuisi sellainen voimakas valtio kuin Ranska tai Espanja.

Seuraten maansa kansalaisten toimia ja Italiassa tavallisiksi tulleita kammottavia taistelumenetelmiä Machiavelli ei voinut uskoa ihmisen luonteessa olevan mitään hyviä ominaisuuksia, ja hän neuvoi

Italian tulevaa yhdistäjää häikäilemättä käyttämään päämääränsä saavuttamiseksi mitä keinoja hyvänsä, kuten petosta, vastustajiensa syrjäyttämistä kaikin mahdollisin keinoin, kunhan vain saavutettaisiin päämäärä.

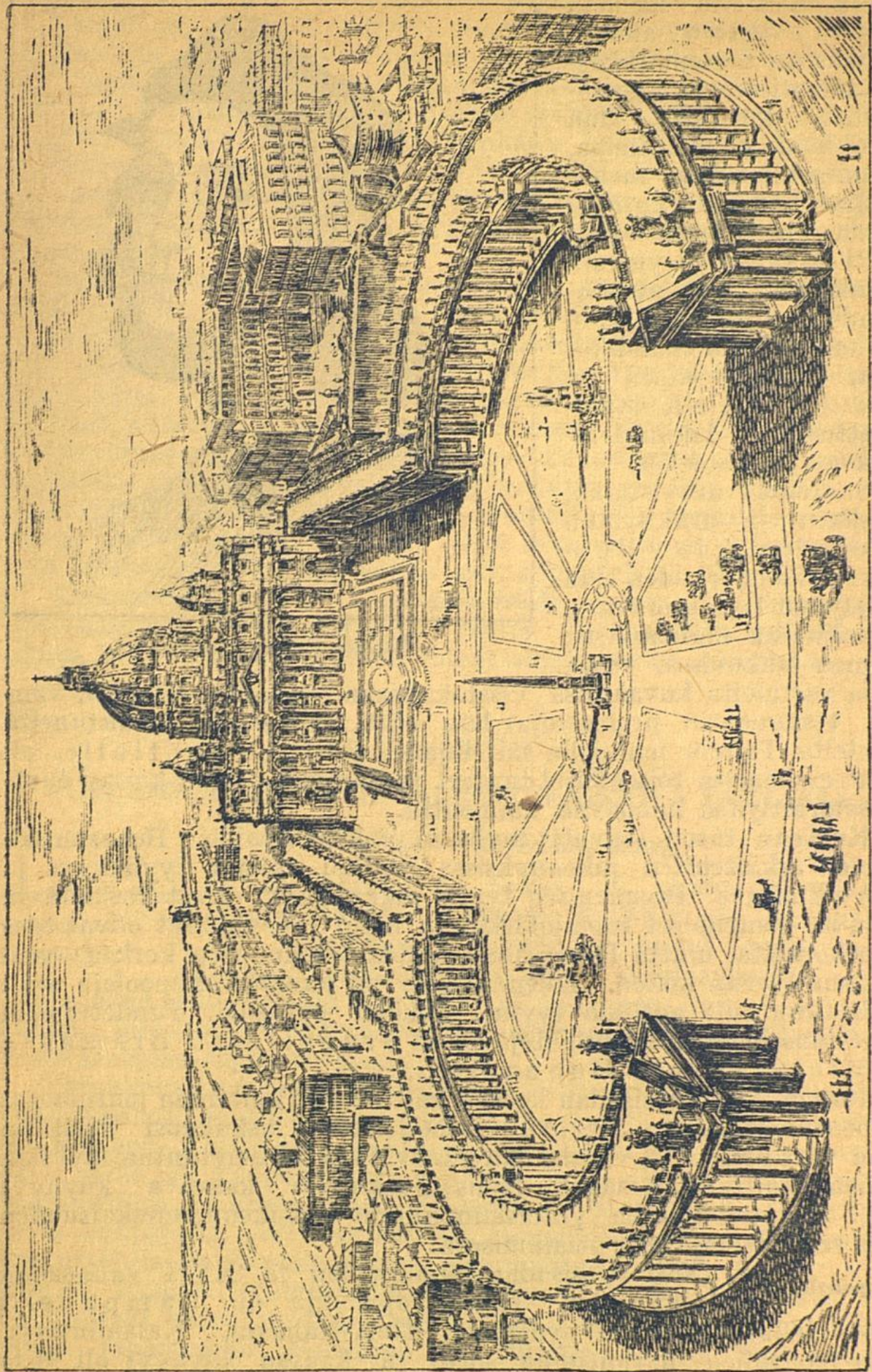
**Myöhäisempi
italialainen
Renessanssi.**

XVI vuosisadan alussa Italia vielä oli Euroopan valistus- ja kulttuurikeskus. Sen varakkaat kaupunkikaupungit, sen ylellisyyttä ja nautintoja haluava porvaristo, sen tyrannit sekä loistava paavin hovi koettivat voittaa toisensa loistossa, palatsiensa kauneudessa, runoilijoittensa, taiteilijoittensa ja kuvanveistäjien taidossa. Niinä aikoina Italiassa eli ja työskenteli kuuluja taiteilijoita: Leonardo da Vinci (1452—1519), Michelangelo Buonarroti (1475—1564) ja Rafael Santi (1483—1520).

Leonardo da Vinci ei ollut ainoastaan suurenmoinen taiteilija, vaan tämän lahjakkaan miehen tiedonhaluinen järki tunkeutui kaikille aloille. Hän oli kuvanveistäjä, arkkitehti, insinööri sekä tiedemies, joka on jättänyt ihmiskunnalle nerokkaita ajatuk-

Michelangelo. Mooses.

Pyhän Pietarin tuomiokirkko Roomassa.

sia ja aloitteita melkein kaikilta tieteen aloilta: fysiikasta, matematiikasta, tähtitieteestä, geologiasta ja kemiasta. Hän tutki ihmisen anatomiaa, ruumiin liikunnan mekaniikkaa, havainnoi lintujen lentoa ja itsepintaisesti yritti ratkaista kysymystä lentokoneen rakentamismahdollisuuksista. Hän piti sitä täysin mahdollisena, koskapa «lintu on koje, joka toimii matemaattisten lakimääräisyyksien perusteella».

Suuren kuvanveistäjän, maalarin ja arkkitehdin Michelangelo Buonarrotin nuoruuden aika oli täynnä levottomuuksia ja poliittisia mullistuksia.

Voimaa uhkuissa, mahdollisia vartaloita kuvaavissa veistoksissaan («Mooses», «David», vanhan testamentin profeettoja) hän esitti taistelussa karaistuneita luonteita. Toiselle mainiolle taiteilijalle, Rafael Santiolle, oli luonteenomaista toisenlaiset tunteet ja elämykset. Hän kuvasi tuotteissaan äitiyden lumoavaa kauneutta.

Korkean tason saavutti myöskin rakennustaide. Renessanssikauden arkkitehtien rakennuksissa vallitsi ankara tyylikkyys ja sopusuhtaisuus. Romaanisen tyylin rakennukset olivat raskaita ja matalia, goottilaiset tuomiokirkot ja muut rakennukset olivat taas liian korkeita, mutta Renessanssikauden rakennuksen korkeus vastasi sen yleistä kokoa. Rakennuksissa oli kauniita kupoleja sekä koristeltiin niitä antiikin tyylin mukaan pylväillä. Tunnetuimpia Renessanssikauden arkkitehtejä olivat Brunellesco, Bramante ja Michelangelo Buonarroti.

Italian XVI vuosisadan korkea kulttuuri oli kuitenkin joutumassa rappeutumistilaan. Jatkuva taloudellinen laskukausi Italiassa alkoi varsinkin XVI vuosisadan puolivälistä lähtien tuntua myöskin Italian kulttuurielämässä. Kansanjoukkojen kasvava köyhyys antoi aiheita ajatella yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden syitä sekä keinoja sen poistamiseen.

Campanelli. XVI vuosisadan loppupuolen ja XVII vuosisadan alkupuolen suurin ajattelija oli Campanelli (1568—1639). Hän oli syntynyt Etelä-Italiassa, Kalabriassa, jossa feodaalien harjoittama sorto ja kansan köyhyys oli vielä

Rafael. Oma muotokuva.

suurempi kuin muualla Italiassa. Siellä hallitsivat espanjalaiset, ja paikallinen feodaaliylimystö nojautui vierasmaalaiseen valtaan sortaessaan kansaa. Nuoruudessaan Campanelli osallistui Espanjan iestä vastaan suunnattuun salaliittoon, mutta se paljastui, ja Campanelli joutui vankilaan (1599). Hän istui siellä 27 vuotta. Julma vankeus ei kuitenkaan lamauttanut filosofin ja vallankumousmiehen tarmoa. Hän jatkoi vankilassa tieteellisiä harrastuksiaan. Siellä hän kirjoitti myös kuuluisan kirjansa «Auringon kaupunki», jossa hän halusi antaa kuvan ihanneyhteiskunnasta.

Auringon kaupungin asukkaat eivät tunteneet yksityisomistusta, eivät rikkaita eivätkä köyhiä. Siellä ei ollut joutilaita ihmisiä eikä siellä ollut orjia, jotka olisivat suorittaneet pakkotyötä. Sekä miehet että naiset työskentelivät samalla lailla. Tuotanto oli järjestetty siten, ettei työpäivä ollut neljää tuntia pitempi. Kaikki asuivat yhdessä, suurissa ja tilavissa asumuksissa. Valtio kasvatti lapset, ja kasvatukseen kiinnitettiin Auringon kaupungissa mitä suurinta huomiota. Rakennusten seinillä oli kuvattu erilaisia eläimiä, työvälineitä, geometrisiä kuvioita ja huomattavien henkilöiden muotokuvia. Jokaisen kuvan alla oli lyhyt runomittainen selitys. Kävelyllä ollessaan lapset oppivat ja saivat hyödyllisiä tietoja.

Campanelli kuvasi kaukonäköisesti tulevan kommunistisen yhteiskunnan eräitä piirteitä. Mutta Campanellin aikakaudella hänen kuvaamansa ihanne jäi toteuttamattomaksi haaveeksi.

XXIV LUKU.

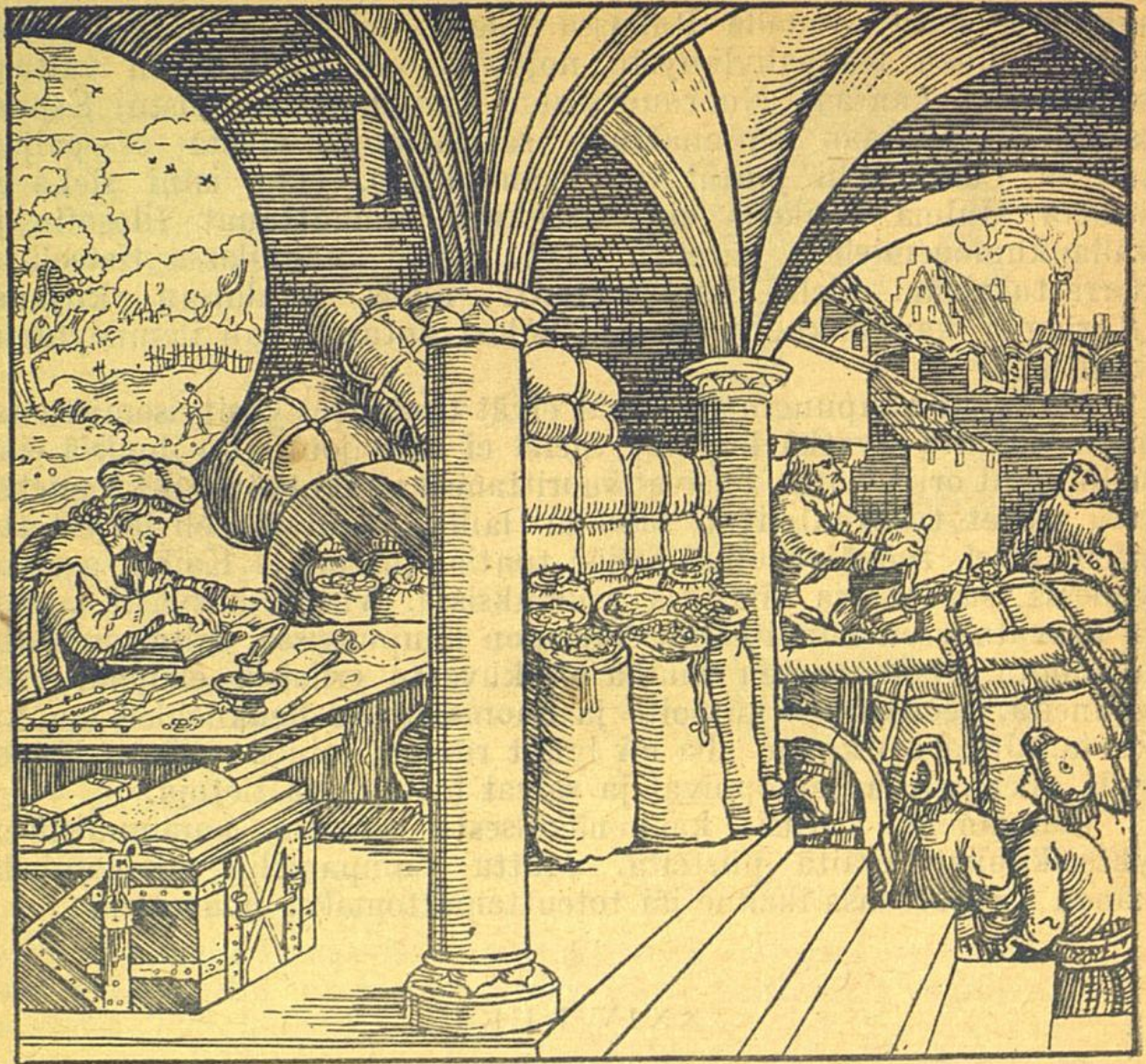
USKONPUHDISTUS JA TALONPOIKAISSOTA SAKSASSA.

1. §. Saksa XVI vuosisadan alussa.

Maan valtiollinen
hajaannus.
Kaarle V.

XVI vuosisadalla Saksa oli pirstoutunut valtio kuten Italiakin. Saksassa kylläkin oli sekä keisari että valtiopäivät, mutta ne olivat voimattomia. Saksaan kuului paljon pieniä ruhtinaskuntia, vapaa-kaupunkeja sekä vieläkin enemmän (yli tuhannen) keisarillista ritariääniä, jotka olivat suoranaisesti keisarin alaisia, mutta todellisudessa melkein riippumattomia.

Varakkain sekä taloudellisesti että kulttuurisesti kehittynein oli lounais-Saksa. Suurien jokien varsilla, Saksaa ja Italiaa yhdistävien tärkeimpien Alppisolien päätepisteissä sijaitsi varakkaita kaupunkeja; siellä oli kaupankäynti vilkasta ja teollisuus kehittynyttä. Augsburgissa, Nürnbergissä, Ulmissa ja Strassburgissa asui rikkaita kauppiaita. Augsburgilaisilla kauppiailta ja vuoriteollisuuden harjoittajilla Fuggereilla oli miljoonaomaisuus. Fuggerit olivat valanneet käsiinsä vuoriteollisuuden Tyrolissa ja Unkarissa sekä vuokrasivat kaivoksia kaukaisessa Espanjassa. Fuggerit lainailivat suuria rahasummia Espanjan kuninkaalle Kaarle Habsburgille,

Rikkaan saksalaisen kauppiaan konttori.

Ferdinandin pojanpojalle. Hän sai näiden rahojen avulla lahjotua vaaliruhtinaat ja siten takasi valintansa Saksan keisariksi. V. 1519 hänet valittiin keisariksi Kaarle V nimellä.

Kaarle V haltuun joutui suunnattoman suuri valtakunta, johon kuului Espanja italialaisine alueineen (Etelä-Italia ja Sisilia) sekä amerikkalaisine siirtomaineen, Saksan keisarikunta sekä Alankomaat. Sanottiin, että Kaarle V alueilla ei aurinko koskaan laskenut. Mutta suunnattoman valtakunnan asiat sekä Ranskan kuninkaita vastaan Italian herruudesta käydyt sodat pidättivät Kaarle V yhtämittaa kaukana Saksasta, joten hän ei voinut kohottaa keisarillisen vallan mahtia tässä maassa.

Luokkataistelu XVI vuosisadan alkuun mennessä oli Saksassa yhteiskunnallinen ja poliittinen taistelu äärimmilleen kärjistynyt. Keisari halusi heikentää ruhtinaita, ja ruhtinaat koettivat kaikkiin voimin murtaa keisarin vallan. Jokai-

nen aatelinen haaveili pääsevänsä samanlaiseksi itsenäiseksi kuin ruhtinaatkin. Pienaatelisto, ritarit, olivat menettäneet entisen sotilaallisen merkityksensä tuliaseiden tultua käytäntöön sotajoukoissa. Vähitellen he köyhtyivät kadehtien rikkaita ruhtinaita, varakkaiden porvarien ja kauppiaiden vapaata elämää sekä kato-lisen kirkon suunnattomia tiluksia.

Kaupungeissa käytiin ankaraa taistelua. Valta kuului rikkaalle yläluokalle, patriiseille. He koettivat sälyttää koko verotaakan kaupunkiväestön keski- ja köyhempien kerrosten hartioille. Rikkaat kauppiassuvut,

kuten Fuggerit, pyrkivät keskittämään kaiken kaupan omiin käsiinsä ja köyhdyttivät siten keskinkertaisia ja pienkauppiaita. Siksi kaupunkiväestön keskikerrokset («bürgerit» — kuten heitä Saksassa nimitettiin) taistelivat patriisien kanssa vallasta kaupungeissa.

Kaupunkiväestön alinten kerrosten, kisällien ja työläisten, asema oli hyvin raskas. Ammattikuntien mestarit eivät nyt enää laskeneet kisällejä joukkoonsa. Kisälli muuttui yhä enemmän palkkatyöläiseksi, jota mestari riisti. Kisällit muodostivat salaliittoja ja järjestivät lakkoja vaatien palkankorotusta. Yhdessä sekatyöläisten, päiväläisten sekä köyhtyneiden porvareiden, kerjäläisten ja kulkurien kanssa kisällit muodostivat kaupunkien plebeijien väestökerroksen. Asemaansa tyytymättömät plebeijit olivat valmiit kannattamaan mitä liikettä hyvänsä, joka olisi suunnattu hallitsevia kerroksia vastaan.

Raskain oli talonpoikien asema. Talonpoikaa riistivät kirkko, aatelisseniorit ja kaupungit. Talonpojan oli maksettava kirkolle kymmenykset (kymmenesosa työnsä tuotteista). Tämän lisäksi piispa tai kirkko oli hyvin usein paikkakunnan talonpoikien seniorina, ja siten oli talonpoikien kymmenyksien lisäksi suoritettava kirkon hyödyksi kaikki feodaaliset rasitukset, s. o. luontaisverot, veropäivätyö j. n. e. Köyhtyneet aateliset koettivat kiristää talonpojilta viimeisenkin rovon. Aateliset valtasivat kyläyhteisöjen metsiä, niittyjä ja vesistöjä, joita he ennen olivat käyttäneet yhdessä talonpoikien kanssa. Kaupungit ostivat aatelistiloja, ja siksi kaupungit tulivat senioreiksi, jotka vaativat talonpojilta veroa sekä veropäivätyön suoritusta. Voi-

Kaarle V.

Rikkaita saksalaisia porvareita XVI vuosisadalla.

lakseen maksaa senioreilleen oli talonpoikien usein tehtävä velkaa. Tällöin he joutuivat riippuvaisuuteen kaupunkilaisista koronkiskureista. Näin kaupungit alkoivat riistää talonpoikia sekä senioreina että velanantajina.

Talonpoikien keskuudessa alkoivat levottomuudet. V. 1476 Würzburgin läheisyydessä alkoi kyläsoittaja ja paimen Hans Böheim saarnata, että kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään; ettei pitäisi olla rikkaita eikä köyhiä, ja että senioreilta ja papisolta oli takavarikoitava maat ja jaettava talonpoikien kesken. Hänen saarjojaan kuulemaan kertyi paljon väkeä. Piispa määräsi Böheimin vangittavaksi kerettiläisenä. Hänet tuomittiin ja poltettiin roviolla. Mutta se ei tietenkään voinut tyynnyttää talonpoikia. Heidän keskuudessaan muodostui salaliittoja. Heidän lipussaan oli esitettyä talonpojan puukenkä aateliston saapasta vastaan käytävän taistelun tunnuskuvana.

2. §. Uskonpuhdistuksen alku Saksassa.

**Katolinen kirkko
Saksassa.**

Tällainen oli tilanne Saksassa siihen aikaan, kun siellä alkoi laaja, historiassa uskonpuhdistuksen (reformation) nimellä tunnettu yhteiskunnallinen liike. Se alkoi kirkon uudistuksen vaatimuksella. XVI vuosisadalla ei Saksassa ollut ainoatakaan laitosta, joka olisi saanut aikaan niin yksimielisen ja yleisen tyytymättömyyden kuin katolinen kirkko.

Sellaisissa valtioissa kuin Englannissa ja Ranskassa, joissa kuninkaan valta oli voimakas, olivat hallitsijat rajoittaneet paavin pyyteitä ottaen pois paavilta huomattavan osan hänen entisiä tulojaan. Mutta Saksassa tällaista valtaa ei ollut, ja siksi paavin ahneus ei siellä kohdannut minkäänlaista vastustusta. Paavi Julius II sanoikin, että jos Saksa lopettaisi maksunsa Rooman paaville, joutuisi Rooma köyhyyteen ja puutteeseen. Mutta kysymys ei ollut ainoastaan paaville suoritettavista maksuista. Suunnattomat maatilukset ja muita etuisuuksia kuului luostareille, kirkkoille ja muille kirkollisille laitoksille. Piispat ja apotit, lukuisat papit, joutilaiden ja kylläisten munkkien joukot elivät kaupunkien asukkaiden ja talonpoikien kustannuksella. Ruhtinaat, aateliset ja porvarit kadehtivat kirkon suunnattomia rikkauksia, ja kaupunkien sekä maaseudun työtätekevä kansa vihasi pappeja, jotka riistivät sitä. Yhteiskunnan kaikki luokat olivat tyytymättömiä kirkkoon.

**Saksalaiset
humanistit.**

Tyytymätömyys ka-

toliseen kirkkoon meni Saksassa ennen kaikkea sivistyneistössä. Porvariston kehittyessä alkoi Saksassa, samoin kuin Italiassakin, levitä humanismi.

Useissa saksalaisissa yliopistoissa professorit ja ylioppilaat perustivat humanistien kerhoja. He tekivät pilkkaa keskiaikaisesta kirkollisesta valhetieteestä sekä arvostelivat sattuvin huomautuksin katolista kirkkoa ja sen laitoksia.

Tavattoman suuri vaikutus Saksassa oli tunne-

Erasmus Rotterdamilainen.

Martin Luther.

tulla alankomaalaisella humanistilla Erasmus Rotterdamilaisella (1467—1536).

Tärkein hänen teoksistaan oli satiiri «Narrimaisuuden ylistys». Kirjasta otettiin muutamien vuosien kuluessa 27 painosta, ja se käännettiin monille Euroopan kielille. Teoksessaan Erasmus satti myrkyllisesti aikakautensa paheita. Hän osoitti, miten monet tavat ovat vallassa vain siksi, että niitä suojaa «kuningatar Narrimaisuus». Eniten hänen satiirinsa kosketteli rappeutunutta katolista papis- toa, varsinkin Rooman paavia, joka ihmisten narrimaisuuden takia sai elää niin kuin tahtoi.

Eräs humanistien kerhoista julkaisi satiirin «Hämärän miesten kirjeitä». Siinä kuvataan sivistymättömien munkkien kirjeenvaih- don muodossa munkkien vehkeilyitä ja pilkataan kirkollista oppi- neisuutta, joka vakavan tutkimustyön muodossa käsittelee tyhjän- päiväisiä asioita. Satiirilla oli suurenmoinen menestys ja siitä saakka on kaikkia valistusta vastustavia ihmisiä nimitetty «obsku- ranteiksi» (latinalaisesta «hämärän miehiä» nimityksestä — viri obscuri).

«Hämärän miesten kirjeitä» satiirin kirjoittamiseen osallistui eräs Saksan huomatuimmista humanisteista, ritari ja runoilija Ulrich von Hutten (1488—1523). Hän piti mielessään aina sen, minkälaisena paheena hänen kotimaalleen olivat katolinen kirkko ja paavi. Hän suuntasi koko taitonsa ja voimansa taiste- luun niitä vastaan. Lukuisissa teoksissaan kävi Hutten armo- tonta taistelua Roomaa vastaan. Hän haaveili ajasta, jolloin Saksa yhdistyy taistellakseen päävihollistaan, paavia, vastaan ja tulee yhte- näiseksi, voimakkaaksi valtioksi.

Tällaiset mielialat vallitsivat saksalaisten keskuu-
Lutherin saarnat. dessa, kun Martin Luther (1483—1546) alkoi pitää uskonpuhdistussaarnojaan.

Svynä hänen saarnoihinsa oli paavin järjestämä anekauppa. V. 1517 lähetettiin Saksaan sivistymätön ja röyhkeä munkki Tetzl mukanaan kimppu anekirjoja. Hän kulki kylissä sekä kaupungeissa tarjoten kaikille haluaville anekirjoja vakuuttaen, että rahojen jouduttua hänen kukkaroonsa syntisen sielu heti pääsee taivaaseen.

Loukkaantuneena tällaisesta kaupittelusta Luther naulasi Wittenbergin kaupungin (jossa hän oli professorina ja saarnaa- jana) kirkon ovelle 95 teesiä. Niissä hän tuomitsi anekaupan ja kehoitti kanssaan väittelyyn jokaista, joka oli hänen mielipidettään vastaan.

Lutherin esiintyminen tuli heti tunnetuksi kautta koko Saksan. Itse Luther oli hyvin maltillinen mies, ja alussa hän olisi ollut valmis tekemään jonkinlaisen sovinnonkin paavin kanssa. Mutta tyytymättömyys kirkkoon ja sen palvelijoihin oli Saksassa niin valtava, että Luther päätti rikkoa välinsä katolisuuden kanssa. Paavi julisti hänet pannaan, mutta Luther heitti paavin pannabullan tuleen.

Ukonpuhdistusliike levisi pian ympäri Saksaa.

Ruhtinaat, kaupungit ja vieläpä erilliset kylätkin ryhtyivät uskonpuhdistukseen. Kukin luokka ymmärsi sen omalla tavallaan. Ruhtinaat, aatelisto sekä varakkaat porvarit halusivat ainoastaan kirkollista reformia, s. o. halusivat vapauttaa kirkon paavin vallasta ja saada haltuunsa sen maat ja omaisuuden. Mutta hekään eivät päässeet yksimielisyyteen. Ruhtinaat ja aateliset halusivat anastaa kirkon omaisuuden rikastuakseen ja voimistuakseen, mutta porvarit päinvastoin olisivat halunneet heikentää ruhtinaita ja aatelistoa sekä saada Saksan yhdistetyksi keisarivallan alle.

Talonpojat ja kaupunkien köyhälistö eivät pitäneet uskonpuhdistusta puhtaasti kirkollisena uudistuksena, vaan koko yhteiskunnallisen järjestelmän uudelleenjärjestämisenä. Sellaista kansanliikettä pelkäsivät feodaalit ja porvaristo sekä myöskin itse Luther.

Thomas Münzer ja anabaptistit. Vallankumouksellisen liikkeen johtoon nousi Thomas Münzer (1493—1525).

Hän haaveili sellaisesta yhteiskunnasta, jossa ei olisi riistettäviä eikä riistäjiä, vaan kaikki olisivat tasa-arvoisia ja omaisuus kuuluisi koko yhteiskunnalle. Hänellä oli siis epäselvä käsitys siitä, millainen luokattoman sosialistisen yhteiskunnan pitäisi olla. Me tiedämme, että sellainen yhteiskunta on mahdollinen vasta sosialistisen vallankumouksen tapahduttua, ainoastaan proletariaatin diktatuurin kautta. Mutta siihen aikaan proletariaatti oli vasta kehittymässä, ja Münzerin ihanteita oli silloin mahdoton toteuttaa. Hän itsekin käsitti, ettei todellisuus ollut kovinkaan myönteinen hänen katsantokantojensa toteuttamiselle, mutta todellisuudessa hän käytti organisaattori- ja johtajakykyjään yhdistääkseen silloiset vallankumoukselliset taisteluun feodaalista järjestelmää vastaan.

Thomas Münzer.

V. 1521 Münzer oli pappina Zwickaun kaupungissa lähellä Saksin ja Thüringin vuoristoalueita. Zwickaun kaupungissa oli paljon verantekijäkisällejä, ja siellä oli jo kauan ollut vallankumouksellista kuohuntaa. Heidän keskuudessaan alkoi levitä anabaptistien eli kasteenuudistajien oppi, jonka mukaan ihmisen tulee saada kaste tietoisesti, täysi-ikäisenä ollessaan. Monet anabaptisteista olivat sitä mieltä, että kaiken tuli heillä olla yhteistä, ja kaikkien oli oltava yhtä köyhiä. Tällaisessa muodossa ilmeni siihen aikaan köyhien vastalause toisten rikkautta ja toisten köyhyyttä vastaan.

Thomas Münzer ei ollut anabaptisti, mutta hän liittoutui anabaptistien saarnaajien kanssa ohjaten heidän esiintymistään, sillä intomielisillä taistelukutsuillaan nuo saarnaajat nostattivat talonpoikaiston ja kaupunkiköyhälistön vallankumouksellista henkeä. V. 1521 Zwickaun kisällit nousivat kapinaan, joka kuitenkin pian tukahdutettiin. Vallankumouksellisen liikkeen pelästyttämänä Luther pani kaiken toivonsa ruhtinaihin, aatelistoon ja varakkaisiin porvareihin. Hänestä tuli maltillisen uskonpuhdistusliikkeen johtaja. Sensijaan Münzerin saarnat tulivat yhä vallankumouksellisemmiksi. Hän ruoski puheissaan ei ainoastaan pappeja, vaan myöskin ruhtinaita, aatelistoa ja rikkaita porvareita. «Herrat ovat itse syyssä siihen, — sanoi hän, — että köyhistä tulee heidän vihollisiaan». Hän uhkasi rikkaita lähenevällä vallankumouksella: «Kuinka mainiosti tulee herra työskentelemään rautasauvalla vanhojen ruukkujen parissa! Puhun teille totta, tulen nostattamaan kansan kiihkon».

Kaupungit ja maaseutu kuohuivat. Väestö sulki kirkkoja ja karkoitti katolisia pappeja.

3. §. Talonpoikaissota.

Kapinoivia talonpoikia.

V. 1524 alkoi suuri talonpoikaissota, joka tunnetaan historiassa Suuren talonpoikaissodan nimellä. Tärkeimpiä kapina-alueita olivat Schwabin, Frankenin ja Thüringin-Saksin alueet. Vallankumous levisi myöskin Saksan kaakköisaan Salzburgin arkkipiispan alueille ja Itävallan eteläosaan.

Tärkeimmät
kapina-alueet.

Ensimmäisinä nousivat kapinaan Saksan lounaisosassa Schwabin talonpojat. Jo kesällä v. 1524 he kieltäytyivät palvelemasta senioreja tarttuen sitten aseisiin. V. 1525 alussa talonpojat muodostivat useita suuria joukko-osastoja ja esittivät senioreille

vaatimuksensa «12 artiklan» muodossa. Painettuina ne levisivät ympäri Saksaa. Talonpojat vaativat, että heille palautettaisiin seniorien anastamat metsät, niityt, laidunmaat sekä sallittaisiin kalastaa joilla ja järvillä sekä pyytää riistaa metsissä; että veropäivätyöt ja verot pienennettäisiin sekä talonpojat vapautettaisiin maaorjuudesta; että talonpojat itse saisivat valita pappinsa ja että puolet kirkon kymmenyksistä vähennettäisiin ja toinen puoli menisi pappien ja köyhien ylläpitoon.

Seniorit koettivat pienillä myönnytyksillä voittaa aikaa kootakseen voimansa ja sitten hyökätäkseen talonpoikais-
toa vastaan. Maaliskuussa v. 1525 talonpojat ryhtyivät päättäviin toimenpiteisiin. He valtasivat luostareita ja polttivat aateliskartanoita. Muutamat kaupungit siirtyivät kapinallisten puolelle.

Vallankumouksellinen liike levisi pohjoiseen: Frankenissa talonpoikiin liittyi muutamia porvareita sekä ritareitakin. Talonpojat saivat hankittua aseita ja tykkejä. Heidän joukko-osastonsa hajoit-
tivat muutamia satoja linnoja ja paljon luostareita sekä valloittivat Heilbronnin kaupungin. Siellä julkaistiin kapinallisten uusi ohjelma, nimeltä «Heilbronnin ohjelma». Koska porvarit olivat sen laatineet, joutuivat talonpoikien vaatimukset taka-alalle. Sensijaan siinä oli esitetty pyrkimys yhdistää Saksa keisarivallan alle, ottaa käytäntöön yhtenäinen mitta- ja painojärjestelmä, samanlainen raha, sekä heikentää ruhtinaiden ja seniorien valtaa; sanalla sanoen, kaikki se, mitä porvarit tarvitsivat kehitystään ja voimistumistaan varten.

Vallankumouksellisin luonne oli talonpoikaisliikkeellä keski-Saksassa, Thüringin-Saksin teollisuus- ja vuoristoseuduilla. Siellä kisällit, köyhälistö ja vuorityöläiset ottivat toimeliaasti osaa liikkeeseen. Heidän johtajanaan oli Thomas Münzer. Vallankumouksen keskuksiksi muodostui Mühlhausenin kaupunki. Sen asukkaat kumosivat patriisien vallan ja muodostivat «ikuisen neuvoston», joka toimi Münzerin johdolla. Kaupungissa valmistettiin aseita, valettiin

Pilakuva paavista.

Talonpojat ahdistavat ritaria.

tykkeitä ja opetettiin nostoväkeä. Innokkaasti kehoitti Münzer kaupunkeja ja kyliä nousemaan vihollisiaan, senioreja ja pappeja vastaan. Talonpojat hyökkäsivät linnoihin ja luostareihin polttaen ja hävittäen niitä.

Kapinan kukistaminen.

Vuoden 1525 huhti- ja toukokuussa oli melkein koko etelä-Saksa talonpoikaiskapinan vallassa. Mutta talonpoikain voimat olivat hajallaan, heidän joukko-osastojensa järjestys ja kuri oli heikko, puuttui yhteys eri kapinalueiden kesken ja kapinallisten johtajat olivat kokemattomia. Siksi saivat ruhtinaat, aateliset ja varakkaat porvarit pian voimansa kootuiksi ja kukistivat talonpoikain kapinan. He kokosivat suuren armeijan, jonka johtoon asetettiin kokenut ja julma sotapäällikkö Truchses. Hän hyökkäsi hyvin varustetun ja aseistetun armeijan kanssa talonpoikien kimppuun. Porvarit, jotka olivat liittyneet talonpoikiin, nyt vaaran hetkellä jättivät pelkurimaisesti liittolaisensa. Truchses tuhosi yksitellen hajanaiset talonpoikaisjoukot ja armotta teloitti vankeja, kiduttaen ja polttaen elävältä käsiinsä joutuneita talonpoikain johtajia.

Samaan aikaan ruhtinaat hyökkäsivät Münzeriä vastaan. Väli- rauhan rikkoen heidän joukkonsa hyökkäsivät talonpoikien kimppuun äkkiarvaamatta Frankenhäusenin luona (toukokuun 15 päivänä v. 1525) hajottaen heidän joukkonsa. Münzer joutui vangiksi ja julmien kidutusten jälkeen mestattiin. Kauemmin kestivät talonpoikain joukko-osastot Salzburgin arkkipiispan alueilla. Heidän johtajansa Heismaer, Münzerin seuraaja, tuotti useita tappioita arkkipiispan palkkajoukoille ja hänen avukseen saapuneille ruhtinain sotajoukoille.

Jouduttuaan vihollisen ylivoimaisten joukkojen saartamiksi Heismaerin oli pakko perääntyä joukkojensa rippeiden kanssa Venetsian alueelle. Hän valmistautui siellä uudelleen sotatoimiin, mutta viholliset suoriutuivat hänestä salamurhaajan avulla.

Talonpoikaiskapina hukutettiin verivirtoihin. Yli 100 tuhatta talonpoikaa tuhoutui, tuhansia kyliä poltettiin. Luther kehoitti ensin ruhtinaita sekä senioreja tekemään pieniä myönnytyksiä talonpojille, mutta sittemmin hän kokonaan siirtyi voimakkaiden puolelle, kehoittaen «lyömään, kuristamaan ja tappamaan talonpoikia kuin vesikauhuisia koiria».

Kapinan kukistumisella oli suunnaton vaikutus Saksan myöhäisempään historiaan. Voittajiksi pääsivät Saksan kaikkein taantumuksellisimmat kerrokset: ruhtinaat, aateliset sekä kaupunkien patriisit. Talonpoikien asema tuli entistä raskaammaksi. Feodaalien voitto heikensi Saksaa, muutti sen pienten valtioiden ryhmäksi ja joudutti Saksan taloudellista rappeutumista, mikä oli alkanut Uuden maailman (Amerikan) löydön ja kauppateiden Länteen siirtymisen takia. Samaan aikaan kuin toiset valtiot muodostuivat suuriksi ja mahtaviksi valtakunniksi, heikkeni Saksa yhä edelleen joutuen voimakkaiden naapuriensa saaliiksi.

Münsterin kapina. Talonpoikaissodan viimeinen maininki oli käsityöläisten ja köyhälistön kapina vuosina 1534 — 1535 Westfalenissa sijaitsevassa Münsterin kaupungissa. Münsterissä oli anabaptistien oppi levinnyt laajalle.

Kapinalliset karkoittivat senioripiispan kaupungista ja ottivat vallan. Münsterin kommuuniin alkoi siirtyä paljon anabaptisteja Alankomaista. Rikkaat pakenivat kaupungista ja kaupungin hallinnon johtoon tuli hyvä organisaattori ja rohkea johtaja, entinen räätäli Juhana Leydeniläinen. Piispan ja eräiden ruhtinaiden sotajoukkojen piirittäessä kaupunkia ryhtyi Juhana Leydeniläinen johtamaan puolustusta. Piiritetyssä kaupungissa otettiin käytäntöön ennenkuulumaton järjestys. Kaikkien oli kieltäydyttävä kullasta sekä hopeasta ja tuotava ne yhteiseen rahastoon. Kansalaisten vaatteet ja kotitalousesineet jaettiin tasan kaikkien kesken. Järjestettiin yhteinen maksuton ruokailu. Kaupungin kaikkien asukkaiden oli työskenneltävä kommuunin hyväksi. Entiselleen jäi talojen, maapalstojen ja tuotantovälineiden yksityisomistus. Se oli pienet tuotantovälineensä omistavien pienkäsityöläisten kommuunismia. He vaativat vain tuotteiden tasajakoa, mutta ei tuotantovälineiden yhteistämistä.

Kaupunki puolustautui sankarillisesti 16 kuukautta piispan joukkoja vastaan. Vasta nälänhädän puhjettua kaupungissa onnistui piispan petoksella vallata Münster. Kaupunki tuhouttiin kokonaan. Voittajat eivät säästäneet naisia eikä lapsia. Münsterin kapinan johtajat, niiden joukossa Juhana Leydeniläinen, mestattiin mitä raaimman kidutuksen jälkeen.

4. §. Maltillisen uskonpuhdistuksen lujittaminen.

**Ruhtinaiden
uskonpuhdistus.**

Talonpoikaissodan tukahduttamisesta hyötyivät ennen kaikkea ruhtinaat. He ryhtyivät suorittamaan uudistusta omalla tavallaan. Kirkon maat siirtyivät heille. Muutamat hengelliset ruhtinaat hylkäsivät pappisarvonsa ja julistivat itsensä entisten hengellisten ruhtinaskuntien hallitsijoiksi. Niin menetteli esimerkiksi Teutonien ritarikunnan suurmestari, joka otti itselleen Preussin herttuan arvonimen (1525). Mutta eräät ruhtinaat olivat talonpoikien julman kapinan säilyttämät ja selittivät kapinan uskonpuhdistuksen aiheuttamaksi. Siksi he päättivät noudattaa entistä uskontoaan. Saadaksean heidät pysymään tuossa päätöksessään, katolinen kirkko itse salli heidän anastaa kirkon rikkauksia. Näin uskonpuhdistus vahvisti niitäkin ruhtinaita, jotka säilyttivät katolisen uskontonsa.

Uskonpuhdistuksen kannattajia alettiin nimittää «protestanteiksi».

30- ja 40-luvulla protestanttisuus sai uutta menestystä. Kaarle V, joka oli koko ajan sotinut ranskalaisia ja turkkilaisia vastaan, ollen melkein alinomaa pois Saksasta, alkoi pelätä vaaliruhtinaiden enemmistön kääntyvän uskonpuhdistuksen puolelle, jolloin katoliset Habsburgit olisivat menettäneet keisarin kruunun. Siksi hän kiiruhti solmimaan rauhan Ranskan kuninkaan Frans I kanssa ja palasi Saksaan tuhoten siellä protestanttisia ruhtinaita.

Nyt tulivat kaikki Saksan ruhtinaat levottomiksi. He käsittivät asiain näin jatkuessa menettävänsä valtansa. Siksi nousivat keisaria vastaan protestanttisten ruhtinaiden ohella muutamat katoliset ruhtinaatkin. Kaarle V:n joukot tuhottiin ja hän itse oli vähällä joutua vangiksi. Loppumattomien sotien ja vastoinkäymisten uuvuttamana Kaarle V luopui valtaistuimesta. Hän luovutti Saksan keisarikruunun veljelleen Ferdinand I:lle, joka solmi ruhtinaiden kanssa rauhan Augsburgissa v. 1555.

**Augsburgin
uskonrauha.** «Augsburgin uskonrauhan» mukaan katolisuus ja protestanttisuus julistettiin samanarvoisiksi, mutta ainoastaan ruhtinailta oli oikeus määrätä alamaistensa uskonto. Alamaisten oli tunnustettava sama uskonto, minkä ruhtinas tunnusti. Tämä määräys esitettiin lyhyesti: «Kenen maa, sen uskontokin».

Protestanttinen uskonpuhdistus tuotti ruhtinaille suuria etuisuuksia. Luther järjesti protestanttisen kirkon siten, että se muodostui ruhtinaiden vallan voimistamisen uudeksi keinoksi. Saksan jokaisessa ruhtinaskunnassa oli ruhtinas kirkon päämies; hänen alaisensa oli erikoinen kirkollisia asioita valvova virasto. Erikoiset virkamiehet pitivät silmällä saarnaajia, pastoreita, jotka olivat valtion palveluksessa. Pastorien oli opetettava kansaa ankarasti noudattamaan päällystön määräyksiä. Näin muodostui protestanttisesta kirkosta täysin ruhtinaan vallassa oleva laitos. «Halpaa» kirkkoa vaativan porvariston suostumuksella Luther poisti komeat kirkolliset menot yksinkertaistuttaen jumalanpalveluksen. Pyhäinkuvat sekä pyhimysten ja pyhäinjännösten palvominen poistettiin.

USKONPUHDISTUS JA KATOLINEN TAANTUMUS EUROOPASSA.

1. §. Calvinilainen kirkko.

Kirkollinen uudistus ei levinnyt yksinomaan Saksassa. Se tunkeutui myös Englantiin, pohjoismaihin (Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan), Alankomaihin ja Sveitsiin.

Sveitsissä oli paljon kaupunkitasavaltoja, joissa valta oli porvariston käsissä. Siksi Sveitsissä oli protestanttisuudella erikoinen muoto, joka oli sovellettu porvariston elintapojen ja toiminnan mukaiseksi.

Tämän protestanttisuuden uuden muodon perustaja oli Jean Calvin (1509—1564). Hän asui ja saarnasi Genevessä.

Calvin opetti, että jokaisen ihmisen kutsumus on jumalan ennakoita määräämä ja siksi on henkilön, omasipa hän minkä ammatin hyvänsä, töittensä menestyksellä osoitettava olevansa jumalan valittu. Hän opetti, että kauppiaan ja liikkeenharjoittajan on kaikin tavoin kartutettava rikkauttaan, jonka jumala on hänelle uskonut. Palkkatyöläisten riisto oli calvinilaisten mukaan jumalalle otollista.

Calvin järjesti kirkkonsa tasavaltalaiseen tapaan, mikä oli hyvin edullista porvariston herruudelle.

Calvinilaisen kirkon hallinto muodostui seuraavasti. Jokaisen kirkon johdossa oli konsistori eli neuvosto, johon kuului papit ja vanhimmat (presbyterit). Sen mukaan calvinilaista kirkkoa nimitetään joskus *presbyteriseksi* (esim. Englannissa ja Skotlannissa). Calvinilaisissa yhteisöissä valta kuului vanhimmille, joiksi valittiin tavallisesti rikkaita ja vaikutusvaltaisia henkilöitä. Näin calvinilainen kirkko joutui jo alusta alkaen varakkaan porvariston käsiin. Calvinilaisten yhteisöjen keskeisten kysymysten ratkaisua varten kokoontuivat kirkkoyhteisöjen edustajat edustajakokouksiin — «synodeihin».

Katolinen kirkko aloitti näinä aikoina ankaran taistelun protestanttisuutta vastaan. Calvinilaisuudesta muodostui protestanttisuuden taistelujärjestö, joka oli yhtä suvaitsematon kuin katolinenkin kirkko niitä kohtaan, jotka uskoivat toisin.

Jean Calvin.

Pilakuva Lutherista, paavista ja Calvinista.

Calvin otti Genevessä käytäntöön ankaran järjestyksen. Hän erotti kirkostaan (kuten paavikin) niitä, jotka eivät olleet hänen kannallaan, ja vangitutti sekä tuomitsi «kerettiläisiä» mestattaviksi tai karkoitettaviksi. V. 1553 hän määräsi vangittavaksi espanjalaisen oppineen Serveton, joka kumosi kristillisen opin «jumalan kolminaisuudesta». Tämä oppi onkin kristinuskon yksi järjettömimmistä opeista. Sen mukaan jumala samanaikaisesti muodostuu kolmesta persoonasta: isästä, pojasta ja pyhästä hengestä. Serveto sanoi, että tämä oppi on logiikan vastainen. Genevessä Serveto tuomittiin kerettiläisenä poltettavaksi.

Kun Calvinille sanottiin, ettei kerettiläisen surmaamisella kerettiläis-

syyden aatetta voida tuhota, vastasi Calvin vakavasti, että kerettiläisiä on rangaistava miekalla. «Jumala ei ole säälinyt kokonaisia kansoja, — sanoi hän, — ja hän vaatii perinpohjin tuhottavaksi kaupunkeja ja hävitettäväksi niiden jäljetkin».

Calvinin viholliset nimittivät häntä pilkkanimellä «Geneven paavi». Calvinin oppi sekä calvinilainen eli presbyterinen kirkko levisivät laajalle niillä paikoin, missä tapahtui nopea kapitalismin kehitys ja missä porvaristo alkoi taistella feodaaleja vastaan vallasta. Tämän kirkon tasavaltainen järjestys vahvisti porvaristoa auttaen sitä taistelussa feodalismia vastaan.

2. §. Katolinen taantumus ja jesuiittain veljeskunta.

Katolinen taantumus.

Skandinavian valtiot, Alankomaat ja Skotlanti muuttuivat pro-

Protestanttisuus tuotti suurta vanhinkoa katoliselle kirkolle, joka sen johdosta menetti kokonaisia valtakuntia. Suurin osa Saksaa ja Sveitsiä, Englanti,

testanttisiksi, yksinkertaistuttivat jumalanpalveluksen, karkoittivat papit ja munkit sekä valtasivat kirkon maat ja tulot.

Mutta katolinen kirkko oli vielä voimakas. Sen puolella oli Saksan keisari, monia saksalaisia ruhtinaita sekä sellaisten suurten feodaalisten valtakuntain kuin Ranskan ja Espanjan hallitsevat luokat. Takapajuisten feodaalisten valtioiden hallitsijat ja aatelisto pitivät katolisuutta parhaana keinona kehittymättömän ja takapajuisen talonpoikaiston hallitsemiseksi. Kirkon tulot ja sen maiden rikkaudet olivat näissä valtioissa aateliston määrättävissä, sillä ylimmät tuottoiset kirkon virat olivat tavallisesti aatelistolla. Sen vuoksi katolinen kirkko ryhtyi monissa maissa ankaraan taisteluun protestanttisuutta vastaan. Tätä liikettä nimitetään katoliseksi taantumukseksi (reaktioksi).

Jesuiitat. Katolisen kirkon perusaseeksi XVI vuosisadan 40-luvulla tuli espanjalaisen ritarin Loyolan perustama jesuiittaveljeskunta. Loyola oli palvellut armeijassa, mutta oli haavoittunut ja oli pakoitettu jättämään sotilasalan. Hän oli kiihkokatolinen ja päätti pyhittää elämänsä taisteluun «kerettiläisiä» vastaan, tulla «Kristuksen soturiksi». Loyola perusti uuden jesuiittain veljeskunnan, josta pian muodostui paavin voimakkein ase taistelussa uskonpuhdistusta vastaan. Paavi vahvisti veljeskunnan v. 1540.

Uusi veljeskunta ei ollut entisten munkkiveljeskuntien kaltainen. Sen jäsenet eivät vieraantuneet elämästä, vaan heidän oli päinvastoin oltava ihmisten keskuudessa, suunnattava kaikki voimansa päästäkseen vaikutusvaltaisten henkilöiden suosioon, saatava hallitsijat ja heidän korkeimmat virkamiehensä puolelleen ja käytettävä heidän vaikutustaan kirkon vahvistamiseen. Veljeskunta oli järjestetty sotilaalliseen tapaan. Veljeskunnan jokaisen jäsenen korkeimpana velvollisuutena oli vanhemman jäsenen ehdoton totteleminen ja yleensä ankara kurin noudattaminen. Nuorempien jäsenten tuli olla kuin «ruumis» vanhemman käsissä.

Veljeskunnan johdossa oli «kenraali», jolla oli rajaton valta. Veljeskunnan jäsenet jakautuivat neljään asteeseen, mutta ylimpään pääsivät vain aniharvat.

XVI vuosisadan loppupuolella jesuiitat tunkeutuivat kaikkiin protestanttisiin maihin saaden aikaan sen, että muutamat hallitsijat palasivat katoliseen uskoon ja pakoittivat alamaisensakin siihen.

Taistelussa vihollisiaan vastaan jesuiitat toimivat häikäilemättä. Juonikkaat jesuiitat pääsivät taitavasti hoveihin, kietoivat vaikutusvaltaisia henkilöitä joko imartelulla tai uhkauksilla vaikutuksensa alle pakoittaen sitten toimimaan käskyjensä mukaan. Tarpeen vaatiessa jesuiitat käyttivät hyväkseen lahjomista, tikaria ja myrkkyä. Jos hallitsija oli katolismielinen, niin he käyttivät hänen valtaansa taistelussa «kerettiläisiä» vastaan. Hallitsijan ollessa taipuvaisen «kerettiläisyyteen», jesuiitat julistivat

hänet «tyranniksi», ja sellaisen hallitsijan murhaa pidettiin hyvänä työnä.

Jesuiitat pyrkivät saamaan haltuunsa koulut kasvattaakseen nuorison katolisessa hengessä. Kurinalaisuutta ja järjestöään veljeskunta käytti rikastumisekseen. Veljeskunnan jäsenet houkuttelivat rahoja varakkailta henkilöiltä, harjoittivat keinottelua ja koronkiskontaa. Veljeskunnalla oli suunnattomia omaisuusmuksia, manufaktuureja, omia laivoja ja Uudessa maailmassa suuria maa-alueita. Lopulta jesuiitat sekaantuivat kaikenlaiseen likaiseen keinotteluun ja petkutukseen siinä määrin, että se herätti suurta yleistä paheksumista, ja itse paavi päätti lakkauttaa veljeskunnan (1773). Jonkun ajan kuluttua se kuitenkin jälleen palautettiin oikeuksiinsa (1814).

XXVI LUKU.

ESPANJA JA ALANKOMAIDEN VALLANKUMOUS.

1. §. Espanja XVI vuosisadalla.

Kaarle V. XVI vuosisadan alussa Espanja kuului Kaarle V:n (Espanjassa häntä nimitettiin Kaarle I) suunnattoman suureen valtakuntaan.

Kaarle koetti muuttaa Espanjan rajattomaksi eli ehdottomaksi (absoluuttiseksi) yksinvallaksi. Siksi hänen täytyi saada suurfeodalien itsenäisyys ja espanjalaisten kaupunkien vapaudet poistetuiksi sekä oli heikonnettava corteseja. Kaarlen politiikkaa kaupungit kuitenkin vastustivat. Jo Kaarlen hallituskauden alussa puhkesi kapina hänen rahavaatimustensa johdosta sekä hänen neuvonantajiansa suorittaman kiristyksen aiheuttamana. Kaupungit nousivat kapinaan Toledon johdolla. Ne muodostivat keskenään «pyhän juntan» (pyhän liiton). Mutta kuninkaan sotajoukot tuottivat liiton joukoille ratkaisevan tappion (1521). Kapina kukistettiin, sen johtajat mestattiin ja sotajoukko hajoitettiin.

Kaupunkien kärsimä isku heikensi corteseja ja johti absolutismin voittoon. Kaupunkien edustajien joukkoon pääsi nyt aatelisia, jotka mielellään sallivat kuninkaan määrätä uusia veroja, kun vaan kuningas ei rikkonut heidän etuoikeuttaan olla maksamatta veroja. Kuningas jakeli «lahjoja», s. o. lahjoi edustajia saadakseen heidät puolelleen. Näin cortesit vähitellen muuttuivat kuninkaan mielivalta-
lan kuuliaisiksi välikappaleiksi.

Filip II ja Espanjan häviön alku. Kaarle V luovuttua kruunustaan (1555) hänen valtakuntansa hajosi. Saksan keisariksi tuli hänen veljensä Ferdinand. Ferdinandille joutui myöskin Habsburgien perintömaa — Itävalta.

Kaarlen poika Filip II (1555—1598) peri Espanjan amerikkalaisine siirtomaineen ja italialaisine alueineen sekä Alankomaat. Hän oli valtakuntansa rajoittamaton yksinvalti. Filip oli kiihko-katolinen ja uskoi valtansa jumalalliseen alkuperään eikä kärsinyt

pienintäkään vastaansanomista alamais-
tensa taholta. Itseensä sulkeutuneena ja
epäystävällisenä hän harvoin näyttäy-
tyi hovinsa ulkopuolella ja oli ulko-
maailman kanssa yhteydessä jatkuvan
virastokirjeenvaihdon kautta.

Kuninkaan vallan tärkeänä tukena
oli «pyhä inkvisitio». Inkvisiittoreista
tuli virkamiehiä, jotka kuningas mää-
räsi ja poisti virasta. «Kerrettiläisinä»
pidettiin nyt kaikkia kuninkaallisen
absolutismin vihollisia. Inkvisition kou-
riin joutuneet harvoin palasivat hen-
gissä. «Kerrettiläisen» omaisuus taka-
varikoitiin ja häntä itseään kidutettiin
ja rangaistiin ankarasti, useimmiten
tuomittiin poltettavaksi. Kuningas sai
kaksi kolmasosaa ja kirkko yhden
kolmanneksen takavarikoidusta omai-
suudesta. Inkvisitio köyhdytti ja tu-
hosi kuninkaan vihollisia. Näin ollen
inkvisitio muodostui espanjalaisen absolutismin julmaksi aseeksi.

Filip II.

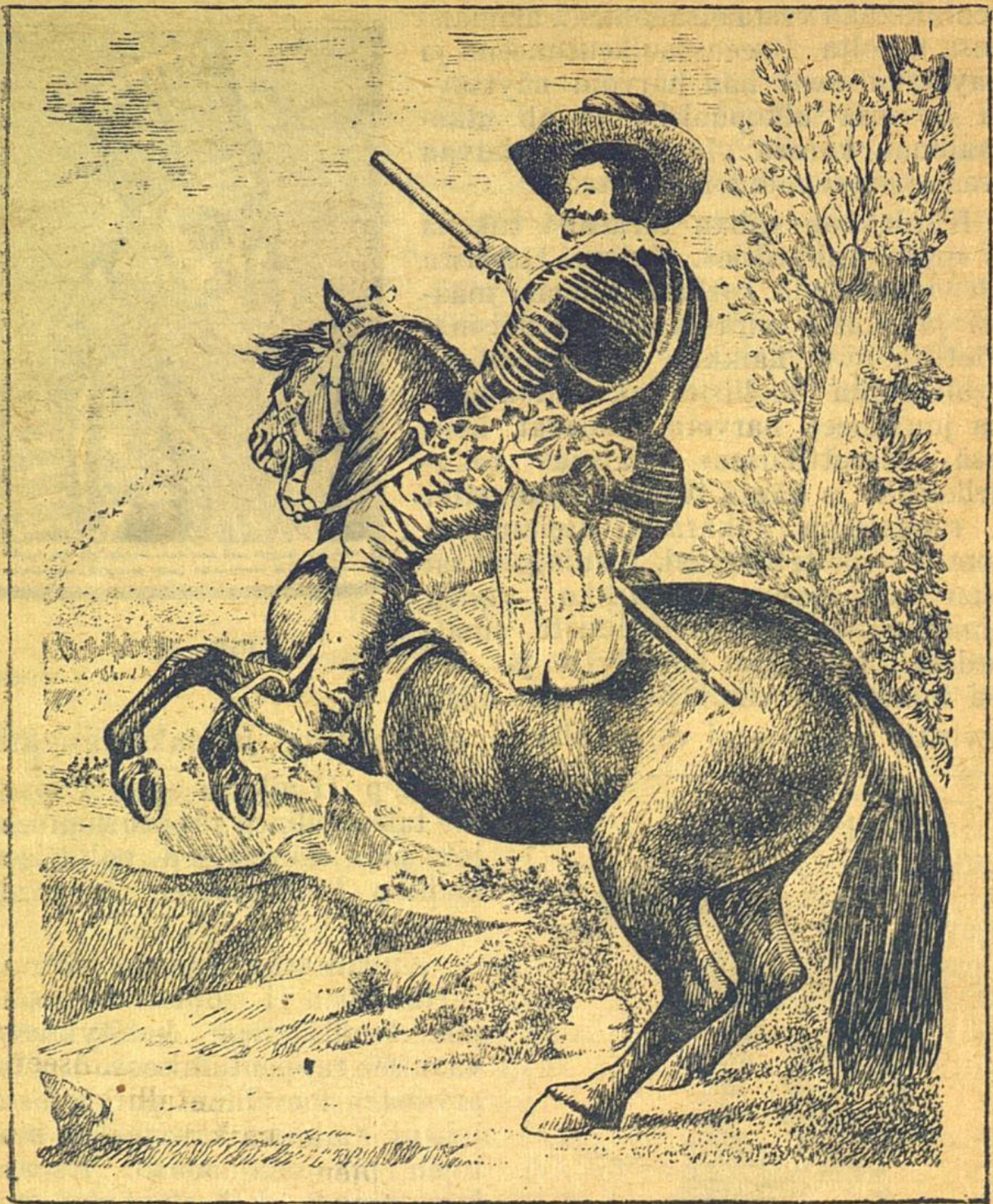

Ylhäinen espanjalainen.

Filip II aikana alkoi Espan-
jan taloudellinen rappeutuminen,
jota pian seurasi sen poliittisen
mahdin luhistuminen suurval-
tana.

Kullan sekä hopean virtaus
siirtomaista ei johtanut Espan-
jan teollisuuden kehitykseen,
vaan sen rappeutumiseen. Kallis-
arvoisten metallien paljoudesta
johtui kaikkien tavaroiden hin-
tojen pikainen nousu. Espan-
jassa hinnat kohosivat ennem-
min ja nopeammin kuin missään
muissa Euroopan maissa. Kaup-
piaat, jotka kuljettivat tava-
roita siirtomaihin, mieluummin
ostivat halvempia ulkomaisia
tavaroita.

Siirtomaissa ja Espanjassa-
kin kehittyi ennenkuulumatto-
man laajamittaiseksi Ranskasta,
Englannista sekä muista Euroo-
pan maista tuotujen halvempien
tavaroiden salakuljetus. Kalliit

Velasquez. Olivaresin muotokuva.

espanjalaiset tavarat eivät menneet kaupaksi, ja jo muutenkin heikko Espanjan teollisuus yhä rappeutui.

XVI vuosisadan lopulla Espanjan taloudellinen tila oli surkultava. Teollisuus supistui ja kaupungit köyhtyivät.

Moriskojen vainoaminen ja maasta karkoittaminen nopeutti Espanjan rappeutumista. Espanjan kaakkoisosassa asuvat moriskot olivat muhamettilaisten maurien jälkeläisiä, jotka olivat kääntyneet kristinuskoon. He harjoittivat uutterasti silkintuotantoa ja maataloutta.

Murillo. *Katupoikia.*

Mutta inkvisitio suhtautui heihin epäluulolla ja vainosi heitä julmasti. V. 1609 karkoitettiin noin puoli miljoonaa näitä Espanjalle mitä hyödyllisimpiä ihmisiä maasta, ja heidän omaisuutensa takavarikoitiin. Silkintuotanto lakkasi melkein kokonaan Espanjassa.

Näin ollen Espanjassa porvariston kehitys tuli ehkäistyksi pitkäksi ajaksi. Espanjassa hallitsi loismainen feodaalinen aatelisto, katolinen papisto ja kuninkaallinen virkamiehistö, jotka elivät siirtomaiden, alistettujen maiden sekä oman köyhtyneen talonpoikaistonsa petomaisella riistolla.

Espanjan talonpoikaiston toimeentulo oli kurjaa valtiollisten verojen sekä senioreille suoritettavien raskaiden painostamana. Espanjassa oli paljon puolkerjäläisiä aatelisia «hidalgoja», jotka ylen-

katsoivat kaikkea työntekoa ja pitivät arvonsa mukaisena ainoastaan kuninkaan palvelemista upseereina tai virkamiehinä. Hallituksen oli pakko ottaa heidät virkoihin, ja sitä varten perustettiin uusia virkoja ja lisättiin byrokratiaa sekä muodostettiin joutilas ja lahjottava virkamiehistö. Byrokraattinen virastokankeus sekä lahjukset tulivat Espanjan yhteiskunnallisen elämän jokapäiväisiksi ilmiöiksi.

Suurmaanomistaja-aatelilla, hovi- ja virkamiesylimystöllä oli suuret tulot. He asuivat mahtavissa palatseissa, joita koristettiin taideteoksilla.

Espanjan kulttuuri.

XVI ja XVII vuosisatojen vaihteessa oli Espanjan maalaus- ja rakennustaiteen, kirjallisuuden ja muiden taiteen haarojen kukoistus harvinaisen korkea.

Espanjalaisten ylimysten suurenmoiset palatsit olivat sisustetut ylellisesti ja koristeltu tunnettujen taiteilijoiden tauluilla. Espanjassa eli silloin taiteen mestareita, joiden nimet olivat tunnettuja koko Euroopassa. Suuri espanjalainen taiteilija *Velasquez* oli lahjakas realistinen muotokuvamestari. Toinen tunnettu taiteilija *Murillo* maalasi verrattomalla taidolla lapsia sekä laatukuvia.

Espanjan silloisen kirjallisuuden huomatuimpia edustajia oli *Cervantes* (1547—1616). Hän on kirjoittanut suurenmoisen romaanin «Mielevä Hidalgo Don Quijote Manchalainen», joka on käännetty melkein kaikille kielille. Kuolematonta «Don Quijote'a» luetaan vielä meidänkin aikakaudellamme. Kirja antaa kirkkaan ja oikean kuvan espanjalaisten elämästä XVI vuosisadalla, ollen samalla satiiria koko feodaalien maailmasta. Cervantes kertoo hullunkurisen ja samalla liikuttavan kertomuksen puolihullusta hidalgosta, joka luettuun vanhoja ritarromaaneja kuvitteli olevansa menneiden aikojen ritari ja aikeissa tehdä suuria tekoja lähti seikkailemaan. Hän oli täynnä taisteluintoa, sankarillinen ja peloton, mutta joutui yhtämittaa aikakautensa todellisuuden ymmärtämättömyyden tähden mitä hullunkurisiin ja surkeisiin tilanteihin.

Romaanissaan ei Cervantes kuvannut ainoastaan entisen kuuluisuutensa ohielänyttä espanjalaista aatelistoa, vaan myöskin antoi kuvauksen Espanjasta aate'ismonarkiana, joka oli jähmettynyt feodalismiin ja katolisuuden vanhentuneisiin muotoihin.

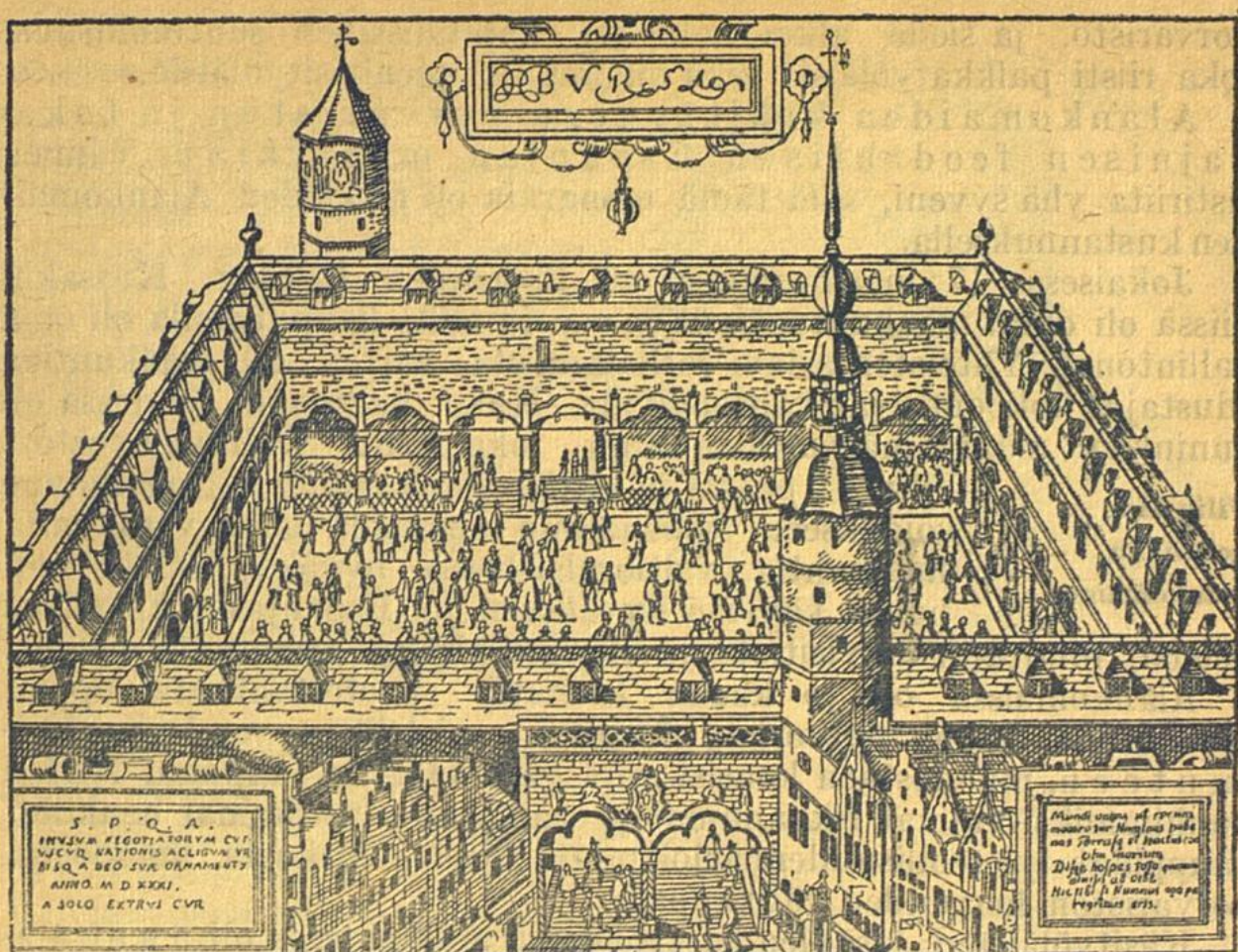
2. §. Alankomaiden vallankumous.

Vallankumouksen syyt.

Espanjan kuningas ja aatelisto elivät talonpoikaistonsa sekä Espanjan alistamien rikkaiden maiden kustannuksella. Espanjan valtiorahasto sai eniten tuloja rikkaista Alankomaista. Alankomaalaiset kauppiat ja teollisuudenharjoittajat alkoivat pelätä, että asiain näin jatkuessa edelleen hekin köyhtyvät, samoin kuin Espanjan kauppiat ja teollisuudenharjoittajat.

Tämä vaara suureni Filip II tultua Espanjan valtaistuimelle. Hän oli nimittäin päättänyt lopullisesti alistaa Alankomaat ja muuttaa ne Espanjan tavalliseksi maakunnaksi, voidakseen ottaa sellaisia veroja kuin hän mieli.

Mutta kuningas erehtyi, sillä Alankomaiden porvaristo ja koko kansa nousi kapinaan espanjalaista absolutismia vastaan. Tästä kapinasta tuli Euroopan ensimmäinen menestykselli-

Antverpenin pörssi.

nen porvarillinen vallankumous, joka vapautti Alankomaat espanjalaisen aateliston ja Espanjan aatelismonarkian ikeestä.

Alankomaat

XVI vuosisadalla.

Seitsemäntoista Alankomaiden maakuntaa käsittivät XVI vuosisadalla nykyisen Belgian, osan Ranskaa, Luxemburgin ja Hollannin. Alankomaat sijaitsivat suurten jokien Reinin, Maasin ja Schelden suulla

yhdistyen niiden välityksellä Ranskan ja Saksan kanssa. Työteliäs teollisuusväestö asutti hyvin tiheään pienen maan. Alankomaissa oli noin 3 miljoonaa asukasta, 200 kaupunkia, 150 teollisuusasutusta ja 6 tuhatta kylää.

Maakuntien taloudellinen keskus oli Schelden suulla sijaitseva rikas kauppakaupunki Antwerpen.

Antverpen sijaitsi edullisella paikalla. Sen kautta kävi yhteys jokien välityksellä Ranskaan ja Saksaan sekä meren välityksellä Englantiin. Se alkoi pian rikastua portugalilaisten löydettyä Intian meritien. Englantilaisten sanojen mukaan, Antverpen «nielaisi muiden kansojen kauppiaat kaupankäyntineen». Antverpenista tuli XVI vuosisadalla Euroopan tärkein kauppakaupunki.

Alankomaat olivat jo XVI vuosisadalla taloudellisesti kehittynyt maa. Siellä oli feodaali-aatelin ohella rikas ja vaikutusvaltainen

porvaristo, ja siellä alkoi kehittyä kapitalistinen suurteollisuus, joka riisti palkkatyöläisiä sekä maaseudun pienkäsityöläisiä.

Alankomaiden kehittyneen porvariston ja takapajuksen feodaalisen Espanjan monarkian välinen ristiriita yhä syveni, sillä tämä monarkia eli rikkaiden Alankomaiden kustannuksella.

Jokaisessa 17 maakunnassa oli itsenäinen hallitus. Kussakin niissä oli omat maakuntapäivät ja suurimmilla kaupungeilla oli oma hallintonsa. Yhteisten asiain ratkaisemista varten eri maakuntien edustajat kokoontuivat valtiopäiville. Koko hallinnon johdossa oli kuninkaan määräämä valtioneuvosto, joka johti Valtioneuvostoa.

**Filip II:n
politiikka
Alankomaissa.**

Filip II päätti hävittää Alankomaiden itsehallinnon voidakseen vapaammin veroittaa näitä varakkaita maakuntia valtiorahastonsa hyväksi. Siinä hän halusi käyttää hyväkseen jo Espanjassa kokeiltua keinoa, nimittäin inkvisitiota ja «kerettiläisten» armotonta vainoa.

Alankomaissa oli jo kauan levitetty protestanttista oppia. Kaupunkien rikas porvaristo kääntyi mielellään calvinilaisuuteen, muodostaen konsistoreja geneveläisten tapaan. Niiden vanhimmiksi tulivat rikkaimmat ja vaikutusvaltaisimmat henkilöt, kauppiaat ja teollisuudenharjoittajat. Näin kirkosta muodostui porvariston herruuden välikappale.

Käsityöläisten, kisällien ja työläisten keskuudessa oli anabaptismi levinyt.

Poistaakseen «kerettiläisyyden» juurineen Filip ryhtyi määräämään korkeimpiin kirkollisiin virkoihin espanjalaisia ja valmistautui saattamaan voimaan espanjalaisen inkvisition Alankomaissa.

Kirkolliset tuomioistuimet kiersivät maata vainoten jokaista, joka ei halunnut tunnustaa itseään katoliseksi tai ei käynyt katolisissa kirkoissa. Maassa alkoivat joukkovainot, mestaukset ja roviolla polttamiset. Calvinisteista ja anabaptisteista (s.o. etupäässä porvaristo, käsityöläiset ja työläiset) muodostui tämän vuoksi mitä innokkaimpia maan vapauden sekä kansallisen vapauden puolustajia. Katolisuus merkitsi heille espanjalaista inkvisitiota, karkeaa espanjalaista sotilasvaltaa ja espanjalaisen aatelismonarkian suorittamaa Alankomaiden ryöstöä.

Uskonkiihkoisella politiikallaan Espanjan kuningas sai aikaan sen, että myöskin Alankomaiden aatelisto meni vallankumouksen puolelle, huolimatta siitä, että aatelisto oli enimmäkseen valmis palvelemaan kuningasta ja vanhaa uskontoaan, katolista oppia. Alankomaiden ylimystön torjui kuningas luotaan sillä, että poisti sen edustajia hallinnosta, ja alemman aateliston sillä, ettei enää huolinut heitä armeijaan upseereiksi.

Alankomaiden katolinen papistokin alkoi pelätä, että muukalaisien määrääminen piispoiksi ja Alankomaiden luostarien tulojen luovuttaminen heille johtaa paikallisen papiston tulojen pienenemiseen ja espanjalaisten rikastumiseen.

Kapinan alku.

Tyytymättömät aateliset lähettivät kuninkaan luokse Madridiin lähetystön valtuuttaen sen selvittämään kuninkaalle, että inkvission tuominen Alankomaihin voi johtaa yleiseen sekasortoon. Lähetystö ei saanut mitään aikaan. Alempi aatelisto toimi päättäväisemmin.

Vuoden 1565 lopulla se perusti salaliiton vanhojen suojelevansa maataan inkvisitiolta ja muukalaisilta, s.o. espanjalaisilta. Tästä vuodesta lasketaan Alankomaiden vallankumouksen alkaneen.

Aateliston liike sai vastakaikua koko maassa. Syksyllä v. 1566

puhkesi suurissa teollisuuskaupungeissa laaja kansanliike, joka suuntautui katolisuutta ja espanjalaisten vallanpitoa vastaan maassa. Calvinilaisten saarnaajien kiihoittamat joukot tunkeutuivat kirkkoihin, tuhosivat niiden koristeita, särkivät pyhäinkuvia ja patsaita.

Kansanjoukkojen liike pelotti Alankomaiden aatelistoa. Käytäten sitä hyväkseen espanjalaiset saivat puolelleen osan aatelistosta, ja yhdessä he tukahduttivat kansan liikettä.

Alban terrori.

Filip II päätti yhdellä iskulla suoriutua kapinallisista. Hän lähetti v. 1567 Alankomaihin ankaran ja julman Alban herttuan. Herttua piti Alankomaita siirtomaana ollen valmis suhtautumaan asukkaihin kuten amerikkalaisiin intiaaneihin. Heti Alankomaihin saavuttuaan Alba perusti «Kapina-asioita käsittelevän neuvoston», s.o. kerrettiläisyyttä ja valtiopetosta käsittelevän erikoisoikeuden, jota sen julmuuden takia nimitettiin «Veriseksi neuvostoksi».

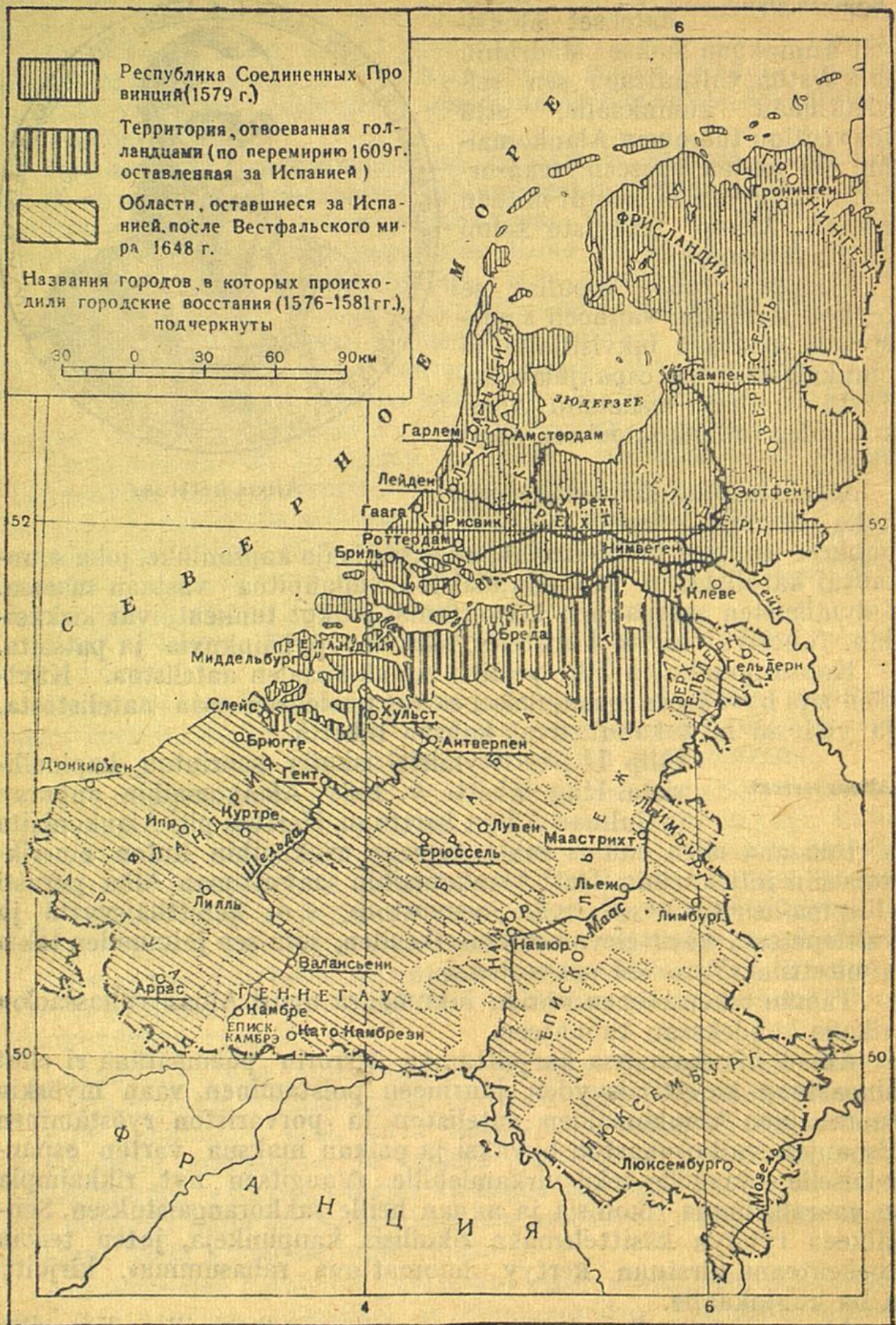
Tämän oikeuselimen uhrien lukumäärä nousi Alban vallassaolon aikana kahdeksaan tuhanteen.

Alban Alankomaissa harjoittaman terrorin päämääränä ei ollut ainoastaan kerrettiläisyyden juurineen poistaminen, vaan myöskin suoranainen Alankomaiden aateliston ja porvariston ryöstäminen Espanjan valtiorahaston hyväksi ja palkan maksua varten espanjalaiselle sotaväelle sekä virkamiehille. «Vangitsen nyt rikkaimpia ja vaarallisimpia rikollisia ja annan heille sakkorangaistuksen. Sen jälkeen ryhdyn käsittelemään rikollisia kaupunkeja, joten teidän korkeutenne kirstuun kertyy huomattava rahasumma», kirjoitti Alba kuninkaalle.

Alankomaista alkoi joukkopakeneminen ulkomaille. Terrorilta pelastuakseen pakeni Saksaan mahtavin ja vaikutusvaltaisin maanomistaja Wilhelm Oranialainen, joka oli Espanjan herruuteen

Alban herttua.

Alankomaiden vallankumous XVI vuosisadalla.

tyytymättömän aateliston johdossa. Epätoivoon syösty köyhempi kansa muodosti pienempiä joukko-osastoja, jotka metsiin piiloitautuen tekivät tuhoa espanjalaisille. Nämä «metsägeusit»¹ tuhoitiin pian Alban sotajoukkojen toimesta.

Alba päätti ottaa Alankomaissa käytäntöön espanjalaisen verotusjärjestyksen, n.s. «alcabalin». Hän määräsi, että maansa tai talonsa myyntihinnasta oli jokaisen maksettava 5 prosenttia, ja tavaroiden myyntihinnasta 10 prosenttia verona. Tämä vero aiheutti maan todellisen tuhon. Ulkomaille karkaaminen lisääntyi, kaupankäynti ja teollisuus alkoivat vähetä, maassa ilmeni työttömyys ja nälänhätä. Maan pohjoisosan väestö oli paljon ansiotyössä, palvelen merimiehinä Hollannin ja Seelannin suuressa kauppalaivastossa. Kaupankäynnin loppuessa nämä merimiehet jäivät aluksiin ja kävivät Espanjaa vastaan merisotaa hyökäten espanjalaisten alusten kimppuun. Merimies-sissit kutsuivat itseään «merigeuseiksi».

V. 1572 «merigeusit» valloittivat eräällä Seelannin saarella sijaitsevan Brielin kaupungin.

Pohjoisten maakuntien kapina. Brielin kaupungista tuli kapinan tukikohta pohjoisessa. Kapina levisi pohjoisiin maakuntiin, Hollantiin ja Seelantiin. Sinne siirtyi emigrantteja, jotka aikaisemmin olivat paenneet Alankomaista Englantiin, Ranskaan ja Saksaan.

Sinne siirtyivät kaikki ne, jotka vihasivat espanjalaisia ja jotka olivat halukkaita uhraamaan elämänsä kotimaansa vapauden puolesta. Sinne saapui Wilhelm Oranialainen. Hänet nimitettiin Hollannin ja Seelannin maaherraksi. Wilhelm varusti palkkasoturijoukkoja lähettäen ne espanjalaisia vastaan.

«Merigeuseihin» liittyi suuret joukot käsityöläisiä, työläisiä ja merimiehiä.

Alba joutui vaikeaan asemaan, sillä sotajoukkojen ylläpito tuli kalliiksi ja takavarikoidut rikkaudet olivat jo käytetyt, mutta vastarinta maassa kasvoi päivä päivältä. Harlemin piiritys kesti 8 kuukautta ja tuli maksamaan Alballe 12 tuhatta kaatunutta sekä havoittunutta.

Kaksi kertaa piirittivät espanjalaiset asemansa puolesta tärkeää Leydenin kaupunkia. Ravintovarastot alkoivat tyhjetä kaupungissa; Hollannin valtiopäivät määräisivät rikottavaksi padon ja avattavaksi tulvalta maata suojaavat sulut. Geusien laivasto kuljetti piirityille ruokavaroja. Espanjalaisten joukkojen oli paettava pelastuakseen tulvalta. Epäonnistumisen suututtamana kuningas kutsui Alban pois Alankomaista (1573).

Antwerpenin tuho. Alban jälkeen nimitetyt maaherrat osoittivat kuninkaalle myönnötysten välttämättömyyden, mutta kuningas pysyi omassa mielipiteessään ja oli vähällä menettää koko maan. Valtion rahastossa ei ollut rahaa ja sotaväen palkanmaksu lopetettiin. Espanjalaiset sotilaat alkoivat ryöstää

¹ Geus — «ryösylläiset», alankomaalaisten vallankumouksellisten nimitys.

maata. V. 1576 he hyökkäsivät rikkaaseen Antwerpeniin surmaten siellä noin 7000 asukasta ja hävittäen kaupunkia niin pahoin, ettei se enää voinut palautua ennalleen.

«Gentin
sopimus».

Espanjan sotaväen harjoittama rosvous ja mielivalta nostatti mielten kuohunnan Alankomaissa. Espanjalaisten hävittämät eteläiset maakunnat päättivät liittyä pohjoisiin. Molempien seutujen edustajat yhtyivät Gentin kaupungissa ja muodostivat yleisalankomaalaisen liiton (1576).

Siellä hyväksytyssä «Gentin sopimuksessa» vaadittiin kerettiläisiä vastaan tähdättyjen määräysten peruuttamista, oikeutta pohjoisille maakunnille säilyttää protestanttinen uskontonsa, amnestiaa kaikille kapinaan osallistuneille, espanjalaisten joukkojen siirtämistä pois Alankomaista ja valtiopäivien säännöllistä koollekutsumista.

Utrechtin
unioni.

Tämä liitto ei kuitenkaan ollut pitkäaikainen. Eteläisissä maakunnissa oli voimakas katolinen papisto (aatelissyntyperää) ja nämä aateliset pelkäsivät calvinilaisuuden leviämisen takia menettävänsä maatilansa ja tulonsa. Sen lisäksi alkoi v. 1577 eteläisten maakuntien kaupungeissa demokraattinen liike. Brüsselissä, Gentissä, Arras'issä sekä muissa kaupungeissa valtasivat käsityöläiset ja työläiset vallan käsiinsä, asettivat kaupunkien johtoon omat komiteansa ja keräsivät varakkailta porvareilta suuria veroja sota- y. m. tarkoituksiin.

«Hengellinen sääty oli epätoivoissaan, — kirjoitti eräs aikalaisista, — aatelisto vapisi kauhusta, ja kaupunkien rikkaat porvarit tunsivat itsensä epävarmoiksi omissa taloissaan».

Eteläisten maakuntien rikas porvaristo, joka oli kansan liikkeen peloittama, liittyi nyt papistoon ja aatelistoon. Aateliston nostoväki ryhtyi karkoittamaan kaupungeista demokraattisia komiteoita ja palauttamaan kauppiaiden ja aateliston valtaa. Eteläisten maakuntien aatelisto, papisto ja porvaristo osoittivat olevansa valmiit alistumaan Espanjan kuninkaan valtaan päästäkseen kansan valankumouksen pelosta.

Vastaukseksi tähän seitsemän pohjoista maakuntaa solmi v. 1579 keskenään liiton allekirjoittaen n. s. Utrechtin unionin. Ne lupasivat «liittoutua iäksi ikäänkuin muodostaen yhden maakunnan» ja yhteisvoimin taistella espanjalaisia vastaan. Pian sen jälkeen ne julistivat Filip II:n menettäneeksi valtaistumensa. «Jumala ei ole luonut alamaisia hallitsijan hyväksi, — sanottiin asiakirjassa, — vaan päinvastoin, hallitsijan alamaisten etuja valvomaan. Jos hallitsija lyö laimin sen, ei hän enää ole hallitsija, vaan tyranni, jota ei pidä totella». Pohjoisseudun rikas porvaristo olisi ollut halukas asettamaan uuden valtion johtajaksi kuninkaan ja piti parhaana ehdokkaana Wilhelm Oranialaista.

Mutta v. 1584 palkattu salamurhaaja surmasi Wilhelmin. Hallituksen johdon muodosti nyt «Kansallinen neuvosto», johon kuului varakkaan porvariston ja ylimysten edustajia.

**Myöhempi
taistelu Espanjaa
vastaan.**

Uutta valtiota alettiin nimittää «Liittoutuneiksi maakunniksi» eli yksinkertaisemmin «Hollannin tasavallaksi». Nimi johtuu Hollannin maakunnasta, joka oli väkirikkain ja varakkain liittoon kuuluvista seitsemästä maakunnasta. Tasavalta sai vielä kauan taistella Espanjaa vastaan riippumattomuutensa puolesta.

V. 1581 Espanja liitti maihinsa Portugalin kaikkine siirtomai-
neen. Näinollen Espanjan kuninkaan hallussa oli amerikkalaisten
siirtomaiden ohella myöskin Portugalille kuuluneet alueet Intiassa.

Espanjan voimistumisen johdosta levottomaksi käynyt Englanti
ryhtyi avoimesti auttamaan Liittoutuneita maakuntia. Filip II
päätti kukistaa päävihollisensa Englannin, joka rosvoisi sen siirto-
maita ja aluksia. Cadix'ssa varustettiin «Voittamaton Armada»,
suunnattoman suuri laivasto Englantiin hyökkäystä varten.

«Armadaan» kuului 130 suurta, kömpelöä ja raskaasti aseistettua
laivaa sekä 30 rahtialusta. Mutta myrsky hajoitti espanjalaisen
laivaston, ja osan tuhosivat englantilaiset alukset. «Voittamatto-
masta Armadasta» palasi Espanjaan vain mitättömät jäännökset.

Filip II:n oli luovuttava ylpeistä aikeistaan. V. 1609 Espanja
ja Liittoutuneet maakunnat allekirjoittivat rauhansopimuksen,
jonka mukaan Espanja tunnusti uuden valtakunnan itsenäisyyden.

Näin päättyi Alankomaiden vallankumous,
joka oli ensimmäinen voittoon päättynyt por-
varillinen vallankumous Euroopassa. Se päättyi
Espanjan feodaalisen absolutismin tappioon ja Alankomaiden por-
variston voittoon. Siihen sisältyykin tämän tapahtuman tärkeä
edistyksellinen merkitys.

Porvaristo voitti ainoastaan sen takia, että
kansanjoukot osallistuivat vallankumoukseen
aktiivisesti, mutta voiton tulokset nautti por-
varisto yksin.

3. §. Hollanti XVII vuosisadalla.

**Taloudellinen
kukoistus.**

XVI vuosisadan vallankumous teki Hollannista
Euroopan voimakkaimman meri- ja kauppavaltion.
Marxin määritelmän mukaan Hollanti muodostui
XVII vuosisadalla esimerkilliseksi kapitalistiseksi maaksi.

Hollannissa alettiin valmistaa valtameripurjehdusta varten suu-
ria aluksia, joiden kantavuus oli yli 1000 tonnia. Siellä alettiin
ensimmäisinä käyttää tarkkoja kelloja (kronometri), teles-
kooppeja, sekstantteja (tähtitieteellinen väline laivan
olinpaikan määrittelemiseksi avoimella merellä) sekä asteverkolle
laadittuja täydellisiä karttoja.

Siirtomaat.

V. 1615 hollantilaiset tuhosivat espanjalaisen lai-
vaston Malakan rannikolla ja saivat haltuunsa useita
alueita Intiassa. He solmivat kauppayhteyksiä Kiinan ja Japanin

kanssa. Varmimmin lujittautuivat hollantilaiset Sunda ja Molukkien saarilla. Heidän haltuunsa joutuivat alueet, joista saatiin tärkeimpiä mausteita: pippuria, neilikkaa, kanelia ja muskottipähkinää. Jaavan saarelle perustettiin suuria kahviviljelyksiä. Hollantilaiset kuljettivat ensimmäisinä Kiinasta Eurooppaan teetä, jota alettiin pian käyttää laajasti.

Siirtomaavalloitukset ulottuivat Amerikkaankin. Hollantilaiset valtasivat muutamia Antillien saaria, joille he perustivat laajoja sokeriviljelyksiä.

Siirtomaakauppa oli suurten kauppayhtymäin hallussa. Huomattavin niistä oli v. 1602 perustettu Itä-Intian kauppaseura, jonka hallussa oli kauppamonopoli Intiassa. Itä-Intian kauppaseura oli täysin itsenäinen. Se lyötti omaa rahaa ja sillä oli oma sotaväkensä. Se rakennutti kaupunkeja ja linnoituksia, nimitti virkamiehiä ja tuomareita. Sillä oli oikeus julistaa sota ja solmia rauha. Tämä kauppaseura loi Hollannin siirtomaamahtavuuden. Suuri merkitys oli Hollannin kaupalla Itämerellä ja Venäjän kanssa. Hollantilaisilla kauppiaille oli kaikenlaisia etuoikeuksia Venäjällä. He veivät sieltä Länsi-Eurooppaan viljaa, hamppua, mastopuita, turkiksia, tervaa y. m. tavaroita.

Hollannin taloudellisen elämän keskus oli Amsterdamin kaupunki. XVII vuosisadan alussa siellä oli 100 tuh. asukasta. Amsterdamin merkitys ei supistunut ainoastaan kaupan ja teollisuuden alalle, vaan siellä oli Euroopan rikkaimmat ja suurimmat pankkiliikkeet.

**Hollannin
valtiollinen
rakenne.**

Ei missään muualla ollut porvaristolla sellaista valtaa kuin Liittoutuneissa maakunnissa. Kaikki valtiollinen elämä oli keskittynyt kaupunkeihin. Kunkin kaupungin johdossa oli neuvosto, johon kuului rikkaimpien kauppiasperheiden edustajia. Kaupunkien edustajat kokoontuivat maakuntapäiville, joista edustajat lähetettiin Haagissa kokoontuville valtiopäiville. Valtiopäivät johtivat ulkopolitiikkaa, sota-, meri- ja raha-asioita sekä nimittivät korkeimmat virkamiehet. Valtiopäivien toimeenpönevana elimenä oli Valtioneuvosto, jonka johdossa oli valtionhoitaja. Hän johti myös sotavoimia.

Valtionhoitajana oli melkein aina joku Orania-sukuun kuuluva. Heitä pidettiin perinnöllisinä presidentteinä.

Luokkaristiriidat olivat Hollannissa kärjistyneemmät kuin missään muussa Euroopan maassa. Missään ei ollut niin paljon proletaareja. Työpäivä oli pitkä, mutta työpalkat olivat alhaiset. Manufaktuureissa käytettiin laajalti naisten ja lasten työtä, ja se alensi yhä enemmän työpalkkaa.

Talonpoikienkin asema huononi. Vallankumouksesta huolimatta oli vielä maaorjuuden jätteitä monissa paikoin, varsinkin Hollannin itäosassa. Suurporvaristo piti yllä näitä feodalismin jätteitä,

koska se osteli aateliston maita ja sille itselleenkin oli etua talonpoikien alistamisesta.

«Hollannin kansanjoukot kärsivät jo v. 1648 liian ras-kaasta työstä, olivat köyhempiä ja saivat kestää vielä kovempaa riistoa kuin kansanjoukot muualla Euroopassa», sanoo Marx (Marx ja Engels, Kootut teokset, XVII osa, sivu 824).

Porvarillinen kulttuuri.

Liittoutuneissa maakunnissa -vallitsi porvarillis-aristokraattinen järjestelmä.

Mutta muiden maiden porvaristolle, joka oli feodaalisen monarkian ikeen alaisena, Hollanti oli vapauden esimerkillinen maa.

Pohjoiset Alankomaat, varsinkin Amsterdamin ja Leydenin kaupungit, tulivat kirjojen painamisen ja kaupan keskuksiksi.

Sanomalehdet saivat laajan levikin. Ne eivät ainoastaan tiedottaneet Euroopan eri puolien taloudellisista ja poliittisista uutisista, vaan käsitelivät erilaisia lukijoitaan kiinnostavia poliittisia kysymyksiä.

Taide saavutti korkean kukoistuksen. Suurin osa Hollannin taiteilijoista kuvasi tauluissaan ja muotokuvissaan voittaneen ja rikastuneen porvariston kylläistä ja tyytyväistä elämää. Taiteilijat ylistivät kotoisen elämän mukavuutta. Sen ajan tauluista näkee katselija omahyväisen porvarin kasvot.

Hollantilaisten taidemaalarien keskuudessa havaittiin toinenkin suunta. Osa taiteilijoista oli säilyttänyt vallankumouksen kaudelle ominaisen alankomaalaisten porvarien taisteluhengen. Heidän keskuudessaan esiintyi kaikkia aikalaisiaan korkeammalla oleva suurenmoinen taidemaalari ja kaiver-taja Rembrandt (1606—1669). Hän oli syntyjään leydeniläisen myllärin poika, mutta vietti suurimman ajan elämästään Amsterdamissa.

Rembrandtin taulut ovat syvällisiä ja dramaattisia. Mitä tarkimmalla mestaruudella on hän kuvannut ihmisen elämyksien koko rikkautta — surua, vihaa, iloa ja kärsimyksiä. Erikoisen onnistuneita ovat hänen muotokuvansa. Rembrandtin perusmenetelmä oli valon ja varjon oikea esittäminen. Valaistuksen avulla hän osasi antaa kasvoille ja vartalolle hämmästyttävän mykevyden.

Rembrandt nautti aikalaistensa suosiota ainoastaan elämänsä alkuvaiheilla. Mitä vakavammiksi ja syvällisemmiksi hänen tuotteensa tulivat, sitä vähemmän ne vastasivat hollantilaisen porvariston makua. Rembrandt kuoli yksinäisenä ja unhoitettuna.

Rembrandt.

ENGLANTI XVI VUOSISADALLA.

1. §. Englannin kapitalistisen kehityksen alku.

**Manufaktuuri-
muodostuminen.**

XVI vuosisadalla oli Englanti pieni valtio, jossa oli 2,5—3 miljoonaa asukasta. Asukasluvun perusteella se oli Espanjaa 3 kertaa ja Ranskaa 5 kertaa pienempi. Mutta juuri XVI vuosisata oli Englannin talouden nousukautta, jonka seurauksena Englanti kolmen vuosisadan kuluttua muodostui koko maailman tehtaaksi ja maailman mahtavimmaksi siirtomaavaltioksi.

Englannissa lampaanhoito oli jo kauan ollut kehittynyttä, ja englantilaista villaa kuljetettiin suurissa määrin toisiin maihin, varsinkin Flanderiin. XIV vuosisadalla veran tuotanto alkoi kehittyä itsessään Englannissa. Englantilaiset lopettivat villan maastaviennin ja alkoivat itse sitä muokata. Verkaa eivät tuottaneet ainoastaan kaupunkien ammattikuntamestarit, vaan oli sen tuotanto levinnyt maaseudullekin. Siellä mestarit samanaikaisesti viljelivät maata ja kehräsivät tai kutoivat. Koska he enimmäkseen olivat köyhiä, oli heidän hankittava sekä villat että työvälineet veran ostajien välityksellä. Nämä ostajat taas vaativat mestarin myymään kaikki valmiit tuotteensa heille. XVI vuosisadalla tällaiset välittäjät ryhtyivät itse järjestämään suuria työhuoneita, joihin he panivat tekemään työtä heistä riippuvaisia mestareita voidakseen paremmin seurata työn kulkua. Englannissa kasvaa manufaktuuri-luku ja alkaa kapitalistisen tuotantotavan leviäminen.

Näillä Englannin teollisuudessa tapahtuneilla muutoksilla oli monipuolisia seurauksia Englannin koko taloudessa ja yhteiskunnassa.

**Talonpoikien
joutuminen
maattomiksi.
«Aitaaminen».**

Kehittyvä kapitalistinen teollisuus alkoi työskennellä vientiä varten, ja siksi se vaati enemmän työläiskäsiä ja villaa kuin entinen ammattikuntateollisuus, joka työskenteli suppeita sisäisiä markkinoita varten. Lampaiden hoidosta muodostui tuottava ala, Suuria lammaslauvoja varten tarvittiin laajoja maa-alueita, mutta suurin osa laidunmaiksi sopivista alueista oli pienten talonpoikaistalouksien hallussa. Tällöin englantilaiset suurmaanomistajalordit ryhtyivät karkoittamaan talonpoikia maapalstoilta ja ottivat maat itselleen. Mailtaan karkoitettut talonpojat olivat pakoitetut omaisuutensa ja elinmahdollisuutensa menetettyään palkkautumaan kapitalisteille työhön. Talonpoikien mailtaan ajamisesta oli näinollen hyötyä sekä lordeille, jotka saivat maan laitumiksi, että kapitalisteille, jotka saivat halpaa työvoimaa. Talonpoikia karkoitettiin joukoittain asuinseudultaan. Kokonaiset kylät joutuivat autioiksi.

Talonpoikien keskuudessa oli varakkaita, jotka hyötyivät lordien suorittamasta talonpoikien maiden valtaamisesta. Nämä varakkaat talonpojat vuokrasivat suurmaanomistajilta maata ryhtyen harjoittamaan lampaanhoitoa tahi muodostivat suuria talouksia ja viljelivät vehnää myytäväksi muokkauttaen maata mitättömästä palkasta päiväläisillä. Sekä suur-aateliset lordit, jotka harjoittivat lampaiden hoitoa kuin myöskin vuokratilalliset (farmarit) olivat kapitalisteja, sillä he käyttivät palkkatyövoimaa.

Valloittamansa maat lordit ja farmarit aitasivat siten eroittaen ne talonpoikien maista. Siksi maiden valtausta ja talonpoikien karkoittamista Englannissa nimitettiin «maiden aitaamiseksi».

**Verilainsäädäntö
kulkureita ja
kerjäläisiä
vastaan.**

Englannin talonpoikaisto ja työläiset joutuivat ras-
kaaseen asemaan. Heitä vastassa oli aatelisto ja
porvaristo. Talonpojat olivat voimattomia taistele-
maan «aitaamista» vastaan. Monet mailtaan karkoi-
tetut eivät voineet löytää itselleen työtä. Englan-
nin maanteitä kulki suuri joukko työttömiä ja kerjä-
läisiä. Kylien tyhjeneminen ja kerjäläisten lukumäärän kasvu
tuli niin suureksi, että se pelästytti Englannin hallituksenkin. Hal-
litus pelkäsi myöskin sitä, että talonpoikaiston kurjistumisen joh-
dosta ei kukaan tule maksamaan veroa eikä sotilaita saada armei-
jaan. Se ryhtyi julkaisemaan lakeja lopettaakseen «aitaamisen»,
mutta hallitsevalle luokalle, s. o. aatelistolle itselleen oli etua mai-
den «aitaamisesta», eikä hallituksen yrityksestä tullut mitään.

Sen sijaan ei mikään estänyt hallitusta hyökkäämästä toimeen-
tulonsa menettäneiden onnettomien ihmisten kimppuun. Hallitus
julisti työttömät «kulkureiksi», tahallaan työntekoa välttäviksi.
Se julkaisi niin ankaria ja epäoikeudenmukaisia lakeja työttömiä
ja kerjäläisiä vastaan, että Marx nimitti koko tätä lainsäädäntöä
verilaiksi. «Kulkuruudesta» tuomittiin raipparangais-
tukseen, orjuuteen myytäväksi ja vieläpä kuole-
maankin.

**Robert Ket'in
kapina.**

Talonpojat yrittivät vastustaa «aitaamista» ja veristä
lainsäädäntöä. Maan eri puolilla puhkesi kapinoita.
Erikoisen paljon niitä oli maan itäosissa, sillä siellä
oli suoritettu eniten «aitaamista».

Suurin oli Englannin itäosassa Norfolkkin kreivikunnassa R o-
b e r t K e t'in johtama kapina (1549). Talonpojat vaativat aitauk-
sien peruuttamista, kyläyhteisöiltä takavarikoitujen maiden palaut-
tamista ja suurien sarvikarja- ja lammaslaumojen kasvattamisen
kieltämistä. Kapinalliset valtasivat kreivikunnan tärkeimmän kau-
pungin Norwich'in. Hallitus lähetti kapinallisia vastaan ulko-
maalaisista muodostetun suuren palkkasoturijoukon ja tykistöä.
Ket joukkoineen lyötiin. Yli 3 tuhatta talonpoikaa sai surmansa
ja vielä enemmän joutui vangiksi ja mestattiin. Itse Ket hirtettiin
Norwich'in kaupungin torilla.

2. §. Tudorien absolutismi. Uskonpuhdistus Englannissa.

Englantilainen absolutismi. Aatelisto ja porvaristo halusivat voimakasta hallitusta, joka antaisi heidän rauhassa riistää ja ryöstää talonpoikia sekä työläisiä ja suojelisi Englannin kauppaa sellaisilta kilpailijoilta kuin Espanja, Ranska ja Alankomaat.

Voimakkaan kuningasvallan vaarallisimpia vastustajia olivat suurfeodaalit, joista kuitenkin suurin osa tuhoutui Ruusujen sodassa.

Uusi Tudorien hallitsijasuku (1485—1603) sai aateliaporvarillisen parlamentin täydellisellä kannatuksella melkein rajoittoman vallan. Englannissa nimitetäänkin Tudorien kautta englantilaisen absolutismin kaudeksi.

Uskonpuhdistus Englannissa. Ensimmäinen Tudorien sukuun kuuluva kuningas Henrik VII (1485—1509) taisteli menestyksellä tottelemattomia feodaaleja vastaan takavarikoiden heidän omaisuuttaan ja hajoittaen linnoja. Hänen poikansa Henrik VIII (1509—1547) oli julma ja oikukas tyranni, mutta samalla viekas ja terävä politikko. Hän suoritti englantilaisen kirkon täydellisen eroittamisen roomalaisesta kirkosta ja julisti itsensä uuden «anglikaanisen» kirkon päämieheksi (1534).

Uusi kirkko oli jonkunlainen protestanttisen ja katolisen kirkon välimuoto. Samoin kuin lutherilaisessa kirkossa, oli sen johdossa hallitsija, mutta samalla anglikaaninen kirkko säilytti katolisen kirkon loistavan jumalanpalveluksen, piispat ja papit. Munkkilaitos lakkautettiin ja luostarien maat sekä omaisuus takavarikoitiin. Kuningas oli rahan tarpeessa, ja hän antoi myydä nämä maat. Englannissa oli vallalla ennenkuulumaton maakeinottelu. Huomattavin osa maista joutui kauppiaille ja teollisuudenharjoittajille. Ostettuaan maa-alueita tuli heistä aatelisia, ja he karkoittivat mailtaan luostarien talonpojat tai riistivät näitä vielä julmemmin kuin entiset isännät. Kirkkojen ja piispojen maita ei takavarikoitu, joten anglikaaninen kirkko jäi edelleenkin suurmaanomistajaksi. Se keräsi uskovaisilta edelleenkin kymmenykset kuten katolinenkin kirkko. Anglikaaninen kirkko tuli valtion kirkoksi. Kaikkien englantilaisten oli kuuluttava siihen. Muussa tapauksessa heitä vainottiin valtiollisina rikollisina.

Anglikaaninen kirkko ei tyydyttänyt porvaristoa eikä uutta aatelistoa. Porvaristo halusi yksinkertaisempaa ja halvempaa kirkkoa, jolla olisi vähemmän juhlapäiviä ja enemmän työpäiviä. Se halusi puhdistaa kirkon katolismin jätteistä. Tällaisen «puhdistuksen» kannattajia Englannissa alettiin nimittää puritaaneiksi (latinalaisesta sanasta purus — puhdas).

Puritaanit kannattivat calvinilaisen kirkon ulkoista järjestystä. Kansan keskuudessa oli levinnyt toisia uskonnollisia oppeja, jotka olivat kaikenlaista valtion kirkkoa vastaan vaatien uskonnollisten yhteisöjen täydellistä riippumattomuutta. Näiden oppien

kannattajia nimitettiin «independenteiksi» — riippumattomiksi.

3. §. Englannin kauppa ja ulkopoliittikka XVI vuosisadalla.

Englanti ja Espanja.

Kauppan ja teollisuuden kehittyminen asetti Englannille uusia ulkopoliittisia tehtäviä. Englanti kohtasi merellä voimakkaan kilpailijan, Espanjan. Tudorien hallitessa oli suhde Espanjaan tärkein ulkopoliittinen kysymys. Englannin feodaalien piirit etsivät feodaalisen Espanjan kannatusta ja pyrkivät lähentämään Englantia ja Espanjaa. Kauppa- ja teollisuuspiirit sekä uusi aatelisto vaativat päättävää taistelua Espanjaa vastaan. Koska porvariston ja uuden aateliston keskuudessa levisi puritaanilaisuus, niin nämä piirit tunsivat samanlaista vihaa sekä Espanjaa että katolisuutta vastaan. Sensijaan Espanjan kanssa liittoon pyrkivät feodaalit olisivat samalla halunneet palauttaa Englantiin katolisen uskonnon. Heidän onnistuikin suorittaa se lyhyeksi ajaksi Henrik VIII kuoleman jälkeen. V. 1553 valtaistuimelle nousi Henrikin tytär Maria. Feodaalit järjestivät Marian ja Espanjan valtaistuimen perillisen, tulevan kuninkaan Filip II avioliiton. Maria Tudor palautti katolisuuden Englantiin, mestautti, poltatti rovioilla ja vainosi kerettiläisiä niin julmasti, että sai lisänimekseen «Verinen».

Mutta Englannin taloudellinen menestys XVI vuosisadan loppupuolella voimistutti porvariston ja uuden aateliston asemaa sekä auttoi heitä saamaan voiton feodaaleista. Uuden kuningattaren Elisabetin aikana (1558—1603) Englannin hallitus ryhtyi päättäväisesti suojelemaan Englannin kauppaa ja teollisuutta sekä taistelemaan Espanjaa ja katolisuutta vastaan. Nyt Englannissa ryhdyttiin sääliittä vainoamaan katolilaisia.

Kauppaseurat.

Elisabetin aikana hallitus edisti erilaisin menetelmin teollisuuden ja kaupan kehitystä. Se suosi kauppaseuroja antaen niille oikeuksia monopoolikauppaan-kaukaisissa maissa. Niinpä perustettiin Turkkilainen, Levantilainen ja Afrikkalainen kauppaseura. Jo v. 1552 Englannista lähti kolme alusta etsimään pohjoisten merien kautta tietä Intiaan. Kaksi laivaa tuhoutui jäihin, mutta kol-

Kuningatar Elisabet.

mas, Chancelleorin johtama laiva, saapui pohjoiseen Vienajoen suulle. Sieltä Chancelleor pääsi Holmogorin kautta Moskovaan, oli Iivana Julman luona saaden häneltä luvan käydä kauppaa Venäjän valtakunnan kanssa. V. 1554 Englannissa perustettiin «Moskovan, Persian ja pohjoismaiden kauppaseura» eli lyhyemmin sanottuna Moskovan kauppaseura.

Mutta tärkein ja rikkain oli v. 1600 perustettu tunnettu Itä-Intian kauppaseura, joka sai monopoli-oikeuden kaupankäyntiin kaikissa maissa Hyväntoivon niemen itäpuolella.

Englannin kaupan ja teollisuuden laajenemisen osoittimena oli Lontoon pörssin perustaminen, jonka rakennutti pankkiiri Gresham. Kuningatar Elisabet oli pörssin avajaisissa läsnä ja antoi Greshamille ritarinarvon.

Ulkopolitiikka. Mitä suurempaa menestystä Englannin kaupan käynti saavutti, sitä kiertämättömämmäksi tuli yhteenotto Espanjan kanssa. Englantilaiset sota- ja kauppa-alukset ryöstivät Espanjan rannikoita, hyökkäsivät espanjalaisten alusten kimppuun ja hävittivät autoiksi Amerikassa olevien espanjalaisten siirtomaiden rannikkoja. Englannissa oli erikoisia yhtiöitä, jotka varustivat merirosvoja ja osallistuivat saaliin jakoon. Itse kuningatar Elisabet otti salaa osaa näiden yhtiöiden toimintaan. Espanjaa vastaan kapinoivia Alankomaita hän auttoi avoimesti. Filip II auttoi puolestaan Englannissa olevien lähettäjänsä ja vakoilijoidensa välityksellä kuningataria vastaan tähdättyjen salaliittojen toimia.

V. 1588 Filip varusti suunnattoman suuren «Voittamattomaksi Armadaksi» nimitetyn laivaston Englannin valtaamistarkoituksessa, mutta osa siitä tuhoutui myrskyssä, ja osan hävittivät englantilaiset.

«Voittamattoman Armadan» tuho oli Espanjalle raskas isku, josta se ei enää tointunut. Englanti tuli näistä ajoista lähtien yhdeksi Euroopan kehittyneimmäksi merivallaksi.

4. §. Englannin kulttuuri XVI vuosisadalla.

Thomas More ja hänen kirjansa «Utopia». XVI vuosisadalla kehittyi Englannissa, samoin kuin Euroopan muissakin maissa, uusi porvarillinen valistus ja levisi humanistisia katsantokantoja.

Huomattavin englantilaisista humanisteista oli Thomas More. Hänellä oli tärkeä lordikanslerin toimi ja hän oli Henrik VIII:n läheinen ystävä. Se ei kuitenkaan estänyt despoottista kuningasta mestauttamasta ystäväänsä, kun Thomas More kieltäytyi tunnustamasta kuningasta Englannin kirkon pääksi (1535).

Thomas More kuului niihin yhteiskunnan suuriin yksilöihin, jotka eivät voineet tyytyä vallitsevaan järjestelmään ja olla välinpitämättömiä luokkayhteiskunnassa vallitsevaan köyhälistön riistoon nähden.

More seiso i kahden aikakauden, feodalism i n ja kapitalism i n, rajalla. H ä n näki, miten kurjasti kansanjoukot ovat el ä neet ennen, mutta aivan oikein h ä n pelkäsi, että uusissa olosuhteissa joukot joutuvat vielä huomompaan asemaan.

Uusi kausi oli jo ehtinyt näytt ä ä itsensä karkoittamalla joukoittain talonpoikia mailtaan sekä kasvattamalla köyhyyttä ja kurjuutta ennenkuulumattomasti. «Onko oikeudenmukaista, — kirjoitti More, — että rikas jalkivisepp ä tahi koronkiskuri mit ä ä n tuottamatta el ä ä kaikessa mukavuudessa joutilaana, kun sensijaan päivätyöl ä iset, kantajat, käsityöl ä iset ja maanviljelij ä t el ä v ä t köyhyudessa töintuskin ansaiten vaatimattoman elatuksensa. Kuitenkin he työskentelev ä t niin kauan ja kovasti, että luontokappale tuskin kestäisi sellaista, ja heid ä n työns ä on niin v ä ltt ä m ä t ö n t ä , ettei yksik ä ä n yhteiskunta voisi tulla vuottakaan toimeen ilman sitä.»

Moren sanojen mukaan Englannissa «aitaamisen» seurauksena lampaat söiv ä t ihmisiä.

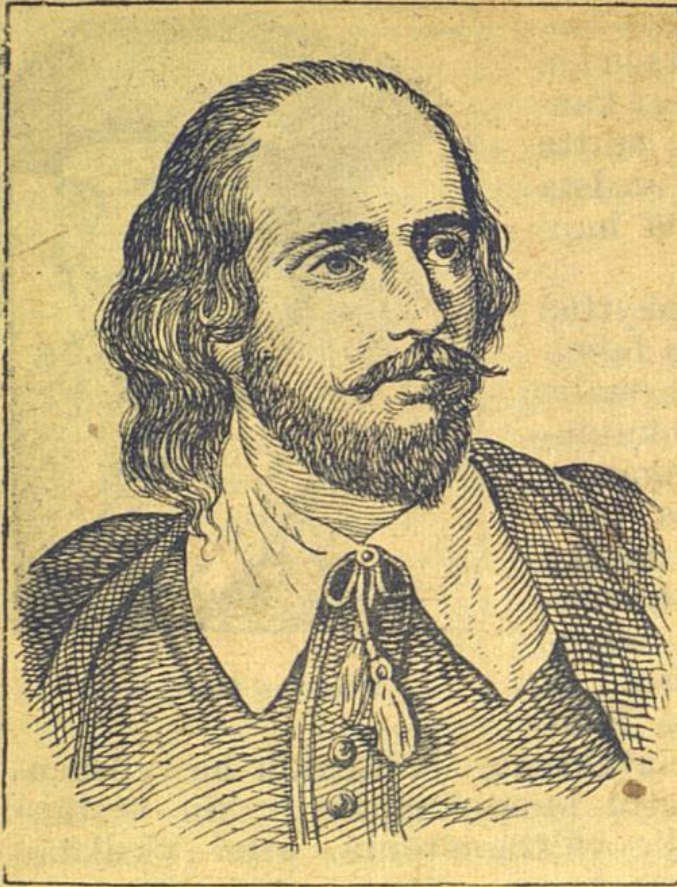
Mutta miss ä on ulosp ä ä sy tilanteesta? More ei voinut antaa kysymykseen oikeaa vastausta. H ä n yritti kuvata yhteiskuntaa, jota ei vielä ollut olemassa; siksi h ä n nimittikin teoksensa «Utopiaksi», mikä on kreikankielt ä merkiten «Ei miss ä ä n». «Utopiaksi» alettiin sittemmin nimitt ä ä jokaista ihanneyhteiskunnan esitystä, joka omalle aikakaudelleen on haavekuva ja jota on mahdoton toteuttaa. Thomas More oli kuten Campanellikin yksi utopistisen sosialism i n edustajista. Vasta Marx ja Engels XIX vuosisadalla panivat alulle tieteellisen sosialism i n, joka ei perustunut mielikuvitukseen, vaan tieteeseen; ja joka on toteutettu meid ä n maassamme.

Kirjassaan «Utopia», jonka More kirjoitti v. 1516, h ä n kuvaa el ä m ä ä jossain kaukana l ä nness ä sijaitsevalla mielikuvituksen loihittimalla saarella. Siellä ei ole yksityisomistusta. Kaikki ovat velvoitetut tekem ä ä n työtä, ja tyhj ä n toimittajia odottaa karkoitus. Asukkaiden p ä ä elinkeinona on maanviljelys ja karjanhoito. Tavaataan käsityöt ä kin, mutta yksinkertaisinta — kutojan, sep ä n ja puusep ä n ammattia, sillä el ä m ä saarella on hyvin yksinkertaista ja alkuper ä ist ä . Kaikki maatalouden ja käsityön tuotteet joutuvat yhteiskunnan varastoihin, joista jokainen saa sitä, mitä h ä n tarvitsee. Raskaimmat ja likaisimmat työt suorittavat orjat, joita ovat sotavangit ja rikolliset.

T ä ss ä kuvauksessa punoutuvat yhteen tulevan kommunistisen yhteiskunnan sekä muinaisen patriarkaalisen järjestelm ä n piirteet.

Thomas More.

William Shakespeare.

Shakespeare. Kiivaista taiste-
luista rikas XVI vuosisata hei-
jastuu suurimman näytelmä-
kirjailijan William Sha-
kespearen (1564—1616)
tuotteissa. Hän kirjoitti dra-
matisoituja historiallisia teok-
sia, joiden aiheet hän valitsi
Englannin historian levotto-
milta aikakausilta. Hänen
tärkeimpiä teoksiaan ovat
erinomaiset murhenäytelmät
(«Hamlet», «Kuningas Lear»,
«Othello», «Machbet» y. m.).
Niiden sankarit ovat älyk-
kää ja lujatahtoisia, suurten
intohimojen kuohuttamia ihmi-
siä, jotka eivät pelkää mitään
vaaroja. Shakespearen teok-
sissa esiintyy traagillisia sekä
koomillisia, elämää uhkuvia
ja intomielisiä luonteita.

Sen aikakauden ihmiset pi-
tivät draamaesityksistä. XVI

ja XVII vuosisadoilla teatterit olivatkin Euroopassa mielihuvitusta. Lontoossa oli erään näyttelijän perustama mainio Globe-teatteri. Se oli hyvin yksinkertainen rakenteeltaan, muodoltaan soikea ja keskiosasta, jossa meidän teattereissamme sijaitsevat permantopai-
kat, puuttui katto. Ainoastaan parvekkeet, joissa oli aitiota, olivat
katetut. Permännolla yleisö seiso. Kalliimmat paikat sijaitsivat
näyttämöllä, jossa katselijat lojuivat matoilla. Kulisseja ei ollut
lainkaan. Niiden asemesta käytettiin riukuja, joihin kiinnitettiin
tauluihin oli kirjoitettu «metsä», «palatsi», «joki» j. n. e. Tällaisissa
teattereissa esitettiin Shakespearenkin näytelmiä.

Marx ja Engels pitivät Shakespearea suuressa arvossa runoili-
jana ja näytelmäkirjoittajana, ja käyttivät usein lainauksia hänen
teoksistaan. Shakespearen mestarilliset teokset eivät ole poistuneet
näyttämöltä vielä nykyäänkään.

XXVIII LUKU.

RANSKA XVI VUOSISADALLA JA XVII VUOSISADAN ALKUPUOLELLA.

1. §. Ranska XVI vuosisadan alkupuolella.

Ranskan taloudelli- XV vuosisadan lopulla päättyi Ranskan yhdistymi-
nen asema. nen. Valtakunta oli nykyistä Ranskaa pinta-alal-
taan hieman pienempi, ja siellä oli 15 miljoonaa asu-
kasta. Väkiluvun perusteella Ranska oli siihen aikaan Euroopan suu-

rin valtio. Ranskassa, samoin kuin muissakin Euroopan maissa, kehittyi teollisuus ja kauppa. Pellava-, silkki- ja villakankaiden, samoin kuin pitsien, mattojen, lasin sekä posliinin tuotanto kasvoi. XV vuosisadan lopulla kehittyi varsinkin Lyonissa ja Pariisissa painotuotteiden valmistus.

Ammattikuntakäsityön ohella ilmaantui välittäjistä riippuvaisia käsityöläisiä maaseudulle. Joissakin paikoin muodostui manufaktuureja.

Kauppan ja teollisuuden kasvu Ranskassa oli kuitenkin hitaampaa kuin Englannissa. Pääpiirteissään Ranska edelleenkin jäi maatalousmaaksi. Yli yhdeksän kymmenettäosaa asukkaista asui maaseudulla.

XVI vuosisadalla enemmistö Ranskan talonpojista oli vapaita, ja he saattoivat mennä työhön mihin halusivat. Mutta hankittuaan menneiden vuosisatojen kuluessa vapautensa eivät talonpojat kuitenkaan olleet lunastaneet maitaan. He maksoivat edelleenkin senioreille maasta, ja heidän oli suoritettava seniorien talouksissa veropäivätöitä ja muita velvollisuuksia. Talonpojat olivat alistetut seniorien tuomiovaltaan. Tämän kaiken lisäksi oli heidän maksettava yhä kasvavat valtioverot. Ranskan talonpoikaiston asema oli tavattoman vaikea.

Hallitsevaksi luokaksi Ranskassa XVI vuosisadalla jäi aatelisto. Se tarvitsi voimakasta kuningasvaltaa hallitsevan asemansa suojelemiseksi ja talonpoikaiskapinain tukahduttamiseksi. Mutta sitä tarvitsi myöskin porvaristo manufaktuurityöläisten ja käsityöläisten kurissapitämiseen ja ranskalaisten kauppiaiden kauppaetujen suojelemiseen. Näin Ranskassa alkoi vähitellen muodostua rajoittamaton eli absoluuttinen monarkia. Kuningas Frans I (1515—1547) oli täysin varma rajoittamattomasta vallastaan eikä kertaakaan kutsunut koolle valtiopäiviä. Käskyissään hän kirjoitti: «Tällainen on minun hyvä tahtoni», pitäen sitä riittävänä uuden lain hyväksymiseksi.

Tällaisen absoluuttisen monarkian vallitessa tarvittiin monilukuista virkamiehistöä. Hallitus alkoi myydä virkoja, joita etupäässä ostivat porvarit ollen halukkaat vaihtamaan kauppiaan ja teollisuudenharjoittajan aseman virkamiesten arvoasemaan.

Kuningasvallan lujittuessa suurenivat sitä mukaa verotkin. Hallitus alkoi antaa veroja vuokralle. Vuokraajina olivat taasen rikkaat porvarit, jotka myöskin usein antoivat rahalainoja hallitukselle saaden niistä suurta korkoa. Täten Ranskan porvaristo, eroitukseksi Englannin yritteliästä porvaristosta, mieluummin harrasti virkojen ostoa, vuokrausta sekä koronkiskontaa kuin kaupankäyntiä tai teollisuudenharjoittamista.

Ranskan aatelisto ei harjoittanut lampaanhoitoa eikä maanviljelystä kuten englantilaiset, vaan eli ainoastaan sen varassa, mitä sai talonpojilta. Useita huomattavia aatelissukuja tuhoutui XV vuosisadan sodissa ja melakoissa ja jäljelläjääneitä pyrkivät kuninkaat vähitellen muutta-

Sotaretket
Italiaan.

maan hovilaisiksi. «Hovi-aatelisto» sai kuninkaalta palkkaa (eläkettä) ja lahjoja viettäen ylellistä ja joutilasta elämää kuninkaan hovissa Pariisissa. Vähävaraisemmat aateliset asuivat maaseudulla («maaseutuaateli»), mutta he pitivät työntekoa häpeällisenä ja pyrkivät kuninkaan armeijaan upseereiksi. Aateliset pitivät sodankäyntiä ainoana kunniansa mukaisena toimena, sillä sodassa he saattoivat kunnostautua, saada korkeampia arvoja sekä rosvota. Siksi Ranskalainen aatelismonarkia oli hyvin sotainen valtio.

Ludvik XI aikana Ranskan yhdistäminen päättyi, ja heti kohta Ranskan kuninkaat ryhtyivät tekemään suuria valloitusretkiä antaakseen sotaiselle aatelistolle mahdollisuuden toimintaan ja voitonsaantiin.

Ranskasta etelään sijaitsi vauras, mutta yhtenäisyyden puutteessa heikko Italia. Sitä kohtaan suuntautuivat Ranskan uuden monarkian ensimmäiset iskut.

Frans I jatkoi edeltäjiensä alkamia sotia Italiassa. Alussa hänen sotaretkensä olivat menestyksellisiä, mutta sittemmin hän kohtasi Italiassa uuden kilpailijan Kaarle V:n Habsburgilaisen, Espanjan kuninkaan ja Saksan keisarin. V. 1525 Pavian luona tapahtuneessa taistelussa keisarilliset sotajoukot löivät täydelleen Frans I:n joukot, ja Frans I itse joutui vangiksi. Ranskalaisten valloitukset Pohjois-Italiassa olivat menetetyt. Frans I:n seuraavtkaan sodat Kaarle V vastaan eivät olleet sen onnistuneempia. Kaarle V:n joukot tunkeutuivat useita kertoja Ranskan alueelle ja kahdesti pääsivät melkein Pariisiin saakka. Frans I etsi kaikkialta itselleen liittolaisia. Hän oli yhteydessä Turkin sulttaaniin ja auttoi protestanttisia ruhtinaita Saksassa Kaarle V vastaan.

Sota jatkui Frans I seuraajan, hänen poikansa Henrik II aikana. V. 1559 solmittiin Cato-Cambraissa rauha sodan jälkeen, joka oli kestänyt melkein keskeytymättä 60 vuotta. Ranskalaiset menettivät Italian ainiaaksi. Molemmat sopimuspuolet kieltäytyivät kaikista toisiltaan tekemistään valloituksista.

Ranskan

Renessanssi.

Protestanttisuus.

Italiaan tekemillään sotaretkillä ranskalaiset tutustuivat italialaiseen Renessanssiin. He omaksuivat ensin italialaisen kulttuurin muodollisen puolen. Ranskan kuninkaat ja seniorit ryhtyivät rakennuttamaan vanhojen keskiaikaisten paksuseinäisten linnojen asemesta avaroita ja valoisia palatseja, ympäröivät ne puistoilla ja koristivat tunnettujen italialaisten kuvanveistäjien ja taiteilijoiden tekemillä kuvapatsailla sekä tauluilla. Italian rikkaaseen kulttuurielämään tutustuminen antoi sysäyksen ranskalaisenkin kulttuurin kehittymiselle.

Ranskassa alkoi kehittyä humanismi. Huomatuin ranskalaisista humanisteista oli Rabelais, joka on kirjoittanut satiirisen romaanin «Gargantua ja Pantagruel», jossa hän älykkäästi ja terävästi ivaa papistoa ja munkkeja.

Protestanttisuus alkoi tunkeutua Ranskaan XVI vuosisadan 20-luvulla. Kun Frans I kävi sotaa Kaarle V:ttä vastaan ja oli ystävyyssuhteissa Saksan protestanttiin ruhtinaihin, niin katseli hän sormiensa lomitse protestanttisuuden levemistä maassaan. Mutta v. 1534 «kerettiläiset» tulivat niin rohkeiksi, että liimasivat kaikkialle, vieläpä kuninkaalliseen palatsiinkin, kirjelmiä kehoittaen tekemään lopun «katolisesta epäjumalanpalveluksesta». Kuningas pelkäsi valtansa heikentymistä ja alkoi vainota protestantteja. Frans I:n pojan, Henrik II hallitessa vainoaminen voimistui. Muodostettiin «Tulinen kamari», joka innolla poltatti «kerettiläisiä» rovioilla.

Francois Rabelais.

Kaikista näistä toimenpiteistä huolimatta kasvoi protestanttien lukumäärä. 40-luvun lopulla alkoi Ranskassa levitä calvinilaisuus, jolla oli ensin menestystä porvariston, käsityöläisten ja työläisten keskuudessa. Henrik II aikana levisi calvinilaisuus nopeasti varsinkin etelässä asuvien aatelisten keskuuteen. Henrik II oli vallanhimoinen ja röyhkeä despootti, joka suhtautui aatelisiin tönkeästi, ja nämä saivat ensi kertaa tuta absoluuttisen yksinvaltiaan raskaan käden kosketuksen.

Tämän ohella olivat Saksan uskonpuhdistuksen tulokset, saksalaisten ruhtinaiden rikastuminen ja voimistuminen, houkuttelevana esimerkkinä. Ranskan eteläosassa oli vielä paljon suurfeodaaleja, jotka eivät olleet unohtaneet entistä riippumattomuuttaan. He halusivat päästä samanlaisiksi itsenäisiksi hallitsijoiksi kuin saksalaisetkin ruhtinaat. Runsaslukuinen etelän pieniaateli, joka oli köyhynyt ja kurjistunut, katseli kademieliin katolisen kirkon rikkauksia eikä olisi ollut niiden valloittamista ja jakamista vastaan. Se alkoi kääntyä calvinilaisuuteen, sillä calvinilaisuus vaati kirkon maiden takavarikoimista. Calvinilaisuus veti aatelisia puoleensa sillä, että sen kautta he saivat valmiin järjestön, ja se liitti yhteen heidän joukkonsa taisteluun kuninkaallista absolutismia vastaan. Ranskan calvinisteja nimitettiin hugenoteiksi.

2. §. Uskonsodat Ranskassa.

**Uskonsotien
alku.**

Henrik II:n kuoltua nousivat Ranskan valtaistuimelle toinen toisensa jälkeen hänen heikot ja kyvyttömät poikansa. Kuningasvallan vaikutus alkoi laskea. Henrikin vanhimman pojan Frans II aikana kaappasivat vallan Guisen herttuat. He olivat suunnattoman laajojen maa-alueiden, varsinkin hengellisten läänitysten omistajia, ja siksi he ryhtyivät päättävästi puolustamaan katolisuutta.

Guisein omavaltaisuus ja heidän toimeenpanemansa armoton hugenottien vaino herättivät hugenottiaateliston vastarintaa. Hugenottipuolueen johtajina olivat Bourbonit, kuninkaallisen Valoisuvun lähimmät sukulaiset. Vanhin Bourbon oli Navarran kuningas. (Navarra oli pieni kuningaskunta Pyreneitten vuorilla, Ranskan ja Espanjan rajalla.)

Frans II kuoleman jälkeen nousi Ranskan valtaistuimelle Henrikin toinen poika, kymmenvuotias Kaarle IX. Valtionhoitajana oli hänen äitinsä, viekas vehkeilijä Katariina di Medici. Alussa hän ei uskaltanut vainota hugenotteja, sillä nämä olivat suuresti voimistuneet ja saattoivat käydä hänelle vaarallisiksi. Hän halusi luovia katolilaisten ja hugenottien, Guisien ja Bourbonien välillä.

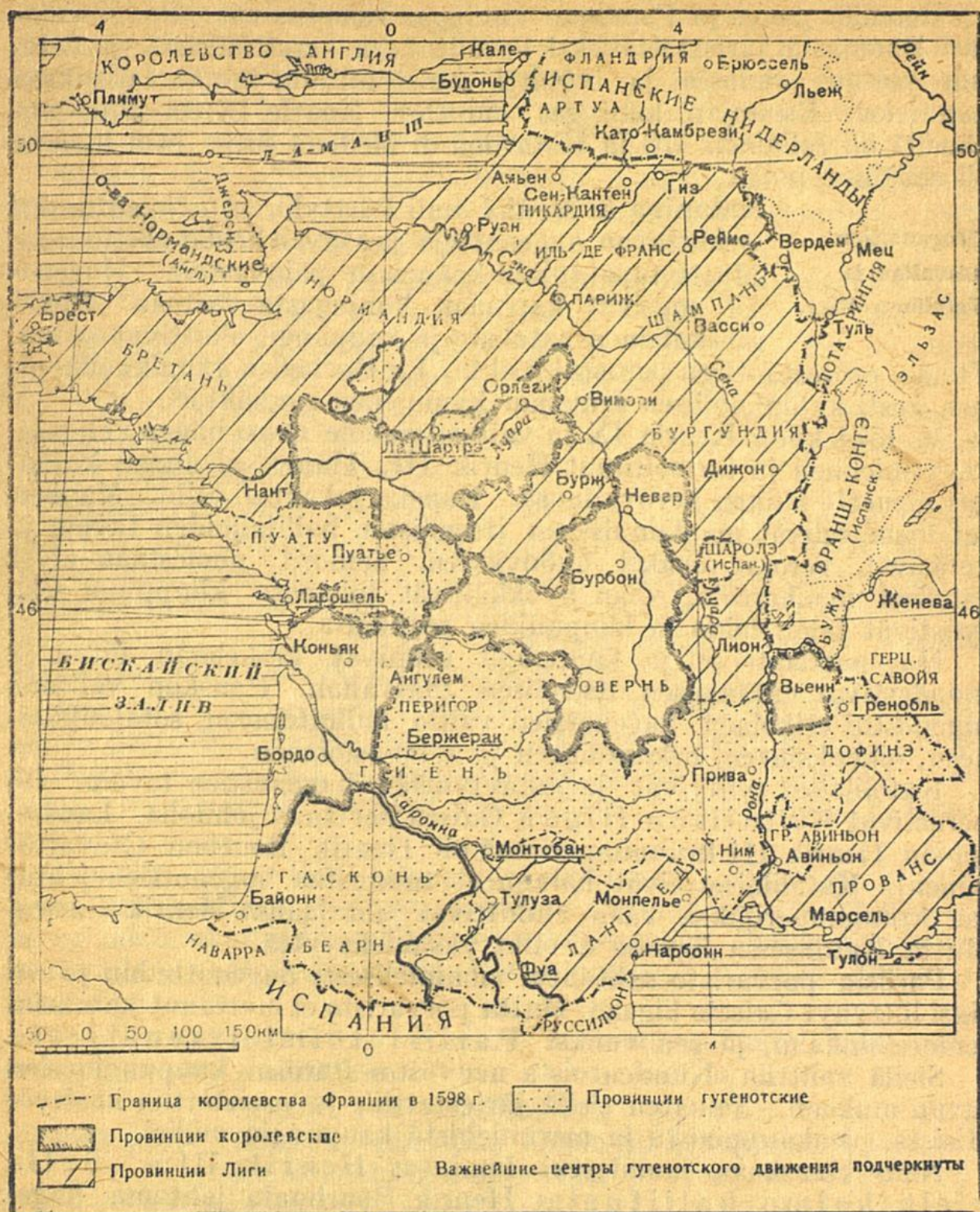
Mutta pian katolilaisten ja hugenottien kesken puhkesi verisiä yhteenottoja.

Keväällä 1562 matkusti Guisen herttua seurueineen Vassy nimisen paikkakunnan kautta ja hyökkäsi jumalanpalvelukseen kerääntyneiden hugenottien kimppuun. Yhteenotossa sai kymmeniä ihmisiä surmansa ja pari sataa haavoittui. «Vassyn murha» johti katolilaisten ja hugenottien väliseen avoimeen sotaan.

30 vuoden kuluessa oli kymmenen sota, joita käytiin vaihtelevalla onnella. Sekä katolilainen että hugenottinen aatelisto käytti pitkällistä sotaa hyväkseen ryöstäen talonpoikia ja kaupunkien asukkaita.

Hugenotteja auttoivat saksalaiset protestanttiruhtinaat ja Englanti, katolilaisia auttoi Espanja. Guiset olivat liitossa Filip II:n kanssa saaden häneltä jatkuvasti varoja.

Pärtylin yö. Katolilaiset päättivät yhdellä iskulla tuhota hugenotit. Kesällä v. 1572 kokoontui Pariisiin paljon hugenotti-aatelisia johtajansa Henrik Navarralaisen ja kuninkaan sisaren Margareetan häihin. Katolilaisten johtajat päättivät murhata heidät. Katariina di Medici tiesi salaliitosta, mutta päätti olla vastustamatta toivoen, että taistelussa tuhoutuvat hugenottien johtajat, jolloin hän saa hugenotit valtansa alle. Katolilaiset saivat pariisilaiset porvarit suunnitelmansa puolelle. Pariisilaiset pelkäsivät, että Pariisi menettää valtion keskuksen merkityksen, kun senorit ja kaupungit voimistuvat Etelä-Ranskassa, missä hugenotit olivat voimakkaimmat. Siksi pariisilaiset suhtautuivat vihamielisesti hugenotteihin.

Ranska hugenottisotien aikana.

Elokuun 24 päivän, Pyhän Pärttylin päivän, vastaisena yönä kaikui kaikista Pariisin kirkkojen torneista pahaenteinen hälytyssoitto. Tämän merkin mukaan alkoi äkkiarvaamatta nukkumasta yllätettyjen hugenottien murha («Pärttylin yö»). Murhasta kesti seuraavina päivinäkin, ja se levisi maaseudullekin. Senaikuisten laskelmien mukaan sai surmansa noin 30 tuhatta henkilöä.

Rooman paavi ja Espanjan kuningas riemuitsivat. Paavi määräsi Roomassa järjestettäväksi ilotulituksen kerettiläisistä saavutetun voiton johdosta ja lyötätti muistomitalin tämän tapauksen kunniaksi. Espanjan kuningas onnitteli Kaarle IX:ttä siitä, että hänellä oli sellainen äiti ja Katariina di Mediciä siitä, että hänellä oli sellainen poika.

«Hugenottien tasavalta» ja Katolinen liiga. Katariina di Medici luuli Pärttylin yön tapahtumien peloittavan hugenotteja ja saavan heidät alistumaan. Mutta tapahtuikin kokonaan päinvastoin. Hugeno- tit nousivat kapinaan kuningasta vastaan. Etelä- ranskalainen aatelisto ja kaupungit aloittivat sodan. Etelän protestanttien perustukikohta, La Rochellen rannikkolinnoitus, kesti kuninkaallisen armeijan kymmenen rynnäkköä.

V. 1574 kuoli Kaarle IX ja valtaistuimelle nousi hänen veljensä, kevytmielinen ja turmeltunut Henrik III. Hänen aikanaan kuningas menetti kaiken arvovaltansa. Ranska jakautui osiin. Maaherrat menettelivät maakunnissaan itsenäisten hallitsijoiden tavoin ja keräsivät veroja omaksi hyödykseen. Seniorit puolestaan eivät totelleet maaherroja, vaan hyökkäilivät toistensa kimppuun sekä ryöstivät talonpoikia ja kaupunkien asukkaita.

Hugenottiaateliset ja kaupungit solmivat keskenään liiton ja muodostivat eräänlaisen itsenäisen tasavallan. Ranskan valtioon muodostui erikoinen hugenottien valtio hallintoineen, sotajoukkoineen, oikeuksineen, uskontoineen ja raha-asioineen.

Katolilaiset ryhtyivät järjestäytymään hugenottien tavoin. He perustivat Katolisen liigan Guisen herttuan johdolla. Lapsetoman Henrik III kruununperijänä oli Henrik Bourbon (Navarralainen). Katolilaiset eivät halunneet tunnustaa hugenottien johtajaa kruununperijäksi, vaan ehdottivat johtajaansa Henrik Guisea. Mutta Katolisessa liigassa ei ollut yksimielisyyttä.

Pariisin porvaristo suhtautui vihamielisesti hugenotteihin ja oli siksi liittynyt Guisein liigaan. Mutta porvaristo ei luottanut katolisiin senioreihinkaan, ja sen vuoksi Pariisi toimi itsenäisesti.

Siellä valittiin «Kuudentoista neuvosto» Pariisin kaupunginosien luvun mukaan. Samaten siellä järjestettiin ja aseistettiin käsityöläisistä, pienkauppiaista ja merimiehistä kaupungin miliisi.

Näin Ranskaan muodostui kuningas Henrik III:n ohella vielä kolme hallitusta: Henrik Bourbonin johtama hugenottien hallitus, Henrik Guisen johtama Katolinen liiga sekä Pariisin «Kuudentoista neuvosto».

Kuningas Henrik III päätti vapautua kilpailijoistaan. Ensin yritti hän taistella Pariisin hallitusta vastaan. Mutta hänen kutsuessaan Pariisiin sotaväkeä kaupunkilaiset nousivat kapinaan (1588). Kaduille rakennettiin katusulkuja. Kuninkaan onnistui töintuskin ratsastaa pois Pariisista. Silloin Henrik III päätti vapautua Guisesta. Hänen määräyksestään murhattiin Henrik Guise. Tämä teko vain ärsytti Katolista liigaa. Katolilaiset saarnaajat kiihoittivat kansaa surmaamaan kuninkaan.

Joka taholta vihollisten ympäröimänä kuningas päätti tehdä sovinnon Henrik Navarralaisen kanssa. Molempien Henrikien yhtyneet sotajoukot lähtivät Pariisia kohti. Kaupunki valmistautui aseelliseen vastarintaan, mutta sillä aikaa kuninkaan murhasi leiriin tunkeutunut munkki Jacques Clement (1589).

Henrik III oli viimeinen Valoisin hallitsijasuvun edustaja. Valtaistuimen peri hugenottien johtaja Henrik IV Bourbon, josta alkoi Bourbonin hallitsijasuku.

Henrik IV.

Uuden kuninkaan oli ensin vallattava valtakuntansa. Hänen kannattajiensa lukumäärä kasvoi yhä. Maa oli pitkällisten kansallislevottomuuksien rasittama. Eri seuduilla alkoi talonpoikaiston ja kaupunkien köyhälistön levottomuuksia. Ne olivat sellaisena uhkaavana vaarana yläluokille, että niiden ilmaantuessa Guisein ja Bourbonien, katolisten ja protestanttien väliset riitaisuudet päättyivät.

Henrik IV lahjoi katolisia suurfeodaaleja eläkkeillä ja edullisilla toimilla. Pariisia ei hänen onnistunut vallata. Siellä oli leppymättömiä katolisia, joita espanjalaiset auttoivat. Silloin Henrik päätti, että «Pariisi on kyllä messun arvoinen» (katolisen jumalanpalveluksen). Henrik kääntyi katoliseen uskoon, jolloin Pariisin porvaristo avasi hänelle kaupungin portit.

Henrik IV astuessa valtaistuimelle oli Ranska täydellisen perikadon partaalla. Valtion rahasto oli tyhjä ja velat suunnattomat. Teollisuus oli lamassa ja kaupankäynti kuollutta. Maanteitä vaeltavat rosvolaumat ryöstivät talonpoikia, kaupunkilaisia ja kauppiaita.

Vuosina 1593—1595 talonpojat kapinoivat. Puutteen ja aateliston mielivallan epätoivoon saattamat talonpojat eli «krokanit»¹, kuten heitä nimitettiin, yhdistyivät aseistetuiksi joukko-osastoiksi, hyökkäsivät aateliskartanoihin ja vihattujen verojen kerääjien kimppuun.

Kapina tukahdutettiin. Seniorit kostivat julmasti talonpojille surmaten heitä joukoittain.

Henrik IV ratkaistavana oli vielä eräs vaikea tehtävä, nimittäin hänen oli tyydytettävä entisten liittolaistensa, hugenottien pyyteet. V. 1598 Henrik IV julkaisi Nantesin kaupungissa ediktin, jonka mukaan calvinilaisuus julistettiin maassa sallituksi uskonnoksi. Hugenoteille myönnettiin samat oikeudet kuin katolilaisille. Heidän kirkollinen järjestyksensä ja edustajakokouksensa jätettiin ennalleen. Oikeuksiensa turvaamista varten hugenotit saivat joukon linnoituksia (La Rochelle y. m.), joissa he saivat pitää oman varusväkensä. Näihin ehtoihin suostuen hugenotit tekivät sovinnon katolisen kuninkaan kanssa.

¹ Nimitys johtuu kapinallisten taisteluhuudosta «Aux croquants» («Päin jyräjöitä!»), s. o. aatelisia ja verovouteia vastaan.

Henrik IV.

tui erään jesuiittain lähettämän salamurhaajan surmata Henrik IV.

Mestautettuaan muutamia suurfeodaaleja ja lahjottuaan useimpia heistä Henrik IV lopultakin sai aateliston rauhoittumaan. Talonpoikien rauhoittamiseksi oli veroja vähän pienennetty. Näin Henrik IV sai maassa aikaan rauhoittumisen.

Rauhanaika vaikutti teollisuuden, kaupankäynnin ja maatalouden nousuun. Ranskan asema parani suuresti. Valtion rahastossa oli entisten velkojen asemesta huomattavia säästöjä.

Nantesin edikti (julistus) ja Henrik IV osoittama suvaitsevaisuus uskonkysymyksessä saivat aikaan suuttumusta kademielisten katolisten, varsinkin jesuiittojen, keskuudessa. Henrik IV:ttä vastaan järjestettiin useita murhayrityksiä, joihin jesuiitat osallistuivat. Lopulta v. 1610 onnis-

3. §. Absolutismin pystyttäminen Ranskassa.

Henrik IV aikana rauhoittunut feodaaliylimystö nosti hänen kuolemansa jälkeen taas päätään. «Kuningas on alaikäinen, olkaamme siis itse täysikäisiä», lausuivat aatelistet. Kuningas Ludvik XIII alaikäisyyden aikana oli valtionhoitajana hänen äitinsä, pehmeäluontoinen Maria di Medici. Käyttäen tätä hyväkseen hoviväki pakoitti hänet pyynnöin ja uhkauksin antamaan lahjoja, eläkkeitä ja edullisia virkoja. Pian valtion rahasto tyhjeni. Hallitus päätti tällöin kutsua valtiopäivät koolle (1614). Näillä valtiopäivillä kävi vielä kerran selville, miten vihamielisiä eri säädyt olivat toisilleen. Kolmannen säädyn (porvariston) edustajat vertasivat puheissaan valtiota perheeseen, jossa on kolme poikaa, lisäten vielä, että nuorin palauttaa usein vanhimman pojan (s. o. korkeimman säädyn) köydyttämän kodin ennalleen. Aatelistet pitivät sitä loukkauksena ja ilmoittivat, etteivät he halua, että «suutarien pojat nimittävät heitä veljikkeeseen». Hallitus laski valtiopäivät hajalle, eivätkä ne kokoontuneet enempää ennen Ranskan porvarillista vallankumousta, s. o. 175 vuoteen.

Richelieu.

V. 1624 otti vallan lujin käsiinsä ensimmäinen ministeri, kardinaali Richelieu. Hän oli viisas ja tarmokas politikko. Ludvik XIII kuunteli kaikissa kysymyk-

sissä ensimmäisen ministerinsä neuvoja. Voimi tuttaakseen kuningasvaltaa Richelieu asetti tehtäväkseen tuhota hugenottien puolueen poliittisen järjestön, nujertaa feodaalien itsevaltaisuuden ja lujittaa Ranskan kansainvälistä asemaa Euroopassa.

Kuninkaan armeija valloitti hugenottien linnoituksen La Rochellen. Hugenoteilta otettiin pois heidän linnoitetut kaupunkinsa ja linnansa, ja heidän poliittinen järjestönsä kukistettiin lopullisesti. Richelieu ei kuitenkaan kajonnut heidän uskonvapauteensa.

Kaikkivoipa kardinaali vaihtoi maaherroja, vangitutti ja joskus mestauttikin aatelisylimyksiä, jos he toimivat omavaltaisesti. Hän määräsi hajoitettaviksi maan tasalle kaikki aatelislinnat ottaakseen aatelisilta pois linnoitukset ja saadakseen heidät kuninkaan alaisiksi. Richelieu kielsi aatelisten suosimat veriset kaksintaistelut. Aatelisten tuli vastedes vuodattaa vertaan ainoastaan kuninkaan puolesta.

Hallituksen lujittamiseksi ja paikallisten seniorien vallan heikentämiseksi Richelieu lähetti maakuntiin erityisiä virkamiehiä, intendenttejä, joille hän vähitellen uskoi vallan maakunnissa. Hallitus nimitti heidät virkoihin ja saattoi poistaa tarpeen vaatiessa. Intendenteistä tuli hallituksen käskyjen kuuliaisia toimeenpanijoita.

Lisätäkseen valtion tuloja hallitus edisti teollisuuden ja kaupan kehitystä, auttoi merenkulkua, järjesti suuria kauppaseuroja ja laajensi siirtomaita. Richelieu pyrki laajentamaan ranskalaisten alueita heikentyneen Saksan laskuun.

Sotamenot käsittivät puolet kaikista valtion menoista. Richelieu lisäsi veroja useamman kerran. Niiden taakka lankei etupäässä työtätekevien hartioille. Aatelisten monarkian todellisena edustajana Richelieu olikin sitä mieltä, että kansa on olemassa kantaakseen verojen ja velvollisuuksien taakkaa. Vastaukseksi verojen kasvuun puhkesi Ranskan eri seuduilla kapinoita, mutta hallitus tukahdutti ne luopumatta politiikastaan.

Richelieu.

Mazarin ja
Fronde.

Richelieun (1642) ja Ludvik XIII (1643) kuoleman jälkeen Ranskassa puhkesi jälleen levottomuuksia. Uusi kuningas Ludvik XIV oli vielä lapsi, ja valta joutui viekkaan italialaisen kardinaali Mazarinin käsiin, joka jatkoi Richelieun aloittamaa kuningasvallan lujittamispolitiikkaa. Mazarin ei kuitenkaan uskaltanut toimia niin päättävästi kuin Richelieu, vaan toimi enemmän viekkaudella ja lahjoimisilla.

Mazarinin aikana tapahtui aateliston viimeinen kapina kuningasvaltaa vastaan. Sitä nimitettiin «Frondeksi», s. o. leikiksi. Kapi-noivat aateliset eivät pyrkineetkään vallankaappaukseen, vaan koettivat siepata hallitukselta enemmän rahaa ja kunnianosoituk-sia. Mazarin osti ylhäisön anteliailla lahjoilla tehden näin lopun Frondesta.

Ranskan aateliset eivät enää nousseet kuningasvaltaa vastaan. Saatuaan runsaita lahjoja ja peläten kansanliikettä he kannattivat tästä lähtien kuninkaallista absolutismia (rajatonta yksinvaltaa).

XXIX LUKU.

KOLMIKYMMENTUVUOTINEN SOTA.

1. §. Sodan alku.

Saksan haja-
naisuus ja
rappiotila.

Saksan keisari solmi ruhtinaiden kanssa rauhan Augsburgissa (1555), mutta siitä huolimatta jatkuivat keisarin ja ruhtinaiden väliset taistelut. Ruhtinaat pyrkivät täysin riippumattomiksi hallitsijoiksi. Keisari oli kutakin erillistä ruhtinasta voimakkaampi, ja hän yritti alistaa heidät valtaansa. Mutta hänen sitä yrittäessä ruhtinaat joka kerran liittoutuivat keskenään vastustaen keisarin pyrkimyksiä. Näin Saksa pysyi hajanaisena.

XVI vuosisadalla alkoi Saksan taloudellinen rappeutuminen. Suurten löytöretkien jälkeen tärkeimmät kauppateet siirtyivät Atlantin valtamerelle. Italian kauppa lamaantui ja alppisolat autioituivat. Myöskin lounais-Saksan talous lamaantui. Hollantilaiset, englantilaiset ja ranskalaiset kauppiaat sekä teollisuudenharjoittajat syrjäyttivät kaikkialta köyhtyneet saksalaiset kauppiaat. Tunnetut eteläsaksalaiset kauppaseurat, kuten esim. Fuggerien kauppaseura, tekivät vararikon. Fuggerien kukistumiseen vaikutti Espanjan valtiorahaston huono tila. Fuggerit olivat lainanneet Filip II:lle suuria rahasummia, mutta hän kieltäytyi maksamasta velkaansa ja siten aiheutti Fuggerille ankaran iskun.

Samaan aikaan «Suuri Hansaliitto» kukistui pohjois-Saksassa. Voimakkaat valtiot, Englanti ja Hollanti, häiritsivät Hansan kauppaa. V. 1669 kokoontuivat viimeisen kerran hansapäivät, ja keskiaikaisen mahtavan kauppavaltion olemassaolo päättyi.

Kauppan lamaan tuminen heikensi Saksan eri alueiden yhteyttä. Kukin ruhtinaskunta eli omaa, suljettua elämäänsä tarvitsematta toisia.

Katoliset ja protestanttiset ruhtinaskunnat. Keisarit ymmärsivät, että protestanttisuus voimistuttaa ruhtinaita, jotka rikastuivat anastamastaan kirkon omaisuudesta ja saivat vielä vallan kirkossa. Siksi keisarit näkivät katolisuudessa tukensa. Habsburgilaisten keisarien perintöalueesta, Itävallasta, tuli jesuiittain toiminnan tyysija.

Itävalta oli suurin ja voimakkain saksalaisista valtioista. Jo XVI vuosisadalla se voimistui, kun siihen liitettiin Böömi ja Unkarin eräitä osia. V. 1526 Mohacsin taistelussa Etelä-Unkarissa turkkilaiset tuhosivat täydellisesti Unkarin armeijan. Unkari hajosi. Osan siitä valtasivat turkkilaiset ja osa liitettiin Itävaltaan. Böömi alistui Habsburgien valtaan päästäkseen turvaan turkkilaisilta.

Keisarit vainosivat alueillaan protestanttisuutta sekä hussilaisia «kerettiläisiä», levittäen kaikin keinoin katolisuutta.

XVII vuosisadan alkuvuosina saksalaiset ruhtinaat lopullisesti jakautuivat kahteen ryhmään. Protestanttiruhtinaat muodostivat «Evankelisen unionin» ja katoliset hallitsijat vastaukseksi yhdistyivät «Katoliseen liigaan» (liittoon).

V. 1618 alkoi vuoteen 1648 kestänyt sisällissota, jota historiassa nimitetään «Kolmikymmenvuotiseksi sodaksi». Toisella puolella olivat protestanttiruhtinaat ja toisella puolella keisari «Katolisen liigan» kanssa. Ajan mittaan sekaantui sotaan suurin osa Euroopan valtioista, ja siitä tuli ensimmäinen suuri yleiseurooppalainen sota.

Ensin Tanska, sittemmin Ranska ja Ruotsi sekaantuivat saksalaisten hallitsijain väliseen sisällissotaan ja heidän kanssaan yhdessä ryöstivät Saksan maata.

2. §. Sodan vaiheet.

Kolmikymmenvuotisen sodan böömiläinen kausi. Sota sai alkunsa levottomuuksista Böömissä. Uskonnollisten vainojen ärsyttämät tshekkiläiset aateliset, jotka enimmäkseen olivat hussilaisia, nousivat kapinaan keisaria vastaan. Aateliset heittivät Prahan linnan ikkunasta ulos muutamia hallituksen jäseniä. Tshekkiläisten ja keisarin kesken puhkesi sota. Aateliston sortama tshekkiläinen talonpoikaisto ei kannattanut aatelisiä. Keisari Ferdinand II lähetti tshekkejä vastaan suuren sotajoukon, joka voitti tshekkien armeijan Prahan lähistöllä, Valkealla vuorella syntyneessä taistelussa (1620). Tshekkejä kohtasi ankara kosto. Monilla seuduilla jäi vain kolmas osa väestöstä henkiin. Tshekkiläiset aateliset saivat osaksi surmansa, osittain karkoitettiin iäksi Böömin alueelta. Heidän tiluksensa takavarikoitiin ja annettiin palkintoina Ferdinand II kannattajille. Böömissä muodostettiin suuria maatiloja, joita muokkasivat veropäivätyötä suorittavat talonpojat. Viimeisetkin vapaat talonpojat joutuivat maaorja-riippuvaisuuteen uusista isännistään, etupäässä saksalaisista.

Böömi muutettiin Itävallan maakunnaksi. Siellä saivat jesuiitat määräysvallan. He vainosivat tshekkiläistä kulttuuria, polttivat kaikki tshekinkielellä painetut kirjat tutustumatta niiden sisältöön.

Kaupungin piiritys XVII vuosisadalla.

**Kolmikymmen-
vuotisen sodan
tanskalainen
kausi.**

Keisarin saavuttama voitto sai Englannin, Ranskan ja Hollannin levottomiksi. Ne pelkäsivät keisarin vallan vahvistumista ja Saksan yhdistymistä, ja sen vuoksi solmivat sopimuksen Tanskan kuninkaan Kristian IV:n kanssa, joka halusi laajentaa valtakuntaansa eräiden Saksalle kuuluvien Itämeren alueiden kustannuksella. Koottuaan

liittolaisten rahoilla suuren sotajoukon Tanska aloitti sotatoimet v. 1625.

Keisarin asema huononi huomattavasti. Mutta juuri raskaimpana hetkenä rikas tilanomistaja Wallenstein, joka oli rikastunut tshekkiläiseltä aatelilta takavarikoitujen maatilojen ostolla, ehdotti keisarille järjestettäväksi 15 tuh. jalkamiestä ja 6 tuh. ratsumiestä käsittävän sotajoukon. Ferdinand suostui ilolla esitykseen ja määräsi Wallensteinin tulevien joukkojen ylipäälliköksi. Lyhyessä ajassa Wallenstein keräsi kokoon 50-tuhantisen sotajoukon.

Palkkasotureista ei ollut puutetta. Maansa menettäneet talonpojat ja työttömät käsityöläiset pestautuivat sotilaiksi. Sodan aikana palkkasotureihin liittyivät tuhottujen kaupunkien ja kylien asukkaat, joilla ei ollut muuta elämisen keinoa kuin ryöstää toisia.

V. 1626 Wallensteinin armeija voitti tanskalaiset ja heidän saksalaiset protestanttiset liittolaisensa. Tanskan kuninkaan oli pakko solmita rauha (1629) luvaten olla enää sekaantumatta Saksan asioihin.

Wallenstein sai palkkioksi Mecklenburgin herttuakunnan tullen siten saksalaiseksi ruhtinaaksi. Hänelle annettiin arvonimi «Itämeren ja Valtameren generalissimus», ja hän ryhtyi rakennuttamaan meriläivastoa. Wallensteinilla olivat suuret suunnitelmat herättää henkiin Hansa, valloittaa Saksalle Itämeren maiden kauppa ja syrjäyttää hollantilaiset sekä englantilaiset kaupan alalla. Samalla Wallenstein kannatti keisaria rajoittamattoman vallan pystyttämisessä. Hän sanoi: «Tahdon, että Saksan keisari olisi samanlainen herra alueillaan kuin Ranskan kuningas». Mutta sitä vastustivat niin protes-

Wallenstein.

Kustaa II Adolf.

tanttiset kuin katolisetkin ruhtinaat. He vaativat keisaria antamaan Wallensteinille eron.

Näihin aikoihin keisari antoi «palauttamissäännön» (1629). Sen mukaan oli protestanttisilta ruhtinailta otettava takaisin kaikki kirkkojen tilukset, jotka he olivat saaneet vuoden 1552 jälkeen. Silloin tarttuivat aseisiin pohjois-Saksan ruhtinaat, joiden etuihin tuo sääntö eniten kajosi.

Eniten auttoi protestanttiruhtinaita kardinaali Richelieu, sillä voimakas Saksa olisi ollut Ranskalle liian vaarallinen. Katolinen Ranska näinollen auttoi protestantteja taistelussa katolisia vastaan. Ranska sai taisteluun keisaria vastaan myös uuden vaarallisen vihollisen — Ruotsin. Ranska lupasi Ruotsin kuninkaalle Kustaa II Adolfille miljoonan livren suuruisen vuotuisen avustuksen.

**Ruotsi ja
Itämeren
kysymys.**

XVII vuosisadalla Ruotsi alkoi näytellä huomattavaa osaa pohjois-Euroopassa. Siihen mennessä Ruotsi oli tullut yhtenäiseksi ja lujaksi aatelismonarkiaksi. Vaikkakin Ruotsissa kehittyi raudan hankinta sekä raudanjalostusteollisuus, jäi se köyhäksi maaksi. Sen karu luonto ja utteraa muokkausta vaativa köyhä maaperä tuotti feodaaliaatelistolle pieniä tuloja. Mutta Ruotsin aatelisto sekä hallitus löysivät uusia tulolähteitä. Itämerellä kehittyi laaja viljakauppa: Puolassa, Brandenburgissa ja Preussissa tuotettu vilja kuljetettiin Hollantiin sekä Englantiin. Ruotsalaiset valtasivat Vironmaan, valloittivat Venäjältä Laatokan seudun ja Nevan suun ja Puolalta Liivinmaan. Ruotsalaiset olivat valloittaneet Suomen jo XII vuosisadalla. Näin Itämerenmaakunnat olivat melkein kokonaisuudessaan heidän hallussaan. Nyt ruotsalaiset halusivat valloittaa Itämeren eteläisen rannikon saadakseen koko Itämeren haltuunsa ja kerätäkseen kauppattullin itselleen. Wallensteinin suorittama Itämeren etelärannikon valtaus rikkoi Ruotsin suunnitelmat.

**Kolmikymmen-
vuotisen sodan
ruotsalainen
kausi.**

Ruotsin nuori kuningas, taitava sotapäällikkö Kustaa II Adolf laski kesällä v. 1630 Pommerin rannikolla maihin pienen, mutta hyvin opetetun ja aseistetun sotajoukon. Ruotsin armeija oli kurinalainen. Se oli kokoonpantu yleisen asevelvollisuuden nojalla kutsutuista talonpojista eikä palkkasotureista. Kustaa II Adolf oli kehittänyt jalkaväen taistelutaitoa; hänen sotilaansa suorittivat kolme laukausta

siinä ajassa kuin vihollinen yhden, Kustaa II Adolf osasi taitavasti käyttää kevyttä ja helposti liikutettavaa tykistöään. Hänen perustaisteluvoimanaan oli ratsuväen päättävät hyökkäykset.

Leipzigin luona (1631) ruotsalaiset tuhosivat kokonaisuudessaan keisarillisen armeijan. Seuraavana keväänä Kustaa II Adolf saavutti uuden voiton Lech-virran luona. Hän eteni Baijeriin valloittaen Münchenin. Keisarikunnan pääkaupunki Wien oli uhanalaisena.

Äärimmäisen vaaran hetkellä keisari pyysi toisen kerran Wallensteiniltä apua. Wallenstein vaati tällä kertaa oikeutta hallita kaikilla niillä alueilla, joita hän valloittaa sekä sen lisäksi suunnattomia lahjoja. Mielessään hän kuvitteli saavansa Böömin kruununkin. Koottuaan suuren sotajoukon Wallenstein kohtasi Kustaa II Adolfin Lutzenin kentällä v. 1632. Tässä taistelussa sai Kustaa II Adolf surmansa.

Tuntien olevansa kunniansa kukkuloilla Wallenstein ryhtyi toteuttamaan kunnianhimoisia suunnitelmiaan. Hän ryhtyi salaisiin neuvotteluihin ruotsalaistenkin kanssa luottaen saavansa heidän kannatuksensa. Mutta hänen kenraalinsa ja upseerinsa, jotka elivät sodasta, eivät halunneet lainkaan sotatoimien lopettamista. Hänen upseereittensa keskuudessa muodostui salaliitto, ja Wallenstein surmattiin (1634) keisarin suureksi mielihyväksi, sillä hän alkoi jo pelätä liian kunnianhimoista seikkailijaa.

Saksan rappiotila. Ruotsalaiset sotajoukot eivät halunneet poistua Saksasta, sillä ne olivat muuttuneet rosvojoukoiksi, Wallensteinin joukkojen kaltaisiksi. Richelieu päätti käyttää hyväkseen edullista tilaisuutta Habsburgien mahtavuuden murskaamiseksi lopullisesti. Saksaan saapui ranskalaisia sotajoukkoja. Maata kohtasi kauhea hävitys. Monet kaupungit ja kylät poltettiin perustuksiaan myöten. Saksan erälle seuduille jäi vain hyvin vähän asukkaita.

3. §. Sodan päättyminen.

Ruotsalaiset ja ranskalaiset sotajoukot sekä saksalaiset palkkasoturien rosvolaumat olivat kauheasti hävittäneet ja rosvonneet Saksan maata. Mutta saksalaiset ruhtinaat ja aatelisto pian korvasivat kärsimänsä vahingon. He olivat palkka-armeijan upseeristoa ja näinollen saivat ryöstösaaliista huomattavan osan. Saksan koillisosassa aateliset käyttivät hyväkseen maan autioitumista ja valtasivat talonpoikien maita, pakoittaen talonpojat suorittamaan entistä enemmän veropäivätyötä.

Westfalenin rauha. Sota päättyi Westfalenin rauhaan v. 1648. Ranska sai osan Elsassia ja ruotsalaiset osan Pomeria Oderin suulla sekä Elbe- ja Weser-jokien suut. Näin ollen Saksan tärkeimpien kauppateiden merelle johtavat osat joutuivat Ruotsille. Sodan tärkeimpänä seurauksena oli kuitenkin se, että saksalaiset ruhtinaat tulivat täysin riippumattomiksi. He saivat oikeuden solmia itsenäisiä liittoja ja sopimuksia ulkovaltojen kanssa. Saksa jakautui 296 pikkuvaltioksi ottamatta huomioon niinsanottuja «keisarillisten ritarien» alueita (joita oli yli 1000), ja jotka tosiasiallisesti myös olivat riippumattomia. Westfalenin rauha osoitti ruhtinaiden saavuttaneen täydellisen voiton keisarista. Saksalaiset ruhtinaat saivat vähitellen rajattoman itsevaltiuden. Jäljitellen Euroopan suurhallitsijoita jokainen heistä järjesti kalliksi käyvän hovin itselleen, varusti oman sotajoukkonsa, polki kaupunkien ikivanhoja oikeuksia ja armotta riisti alamaisiaan.

PUOLA, RUOTSI JA TURKKI.

1. §. Puolan valtakunta XVI—XVII vuosisadalla.

**Puola XVI
vuosisataan
mennessä.**

XII ja XIII vuosisadoilla hajaantui Puola useiksi itsenäisiksi feodaalialueiksi. Suurfeodaaleilla (magnaateilla) oli ruhtinainden oikeudet alueillaan. Pienaatelisto (schlachten) oli riippuvaisuudessa magnaateista, kuului heidän sotajoukkoihinsa, sai heiltä maata ja eli heidän hoveissaan.

Euroopassa ei missään ollut niin levotonta ja omavaltaista ylhäisöä kuin Puolassa. Paanien ja pienaateliston jokapäiväiseen elämään kuului sodankäynti, metsästys, juhlat ja retket naapureiden luo. Magnaatit ja pienaatelisto vähitellen alisti valtaansa ja orjuutti talonpoikaiston. Puolassa oli vähän kaupunkeja, eikä niillä ollut samaa merkitystä kuin Länsi-Euroopassa.

XIV vuosisadalla puolalaiset alueet yhdistyivät yhdeksi kuningaskunnaksi. Kasimir III (1333—1370) tuli koko Puolan kuninkaaksi. Mutta Puolan yhdistyminen oli kuitenkin näennäistä, sillä valta edelleenkin kuului paaneille. Kasimir III hallitessa Puola valtasi ukrainalaisia alueita — Galitsian ruhtinaskunnan ja osan Volyniaa. Näillä alueilla joutui suuria maatiloja puolalaisille paaneille.

Puolan oli käytävä ankaraa taistelua kaakosta päin hyökkäileviä tataareja sekä pohjoisesta hyökkäävää Teutonin ritarikuntaa vastaan. Näitä molempia vastaan joutui myöskin Liettua taistelemaan. Se johtikin näiden kahden valtakunnan yhdistymiseen. V. 1386 puolalaiset paanit pakoittivat Puolan kuningattaren Jadvigan solmimaan avioliiton liettualaisen ruhtinaan Jagellon kanssa. Puola ja Liettua yhdistyivät Jagellojen hallitsijasuvun vallan alle.

Puolan ja Liettuan yhdistyminen oli kuitenkin vain «personaaliunioni», s. o. niillä oli yhteinen kuningas. Muussa suhteessa Liettua säilytti itsenäisen hallintonsa. Siihen aikaan Liettuan valtakuntaan kuului liettualaisten asuttamien alueiden lisäksi osa venäläisistä, ukrainalaisista ja bielovenäläisistä alueista.

Puolan ja Liettuan yhdistyneet voimat tuottivat smolenskilaisten (venäläisten) rykmenttien avustuksella Teutonien ritarikunnalle tappion Tannenbergin luona (1410). Tappio oli ankara isku ritarikunnalle. Sen täytyi tunnustaa vasalliriippuvaisuutensa Puolasta ja luovuttaa Puolalle alueita, muun muassa Danzig ja Länsi-Preussi (1466). Puola sai pääsytiensä Itämerelle.

**Talonpoikien
asema XVI—XVII
vuosisadalla.** Puolalaiset magnaatit ja pienaatelisto ryhtyivät nyt käymään laajaa kauppaa maataloustuotteilla, joita Länsi-Eurooppa tarvitsi. Länsimaista matkusti Puolaan kauppiaita viljan, pellavan, karjan, nahkan ja puutavaran ostoon. Aatelistolle oli myönnetty tavarain tullivapaa kuljetus ulkomaille. Viljan kuljetus Danzigin kautta kasvoi XV vuosisadan lopulta XVII vuosisadan puoliväliin mennessä 10-kertaiseksi.

Se kaikki vaikutti suuresti puolalaisen talonpoikaiston asemaan. Puolalaiset paanit ja pienaatelisto halusivat saada mahdollisimman paljon tuotteita myyntiä varten. He ryhtyivät laajentamaan talouksiaan talonpoikain maiden kustannuksella ja tehostivat talonpoikien maaorjuusriistoa lisäämällä veropäivätyötä. Usein oli talonpoikien työskenneltävä viikossa 5 päivää (omine hevosineen tai juhtineen) tilanherran hyväksi. Talonpoikien asema huononi koko XVI vuosisadan kuluessa. XVII vuosisadalla muuttui puolalainen talonpoika («hlop») tilanherran omaisuudeksi. Puolalaiset paanit nimittivät halveksuen talonpoikia «juhdiksi». Monet maaorjatalonpojat alkoivat karkaila kaakossa sijaitseville harvaanasutuille aroille.

Pienaatelistolle kuuluivat tavallisesti kapakat ja kyläkaupat. Kaupoista talonpoika osti kalliilla hinnalla välttämättömiä tavaroita ja kapakassa joi sen, mitä tilanomistaja ei ollut ehtinyt häneltä ottaa muilla keinoin. Maatiloja saivat omistaa vain aateliset ja papisto. Heille kuuluva maa oli verovapaata.

Puolan valtiollinen rakenne.

Puolan todellisina isäntinä olivat suurpaanit, magnaatit, jotka omistivat kymmeniä kaupunkeja ja satoja kyliä. Jokainen heistä saattoi aseistaa kokonaisen armeijan ja piti yllä hovia, joka oli yhtä komea kuin kuninkaan hovi. Paaneille oli edullista heikko keskusvalta, jonka heikkoudesta he näkivätkin aateliston «kultaisen vapauden». Ainoastaan paaneja nimitettiin korkeimpiin virkoihin (hetmanneiksi, sotapäälliköiksi), ja heille jaettiin kruunun maatiloja. Kuningas ei voinut ilman valtiopäiväin suostumusta julkaista yhtään uutta lakia. Valtiopäivät muodostuivat «senaatista», johon kuuluivat mahtavimmat virkamiehet ja ylin papisto, sekä «edustajakamarista», jossa kokoontuivat pienaatelin (schlachten) paikalliskokousten valitsevat edustajat.

Raju ja kuriton pienaateli oli kykenemätön asialliseen työhön. Sen kokouksissa vallitsevaa sekamelskaa kuvaa puolalainen sananparsii: «Meluisaa kuin pienaatelin kokouksissa». Valtiopäiväin päätöksiä tekemiseksi vaadittiin yksimielisyyttä. XVII vuosisadan puolivälissä tuli käytäntöön sääntö, että yhdenkin pienaatelin huutaessa «en salli» ja poistuessa valtiopäiväkokouksesta, kaikki valtiopäiväin päätökset tulivat mitättömiksi ja valtiopäivät laskettiin hajalle. Tästä säännöstä johtui valtiopäiväin toiminnan täydellinen sekaannus.

Pienaatelisto ei totellut kuninkaita. Sattui niinkin, että kesken sotaretkä aateliset yhtäkkiä ilmoittivat kuninkaalle haluavansa keskeyttää sodankäynnin.

Jagellojen hallitsijasuvun sammuttua muuttui Puolan kuningasvalta valinnalliseksi (1572). Kuningas valittiin aateliston yleisessä kokouksessa, johon kerääntyi muutamia kymmeniä tuhansia magnaatteja ja alempia aatelisiä. Valitun kuninkaan oli allekirjoitettava lupaus, ettei hän tule rikkomään pienaateliston etuisuuksia. Jos kuningas rikkoi lupauksensa, aatelisto vapautui vannomastaan uskollisuusvalasta, ja sillä oli oikeus nousta kapinaan kuningasta vastaan. Näin paanit ja pienaatelisto eivät sallineet keskusvallan voimistumista peläten sen rajoittavan heidän omavaltaisuuttaan.

Puola pysyi hajanaisena feodaalivaltiona, jossa vallitsi aateliston rajaton mielivalta. Todellisuudessa valta oli pienen magnaattiryhmän käsissä, josta monilukuinen pienaatelisto oli riippuvaisuudessa.

Kansallinen sorto.

V. 1569 Puolan paanit saivat aikaan L u b l i n i s s a kokoon-tuneilla valtiopäivillä Puolan ja Liettuan täydellisen yhdistymisen. Siitä lähtien tuli molemmille valtioille yhteisen kuninkaan lisäksi myös yhteiset valtiopäivät ja yhteinen rahasysteemi. Tämän yhteydessä joutuivat Liettuan ukrainalaiset alueet Puolan vallan alle. Puolan paanit ryhtyivät anastamaan ukrainalaisia maita ja orjuuttamaan ukrainalaisia talonpoikia sekä hävittämään ukrainalaisia kaupunkeja. Ukrainassa muodostui paani Potockien, Wishniowieskien y.m. suurtiloja.

Puolalaisten paanien ja pienaateliston vallan alla eli puolalaisia, ukrainalaisia, bielovenäläisiä, liettualaisia, juutalaisia, saksalaisia ja tataareja. «Rzecz Pospolitan» valtio («tasavalta»), kuten Puolan pienaatelit nimittivät valtakuntaansa, oli täten muodostunut toisiinsa heikosti liittyvistä alueista, monikansallisine väestöineen.

«Rzecz Pospolitassa» vallitsi kansallinen ja uskonnollinen sorto. Puolalaistuttamisen tarkoituksella puolalainen aatelisto pyrki käännättämään ukrainalaiset ja bielovenäläiset katoliseen uskoon. V. 1596 Brestissä julistettiin «u n i o n i», s.o. puolalaisilla alueilla sijaitsevan oikeauskoisen kirkon alistaminen Rooman paavin valtaan. Ukrainalaiset ja bielovenäläiset päättävästi vastustivat unionin toteuttamista. Oikeauskoisuuden puolesta käyty taistelu muodostui puolalaista sortoa vastaan käytävän kansallisen taistelun tunnukseksi. Puolassa suuren vaikutusvallan omanneet jesuiitat noudattivat itsepäisästi ja julmasti unionin toteuttamista ja puolalaistuttamispolitiikkaa.

**Puolalainen
interventio
Venäjän
valtakunnassa.**

XVI vuosisadan loppupuolella Puola joutui tekemisiin Venäjän valtakunnan kanssa, joka etsi pääsyä Itämerelle. Puolan paanit suunnittelivat koko Venäjän valtakunnan valloitusta. Peläten hyökätä avoimesti Venäjän valtakuntaa vastaan paanit ensin asettivat Vale-Dimitrin toimimaan. Paavi ja jesuiitat kannattivat tätä julkeaa seikkailijaa. Hän keräsi köyhtyneistä pienaatelisista sotajoukon. Vallananastaja lupasi Puolalle Smolenskin ja Pohjoisen alueen sekä myötävaikutuksensa katolisen uskonnon levittämisessä Venäjälle. Vale-tsaarin onnistui päästä Venäjän valtaistuimelle. Mutta puolalaisten väkivalta Moskovassa aiheutti kapinan, jonka aikana vallananastaja sai surmansa. Paanien yritys asettaa toinen vallananastaja valtaan päättyi epäonnistuneesti.

Silloin Puola ryhtyi avoimeen interventioon. Kuningas Sigismund III julisti Venäjän valtakunnalle sodan. Puolalainen hetmanni Sholkevsky valtasi Moskovan. Mutta silloin nousi venäläisen kansanliikkeen aalto. Mininin ja Pozharskin johtama nostoväki vapautti Moskovan puolalaisista ja karkoitti heidät Venäjän maalta.

**Ukrainan taistelu
puolalaista iestä
vastaan.**

Puolalaisten paanien ja papiston sortama ukrainalainen väestö kapinoi useita kertoja Puolan herruutta vastaan. Puolalaiset paanit tukahduttivat kapinat ja kohtelivat kapinallisia julmasti. Lopulta puolalaisia paaneja vastaan yhdistyi koko Ukrainan kansa. Kapinan johtoon asettui Bohdan Chmielnicki¹ (1648). Taistellessaan puolalaisia sortajiaan vastaan Ukrainan kansa kääntyi avunpyynnöllä venäläisen veljeskansan puoleen ja v. 1654 Ukraina liitettiin Venäjän valtakuntaan. Moskovan ja Puolan välillä syntyi sota, joka päättyi v. 1667 Andrusovon rauhaan. Sopimuksen mukaan Venäjälle joutui Kiev ja Dnjeprin vasemmalla rannalla sijaitseva Ukrainan osa.

Luokkataistelun, kansallisten ristiriitaisuuksien ja aateliston omavaltaisuuden runtelemana sekä yhtämittaisten kapinoiden heikentämänä siirtyi voimakkaiden naapureiden ympäröimä paanien Puola nopeasti laskukauteensa.

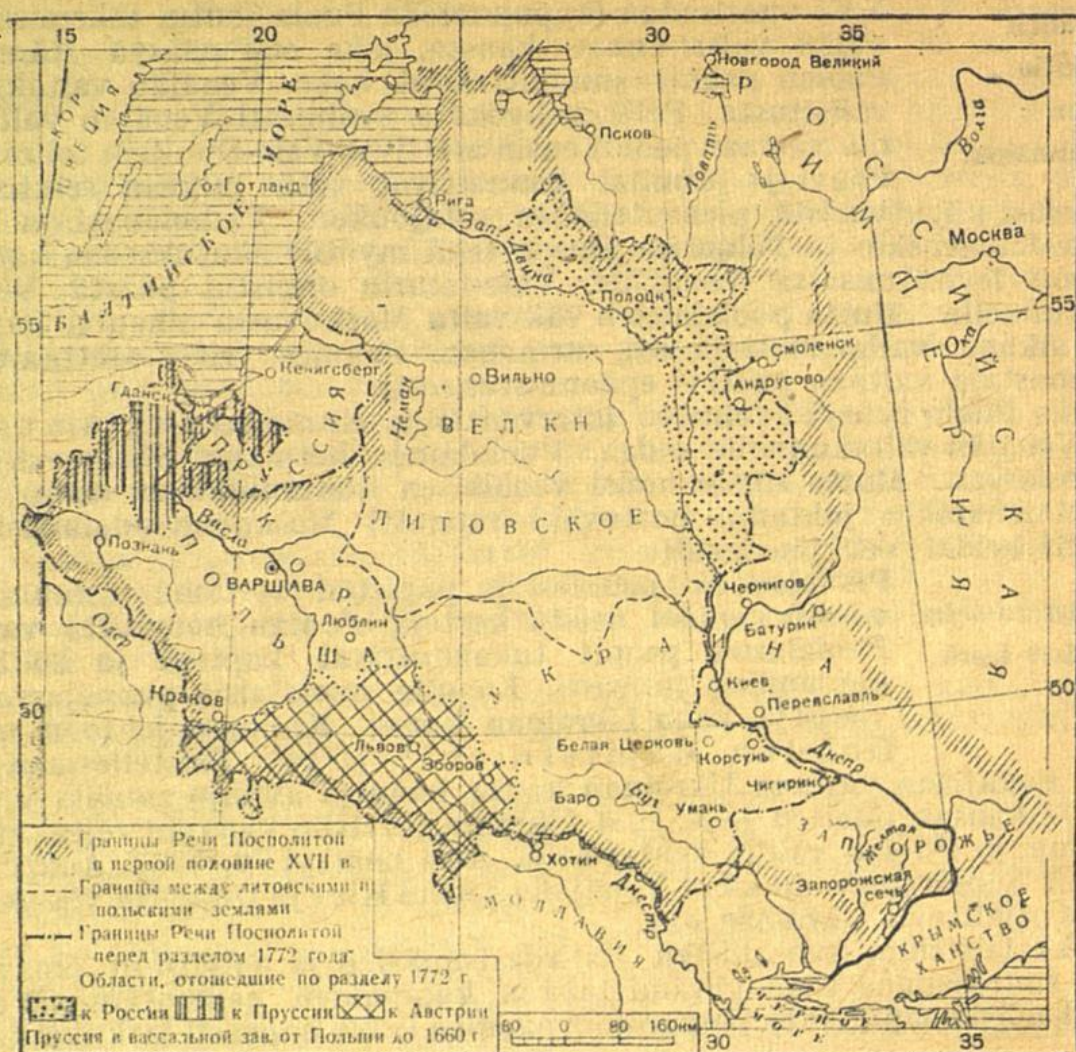
2. §. Ruotsi XVII—XVIII vuosisadalla.

Ruotsi voimistui huomattavasti Kolmikymmenvuotisen sodan seurauksena. Se pääsi Saksassa jokisuiden sekä melkein koko Itämeren rannikon herraksi. Saksassa ryöstetty sotasaalis rikastutti aatelistoa. Maassa alkoi pian kehittyä metallurgia sekä vuorityö ja sahoilla alettiin käyttää vesivoimaa. Myöskin ulkomaankauppa kasvoi ja laajeni. Ruotsin meriläivästä oli yli 1000 alusta.

Ruotsi muodosti vakituisen ja hyvin järjestetyn armeijan ja pysyvästi lujittui Itämeren rantamaihin. Se kävi menestyksellisesti sotia Puolaa, Venäjän valtakuntaa ja Tanskaa vastaan. Saatuaan tanskalaisilta tullivapaan kulkuoikeuden salmien läpi ruotsalaiset alkoivat välittömästi osallistua maailman kauppaan.

Kaarle XII hallitessa (1697—1718) ruotsalaiset uudistivat laajan valloituspolitiikkansa. V. 1700 alkoi Suuri Pohjan sota, jossa toisella puolella taistelivat Venäjä, Puola ja Tanska ja toisella puolen Ruotsi. Sota alkoi laajakkaan sotapäällikön Kaarle XII loistavilla voitoilla. Mutta Ruotsi ei voinut kestää pitkällistä ja sitkeää taistelua voimistunutta Venäjää vastaan, joka Pietari I:n uudistusten avulla oli muuttunut mahtavaksi sotilasvaltioksi. V. 1709 Kaarle kärsi tappion taistellessaan venäläisiä vastaan Poltavassa. Senjälkeen sota jatkui vielä 12 vuotta ja sen päätyttyä oli Ruotsi menettänyt Viron, Liivinmaan, osan Suomea ja alueensa Saksassa. Näiden tappioiden johdosta Ruotsi ei enää kohonnut entiselleen. Siellä vallitsi aatelinen harvainvalta, joka avoimesti myyskenteli maansa etuja mahtaville ulkovaltioille. Ruotsi menetti merkityksensä suurvaltana.

¹ Luetaan «hmelnitskii».

«Rzecz Pospolita» XVII—XVIII vuosisadalla.

3. §. Turkki XVI—XVII vuosisadalla.

Osmannien valtakunnan kasvu XV—XVI vuosisadalla.

Valloitettuaan v. 1453 Konstantinopolin turkkilaiset jatkoivat laajaa valloituspolitiikkaa. He valloittivat siihen saakka riippumattomina olleita alueita Balkanin niemimaalla ja Vähässä Aasiassa sekä alistivat Krimin kaanikunnan ja yhdessä Krimin tataarien kanssa tuhosivat Krimillä sijainneet genualaiset siirtokunnat myyden niiden asukkaat orjiksi. Turkkilaiset valloittivat Syyrian, Palestiinan ja Egyptin sekä alistivat valtaansa Arabian muhamettilaisine pyhine kaupunkineen (Mekka ja Medina). Idässä ulottuivat turkkilaisten valloitukset Mesopotamiaan ja Kaukaasiaan. Myöhemmin Turkin sulttaani otti itselleen kalifin, muhamettilaisten uskonnollisen johtajan arvonimen. Mahtavimmillaan oli osmannien valtakunta sulttaani Soliman II hallitessa (1520—1566), jonka eurooppalaiset ovat nimittäneet Suureksi.

Solimanilla oli senaikaisiin sotajoukkoihin verrattuna suunnaton sotajoukko, jossa oli yli 250 tuh. miestä, maailman paras tykistö, jossa oli 300 tykkiä, sekä yli 300 alusta käsittävä laivasto. V. 1526 Mohacsin luona Soliman aiheutti raskaan tappion tshekkien ja unkarilaisten yhdistetyille voimille vallaten huomattavan osan Unkaria. Pian sen jälkeen sulttaanin armeija hävitti Itävaltaa ja piiritti Wieniä. Merellä käytiin taisteluja yhtä suurella menestyksellä. Turkkilaisten alukset pitivät kauhun vallassa Italian ja Espanjan rannikoita. XVI vuosisadan kuluessa turkkilaiset valloittivat

melkein koko Pohjois-Afrikan. Turkkilaiset valloittivat tärkeimmät kauppaketiet ja asettivat suuret kauppakenttät siten kartuttaen sulttaanin rahastoa.

Turkin saavuttamat nopeat voitot eivät johtuneet yksinomaan sen sotaisesta etevämyydestä. Eurooppalaisten valtioiden keskinäinen kilpailu auttoi suuresti Turkkiä. Soliman Suuren Eurooppaan tekemien sotaretkien kiihkeimpänä aikana Ranskan kuningas Frans I, jolla, kuten kaikilla Ranskan kuninkailla, oli arvonimi «kristillisin», solmi muhamettilaisten johtajan, sulttaanin, kanssa sopimuksen keisari Kaarle V vastaan (1535). Turkin hallitus sai Ranskan kuninkaalta luvan käyttää ranskalaista Toulonia satamaa. Ranskalainen laivasto taisteli yhdessä turkkilaisten alusten kanssa Kaarle V merivoimia vastaan.

Suurin osa voitetuista kansoista ei halunnut vapaaehtoisesti alistua turkkilaisten herruuteen. Pakoittaakseen heidät tottelemaan turkkilainen ylimystö käytti mitä ankarimpia toimenpiteitä. Turkkilaisten jokaisen sotaretken seurauksena oli kaupunkien ja kylien tuhoutuminen sekä kymmenien ja satojen tuhansien ihmisten turmioon tai orjiksi joutuminen.

Turkin rappeutumisen alku. Suunnattoman suuri ja mahtava osmannien valtakunta sisälsi jo itsessään häviönsä idun. Sulttaani ja turkkilainen aatelisto saivat valloituksillaan suunnattomia rikkauksia.

Mutta suurin osa turkkilaisista ja voitettujen maiden väestö muodostivat riistetyin talonpoikaiston. Turkkilaisen ylimystön entiset yksinkertaiset elämäntavat katosivat kerrassaan. Ylhäiset turkkilaiset kilpailivat keskenään palatsiensa ja puistojen komeudessa ja seurueittensa loisteliaisuudessa. Sulttaanin hovissa oli noin 15 tuh. palvelijaa. Tällainen ylellisyys vaati suunnattomia varoja. Ne kerättiin veroina, jotka muodostuivat työtätekevälle väestölle yhä raskammiksi. Jo sulttaani Soliman Suuren hallitessa ilmeni levottomuutta talonpoikien ja kaupunkien köyhien keskuudessa.

Turkissa vallitsi sotilasdespotismi. Turkin valtion päämiehenä oli sulttaanikalifi. Hänen valtansa oli rajaton. Alkaen mahtavista ylimyksistä ja päättyen köyhiin olivat kaikki «sulttaanin orjia». Jokaisen alamaisen henki ja omaisuus riippui sulttaanin oikuista. Mahtavimmat ylimyksetkään eivät olleet turvattuja ainaisesta vaarasta joutua sulttaanin epäsuosioon ja tulla seivästetyiksi. Mutta itse sulttaanit joutuivat riippuvaisiksi henkikaartistaan, «janitsaareista». Janitsaarit saivat runsaita lahjoja sulttaanilta, ja heidän johtajansa rikastuivat pian. Janitsaarit muuttuivat perheellisiksi ja heistä tuli sulttaanin perinnöllinen henkikaarti. Useasti he kohottivat oman mielensä mukaan valtaistuimelle sulttaaneja tai kukistivat heitä.

Osmannien valtakunnan sotilaallisen voiman muodostivat etupäässä feodaalit, jotka olivat saaneet maata sillä ehdolla, että sulttaanin vaatimuksesta saapuisivat sotimaan mukanaan määrätty sotilasjoukko. Feodaaleista tuli maittensa perinnöllisiä omistajia, tilanherroja, ja he riistivät julmasti talonpoikiaan. Vähitellen he yhä haluttomammin tottelivat sulttaanin kutsua koettaen kaikin keinoin välttää saapumista. Suuret tullit häiritsivät Turkin kauppaa, joka pieneni vielä siitäkin syystä, että Amerikan sekä Intiaan johtavan meritien löytymisen jälkeen tärkeimmät kauppaketiet siirtyivät Välimereltä Atlantin valtamerelle. Samaten supistui Turkin teollisuus. Länsi Euroopan manufaktuurien nopea kehittyminen XVI—XVII vuosisadan kuluessa johti siihen, että halvat eurooppalaiset tavarat syrjäyttivät Turkissa paikallisen teollisuuden tuotteet. Turkkilaisen käsityöteollisuuden monet alat lamaantuivat kokonaan.

V. 1571 Turkin laivasto kärsi Lepanton luona raskaan tappion taistellessaan Espanjan ja Venetsian yhdistynyttä laivastoa vastaan (taisteluun osallistui sotilaana «Don Quijoten» kirjoittaja Cervantes menettäen siinä kätensä). Lepanton tappio oli turkkilaisten ensimmäinen suuri vastoinkäyminen, joka lopetti uskon heidän voittamattomuuteensa.

XVI vuosisadan loppuun mennessä päättyivät turkkilaisten valloitukset. Samalla tuli loppu sulttaania sekä ylimystöä rikastuttavasta sotasaalistulvasta. Jatkaakseen ylellistä elämäänsä sulttaani ja ylimystö turvautui

verojen suurentamiseen ja työtätekevien riistämisen voimistuttamiseen. Despoottinen hallinto ja verojen keruu vaati kokonaisen virkamiesarmeijan, joka lahjuksien ostoilla ja lisäveroilla vielä syvensi laajojen kansanjoukkojen riistoa. Kaikki tämä vähitellen heikensi osmannien valtakunnan mahtavuuden perusteita.

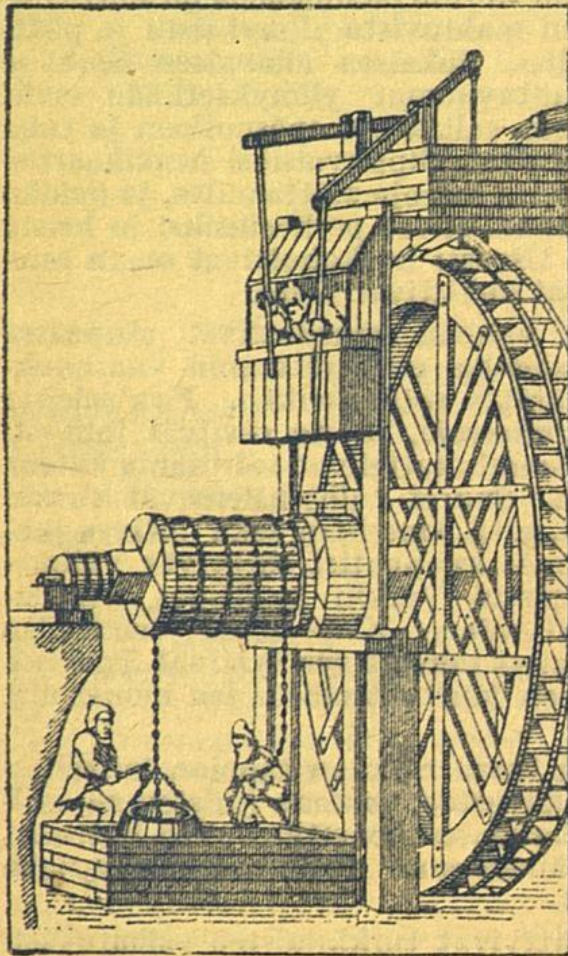
Turkin vähinerin rappeutuessa muodostui sen pohjoisrajoille voimakkaita eurooppalaisia valtakuntia: Itävalta ja Venäjän valtakunta, joka Pietari I aikana muuttui mahtavaksi Venäjän keisarikunnaksi. XVII vuosisadan lopulla alkoi Turkki menettää alueitaan toisen toisensa jälkeen niiden joutuessa Venäjälle ja Itävallalle.

XXXI LUKU.

TIETEEN JA TEKNIIKAN KEHITYS EUROOPASSA XVI — XVII VUOSISADALLA.

Tekniikan kehitys.

Teollisuuden ja liikenteen kehitys XVI—XVII vuosisadalla oli yhteydessä tekniikan nopeaan kasvuun, joka siihen mennessä oli kehittynyt hyvin hitaasti. Suuriin saavutuksiin päästiin metallien louhinnan ja jalostuksen alalla. Jo XV vuosisadan lopulla ryhdyttiin valmistamaan valurautaa sulattamalla rautamalmia (puuhiilen kanssa) masuuneissa. Vasta XVIII vuosisadan alussa ryhdyttiin siinä käyttämään kivihiiltä. Keskiajalla ei koneita juuri lainkaan käytetty. Ainoita koneita olivat myllyt (tuuli- ja vesivoimalla käyvät). Eurooppalaiset

Vesiratas.

oppivat kellojen valmistuksen arabialaisilta XI vuosisadalla. Ne olivat kömpelöitä tornikelloja, joissa oli yksi viisari. Taskukello on keksitty vasta XVI vuosisadan alussa.

Höyrykonetta alettiin ensin käyttää XVII vuosisadan lopulla veden poistamiseen kaivannoista. Se oli aluksi karkeatekoinen ja kömpelö kone, joka vaati paljon polttoainetta.

Lukemattomat sodat johtivat sotatekniikan nopeaan kehittymiseen. Ruuti ja tykit ilmaantuivat Eurooppaan XIV vuosisadalla. XV vuosisadalla otettiin käytäntöön raskaat pyssyt, joilla ammuttiin erikoisten tukien varassa. Ensin ruuti sytytettiin sytyttimen avulla, sittemmin ilmaantui piilukkopyssyjä. Pyssyt tulivat kevyemmiksi ja helpommiksi käsitellä. XVII vuosisadalla alettiin pyssyihin ruuvata pistimiä.

Maatalouden alalla oli suuria saavutuksia varsinkin Englannissa

ja Hollannissa. Jo XVI vuosisadalla siirtyivät maansa aidoittaneet tilanomistajat ja farmari-kapitalistit vanhasta kolmivuoroviljelyksestä monivuoroviljelykseen. XVII vuosisadalla he paransivat karjankantaa, varsinkin lammastrotuja, ottivat käytäntöön kylvöheinäviljelyksen ja paransivat maatalouskoneiden laatua. Se kaikki kohotti maataloudesta saatuja tuloja. Kaikki parannukset menivät ainoastaan tilanomistajien ja farmari-kapitalistien hyödyksi. Köyhtyneet talonpojat eivät voineet varojen puutteessa ottaa niitä käytäntöön.

Uusien kauppateiden löytäminen ja siirtomaavalloitukset saivat aikaan uudistuksia ja parannuksia laivarakennuksessa. Rakennettiin entistä suurempia ja nopeakulkuisempia aluksia sekä parannettiin purjesysteemiä.

Tekniikan alalla tehdyt keksinnöt ja löydöt ovat eroittamattomassa yhteydessä yhteiskunnallisen kehityksen vaatimusten ja tarpeiden kanssa. Tähän aikaan vielä edistyksellisten kapitalististen suhteiden kehitys sai aikaan monia arvokkaita keksintöjä.

Keksinnöt ovat eroittamattomia tieteen kehityksestä. Tekniikan vaatimukset saavat tieteen kehittymään. Teknillinen edistys ei puolestaan ole mahdollista ilman tietojen keräämistä ja muokkausta. Engelsin sanojen mukaan tuotannon ollessa velkaa tieteelle on tiede tuotannolle velkaa suunnattomasti enemmän.

Teollisuuden kehitystä varten porvaristo tarvitsi tiedettä, joka tutkisi luonnon voimia.

Näihin aikoihin saakka oli tiede ollut kirkkoon nähden tottelevainen palvelijatar, jonka ei sallittu astua uskonnon määräämien rajojen ylitse. Nyt porvarillinen tiede julisti kapinan kirkkoa vastaan.

Maantieteellisten tietojen laajeneminen.

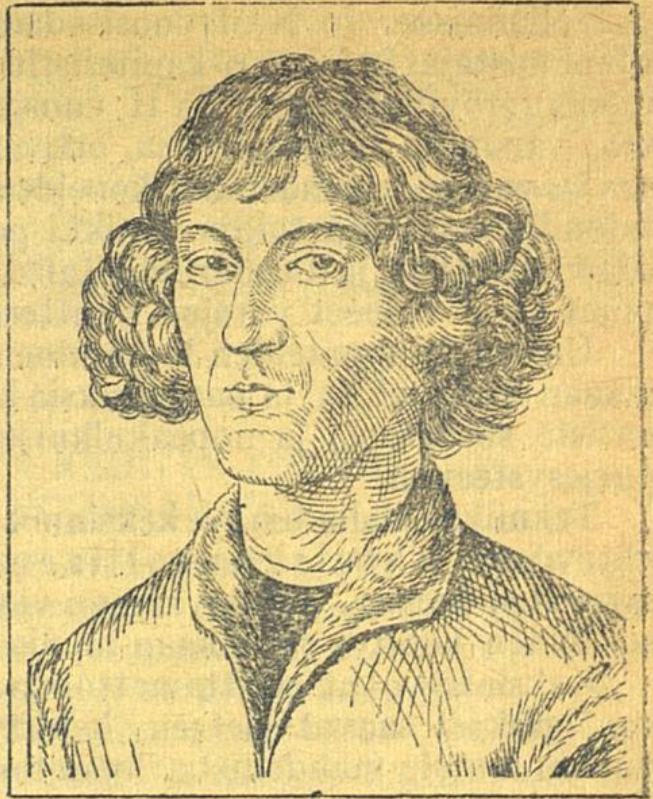
Suurten löytöretkien vuosisata laajensi tavattomasti eurooppalaisten maantieteellisiä käsitteitä. Maailmankäänkuin laajeni. Uusien maiden ja saarien löydöt seurasivat toisiaan satumaisen nopeasti.

Hollantilaiset merimiehet suorittivat useita rohkeita yrityksiä etsiessään uusia siirtomaita. Vuosina 1594—1597 hollantilainen *Barents* suoritti kolme napaseuturetteä Euroopan pohjoista rannikkoa pitkin aikeissa löytää pohjoisen meritien Kiinaan. Hän tutki *Novaja Zemljan*, *Karhusaaren* ja *Huippuvuoret*. Kolmannen retkensä aikana hän tuhoutui. *Barentsin* meri sai nimensä häneltä.

XVII vuosisadan puolivälissä hollantilainen merimies *Tasman* tutki *Austraalian* rannikoita löytäen *Tasmanian*, *Uuden Seelannin*, *Tonga-* ja *Fidzi-saaret*. Samoihin aikoihin rohkeat venäläiset retkeilijät löysivät *Itä-Siperiassa* ja *Aasian* pohjoisrannikolla tuntemattomia alueita. Rohkea kasakka *Deshnev* purjehti jo XVII vuosisadan keskivaiheilla *Aasiasta* Amerikkaan salmen kautta, joka sittemmin nimitettiin *Beringin* salmeksi. *Bering* oli *Pietari I:n* määräyksestä varustetun retkikunnan päällikkö. Retkikunnan oli saatava selville, onko *Aasia* ja *Amerikka* yhdistetty toisiinsa. *Bering* purjehti salmen lävitse 80 vuotta myöhemmin kuin *Deshnev*.

Giordano Bruno.

Nikolaus Kopernicus.

Uusien löytöjen ohella tarkistettiin jo tunnetuista maista olevia tietoja. Maantieto kehittyi tieteeksi.

Kopernicus. Kolumbuksen ja Magalhaesin retket olivat todistaneet käytännössä Maan pallonmuotoisuuden. Tärkeimpinä ratkaistavina kysymyksinä oli nyt Maan, Auringon ja kiertotähtien keskinäisten suhteiden määrittäminen. XVI vuosisataan saakka oli vallalla Ptolemaioksen käsitys. Sen mukaan Maa on liikkumaton keskus, jonka ympäri Aurinko, tähdet sekä kiertotähdet kulkevat.

V. 1543 julkaistiin kirja «Taivaankappaleiden kiertokulusta», jonka oli kirjoittanut Nikolaus Kopernicus (1473—1543). Hän todisti kirjassaan, että Maa pyörii akselinsa ympäri ja yhdessä toisten kiertotähtien kanssa kiertää Auringon ympäri.

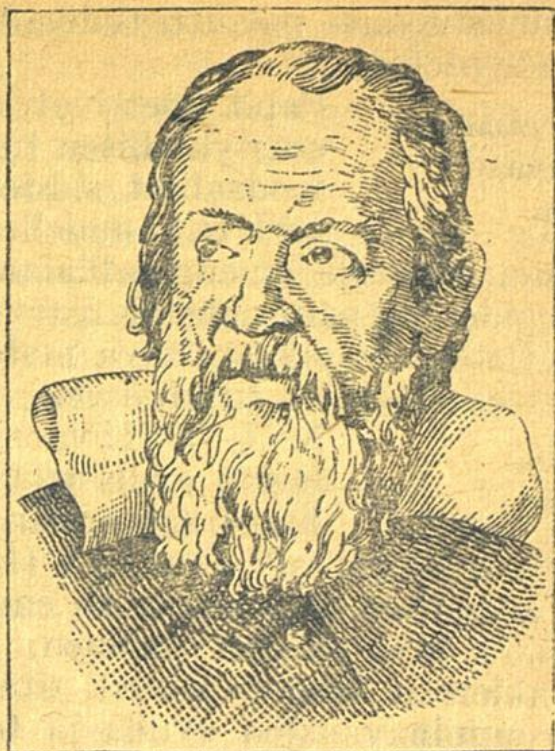
Kopernicuksen teoria todistaa, että Maa on vain tavallinen taivaankappale. Hänen esityksensä kumosi pappien opin, jonka mukaan Maa on kaikkeuden keskus. Engelsin sanojen mukaan Kopernicuksen oppi «antaa jumaluusopille virkaeron». Tästä ajankaksosta lähtien «tapahtui tieteitten kehitys jättiläisaskelin», kirjoittaa Engels.

Myöhemmin Rooma kielsi Kopernicuksen kirjan. Samaten alettiin vainota kaikkia teoksia, joissa todistettiin Maan kiertoliike.

Ajan mittaan Kopernicuksen oppia täydennettiin ja syvennettiin. Italialainen Giordano Bruno (1548—1600) teki siitä filosofisia johtopäätöksiä. Ne olivat kirkon oppia vastaan. Bruno opetti, että maailmankaikkeus on loppumaton. Aurinko ei ole kaikkeuden keskus, vaan ainoastaan meidän kiertotähtisysteemimme

Isaac Newton

Galilei.

keskus ja meidän systeemimme on vain yksi lukemattomista maailmasysteemeistä. Koko kaikkeus on samojen ikuisten lakien alainen.

Kirkko vainosi Brunoa koko hänen ikänsä. Paavin inkvisition vangitsemana hän sai istua 7 vuotta Venetsian ja Rooman vankiloissa.

Siitä huolimatta Bruno ei luopunut katsantokannoistaan. Helmikuun 17 päivänä v. 1600 Giordano Bruno poltettiin Roomassa ja hänen tuhkinsa heitettiin Tiber-jokeen.

Kopernicus oletti Maan ja toisten kiertotähtien kulkevan tasaisesti, ympyrän muotoisia ratoja pitkin. Tämän epätarkkuuden korjasi etevä astronomi Kepler (1571—1630). Kepler totesi, että kiertotähtien liike on epätasaista (ollen sitä nopeampaa mitä lähempänä kiertotähti on Aurinkoa), ja se tapahtuu ellipsin eikä ympyrän muotoisia ratoja pitkin.

Mitä tärkein merkitys tieteelle oli lahjakkaan italialaisen tiedemiehen Galilein (1564—1642) tutkimuksilla. Galilei tutki kapaleen liikkeen lakeja ja pani alulle tieteellisen mekaniikan.

V. 1607 keksittiin Hollannissa kaukoputki. Galilei sai siitä tiedon kuvauksien perusteella ja teki itse kaukoputken, joka suurensi 30 kertaa. Galilein silmissä taivas näkyi uudenlaisena. Hän kuvasi muutamia havaintojaan kirjassaan «Tähtien lähetit», ja hänen hämmästyneet aikalaisensa lausuivat: «Kuten Kolumbus löysi uuden maanosan, niin Galilei on löytänyt uuden maailmankaikkeuden.»

Galilei kannatti Kopernicuksen oppia, vaikkakaan ei julkisesti. Siinä oli inkvisition mielestä kuitenkin tarpeeksi syytä vangita ja heittää vankilaan seitsemänkymmenvuotias suuri oppinut. Polvillan seisten tehty julkinen kieltäytyminen «harhaopeistaan» sekä

«katumislupaus» palautti Galileille vapauden, vaikka ei lähimainkaan täydellisen.

Uusi maailman-
katsomus.
Bacon.
Papit koettivat kaikin voimin tukahduttaa nuoren edistyksellisen tieteen ja filosofian taimet. Mutta feodaaliset suhteet murskaava porvariston kasvu teki tietä uudelle maailmankatsomukselle. Sen huomattuin edustaja on englantilainen Francis Bacon (1561—1626), jota pidetään materialismin varsinaisena perustajana. Bacon todisti, että tieteen on perustuttava materialisen (aineellisen) maailman, tutkimiseen, luonnon tutkimiseen.

Vesalius.
Harvey.
XVI—XVII vuosisadoilla ihmisen anatomian ja fysiologian alalla päästiin suuriin saavutuksiin. Tieteellisen anatomian perustanlaskijana oli alankomaalainen Andreas Vesalius (1514—1564).

Tieteellisen fysiologian loi englantilainen lääkäri Harvey (1578—1657). Hän oli ensimmäinen, joka sai selville ja tutki tarkoin verenkierron. Harvey korosti sitä, että hän teki havaintonsa «lukuisien ruumiinavausten avulla ja tosiseikkojen pohjalla eikä toisten kirjoittamien kirjojen lukemisen avulla.»

Descartes.
Leibniz.
Newton.
Nopeasti kehittyvä tekniikka tarvitsi perustakseen mekaniikkaa sekä fysiikkaa. Ne puolestaan, rinnan tähtitieteen ja maantiedon kanssa, vaativat matemaattisia tietoja. Sen jo aikoinaan osoitti lahjakas

Leonardo da Vinci. Leonardo teki tärkeitä havaintoja mekaniikan sekä valo-opin alalla. XVII vuosisadan alkupuoliskolla ranskalainen ajattelija ja tiedemies René Descartes (1596—1650) rikastutti matematiikkaa laatimalla analyyttisen geometrian.

XVII ja XVIII vuosisatojen vaihteessa fyysis-matemaattinen tiede kehittyi huomattavasti. Sen edistys liittyi Leibnizin tutkimuksiin Saksassa ja Newtonin tutkimuksiin Englannissa.

Filosofi ja tiedemies Leibniz hämmästyttää meitä harvinaisella monipuolisuudellaan. Hän on filosofi, historioitsija, diplomaatti, luonnontutkija, insinööri, lakimies sekä kielitieteilijä ja pedagogi. Geologian alalla hän kirjoitti esityksen maapallon esihistoriasta sekä suoritti joukon muita arvokkaita tutkimuksia. Samalla hän yhdisti geologian käytännölliseen vuorityöhön. Leibniz keksi laskukoneen ja kehitti ajatusta vedenalaisen veneen rakentamisesta.

Leibnizin tärkeimpiä tieteellisiä saavutuksia matematiikan alalla on oppi äärettömän pienistä suureista — differentiaali ja integraalilaskenta. Tämä oppi muodostaa nykyisen korkeamman matematiikan perustan.

Differentiaali- ja integraalilaskennon keksimisen kunniasta kilvoitteli Leibnizin kanssa myös kuuluisa englantilainen matemaatikko ja fysiikko Isaac Newton (1642—1727).

Tässä kiistassa olivat molemmat sikäli oikeassa, että äärettömän pienien suureiden analyysin molemmat keksivät melkein samanaikaisesti toisistaan riippumatta. Mutta Newtonin merkitys tieteessä ei rajoitu ainoastaan tähän havaintoon.

V. 1687 ilmestyi Newtonin tunnettu teos «Luonnon filosofian matemaattiset periaatteet». Siinä Newton perustelee kappaleiden liikunnan tärkeimmät lait laskien siten perustuksen tieteelliselle mekaniikalle. Hän päätti sen, minkä Leonardo da Vinci oli viitoittanut ja Galilei aloittanut.

Hän täydensi myöskin Keplerin keksintöä. Kepler esitti kierto-
tähtien liikunnan lain. Mutta mikä voima pakottaa taivaankappaleet liikkumaan? Kysymykseen vastaa Newtonin keksimä maailmankaikkeuden vetovoima. Vetovoimalaki selvitti sekä yhdisti yhtenäiseksi systeemiksi mitä monimutkaisimman «taivaan mekaniikan».

Uuden tieteen
taistelu kirkkoa
sekä skolastiikka
vastaan.

Kyseessäolevalla aikakaudella kirkko oli voimakkaana jarruna tieteen kehitykselle. Kirkollinen taantumus taisteli kauan ja päättävästi uutta tiedettä vastaan, joka perustui kokeisiin ja järkeen. Taantumus ei kuitenkaan voinut pysähdyttää tieteen kehitystä.

Kirkon ja tieteen välinen taistelu heijasti aikansa eläneen feodalismia ja siihen aikaan edistyksellisen porvariston kesken käytyä taistelua. Voittonsa jälkeen porvaristo itse kuitenkin teki liiton kirkon kanssa pettääkseen riistämäänsä kansanjoukkoja sekä pitääkseen ne vallassaan.

NELJÄS OSA UUDEN AJAN ALKU

XXXII LUKU.

ENGLANNIN VALLANKUMOUS.

Englannin porvarillisesta vallankumouksesta (1640—1660) alkaa ihmiskunnan historiassa uusi ajanjakso, uusi aika. Se kestää v. 1917 tapahtuneeseen Suureen Lokakuun sosialistiseen vallankumoukseen saakka. Eroitukseksi keskiajasta, jolloin vallitsevana oli feodaalinen järjestelmä, on uudella ajalla vallitsevana kapitalistinen järjestelmä, joka perustuu palkkatyöläisten riistoon. Tällainen järjestelmä muodostui ensimmäisenä Hollantiin ja Englantiin. Mutta XVII—XVIII vuosisadalla oli Euroopassa vielä paljon valtioita, joissa säilyi feodaalinen järjestelmä (Ranska, Itävalta, Preussi y. m.).

Kapitalistinen järjestelmä lujittui lopullisesti Länsi-Eurooppaan Ranskan porvarillisen vallankumouksen aikoina, XVIII vuosisadan lopulla.

1. §. Englanti vallankumouksen aattona.

Kuningasvalta
ja parlamentti.

XVI vuosisadan loppuun mennessä oli Englannin porvaristo ja uusi aatelisto siinä määrin rikastunut ja lujittunut, ettei se enää kaivannut voimakkaan kuningasvallan holhousa. Samalla kuitenkin Englannin kuninkaatt luulivat voivansa edelleenkin hallita yhtä rajoittamat-

tomasti kuin Ranskan tahi Espanjan kuninkaat. Mutta Englannin kuninkaita kahlehti parlamentti. Siihen valitut porvariston ja uuden aateliston edustajat halusivat hallita maata ja johtaa ulkopolitiikkaa omalla tavallaan. He halusivat, että kuningas alistuisi parlamentin tahtoon. Siitä syttyikin porvariston ja kuninkaan välinen taistelu vallasta.

Parlamentin ja kuningasvallan keskeisiä yhteenottoja tapahtui jo kuningatar Elisabetin aikana kärjistyen erikoisesti hänen seuraajiansa hallitessa.

Stuartit. Elisabetin kuollessa sammui Tudorien hallitsijasuku. Englannin valtaistuimelle nousi Skotlannin kuningas Jaakko I Stuart (1603—1625).

Taitamaton ja lörpöttelevä Jaakko Stuart mielellään jutteli rajoittamattomasta kuningasvallasta ja kateudella piti silmällä Euroopan voimakkaita yksinvaltiaita. Hän lisäsi puritaanien vainoa, jotka olivat kuninkaan absoluuttisen vallan vastustajia. Useat parlamentin alahuoneen jäsenistä olivat puritaaneja ja esiintyivät hallituksen kirkollista politiikkaa vastaan.

Kuninkaan ja parlamentin välit kärjistyivät vuosi vuodelta. Varsinkin kuninkaallisen hallituksen finanssipolitiikka herätti suurta tyytymättömyyttä parlamentissa. Parlamentti kieltäytyi hyväksymästä uusia veroja.

Jaakon seuraajan Kaarle I:n aikana (1625—1649) kuninkaan ja parlamentin välinen taistelu kärjistyi äärimmilleen. Useiden yhteenottojen jälkeen kuningas v. 1629 laski parlamentin hajalle ja 11 vuotta hallitsi itsenäisesti.

Hallitseminen ilman parlamenttia. Kuninkaan lähin neuvonantaja oli kreivi Strafford. Hän ehdotti toimitettavaksi «murroksen» ja armotta vainoamaan kuninkaan vihollisia. Straffordin kanssa samaa mieltä oli Canterburyn arkkipiispa Laud. Hänen aikanaan vankilat täyttyivät puritaaneista, joita tuomittiin ruuskittaviksi, merkittiin poltinraudalla, heiltä revittiin sieraimet ja leikeltiin korvat.

Hallitus määräsi yhä uusia veroja kutsumatta parlamenttia koolle. Kansa alkoi napista.

V. 1637 puhkesi kapina Skotlannissa. Skotlanti oli köyhää ja harvaanasuttua maata. Skotlannin pohjoisten vuoristoseutujen asukkaat harjoittivat karjanhoitoa ja metsästystä. Vuoristoseudulla oli vielä säilynyt sukujärjestelmä. Suuret laajentuneet suvut, n.s. klaanit, olivat suvun vanhimpien johtamia ja pysyttelivät valtakunnasta riippumattomina. Skotlannin eteläosassa, laaksoseuduilla, oli laajoja ja hyvin viljeltyjä peltoja, tiheä asutus sekä enemmän kaupunkoja.

Skotlannissa tapahtui jo XVI vuosisadalla uskonpuhdistus ja valtion uskonnoksi tuli presbyteriläisyys (calvinilaisuus).

Stuartit olivat samanaikaisesti sekä Englannin että Skotlannin kuninkaita. Kaarle I pyrki juurruttamaan Skotlantiin Englannissa vallitsevaa yksinvaltiutta sekä otti käytäntöön anglikaaniset

kirkonmenot. Skotlantilaiset nousivat kapinaan. Heillä oli hyvä sotajoukko, sillä monet skotlantilaisista olivat palvelleet muiden maiden palkkasoturijoukoissa ja saaneet hyvän sotilaallisen koulutuksen. Skotlantilaiset valloittivat pohjois-Englannin. Kaarlella ei ollut varoja, ja hänen täytyi kutsua parlamentti koolle.

2. §. Vallankumouksen alku.

Pitkä parlamentti. Parlamentti kokoontui marraskuun 3 p:nä v. 1640. Parlamentti käytti hyväkseen skotlantilaisten voittoja sekä kuninkaan vaikeaa asemaa ja esitti voimaperäisesti vaatimuksiaan, joita Lontoon väestökin kannatti. Talojen seinille ilmaantui vallankumouksellisia julistuksia. Hallitus säikähti kovasti.

Kuningas ei uskaltanut hajoittaa parlamenttia ja oli pakoitettu tekemään myönnytyksiä. Parlamentti (jota nimitettiin «Pitkäksi parlamentiksi») ei hajaantunut 12 vuoteen.

Tuntien voimansa Pitkä parlamentti vaati Straffordin vangitsemista ja syytti häntä valtiopetoksesta. Kuningas ja ylähuone pitivät Straffordin puolta. Asiaan sekaantui nyt kuitenkin kansa, joka piti Straffordia pääsyyllisenä onnettomuuksiinsa. Kansa järjesti mellakoita parlamentin ja kuninkaan hovin edustalla. Parlamentti julisti Straffordin petturiksi ja kuninkaan oli vahvistettava suosikkinsa kuolemantuomio.

Samaten mestattiin toinenkin kuninkaan läheinen neuvonantaja, arkkipiispa Laud.

Parlamentti päätti, ettei ilman sen suostumusta voida määrätä eikä kerätä yhtään uutta veroa. Samaten päätettiin, että nykyinen parlamentti voidaan laskea hajalle vain sen omalla päätöksellä.

Samoihin aikoihin maaseudulla puhkesi talonpoikain levottomuuksia. Talonpojat rikkoivat aitoja ja kieltäytyivät maksamasta vuokraa tilanomistajille. Parlamentissa alkoi hajaannus. Kansan liikkeen pelosta monet edustajista pyrkivät hallituksen kanssa sovintoon, mutta enemmistö tahtoi ensin vaatia kuninkaalta määrättyjä myönnytyksiä. Kuningas halusi käyttää parlamentin eripuraisuutta hyväkseen. Hovissa valmistauduttiin vastavallankumoukselliseen vallankaappaukseen. Kaupunkiin saapui maakunnista kuninkaalle uskollisia aatelisia. Mieliala Lontoossa oli levoton. Parlamentin ja kuninkaan palatsin lähikaduilla ja aukioilla sattui yhteenottoja upseerien ja kansan välillä sekä kuninkaan kannattajien, kavaljeerien ja puritaanien eli keropäiden (nimitys johtuu siitä, että puritaaneilla oli lyhyt tukka) välillä.

Kuningas ryhtyi päättäviin toimenpiteisiin. Hän vaati alahuonetta luovuttamaan vastustusryhmän johtajat. Parlamentti kieltäytyi. Silloin kuningas saapui parlamenttiin aseistetun joukon kanssa. Vastustusryhmän johtajat ennättivät kuitenkin piiloutua Cityyn (Lontoon keskus, jossa kauppa- ja pankkikonttorit sijaitsevat).

Lontoossa vallitsi voimakas mieltenkuuhu. Kiihoittunut väkijoukko täytti kadut ja monilla oli aseet mukanaan.

Silloin kuningas poistui Lontoosta maan pohjoisosaan, jossa feodaalinen järjestelmä oli luja ja missä hänellä oli paljon kannattajia. Parlamentti ryhtyi myöskin valmistautumaan taisteluun järjestäen armeijaa.

Elokuussa v. 1642 kuningas julisti sodan parlamentille.

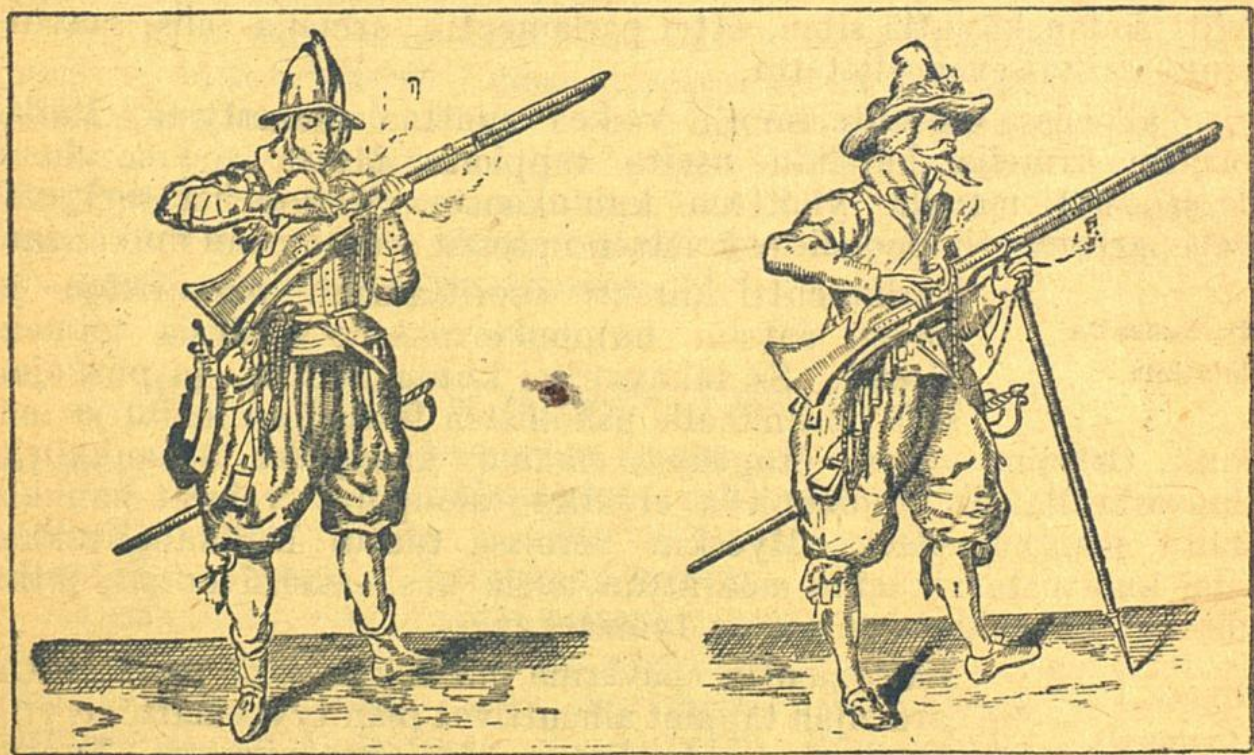
3. §. Kansalaissota.

Maa jakaantui kahteen vihamieliseen leiriin — kuninkaan puolalaisiin ja parlamentin kannattajiin. Kuninkaan puolella oli takapajuinen feodaalinen aatelisto ja myöskin anglikaanisen kirkon papisto. Sodan alussa onnistui kuninkaan valloittaa suurin osa maasta. Kuninkaan hallussa oli koko Pohjoisosa, suurin osa läntisistä kreivikunnista ja muutamia kreivikuntia maan keskiosassa.

Mutta ne olivat etupäässä takapajuisia ja köyhiä seutuja. Varakas ja tiheään asutettu kaakkois-Englanti sekä pohjois-Englannin teollisuusalueet ja eräät keski-Englannin seudut kannattivat parlamenttia.

Sitä kannattivat myöskin kaikki satama- sekä kauppa- ja teollisuuskaupungit. Erikoisen suuri merkitys oli Lontoolla. Pankkiirit, rikkaat kauppiat ja Lontoon City olivat parlamentin puolella ja olivat valmiit auttamaan sitä rahallisesti.

Mutta parlamentin kannattajien keskuudessa ei ollut yksimielisyyttä. Parlamentin johtava puolue oli presbyteriaanien (calvini-

Kaarle I sotajoukon jalkaväkisotilaita.

Oliver Cromwell.

laisten) puolue. Siihen kuului rikkaita kauppiaita, pankkiireja sekä uuteen aatelin kuuluvia suurmaanomistajia. He pelkäsivät kansanjoukkoja ja halusivat varmistaa parlamentille ne oikeudet, jotka se oli vallannut vallankumouksen alkuvuosina. Näillä ehdoilla he olivat valmiit tekemään sovinnon kuninkaan kanssa. Parlamentin puolella olivat myöskin *independetit*, joihin kuului keskiporvaristo, keski- ja alempi uusi aateli. Heihin liittyivät myöskin varakkaat talonpojat, pienkauppiat ja käsityöläiset. Alussa parlamenttia kannattivat myöskin talonpojat, käsityöläisoppilaat ja kisällit, merimiehet, maaseutu- ja kaupunkiproletariaatti. Nämä olivat-

kin väestön vallankumouksellisimpia ryhmiä antaen liikkeelle vallankumouksellisen hengen ja päättäväisyyden.

Parlamentilla oli suuremmat voimat kuin kuninkaalla. Mutta parlamentin johtava *presbyterinen* puolue, joka oli uuden suuraateliston ja porvariston puolue, johti taistelua veltosti ja yritti salaa sopia kuninkaan kanssa voidakseen sitten tukahduttaa kohonneen vallankumousaallon. Parlamentin armeijan ylipäällikkö Lordi Essex, joka oli yksi Englannin rikkaimpia maanomistajia, johti sodan käyntiä siten, ettei parlamentin armeija olisi saavuttanut ratkaisevaa yliotetta.

Tällaisissa olosuhteissa oli vaikea odottaa menestystä. Parlamentin armeija kärsikin useita tappioita. Mutta sodan alussa se saavutti merellä yliotteen kuninkaasta. Merimiehet siirtyivät heti parlamentin puolelle pakoittaen upseerit seuraamaan mukanaan.

Parlamentin toiminta.

Parlamentti kiirehti suorittamaan porvariston ja uuden aatelin huippukerrokselle edullisia toimenpiteitä. Se takavarikoi kuninkaallisia ja piispojen sekä kuninkaalle uskollisten feodaalien maita ja möi niitä. Ostajina olivat etupäässä rikkaat kauppiaat ja pankkiirit. Suurostajilla oli etuoikeuksia eivätkä talonpojat voineet hankkia näitä maita itselleen. Myöskin veroissa tuntui luokkapolitiikka, sillä kulutustarvikkeille määrättiin uusia n. s. «aksiisiveroja», jotka raskaana taakkana painoivat työtätekeviä.

Oliver Cromwell.

Parlamentin epävarma politiikka sekä parlamentin armeijan tappiot aiheuttivat pian tyytymättömyyttä Englannin yhteiskunnan laajoissa piireissä. Tyytymättömät ryhmittyvät *independenttien* puolueen ympär-

rille, jonka yhtenä johtajana oli Englannin vallankumouksen huomattavin toimihenkilö Oliver Cromwell.

Cromwell oli syntynyt v. 1599 alempaan aatelistoon kuuluvassa perheessä. V. 1640 hänet valittiin parlamenttiin. Cromwell kohosi pian maineeseen taitavana armeijan järjestäjänä. Hänen muodostamassaan ratsujoukossa oli luja vallankumouksellinen kuri. Cromwell kokosi sotajoukkonsa käsityöläisistä ja talonpojista. Hänen «rautakyljiksi» nimitetyt sotilaansa saavuttivat heinäkuussa v. 1644 Marston Moorin luona ensimmäisen voittonsa taistelussa «kavalleereja» vastaan.

Tämän voiton jälkeen tuli Cromwellin nimi kuuluisaksi. Vuoden 1644 lopulla Cromwell vaati päättävästi armeijan täydellistä uudistusta.

Armeijan uudesti-järjestely vuonna 1645. Tammikuussa 1645 asetettiin armeijan johtoon nuori kenraali lordi Ferdax ja hänen sijaisekseen määrättiin Cromwell.

Uudestijärjestettyä armeijaa nimitettiin «uusityypiseksi armeijaksi». Sen perusjoukon muodostivat talonpoikaisto sekä käsityöläiset. Alempina komentajina oli myöskin paljon talonpoikia ja käsityöläisiä. Useimmat heistä kohosivat korkeimpiinkin arvoihin. Korkein päällystö oli etupäässä keski- ja alempaa aatelistoa ja keskiporvaristoa.

Uuden armeijan johto oli keskitettyä. Armeijalle maksettiin säännöllisesti palkkaa ja sen varustelua parannettiin. Pystytettiin rautainen kuri. Armeijasta tuli vallankumouksen perusvoima maassa. Cromwellin sotilaat olivat enimmäkseen jämeriä ja vakavia miehiä, jotka lujasti uskoivat ajamansa asian oikeuteen ja varmaan voittoon. «Luota jumalaan ja pidä ruuti kuivana», — oli Cromwellin armeijan tunnus.

Muutokset armeijassa saivat heti aikaan loistavia tuloksia. Heinäkuussa v. 1645 Cromwell tuhosi Nasebyn luona kuninkaan joukot. Saaliiksi saatiin 5 tuh. vankia, koko tykistö ja paljon ammuksia. Nasebyn taistelun jälkeen kuninkaan asema huononi suuresti. Kärsittyään vielä muutamia tappioita hän pakeni Skotlantiin. Tammikuussa v. 1647 skotlantilaiset luovuttivat kuninkaan 400 tuhannesta punnasta englantilaisille.

4. §. Levellersit ja «grandit». Toinen kansalaissota.

Levellersit. Presbyteri-puolue ja sen johtama parlamentti pitivät vallankumousta päättyneenä, sillä kuninkaan yksinvalta oli murskattu ja valta oli parlamentilla. Nyt oli vielä neuvoteltava vangitun kuninkaan kanssa.

Kansanjoukot ymmärsivät kuitenkin toisin vallankumouksen. Ne odottivat taloudellisen asemansa parannusta ja vaativat poliittisten oikeuksien laajentamista sekä suurempaa uskonnollista vapautta. Parlamentti ei kuitenkaan aikonutkaan siinä suhteessa mitään tehdä. Kansanjoukoissa alkoikin tämän johdosta kasvaa vällan-

Cromwellin soturit sotaretkellä.

kumouksellinen mieliala. Ne alkoivat kuunnella n.s. levellersien (sananomukaisesti «tasoittajien») puheita. Levellersien etevin johtaja oli John Lilburne (1618—1657), joka oli rohkea agitaattori ja poliittinen taistelija ja oli useamman kerran istunut vankilassa vakauksiansa tähden.

Uuteen, levellersien puoleeseen kuului etupäässä talonpoikia ja käsityöläisiä. He vaativat yleistä äänioikeutta, kuningasvallan lakkauttamista ja «aidattujen» maiden palauttamista talonpojille.

Vallankumouksellinen liike armeijassa.

Armeijan kerrostuminen.

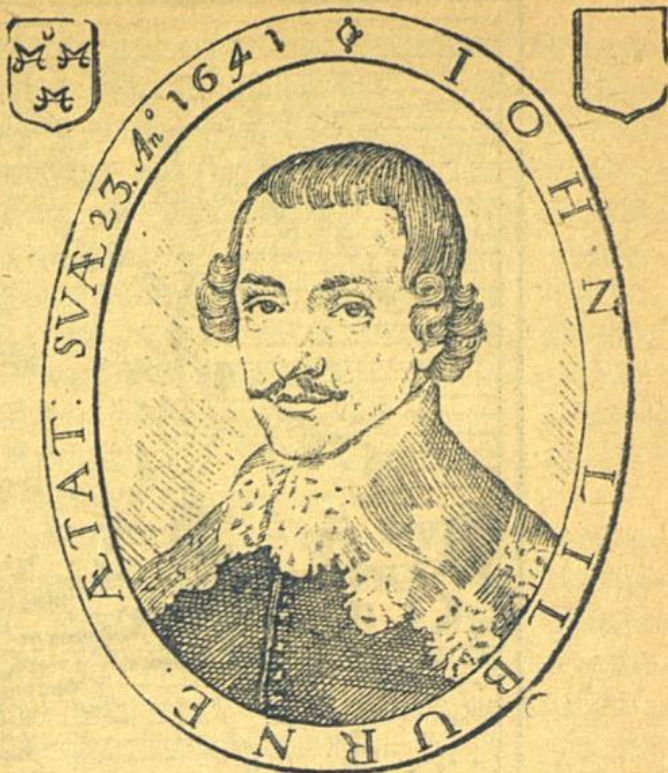
Cromwellin armeijan sotilaat asettuivat myös levellersien puolelle, ja armeijasta tuli vallankumouksellisen propagandan keskus. Silloin presbyteriparlamentti tah-

toi laskea armeijan hajalle sillä verukkeella, että sota on loppunut. Päätös aiheutti armeijassa suurta kiihtymystä. Rykmentit valitsivat edustajiaan, «agitaattoreita», jotka muodostivat sotilaiden edustajien neuvostoja. Armeija ei halunnut hajaantua, vaan vaati «grandeilta» (siten nimittivät sotilaat pilkaten independentteihin kuuluvaa armeijan ylempää päällystä) päättäviä toimenpiteitä.

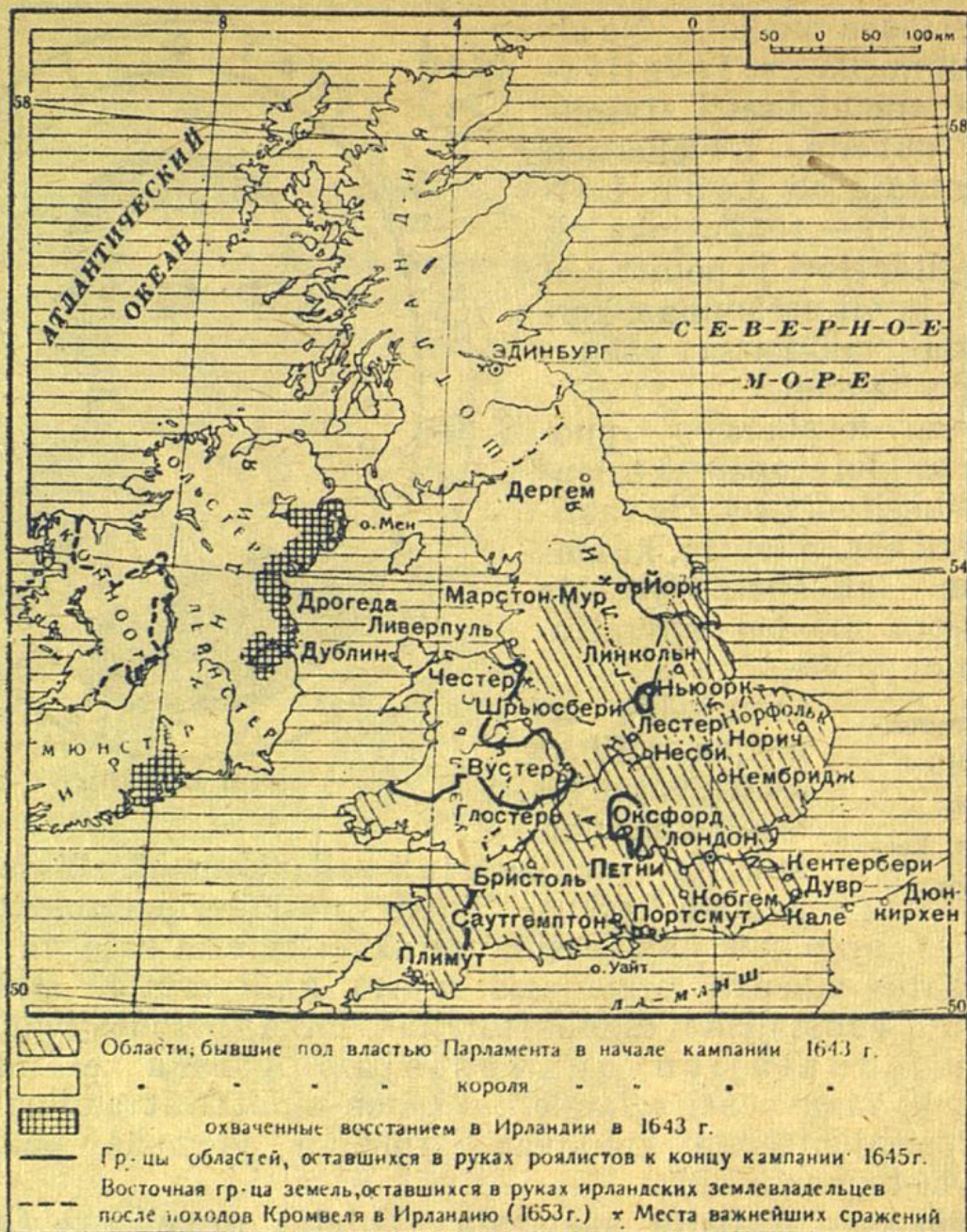
Estääkseen sotilaita saamasta yliotetta armeijassa Cromwell perusti sotilaiden edustajien neuvostojen asemesta Yleisarmeijalaisen neuvoston, johon kuului ylin päällystö sekä upseerien ja sotamiesten edustajia (kumpiakin kaksi kustakin rykmentistä). Näin sotilaiden järjestö joutui «grandien» silmälläpidon alaiseksi. Tämän jälkeen armeija miehitti Lontoon ja tosiasiaassa anasti vallan.

Nyt oli armeijan tehtävänä muodostaa Englantiin uusi valtiomuoto. Armeijassa oli kaksi ryhmää: independenttiupseerit ja levellersien aatteita kannattavat sotilaat. Molemmat ryhmät ymmärsivät vallankumouksen päämäärän omalla tavallaan.

Marraskuussa v. 1647 kokoontui eräässä Lontoon esikaupungissa Putneyssä «Yleisarmeijalainen neuvosto», missä «grandit» ja levellersit kohtasivat toisensa. Neuvosto ei päässyt lopulliseen päätökseen. Levellersit vaativat yleistä äänioikeutta, mutta pieninä yksityisomistajina he pitivät mahdollisena äänioikeuden riistämistä työläisiltä ja palvelijoilta. «Grandit» vaativat omaisuus-sensusta parlamenttivaaleihin osallistujilta, sillä he pelkäsivät

John Lilburne.

Englannin porvarillinen vallankumous.

yleistä äänioikeutta. «Omistamattomat tulevat valitsemaankin omistamattomia», selitti eräs eversti, «ja he tulevat olemaan enemistönä. He voivat laillisin perustein rikkoa omistusoikeuden julkaisemalla asetuksen omaisuuden tasajaosta». Grandit ja levellersit eivät päässeet yhteiseen sopimukseen. Silloin alkoivat levellersitotilaat rykmenteissä kapinoida. Cromwell sai kapinat tukahdutettua. Yleisarmeijalainen neuvosto hajoitettiin, ja sen tilalle tuli Upseerien neuvosto.

Toinen kansalais-sota ja tasavallan muodostaminen.

Armeijassa syntyneitä selkkauksia käytti vastavallankumous pian hyväkseen. Presbyteriläiset yhdistyivät rojalisteihin (kuningasmielisiin). Keväällä v. 1648 vastavallankumoukselliset esiintyivät julkisesti. Kapinan järjestelyyn osallistui vankeudesta paennut kunin-

gas. Hänen onnistui sopia Skotlannin kanssa. Useilla seuduilla puhkesi rojalistien kapinoita. Skotlantilainen armeija kulki jälleen Englannin rajan yli, ei kuningasta vastaan, vaan hänen avukseen. Vastavallankumouksellisten toiminta sai armeijan tiivistämään rivinsä. Cromwellin armeija tuhosi skotlantilaiset ja tukahdutti rojalistien kapinan. Kuningas vangittiin. Armeija miehitti toistamiseen Lontoon. Parlamentin rakennuksen piiritti eversti Priden johtama sotilasosasto. Everstillä oli kädessään presbyteriläisten edustajien luettelo. Toista sataa heistä karkoitettiin parlamentista.

Priden suorittaman puhdistuksen («Priden puhdistus») jälkeen jäi parlamenttiin ainoastaan independentti-edustajia, jotka alistuivat kaikessa armeijan päällikköjen määräyksiin.

Englannin kansanjoukot olivat kiihdyksissään vastavallankumouksellisten kapinasta ja kuninkaan osuudesta siinä. Parlamenttiin saapui lukuisia anomuksia, joissa vaadittiin «pääsyyllisen», kuninkaan pikaista tuomitsemista. Alahuone muodosti «korkeimman oikeuden», jonka päätöksen perusteella valtiopetoksesta tuomittu kuningas mestattiin tammikuun 30 päivänä v. 1649.

Englanti julistettiin tasavallaksi, jota hallitsivat parlamentti ja sen nimittämät ministerit «ilman kuningasta ja ylähuonetta».

5. §. Tasavalta ja protektoraatti.

**Englannin
tasavalta.**

Englannin talous joutui kansalaissodan aikana rappiolle. Muutamat katovuodet saivat aikaan nälänhädän. Kulkutaudit pääsivät leviämään. Elämä oli käynyt kalliiksi, mutta työpalkat pysyivät ennallaan. Tämän lisäksi hallitus alinomaa kohotti veroja. Vielä äskettäin kukoistanut teollisuus lamaantui markkinoiden supistumisen johdosta. Sisämarkkinat olivat sodan lamauttamat ja ulkomarkkinat suljetut, sillä useimmat Euroopan maat kieltäytyivät tunnustamasta Englannin tasavaltajärjestelmää.

Skotlannissa ja Irlannissa oli vielä vaarallisempi tilanne. Skotlanti oli koko ajan ollut presbyteriläisten tukena. Näiden avoimesti asetuttua kuninkaan puolelle muodostui Skotlantiin rojalistisen vastavallankumouksen päämaja. Kaarle I:n mestauksen jälkeen Skotlannin kuninkaaksi tunnustettiin hänen poikansa Kaarle II. Skotlannissa varustettiin armeijaa hyökkäystä varten Englantiin. Irlanti, jossa jo v. 1641 oli alkanut kapina, eroittautui nyt kokonaan Englannista.

Diggersit.

Talouden rappiotila, puute, nälkä ja kulkutaudit kärjistiköivät joukkojen tyytymättömyyttä. Maaseudun ja kaupunkien köyhälistöä ei tyydyttänyt levellersien ohjelma, sillä Putneyn neuvottelussa levellersit olivat valmiit riistämään työläisiltä äänioikeuden.

Levellersien puolueessa ilmeni hajaannusta. Heidän keskuudessaan erottautui «todellisten levellersien» eli «diggersien» («kaivajat»)

päätäväisempi virtaus. Diggersit pitivät oikeudenmukaisena, että työtätekevä väestö saisi viljellä yhteisöjen maita maksamatta siitä mitään vuokraa. Muutamissa kylissä diggersit ottivat omavaltaisesti haltuunsa joutomaita ja muokkasivat ne kylvöä varten. Heidät kuitenkin karkoitettiin. Diggersit eivät yrittäneetkään tehdä vastarintaa. He tunnustivat ainoastaan rauhalliset taistelukeinot luottaen enemmän vakuutuksen voimaan. Julistuksissaan diggersit korostivat erikoisesti sitä, että heidän päämääränsä ovat rauhallisia eivätkä he aiokaan vastustaa vallanpitäjiä. Diggersit eivät yleensä esiintyneet maan yksityisomistusta vastaan; he julistivat haluavansa viljellä «yhteiseksi hyväksi» ainoastaan yhteisöjen maita kajoamatta pienomistajien maapalstoihin.

Diggersien katsomuksia on esittänyt Winstenley. Kirjassaan «Lain vapaus» (1652) hän on esittänyt yhteiskunnan uudelleenjärjestelyn laajan suunnitelman. Winstenley piti pahana yksityisomistusta ja siitä johtuvaa omaisuuden epätasaista jakautumista. Hänen mielestään oli kaikkien samalla lailla käytettävä hyväkseen maata ja sen antimia.

Winstenley vakuutti, ettei vallankumous ollut vielä päättynyt ja ettei se ollut antanut mitään «tavallisille ihmisille», vaikka se oli toteutettu heidän avullaan. Winstenley ymmärsi uskonnon taantumuksellisen merkityksen. Hänen sanojensa mukaan uskonto oli valhetta, varkautta ja ryöstöä, se oli ihmisten ahneutta ja väkivaltaa peittävä kaapu, viekkaiden rikkaiden harjoittamaa köyhien pettämistä. Hänen kommunisminsa oli yhtä utopistista kuin Mooren ja Campanellinkin. Hänen aatteillaan maan ja sen antimien tasa-jaosta on hyvin vähän yhteistä meidän maassamme nykyään rakennettavan kommunismin kanssa.

**Irlannin ja
Skotlannin
alistaminen.**

V. 1649 Cromwell lähti kukistamaan Irlannin kapinaa. Hänen itsensä johtama rankaisuretkikunta toimi mitä suurimmalla julmuudella. Valloitetuissa kaupungeissa surmattiin kaikki asukkaat. Säälittä poltettiin asutuksia laajojen seutujen muuttuessa autioiksi erämaiksi. Irlantilaiset taistelivat suurella sankaruudella, ja «vihreän saaren» (kuten Irlantia usein nimitetään) lopullinen alistaminen päättyi vasta v. 1653.

Voittajat anastivat irlantilaisien maat tai siirsivät heidät huonommille ja pienemmille palstoille. Anastetut maat oli määrä jakaa sotilaiden kesken, mutta useat sotilaat möivät osuutensa. Osuuksia ostaneista upseereista ja porvareista tuli suurtilanomistajia, jotka ajattelivat nyt vain vallankumouksen lopettamista eivätkä sen jatkamista. Irlannissa maanostolla rikastuneet englantilaiset tilanomistajat olivat Englannin mitä taantumuksellisimman politiikan tukena. Ryöstetty ja ahdistettu irlantilainen väestö alkoi vihata englantilaisia orjuuttajinaan. Irlannin ryöstö antoi alun irlantilaisien ja englantilaisten väliselle kansallisuusvihalle.

Irlannin jälkeen tuli Skotlannin vuoro. Muutamissa kahakoissa Cromwell tuhosi Kaarle II:n sotajoukot, ja kuningas itse pelastui

pakenemalla. Cromwell antoi ripustaa skotlantilaisen kuningaskruunun hirsipuuhun. V. 1654 säädettiin laki Englannin, Skotlannin ja Irlannin yhdistämisestä yhtenäiseksi valtakunnaksi.

**Tasavallan
ulko- ja
sisäpolitiikka.**

Cromwellin voitot lujittivat tasavallan arvovaltaa. Ulkomaat uudistivat diplomaattiset ja kauppasuhteet Englannin kanssa. Englanti kävi ankaraa taistelua kilpailijoitaan vastaan. V. 1651 julkaistiin «Purjehdussääntö», jonka mukaan Englantiin saivat tuoda ulkomaalaisia tavaroita vain englantilaiset laivat tai sen maan laivat, missä tavarat oli tuotettu. Purjehdussääntö oli tähdätty ensikädessä Englannin tärkeintä kilpailijaa Hollantia vastaan, joka kävi kauppaa etupäässä vierailta tavaroilla. Hollanti ei saanut myöskään käydä kauppaa Englannin amerikkalaisissa siirtomaissa. Hollanti kieltäytyi tunnustamasta purjehdussääntöä, jolloin Englannin ja Hollannin välillä puhkesi sota. Se kesti kaksi vuotta päättyen v. 1654 Englannin täydelliseen voittoon. Hollanti tunnusti purjehdussäännön ja joutui maksamaan sotakorvausta. Englanti uudisti kaupankäynnin siirtomaittensa ja muiden maiden kanssa. Englannin teollisuus alkoi elpyä, ja pian se ylitti vallankumoussodan edellisen tason.

Ulkopolitiikan saavutuksia, vallankumouksellisen liikkeen tukahduttamista ja talouspulan lopettamista porvaristo ja uusi aatelisto pitivät Cromwellin ansiona. Jokaiseen Cromwellin suorittamaan vallan lujittamistoimenpiteeseen porvaristo ja suurin osa tilanomistajista suhtautui myötämielisesti. Monet heistä olivat päässeet maanomistajiksi ainoastaan vallankumouksen avulla. He tunsivat, että Cromwellissa heillä oli suoja kansanliikettä vastaan ja rojalistien yrityksiltä entisen järjestyksen palauttamiseksi.

**Cromwellin
diktatuuri.**

Joulukuun 16 päivänä v. 1653 Cromwell nimitettiin Englannin tasavallan elinikäiseksi lordiprotektoriksi. Hän tukahdutti armotta levellersien liikkeen. Otettiin käytäntöön mitä ankarin sensuuri. Vankilat täyttyivät poliittisista vangeista. Cromwell hyökkäsi rojalistienkin kimppuun, joiden kapinayritykset tukahdutettiin, ja johtajat joutuivat mestauslavalle. Maa jaettiin 10 sotilaspiiriin; niiden johdossa olivat kenraalimajurit, joilla oli laajat poliisivaltuudet.

Cromwell johti ulkopolitiikkaa hyvällä menestyksellä. Lannistettuaan Hollannin hän ryhtyi toimenpiteisiin Espanjaa vastaan. Englantilaisten onnistui Länsi-Intiassa valloittaa espanjalaisilta Jamaikan saari. Teneriffin luona he tuhosivat espanjalaisen laivaston vallaten sen Amerikasta tuoman kulta- ja hopealastin. Merellä saatuja voittoja seurasivat voitot mantereella. Englantilaisten joukot valtasivat Dunkerquin (Dünkirchenin) Espanjan Alankomaissa. Cromwellin «punatakit» saavuttivat pian Euroopan parhaiden sotureiden maineen.

V. 1658 Cromwell kuoli maineensa kukkuloilla.

Cromwell oli nerokas sotapäällikkö ja politikko, joka selviytyi voittajana vaikeimmistakin tilanteista. Vallankumoustaistelussa

karaistuneen armeijansa kanssa hän saavutti useita loistavia voittoja eikä kertaakaan kärsinyt tappiota. Hänen murtumatonta tahtoaan ja järjestelykykyään saa Englannin porvaristo kiittää voitostaan. Hän tukahdutti feodaalisen taantumuksen, lujitti porvariston vallan, ja kohotti Englannin kansainvälisen vaikutusvallan ennenkuulumattoman korkealle.

Cromwellin kuoleman jälkeen valta jäi valitulle upseeriryhmälle. Porvaristo ja uusi aateli vaativat lujaa valtaa, joka olisi varmistanut heidän vallankumouksessa saavuttamansa voitot ja samalla tukahduttanut kaikki kansan liikehtimiset. Porvaristo ja aatelisto piti ainoana ulospääsynä monarkian palauttamista.

Silloin muistettiin mestatun kuninkaan poika Kaarle II Stuart, joka oli paennut Skotlannista. V. 1660 parlamentti päätti, että «hallituksen on kuuluttava kuninkaalle, lordeille ja yhteisöille». Entinen perustuslaki otettiin käytäntöön. Kaarle II julistettiin Englannin kuninkaaksi. Tätä kuningasvallan palauttamista nimettiin «restauratioksi».

Englannin porvarillinen vallankumous oli päättynyt. Samoin kuin Alankomaissa, niin Englannissakin työtätekevät joukot — talonpojat, käsityöläiset ja työläiset — kantoivat hartioillaan vallankumouksen taakan. Mutta vallankumouksen saavutuksista nauttivat vain porvaristo ja uusi aatelisto.

XXXIII LUKU.

ABSOLUUTTINEN MONARKIA RANSKASSA.

1. §. Ludvik XIV absolutismi.

Ludvik XIV. Kardinaali Mazarinin kuoltua (1661) Ludvik XIV alkoi itse hallita valtakuntaansa. Hänen pitkä hallituskautensa (vuoteen 1715) oli Ranskan absoluuttisen monarkian korkein kukoistuskausi, mutta samalla sen rappeutumisen alku.

Ludvik XIV ei epäillytkään, etteikö hänen valtansa olisi ollut jumalan antama ja kenestäkään riippumaton. Hän oli luonnonlahjoiltaan keskinkertainen, itsevarma, kylmä ja kovasydäminen egoisti. Hän ajattelikin, että valtio on olemassa häntä varten eikä hän valtiota varten. «Jumalan tahto on, että jokainen alamaiseksi syntynyt tottelee harkitsematta», — kirjoitti hän. Ludvik XIV kerrotaan lausuneen seuraavat sanat: «Valtio olen minä.» Imartelijat nimittivät häntä «aurinko-kuninkaaksi».

Ludvik XIV hovi oli Ranskan keskus ja sen todellinen hallitus. Hovin tyhjäntoimittajain loistavan seurueen ympäröimänä kuningas teki mitä tärkeimpiä päätöksiä, joista sitten tuli lakeja.

Ludvik XIV:ttä eivät hänen edeltäjäinsä rakennuttamat palatsit tyydyttäneet, ja hän rakennutti itselleen uuden palatsin Versaillesiin, noin 18 kilometrin päähän Pariisista. Versaillesin palatsin, sen ihmeellisten puistojen ja suihkukaivojen rakennuksilla työsken-

Ludvik XIV.

Colbert.

teli kymmenien vuosien aikana kymmeniä tuhansia työläisiä. Näihin rakennustöihin kulutettiin suunnaton määrä varoja.

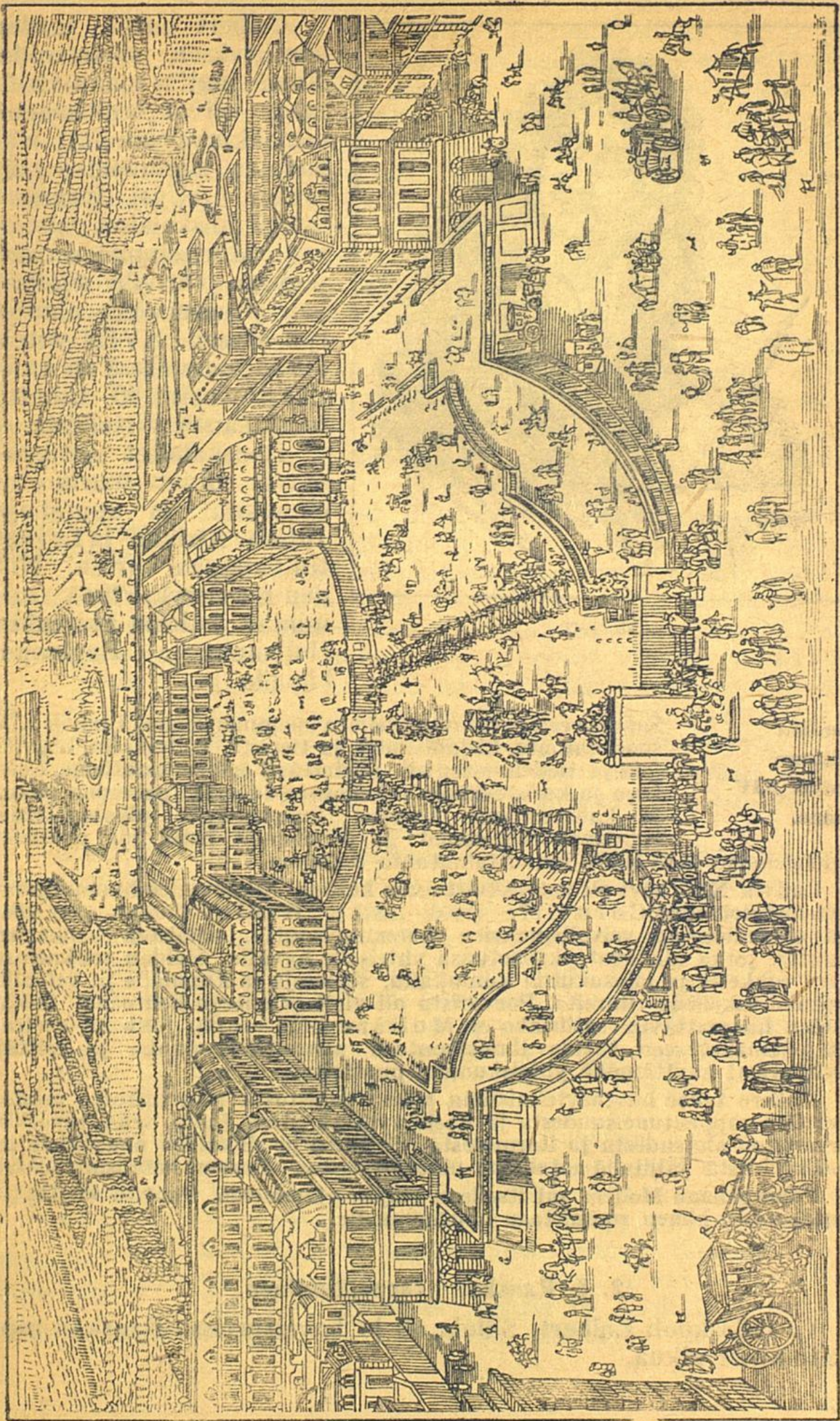
Absolutismin Koko tähän
talouspolitiikka. ylellisyyteen,
Merkantilismi. kuninkaan
kunnian ja maineen nimessä käytyihin kalliisiin sotiin ja hoviväen lahjoihin tuhlatiin suunnattomia varoja. Niiden saantia varten piti kohottaa veroja, jotka olivat raskaana taakkana työtekevien hartioilla. Nämäkään varat eivät riittäneet. Kuningasvalta etsi uusia tulolähteitä teollisuuden ja kaupan kehityksestä.

Siellä, missä kauppa ja teollisuus olivat kehittyneempiä ja missä oli rikasta por-

varistoa, voitiin saada suurempia tuloja aatelismonarkian menojen korvaamiseksi. Aatelisten kuninkaan Ludvik XIV oikeana kätenä oli porvarissyntyinen Colbert. Hän johti valtakunnan rahasioita (hän oli «finanssien pää-kontrollööri»). Hänen huolenaan oli Ranskan kaupan ja teollisuuden kehittäminen, jotta kuninkaallisen rahaston tulot lisääntyisivät.

Colbert oli sitä mieltä, että valtio rikastuu vasta sitten, kun se myy enemmän kuin ostaa. Siksi hän auttoi teollisuutta, huolehti uusien manufaktuurien perustamisesta, kutsui ja houkutteli tai avaimestareita ulkomailta, antoi lainoja kauppiaille ja teollisuudenharjoittajille ja perusti kauppaseuroja. Poliitiikkaa, jonka pyrkimyksenä on tavarain viennin kohottaminen tuontia suuremmaksi maan kultavarastojen kartuttamiseksi, sanotaan merkantilismiksi. Colbert päätti, että kauppakilpailijat on voitettava asevoimin. Hän pyrki murskaamaan Euroopan siihen aikaan rikkaimman kauppavaltion Hollannin. Siksi hän kannattikin kuninkaansa sotaista politiikkaa säästämättä varoja armeijan järjestämiseen.

Ranskan armeijassa oli puoli miljoonaa sotilasta. Se oli Euroopan suurin armeija. Ludvik XIV oli Euroopan mahtavin hallitsija. Käyttäen hyväkseen Saksan keisarikunnan heikkoutta ja hajanaisuutta hän valtasi ja liitti valtakuntaansa Saksan raja-alueita. V. 1681 hän miehitti ilman mitään syytä Strassburgin kaupungin. Hän valloitti myös Espanjalle kuuluneen Franche Comtén maakunnan, kärsien kuitenkin Hollantia vastaan sotiessaan tappion. Sodat kävivät hyvin kalliiksi ja köyhdyttivät Ranskaa.

Versailles.

Molière.

Colbert antoi suuren merkityksen siirtomaille. Niistä saatiin raaka-aineita, ne olivat teollisuuden menekkimarkkinoita. Kanadassa sijainneiden asutusten («Uusi Ranska») lisäksi ranskalaiset valtasivat Mississippijoen alajuoksun varrella sijaitsevan «Luisianaksi» nimetyn alueen. XVIII vuosisadan puolivälissä oli Amerikassa noin 80 tuhatta ranskalaista siirtolaista.

Ranskalaiset kauppaseurat saivat suuria etuoikeuksia ja apurahoja Intian, Afrikan ja Levantin kauppaa varten. Niiden menestyksellistä toimintaa häiritsi kuitenkin Hollannin ja Englannin kilpailu.

**Ranskan
kulttuuri
Ludvik XIV
aikana.**

Saadakseen hallituskaudelleen enemmän loistoa Ludvik XIV suosi taiteita, kirjallisuutta ja tieteitä. Taiteilijain, kirjailijain ja tiedemiesten oli ylistettävä hänen mahtiaan. Loistava ja koristeellinen rakennustaide sekä palatsien uhkea ja kallisarvoinen sisustus ihmetyttivät ulkomaalaisia. Euroopan suuremmat ja pienemmät hallitsijat pyrkivät jäljittelemään tätä heille saavuttamatonta esikuvaa.

Ludvik XIV hovi oli aateliskulttuurin keskus. Aikakauden huomattavat näytelmäkirjailijat Corneille (1606—1684) ja Racine (1639—1699) ylistivät tragedioissaan velvollisuuksien suuremmoisuutta, sellaisten sankarien uljuutta, jotka alistavat yksilöetunsa yhteiselle hyvälle. Heidän sankarinsa olivat rohkeita ja jalosukuisia kuninkaita, senioreja ja kunnialle ja velvollisuuksille uskollisia ritareita. Porvaristo oli vielä pilanteon kohteena. Aikakauden huomattavin satiirikko oli Molière (1622—1673), joka oli asettanut päämääräkseen tutkia ihmislunonteen naurettavia puolia ja esittää huvittavasti näyttämöllä yhteiskunnan puutteita.

Molière tekee hovinäytelmissään pilaa papistosta («Tartuffe»), aristokraattien rappeutuneisuudesta ja itsekkyydestä («Don Juan») sekä myöskin porvariston ahneudesta ja itaruudesta («Saituri») ja rikkaiden nousukkaiden pyrkimyksistä jäljitellä aateliston ulkoista loistoa («Porvari aatelismiehenä»).

Pilanteollaan Molière sai itselleen paljon vihamiehiä. Papisto kieltäytyi hautaamasta hänen ruumistaan hautuumaalle.

2. §. Ranskan rappeutuminen.

V. 1683 kuoli Colbert. Silloin oli jo havaittavissa Ranskan rappeutumisen alkua.

Nantesin
ediktiin
kumoaminen.

Valtakunnan voimat olivat ehtyneet työtätekevien hillittömän riiston ja loppumattomien sotien johdosta. Rappeutumista edisti vielä hugenottien tuhoaminen. Näihin aikoihin aatelisto erkani hugenottien riveistä. Suurin osa hugenoteista harrasti teollisuutta ja kaupankäyntiä. Heidän keskuudessaan oli paljon taitavia mestareita. Hugenottiporvaristo näytti absolutismille vaaralliselta. «Yksi jumala, yksi uskonto, yksi laki ja yksi kuningas» — oli Ludvik XIV hovissa yhä kasvavan vaikutusvallan saaneiden jesuiittojen tunnus. Heidän vaatimuksestaan lakkautettiin v. 1685 Nantesin edikti, jonka Richelieu oli jo puoliksi peruuttanut. Hugenottien oli joko käännettävä katoliseen uskuntoon tai lähdettävä kotimaastaan.

Nantesin ediktin lakkauttamisen seurauksena oli hugenottien joukottainen muuttaminen ulkomaille. XVIII vuosisadan keskivaiheille mennessä oli Ranskasta poistunut noin 400 tuhatta protestanttia, jotka veivät mukanaan silloisten käsitteiden mukaan suuria pääomia. Ranska menetti paljon taitavia mestareita.

Talonpoikaiston
köyhtyminen.

Ranskassa ei ollut suuria tilanherrain maatiloja niinkuin Englannissa. Maata viljelivät pienviljelijät, joiden hartioille lankesivat valtion menot, suunnattomia rahamääriä kuluttavan hovin ylläpito sekä kalliiksi käyneet alinomaiset sodat. Tämän lisäksi piti talonpoikaiston maksaa senioreille veroa ja kirkolle kymmenykset. Tärkein vero oli vakinaisen vero (la taille), joka alati suureni. Säädettiin uusia veroja. Harvoim verojen kanto tapahtui ilman asevoimien käyttöä. Siihen ei ollut yksistään verojen suuruus syynä, vaan myöskin veron keräyksessä harjoitettu mielivalta. Porvarit ja kulkurit saivat lahjusten avulla verojaan vähennettyä. Aatelisto ja papisto oli vapautettu vakinaisen veron maksusta.

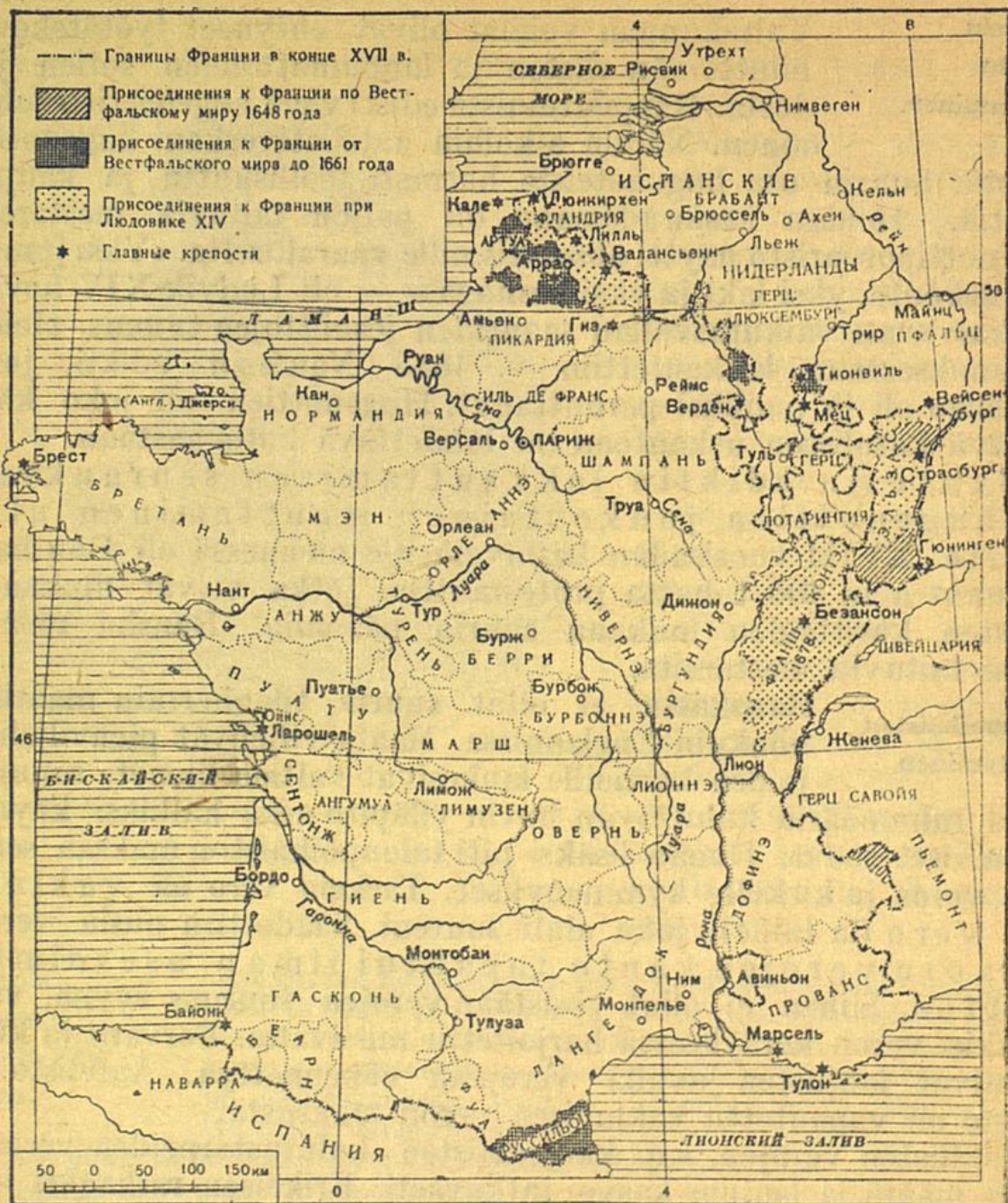
Välillisten verojen, s.o. kaikenlaisten kulutustarpeiden verottamisen määrä ja laajuus kasvoi jatkuvasti. Erikoisen raskaaksi kävi korkean suolaveron maksu. Suolan hinta oli niin korkea, että köyhät mieluummin olisivat syöneet ruokansa suolatta. Mutta he eivät saaneet sitä tehdä, sillä oli olemassa laki, jonka mukaan jokaisen 7 vuotta vanhemman henkilön oli ostettava vähintään 3 kg suolaa vuodessa ruuan valmistamista varten. Ruokatarpeiden suolausta varten oli Ranskan väestön ostettava suolaa erikseen.

Näiden päätöksien rikkomiseen syyllisiä rangaistiin suurina rikoksellisina.

Välillisiä veroja annettiin vuokralle. Vuokraaja maksoi valtiolle etukäteen määrätyn summan saaden oikeuden kerätä veron omaksi hyväkseen. Vuokraajien ja heidän apulaistensa väärinkäytökset yhä enemmän suurensivat verotaakkaa.

Espanjan
perintösota.

Ludvik XIV hallituskausi päättyi Ranskalle epäonnistuneeseen Espanjan perintösotaan. Espanjan kuningas Kaarle II kuoli lapsettomana. Vallanperilliseksi pyrkijöitä oli kaksi, nimittäin Ludvik XIV:n

Ranska XVII vuosisadalla.

pojanpoika Filip ja itävaltalainen prinssi Kaarle. V. 1700 Kaarle II kuoli ja määräsi perillisekseen Filipin. Ludvikin pojanpoika julistettiin Espanjan kuninkaaksi ja hän sai nimen Filip V.

Espanjan joutuminen Ranskalle merkitsi Englannille ja Hollannille kaupan menettämistä Espanjassa, ja Välimerellä käytävä kauppa samoin kuin näiden maiden Amerikassa sijainneet siirtomaatkin joutuivat uhanalaisiksi.

V. 1702 Englanti, Hollanti ja Itävalta julistivat sodan Ranskalle. Maan voimat olivat jo siihen mennessä ehtyneet. XVII vuosisadan 90-luvulla eräs aikalaisista kirjoitti: «Kansa kuolee nälkään; maita ei juuri lainkaan viljellä ja kaupungit sekä kylät muuttuvat autioiksi. Ranska kokonaisuudessaan on suunnaton hyljätty sairashuone, jossa ei ole varoja toimeentuloon».

Espanjan perintösodan aikaisia muskettisotureita ja krenatöörejä.

Sota kesti vuoteen 1713. Alussa sitä käytiin vaihtelevalla menestyksellä, mutta vuodesta 1704 ranskalaiset kärsivät tappion toisensa jälkeen. Ranskalaisten oli luovuttava omistamistaan alueista. Vihollisen joukkojen rynnätessä Ranskaan ei paikallinen väestö tehnyt vastarintaa, sillä se oli välinpitämätön sellaisen valtion kohtalosta, joka oli aiheuttanut sille vain kärsimyksiä.

«Kamisardien»
kapina.

Samana vuonna kuin Espanjan perintösota alkoi, nousivat sorretut hugenotit Sevennein vuoristoseudussa (Etelä-Ranska) kapinaan. Talonpoikaiston ja kaupunkien köyhälistön keskuuteen ilmestyi saarnaajia, jotka yllyttivät kapinaan ja järjestivät aseellisia joukkoja. Öiset hyökkäykset, pappien ja veronkantajien murhat muuttuivat laajemmiksi toiminnoiksi, kun kapinallisten johtajaksi asettui taitava Jean Cavalier. Valkoisein paitoihin puettuja kapinallisia nimitettiin «kamisardeiksi» («puseromiehiksi»; camisa — pusero, paita). Työtätekevien yleisenä vaatimuksena oli verojen sekä senioreille suoritettavien maksujen alentaminen. «Kamisardeja» vastaan lähetetyt sotajoukot kärsivät tappioita. Silloin lähetettiin kapinaa kukistamaan suuria sotajoukkoja. Yli 400 kylää hävitettiin maan tasalle. Vuosien 1704—1705 kuluessa kapina tukahdutettiin. Hyvin paljon «kamisardeja» pakeni maasta. Sevennein alue oli kauttaaltaan savua- vana raunioina.

Talvella v. 1709 Ranska oli häviön partaalla. Ankarien pak-
kasten johdosta vei halla syyskylvöt, viiniviljelykset ja öljypuut.
Tuli nälänhätä. Kaikkiolla oli kuolleiden ihmisten ja eläinten ruu-
miita. Kerjäläislaumat piirittivät Versaillesin vaatien leipää. Armeija
oli puettu ryysyihin, ja nälän näännyttämät sotilaat harjoittivat
ryöstöä ja salakuljetusta.

**Utrechtin
rauha.**

Ranskan vastustajatkin olivat samaten pitkällisen
sodan heikentämiä. Huhtikuussa v. 1713 allekirjoi-
tettiin Utrechtissa rauhansopimus. Eniten joutui
Espanja kärsimään, sillä se menetti Italiassa ja Alankomaissa olevat
alueensa Itävallan Habsburgeille. Espanjaan vakiintui Bourbonien
hallitsijasuku, mutta ehdoksi asetettiin, ettei Espanja saa koskaan
liittyä Ranskaan. Ranska menetti muutamia alueitaan Euroopassa
ja joukon siirtomaitaan Pohjois-Amerikassa.

Eniten hyötyi Utrechtin rauhasta Englanti, joka sai Espanjalta
Gibraltarin, siirtomaita, joukon tärkeitä kauppaetuja ja inhoitta-
van erikoisoikeuden — luvan hankkia neekeriorjia Espanjan ame-
rikkalaisiin siirtomaihin.

«Aurinko-kuninkaan» hallituskauden lopulla Ranskan sisäinen
tilanne oli lohduton. Absolutismin harjoittama sorto ja tuhoiset
sodat olivat tehneet tehtävänsä. Eräs tunnettu insinööri, marsalkka
Vauban kirjoitti, että yhden kymmenesosan Ranskan asukkaista
muodostavat kerjäläiset, viisi kymmenettä osaa on kerjäläisyyden
kynnyksellä, kolme kymmenettä osaa tulee jotenkuten toimeen,
ja ainoastaan yksi kymmenesosa elää vauraasti ja yltäkylläisyy-
dessä. Väkiluku oli vähentynyt noin yhdellä miljoonalla.

Kansan valtasi peittämätön suuri ilo, kun saatiin tieto kunin-
kaan kuolemasta. Ihmiset onnittelivat toisiaan ilahduttavan uutisen
johdosta. Sillä hetkellä valtion rahasto oli tyhjä ja velat nousivat
2.5 miljaardiin livreen. Se vastasi valtion tuloja 18 vuoden ajalta.

3. §. Ranska XVIII vuosisadan alkupuolella.

V. 1715 Ranskan kruunu joutui Ludvik XIV:n pojanpojalle
Ludvik XV (1715—1774), joka silloin oli vasta 5-vuotias. Val-
tionhoitajaksi määrättiin Orleansin herttua Filip.

John Law.

Valtakunnalla oli paljon velkoja. Valtion kassassa ei ollut
lainkaan varoja eivätkä niiden hankkimisyrietykset johta-
neet suotuisiin tuloksiin.

V. 1716 Pariisiin ilmaantui skotlantilainen pankkiiri ja keinottelija
John Law. Hän esitti hallitukselle uuden menetelmän varojen saamiseksi
väestöltä. Valtionhoitaja suostui ilomielin hänen esitykseensä. Law perusti
setelipankin ja ryhtyi hallituksen luvalla laskemaan liikkeelle setelirahoja,
joita ilmaantui nyt metallirahojen rinnalle käytäntöön. Law lupasi vaadit-
taessa vaihtaa paperirahat metallirahoihin. Saadakseen sitä varten varoja
Law perusti joukon erilaisia yhtiöitä, muun muassa osakeyhtiön Amerikassa
käytävää kauppaa varten. Hän laski myytäviksi osakkeita, s.o. arvopapereita,
jotka oikeuttivat osinkojen saantiin näiden yhtiöiden voitosta. Law lupasi
osakkeiden ostajille satumaisia osinkoja. Kaikki ryntäsivät ostamaan osak-
keita. Niiden hinta kohosi nopeasti 500:sta 20 tuhanteen livreen.

Mutta voitonsaantitoiveet eivät toteutuneetkaan. Law menetti luoton, ja kaikki ryntäsivät paniikin vallassa myömään osakkeita ja vaihtamaan Lawin liikkeellelaskemia paperirahoja kultarahoihin. Pankissa ei ollutkaan rahaa. Kaikki setelit ja osakkeet menettivät arvonsa. Monet köyhtyivät. Law pakeni ulkomaille.

Hallitus oli kuitenkin jo ehtinyt maksaa kaikille velallisilleen Lawin paperirahoilla ja siten päässyt veloistaan.

Law'in historia on esimerkkinä hallituksen pörssikeinottelusta ja petkuttuksesta. XVIII vuosisadan alulla ilmaantui paljon osakeyhtiöitä, jotka lupasivat osakkeittensa ostajille suunnattomia voittoja. Useimmat niistä osottautuivat keinotteluyrityksiksi, ja niihin luottaneet ihmiset köyhtyivät. Kapitalismin kehitys johti pörssikeinottelun kasvuun. Tässä keinottelussa useat köyhtyivät, mutta ovelat keinottelijat rikastuivat.

V. 1723 Ludvik XV tuli täysikäiseksi ja ryhtyi itse hallitsemaan. Hän oli vähäpätöinen henkilö, joka ajatteli ainoastaan omaa mukavuuttaan. Hän oli kerran lausunut: «Tulkoon meidän jälkeemme vaikka vedenpaisumus», ja tämä lause kuvaa hyvin hoviväen mielialaa. Kuninkaan tavoin se vietti aikansa pidoissa ja huvituksissa ja kulutti valtion rahastoa.

Porvaristo ja kaukonäköisemmät hoviaateliset sekä ylemmät virkamiehet ymmärsivät, ettei näin voi enää jatkua. He ehdottivat poistettaviksi aateliston etuoikeudet, joiden perusteella aatelisten ei tarvinnut maksaa veroja, lopetettavaksi verojen vuokraamisen, jonka avulla rahakeinottelijat ja veronvuokraajat rikastuivat, sekä määriteltäviksi verot tasapuolisemmin.

V. 1750 ministeri Machault yritti toteuttaa tätä reformia. Hän määräsi veron, jota oli kaikkien maksettava, myöskin aateliston. Reformi aiheutti tyytymättömyyttä aateliston ja hengellisen säädyn keskuudessa. He esiintyivät ministeriä vastaan. Vero kumottiin. Ministerin oli otettava virkaero.

Tyytymättömyyden kasvu porvariston ja talonpoikaiston keskuudessa. Ranska kärsi ulkopolitiikan alalla vastoinkäymisen toisensa jälkeen. Hallitus johti Ranskan useihin sotiin (1741—1763), joita sen suoranaiset edut eivät lainkaan vaatineet. Englanti valloitti Ranskalta eräitä siirtomaa-alueita Amerikassa ja syrjäytti Ranskan Intiassa. Englantilaiset häiritsivät Ranskan kaupankäyntiä.

Ranskan väestön perusosa, talonpoikaisto, eli mitä vaikeimmissa olosuhteissa. Semaksoi valtiolle raskaita veroja, suoritti seniориensa hyväksi kaikenlaisia feodaalimaksuja ja rasituksia ja maksoi katoliselle kirkolle kymmenykset. Tämä kolminkertainen sorto vei suurimman osan siitä, mitä talonpoika tuotti. XVIII vuosisadalla huononi talonpoikien asema vielä enemmän. Seniorit pyrkivät muuttamaan perintötiloja omistavat talonpojat vuokralaisiksi, jotka saatettiin millä hetkellä hyvänsä karkoittaa maalta. Seniorit palauttivat useita sellaisia maksuvelvoituksia, jotka olivat ammoin unoh-tuneet ja joista eräitä ei oltu kerätty muutamiin vuosisatoihin. XVIII vuosisadan lopulla tämä seniorien toimenpide tuli melkein

yleiseksi, ja sitä nimitettiin «feodaaliseksi taantumukseksi».

Talonpoikaisto ei tähän aikaan enää ollut tasa-arvoista. Maaseudulla muodostui varakkaita talonpoikia, jotka riistivät köyhiä, vuokrasivat seniorille maksettavien verojen ja maksujen keruun, ja he saivat senioreilta tukea kylänväen ryöstämisessä. Maaseudulla kasvoi tyytymättömyys. Ranskalainen talonpoika halusi vapautua feodaalien ikeestä ja toivoi pääsevänsä maansa itsenäiseksi omistajaksi.

Porvaristokaan ei ollut tyytyväinen vallitsevaan järjestykseen. Rajattoman itsevaltiuden paino ahdisti sitäkin. Tuhlaava hovi ja tarpeettomia sotia käyvä sekä suurilukuista virkamiehistöä ylläpitävä hallitus ei ollut ainoastaan työtätekevän väestön, vaan myöskin porvariston taakkana. Se esti kaupankäynnin ja teollisuuden kehitystä. Porvaristo halusi rajoittaa aateliston ja papiston ruokahalua, poistaa heidän verovapautensa ja asettaa heidät toisten kansalaisten kanssa samaan asemaan. Porvaristo ymmärsi, että kaiken tämän se voi saavuttaa ainoastaan siinä tapauksessa, jos se ottaa suoranaisesti osaa valtion hallintaan.

Ranskassa alkoi jo XVIII vuosisadan puolivälissä tuntua yhteiskunnan jakautuminen kahteen osaan, jotka olivat valmiit taistelemaan toisiaan vastaan. Toisella puolella oli kansa ja porvaristo ja toisella puolella kuningas sekä vanhan feodaalisen yhteiskunnan etuoikeutetut säädyt: aatelisto ja papisto. Feodalismi ja absoluuttinen monarkia elivät viimeisiä hetkiään.

X X X I V L U K U.

SAKSA XVII — XVIII VUOSISADALLA.

1. §. Itävalta.

**Saksan itäiset
reunamaat
Itävalta ja
Preussi.**

Saksan yleisen rappio- ja hajoamiskauden aikana XVII vuosisadalla alkoi kohota ja vahvistua kaksi suurta valtakuntaa — Itävalta ja Preussi. Molemmat valtiot muodostuivat keisarikunnan itäisillä alueilla. XVI vuosisadalta lähtien, jolloin Atlantin valtameren rannikolla sijaitsevilla valtioissa kapitalistinen talous alkoi kehittyä, kaupungit suurenivat ja viljan kysyntä kasvoi, tulivat nämä Saksan itäiset reunamaat länsimaiden tärkeimmiksi viljanhankkijoiksi.

Tätä edullista kaupankäyntiä ryhtyivät harrastamaan lukuisat ritari-aatelit. Aateliset laajensivat viljelysmaitaan karkoittamalla talonpoikia ja anastamalla heidän maansa. Talonpojista tehtiin maaorjia ja heidät pakoitettiin suorittamaan veropäivätyötä.

Näin ollen Itävalta ja Preussi muuttuivat maaorjanomistaja-aatelisten valtakunniksi. Pian nämä valtiot joutuivat keskenään taisteluun herruudesta Saksassa.

Itävalta Kolmi-
kymmenvuotisen
sodan jälkeen.

Kolmikymmenvuotisen sodan ja keisarikunnan lopullisen hajoamisen jälkeen Habsburgit nimittivät itseään edelleenkin Pyhän Rooman keisarikunnan keisareiksi, mutta itse asiassa säilyttivät vallan ainoastaan perintömaissaan. Näiden maiden väestö kuului eri kansallisuuksiin ja puhui eri kieliä.

Keskuksen muodosti Itävallan herttuakunta, missä oli saksalainen väestö. Sen mukaan koko valtakuntaa nimitettiin Itävallaksi. Valtakuntaan kuuluivat slaavilaiset alueet Böömi ja Kroatia, puoleksi italialainen Tyroli, magyarien (madjarien) asuttama Unkari (toinen osa kuului Turkille) ja joukko muita alueita.

Itävallassa esiintyi maaorjuus sen ankarimmassa muodossa. Tilanomistaja harjoitti maataloustuotteiden kauppaa ja pakotti senvuoksi talonpojat suorittamaan veropäivätyötä mahdollisimman paljon. Oman mielensä mukaan hän tuomitsi ja rankaisi talonpoikia sekä siirteli heitä paikasta toiseen.

Useimmilla Itävallan alueilla slaavilaista talonpoikaistoa sortavat tilanherrat olivat saksalaisia tai unkarilaisia. Luokkataistelu kietoutui yhteen kansallisuusvihan kanssa.

Talonpoikaisto oli levotonta. Se yritti kääntyä keisarin puoleen, mutta sen lähettämiä joutuivat vankilaan. Talonpoikien kapinat johtivat rankaisuretkikuntien lähettämisiin ja mestauksiin.

**Itävallan
ulkopolitiikka;
taistelu Turkkia
vastaan.** Itävalta joutui yhtämittaa taistelemaan idästä hyökkääviä turkkilaisia vastaan. Konstantinopolin valtauksen jälkeen (1453) turkkilaiset pian valtasivat joukon maita muodostaen suunnattoman suuren valtakunnan, joka käsitti Balkanin niemimaan,

Vähän Aasian, Syyrian, Palestiinan, Arabian ja Egyptin. Turkkilaisten valloitukset ulottuivat Mesopotamiaan ja Kaukaasiaan asti. He alistivat Krimin niemimaan valtansa alaiseksi ja valloittivat osan Unkaria tullen Itävallan vaaralliseksi naapureiksi. Itävalta joutui useamman kerran heidän hyökkäystensä kohteeksi. V. 1683 suuri turkkilaisarmeija valloitti Itävallan kaakkoisosan lähestyen Wieniä. Piiritetty kaupunki puolustautui miehuullisesti, vaikka tilanne näytti toivottomalta. Ainoastaan turkkilaisten joukkojen äärimmäinen vitkastelu ja enemmän ryöstöä kuin sotaa ajattelevan suurvisiiri Kara Mustafan ahneus auttoivat Itävaltaa saamaan voimia kokoon. Puolan kuningas Juhana Sobieski saapui puolalaisien joukkojen kanssa apuun. Turkkilainen armeija tuhottiin Wienin luona. Se menetti 10 tuhatta miestä kaatuneina ja kääntyi pakoretkelle. Voittajat saivat 300 tykkiä ja suunnattoman sotasaaliin.

Wienin luona tapahtunut taistelu muodostui käännekohtaksi taistelussa Turkkia vastaan. Seuraavina vuosina turkkilaiset kärsivät useita tappioita menettäen monia valloittamiaan kaupunkeja ja alueita. Pohjoisesta Venäjän valtakunta alkoi ahdistaa turkkilaisia. V. 1699 Turkki ja Itävalta solmivat rauhan (Karlovitzin rauha). Turkki menetti Itävallalle melkein koko Unkarin.

Maria Teresia.

Itävalta osallistui Espanjan perintösotaan. Utrechtin rauhassa (1713) se sai osan entisistä Espanjan alueista — eteläisen osan Alankomaista ja muutamia alueita Italiassa. Näiltä alueilta sai Itävallan valtionrahasto suuria tuloja.

XVIII vuosisadan loppupuolella teollisuus ja manufaktuurit alkoivat kehittyä Itävallassa. Manufaktuurit kuuluivat saksalaiselle porvaristolle. Sen etujen mukaista oli maan yhtenäisyys ja voimakas keskitetty valta, joka tukisi teollisuutta.

Maria Teresia. Näiden ryhmien etuja
Josef II. valvoen keisarinna Maria Teresia (1740—1780) liitti lujemmin yhteen monikansallisen valtakuntansa erilliset alueet. Hän perusti kaikille alueille yhteisen valtioneuvoston ja yhteiset ministeriöt. Maa jaettiin

piirikuntiin, joihin lähetettiin saksalaisia valtion virkamiehiä.

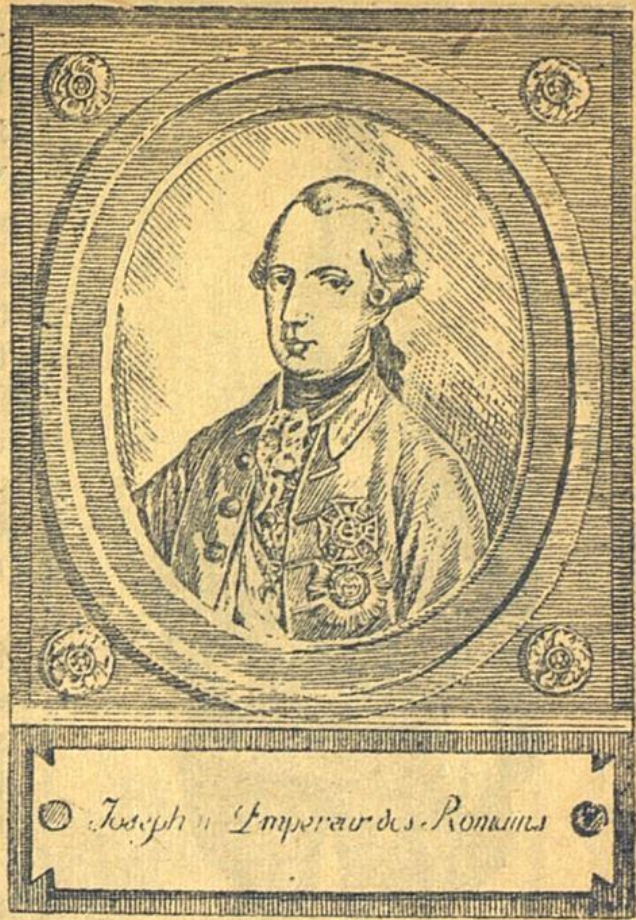
Uusi teollisuus tarvitsi vapaata työvoimaa, mutta suurin osa talonpoikaistosta oli maaorjina. Jatkuvasti sotiva valtio tarvitsi sotilaita ja rahaa, mutta molempia se sai etupäässä talonpoikaistolta. Siksi hallitus asetti kysymyksen talonpoikaiston vapauttamisesta, mutta Maria Teresian hallitus ei päässyt vähäistä veropäivätyön supistamista pitemmälle. Tämäkin yritys aiheutti äärimmäistä tyytymättömyyttä maaorjanomistaja-aateliston keskuudessa.

Päätäväisemmin ryhtyi Maria Teresian poika Josef II (1780—1790) toimeenpanemaan uudistuksia. Hän vapautti muutamilla valtakuntansa alueilla maaorjat ja antoi talonpojille oikeuden vapaasti muuttaa asuinpaikkaansa ja toimiaan. Tämän jälkeen hän päätti pakottaa aateliston maksamaan veroja niinkuin kaikki muutkin tekivät. Josef II ryhtyi jo suorittamaan tätä reformia, mutta kohtasi ankaraa vastarintaa aateliston taholta. Toisilla reformeillaan hän sai vastaansa katolisen kirkon. Josef II oli välinpitämä-

tön uskontoon nähden. Hän sulki yli 1000 luostaria ja käytti niiden varat hyväntekeväisyystarkoituksiin, pienensi piispojien ylläpitoon määrättyjä varoja ja sulki jesuiittojen kouluja.

Josef II toimenpiteet nostattivat häntä vastaan aateliston sekä papiston. Hänen asemansa vaikeutui epäonnistuneen ulkopolitiikan johdosta.

Josef II suunnitteli yhdessä Venäjän keisarinnan Katariina II kanssa Turkin jakoa. Adrianmereen ulottuva länsiosa olisi tullut Itävallalle ja Mustanmeren rannikolla sijaitseva itäinen osa Venäjälle. Alkoi sota turkkilaisia vastaan, jotka eivät olleetkaan niin heikkoja kuin liittolaiset olivat luulleet. Josef II epäonnistui. Maassa kasvoi tyytymättömyys. Aateliset valmistautuivat kapinaan. Kaikkien näiden tapausten järkyttämänä Josef II kuoli. Hänen seuraajansa myöntyi aateliston ja katolisen papiston vaatimuksiin ja peruutti Josef II uudistukset. Itävalta jäi edelleenkin maaorjien omistukseen perustuvaksi aateli-monarkiaksi.

Josef II.

2. §. Preussi.

Preussin valtakunta muodostui muutamista hajallaan olleista alueista. XV vuosisadan alussa Hohenzollernien ruhtinassuku sai haltuunsa Brandenburgin ja vaaliruhtinaan arvon. Seuraavan vuosisadan alussa saman suvun toisen haaran edustaja Albrecht valittiin Teutonien ritarikunnan suurmestariksi. V. 1525 Albrecht, huolimatta keisarin ja paavin vastalauseista, suoritti uskonpuhdistuksen ritarikunnan alueilla ja muutti ne perintöalueeseen Preussin herttuakunnaksi. XVII vuosisadan alussa Brandenburg ja Preussi yhdistyivät erään Hohenzollernin periessä ne molemmat, ja ne muodostivat valtion, josta myöhemmin tuli Preussin kuningaskunta.

Kolmikymmenvuotisen sodan seurauksena joutui Brandenburgissa kokonaisia piirikuntia autioiksi. Mutta Westfalenin rauhassa vaaliruhtinas Fredrik Wilhelm (1640—1688) laajensi hedelmättömiä maitaan, joita nimitettiin «keisarikunnan hiekka-alueiksi».

Preussilainen kaartin sotilas.

silaista viljaa vietiin Länsi-Euroopan edistyneimpiin maihin — Englantiin, Hollantiin ja Ranskaan. Se voimistutti talonpoikien ankaraa riistoa.

Maaseudulla vallitsi maaorjien veropäivätyöhön perustuva talous. Veropäivätyöt olivat usein niin suuret, että talonpoikien piti omilla pelloillaan työskennellä öisin kuun valossa. Tilanomistajajunkkerit lisäsivät mielivaltaisesti maaorjien velvollisuuksia ja anastivat heidän maitaan.

Kolmikymmenvuotista sotaa seurannut köyhtyminen edisti yhä talonpoikaiston orjuuden voimistumista.

Fredrik Wilhelm kehitti teollisuutta. Nantesin ediktin kumoamisen jälkeen v. 1685 hän salli Ranskasta karkoitettujen hugenottien asettua maahansa. Brandenburgiin asettui asumaan noin 20 tuhatta hugenottia, jotka etupäässä olivat käsityöläisiä, manufaktuuri-

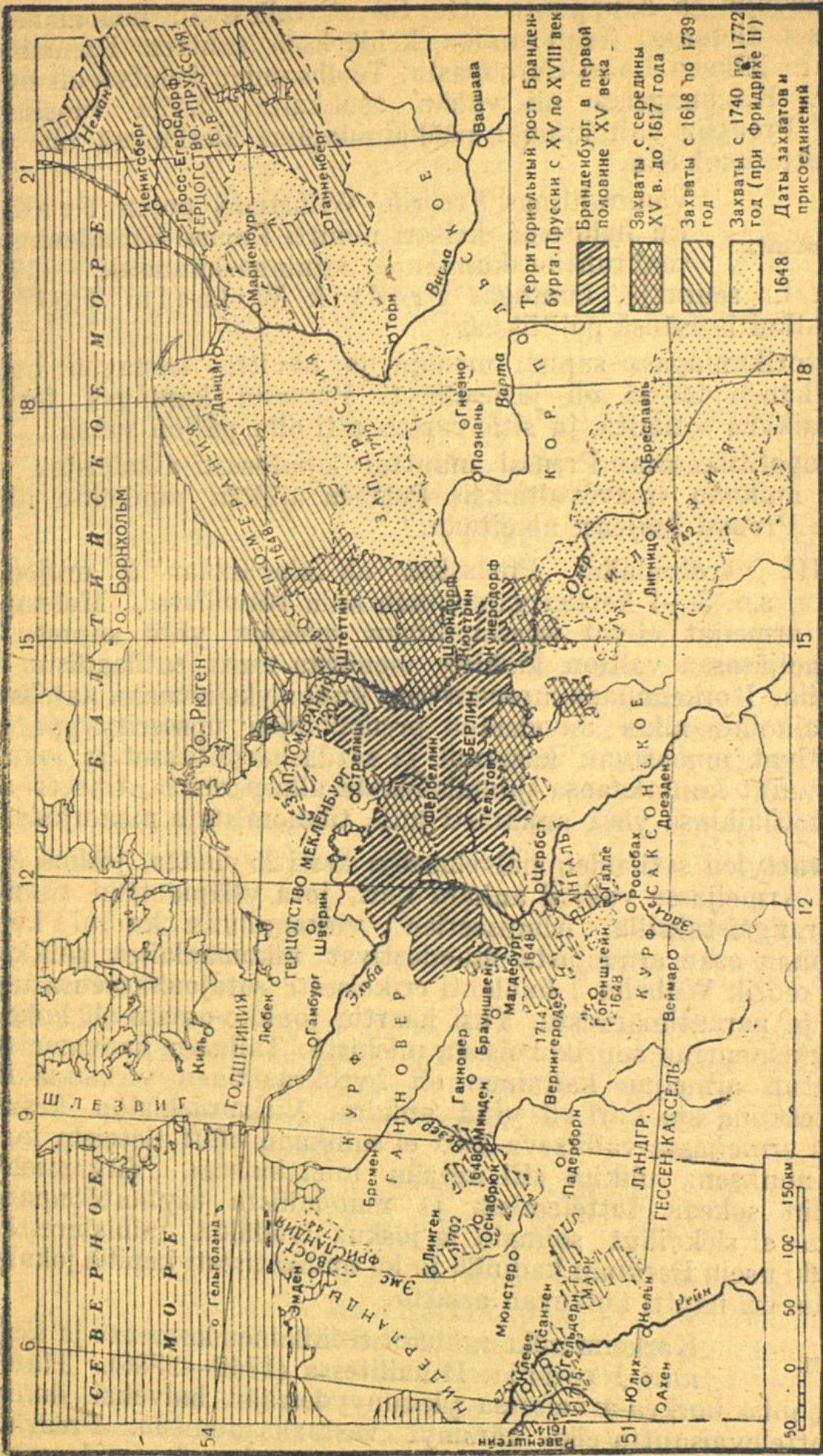
Vaaliruhtinas
Fredrik Wilhelm
ja absolutismin
voimistuminen.

Vaaliruhtinas
Fredrik Wilhelm
johti petomaista
valloituspolitiikkaa. Preussi valloitti naapureiltaan alueen toisensa jälkeen joko viekkaudella tai asevoimin. Westfalenin rauhassa Fredrik Wilhelm sai Takapommerin ja joukon muita alueita. Hänen hallituskautensa loppuun mennessä olivat hänen valta-alueensa suurentuneet enemmän kuin kolminkertaisesti.

Fredrik Wilhelm perushuolena oli armeija. Se käsitti 27 tuh. sotilasta, 72 tykkiä ja pienen sotalaivaston. Sotajoukkojen ylläpitoa varten Fredrik Wilhelm suurensi veroja.

Fredrik Wilhelm hallitessa absolutismi lujittui yhä enemmän maaorjuuteen perustuvassa Preussin sotilasvaltiossa. Itsevaltiuden tukena olivat maaorjanomistajaaateliset (eli «junkkerit»). Keskitetylle vallalle antamastaan kannatuksesta he saivat useita etuoikeuksia, joista tärkein oli oikeus maaorjatalonpoikaiston riistoon.

Preussilaiset junkkerit kävivät vilkasta kauppaa maatalouden ja karjanhoidon tuotteilla. Preus-

Brandenburgin ja Preussin alueiden laajentuminen XV—XVIII vuosisadalla.

rien omistajia ja kauppiaita. He toivat tullessaan pääomansa ja teknilliset tietonsa. Teollisuuden kehityksen suhteen Preussi jäi kuitenkin jälkeen Länsi-Euroopasta. Teollisuuden kehitys oli hyvin hidasta. Kaupungeissa oli vähän asukkaita. XVII vuosisadan lopulla Preussin valtakunnan pääkaupungissa Berliinissä oli vain 24 tuhatta asukasta.

Preussin kuningaskunta. Vaaliruhtinas Fredrik Wilhelmin pojan Fredrik I:n hallitessa keisari nimitti Preussi-Brandenburgin vaaliruhtinaskunnan kuningaskunnaksi (1701). Fredrik I:n seuraaja, kuningas Fredrik Wilhelm I (1713—1740) jatkoi isoisänsä politiikkaa.

«Saiturikuningas» supisti menoja ja hävitti loistavan hovin, jonka hänen isänsä oli järjestänyt. Preussin kuningas tarvitsi ennenkaikkea sotilaita, ja sitä varten piti olla paljon rahaa.

Ulkopolitiikassaan Preussi muuttui lopullisesti aikalaisten lausunnon mukaan «rosvovaltioksi». Pettäen milloin minkäkin liittolaisensa Preussi laajensi alueitaan.

XVIII vuosisadalla Preussissa oli ainoastaan 2 miljoonaa asukasta, s.o. 3—4 kertaa vähemmän kuin Itävallassa. Molempien maiden armeijat olivat miesluvultaan melkein yhtä suuret. Yli kolme neljäsosaa valtion kaikista menoista meni sotilaallisiin tarkoituksiin. Korkeimpaan upseeristoon kuului yksinomaan aatelistoa. Niihin aikoihin alkoi muodostua preussilainen upseerityyppi, jota kiinnostivat ainoastaan kasarmit ja sotilasharjoitukset ja joka oli vakuuttunut kuninkaansa «jumalallisesta alkuperästä». Upseeri suhtautui sotilaihinsa yhtä ankarasti kuin tilanomistaja maaorjiinsa.

Värvättyjen sotilaiden palvelusaika kesti 25 vuotta, joskus koko eliniän. Armeijassa vallitsi ankara kuri, jota ylläpidettiin ruumiillisilla rangaistuksilla. Aliupseerien virkapukuun kuului keppi. Suurimman osan armeijasta muodostivat ulkomaalaiset palkkasoturit. Fredrik Wilhelm I huolehti erikoisesti sotajoukkojensa ulkonäöstä ja paraatimarssista. Yksi kaartin joukko-osasto oli kokoonpantu yksinomaan suurikokoisista miehistä. Tällaisen kaavamaisesti harjoitetun armeijan kaltainen oli byrokraattinen virkamiehistö, jonka keskuudessa kuri oli yhtä ankara. Virkamiehistön keskuudessa ja armeijassa vallitseva kuri ei suinkaan ollut tietoista kuria. Perustunnuksena olikin: «Ei mitään miettimistä». Virkamiehiltä vaadittiin sokeaa tottelemista ja muodollista täytäntöönpanoa. Kuningas ei siekaillut soimata ja joskus lyödäkin ministereitään. Hän kulki usein Berliinin kaduilla ja löi omakätisesti kepillä jokaista, joka hänestä näytti kulkevan asiatta.

Fredrik II. Korkeimmillaan kukoisti tällainen komento ja keppikuri Fredrik II hallitessa (1740—1786). Hän oli tyranni, joka korkea-arvoisessa ylemmyydessään halveksi ihmisiä, vaati tottelevaisuutta eikä kärsinyt vastaansanomisia. Fredrik II johti itse kaikki hallitusasiat, ja opetettuaan alamaaisensa ja apulai-

sensa sokeasti tottelemaan. Hän ei kyennyt kehittämään heistä organisaattoreita, päälliköitä eikä sankarillisia, kekseliäitä ja päättäväisiä ihmisiä.

Talonpoikia
«suojelevat»
lait. Fredrik II oli verotyövelvollisia talonpoikiaan armotta riistävien preussilaisten tilanomistaja-junkkerien todellinen johtaja. Hän ymmärsi, että maaorjuus synnyttää talonpojissa vihaa ei ainoastaan tilanomistajaa, vaan myöskin tilanomistajavaltiota kohtaan.

XVIII vuosisadan puolivälissä edistyneimmät tilanomistajat tulivat siihen johtopäätökseen, että maaorjatyölle ei voida perustaa edistyksellistä taloutta ja että pakkotyö ei ole edullista itse tilanherrallekaan. Suurin osa junkkereista oli kuitenkin lujasti vanhan järjestyksen kannalla ja jatkoi talonpoikien karkoittamista liittäen heidän maansa omaan talouteensa. Tämä tosiasia sai hallituksen levottomaksi, sillä talonpojat olivat tärkeimpiä verojen maksajia ja heidän keskuudestaan tuli sotilaita armeijaan. Fredrik II kielsi karkoittamasta talonpoikia palstoiltaan kuninkaallisilla tiluksillaan ja myönsi talonpojille perintöoikeuden palstoihin. Hän yritti puolustaa yksityisomistaja-talonpoikiakin antamalla eräitä määräyksiä talonpoikien «suojelemisesta». Hän kielsi liittämästä talonpoikien maita tilanomistajien tiluksiin. Mutta koska talonpojat eivät saaneet tehdä valitusta tilanherrasta, niin jälkimmäisillä oli paljon keinoja, joiden avulla he kiersivät kuninkaan määräyksiä. Näin tämä surkea «reformi» jäi vain paperille.

Fredrik II
ulkopolitiikka. Preussin sotilas-maaorjavaltion valloituspolitiikka ei koskaan ollut niin avointa kuin Fredrik II hallitessa. Kuninkaalla oli suunnaton, 200 tuhatta sotilasta käsittävä armeija. Hallituksensa ensimmäisenä vuotena (1740) Fredrik II valloitti Itävallalta Sleesian teollisuusalueen. Itävallan onnistui pian muodostaa Preussia vastaan Ranskan, Ruotsin, Venäjän ja Saksin valtioiden liitto.

Alkoi Seitsenvuotinen sota (1756 — 1763). Preussi oli joka taholta piiritetty. Sen asema muodostui pian ulospääsemättömäksi.

V. 1759 venäläiset joukot kreivi Saltykovin johdolla löivät Fredrikin joukot Kunersdorfin luona. V. 1760 venäläinen armeijakunta miehitti Berliinin.

Fredrikin pelasti ainoastaan se, että keisarinna Elisabet Petrovnan kuoltua hänen seuraajansa, Venäjän uusi keisari Pietari III, joka itse oli saksalaista syntyperää sekä Fredrikin harras ihailija, solmi hänen kanssaan rauhan. Fredrik II pakoitti Itävallan lopullisesti luopumaan Sleesiasta.

Preussin valtakunnalle oli ominaista talonpoikaiston armoton riisto, junkkerien mielivalta, keppikuri sekä valloituspolitiikka.

Puolan
ensimmäinen
jako. XVIII vuosisadalla Puola oli täydellisen hajoamisen partaalla. Maaorja-talonpojat ja ei-puolalainen väestö (ukrainalaiset, bielovenäläiset sekä juutalaiset) olivat raskaan sarron alaisina. Puolaa hallitsi villi ja kuriton pienaatel, joka ei koskaan saanut neuvottelemalla mitään aikaan ja johti valtakuntaa turmioon. Kuningasvalta oli voimaton. Siksipä Puola olikin voimakkaille naapureille helppo saalis. Fredrik II teki

sopimuksen Itävallan ja Venäjän kanssa Puolan jaosta (1772). Venäjä sai tässä jaossa osan Bielovenäjää, Itävalta sai Galitsian ja Preussi Itämeren rannikolta Länsi-Preussin, joka yhdisti Itä-Preussin ja Brandenburgin toisiinsa. Fredrik II valloitusten kautta Preussin väkiluku kohosi kahdesta viiteen miljoonaan. Kahden vuosikymmenen kuluttua, kun oli tapahtunut toinen ja kolmas Puolan jako, Puola lakkasi olemasta itsenäisenä valtakuntana.

XXXV LUKU.

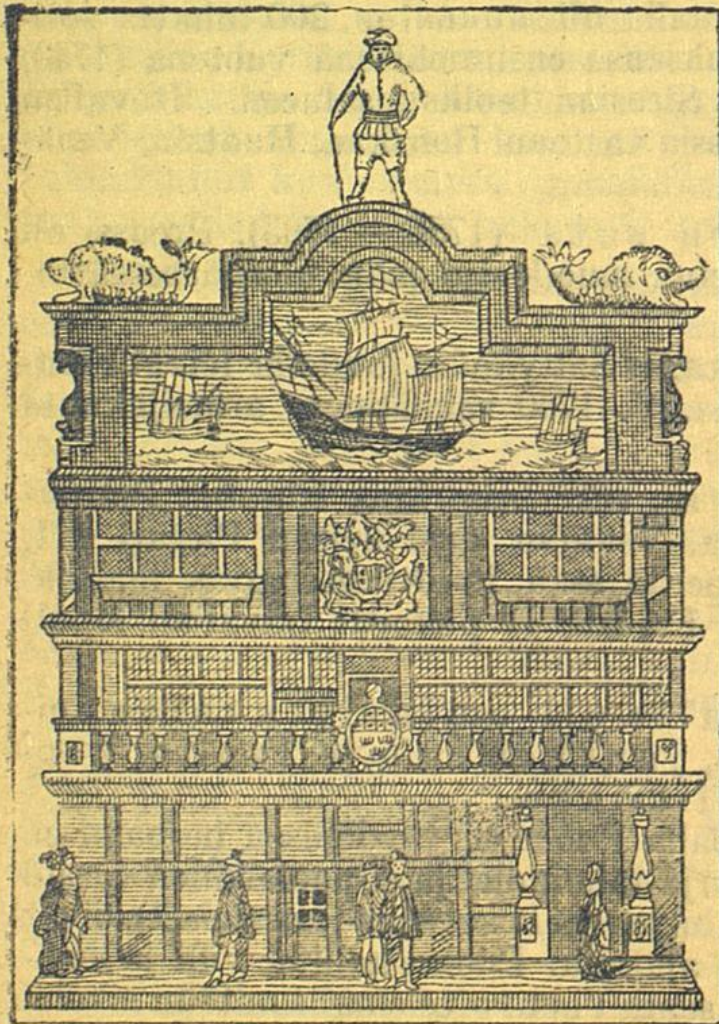
ENGLANNIN PORVARILLINEN JÄRJESTELMÄ.

Kaarle II.

Kaarle II Stuart palasi Englantiin rojalistien (kunin-gasmielisten) reimitessa. Vanhaa järjestystä ei kuitenkaan palautettu. Kaarle II oli pakoitettu allekirjoittamaan kaikille kansallissotaan osallistuneille armahduksen ja vahvistamaan omistusoikeuden vallankumouksen aikana takavarikoituihin maihin. Hänen oli myöskin suostuttava siihen, että ainoastaan parlamentti johti valtion raha-asioita ja verotusta. Kaarle II:lle ei edes palautettu kuninkaallisia tiluksia, vaan parlamentti määräsi hänelle sen-sijaan palkan. Hänellä ei ollut myöskään oikeutta pitää vakinaista

sotaväkeä. Maan valtiaana ei siis ollut kuningas, vaan parlamentti, tai oikeammin sanoen parlamenttiin edustajia lähettävät luokat — suurmaanomistajat ja kapitalistit.

Nämä luokat pelkäsivät vallankumousta ja kannattivat kuningasta eivätkä olleet näkevinään hänen kanssaan maahan palanneiden aatelis-emigranttien taantumuksellisia edesottamisia. Luvatussa armahduksesta huolimatta maassa alettiin vainota «kuninkaan murhaajia», joilla tarkoitettiin monarkian palauttamiseen tyytymättömiä tasavaltalaismielisiä. Cromwellin ja toisten vallankumouksen huomattavien johtajien ruumiit raastettiin haudoistaan ja ripustettiin hirsipuuhun. Sen jälkeen ruumiista irroitettut

Itä-Intian kauppaseuran talo Lontoossa.

päät asetettiin riukuihin parlamenttirakennuksen edustalle. Kunin-
gas toivoi kaiken vähitellen palautuvan ennalleen. Mutta siinä hän
erehtyi.

Kapitalistiset suhteet jatkuvasti kehittyivät talouden kaikilla
aloilla. Maiden aitaaminen ja talonpoikien karkoittaminen mailtaan
tapahtui nopeasti. Teollisuudella oli suuria saavutuksia.

Siirtomaista rosvottiin suuria rikkauksia. Yksinpä
Itä-Intian kanssa käyty kauppa tuotti vuosittain vähintään 600
tuhatta puntaa sterlingiä voittoa. Orjakauppa pääsi laajalti kehit-
tymään. Espanjalta valloitettu Jamaikan saari muodostui maailman
orjamarkkinapaikaksi, jonne orjia tuotiin myytäväksi Länsi-Intian
toisille saarille sekä Amerikkaan. Orjia riistettiin Jamaikan laajoilla
sokeriruoko-istutuksilla. V. 1661 perustettiin kuninkaallinen Afri-
kan kauppaseura erikoisesti tummaihoisten orjien kuljettamiseksi
Antillien saarille. Vuosisadan lopulla Liverpoolin kaupunki
kehittyi tämän häpeällisen kaupanteon kustannuksella yhdeksi
Englannin rikkaimmista kaupungeista.

Mutta Kaarle II ei välittänyt porvariston eduista. Hoviinsa hän
keräsi taantumuksellista feodaaliylhäisöä. Se oli kansalaissodan ja
protektoraatin ankarina vuosina menettänyt maatilojaan ja nyt
kiirehti saamaan korvauksen siitä, mitä oli menettänyt. Hovissa muo-
dostui uusia nopean rikastumisen lähteitä, kuten armeijan varus-
telu ja lahjuksien otto. Porvariston keskuudessa kas-
voi tyytymättömyys kuninkaan ja hoviaateliston
politiikkaan.

Ulkopolitiikka. Kaarle II ulkopoliittika herätti erikoista tyyty-
mättömyyttä. Hän oli palannut Englantiin 14 vuotta
kestäneen vaelluksensa jälkeen Ranskassa ja Hollannissa, missä
hänen oli ollut pakko anoa almuja ulkomaiden hallituksilta. Silloin
hän oli saanut avustusta Ranskalta, ja tultuaan Englannin kunin-
kaaksi hän pysyi Ranskan politiikan ohjattavana. Ranskasta tuli
Espanjan häviön jälkeen Euroopan mahtavin valtio. Kaarle II sai
Ludvik XIV:ltä suuren rahasumman ja suostui siihen, että Ranska
sulki markkinansa englantilaisilta tavaroilta. Tämän jälkeen hän möi
Ranskalle Cromwellin Espanjalta valloittaman Dunkerquin, joka
oli Alankomaiden avain. Marxin sanojen mukaan Stuartit omien
sekä hoviaateliston etujen hyväksi möivät Ranskan hallitukselle
Englannin koko teollisuuden ja kaupan.

**Parlamentti-
oppositio.** Parlamentti sekä Lontoon City halusivat rahoillaan
saada kuuliaisen kuninkaan. Mutta Stuartit pettivät
heihin asetetut toiveet. Heidän tuhlaavainen hovi-
elämänsä, pyrkimyksensä palauttaa vallankumousta edeltänyt abso-
lutismi sekä heidän ulkopoliittikkansa herättivät suurta tyytymät-
tömyyttä. Parlamentissa alkoi muodostua voimakas oppositio.

Turvatakseen itsensä kuninkaallisen hallituksen mielivallalta,
parlamentti hyväksyi v. 1679 erikoisen lain Englannin kansalaisten
oikeuksista, n.s. Habeas corpus act-lain. Uusi laki oikeutti vangitun

vaatimaan viipymätöntä asiansa käsittelyä oikeudessa tai vapaaksi-pääsyä lunnaiden tai takuun perusteella. Tämä laki rajoitti hallituksen mielivaltaa. Parlamentti oli oikeutettu väliaikaisesti peruuttamaan tämän lain, varsinkin taisteltaessa vallankumouksellista liikettä vastaan.

Kaarlen taistellessa parlamenttia vastaan muodostui kaksi poliittista puoluetta — tory- ja whig-puolueet. Tory-puolue edusti kuninkaallisen absolutismin säilyttämistä kannattaneiden maanomistajien mielipiteitä. Siihen kuului myöskin Englannin papisto, joka oli alistettu Englannin kirkon päämiehelle — kuninkaalle. Whigit olivat porvariston sekä uuden maa-aatelin edustajia. He saivat aikaan parlamentin vaikutusvallan laajenemisen ja kuninkaan vallan rajoittamisen.

Vallankaappaus vuonna 1688. Kaarle II:n kuoltua (1685) valtaistuimelle nousi hänen veljensä Jaakko II, joka oli itsepäinen ja heikkolahjainen kiihkokatolikko. Hän toimi suoraanaisesti itsevaltiuden ja katolisuuden palauttamiseksi, millä sai tory-puolueenkin levottomaksi. Englannin piispat ja papit alkoivat pelätä paikkojensa sekä tulojensa menettämistä. Aatelisto pelkäsi katolisten luostareiden palauttamista ja Henrik VIII aikana takavarikoitujen maiden luovuttamista munkeille. Kesäkuussa v. 1688 toryt ja whigit päättivät asettaa Englannin valtaistuimelle luotettavamman kuninkaan. Arpa lankesi Hollannin valtionhoitajalle Wilhelm Oranialaiselle (Alankomaiden vallankumouksen johtajan pojanpojan poika). Hänen puoleensa käännettiin pyynnöllä, että hän puuttuisi aseellisesti asiaan. Marraskuussa Wilhelm teki maihinlaskun Englantiin kohtaamatta vastarintaa. Englantilaiset sotajoukot jättivät Jaakon, ja hänen oli paettava Ranskaan.

Wilhelm Oranialainen (Wilhelm III) pakoitettiin valtaistuimelle astuessaan allekirjoittamaan Oikeuksien julistus niminen sääntö. Siinä vielä kerran kategorisesti vahvistettiin parlamentin yksinoikeus määrätä veroja, julistettiin parlamentin jäsenten puhevapaus sekä oikeus vapaasti jättää esityksiä parlamentille. Armeijan muodostaminen ja sen ylläpito sallittiin vain parlamentin luvalla.

Hiukan myöhemmin (1701) hyväksyttiin Valtaistuimen perintösääntö, jonka mukaan Englannin valtaistuimen tuli siirtyä pienen saksalaisen Hannoverin ruhtinaskunnan vähäpätöisille ruhtinaille, jotka olivat kaukaista sukua Stuarteille.

Vuoden 1688 tapahtumat lujittivat Englannin porvarillista parlamenttijärjestelmää.

Parlamentin herruus. Vuoden 1688 vallankaappauksen jälkeen oli kuningas parlamentista riippuvainen eikä voinut harjoittaa itsenäistä politiikkaa. Parlamentin valta voimistui erikoisesti sen jälkeen, kun valtaistuimen perintösäännön nojalla valtaistuimelle nousi Hannoverin hallitsijasuku (1714). Saksalaiset pienruhtinaat, joilla ei ollut Englantiin minkäänlaisia yhteyksiä, tunsivat itsensä vieraksi maassa, jonka kuninkaina heidän oli oltava. Ensimmäinen Hannover-sukua oleva kuningas Yrjö I ei edes osan-

nut englanninkieltä ja puhui ministeriensä kanssa vain tulkin välityksellä. Valta joutui kokonaisuudessaan parlamentille.

Parlamentin johtavana puolueena oli whig-puolue. Pienin väliajoin se oli vallassa parlamentissa aina vuoteen 1760.

Whig-puolueeseen kuuluivat Englannin rikkaimmat maanomistajat, suurkauppiaat sekä pankkiirit. Sen rahavarat ja vaikutus olivat hyvin laajat. Tätä whigit käyttivätkin hyväkseen saadakseen parlamentissa yksinvallan. Ennen kaikkea he käyttivät hyväkseen parlamenttivaalijärjestystä. Englannissa oli vallalla vanha vaalijärjestys, jonka mukaan jokainen kreivikunta sekä jokainen kaupunki, joka oli saanut luvan kuninkaalta, saivat lähettää parlamenttiin kaksi edustajaa. Monilla kaupungeilla oli tuo oikeus ollut jo kauan. Eräät kaupungit olivat jo rappeutuneet. Niinpä esim. eräässä kaupunkipahasessa oli vain 5 taloa jäljellä, mutta se sai edelleenkin valita kaksi parlamenttijäsentä. Sensijaan ei uusilla suurilla teollisuuskeskuksilla, kuten esim. Manchesterilla, ollut lainkaan vaalioikeutta. Pienet kaupungit olivat kokonaisuudessaan riippuvaisia niistä suurmaanomistajista, joiden alueilla kaupungit sijaitsivat. Muutamat rikkaat whig-perheet määrällivät suurimmassa osassa tällaisia mädänneitä kauppaloita.

Whigit harjoittivat julkista valitsijain ostamista. Oli edullisinta äänestää whigien puolesta, sillä he olivat rikkaita. Vaalien aikana parlamenttiehdokkaat jakelivat rahoja sekä lupauksia, kuljettivat valitsijoita vaalipaikalle omaan laskuunsa sekä keskitsivät heitä ravintoloissa.

Eahjomista harjoitettiin parlamenttissakin. Ministerit lahjoivat parlamentin jäseniä jaellen heille eläkkeitä ja edullisia virkoja, joissa ei tarvinnut tehdä mitään ja sai suuren palkan. Ministerit puolestaan saivat suuria lahjuksia kauppiailta ja pankkiireilta sekä kauppa- ja siirtomaayhtymiltä.

XVIII vuosisadalla tuli käytäntöön sellainen järjestys, että kuningas määräsi ministerit sen puolueen jäsenistä, jolla on parlamentissa enemmistö. Näin ministeristö muodostui yhden puolueen edustajista. Ministeristöllä ja varsinkin sen johtajalla, «pääministerillä», oli suuri valta.

Parlamentti vastusti kiivaasti vaalijärjestyksen uudistamisyrityksiä, sillä vanhaan järjestykseen perustui koko parlamentaarinen harvainvalta. Alahuoneen valtuudet määrättiin seitsemäksi vuodeksi, mikä teki mahdolliseksi uusintavaalit vain kerran 7 vuodessa. Samaten julkaistiin laki, jonka mukaan parlamenttiehdokkailla täytyi olla suuri omaisuustae (vähintään 600 punnan vuositulot). Parlamentti käytti oikeuksiaan suurmaanomistajien, kauppiaiden ja pankkiirien häikäilemättömään rikastuttamiseen työtätekevien kustannuksella.

**Siirtomaa-
politiikka.**

Kauppiaspiirien etujen mukaisesti harjoitettiin aktiivista ulkopolitiikkaa. Heti vuoden 1688 vallankaappauksen jälkeen alkoivat sodat Ranskaa vastaan, joka oli Englannin tärkein kauppa- ja siirtomaakilpailija. Englanti

otti toimekkaasti osaa kaikkiin Ranskaa vastaan suunnattuihin liittoihin. Englanti saavutti Espanjan perintösodassa huomattavia menestyksiä.

Ranskan kanssa solmimassaan Utrechtin rauhassa (1713) Englanti sai Gibraltarin ja sen kautta vapaan pääsyn Välimerelle, suuria alueita Amerikassa Hudson-lahden rannalla, oikeuden kaupankäyntiin Espanjan alusmaissa sekä orjakauppaoikeuden.

Seitsenvuotisen sodan aikana (1756—1763) Englanti alkoi uudelleen taistelun Ranskaa vastaan anastaen Pohjois-Amerikassa Ranskalta Kanadan ja Espanjalta Floridan.

Englanti pakoitti Ranskan melkein kokonaan väistymään Intiasta. Täten XVIII vuosisadan puoliväliin mennessä Englanti saavutti voiton Ranskasta ja lopullisesti tuli mahtavimmaksi siirtomaavaltioksi.

Englantilaiset etsivät uusia eurooppalaisille vielä tuntemattomia maita liittäkseen ne siirtomaa-alueihinsa. Erikoisen tunnetuksi löytöretkistään tuli englantilainen merimies James Cook (1728—1779). Hän oli syntyisin köyhästä talonpoikaisperheestä ja aloitti merimiestoimensa kauppalaivassa laivapoikana. Kykyjensä ansiosta Cook pian yleni, ja v. 1768 hänet määrättiin kapteeniksi sotalaivaan, jonka piti tutkia Tyynen valtameren saaria. 10 vuoden aikana Cook teki kolme retkeä tutkien Tyynen valtameren etelästä pohjoiseen. Hän löysi satoja eurooppalaisille siihen asti tuntemattomia saaria, tutki Austraalian rannikoita ja julisti tämän mantereen englantilaisten alueeksi. V. 1779 Cook sai surmansa taistelussa Havaijin saarten alkuasukkaita vastaan.

Siirtomaiden ryöstö ja riistäminen tuottivat kauppaseuroille tavattomia voittoja.

Pankit.

Pankkiirit saivat suunnattomia voittoja. He kannattivat vuoden 1688 vallankaappausta antaen uudelle hallitukselle suuren lainan. Pankkien perustoimeksi tulikin nyt hallituksen rahoittaminen ja lainojen myöntäminen sille. Valtion pysyvä velka kasvoi. Valtiolle myöntämistään lainoista pankkiirit saivat suurta korkoa, joka joutui verojen maksajien suoritettavaksi. Näin verojen kasvua seurasi pankkiirien rikastuminen. Suurin pankki oli v. 1694 perustettu Englannin pankki.

Suurmaanomistajat, kauppiat, teollisuudenharjoittajat sekä pankkiirit rikastuivat siirtomaiden ryöstöstä ja työtätekevien julkasta riistämisestä. Sodat johtivat verojen kasvuun sekä valtiovelan nopeaan suurenemiseen. Tämän velan suuren koron maksaminen vielä enemmän lisäsi veroja. Työtätekevien asema tuli yhä raskaammaksi.

Talonpoikaiston tuhoutuminen.

XVII vuosisadan lopulla vielä kutakuinkin monilukuinen Englannin talonpoikaisto lopullisesti köyhtyi ja tuhoutui XVIII vuosisadan kuluessa. Parlamentti vaikutti voimakkaasti talonpoikaiston köyhtymiseen ja maattomaksi joutumiseen julkaisemalla «aitaamislakeja». Niiden mukaan määrättiin suoritettavaksi kunkin kylän maiden yleinen mittaaminen sekä aitaaminen.

Jokainen talonpoika sai yhteisön eri pelloilla sijaitsevien palstojen asemesta erillisen aidatun maapalstan. Nämä «parlamenttiset aitaamiset» suoritettiin tilanherrojen ja papiston etujen mukaisesti, sillä he saivat täten suuria lisämaita tiluksiinsa. Talonpoikia petettiin kaikin tavoin, heille annettiin huonompia maita ja heidän maksettavakseen joutuivat kaikki aitaamisesta aiheutuneet menot. Köyhimpiä talonpoikia yksinkertaisesti karkoitettiin mailtaan. Talonpoikaisto köyhtyi ja muuttui maattomaksi proletariaatiksi. Pienkäsityöläiset köyhtyivät suurmanufaktuurien syrjäyttämistä.

Siirtomaiden riistämisestä, orjakaupasta, valtiovelan kasvusta ja manufaktuurityöläisten riistosta kertyi Englantiin suuria pääomia. Samanaikaisesti tapahtui talonpoikaiston sekä käsityöläisten ryöstäminen ja köyhtyminen sekä heidän muuttumisensa proletariaatiksi. Marx nimitti tätä pääoman kasvua ja proletariaatin muodostumisprosessia alkuperäiseksi kasaantumiseksi. XVI vuosisadalla alkanut «alkuperäinen kasaantuminen» tapahtui nopeimmin Englannissa, vaikka sitä tapahtui toisissakin Euroopan maissa.

XXXVI LUKU.

INTIA JA KIINA XVI—XVIII VUOSISADALLA.

XVI—XVIII vuosisadalla Eurooppa meni Itämaista edelle tieteen ja tekniikan kehityksessä muodostuen maailman edistyneimmäksi maanosaksi. Euroopan valtiot käyttivät teknillistä etevämyyttään uusien maiden ryöstämiseen ja valtaamiseen muuttaen ne siirtomaikseen. Eurooppalaisia eniten houkuttelevana saaliina oli Intia.

Portugalilaiset, hollantilaiset, englantilaiset ja ranskalaiset rosvoivat Intiaa, riistivät sen väestöä ja valloittivat tukikohtia tulevaa ryöstötoimintaa varten. Siirtomaita ahnehtivat valtiot kävivät keskenään ankaraa taistelua Intiasta, kunnes lopulta XVIII vuosisadalla englantilaiset selviytyivät voittajina.

Kauko-Idän maat (Kiina, Japani ja Korea) karkoittivat eurooppalaiset ja sulkivat heiltä rajansa vastaukseksi eurooppalaisten kauppiaiden ja lähetyssaarnaajien petomaisuuteen, petollisuuteen ja vakoilutoimintaan.

1. §. Intia XVI — XVIII vuosisadalla.

**Intian kauppa
XV—XVI vuosisadalla.**

Timurin maahanhyökkäys (1398—1399) aiheutti Pohjois-Intiassa kauheaa hävitystä. Monet kaupungit olivat rautina. Parhaat käsityöläiset oli viety Samarkandiin. Kasteluverkosto oli tuhoutunut ja maatalous sekä kauppa lamaantuivat. Maan eteläosa oli paremmassa tilassa, sillä siellä eivät Timurin sotajoukot käyneet. Intialaiset ja arabialaiset kauppiaat kuljettivat meritse mausteita ja hieneja pumpulikankaita Egyptiin, josta venetsialaiset veivät ne Eurooppaan. Etelä-Intia oli Lännen ja Kauko-Idän kaupan välittäjä. Intiaan saapui silkillä ja posliinilla lastattuja kiinalaisia aluksia sekä Indoneesiasta mausteita tuovia malaijilaisia veneitä.

Portugalilaisten löytämä meritie Afrikan ympäri Intiaan (1498) antoi ankanan iskun tälle kaupankäynnille. Portugalilaiset olivat liian heikkoja vallataksaan koko Intian ja siksi valtasivat ainoastaan erillisiä paikkoja Intian rannikolta rakentaen sinne linnoitettuja asemiaan. Näistä ryöväripestään portugalilaiset merirosvot hyökkäilivät intialaisten ja arabialaisten alusten kimppuun. He anastivat arvokkaat lastit, upottivat alukset miehistöineen tahi laskivat vangit vapaiksi leikelyään heiltä nenät ja korvat. Näiden onnettomien oli levitettävä koko Itämaille tietoa siitä, mikä uhkaa jokaista Portugalin merikauppamonopoolin rikkojaa. XVII vuosisadan alussa olivat portugalilaiset pakoitettuja luopumaan monopoolistaan, sillä heidän oli väistyttävä uusien anastajien, englantilaisten ja hollantilaisten tieltä.

**Suurmogulien
Keisarikunta.**

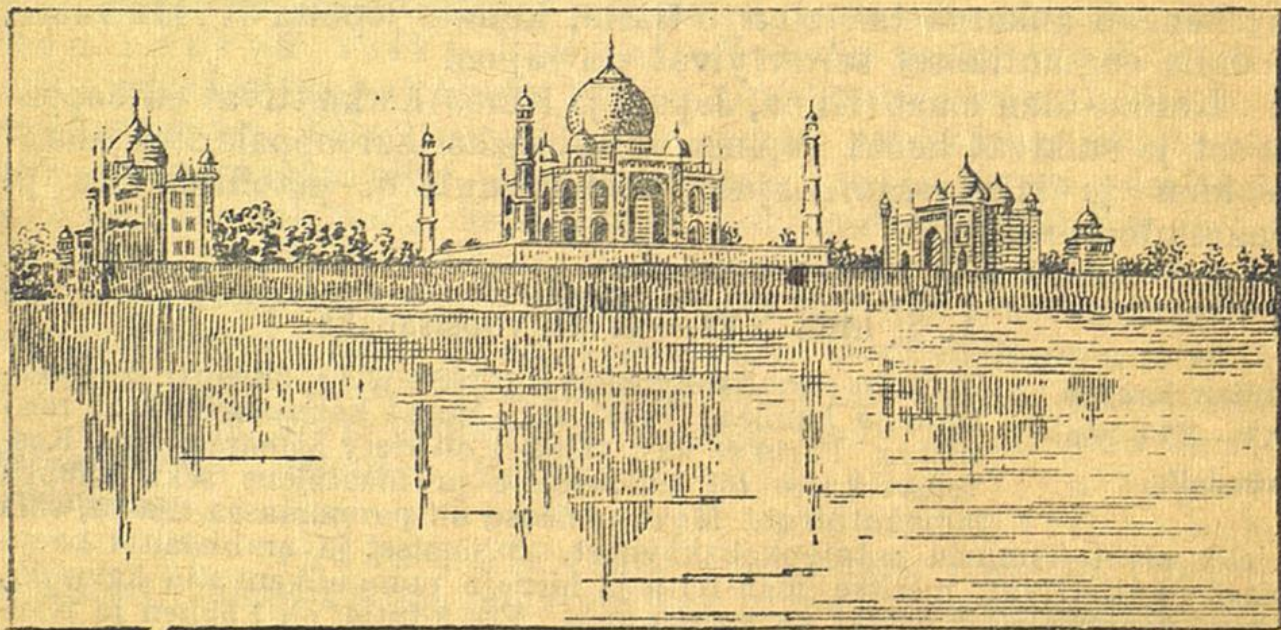
V. 1526 ryntäsi Keski-Aasiasta Afganistanin vuorisolien kautta Intiaan ruhtinas Baber. Häntä seurasi taisteluissa karaistunut 20-tuhantinen sotajoukko. Intialaiset ruhtinaat eivät kyenneet yhdistymään tuhotakseen Baberin, joka lyhyen ajan kuluessa alisti valtaansa suurimman osan Pohjois-Intiaa. Baber oli taitava ja kaukonäköinen hallitsija. Hän lopetti feodaalimielivallan, josta Intia eniten kärsi, ja edisti kaupan kehitystä. Hänen muodostamaansa valtiota eurooppalaiset nimittivät Suurmogulien valtakunnaksi (moguli on samaa kuin «mongooli»). Baber piti itseään mongoolilaisten hallitsijain Tshingis-kaanin ja Timurin jälkeläisenä.

Baberin jälkeläisten hallitessa Mogulien keisarikunta laajensi alueitaan. XVII vuosisadan loppuun mennessä se käsitti melkein koko Intian, lukuunottamatta niemimaan eteläisintä kärkeä, ja Itä-Afganistanin.

Akbar.

Mahtavimmilleen Suurmogulien valtakunta kohosi Akbarin hallitessa (1555—1605). Hän pyrki voittamaan puolelleen paikallisen intialaisen väestön. Hän kiinnitti hallintaan valloittaja-muhameettilaisten ohella hindulaisia feodaaleja sekä poisti hindujen uskonnon vainon. Hän huolehti erikoisesti kasteluverkostosta, joka oli suunnattoman tärkeä Intian maanviljelykselle.

Intian yhdistyminen Suurmogulien valtakunnaksi johti kaupan ja ammattitaidon kohoamiseen. Intialaisia kankaita kuljetettiin Eurooppaan. Useat intialaiset kankaiden nimitykset (musliini, tafti, kolenkoor) esiintyvät vieläkin eurooppalaisissa kielissä. Eurooppalaisten pääkaupunkien hovinaiset koreilivat mitä hienoimmissa intialaisissa musliinikankaissa. Mogulien aikana Intiassa rakennettiin suurenmoisia rakennuksia. Näihin töihin pakoitettiin kymmeniä tuhansia talonpoikia ja käsityöläisiä.

Tadsh Mahal'in hautamuistomerkki Intiassa.

Intian yhdistyminen oli kuitenkin näennäistä. Erilliset kyläyhteisöt olivat vähän toistensa kanssa yhteydessä. Mogulit jakoivat Intian alueet maaherrojen hallittaviksi, jotka pitivät huolta ainoastaan omasta rikastumisestaan sekä siitä, että saisivat kiinnitetyksi alueet itselleen ja perillisilleen. Suurmogulien ja maaherrojen silmiähäikäisevä loisto oli mahdollista ainoastaan intialaisten talonpoikien ja käsityöläisten ylivoimaisen työn kustannuksella. Talonpoikien sadosta meni yli puolet veroihin, jonka lisäksi veronkerääjät armotta ryöstivät talonpoikia. Talonpoikien oli suoritettava raskaita työvelvollisuuksia rakennuksilla, tietöissä ja kastelukanavien hoitamisessa.

Akbar alkoi vaatia verojen suoritusta rahana eikä tuotteina kuten ennen. Se oli talonpojille vielä vaikeampaa. Kun heillä ei ollut rahaa verojen maksuun, olivat he pakoitettuja lainaamaan koronkiskureilta voimatta useinkaan maksaa velkojaan. Talonpojat pakenivat maaseudulta. Intian hedelmälliset alueet muuttuivat viidakoiksi. Maanteillä isännöivät rosvot. Maassa puhkesi talonpoikaiskapinoita. Mogulien tulot vähenivät, sillä maaherrat eivät enää halunneet jakaa heidän kanssaan tuloja, vaan pyrkivät eroon keisarikunnasta muodostaakseen itsenäisiä valtioita.

Aureng Zeh. Keisari Aureng Zeh (1658—1707) teki viimeisen yrityksen Mogulien valtakunnan lujittamiseksi. Aureng Zeh käytti tukenaan muhamettilaisia feodaaleja ja ryhtyi sortamaan hinduja toimien aivan toisin kuin Akbar. Hän täydensi rahastoaan ryöstämällä rikkaita hindulaisia temppeleitä ja niille kuuluneet maat jaettiin muhamettilaisille. Hän salli muhamettilaisten ylimysten jättää velkansa maksamatta hinduille. Ankarilla menetelmillä yritti hän pakoittaa talonpojat maksamaan veroja. Niiden maksamatta jättämisestä oli määrätty julma mestaus, joka suoritettiin puusahalla. Aureng Zeh harjoitti muhamettilaisten feodaalien etujen mukaista laajaa valloituspolitiikkaa. Pitkällisen sodan jälkeen hän sai haltuunsa Etelä-Intian. Sodankäynnit nielivät kuitenkin suunnattomasti varoja ja ainoastaan jouduttivat Suurmogulien valtakunnan häviötä.

Moguleja vastaan nousivat mahrattien heimat länsi-Dekanissa. Mahratti-talonpojat sekä pienfeodaalit julistivat Suurmogulia ja muhamettilaisia vastaan hindujen uskonsodan. Heidän rohkea ja taitava johtajansa Sivah muodosti sissijoukoista voimakkaan armeijan, joka taisteli voittoausti Aureng Zehin joukkoja vastaan. Keisarilliset maaherrat välittivät yhä vähemmän Suurmogulien vallasta, pitäen vain huolta omista alueistaan. Aureng Zeh'in viimeisinä hallitusvuosina oli valtakunta täydellisen hajoamisen partaalla.

Hänen kuoltuaan ei Baberin perustama Suurmogulien keisarikunta enää pysynyt koossa, vaikkakin Delhin hallitsijat säilyttivät mahtavan Suurmogulien arvonimen.

Englantilaiset ja ranskalaiset Intiassa. Erillisiksi feodaalilääneiksi hajonneena ja feodaalien sekä talonpoikien keskeisten taisteluiden heikentämänä Intia muodostui Euroopan valtioiden, Ranskan ja Englannin helpoksi saaliiksi. Ranskalaisella ja englantilaisella Itä-Intian kauppaseuralla oli kummallakin omat sotajoukkonsa, linoituksensa, rahanlyöntioikeus sekä oikeus julistaa sotia ja solmia rauha. Ne valloittivat Intiassa tukikohtia, valtasivat käsiinsä kaupan ja sekaantuivat intialaisten feodaalien riitoihin saadakseen heidät valtansa alle. Englantilaisten alueiden keskuksena oli Madras ja ranskalaisten Pondichery.

Englanti ja Ranska kävivät yhtämittaa taistelua Intiasta. Kerran onnistui ranskalaisten päästä johtavaan asemaan, vieläpä valloittaa Madras (1744). Mutta rikkaampi ja voimakkaampi Englanti saavutti pian yllötteen. Seitsemenvuotisessa sodassa (1756—1763) ranskalaiset menettivät suurimman osan intialaisista alueistaan. Kukistettuaan pääkilpailijansa englantilainen Itä-Intian kauppaseura jatkoi hajanaisen ja voimattoman Intian alistamista valtaansa.

2. §. Kiina XVI—XVIII vuosisadalla.

Kiinan ensimmäiset yhteydet Eurooppaan.

Suuret maantieteelliset löydöt panivat alulle säännöllisen yhteyden Kiinan ja Euroopan välillä. Ensimmäisinä saapuivat portugalilaiset Kiinan rannikolle. Useiden epäonnistuneiden yritysten jälkeen he pääsivät ensi kerran maihin v. 1516. Sen jälkeen portugalilaiset yhä useammin saapuivat Kiinaan alkaen kaupankäynnin etelässä sijaitsevan Kantonin kaupungin kanssa. He pyrkivät muodostamaan Kiinaan kauppakirkohdan ja valtasivat v. 1557 *Makao*n, joka on siitä saakka ollut heidän siirtomaansa. Portugalilaisten jälkeen saapuivat espanjalaiset Kiinaan. Heitä seurasivat hollantilaiset, sitten englantilaiset ja ranskalaiset. Solmiakseen suhteita Kiinan kanssa eurooppalaiset lähettivät Pekingiin lähetystöjä, jotka antoivat Kiinan keisarille arvokkaita lahjoja. Mutta kauppaa he kävivät etupäässä eteläisissä satamissa kuljettaen teetä, silkkiä ja posliinia.

Mandshurialaiset.

XVI vuosisadan lopulla alkoi etelä-Mandshurian alueella voimistua mantshujen heimo. Mantshut yhdistyivät, kokosivat voimakkaan armeijan ja muodostivat oman valtakuntansa. XVII vuosisadan alussa mantshut alkoivat tehdä hyökkäysretkiä naapurimaahansa Kiinaan. Heidän armeijansa muodostui 8:sta lippuarmeijakunnasta ja siksi nimitettiin sitä «kahdeksanlippuiseksi armeijaksi». Se kasvoi päivä päivältä. Mantshulaisten sotapäällikkö nimitti itsensä keisariksi. Hänen valtaansa alistui useita naapuriheimoja. Mantshulaiset ryhtyivät suorittamaan retkeä Koreaan, saapuivat pääkaupunkiin ja pakoittivat Korean kuninkaan mantshujen vasalliksi. Sen jälkeen he aloittivat sodan Kiinaa vastaan.

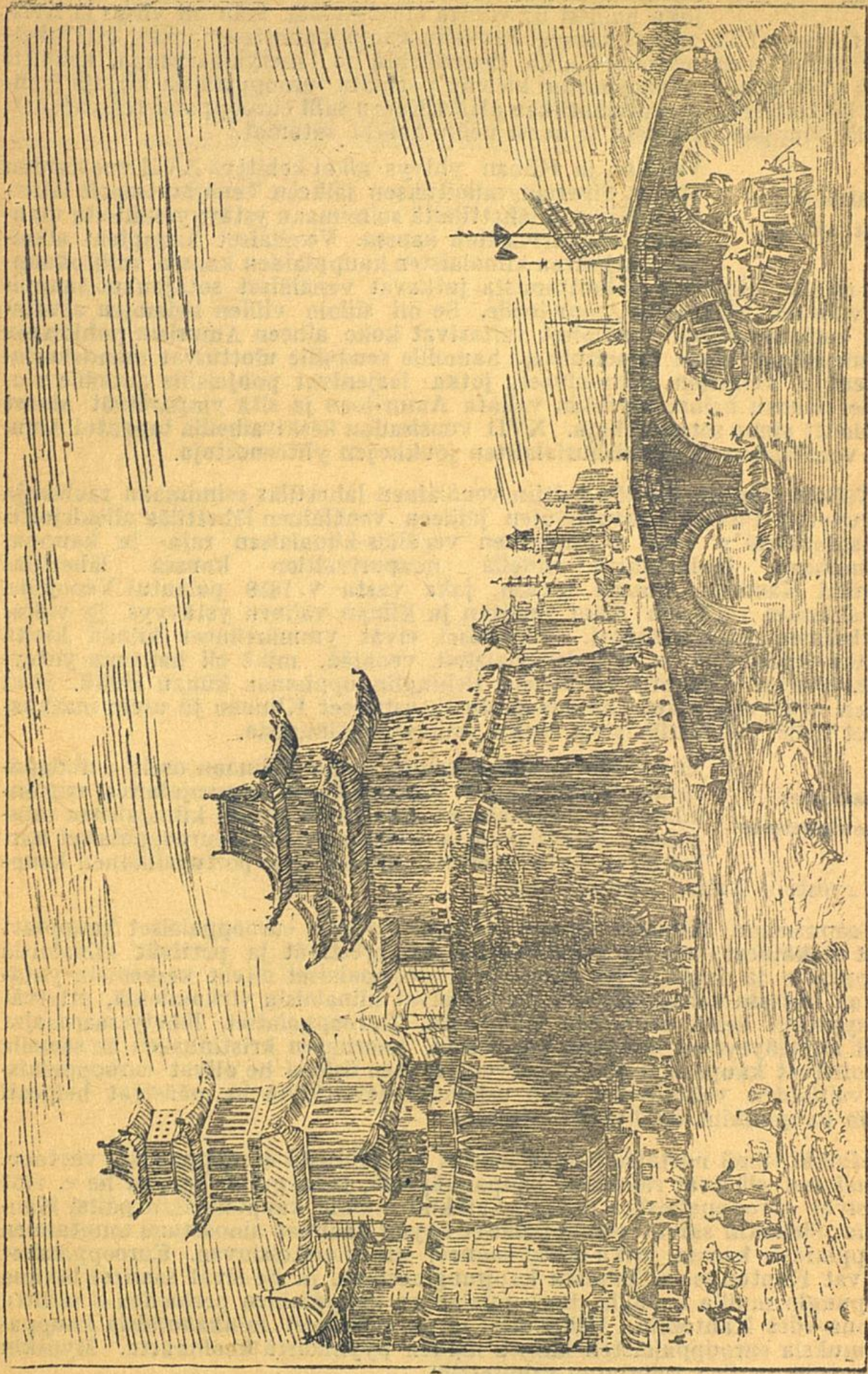
Mandshurialaisen keisarikunnan muodostuminen Kiinaan.

Kiinassa oli näinä aikoina suuri kansan kapina. Suuren armeijan muodostaneet kapinalliset kuljivat pääkaupunkia, Pekingiä (Peipingiä) kohden. Verisen taistelun jälkeen kapinalliset valtasivat v. 1644 pääkaupungin ja karkoittivat Ming-keisarikunnan viimeisen keisarin. Kiinalaiset feodaalit eivät kyenneet itse suoriutumaan kapinasta ja kutsuivat mandshurialaiset avuksi. Mandshurian armeija vapautti pääkaupungin ja tukahdutti kapinan. Mutta päästyään lujittumaan Pekingiin eivät mandshurialaiset ajatelleetkaan takaisinpaluuta. He julistivat Pekingin pääkaupungikseen sekä Mingin keisarikunnan kumotuksi muodostaen tilalle oman keisarikuntansa. He nimittivät keisarikuntaansa *Daitsing s.o. Suuri Tsing*. Näin v. 1644 muodostui Kiinaan uusi keisarikunta.

Mandshurialaiset ulottivat valtansa koko Kiinaan. He lahjoivat useita kiinalaisia feodaaleja määräämällä heitä korkeisiin virkoihin. Mandshurialaisista sotapäälliköistä tuli nyt prinsskejä ja ruhtinaita. Vangitsemansa kiinalaiset he tekivät orjiksi. He valtasivat kiinalaisten talonpoikien maita anastaen ne omaisuudekseen. Kiinan kansa vihasi uusia väkivallan tekijöitä ja järjesti niitä vastaan yhtämittää salaliittoja ja kapinoita. Mandshurialaisten valtaa ei kiinalaisten onnistunut kukistaa ennenkuin v. 1912.

Kiinan laajeneminen.

Sotaiset mandshurialaiset eivät valloittaneet ainoastaan Kiinaa, vaan liittyivät siihen naapurimahtakin. Eräät naapuriheimot, jotka tunsivat mandshurialaisten voiman, itse alistuivat heidän valtaansa. Niinpä esim. eteläiset mongoolit alistuivat itse ja heidän alueitaan on siitä saakka nimitetty Sisä-Mongoliaksi, koska he liittyivät Mandshurian keisarikuntaan. Pohjoiset mongoolit eivät alistuneet, ja heidän maataan alettiin nimittää Ulko-Mongoliaksi. Sen saivat mandshurialaiset alistetuksi vasta pitkällisen taistelun jälkeen XVII vuosisadan lopulla. XVIII vuosisadalla mandshurialaiset alistivat Kiinasta länteen päin sijaitsevat suuret ruhtinaskunnat *Dzungarian* ja *Kashgarian*, jotka nyt muodostavat kiinalaisen *Sintsjanin* maakunnan. *Indokiinan* ruhtinaskunnat *Annam* ja *Birma* joutuivat mandshurialaisten vasalleiksi ja maksoivat helle veroa.

Kuva Pekingistä.

Kansu.

Mandshurialaisista keisareista oli tunnetuimpia **Kansu**, joka hallitsi 60 vuotta (1662—1722). Hän oli viisas ja sivistynyt mies. Hän ryhtyi kanssakäymisiin eurooppalaisten kanssa, otti läheiseksi miehikseen eurooppalaisia tiedemiehiä ja lähetyssaarnaajia, kehoitti heitä kääntämään mandshurian kielelle parhaita eurooppalaisia kirjoja fysiikan, lääketieteen ja matematiikan alalta. Kansu salli eurooppalaisten vapaasti käydä kauppaa Kiinassa ja avasi heille kaikki satamat.

Venäläis-kiinalaiset suhteet.

Venäjän ja Kiinan yhteys alkoi kehittyä XVII vuosisadan alussa. Siperian valloituksen jälkeen Venäjän tsaarit lähettivät Kiinaan lähettäviä solmimaan ystävyysuhteita mahtavan naapurivaltion kanssa. Venäläiset kauppiat alkoivat harjoittaa kiinalaisten kauppiain kanssa vaihtokauppaa rajalla. Siperian valloittamista jatkavat venäläiset sotajoukot saapuivat vuosina 1645—1650 Amur-joelle. Se oli silloin villien heimojen asuttama autiota seutua. Venäläiset valtasivat koko alueen Amurista pohjoiseen ja rakensivat sinne linnoituksia. Samoilta seuduille ulottuivat mandshurialaistenkin keisarien valta-alueet, jotka laajenivat pohjoisille autioille seuduille. Kansu halusi myöskin vallata Amur-joen ja sitä ympäröivät alueet ja lähetti sinne sotajoukkoja. XVII vuosisadan keskivaiheilla tapahtui Amurilla venäläisten ja mandshurialaisten joukkojen yhteenottoja.

Tällöin Kansun luo lähetettiin venäläinen lähettäjä solmimaan rauhaa ja ystävyyttä. Pitkien neuvottelujen jälkeen venäläinen lähettäjä allekirjoitti Nertshinskissä v. 1689 ensimmäisen venäläis-kiinalaisen raja- ja kauppasopimuksen. Haluamatta riidellä naapurivaltion kanssa lähettäjä luovutti Kansulle Amurin alueen, joka vasta v. 1858 palautui Venäjälle. Nertshinkin rauhasta alkoi Venäjän ja Kiinan välinen ystävyys ja vilkas keskinäinen kaupankäynti. Venäläiset eivät ymmärtäneet kiinan kieltä eivätkä kiinalaiset ja mandshurialaiset venäjää, mikä oli haittana yhteydelle. Pietari I lähetti venäläisiä Pekingiin oppimaan kiinan kieltä. Siitä alkaen ovat venäläiset yhä lähemmin tutustuneet Kiinaan ja usein matkustelleet siellä. Solmittiin vielä useita ystävyysopimuksia.

Kiinalaisten sulkeutuneisuus.

Eteläisten satamien kautta saapui Kiinaan usein eurooppalaisia. Hollantilaiset, portugalilaiset, espanjalaiset, englantilaiset ja ranskalaiset kävivät kauppaa kiinalaisissa satamissa. Rajoittumatta kaupankäyntiin eurooppalaiset harjoittivat myös ryöstöä. Niinpä eräs portugalilainen kauppias ryösti 17 keisarillista hautaa.

Saapuessaan Kiinaan suuren saaliin toivossa eurooppalaiset kauppiat eivät häikäilleet keinoja käyttäessään. He ryöstivät ja pettivät kiinalaisia kauppiaita ja loukkasivat väestöä. Eurooppalaiset olivat keskenään yhtämittaa riidassa voittoaaliista. He lahjoivat kiinalaisia virkamiehiä, etteivät ne syyttäisi heitä erilaisista rikoksista. Eurooppalaiset lähetyssaarnaajat eivät käyttäytyneet lainkaan paremmin. Saarnaten kristinuskoa he samalla harjoittivat kaupankäyntiä ja rosvousta. Sen lisäksi he olivat eurooppalaisten valtioiden vakoilijoita, sillä uskonnon levittäjinä he pääsivät helposti mihin kaupunkiin tai kylään tahansa.

Kaikki tämä nostatti Kiinan kansaa ja hallitusta eurooppalaisia vastaan. Kiinalaiset alkoivat rajoittaa kaupankäyntiä, ja loppujen lopuksi he v. 1757 kielsivät eurooppalaisilta pääsyn kaikkiin muihin kaupunkeihin paitsi Kantoniin. Sielläkin saivat eurooppalaiset käydä kauppaa ainoastaan muutamien kauppiain kanssa, jotka olivat saaneet siihen erikoisluvan. Eurooppalaiset asuivat Kantonissa erikoisessa kaupunginosassa, ja he eivät saaneet liikkua kaupungin muilla kaduilla. Eurooppalaisten kauppiain perheiden ei sallittu saapua edes Kantoniin. Kiinalaiset eivät solmineet minkäänlaisia kauppasopimuksia eurooppalaisten kanssa näiden pyynnöistä huolimatta. Myöskin lähetyssaarnaajien toimintaa rajoitettiin.

Eurooppalaiset olivat kiihdyksissään tällaisesta suhtautumisesta kauppiasiin ja lähetyssaarnaajiin ja syyttivät Kiinaa «sivistymättömyydestä» ja haluttomuudesta olla tekemisissä sivistyneen Euroopan kanssa. Mutta Kiinan «sulkeutuneisuus» oli itse asiassa vastaus eurooppalaisten kauppiaiden ja lähetyssaarnaajien häikäilemättömään menettelyyn Kiinassa ja toisissa Aasian maissa. Kiina uskoi tällä tavoin pelastuvansa eurooppalaisten orjuudelta. Samoin Japanin ja Korean «ovet olivat suljetut», sillä nekään eivät halunneet laskea luokseen eurooppalaisia, jotka pyrkivät valtaamaan nämä maat.

Kronologinen taulukko.

	Vuodet
Rooman keisarikunnan loppu	476
Justinianuksen hallituskausi	527—565
Kalifikunnan alku	630
Arabialaiset valtaavat Espanjan	711—713
Frankkien taistelu arabialaisia vastaan Poitiersissa	732
Karolinkien hallitsijasuvun alku	751
Kaarle Suuren hallituskausi	768—814
Kaarle Suuri ottaa keisari-nimityksen	800
Tuomas Slaavilaisen kapina	821
Frankkien valtakunnan jako Verdunissa	843
Otto I perustaa Pyhän Rooman keisarikunnan	962
Kapetinkien hallitsijasuvun alku	987
Turkkilaiset valloittavat Bagdadin	1055
Normandialaiset valloittavat Englannin	1066
Ensimmäinen ristiretki	1096—1099
Saladin valloittaa Jerusalemin	1187
Ristiretkeläiset valloittavat Konstantinopolin neljän- nen ristiretken aikana	1204
Latinalainen keisarikunta	1204—1261
Las-Navas-de-Tolosan taistelu	1212
Magna Charta	1215
Aleksanteri Nevski voittaa saksalaiset Peipsenjär- vellä («Jäätaistelu»)	1242
Parlamentin alku Englannissa	1265
Viimeinen (kahdeksas) ristiretki	1270
Säätyvaltiopäivien avajaiset Ranskassa	1302
Englannin ja Ranskan välinen Satavuotinen sota	1337—1453
Crecyn taistelu	1346
Poitiersin taistelu	1356
Pariisin kapina	1356—1358
Kaarle IV:n «Kultainen bulla»	1356
La Jacquerie	1358
Ciompian kapina	1378
Wat Tylerin kapina	1381
Kosovoi poljen taistelu	1389
Teutonien ritarikunnan häviö Tannenbergin luona	1410
Juhana Hussin polttaminen	1415
Hussilaissodat	1419—1434

	Vuodet
Turkkilaiset valloittavat Konstantinopolin	1453
Ruusujen sota	1455—1485
Kastilian ja Aragonian yhdistyminen	1479
Tudorien hallitsijasuku Englannissa	1485—1608
Espanjalaiset valloittavat Granadan	1492
Columbuksen ensimmäinen retki	1492
Intian meritien löytö	1498
Lutherin esiintyminen anekauppaa vastaan	1517
Magalhaesin purjehdusretki maapallon ympäri	1519—1522
Saksan talonpoikaissota	1524—1525
Münsterin kommuuni	1534—1535
Paavi vahvistaa jesuiittain veljeskunnan	1540
Augsburgin uskonrauha	1555
Alankomaiden vallankumouksen alku	1565
Pärttylin yö	1572
«Voittamattoman Armadan» tuho	1588
Kiinalais-japanilainen sota	1592—1598
Espanja tunnustaa Hollannin riippumattomuuden	1609
Kolmikymmenvuotinen sota	1618—1648
Pitkän parlamentin koollekutsuminen	1640
Kansalaissota Englannissa	1642—1648
Ludvik XIV hallituskausi	1643—1715
Cromwellin armeija-reformi	1645
Westfalenin rauha	1648
Kaarle I mestaus ja tasavallan muodostaminen Englannissa	1649
«Purjehdussääntö»	1651
Cromwellin protektoraatti	1653—1658
Stuartien restauratio	1660
Stuartien hallitsijasuvun kukistuminen	1688
Espanjan perintösota	1702—1713
Utrechtin rauha	1713
Seitsenvuotinen sota	1756—1763
Puolan ensimmäinen jako	1772

SISÄLTÖ.

I OSA.

VARHAIS-KESKIAIKA.

I luku. Länsi-Rooman keisarikunta ja barbaarit.	3
II luku. Frankkien valtakunta.	10
1. §. Frankkien valtakunta Merovinkien aikana.	10
2. §. Frankkien valtakunta ensimmäisten Karolinkien aikana.	14
3. §. Kaarle Suuri	16
III luku. Eurooppa IX—XI vuosisadalla	22
1. §. Kaarle Suuren valtakunnan hajoaminen	22
2. §. Ranska IX—XI vuosisadalla	25
3. §. Englanti IX—XI vuosisadalla	28
4. §. Saksa ja Italia X—XI vuosisadalla	31
5. §. Länsislaavilaiset IX—XI vuosisadalla.	35
IV luku. Bysantti, Irani ja eteläslaavit	38
1. §. Yritys palauttaa Rooman keisarikunta ennalleen	38
2. §. Irani ja sen taistelu Bysanttia vastaan.	43
3. §. Slaavilaisten siirtolaisuus	47
4. §. Bysantti VIII—IX vuosisadalla.	49
5. §. Bysantti IX—XI vuosisadalla.	51
V luku. Kalifikunta	55
1. §. Arabian kalifikunnan muodostuminen.	55
2. §. Bagdadin ja Kordoban kalifikunnat. Turkkilaiset.	62
VI luku. Intia varhais-keskiajalla	68
VII luku. Kiina V—XI vuosisadalla	70
1. §. Tang-suvun keisarikunta	70

2. §. Kiina X—XI vuosisadalla.	73
3. §. Kiinan talous ja ulkoiset suhteet	74
4. §. Kiinalainen kulttuuri Tang- ja Sung-keisarikunnan aikana.	75

II OSA.

EUROOPPA JA AASIA XI—XV VUOSISADALLA.

VIII luku. Ristiretket	77
1. §. Eurooppa ennen ristiretkiä.	77
2. §. Ensimmäinen ristiretki	79
3. §. Myöhemmät ristiretket.	83
IX luku. Kaupungit ja kauppa XII—XIII vuosisadalla	86
1. §. Ammattikunnat ja kiltat.	86
2. §. Kaupunkien ja seniorien välinen taistelu	90
3. §. Kaupan kehitys	91
X luku. Länsi-Euroopan kulttuuri XII—XIII vuosisadalla	93
1. §. Ritari- ja kaupunkikulttuuri	93
2. §. Koulut ja tieteet.	97
XI luku. Keisarikunta ja paavit XII—XIII vuosisadalla	106
1. §. Keisarien ja paavien välinen taistelu XII vuosisadalla	106
2. §. Paavien mahti XIII vuosisadalla.	107
XII luku. Mongoolien valloitukset.	112
XIII luku. Ranska XII—XV vuosisadalla	114
1. §. Ranska XII—XIII vuosisadalla. Kuningasvallan lujittuminen	114
2. §. Filip IV Kaunis ja säätyvaltiopäivien muodostuminen	117
3. §. Ranska XIV vuosisadalla ja Satavuotisen sodan alku.	118

4. §. Etienne Marcelin kapina ja la Jacquerie. 120
 5. §. Ranska XIV—XV vuosisadan vaihteessa. 123
 6. §. Ranska XV vuosisadalla 125

XIV luku. Englanti XII—XV vuosisadalla 127

1. §. Kuninkaan vallan lujittuminen 127
 2. §. Magna Charta ja parlamentin perustaminen 128
 3. §. Wat Tylorin kapina 133
 4. §. Englanti XV vuosisadalla. 137

XV luku. Espanja XI—XV vuosisadalla 139

1. §. Takaisinvaltaus ja Pyreneitten valtiot XII—XIII vuosisadalla. 139
 2. §. Takaisinvaltauksen päättyminen ja yhtenäisen Espanjan valtakunnan muodostuminen 141

XVI luku. Katolisen kirkon rapentuminen XIV—XV vuosisadalla 144

XVII luku. Saksa XIII—XV vuosisadalla 145

1. §. Valtakunnan laajeneminen itään päin 145
 2. §. Saksan kaupungit 148
 3. §. Saksan valtiollinen rakenne. 151

XVIII luku. Böömi (Tshekki) XII—XV vuosisadalla 153

XIX luku. Italia XIII—XV vuosisadalla 159

1. §. Venetsia ja Genua 159
 2. §. Firenze (Florentsia) 160
 3. §. Varhaisrenessanssi Italiassa 166

XX luku. Bysantin keisarikunnan kukistuminen 170

XXI luku. Kiina ja Japani XIII—XVI vuosisadalla 173

III OSA.

MYÖHÄIS-KESKIAIKA.

XXII luku. Suuret maantieteelliset löytöretket ja siirtomaavallousten alku 178

1. §. Intian meritien ja Amerikan löytö 178

2. §. Amerikan valloittaminen ja Euroopan siirtomaapolitiikan alku 180
 3. §. Maantieteellisten löytöjen taloudelliset seuraukset 182

XXIII luku. Italia XVI vuosisadalla 183

1. §. Luokkaristiriidat Italiassa XVI vuosisadalla. 183
 2. §. Italian valtiollinen rakenne XVI vuosisadalla. Italian käymät sodat 184
 3. §. Italian kulttuuri XVI vuosisadalla 185

XXIV luku. Uskonpuhdistus ja talonpoikaissota Saksassa. 189

1. §. Saksa XVI vuosisadan alussa 189
 2. §. Uskonpuhdistuksen alku Saksassa 193
 3. §. Talonpoikaissota 196
 4. §. Maltillisen uskonpuhdistuksen lujittaminen 202

XXV luku. Uskonpuhdistus ja katolinen taantumus Euroopassa. 203

1. §. Calvinilainen kirkko 203
 2. §. Katolinen taantumus ja jesuiittain veljeskunta 204

XXVI luku. Espanja ja Alankomaiden vallankumous 206

1. §. Espanja XVI vuosisadalla. 206
 2. §. Alankomaiden vallankumous. 210
 3. §. Hollanti XVII vuosisadalla. 217

XXVII luku. Englanti XVI vuosisadalla 220

1. §. Englannin kapitalistisen kehityksen alku 220
 2. §. Tudorien absolutismi. Uskonpuhdistus Englannissa. 222
 3. §. Englannin kauppa ja ulkopolitiikka XVI vuosisadalla. 223
 4. §. Englannin kulttuuri XVI vuosisadalla 224

XXVIII luku. Ranska XVI vuosisadalla ja XVII vuosisadan alkupuolella 226

1. §. Ranska XVI vuosisadan alkupuolella 226
 2. §. Uskonsodat Ranskassa 230
 3. §. Absolutismin pystyttäminen Ranskassa. 234

XXIX luku. Kolmikymmenvuotinen sota	236	2. §. Vallankumouksen alku 254
1. §. Sodan alku 236	3. §. Kansalaissota 255
2. §. Sodan vaiheet 237	4. §. Levellersit ja «grandit» 257
3. §. Sodan päättyminen 240	Toinen kansalaissota 257
XXX luku. Puola, Ruotsi ja Turkki	241	5. §. Tasavalta ja protektoraatti 261
1. §. Puolan valtakunta XVI—XVII vuosisadalla 241	XXXIII luku. Absoluuttinen monarkia Ranskassa	264
2. §. Ruotsi XVII—XVIII vuosisadalla 243	1. §. Ludvik XIV absolutismi 264
3. §. Turkki XVI—XVII vuosisadalla 244	2. §. Ranskan rappeutuminen 268
XXXI luku. Tieteen ja tekniikan kehitys Euroopassa XVI—XVII vuosisadalla	246	3. §. Ranska XVIII vuosisadan alkupuolella 272
		XXXIV luku. Saksa XVII—XVIII vuosisadalla	274
		1. §. Itävalta 274
		2. §. Preussi 277
		XXXV luku. Englannin porvarillinen järjestelmä	282
		XXXVI luku. Intia ja Kiina XVI—XVIII vuosisadalla	287
		1. §. Intia XVI—XVIII vuosisadalla 287
		2. §. Kiina XVI—XVIII vuosisadalla 290
		Kronologinen taulukko	294

IV OSA.

UUDEN AJAN ALKU.

XXXII luku. Englannin vallankumous	252
1. §. Englanti vallankumouksen aattona 252

Редактор В. Ахвенинен.

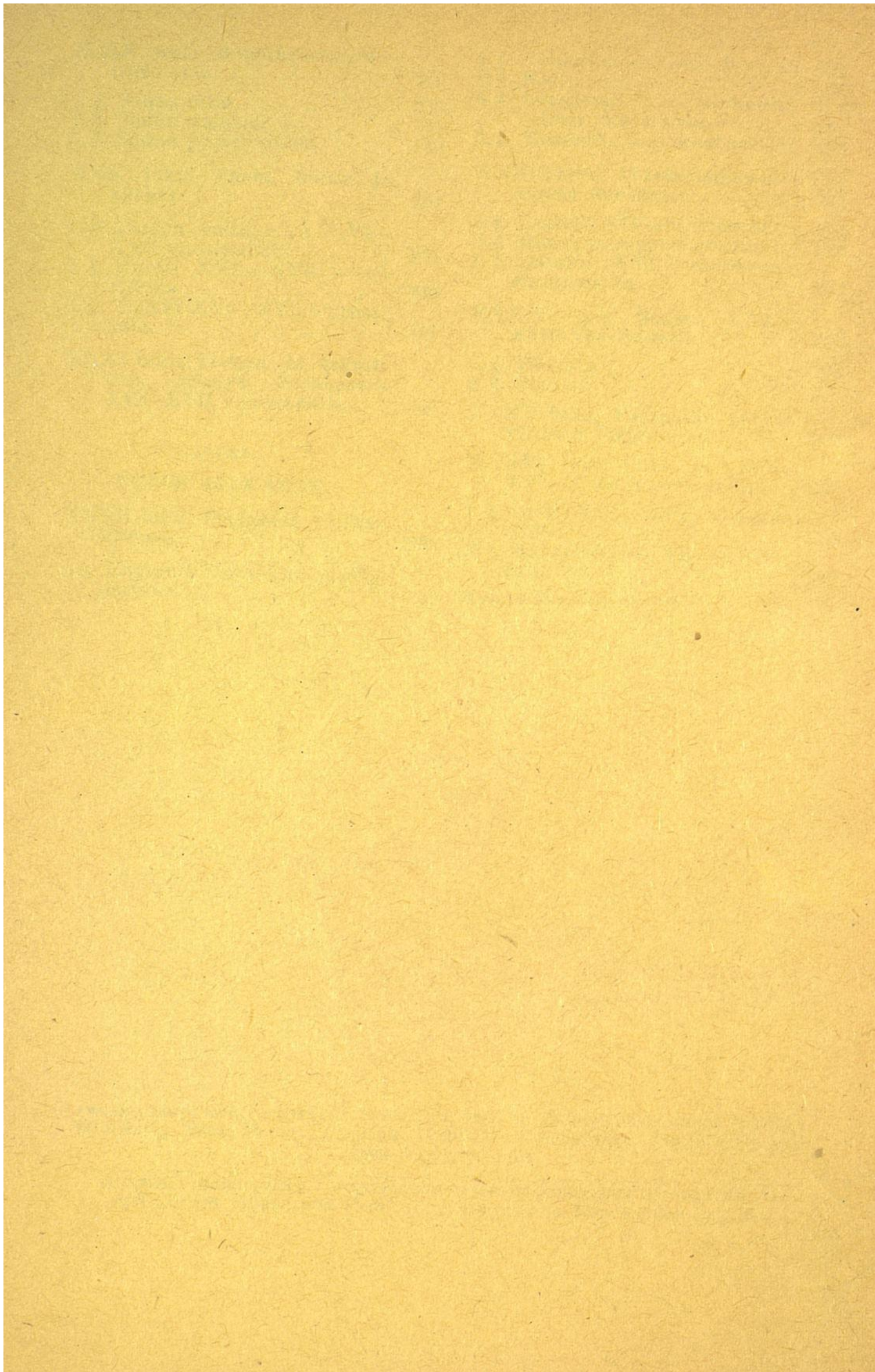
Подписано к печ. 30 августа 1946. 18⁵/₈ печ. л. 24,0 уч.-изд. листа. Бумага 60 × 92¹/₁₆. Заказ № 114. Госиздат К-ФССР № 8. Е-04578. Тираж 4000 экз. Цена 6 руб. 50 коп.

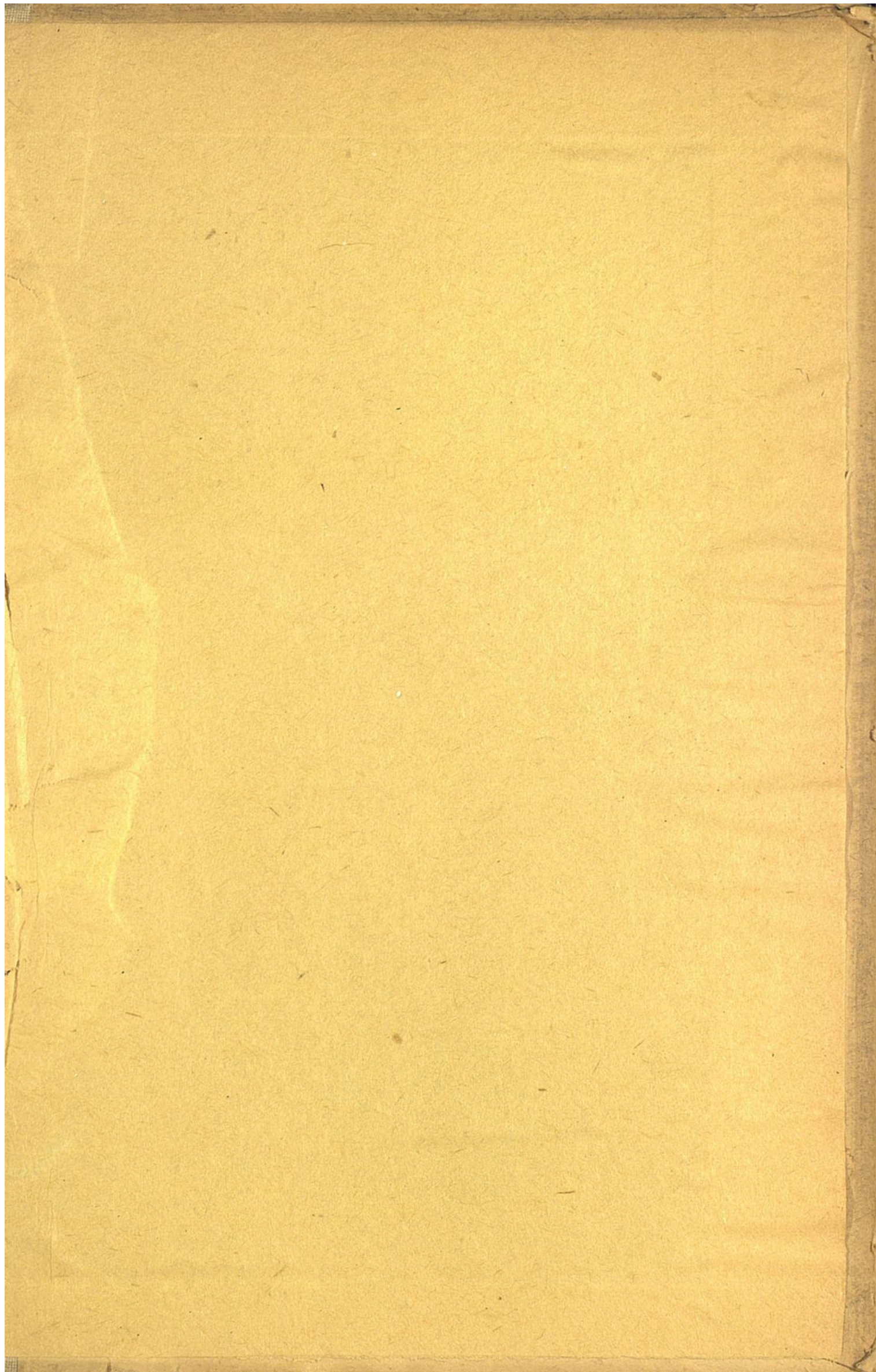
Книжная типография Управления полиграфпромышл. и издательств при Совете Министров К-ФССР. г. Сортавала, Карельская ул., 32.

5646

OIKAISUJA

<i>sivu</i>	<i>rivi</i>	<i>on</i>	<i>pitää olla</i>
28	23 alh.	„läntisen	„läntisten
29	2 alh.	suuren	Suuren
69	3 alh.	„Tsaarin	„Tsaarien
117	5 alh.	VII:n	VIII:n
139	24 alh.	XVII	XII
241	18 ylh.	Teutonin	Teutonien
250	20 ylh.	Décartes	Descartes

Hinta 6 rpl. 50 kop.

ИСТОРИЯ СРЕДНИХ ВЕКОВ

**Учебник для 6—7 классов средней школы
под редакцией проф. Е. А. КОСМИНСКОГО**
(на финском языке)

**Государственное Издательство Карело-Финской ССР
Петрозаводск — 1946**